

АСКАР ҲАКИМ

МАҶМУАИ ОСОР

Иборат аз ҳафт ҷилд

Гуфтор дар бораи худ
Дар бораи эҷодиёти Аскар Ҳаким

Ҷилди VII

Нашриёти «Ношир»
Хучанд

АСКАР ҲАКИМ

ЧИЛДИ ҲАФТУМ

**Гуфтор дар бораи худ
Дар бораи эҷодиёти Аскар Ҳаким**

**Нашриёти «Ношир»
Хучанд**

ББК – 83.3 (2Т)

Х – 27

*Ин «Маҷмӯаи осор» бо дастгирии Раиси вилояти Сугд,
муовини якуми Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон, инсони соҳибдил ва фарҳангсоло
муҳтарам Абдурахмон Қодирӣ ба нашр расидааст.*

Аскар Ҳақим. МАҶМҶҶАИ ОСОР.

– Хучанд: Ношир, 2017. – 460 сах.

Дар ин чилд ёддоштҳои мухтасари Аскар Ҳақим зери унвони «Гуфтор дар бораи худ», рисолаву мақолаву тақризиҳои муҳаққиқон оид ба эҷодиёти адиб ва шеърҳои бахшида ба ӯ чой дода шудаанд.

ISBN

© Аскар Ҳақим, 2017

Аскар Ҳаким

ГУФТОР ДАР БОРАИ ХУД

На танҳо ҳар асари калонҳаҷм, ҳар мақола, балки ҳатто ҳар ҷумла, ки ба қалам меояд, сабабе дорад ва бисёр мешавад, ки маҳз ҳамин сабаб моҳияти ба вучуд омадани онро беҳтар аз ҳама муайян менамояд. Навиштани ин «Гуфтор дар бораи худ» ҳам сабабе дошт, ки иброзаш барои дарёфти он мадад карда, хонандаро аз таҳайюр хоҳад вораҳонид, ки чаро муаллиф дар бораи худ, яъне ҳаёту фаъолияти шахсии эҷодияш, худ суҳбат мекунад, ҳол он ки ин жанр бештар очерки ҳаёту эҷодиёт ном дошта, маъмулан аз ҷониби шахсони дигар навишта мешавад. Аввалан, бояд бигӯям, ки ин гуфтор мухтасар хоҳад буд, на ба мисли он очеркҳо муфассал, ки тоқатшикананд, сониян..., хуб, биёед, чун риштаи суҳбат боз шуд, суханро аз сабаби аввал оғоз кунем.

Китобхонаи миллии Тоҷикистон осорномаи бандаро тайёр ва ба ҷоп ҳозир мекард ва ҳамчунонки маъмул аст, дар оғоз бояд мақолае ҷой медошт, ки дар бораи объект (мабҳас)-и он маълумот меод. Ва ин мабҳас ман будам ва масъулини омодаسازی осорнома номи чанд нафарро, ки навиштани ин гуна мақоларо мехостанд аз онҳо хоҳиш кунанд, ба забон гирифта, фикри бандаро ҳам дар ин бора пурсиданд, ки кадоме аз онҳо ин корро беҳтар метавонад анҷом бидиҳад. Ман муҳлат хостам, ки фикр кунам. Вале ҳар қадар ки бештар фикр мекардам, ҳалли масъала ба назарам ҳамон қадар душвортар мешуд. Ва он чанд сабаб дошт. Банда дар бораи ҳаёти худ, ҳеч ба ёдам намерасад, ки ба ғайр аз дар маълумотномаҳои расмӣ дар ҷое чизе навишта ҷоп кунонида бошам, пас, он касе, ки дар ин бора бояд чизе нависад, маълумотро, ба ҷуз аз худи ман, аз кучо

пайдо мекунад? Агар аз касони дигар, ки маро мешиносанду ҳаёти маро медонанд, мавод чамъ оварданӣ шавад, чӣ қадар вақт ва заҳмати зиёде бояд сарф кунад, ки подоши он ҳаргиз ба он ҳаққузаҳмае, ки ноширон имрӯз медиҳанд, баробар нахоҳад буд. Яъне ҳар касе, ки ин корро мекунад, онро бе учри мутаносиби заҳмат ба иҷро мерасонад, ки ман ҳамчунин кореро аз ҳеч кас хоҳиш ҳам карда наметавонаму қабул карда ҳам, зеро дар хотири ман ҳикояте, ки Раджив Ошо, файласуфи ҳиндӣ, дар яке аз китобҳои меорад, абадӣ нақш бастааст, ки бароям таълими ниҳоят муҳим ва омӯзанда аст. Яке аз роҳибон (шайхон)-и равияи чайния, ки 96 сол дошт, аз хӯрдан даст кашид, то бимирад. Моҳи январ буд. Муридон гуфтанд, хӯрок бихӯред, ки дар зимистон гӯру чӯб кардани шумо заҳмат дорад. Ӯ қабул кард ва дар баҳор фавтид. Роҳиби дигар, аз ин фирқа, хангоме ки чон медод, гуфт, кафшамро биёред, гуфтанд, чӣ мекунӣ, гуфт, рафта дар қабр мемирам, то касеро заҳмат надиҳам.

Ҳамин тарик, тасмим гирифта шуд, ки агар ҳамчунин чизе зарурат дорад, онро ман худ бояд бинависам. Аз ҷиҳати дигар, аксари ин гуна мақолаҳо, ки дигарон менависанд, мутаассифона, дилгиркунандаанд, ки на танҳо шавқи хонандаро ба хондани он китоб бедор намекунанд, балки аз байн мебаранд. Дар яке аз китобҳои нависандаи фаронсавӣ Франсуа Мориак дар ин бора хонда будам, ӯ ба суоли Мадлен Шапсал, ки фикри навиштани асари «Саҳафоти ҳаёти ботинии ман» дар Шумо чӣ гуна пайдо шуд, чунин ҷавоб дода буд: «Ман пай бурдам, ки маҷмӯи мақолаҳо, ҳатто мақолаҳои, ки хуб номида мешаванд ва дар иншои онҳо муаллифонашон бисёр заҳмат ҳам кашиданд, ба хонандагон мақбул нестанд»¹. Чун дар Фаронса ҳол чунин аст, то чӣ расад бар мо.

¹ Франсуа Мориак. Не покоряются ночи... Москва "Прогресс" 1986, с.159.

Дар айни ҳол худи китоб, ки осорнома аст, чизи хондание набуда, барои мутахассисон омода карда мешавад, ба болои он боз мақолаи нохонданиеро зам кардан, бешубҳа, чабрест ба чони китобу хонанда. Бинобар, кӯшише карда шуд, ки китоб дар сурати ин гуфтор, дасти кам, як чизи хонданӣ дошта бошад. Аммо ин ҳама гуфтаҳо далели пешакии он нест, ки ин навишта сахт шавқангез хоҳад буд, на, танҳо кӯшишест барои раҳонидани хонанда аз малолангезии ин навъ сарсуханҳо.

Таърихи чашм ба ҷаҳон кушодани банда дар шиносномааш 10 октябри соли 1946 дарҷ шудааст. Аммо ба наздикӣ хонумам гуфт, ки ин дуруст нест, банда дар хайрат шуда, пурсидам, ки ба чӣ далел? Ҷавоб дод, ки ман шаҳодатномаи таваллудатонро пайдо карда хондам, дар он ҷо 1 Октябр навишта шудааст, азбаски Октябрро ба рақами 1 ҷафс ва бо ҳарфи калон навиштаанд, ба назар мисли 10 менамояд, шиносноманавис ҳам онро иштибоҳан 10 Октябр навиштааст. Шояд ҳарфаш дуруст ҳам бошад вале ман ки то 68-солагиам ҳама ҷо 10 октябр навиштаам, дигар дар паси таҳқиқи даҳ рӯз пеш ё паси мавлудам намегардам. Зиёда аз ин, як рӯзу даҳ рӯз он қадар аҳамияте ҳам надорад, ба қавли худам, ки дар яке аз ҷаласаҳо гуфта будам. Он чунин аст. Мисли ин ки нимаи дуҷоми солҳои ҳафтоди асри гузашта, ҷаласаи якҷояи садорати иттифокҳои эҷодии мамлакат доир гашта буд, ки дар хотима чун анъана аз номи он ба Котиби Генералии Ҷизби Коммунисти Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ Леонид Илич Брежнев нома қабул карда мешуд ва Кумитаи Марказии Ҷизби Коммунисти Тоҷикистон, ки ҷаласа дар толори он мегузашт, хондани онро ба зиммаи банда гузошт. Банда онро бо овози баланду ҷарангосӣ, чунонки зарур буд, то охир, ки таърихи рӯз ҳам дарҷ шуда буд, хондам ва дидам, ки толор ба чӣ сабабе бошад, пичир-пичир мекунад ва котиби Кумитаи Марказии ҳизб, ки дар раёсат менишасту ба минбар наздик буд,

ба ман бо нимовоз таърихи рӯзеро мегуфт, ки аз хондаи ман як рӯз фарқ дошт, яъне дар чоп як рӯз хато рафтааст, ки ман онро хондаам ва бояд ислоҳ мекардам. Аммо ман ба ҷои ислоҳ чунин гуфтам:

– Хайр, ҳеч боке нест, нависандагон вақтро бо асрҳо чен мекунанд, як рӯз барои мо чизе нест.

Бинобар, аз паси як рӯзу даҳ рӯз намегардем, муҳимаш ин ки ба дунё омадем, соати 2 шаб, дар соли вафодор, яъне сағ ва бурчи мизон. Боз, ҳамчунонки ҳамдеҳонам дар бораи деҳаамон мегӯянд, дар Рӯмони шариф, ноҳияи Хучанд, ҳоло Бобоҷон Ғафуров. Соли 1952 ба синфи яки мактаби № 24 деҳаамон, ки он вақт ибтидоӣ ва ба ҳавлиамон наздик буд, рафтам, яъне ҳоло шашсолаи пур ҳам набудам. Он ҳам қисса дорад. Азбаски модарам тақрибан дар дусолагиам ба таври фоҷиавӣ ҳалок шуда буд, ман дар тарбияи модаркалони падариам будам, ки бо амаки хурдиам мезист. Ҳамон ҳавлие, ки ман таваллуд шудаам, ҳавлии модаркалонам буд. Мо аз шафати ростамон ҳамсояе доштем, ки бо мо бисёр дӯст буданд ва ман бисёр вақт бо духтарони онҳо, ки ду-се нафари онҳо аз ман як сол-ду сол хурд ва ё калонтар буданд, бозӣ мекардам. Калонтари он духтаракон ба мактаб мерафтанд ва ман ба ҷону ҳоли бибиам намонда, ўро водор кардам, ки маро ҳам ба мактаб барад. Ў аз матое ба ман мисли киф чизе дӯхту дафтари қаламро ба даруни он андохта, маро ба мактаб бурду аз муаллим хоҳиш кард, ки ба синфи як қабул кунад. Азбаки бибиам дар деҳа соҳибэҳтиром буд, муаллим ҳарфи ўро ба замин нагузошта, ҳарчанд ман хурд будам, маро ба синфи як қабул кард. Он муаллим, Мирзонеъмат Аҳмадов, ки ба синфҳои ибтидоӣ дарс меод, моро то синфи панҷум расонд, равонаш шод бод, ки инсони бисёр хубу меҳрубон буд ва ман ба ў меҳр баста будаму талабаи аълохонаш будам ва ў ҳам маро мисли як фарзанд то охири умраш азиз меод. Қисса кӯтоҳ, баъди синфи ҷаҳор мо ба мактаби

№12 рафтем. Хондани мо дар он мактаб ҳикоятҳои ачибе дорад, ки шояд ягон вақт ҳавсалаи навиштаниаш даст диҳад, аммо ҳоло танҳо аз ду-сетои онҳо ёд овардан кофист. Ба мо аз фанҳои забон ва адабиёт муаллим Абдусамад Файзиев, ки марди хушсурату зебо ва ошики фанҳояш, махсусан адабиёт буд, бисёр шавқовару хотирмон дарс мегуфт. Ба ҳаёлам, аз синфҳои шашум ё ҳафтум буд, ки дар ман шавқи шеър навиштан пайдо шуд ва чизақҳое менавиштам вале, мутаассифона, дар атрофи ман касе набуд, ки аз қонуниятҳои шеър огоҳ бошад ва ё, ақаллан, ба хондани китобҳои роҳнамоӣ карда, дар омӯхтани асрори он мадад расонад. Дар асоси муҳаббати шеър бо Нурмуҳаммад Ниёзӣ, ки як синф аз ман поинтар мехонду ӯ ҳам ба ҳамин кор машғул буд, ошно шудем. Боре, дар синфи ҳафт ё ҳашт мехондем, бо ҳеч кас аз муаллимон маслиҳат накарда, аз пеши худ ҳар ду як рӯзномаи ҳачвии деворӣ сохтем, ки расмҳои онро Нурмуҳаммад қашида буду матнҳояшро ҳар ду гӯё бо шеър навишта будем. Онро субҳи барвақт оварда ба девори даруни мактаб часпонидем. Ҳамон пагоҳӣ ба мактаб аз шуъбаи маорифи ноҳия комиссия меояд ва он рӯзномаи деворӣ ҳачвӣ моро дида, ба муаллимон таъриф мекунад. Аммо онҳо намедонистанд, ки баъзе талабагони духон, ки мо ҳачв карда будем, фарзандони муаллимони мактаб буданд. Баъди рафтани комиссия мо, ду муаллифи худсарро, ба хонаи муаллимон даъват карда, ҳам таърифу ҳам сарзаниш карданду рӯзномаро аз девор канданд.

Ман дар мактаб умуман аъло мехондам, аммо ҳоло нағз мефаҳмам, ки муаллимони фанҳои риёзӣ ба ман ба хоҳири он ки аз фанҳои дигар баҳои аъло мегирифтам, гузашт карда, аз фанҳои худ баҳои аъло мемонданд. Вале, мисли ин ки, дар дарси адабиёту навиштани иншо лаёқат доштам, ки муаллими адабиётмон, баъзан ҳангоми дар синфи нухуму даҳум хонданам, аз ман хоҳиш мекард, ки дар тафтиши иншоҳои адабиёт ба ӯ мадад расонам, яъне

иншоҳои ҳамсинфонамро тафтиш кунам. Солҳои дар мактаби миёна хонданам дар хона ҳар вақт мавзӯи баъд аз тамои кардани мактаби миёна дар кучо хондан ва оянда кӣ шудани ман ба миён меомад ва падарам, ки ба ихтисоси духтурӣ эҳтироми бисёр дошту онро башардӯсттарин касб медонист, мегуфт, ки ба донишгоҳи тиббӣ меравию духтур мешавӣ. Ман аввалҳо чизе намегуфтам, вале дар синфҳои болоӣ, ки ба адабиёт меҳр доштаму гӯё шеър ҳам менавиштам, дигар худро дар соҳаи дигар тасаввур карда наметавонистам ва ҳар вақте ки падарам боз ин масъаларо ба миён меандоخت, акнун мегуфтам, ки: ман шиками курбоққафониро дӯст намедорам. Аз кучое шунда будам, ки донишҷӯёни духтуршаванда дар дарсҳои таҷрибавиашон ғукхоро буридаю дарида дарунашро меомӯхтаанд, ҳоло аз мурдаҳонаравию ҷисми мурдаҳоро ин тавр карданашон беҳабар будам вагарна маро барои омӯхтани ин касб ташвиқ кардан бефоида буд, зеро ман ҳеҷ вақт ҳатто дидани ин гуна корхоро тоқат надоштам, то чӣ расад ба карданаш. Ҳангоми дар синфи нӯҳ ё даҳ хонданам дар рӯзномаи «Пионери Тоҷикистон» хабарчаву дар «Ҳақиқати Ленинобод» шеърчаам чоп шуда буд, ки ба чиҳилсолагии ташкилоти пионерӣ бахшида шуда буд, он вақт ҳама аз хурдӣ аҷаб фарди ҷамъиятиву сиёсӣ будем. Чаҳор мисраи аввалаш ҳоло ҳам дар хотирам ҳаст:

*Фарҳод омад бегаҳӣ
 Чун тир бар назди падар.
 Бар гардани худ баста буд
 Ӯ галстуки шӯълавар.*

Баъд, Фарҳод ба падар мегӯяд, ки маро табрик кун, ман имрӯз чиҳилсола шудам, падар дар ҳайрат шуда меурсад, дар ин бачагӣ чӣ тавр чиҳилсола шудӣ, ӯ ҷавоб медиҳад, ки имрӯз ташкилоти пионерии мо чиҳилсола шуду

ман ҳам. Ҳамин тавр, ҳарфҳои бачагона. Ёдам ҳаст, ки барои он се ё панҷ сӯм ҳаққи қалам ҳам дода буданд, ки падарам ба болои он чанд пули дигар зам карда, ба ман як курта харида, ба хона омада гуфта буд, ки: инро Аскар, худаш, аз пули шеъраш харидааст. Ҳамин тарик, бо ҳамин гуна бозиҳои бачагона роҳи ояндаи мо муайян шуда буд, ки падар ҳам дар бораи духтур шудани ман дигар ҳарф на-мезад.

Мақтаби миёнаро бо нишони нуқра тамоm кардам, ман, ки аъло мехондам, чаро бо нишони тилло неву нуқра, ин ҳам қисса дорад. Рӯзе, ҳангоми дар синфи нуҳ хонда-нам, дар вақти танаффус, дар синф, бо як ҳамдарсам ба-рои ҷӣ бошад, аввал муноқиша, баъд занозанӣ кардем ва ман ўро афтонда, ба зерам гирифта будам, ки занг шуду ба синф муаллими ҷуғрофиё даромад. Ў ин ҳолро дида, ба ман дар дафтари синф як дуи ғафс гузошт ва ҷамъбасти солонаи ман аз ин фан чор шуд ва азбаски дар синфи даҳ дигар дарси ҷуғрофиё набуд, ин баҳои чор ба номаи ка-моли ман дохил шуд, ки бо баҳои чор ба нишони тилло пешниҳод кардан мумкин набуд. Хайр, ба қавли мардум, ёди он нишон ба хайр, вале ҳоло ҳам бо он ҳамдарсам, ки аз дӯстони беҳтарини бачагиам аст, воmехӯраму ҳамдигар-ро оғӯш-оғӯш мекунем, он воқеа ба ёдам омада, хичолат мекашам, кошкӣ ў фаромӯш карда бошад. Ба замми ин, аз синфи мо се нафар ба нишон, як нафар ба нишони тилло ва ду нафар ба нишони нуқра, пешниҳод шуда буд, вале танҳо ба ман нишон доданд, зеро иншоҳои мо се нафарро шуъбаи маорифи ноҳия тафтиш карда, ба иншоҳои он ду нафари дигар баҳои паст гузоштааст. Аммо он нишон ба ман қариб дарди сар оварда буд, зеро номаи камоли ҳамаи ҳамсинфони маро дода буданду ҳеҷ не ки аз он ман тайёр шаваду диҳанд, мегуфтанд, ки онро бо нишон ҳамроҳ ме-диҳанду ҳоло наомадааст ва ман тарс доштам, ки аз рӯзи қабули ҳуҷҷатҳо ба мақтаби олий дер мемонам. Хайрият,

дар охир ҳамааш ба хубӣ анҷом шуд ва ман ба Душанбе омада, ба факултети таъриху филологияи Донишгоҳи давлатӣ (ҳоло Донишгоҳи милли) хуччат ва имтиҳон супорида донишҷӯ шудам.

Ин фасли зиндагӣ худ як қиссаи зебоест, агар кас истеъдоди навиштан дошта бошад вале ман ҳоло новобаста ба он ки ин гуна истеъдодро дорам ё на, барои навиштани он фурсат надораму мавридро ҳам муносиб намедонам, бинобар, танҳо чанд лаҳзаро, ки ба фаъолияти эҷодӣ робита дорад, ҳикоят хоҳам карду бас. Онҳое, ки он солҳо, чанд сол пеш ё пас, ҳангоми тадриси устодон Шарифҷон Ҳусейнзода, Воҳид Асрорӣ, Соҳиб Табаров, Додочон Тоҷиев дар шуъбаи забон ва адабиёти тоҷик хондаанд, аз онон хотираҳои аҷибу ёдоварданӣ доранд, ки ман ҳам яке аз ҷумлаи онҳоям. Мо дар нимсолаи аввал дарси назмшиносӣ доштем, ки устод Шарифҷон Ҳусейнзода тадрис мекарданд. Ин фан гӯё барои бисёриҳо саҳт мушкил буд, ки баҳои аъло гирифтанд аз он дар як курс, ба зӯр, ба як-ду нафар муяссар мешуд. Аммо ба ман ин фан ҳеҷ душворие надошт, зеро ман, ки шеър машқ мекардам, дар мактаби миёна онро худомӯзӣ карда будам. Ҳамчунонки болотар гуфтам, солҳои талабагиам ман дар пайи китоб ва ё касе будам, ки аз ӯ қоидаҳои шеърро биомӯзам вале дар муҳити деҳ онро пайдо карда наметавонистам. Ҳангоме ки ба синфҳои болоӣ расидам, бо дучархаам ба шаҳр, ки аз ҳавлии мо тақрибан се-чаҳор километр фосила дошт, меомадаму ба дӯкони китоб, ки дар шафати масҷиди Шайх Маслиҳатдин буд, мебаромадам, то чизе пайдо кунам. Фурӯшандаи он духтари зебои яҳудӣ буд ва бисёриҳо барои тамошои ӯ ба он ҷо мебаромаданд, бинобар дӯкон ҳамеша пур аз ҷавонон буд, ки бештар харидори хусн буданд, то китоб. Он духтар, ки фурӯшанда буд, яъне кор мекард, аз мани талаба, албатта, соли бештар дошт вале банди ҳам аз қабиле он гурӯҳ будам. Ана дар ҳамон дӯкон боре китоберо

бо номи «Қофия дар назми тоҷик» дидам, ки муаллифаш Баҳром Сирус буд, онро зуд харидам ва он ягона китобе буд, ки ман он солҳо оид ба шеър пайдо кардам ва табиист, ки онро хуб хонда будам ва шояд аз ин рӯ дарси назмшиносӣ барои ман мушкил набуд. Дар имтиҳони нимсола аз ин фан, ёдам ҳаст, ки дар билет ба ғайр аз суолҳо боз таҳлили ин байти Саъдӣ ҷой дошт:

*Бигзор, то бигирям чун абр дар баҳорон,
К-аз санг нола хезад рӯзи видои ёрон.*

Ман онро аз назари вазну қофия ва санъатҳои бадеӣ таҳлили муфассале кардам, ки устод Хусейнзодаро аввал шигифтзада карду баъд ба вачд овард, ки хеста, ба китфам нарм-нарм зада, бале, писарам, бале, писарам мегуфтанд. Аз имтиҳонҳои Воҳид Асрориву Соҳиб Табаров ҳам ба ҳамин минвол мегузаштам. Мушкил аз фанни забоншиносӣ доштам, на ба он маъно, ки баҳои паст мегурифтам, балки ба он маъно, ки китобхояш ба забони русӣ ва душворфаҳм буду асабиям мекард ва тайёр кардани дарсаш вақти бисёрамро мегурифт. Дар асл қоидаҳои сарфу наҳв барои ман аз мактаби миёна дилгиркунанда буданду номаҳбуб, танҳо солҳои дар аспирантура хонданам ба ин илм шавк пайдо кардаму аҳамияташро фаҳмидам.

Дар ин ҷо агар аз даврони донишҷӯӣ, ки ба фаъолияти ояндаи илмию адабии ман алоқаманд аст, ду-се ҳикоят карда шавад, ноҷо нахоҳад буд. Он солҳо дар факултаи таъриху филологияи тоҷик маҳфили «Адибони ҷавон» фаъолият мекард, ки роҳбарии онро шоир Тоҷибой Муродӣ ба уҳда доштанд. Эшон иштирокчиҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва дар он аз як пой худ маҳрум шуда буданд ва баъди 12 соли Ғалаба, баъди чанд соли кор дар соҳаи маориф, дар калонсолӣ ворида донишгоҳ шуда буданд ва соли, ки мо дар курси якум мехондем, дар курси панҷуми шуъбаи

шарқшиносӣ (форсӣ) таҳсил мекарданд. Муродӣ як шахси ҳалиму меҳрубон, ғамхори чавонон буданд ва бо ҳамаи фазилатҳои ҳамида ва писандидаашон камтар содагиҳои безарар ҳам доштанд, ки барои баъзеҳо мояи ҳазлу шӯҳӣ буд. Ин марди дилдодаи шеърӯ шоирӣ маҳфили «Адибони чавон»-ро таъсис дода буд ва ба он хидмати бедареге кард, бо шарофат ва даъвати ӯ шоирони маъруфи тоҷик ба маҳфил омада, ашъори шоирони чавонро баррасӣ мекарданд, ки барои навқаламон дарси манфиатноке буд. Ӯ баъдҳо, бо вучуди солхӯрдагиаш, рисолаи илмӣ навишта, дифоъ карда, соҳиби унвони номзади илм ҳам шуд. Банда аз соли аввали таҳсил узви ҳамин маҳфил будам. Дар он солҳо Нозирҷон Боҳирӣ, Абдуфаттоҳ Кулолӣ, Гулназар, Саидалӣ Маъмур, Ҳочӣ Мурод, Чамолиддин Каримзода аз фаълони маҳфил буданд, ки баъд аз онҳо шоирони хубе ба камол расиданд. Дар соли севум ё чаҳоруми хониш буд, маҳфил аз шоир Аминҷон Шукӯҳӣ, ки он вақт муовини раиси садорати Иттифоқи нависандагон буд, хоҳиш кард, ки дар баррасии ашъори банда, ки маҳфил дар чаласааш гузошта буд, иштирок кунад. Шукӯҳӣ дар маҳфил иштирок карда, фикрҳояшонро дар бораи шеърҳо муфассал баён намуданд, дар ҳошияи варақҳо қайдҳо ҳам карда буданд, ки баъд ба ман доданд. Ман бо фикрҳои эшон мувофиқ будам, ба ҷуз дар як ҳолат. Он шеъре буд бо номи «Имони сағ», ки устод напазируфта буданд, бо ин далел, ки ҳеч сайёде сағашро наменарронад, ва ин амал аз ҷониби одам хуб ҳам нест. Ҳарчанд банда ин эродро дар дил қабул надоштам, аммо ба эшон чизе нагуфтам ва онро дар он солҳо ба ҳеч рӯзномаву маҷалла барои ҷоп пешниҳод накардам, ҳамин тариқ он аз ёдам рафту гум ҳам шуд. Солҳои ҳаштодум, ки бештар ба шеър машғул будам, ба ёдам расид, ки бо номи «Имони сағ» шеъре доштам вале ҳар қадар ки дар байни коғазҳоям ҷустам, пайдо карда натавонистам, шояд кучое бошад, ё ҳангоми аз хона ба хона кӯчиданҳо

гум шуда бошад вале азбаски мавзӯяш дар ёдам буд, онро аз нав навиштам. Бинобар, имрӯз намедонам, чӣ чиз аз шеърӣ пешин мондаасту чӣ чизҳояш тоза аст. Ҳамроҳи шеърҳои дигарам онро ба устод Лоик, ки сармуҳаррири маҷаллаи «Садои Шарқ» буд, пешниҳод кардам, ба эшон он шеър бештар аз шеърҳои дигар хуш омад, ки шӯхиомез «инаш зӯр будаст-ку» гуфту ҳамаашро ба чоп гирифт.

Имрӯзҳо, чун дар ин бора меандешам, мефаҳмам, ки ба фикри Аминҷон Шукӯҳӣ оид ба он шеър мафкураи замон, ки инсон ва, махсусан, инсони шӯравӣ аз худ амали нописанде набояд зоҳир кунад, таъсире доштааст вағарна эшон медонистанд, ки мавзӯи адабиёт танҳо аз воқеаҳо, ки рух додаасту медихад, иборат набуда, балки дар он эҳтимолот ва ҳаёлотӣ бадеӣ низ мақоми на камтаре дошта метавонад.

Шояд соли сеवуми донишҷӯӣ буд, ки чанд шеърро ба идораи рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» барои чоп бурдам. Мудири бахши адабиёт, мисли ин ки, Додочон Раҷабӣ будааст. Ӯ шеърҳоро гирифта, як сӯ монду дар кучо хонданамо рурсид, чун фаҳмид, гуфт:

– Мо шеър бисёр дорем, аммо тақризу мақолаи танқидӣ надорем, ана ин китобро мегири ва як тақриз навишта мебиёӣ, баъд шеърҳоятро чоп мекунем, – ва ба ман китоби хикояҳои «Дар гирди гулхан»-и Лутфӣ Саидро дод. Ҳамин тариқ, ман аввалин тақризи худро ба китоби бадеӣ навиштам, ки дар он рӯзнома чоп шуд, сипас ба шарофати он шеърҳоям. Бинобар, намедонам, ки дар чодаи адабиёт ман аз шеър бештар шукргузор бошам ё аз нақд. Ба ҳар навъ, то ҳол хидматгори ду хоҷаем, бубинем, кор охир чӣ мешавад.

Ба ҳаёлам, дар соли чаҳоруми донишҷӯиям буд, ки маро ба идораи рӯзномаи «Ба қуллаҳои дониш»-и донишгоҳ ба ним баст ба кор гирифтанд. Ин бароям аз ду чихат хуб буд, ҳам аз чихати моддӣ, ки як миқдор пул меги-

рифтам ва ҳам аз ҷиҳати эҷодӣ, ки таҷрибаи бештари навиштану таҳрир касб мекардам. То он вақт ҳам, ба ҳаёлам, дар он рӯзнома чизакҳое чоп кунонида будам. Масалан, ба чанд кас ҳазлҳои солинавие бо шеър навишта будам, ки дар байнашон хунарпешаи синамо Муяссара Аминова ҳам буд. Он шеър, албатта, бештар оҳанги мафтунӣ аз ҳусну назокат ва хунари ӯ дошт, то ҳазли солинавӣ. Муяссара он вақт ба тозагӣ дар филми «Ҳасани аробақаш» нақши Садафро офарида, ба шуъбаи рӯзноманигорӣ ба таҳсил омада буд. Шеър ба ӯ писанд шудааст, чун мефаҳмад, ки муаллифи он ман ҳастам, бо ман эҳтиром ва рафоқати хосае нишон меод, ки боиси сарфарозии ман ҳам буд, ки хунарпешаи овозадоре маро дар ҳалқаи дӯстонаш даровардааст. Аммо ӯ пас аз каме таҳсил шуъбаро тарк карда рафт.

Дар аввали соли панҷуми хонишам ҳодисаи нохуше рух дод, ки баъдҳо натиҷаи хубе бор овард. Дар хобгоҳи донишгоҳ, ки дар кӯчаи Айнӣ воқеъ буд, дар ошӯнаи севум дар хонаи чоркаса мезистем. Рӯзи мавлуди ман, бегоҳӣ, чанд нафар дӯстон дар хона чамъ омада буданду чашн мекардем. Устод Соҳиб Табаров дар муқобили хобгоҳи мо, дар он тарафи кӯча мезистанд ва баъзан, бегоҳиҳо, ба хобгоҳ омада, бо мо шоҳмотбозӣ мекарданд. Ҳамон бегоҳ ҳам омада, ба хонаи мо даромаданӣ шуда, дарро мекушоянду мебинанд, ки мо машғули базм ҳастем, ба хонаи ҳамсоия мо даромада, бо онҳо шоҳмот мебозанд. Шоир ва тарҷумон Аслам Адҳам, ки аз солҳои аввали донишҷӯиям бо ман робитаи бародарона дошт, ба табрикам омада буд. Ӯ аксар вақт сархуш мегашт, он бегоҳ ҳам дар ҳамон ҳолат буд ва ба хонаи ҳамсоия, ки дар он ҷо Соҳиб Табаров бо ҳамдарсонии ман шоҳмот мебозиданд, мебарояд ва бо ӯ шӯҳиҳои беадабонае мекунад, ки устод аз он саҳт меранҷанд. Чун устод мефаҳманд, ки Аслам ба табрики ман ба хобгоҳ омада будааст (зеро Аслам донишҷӯ набуд, ки дар хобгоҳи донишҷӯён бошад), бинобар, аз ман домангир мешаванд.

Фардои он рӯз, пеш аз дарси Табаров, сардори курсамон ба ман гуфт, ки Соҳиб Табаров гуфтанд, ки ту ба дарсашон надароӣ. Ман, ки аз он воқеа хабаре надоштам, дар ҳайрат шуда аз сардори курсамон сабаб пурсидам. Сардор воқеаи шабиноро ба ман нақл карда, гуфт, ки шояд ба ҳамон сабаб бошад. Ман ҳам аз воқеа ва ҳам аз қарори Табаров дар ҳайрат афтадам, зеро, ҳамчунонки гуфтам, аз воқеа огоҳ набудам (ҳамдарсонам шояд барои дар шаби мавлуд озурдахотир накардан ба ман воқеаро нагуфта буданд). Ман ба дарс надаромадам вале бегоҳӣ ба хонаи устод рафтам, ки гуноҳамро фаҳмам. Дидам, ки устод хеле озурдахотир аст ва ба рӯи ман нигоҳ накарда, гап мезанад, ҳарчанд ман аз донишҷӯёни дӯстдоштаам будам. Чун пурсидам, устод ба ман гуфтанд, ки: – Устоди шуморо таҳқир кунанд, оё барои шумо фарқ надорад? Ҷавоб додам, ки: – Ман охир аз ин хабаре надоштам... Ҳамин тавр байни мо чанд ҷумлае радду бадал шуду ман узр хоста пурсидам, ки баъд аз ин ба дарсатон дароям? Устод гуфт, ки инро курсатон ҳал кунанд вале пеш аз дарси оянда сардорамон аз забони Табаров ба ман боз ҳамон ҳарфи пешинро такрор кард. Ман ҳам ранчидаму дигар ба чанд дарси Табаров надаромадам. Чанд рӯз пас дар кӯча бо устод вохӯрдём. Устод бо пичинг пурсид, ки: – Мулло Аскар, чанд рӯз боз наменамоӣ? Ман ҳам ҷавоб додам, ки: – Аз давлати Шумо истироҳат карда гаштем. Устод гуфт, ки: – Хуб мекунӣ, хуб мекунӣ...вале дар пеш имтиҳон ҳаст... хайр, майлаш, ба дарс биё! Ман ташаккур гуфтаму ба дарси оянда омада, чун ҳарвақта на дар партаи пеш, балки дар партаи аз ҳама охир нишастам ва ҳамин тавр то охири сол. Ҳамчунонки гуфта будам, аз Табаров ҳам аз як курс як-ду нафар дар имтиҳон баҳои аъло мегирифт. Дар курси панҷум мо аз адабиёти шӯравии тоҷик имтиҳони давлатӣ доштем ва ман яке аз онҳое будам, ки баҳои аъло гирифтам. Устод ба дил кина нагирифта будааст, шукри таълиму тадрисаш. Вале ман баъди

он воқеаи шаби мавлуд, ки ба адабиёти муосир машғул шудан мехостам, мавзуи рисолаи дипломиамро дигар на аз кафедраи адабиёти муосир, балки аз кафедраи адабиёти классикии тоҷик аз устод Шарифҷон Ҳусейнзода гирифтаам, ки «Тағаззулоти Манучехрии Домғонӣ» буд.

Ҳимояи ин рисолаи дипломӣ ҳам қисса дорад. Раиси ҳимояи корҳои дипломӣ Носирҷон Маъсумӣ буданд, ки аз Институти забон ва адабиёти Академияи илмҳо даъват шуда буданд. Ҳангоми ҳимояи рисолаи дипломии ман эшон ҳузур надоштанд. Ман суҳанрониамро дар бораи рисола анҷом додаам, оппонентҳо фикрхояшонро гуфтанд, ҳама ба рисола баҳои аъло доданд вале дар охир Турсунбой Неъматзода, ки аз адабиёти классик дарс мегуфтанд ва декани факултет буданд, ба рисола эрод гирифтанд, ки дар муайян қардани вазни тағаззулҳо хато мавҷуд аст ва ҷо-ҷо ба рисола хат кашиданд. Ман, ки онро меиддам, ба эшон гуфтам, ки ба рисола хат нақашед, ҳамааш дуруст аст, агар хоҳед, ман дар тахта нақшахояшро кашида, исбот мекунам. Ман сад дар сад медонистам, ки он ҳеч хатое надорад, зеро, агар худситой нашавад, он вақт ман вазни шеърро аз устод нағзтар медонистам. Ба замми он, эшон аз ҳамкурсони ман дипломанте доштанд, ки мавзӯи кораш ғазалиёти Туғрал буд ва азбаски ӯ ба вазни шеър сарфаҳм намерафт, он боби рисолаашро, ки ба вазн тааллуқ дошт, ман навишта дода будам, ки ба ман мушкилие надошт ва роҳбараш, ки эшон буданд, ба он ҳеч эроде нагирифта буданд ва ӯ онро аз ман пештар ҳимоя қарда, баҳои аъло гирифта буд. Бинобар, табиист, ки ман дар қори худ хато намекардам ва эътирозам беасос набуд. Вале тарзи эътирози ман ба эшон хуш наомад ва талаб қарданд, ки исбот кунам. Ман ба назди тахта баромада, нақшаи вазни шеърро кашида, афоилу тафоилашро навишта, даъвоямро исбот мекардам, аммо эшон қабул намекарданд. Ҳарчанд гуфтам, нашуд. Пас ба устод Ҳусейнзода рӯй овардам, ки: – Устод,

Шумо ба мо назмшиносӣ омӯхта будед, ба эшон гӯед, ки харфашон дуруст нест. Аммо устод сар ба зер афканда, хомӯш буданд, намехостанд, ки дар назди донишҷӯён эътибори устои дигарро паст фуворанд. Ҳамин тарик, баҳс ба чанчол гузашт ва ман дигар тоқат наоварда, гуфтам: – Ман талаб мекунам, комиссияи салоҳиятдор сохта шавад, то тарафи ҳақро муайян намояд ва агар устод Неъматзода ҳақ бошанд, ман аз баҳри дипломи донишгоҳ баромадам ва агар ман ҳақ бошам, устод аз унвони илмиашон, – гуфта, табошир(бӯр)и дар дастам бударо ба тахтаи девор задаму аз аудитория баромада рафтам. Табиист, ки он рӯз дигар бо ҳамин ҳимояи кори дипломӣ қатъ карда шуд ва аъзои комиссия донишҷӯёнро ба берун фиристода, худ ба баррасии ҳодиса пардохтанд. Дар он чо ҳарфи бисёре шудааст, ки мухтасараш ин аст. Баъзе пешниҳод мекунанд, ки, биёед, ўро аз донишгоҳ хорич мекунем, то ба дигарон сабақ шавад, ки бо устодон ин гуна баҳс накунанд. Қисми дигар, аз чумла, устод Ҳусейнзода мегӯянд, ки ҳарфи дипломант дуруст буд, Шумо Неъматзода бояд қабул мекардед. Дигаре мегӯянд, ки биёед, ба кораш баҳои ду мемонем. Боз Ҳусейнзода мегӯянд, ки чӣ тавр ду мемонем вақте ки оппонент ва роҳбар, ҳама, дар ҳузури хатмкунандагон рисола ба баҳои аъло меарзад, гуфта будем. Пешниҳоди дигаре мешавад, ки баҳои се мемонем, боз қисми дигар розӣ намешавад, ки дар назди ҳама ба баҳои аъло меарзад, гуфта будем, пас хатмкунандагон, ки инро шунида буданд, чӣ мегӯянд? Охир ба ҳулосае меоянд, ки баҳои хуб мемонем вале қисми дигар мегӯянд, ки ду кори аз ин пеш ҳимояшударо ҳам баҳои аъло мемонем, гуфта будем, агар ҳоло мо ба ин кор баҳои хуб монему ба он ду аъло, рафтори беадолатонае мешавад, зеро фарқ дар байни ин корҳо калон аст. Пас, ба ҳар сеяш баҳои хуб монем, номаълумтар мешавад. Ҳамин тавр ҳам карданд ва он ду нафар ҳамдарсам аз ман домангир буданд, ки бо сабаби чанчоли ман онҳо баҳои

аъло нагирифтанд.

Баъди чанде маро устод Ҳусейнзода ба наздашон даъват ва сарзаниш карда гуфтанд:

– Агар ман медонистам, ки ту ин тавр тезӣ мекунӣ, химояи рисолаатро бе ту мегузаронидам ва корат баҳои муносибашро ҳам мегирифт. Акнун ту донишгохро хатм кардӣ, аз ҳеч кадоми мо вобастагӣ надорӣ, аммо ман аз ту хоҳиш дорам, ки аз Неъматзода узр пурсӣ.

Ман ҷавоб додам, ки: – Барои хатои он кас ман узр пурсам? Намепурсам! Устод гуфтанд, ки: – Ихтиёр дорӣ, аммо дар ин ҳолат ман аз ту розӣ нестам. Ман чизе нагуфта баромада рафтам.

То чаласаи чамъбастии хайрбодӣ бо устодон ва гирифтани дипломҳо ҳоло вақт бисёр буд, ман ба хонаамон, ба Хучанд рафтам ва қиссаро ба падарам нақл кардам. Падарам онро бо диққат гӯш карду гуфт, ки кори нодурусте кардӣ, аз ин ҷо рафта хоҳиши устодат Ҳусейнзодаро хатман ба ҷо меорӣ!

То чаласаи хайрбодӣ тафси ман ҳам хеле паст шуда буд ва ман хоҳиши устод Ҳусейнзодаро иҷро карда, дар он узрамро ба Неъматзода гуфтам. Вале баъди чаласа Неъматзода бо ман рӯ ба рӯ омада гуфтанд:

– Дидӣ, дурустии ҳарфи маро акнун фаҳмидӣ.

Ман худро бо як азоб нигоҳ доштам, ки баҳсро дуюмбора сар накунам, маълум мешавад, ки устод ханӯз ҳам хатояшро нафаҳмида будааст ё сипоҳгарӣ мекард. Бошад, мову зикри хайраш, рӯҳаш шод бод!

Ман дар солҳои донишҷӯйям бо матбуот ва махсусан бо радио ва телевизион бештар ҳамкорӣ мекардам, ки ба ман аз ду ҷиҳат манфиатнок буд, ҳам ба таъмини рӯзгори донишҷӯйям мадад мешуд, ҳам таҷрибаи навиштану таҳрир меандӯхтам. Бинобар ин, хангоми хатми донишгоҳ Кумитаи радио ва телевизиони ҷумҳурӣ ба ман барои кор даъватнома дод ва маро ба шуъбаи барномаҳои ҷавонии

радио, ки сармуҳаррири он Точинисо Ғафурова, хоҳари Бобочон Ғафуров, хонуми бисёр ботамкин ва меҳрубоне буданд, ба кор қабул карданд. Ман то моҳи декабр дар ин шуъба ба сифати муҳаррир кор кардам ва аз он ҷо ба хидмати ҳарбӣ даъват шудам. Хидмати ҳарбии ман, ки аз як сол иборат буд (он вақт баъди хатми донишгоҳ хидмат як сол буд), дар шаҳри Слоними вилояти Гроднои Ҷумҳурии Белоруссия, дар қисми тонкӣ гузашт, ки он ҳам қиссаҳои худро дорад, ки ҳикояташро ба як мавриди муносиби дигар вомегузорем.

Баъди хидмат ба ҷои аввалаи қорам баргаштам. Рӯзе, пас аз се-чаҳор моҳ, дар кӯча ба устод Ҳусейнзода вохӯрданд, устод бо оҳанги як андоза писхандомез гуфтанд:

– Ҳоло ҳам гапнависак бардошта гаштӣ?

Он замон кормандони радио репортер доштанд, ки ҳаҷмаш калон буд ва бисёриҳо онро ба китф овехта мегаштанд.

– Биё, ба кафедраи ман ба аспирантура дохил шав! – ҷавоби маро мунтазир нашуда, давом доданд устод. – Ба шуъбаи аспирантураи донишгоҳ рафта, шарту шароиташро фаҳму омада ба ман гӯй.

Ба ман дар шуъбаи аспирантура гуфтанд, ки ба кафедраи адабиёти классикии тоҷик ҷои ғоибона ҷудо шудааст, ҷои рӯзона дар кафедраи адабиёти советии тоҷик ҳаст ва як ҷой дар донишгоҳи давлатии Маскав ба номи Ломоносов. Ман вазъиятро ба устод Ҳусейнзода гуфтам ва назди устод Табаров рафтам, ки шояд бо эшон мувофиқат кунем. Устод ба ман гуфтанд, ки:

– Туро қабул карда наметавонам, зеро ба донишгоҳи Кӯлоб муаллим даркор аст ва мо Нозим Баротовро қабул мекунем, ки баъд ба он ҷо рафта кор мекунад, ту ин чоро тамом карда, ба он ҷо намеравӣ.

Ҳарфашон дуруст буд. Ба ғайр аз ин, ба ёд оварданд устод:

– Ҷанҷолатро бо Неъматзода ҳам фаромӯш нақун, эшон декани факултет.

Ман қиссаро ба устод Хусейнзода нақл кардам. Устод харфи ачибе заданд:

– Мо ҳамаи чизеро, ки медонистем, дар давоми панҷ сол ба ту ёд додем. Дигар аз мо ҳеҷ қизи тозае ёд намегирӣ. Бинобар ин, ба Маскав рав, худи дар Маскав се сол зиндагӣ кардан баробари хатми як донишгоҳ аст, холо дар аспирантура хонданаширо намегӯем...

Ин гуна ҳарфро на ҳар устоде дар бораи худ мегӯяд, ин камоли шикастанафсию фурӯтанӣ ва ҳақиқатгӯӣ буд, ки ба хотири ба роҳи дурусти рушд равон кардани шогирд гуфта шуда буд. Ман қадри онро баъдтар фаҳмидам ва як умр аз устод сипосгузор ҳастам, зеро устод бо ин роҳнамоӣ ба ман бузургтарин хидматро дар ҷодаи фароғирии илм карда буданд.

Нимаҳои ҳамон сол дар Душанбе ҷӣ ҷаласаи илмиву адабӣ баргузор шуда, ба он аз Маскав олимон, аз ҷумла, аз институти шарқшиносии Академияи илмҳо Усмонова Зоя Григоревна омада буданд. Маро Мӯъмин Қаноат, дар рӯи ҳавлии Иттифоқи нависандагон, бо хонум шинос карданд. Ман ба хонум нияти ба аспирантура рафтанамро арз кардам, баъди каме суҳбат Зоя Григоревна ба ман гуфтанд, ки агар ба аспирантура дохил шавӣ, ман ҳозир ҳастам, роҳбари илмиат шавам. Зоя Григоревна зани зебо, меҳрубону дилрабое буданд, ки ҳар бинанда мафтунашон мешуд, суҳбаташон ҳам, ки хеле ҳалимонаву дилписанд буд, ба хуснашон ҳусн меафзуд. Ман дар дил меболидам, ки агар бахт мадад кунаду ба аспирантура дохил шавам, ҳамин гуна роҳбари ҳалиму меҳрубоне хоҳам дошт. Баъди ин суҳбат ман дар бораи эҷодиёти Мӯъмин Қаноат реферат навишта, онро ба русӣ тарҷума кардаму омодаи маскавравӣ шудам. Дар шуъбаи барномаҳои бачагонаву ҷавонон, ки ман кор мекардам, Ҳалима Насибуллина режиссёр буданд

ва хонум ба дугонашон, ки дар радиои умумитифок кор мекард, телефон карда, хошиш намуданд, ки ба ман бо чои хоб мадад кунад. Ў пазируфт ва ман рафта, дар хонаи ӯ, ки дар маркази Маскав, дар назди Майдони сурх буд, чойгир шудам. Ў худ зани солхӯрда буд ва бо модари пираш дар квартираи якхонагӣ мезистааст, азбаски тобистон ва ҳаво гарм буд, онҳо маро дар балкони болокушодашон чой карданд. Шабҳо аз чогаҳ осмони Маскавро тамошо мекардам. Ҳар ду ҳам занҳои меҳрубоне буданд, оши палаверо, ки яқум бор дар умрам ва онро ҳам дар кастрюля пухта будам ва он шояд ба шавла бештар монанд буд, то ба палав, чӣ хел хушмазза гуфта, таъриф мекарданд.

Факултаи филологияи донишгоҳи давлатии Маскав дар майдони Манеж, аз чои истиқомати ман пиёда 10-15 дақиқа роҳ буд. Рефератамро ба Зоя Григоревна Усмонова, ба хонашон бурда додам, хонум ба он такризе хубе навиштанд, онро ҳамроҳи ҳуччатҳо ба кафедраи таърихи адабиёти шӯравии рус, ки шуъбаи адабиёти халқҳои шӯравӣ ҳам дошт, супоридам. Ба ман гуфтанд, ки омода бошед ва вақти имтиҳон ҳозир шавед. Ман ба Душанбе баргаштам.

Моҳи октябр ба Маскав рафтам, ба ман аз бинои марказии донишгоҳ, ки дар Ленинские гори (ҳоло Воробёви гори) воқеъ аст, аз хобгоҳ чой доданд. Ман аз се фан имтиҳони дохилшавӣ супорида, аспирант шудам. Аспирант шудам, аммо ачибаш ин аст, ки мақсади ман аз аспирантӣ рисолаи илмӣ навишта, номзад шудан набуд. Азбаски кори муҳарририю муҳбирӣ дар радио маро қонё намекарду дар як муддати кӯтоҳ ба дилам зада буд, мехостам, чое пайдо кунам, ки вақт дошта бошаму шеъраро нависам. Бинобар ин вақте устод Ҳусейнзода ба ман пешниҳоди аспирантураро карданд, хурсанд шудам, ки се сол вақти шеърнависӣ пайдо мекунам. Баъди қабул шудан ба аспирантура ҳам ҳамин фикрро доштам ва ду-се моҳи ав-

вал ҳамин корро ҳам мекардам, дар хона менишастаму шеър менавиштам, зеро аз тартиби хондан дар аспирантура огоҳ набудам. Сипас, дидам, ки сари ҳар чанд вақт чаласаи кафедра баргузор мешавад, аз аспирантон ҳисобот мепурсанд... хулоса, баъд чӣ будани аспирантураро фаҳмидам ва фаҳмидам, ки дар охир аз ман кори илмӣ меҳоянд, на маҷмуаи шеър ва агар онро нанависам, мисли баъзе аспирантони соли сеюми таҳсил, ки вақти худро ба корҳои дигар сарф кардаанд, дар чаласаҳои кафедра ҳоли зоре хоҳам дошт. Ман, ки табиатан пӯстам хеле нозук аст, ин ҳолро таҳаммул карда наметавонистам. Аз он замон чиддан ба омӯхтани илм машғул шудам, зеро ман бояд се имтиҳони минимуми номзадӣ месупоридам ва ҳам рисолаи илмиамро менавиштам, ки кори чандон осоне набуд. Бисёриҳо аввал имтиҳонҳои минимуми номзадиро супорида, баъд ба аспирантура дохил мешаванд, ки барои навиштани рисола вақти кофӣ дошта бошанд, ман, ки фикри аспирантура надоштам, ин корро накарда будам ва акнун дар назди худ вазифа мегузоштам, ки ҳамаашро дар ҳамин се сол ба иҷро расонам.

Аз аввали дохилшавӣ ба аспирантура ба ман гуфтанд, ки донишгоҳ аз берун роҳбарӣ илмӣ қабул намекунад, бинобар ин, Усмонова З. Г. наметавонанд роҳбари илмии кори шумо бошанд. Дар кафедра олимони машҳур ҳастанд, ба онҳо мурочиат кунед. Ман, ки тақрибан ба қадом мавзуи шеъри муосири тоҷик машғул шуданамро муайян карда будам, аз профессор Азиз Шариф хоҳиш кардам, ки роҳбарии кори илмии маро ба уҳда бигиранд. Эшон аз он насли олимони озарӣ буданд, ки форсиро хуб медонистанд, ба замми олимишон тарҷумони дузабона буданд, – аз озарӣ ба русӣ ва аз русӣ ба озарӣ тарҷума мекарданд. Аспирантони бисёр доштанд, роҳбарии маро ҳам қабул карданд. Устод инсони ниҳоят ҳалим буданд, ҳатто ба он дараҷа, ки дар талаби қор аз аспирантҳояшон ис-

тихола мекарданд, аз ин рӯ, баъзе аспирантҳояшон баъди чанд соли аспирантура рисолаашонро навишта тамом ва химоя мекарданд. Аммо ҳар аспиранташон, агар чизи навиштаашро барои хондан меод, тамоми корҳои дигарашонро як сӯ гузошта, онро дар як-ду рӯз хонда меоварданд. Ҳамин тавр шуд, ки ман аввал боби дувуми корамро навиштам. Он «Сухан ва образ» ном дошт ва чун онро барои хонданашон додам, онро ҳамон рӯз хонда, фардош ба кафедра омада, ба устодони кафедра чунон ба шавку завқ таъриф мекарданд, ки мудири кафедраамон Метченко Алексей Иванович ва профессор Якименко Лев Григоревич, ки аз олимони машҳури шӯравӣ буданд, ба ҳайрат омада, мегуфтанд: – Наход, хо, баъзан аз аспирантҳо ҳам ҳамин хел кор мебарояд.

Чун сухан аз устодони кафедра рафт, бояд бигӯям, ки аксари онҳо дар соҳаҳои худ олимони дараҷаи аввали мамлакат ба шумор мерафтанд. Аз ҷумла, ин ду нафари номбаршуда, Метченко А. И. муҳаққиқи Маяковский, барандаи Ҷоизаи давлатии ИҶШС дар соҳаи адабиёт, раиси кумиссионии экспертии кумиссионии олии аттестатсионӣ оид ба рисолаҳои номзадӣ доктории соҳаи адабиёти ИҶШС, Якименко Л. Г. муҳаққиқи Шолохов, муаллифи асарҳои бисёри илмӣ буданд. Ба ғайр аз онҳо дар кафедра боз Петров Сергей Митрофанович, Овчаренко Александр Иванович, Бекмуҳаммадов Роберт Гатович, Соколов Алексей Георгиевич, Юшин Пётр Федорович, Гӯрӯғлӣ ва дигарон кор мекарданд, ки як муҳити бисёр фаъоли илмиро ба вучуд оварда буданд. Мақолаву китобҳои илмии онҳо дар мӯътабартарин маҷаллаву рӯзномаҳо ва нашриётҳои умумиттифоқӣ ҷоп мешуданд, ки ҷараёни асосии илми адабиётшиносии шӯравиро муайян менамуданд. Ҷаласаҳои кафедра ва баррасии корҳои илмӣ бисёр ҷиддиву омӯзанда буданд, ҳарчанд баъзан бе шӯҳӣ ҳам намешуд. Масалан, яке аз устодони кафедра, бо фамилияи Хабин, марди

солхӯрдае буду унвони илмӣ надошт, ҳамкорон аз ӯ талаб мекарданд, ки рисолаи номзадиашро зудтар тамои карда, онро барои дифоъ ҳозир намояд. Дар яке аз чаласаҳои кафедра ҳисоботи ӯро гузошта буданд, чун навбати ӯ расид, аз портфели худ чанд чузъгир коғазро бароварда, рӯи миз монд, ки тақрибан 700-800 варақ ба назар меомад, ҳол он ки ҳаҷми рисолаи номзадӣ аз рӯи талабот 170-180 саҳифа буд. Пас, гуфт: – Ана ин, кори ман. Ҳама ҳайрон-ҳайрон ба он ғарами коғаз менигаристанд. Алексей Иванович ба ҳозирин рӯй оварду як оҳ кашида: – Акнун чӣ кор мекунем? – гуфт, ҳама мехостанд, ки ӯ ҳимоя кунаду соҳиби унвони илмӣ шавад. Сергей Митрофанович, ки овози аҷиби бориқе дошт, бо лаҳни аз он ҳам аҷибтар гуфт: – Худи Худо ба ӯ мадад кунад, ки мо ҳеҷ коре карда наметавонем.

Сергей Митрофанович Петров, муаллифи асарҳои бисёри пурмухтавои илмӣ, марди хушсуҳбате буд. Дар бо-рааш латифае нақл мекарданд. Ӯ, қабл аз омаданиш ба кафедра, дар институти адабиёти ба номи Горкий муовини ректор будааст ва гӯё он хангом бо гурӯҳи ҳунармандони театру кино дӯстӣ доштааст, ки берун аз шаҳр дар саробӯстоне хушиву хурсандӣ ва ишқбозӣ ҳам мекардаанд. Он роз фош мешаваду онҳоро дар кумитаи ҳизби комунисти ноҳия муҳокима мекунанд. Котиби аввали ҳизб зан будааст ва ӯ аз Сергей Митрофанович, ки аз дигарон хеле қалонсолтар будааст, бо ҳайрат мепурсад: – Хуб, ман онҳоро мефаҳмам, онҳо чавон, аммо Шумо дар он чо чӣ мекардед? Сергей Митрофанович сар ба зер афканда, ба зӯр, ба ни-мовоз: – Ман онҳоро «гладит» мекардам, – мегӯяд ва аз он чо ба ӯ лақаби «гладиатор» мечаспад. Навозиш қардан, сила қардан, молидан ба русӣ «гладит» аст, «гладиатор» паҳлавонғулумест, ки дар Рими қадим дар саҳнаи сирк бо паҳлавонғуломи дигар ва ё бо ҳайвонҳои ваҳшӣ қанги марговар мекард. Аз ин рӯ, ин лақаб нисбат ба ҷисми хурд ва наҳифу лоғари ӯ бисёр хандаовар меомад.

Метченко Алексей Иванович аспиранте дошт – Умаров Шамил Адулхамидович, ки соли дохил шудани ман донишгохро аъло хатм карда, аспирант шуда буд. Ӯ чавони болобаланд, кадаш як метру наваду се сантиметр, миллаташ тотор буд. Мо бо ҳам дӯсти қарин шудем. Шамил бисёр донишманд, китобхону китобдӯсти ашаддие буд. Ӯ ҳангоми аспирант шудани ӯ падару модараш, ки дар шимоли Русия мезистанд, ба нафақа баромада, ба шаҳраки назди Маскав, Александров, кӯчида омаданд, ки ба писарашон наздик бошанд, зеро Шамил яккафарзанди онҳо буд. Онҳо, падари Шамил ҳарчанд муҳандис буд, китобхонаи бузурге доштанд, ки аз чандин ҳазор китоби беҳтарини адабиёти ҷаҳон ба ҳам омада буд. Шамил ҳам дар хонаи аспирантиаш китобҳои бисёр дошт, дар соҳаҳои гуногун – адабиёту адабиётшиносӣ, таъриху фалсафа, фарҳангу ҳунар ва монанди инҳо. Дар ин шавқ мо ба ҳамдигар монанд будем, ҳар китоби тозаӣ муҳимро, ки дар Маскав нашр мешуд, ҳатман дастрас мекардем. Вақте ман, баъди хатми аспирантура аз Маскав бармегаштам, ба Душанбе ба воситаи қатор чандин қуттӣ китоб фиристода будам. Асоси китобхонаи ман ҳамон солҳо ҷамъоварӣ шуда буд.

Шамил сабки матини илмӣ дошт, мақолаҳои дар соҳаи аспирантӣ дар рӯзномаи «Литературная газета» чоп мешуданд. Маслиҳатгарони ӯ роҳбари илмиаш Алексей Иванович Метченко ва як устои дигари кафедраи Бекмуҳаммадов Роберт Гатович буданд. Роберт Гатович бошқирд, олими хубе буд, мақолаҳои дар маҷаллаи илмӣ «Вопроси литературы» бисёр чоп мешуд. Ӯ ба Тоҷикистон омада, аз таассуроти сафари худ китобе бо номи «Роҳ мемонад...» («Дорога остается») навишта, дар Маскав чоп кунонида буд. Табиист, ки мо бо ҳам дӯст шудем. Ман аз маслиҳатҳои илмӣ ӯ хеле баҳра бурдам, ҳаққи ӯ бар ман зиёд аст. Ман ҳамчунин, ба замми дӯстияш, вомдори Шамил ҳам ҳастам, кори маро таҳрири хуби забонию услубӣ

мекард. Ҳангоми ҳимояи рисолаи илмиам шарқшиноси машхур, устод Комиссаров Даниэл Семенович, ки оппоненти аввалам буданд ва бо ман ҳангоми вохӯрӣ ба форсӣ чунон зебо суҳбат мекарданд, ки ман аз шарм ба русӣ мегузаштам, аз ман «ту тоҷикӣ таҳсил кардаӣ, забону услуби қорат ба русӣ бисёр матин аст, кӣ онро таҳрир кард», гуфта, пурсида буданд. Ман рисолаи илмиамро аввал ба тоҷикӣ менавиштам, баъд худам ба русӣ бармегардондам ва Шамил онро таҳрир карда меод. Ҳамин тариқ, рисолаам якбора ба ду забон тайёр мешуд.

Ман аввалин тақризи чиддии илмиам «Нӯшбоди шоир»-ро дар соли дуҷуми аспирантиам навиштам, ки он тақризи муфассали мақоламонанд бар маҷмуаи тозанашири Лоик «Нӯшбод» буд. Охири моҳи июл буд, ки саҳифаҳои охири тақризи менавиштам, шабе, дӯсти душанбегиам Неъмат Сайфуллоев, аспиранти соли сеюми шуъбаи фалсафа, ба хонаам даромад, ки ман фардо субҳ дар ҳайати гуруҳи донишҷӯёни бинокор ба Сахалин парвоз мекунам, биё ҳамроҳи ман. Дар ду моҳ маблағи нағзе қор мекунем, ба зиндагиамон дарқор мешавад. Ё ҳангоми аспирантиаш оиладору фарзанддор буд, ба пул аз ман бештар эҳтиёҷ дошт. Дар охири маро розӣ кард. Ман ҳамон шаб то субҳ тақризи навишта тамом карда, ба ҳамсоҳонаам, ки аспиранти араб буд, хатча навишта, зеро дараш гузоштам, ки онро ба Душанбе, ба унвони маҷаллаи «Садои Шарқ», ки навишта будам, бифиристам ва худ ба Сахалин парвоз кардам. Ана, ҷавонӣ ҷӣ озодию соҳибхитиёриҳо дорад, ки дар як шаб тасмим мегирию аз як гӯшаи ҷаҳон ба гӯшаи дигараш парвоз мекунӣ.

Мо аз Маскав ба Хабаровск ва аз он ҷо ба Южно-Сахалинск парвоз карда расидем ва дар бунгоҳи сайёҳии «Горний воздух» (Ҳавои кӯҳӣ), ки воқеан дар оғӯши кӯҳ буд, ҷой гирифтём. Гурӯҳ ба чанд қисм тақсим шуда, қорҳои мухталифро анҷом меод. Зимистони соли 1972

дар шаҳри Саппорои Ҷопон бозихои зимистонаи олимпӣ баргузор мешуд ва дар кӯҳе, ки мо будем, барои лезактозон трамплин сохта, барои он хандақ канда, бо зери замин сими барқ бояд мекашиданд ва азбаски домани кӯҳ якбора баланд мерафт, дар он ҳеҷ мошини хандаққан истода кор карда наметавонист, бинобар он, хандақ бояд дастӣ канда мешуд, яъне кор бо зогнӯлу мисрон буд. Ман ба ҳамин қисми хандаққанҳо рафтам, зеро кори вазнини дастиро дӯст медоштам ва мехостам дар як вақт мушакҳоямро ҳам сахт машқ диҳам. Воқеан ҳам ҳамин тавр шуд, дар давоми ду моҳ дасту мушакҳо ба он дараҷа сахту пуркувват шуданд, ки баъди баргаштан ба Маскав бо касе дастӣ салом мекардам, зуд «воҳ» гӯён дасташро кашида мегирифт. Он ду моҳ беҳтарин айёме буд бо кори сахту қиссаҳои дилнишинаш. Табиати атрофи бунгоҳи сайёҳӣ, ки мо дар он ҷо хандақ мекандем, афсонавӣ сабзу хуррам буд. Мо дар баландии кӯҳ кор мекардем, бисёр вақт абрҳо чунон аз поин мегузаштанд, ки ними одам дар байни абрҳо мемонд. Аҷаб манзарае буд, як умр аз хоҳири кас намеравад.

Хуб, қисса кӯтоҳ, баъди ду моҳ бо ҳазор рубл баргаштем, ки он солҳо барои аспирант пули кам набуд, ба он қариб 600 кило гӯшт харида мешуд. Боз стипендияи думоҳаи аспирантиамон захира шуда буд. Ана, акнун савлати аспиранта бинед, оби Намангон ях мекард. Ба зами ин, ман боз ҳар гуна мақолаю барномаҳо менавиштам, тарҷума макардам, ки дар воситаҳои ахбор ва радиову телевизиони тоҷик ба нашр мерасиданд ва ба ман ҳаққи қалам мефиристонданд, яъне қиссаамон ҳолӣ набуд. Китобҳои бисёреро ҳам ба ҳамон пулҳо мехаридам.

Мавзӯи рисолаи илмии номзадиам тасдиқ шуда буд: «Ворисияти таърихӣ ва навпардозихои шоирона (дар мисоли шеърӣ муосири тоҷикӣ)». Солҳои ҳафтодуми асри гузашта ин аз мавзӯҳои муҳим ва зарурии илми адабиётшиносӣ маҳсуб мешуд. Дар Маскав хондани ман аз он

чихат ҳам хуб буд, ки ман аз адабиёти илмӣ ва баҳсу талошхое, ки оид ба ин мавзӯ дар доираи мамлакати бузург ИҶШС ба вучуд меомаданд, хуб огоҳ будам. Ба ғайр аз ин, ҷаласаҳои илмие, ки дар кафедраи мо баргузор мешуданд, дар баландтарин сатҳи илмӣ буданд, зеро ҳамчунон ки қайд кардам, дар он дурахшонтарин ситораҳои илми адабиётшиносии шӯравӣ кор мекарданд. Ман роҳу равиши кори илмиро дар ҳамон ҷо омӯхтам ва як умр сипосгузори он устодон ҳастам. Ба замми ин, қариб се соли ман дар яке аз китобхонаҳои бузургтарини дунё, китобхонаи ба номи Ленини Маскав гузашт, ки дар он китобҳои бисёреро, ки дар китобхонаҳои ҷумҳуриҳои дигар пайдо карда намешуд, зеро даст доштам. Масалан, китобҳоеро, ки дар Эрон Афғонистон нашр шуда буданду мешуданд, ман дар он ҷо мутолиа мекардам. Хуб, ҳар каси дигар ҳам, ки дар он солҳо дар Маскав дар аспирантура таҳсил мекард, аз ин имконоти фаровони омӯзиши илму адаб истифода карда метавонист вале, мутаассифона, на ҳама ин корро мекарданд, бинобар ин, навиштани рисолаҳои баъд аз муҳлати аспирантура ҳам солҳои сол тӯл мекашид ва ё баъзе, бо вучуди ҳамаи ин имконот, умуман рисола ҳам наменавиштанду дифоъ ҳам намекарданд. Дар байни аспирантони роҳбари ман ҳам, чунонки қайд карда будам, роҳбарам инсонии ниҳоят нармдилу хотирнигоҳдор буданд, ин гуна аспирантон вучуд доштанд. Аммо дар факултаи забонҳои хориҷӣ дар шуъбаи забони англисӣ Аҳманова Ольга Сергеевна ном профессоре буд, ки аспирантҳои ҳама дар муҳлат ва баъзе пеш аз муҳлат ҳам рисолаҳои навишта химоя карда мерафтанд. Яке аз аспирантони хонум аз Вилнюс буд, ки Роландас ном дошт, рафиқи бисёр хуб, ҷавони зебои паҳлавонсурате буд, ки бо ҳам дӯст будем. Мо аспирантони як сол будем ва дар ҳамон бинои баландошёнаи донишгоҳи давлатии Маскав, дар Ленинские гори, дар як хобгоҳ мезистему хонаҳоямон ба

хам наздик буд, бинобар ин, ҳамдигарро зуд-зуд мидидем. Мо, рафиқони аспирант, шабнишиниҳое доштем, ё дар зодрӯзҳои ҳамдигар чамъ меодадем, аммо Роландас дар онҳо иштирок намекард, агар рафта маҷбур меовардем ҳам, каме менишасту маъзарат хоста мерафт. Мегуфт, ки: – Маро маъзур медоред, ман ҳар ҳафта дар назди «шеф» аз рӯи нақшаи қорам ҳисобот мидихам, агар онро иҷро накунам, намедонам, ӯ бо ман чӣ қор мекунад... бинобар ин, маъзур... Ҳамин буд, ки ӯ дар давоми дуним сол рисолашро навишта, пеш аз муҳлат дифоъ карда, ба Вилнюс баргашт.

Ҳоло, ки суҳан аз шабнишиниҳо рафт, маъмулан аспирантон дар соли аввал бештар ба ин гуна қорҳо машғул мешаванд, ситораи шабнишиниҳои мо Шамил буду Вилоят Рустамзода, ки аспиранти соли сеюми роҳбари илмии ман буд. Шамил истеъдоди бемисли латифа(анекдот)гӯӣ дошт, ки камтар артистони касбии ин соҳа доранд, захираи латифаҳояш беохир буд, метавонист дар як мавзӯ ҳама олам нақл кунад. Вилоят Рустамзода, озарӣ, аз Боқу, то аспирантиаш узви иттифоқи нависандагон, аз мо тақрибан даҳ сол қалонтар, дар шабнишиниҳо ҳамеша соқии бебадал буд. Ӯ, ки шоири бачагон буд, шояд дар аввал, ба монанди ман, ба аспирантура барои шеърнависӣ дохил шуда буд вале ман зуд, дар як-ду моҳ аз ин фикри худ баргаштам вале ӯ, мисли ин ки, дар соли сеюм ҳам дар ҳамон ҳол боқӣ монда буд, ки андешаи рисолаи нависӣ надошт вале азбаски шоир буду узви иттифоқи нависандагон, дар кафедра эътибор дошт. Вилоят бо аспиранти дигари роҳбари ман Нугзар Тсховребов, ки нимгурҷию нимосетинӣ буд, аспирантони як сол ва дар синн ҳам ба ҳам наздик буданд, дар соли аввал дар як хона бо ҳам мезистанд ва қиссаҳои аҷоиб доштанд. Нугзар бо масъалаҳои шеърӣ солҳои бистӣ қарни бист машғул буд, ки давраи пурмахсул вале печида маҳсуб мешуд ва ӯ ҳамеша қиддан машғули қор буд. Дар соли сеюми аспи-

рантиаш ӯ дар ҳамсоягии ман, дар як нумраи хона, ки долону дастшӯю души ягона вале ду утоқи алоҳида дошт, мезисту баъзе киссаҳояшонро нақл мекард. Аз чумла, яке аз онҳо чунин аст. Онҳо дар соли аввали аспирантура дар як хона ҷойгир мешаванд, аз мағозаи ГУМ-и назди Майдони сурх асбоби рӯзгор – қошуку чангаку дегча барин чизҳоро харида, ба автобуси рақами 111, ки аз он ҷо рост то хобгоҳи МГУ меомад, савор мешаванд. Ба автобус як нафар марди бузургчуссаи рус ҳам, ки саҳт сархуш буд, даромада, дар як курсӣ менишинад, ки дар наздаш як ҷои холии дигар мемонад вале ҳарчанд автобус пури одам буд, касе аз эҳтироз ба он ҷо наменишинад. Вилоят ба он ҷой нишастанӣ мешавад, Нугзар мегӯяд, ки аз бало ҳазар, ин корро нақун. Вилоят баръакс довталабона ба он ҷо мешинаду асбоби харидашонро рӯи зонуяш мегузорад, пас аз каме он марди маст, ки аз Вилоят ду-се баробар бузургчуссатар буд (Вилояту Нугзар ҳар ду ҳам резапайкари қаддашон аз миёна ҳам пасттар буд), дасташро ба гардани Вилоят партофта, ба гӯши ӯ як дашноми маъмулии русӣ медиҳад, ки муродифи тоҷикиаш «очата... фалон» мебошад. Вилоят аз ҷояш часта бармехезаду бо ҳамон дегча бо тамоми қувват ба сари он мард мезанад, ки ӯ ҳеч интизори онро надошт. Дар автобус ғавғо мехезад, маст аз ҷояш боло шуда, ба гузаргоҳи автобус мебарояд ва аз гиребони Вилоят гирифта, ба тарафи дари баромад мекашад, ки дар истгоҳ аз автобус берун бароварда, ҷавоби зарбаро бидиҳад. Вилоят, ки хангоми ӯро ба тарафи худ кашидани маст пояш аз фарш канда шуда, дар ҳолати горизонталӣ – уфуқӣ буд, Нугзарро ба мадад даъват мекунад, ки маро дор, ки аз автобус берун накашад. Нугзар, ки ба ин ҷои ҳикоят мерасид, хандида мегуфт, ки ман бо ин пайкару бо ин айнак ба он мард ҷӣ гуна метавонистам муқобилат кунам. Қисса кӯтоҳ, дар истгоҳ маст Вилоятро аз автобус кашида берун баровард, ман ҳам баромадаму мардум чамъ шуданд, пулис ҳам ома-

ду кор ба пулисона кашид. Пулис, мастро истинтоқ кард, ки чаро ин касро заданӣ шудӣ? Маст гуфт, ки ба ӯ нигоҳ кун, як вачаб қад дораду ба бузургҷуссагии худаш ишора карда, маро зад, алам намекунад? Хайр як, «очата...» гуфтам, гуфтам – дия, чӣ шудааст, барои ҳамин ба сари кас бо дегча мезананд? Вилоят боз часта хест, ки Нугзар, дегчаро деҳ, ман инро як бори дигар дурусттар занам, фаҳмад, ки ман рус нестам, қафқозиям, ба ин фаҳмон, ки дар Қафқоз барои ин гуна дашном бо дегча не, бо корд мезананд...

Ҳамин тариқ, Нугзар рисолаи номзадиашро навишта химоя карду Вилоят, ба назарам, ҳатто навиштанаширо сар накарда, аспирантураро ба охир расонид ва ба Боку баргашта, кори шоириашро давом дод. Ҳоло даргузаштааст, ки равонаш шод бод.

Азбаски он солҳо кафедраи таърихи адабиёти шӯравии руси донишгоҳи Маскав адабиёти халқҳои шӯравиро низ дар бар мегирифт, дар кафедра ҳам олимони ин соҳа ва ҳам аспирантон бисёр буданд, ки аз ҷумҳуриҳои гуногун омада буданд, аз ҷумла, қазок, қирғиз, ӯзбек, туркман, бошқирд, қалмоқ ва дигарон таҳсил мекарданд. Дар худи донишгоҳ аз бисёр мамлакатҳои дунё донишҷӯву аспирантон мавҷуд буданд, дар ҳамон бинои баландошёнаи донишгоҳ, ки хобгоҳ буд, мезистанд. Табиист, ки мо бо ҳамдигар шинос будему дӯстӣ доштем ва аз ҳолу аҳволи ҳамдигар бохабар будем. Маро як аспирантхонуми ӯзбек, Эргашой Тоҷибоева, ки аз Фарғона буд ва дар кафедраи забони русӣ таҳсил мекард, дар ҳайрат гузошта буд. Дар соли аввали аспирантиаш шавҳараш ҳам ба Маскав омада, ҳамроҳи ӯ мезист, баъдан ӯ ба Фарғона баргашту Эргашой ба хобгоҳ омада, дар ошёнаи мо ҷойгир шуд. Ӯ дугонае дошт Мукарррам, ки аз Миср буд ва чунон зебо буду чашмони бузурги бодомӣ дошт, ки аз паси сараш ҳам менамуданд. Агар ба одам менигарист, нигоҳи чашмонаш одамро гӯё бо равшан ва ё ягон навъи кафки мулоиме фаро

мегирифт. Аҷаб чашму аҷаб нигоҳи меҳрборе дошт. Эрга-шой дар давоми се соли аспирантӣ аз ин дугонааш забони арабиро чунон хуб ёд гирифт, ки агар бо телефон суҳбат мекард, ҳеҷ арабе пай намебурд, ки бо як нафар ғайри араб суҳбат мекунад. Аммо хати арабиро намедонист. Забонро шифоҳӣ ёд гирифта буд. Баъдан, аз шавҳараш талоқ гирифта, ба араб ба шавҳар баромад ва ба кадом кишвари арабие рафт.

Мо, аспирантони халқҳои гуногун, корҳои ҳамдигарро меҳондем, сари масъалаҳои илмиву адабӣ баҳсу талош мекардем ва табиист, ки нигоҳамон ҳам дар шиноختи адабиёт фарохтар мешуд. Умуман, аспирантони донишгоҳи Маскав ниҳоят донишманд буданд, махсусан, онҳое, ки худи ҳамон донишгоҳро хатм кардаанд. Ҳамчунонки болотар гуфтам, мақолаҳои онҳо, масалан, Шамил ҳамон вақт дар нашрияҳои марказии бонуфузтарини мамлакат ба чоп мерасид. Дӯсти дигаре доштем, Александр Авеличев, ки ҳангоми аспирантиаш ҳафт- ҳашт забони хоричиро медонист.

Ман дар баробари навиштани рисолаи номзодиам тақризу мақолаҳо ҳам оид ба шеърӣ муосири тоҷик менавиштам, ки яке аз аввалинҳои он ҳамон тақризи муфассали мақоламонанд дар бораи маҷмӯаи ашъори Лоик «Нӯшбод» буд, ки «Нӯшбоди шоир» ном дошта, дар шумораи 9 соли 1971 маҷаллаи «Садои шарқ» ба чоп расида буд. Баъд аз чоп шудани он мақола ман аз номи Муҳаммадҷон Шукуров, ки он вақт аллакай олими варзидаву машхуру маъруфи адабиёт ва мудири шуъбаи адабиёти муосири тоҷик дар Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи улум буданд, нома гирифтам, ки барои ман тамоман ғайричашмдошт буд. Устод менавиштанд, ки ман баъди хондани мақолаи шумо, азбаски кӣ будани шуморо намедонистам, ба идораи маҷаллаи «Садои шарқ» омада, кӣ будани шумо ва адресатонро пурсидам. Баъд аз фаҳми-

дан, ин мактубро навишта истодаам, ки агар шумо пас аз хатми аспирантура дар чое банд набошед, ман шуморо ба шуъбаи худ ба кор даъват мекунам. Ман ин масъаларо бо директори Институт мухтарам Абдуқодир Маниёзов ҳам маслиҳат кардаам, яъне ин мактубро шумо метавонед ҳамчун даъвати расмӣ қабул кунед. Ба хаёлам, мухтасари мактуб ҳамин гуна маъно дошт. Мутаасифона, асли он мактубро дар бойгонии худ пайдо карда натавонистам, шояд дар байни ягон китоб бошад, аммо ба ман Ҳасан Султон, доктори фанҳои филологӣ, гуфт, ки ӯ нусхаи ҷавоби маро ба ин мактуби устод аз бойгонии эшон пайдо карда, дар яке аз китобхояш чоп кардааст ва он ҷавобро лутфан ба ман ҳам дод. Албатта, дар он солҳо, ки мақом ва эътибори илм дар осмони ҳафтум буду институтҳои Академия ҳам, аз ҷониби олими машҳур чунин мактуб гирифтани аспиранти 25-сола, тасаввур кунед, ки чӣ гуна хушбахтии бузург буд. Аз ҷиҳати дигар, ин мактуб нишон медиҳад, ки устод Муҳаммадҷон Шакурӣ то чӣ андоза ғамхори илму адаб буданд, ки баробари чоп шудани як мақолаи арзишманд заҳмати ҷустуҷӯ ва пайдо кардани муаллифи онро ба гардан гирифта, ӯро ба кор даъват мекунанд. Равонашон шод бод, банда қарздор ва сипосгузори якумраи ин ғамхори устод ҳастам.

Мақолаи дуҷуми ҷиддии ман дар бораи достони «Қуллаҳои ноаён»- и Қутбӣ Киром буд, ки «Гузаштаи зинда ва рӯҳи замон» ном дошта, соли 1972 дар шумораи 5-уми маҷаллаи «Садои Шарқ» чоп шуд. Ман ҳоло, ҳангоми навиштани ин сатрҳо дармеебам, ки он вақт ман ба дӯши худ чӣ бори сангине гузошта будаам, ҳам ба имтиҳонҳои минимуми номзадӣ тайёр мешудам, ҳам рисолаамро ба тоҷикӣ навишта, худ алоқадри ҳол ба русӣ тарҷума мекардам, ҳам мақолаҳо менавиштам, ки берун аз мавзӯи рисолаи номзидам буданд, аз ҷумла, ин ду мақолаи чопкардаам ҳам. Аммо ин ду мақола ба ман як чизро равшан кард:

мақолаи аввалро, ҳамчунонки болотар аз он суҳбат шуд, бехтарин олими адабиётшинос устод Шакурӣ пазируфта, бандаро ба кор даъват карда буданд, мақолаи дуюмро шоир, муаллифи достони «Қуллаҳои ноаён» Қутбӣ Киром, ки ман онро аз забони дӯстам, шоир Гулназар шунида будам. Баъдтар ин ҳарфро Гулназар дар яке аз мақолаҳои дар бораи банди навишт, ки мухтасараш чунин аст: Қутбӣ Киром баъд аз хондани мақола аз Гулназар, ки он вақт дар маҷаллаи «Садои Шарқ» кор мекард, мепурсад, ки Аскар Ҳаким кист? Гулназар мегӯяд, рафиқи донишгоҳии ман, ки ҳоло аспиранти донишгоҳи Ломоносови Маскав аст. Қутбӣ Киром бо бардошту муболиғакунии зотиаш мегӯяд: Воллоҳ, ки мақолааш аз достони ман зӯртар аст. Вақте ин ҳарф ба ман расид, дарёфтам, ки дар роҳи дурусти таҳқиқ ҳастам, зеро дар кори худ ду навъи пазиришро доштам, ҳам олимона ва ҳам шоиронаро.

Солҳои аспирантиам ба Литва ба назди рафиқам Роландас рафта, шаҳрҳои таърихӣ он, аз чумла, Вилнюс, Клайпеда, Тракай ва Каунасро тамошо кардам. Дар Каунас осорхонаи рассом ва оҳангосози беназир Чурленис маро бисёр ба ваҷд оварда буд. Ҳоло ҳам ман албоми расмҳои ӯро, ки аз он ҷо харида будам, бо шавқ ва мафтунӣ тамошӯ мекунам. Умуман, ман он солҳо ба хунаро, рассомӣ, пайкаратарошӣ, адабиёт, назму насри кишварҳои назди Балтик тавачҷуҳи амиқ доштам. Дар Маскав хонда, ба Санкт-Петербург (Ленинградӣ онвақта) сафар накардан, ба тамошои Эрмитаж нарафтаи барои ман имкон надошт. Ман чанд рӯз дар кӯчаҳои ин шаҳр махсус пиёда гашта, ҷойҳои таърихиву хунарии онро тамошо мекардам, аз тамошои Летний сад (Боғи тобигона), Маъбади Исҳоқ, ки рассоми бемонанд Брюллов онро бо асарҳои орастааст, барои худ олами зебоӣ ва рӯҳониро кашф мекардам. Дидани асарҳои осорхонаи рассомии русӣ – Русский музей, махсусан, асари Брюллов «Вопасин

рӯзи Помпей» ба ман таъсири амиқ мегузошт, сайру гашт дар қасрҳои Петергоф, Павловск ва гирду атрофи он ки бо набототу буттаҳову гулҳояш зеботарин намоҳои табиат мебошад, ба дилу ҷон тароват мебахшид, дидани хона – музеи Пушкин дар Мойка, ки ин шоири абадзинда охири солҳову дақиқаҳои умрашро дар он гузаронидааст, маро бо олами ӯ ошнотар месохт. Ҳамин тариқ, солҳои аспирантӣ баробари хондан боз шаҳрҳои таърихиву фарҳангии Русия, аз ҷумла, Суздал, Клин, ки дар он ҷо осорхонаи П. И. Чайковский ҷой дорад, Тула – зодгоҳи Толстой, Пушкино, ки дар он ҷо Пушкин солҳои дар литсей хонданаширо гузаронидааст ва дигар шаҳрҳои сафар карда, доираи фаҳмишамро аз фарҳанги русӣ фарохтар мекардам.

Албатта, аз ҷойҳои фарҳангии ҳуди Маскав ҷои суҳан нест. Сари ҳар чанд вақт ба Галереяи расмҳои Третьяков мерафтам, ки таассуротам тоза гашта, маро ба андеша водор месохт ва ҷаҳони навро ба рӯям боз менамуд. Дар он вақтҳо сухани устод Шарифҷон Ҳусейнзода ба хотирам мерасид, ки ҳуди дар Маскав гаштанро як воситаи пурмаҳсули омӯзиш гуфта буданд. Бештарин ва бештарин вақти ман, албатта, дар китобхонаи давлатии ба номи Ленин мегузашт, ки яке аз бойтарин китобхонаҳои дунёст. Дар он дар сари рисолаам кор мекардам ва ҳамзамон асарҳои адабиёти Эрон, махсусан, китобҳои шеърӣ онро, ки он вақтҳо дар ҷойҳои дигар пайдо карданашон мушқил буд, гирифта мехондам ва ҳатто китоби шеърҳои Нодир Нодирпурро барои худам ба ҳарфи сириллик рӯнавис карда будам. Ба гайр аз ин, донишҷӯён ва аспирантони эронӣ, ки дар донишгоҳ таҳсил мекарданд, китоб меоварданд, ки онҳоро ҳам дастрас карда мегирифтаму мехондам ва ба ин васила бо ваъи шеърӣ ҳамзабонон шиносӣ пайдо мекардам.

Дар донишгоҳи Ломоносов аз бисёр мамлакатҳои хориҷӣ донишҷӯёну аспиранту коромӯзон таҳсил мекарданд. Боре ба ман гуфтанд, ки туро ноиби ректор оид ба корҳои

хориҷӣ даъват мекунад, ман дар ҳайрат шудам, ки ӯ ба ман чӣ кор доштаниш мумкин аст, зеро он вақт мо ҳама дар ҳайати як давлат будему ман хориҷӣ ҳисоб намешудам. Вақте ба наздаш ҳозир шудам, гуфт, ман Шуморо, ки тоҷик ҳастед, махсус даъват кардам, зеро медонам, ки мардуми тоҷик хеле меҳмоннавоз ҳастанд. Фардо аз Фаронса ба донишгоҳи мо як нафар коромӯз меояд, ман мехоҳам, ки шумо ӯро дар истгоҳи роҳи оҳани Белорус пешвоз гирифта, ба хобгоҳи донишгоҳ расонида, ҷойгир кунед. Ман медонам, ки шумо инро ба хубии тоҷикӣ ба ҷо меоред, бинобар ин, шуморо интиҳоб кардам. Ман қабул кардам ва ӯ бо ман бо тоҷикии соф ташаккур ва хайрухуш кард, ки ман дар назди дар ҳайратзада шуда мондам.

Ман рисоларо дар вақти зарурӣ навишта тамом кардам, аммо барои таҳрири муҳокима дар кафедра боз вақт лозим буд. Одатан дар ин ҳолат ба аспирант муҳлати аспирантураро боз ду моҳ дароз мекарданд, ки бо хоҳиши ман ва ризояти мудирӣ кафедра ин корро карданд. Ба ман он ду моҳ барои ҳамаи корҳои заруриро анҷом додан басандагӣ накард ва ман аз хобгоҳи донишгоҳ ба хобгоҳи Ҳабибулло Файзулло кӯчидам, ки дар курси дусолаи Институти адабиёти ба номи Горкий таҳсил мекард. Мо чор - панҷ моҳ дар хонаи ӯ бо ҳам зиндагӣ кардем ва ман он вақт ӯро ба хубӣ шинохтам, ки чӣ рафиқи шафиқе буд. Ман баъзе лаҳзаҳои дӯстӣ ва ҳамзистии худро бо ӯ дар мақолаи «Чу ҳавои баъди борон...», ки дар бораи Ҳабибулло навиштаам, баён кардаам, ки ҳоло аз он танҳо ду лаҳзаашро дар ин ҷо иқтибос меорам.

«Боре Ҳабибулло омад, ки биё хонаи устод Сотим Улуғзода меравем, устод он вақт дар хонаи маскавиашон мезистанд. Ман, ки дӯстии ӯро бо устод медонистам, бе ҳеч истиҳола розӣ шудам. Ин ба назарам аввалин дидори ман бо устод Улуғзода буд.

Устод моро хеле хушнудона пешвоз гирифтанд ва

суҳбаткунон худашон сарварӣ карда, барои мо оши палав пухтанд ва ба як ҳамсои русашон палавро ситоиш карда, шояд ба шӯхӣ мегуфтанд, ки дар замонҳои қадим чанд хирадманди машриқ чамъ омаданд, то таоме тайёр кунанд, ки панҷ сифати хуб дошта бошад: зуд пухта шавад, серғизо, хушмазза, зебо бошад, хӯрданаш гаронӣ наорад ва ҳамин тавр палавро фикр карда бароварданд.

Дар болои мизи кории устод «Дон Кихот»-и Сервантес буд, гуфтанд, ки тарҷума карда истодаам. Ман дар ҳайрат шуда пурсидам, ки оё ин кор имкон дорад, зеро забону услуби гуфтори қаҳрамонҳои ин асар, махсусан, Санчо Пансои он чунон пуррамзу киноя, маҷозу истиора ва зарбулмасалу мақол аст, ки муродифи тоҷикии онро ёфтан ва ё ба ҳамон рехтагӣ баргардон кардан ба назари ман ғайриимкон менамояд. Устод як хандаи фурӯтанона карданду гуфтанд, ки, хуб, як зӯр зада бинем-чӣ... ва шохқоре ба вучуд оварданд, ки дар олами тарҷумаи тоҷикӣ назир надорад. Ҳар дастоварди адабӣ мавриди имкон гардидани ҳар чизи ғайриимкон аст.

Ман ҳангоми баргаштанам аз Маскав чанд вақт мушкили манзили истиқомат доштам, ӯ маро ба ҷону ҳолам намонда, ба хонааш овард ва гуфт, ки тобистон аст вақти таътили фарзандони ман, онҳо бо модарашон дар деҳ дар ҳавлии бибиашон ҳастанд ва то пайдо кардани ҷои истиқомат дар хонаи ман зиндагӣ мекунӣ. Вале баъди баргаштани аҳли хонаводааш ҳам чанд вақт маро ҷои дигар рафта намонд, то дар рӯ ба рӯи бинои истиқоматиаш, дар маҳаллаи 33, бароям хонаи иҷора пайдо кард».

Ҳамин тариқ, ман аз Маскав баргаштам ва ба ҷои аввалаам, идораи Кумитаи Радио ва телевизиони тоҷик, ба кор омадам, зеро ман ба онҳо хонаи худро супорида рафта будам ва онҳо ба ман ваъдаи дар ивазаш хона додан карда буданд. Барои ҳамин ҳам ман ба устод Муҳаммадҷон Шакурӣ дар вақташ узр оварда будам, ки то аз кумитаи радио

хонаи ваъдагиро нагирам, ба институт ба кор омада наметавонам, баъди он ба назди эшон ба кор хоҳам омад. Устод инро пазируфта буданд ва маро ҳамчун корманди шуъбаи худ нигоҳ медоштанд. Вале дар он рӯзҳо маро устод Мирзо Турсунзода, ки Раиси Иттифоқи нависандагон буданд, ба наздашон даъват карда, пешниҳод карданд, ки ба Иттифоқи нависандагон, ба идораи маҷаллаи «Садои шарк», ба вазифаи муовини сардабир, ки ин вазифаро тоза таъсис карда буданд, ба кор оям. Ин соли 1974 буд. Барои ҷавони бисту ҳаштсола муовинии сардабири маҷаллаи шуҳратёри «Садои шарк», ки дар он вақт дар он шоиру нависандагони машҳурамон, аз ҷумла Убайд Раҷаб, Лоиқ Шералӣ, Юсуф Ақобиров, Шамсӣ Собир хидмат мекарданд вазифаи бисёр баланд буд. Ман ба устод Турсунзода ташаккур гуфта, омада ба Раиси кумитаи радиову телевизион, ки устод Шукӯҳӣ буданд ва ман корманди эшон будам, даъвати устодро баён кардам. Устод Шукӯҳӣ гуфтанд, ки даъвати устод Турсунзодаро бояд бо шукр бипазирӣ ва ман бисёр хурсандам, ки туро ба он ҷо ба кор даъват карданд, масъалаи хонаатро мо ҳал мекунем. Воқеан ҳам устод Шукӯҳӣ ва Убайд Раҷаб, ки сардабири маҷаллаи «Садои шарк» буданд, ҳар ду ба назди Раиси шаҳри Душанбе, ки он вақт Маҳмадназарови бадахшӣ буд, рафта, ба ҷои хонаи пештараи ман, ба ман квартираи духонагӣ, дар рӯбарӯи ҷойхонаи Роҳат, гирифта доданд. Ба ман якбора ҳам вазифаи баланд насиб шуду ҳам хона дар маркази шаҳр.

Ҳамин тарик, хидмати банда дар маҷаллаи «Садои Шарк», нашрияи Иттифоқи нависандагон оғоз шуд, яъне банда ба маркази баҳсҳои адабиву илмӣ афтодам, ки дар идораи маҷалла ва Иттифоқи нависандагон баргузор мешуданд. Аксари асарҳои калонҳаҷми назму наср пеш аз ҷоп, бо иштироки аъзои ҳайати таҳририяи маҷалла, баррасӣ мешуданд, дар шуъбаҳо ва садорату Раёсати Иттифоқи

нависандагон низ ин гуна баррасиҳои асарҳо ва масоили адабию бадеӣ сурат мегирифтанд, ки ширкати банда дар онҳо ҳам аз ҷиҳати вазифаи доштаам ва ҳам бо хоҳиши худам, зарур буд. Онҳо воқеан ҳам як мактаби калони адабӣ буданд. Муносибат дар байни кормандони маҷалла асосан хуб буд вале бемочаро ҳам набуд. Мочаро дар байни сармуҳаррир Убайд Раҷаб, ки воқеан як инсонии пурбардошту пуртахаммул ва коргар буд ва котиби масъули маҷалла нависанда, Юсуф Ақобиров, вучуд дошт. Баъди омадани ман ин мочаро, мисли ин ки, тундтар шуд, зеро Юсуф Ақобиров меҳостааст, ки варо ҷонишини сармуҳаррир таъйин кунанд, чунки корманди собиқадори маҷалла буд. Маро ба ин вазифа даъват кардани устод Мирзо Турсунзода, ба назарам, ду сабаб дошт: аввал ин ки дар байни кормандони маҷалла ҳеҷ мунаққид набуд, ҳама шоиру нависанда буданд, сониян, он солҳо қарори махсуси КМ ПК ИҶШС оид ба диққати ҷиддӣ додан ба ривочи танқиди адабӣ ба тасвиб расида буд, ки бояд амалӣ мешуд. Аз ҷиҳати дигар, албатта, ризоияти сармуҳаррир, Убайд Раҷаб ҳам ба эътибор гирифта бояд мешуд, ки ӯ, маълум аст, мочарочӯяшро ба муовинӣ намехост. Аммо ӯро аз вазифа дур карда ҳам наметавонист, зеро он солҳо романҳои Юсуф Ақобиров аз ҷониби Раиси Иттифоқи нависандагони ИҶШС Георгий Марков, ки Юсуф Ақобиров дар яке аз машваратҳои адабони ҷавон дар Маскав бо ӯ шинос шуда, робита пайдо карда буд ва духтари ӯ, ки ба тарҷумаи асарҳои наср машғул буд, тарҷума шуда, дар нашриҳои умуиттифоқӣ ба ҷоп мерасиданд, яъне ӯ дар шахси Раиси калон пуштибон дошт. Акнун дар ин байн ман пайдо шуда будам ва табиист, ки ҳадафи муборизаи Ю. Ақобиров қарор гирифта будаам. Аммо ман дар аввалҳо аз ин чиз беҳабар будам. Инро баъди дар маҷалла ҷоп шудани мақолаам дар бораи Аминҷон Шукӯҳӣ – «Шоҳи райҳон ва себҳои шукуфта» фаҳмидам.

Ҳамчунонки гуфтам, ҳар шумораи маҷалла баъди чоп мавриди баррасии кормандони идора қарор мегирифт. Навбатчии он шумора Шамсӣ Собир буд. Дар ҷаласа ӯ дар бораи маводи маҷалла суҳанронӣ мекард. Ӯ дар бораи маводи бачопрасида як-ду суҳани мухтасаре гуфту дигар тамоми суҳанаширо ба «муҳокима ва таҳлили» мақолаи ман ихтисос дод, ки камаш бештар аз ним соат давом кард ва ба гардани ман гуноҳроеро бор кард, ки мӯи сари одам рост меҳаст. Он рӯз саломатии ман хуб набуд, сармоҳӯрда будам, аммо ба хотири ҷаласа ба қор омада будам ва ҳатто телпак ба сар менишастам. Айбмониҳои Шамсӣ Собир ба мақолаи услуби солҳои сивумро ба хотир меовард, ки баъд аз он муаллифро бояд ба ҳабс мегирифтанд ё бадарға мекарданд. Масалан, ӯ мегуфт, ки чаро муаллиф дар мақолааш аз шоири австриягӣ Райнер Мария Рилке ба маъноӣ мусбат иқтибос меорад, ҳол он ки ӯ шоири реалист нест ва ба сиёсати адабии давлати мо мувофиқат надорад ва чаро ӯро дар ин ҷо ташвиқ мекунад ва монанди ин айбҳо. Хуллас, ҳар ҳарфро ба сиёсат бурда мечаспонд. Аз шиддати ҳаяҷон, дар ҷои нишастаам, ду-се бор чашмонам сиёҳӣ зад. Мудири шуъбаи нақд Фотех Абдулло, ки барои ба чоп рафтани мақола имзои ӯ ҳам буд, хост як-ду бор бо лукма ба ин ҳарфҳо эрод гирад, аммо ӯро Юсуф Ақобиров таҳдид кард, ки ӯ ҳам бечазо нахоҳад монд. Ба ҳамин минвол, маърӯзачӣ суҳанаширо ба охир расонд. Сармуҳаррир, пеш аз он ки ба ман суҳан диҳад, хоҳиш кард, ки мухтасар ҳарф занам, ман дар ҳайрат шудам, зеро ҳамин гуна хоҳиширо ӯ бояд аз маърӯзачӣ мекард, зеро, ақаллан, барои он ки маҷалла ба ғайр аз мақолаи ман боз маводи бисёри дигар дошт, ки дар бораи онҳо ҳам ҳарф бояд зада мешуд ва, сониян, банда, ба ҳар ҳол, муовини сардабири маҷалла будам, ки эътибори вазифаиаш аз мудири шуъбаи наср Шамсӣ Собир баландтар буд. Вақте ман ин суҳанро шунидам, гуфтам, ки ман дар ин ҷо аз ду ҷумла

зиёдтар ҳарф нахоҳам гуфт. Аввалаш, ин аст, ки рафик Шамсӣ Собир баъд аз ин ҳам мақолаҳои маро бо қалам бо диққати тамои хонанд, шояд дар оянда ба фаҳми адабиёт мерафтагӣ шаванд. Дуюм чумлаам ин аст, ки ман ҳамаи ин ҳарфҳоро ба роҳбарияти Иттифоқи нависандагон хоҳам расонид ва аз онҳо хоҳиш хоҳам кард, ки дар ҷаласаи худ ин масъаларо баррасӣ намоянд ва ҳақро ба ҳақдор расонанд, агар ман гуноҳ дошта бошам, ҷазои маро диҳанд ва агар не... Бо ҳамин ҷаласа тамои шуду ман ба кабинети кориам омада портфеламро гирифтаму аз идора баромада рафтам. Рӯзи дигар, ки ба кор омадам, дар кабинет, ки ман бо дигарон ҳамроҳ менишастам, маро фарроши идора, зани тотор, мунтазир буд. Гуфт, ки ман ба шумо гап дорам. Гуфтам, чӣ гап? Гуфт, ки дирӯз бегоҳӣ, баъди кор вақте шумо ба кабинет даромада портфелатонро гирифта рафтед, ман кабинетро тоза мекардам, пас аз рафтани Шумо ба кабинет Юсуф Ақобиров ва Шамсӣ Собир даромадану аз ман пурсиданд, ки Аскар Ҳақим ба кабинет даромада, чӣ гуфт? Ман гуфтам, ки ҳеҷ чиз нагуфт, портфелашро гирифтӣ рафт. Онҳо гуфтанд, ки, не, мо шунидем, ӯ ба ту ҳамаи моро ҳақорат кард. Ман гуфтам, ки ӯ ба ман ҳатто як калима гап назадааст. Гуфтанд, не, ту дурӯғ мегӯӣ, агар ҳозир дар коғаз нанависӣ, ки Аскар Ҳақим ҳамаи моро ҳақорат дод, мо туро аз кор пеш мекунем. Ман гуфтам, ки ман ба одам тухмати ноҳақ наметанам ва аз болоятон ба роҳбарият шикоят мекунам. Баъд онҳо диданд, ки маро тарсонида натавонистанд, пешниҳодҳои дигари шармовари ба нафси кас мерасидагӣ карданд ва хору мол ҳам карданӣ шуданд. Ман ин ҳарфҳоро аз забони фаррошзан шунидам тамои дар ҳайрат шудам, ҳеҷ дар тасавурам наметанҷид, ки ду одами баркамол ҳамин гуна рафтор карданашон мумкин аст. Онҳо ба ҳам бисёр наздик буданд, ҳама гапашон аз як ҷо метавонанд. Вале, ба ҳар ҳол, ман ин қадарашро тасаввур карда наметавонистам. Ман ба фар-

рошзан гуфтам, ки ту ин суханонатро дар ҳузури дигарон ҳам гуфта, тасдиқ карда метавонӣ? Гуфт, бале, чаро не, охир, ман гапи шудагиро мегӯям. Баъд ман, ҳамчунонки дар хотимаи чаласаи маҷалла гуфта будам, ба назди Мӯъмин Қаноат, ки муовини аввали устод Мирзо Турсунзода буданд, даромада ҳамаи воқеаро нақл ва ҳаллашро хоҳиш кардам. Мӯъмин Қаноат масъаларо ба котиби бюрои ҳизбӣ Басир Расо ва муовини ӯ Михаил Левин гуфта, хоҳиш мекунам, ки онро санчида, ба баррасии бюрои ташкилоти ҳизбӣ гузоранд. Ҳар дуи ташкилкунандагони ин мочаро аз чунин ранг гирифтани он ба ҳарос меафтанд ва Шамсӣ Собир, ки мисли Юсуф Ақобиров пушту паноҳи зӯр надошт, аз оқибати баррасии ҳизбӣ тарсида, фардои он рӯз рафта дар бемористон чо мешавад, мисли ин ки, дар бюрои ҳизбӣ боз чӣ гуноҳҳои ӯро медонистаанду таҳаммул карда гашта будаанд. Ҳамин тарик, ӯ дуру дароз дар бемористон монду аз ҳамон чо барои аз кор рафтан аризаашро ба идораи маҷалла фиристоду дигар наомад. Ман то ҳоло ба фаҳми ин рафтори Шамсӣ Собир намеравам, агар ақидааш дар бораи мақолаи ман ончунон буд, ки арз кард, ҳақ дошт, ҳар кас ба ақидаи шахсӣ ҳақ дорад вале ин рафтори баъдинаи ӯро наметавонам дарк кунам, ба чӣ хотир? Ба хотири мадад ба чӯрааш Юсуф Ақобиров, ки мехост ба ҷои ман муовин шавад, бо ин роҳ, ки ба кас мансаб намедиханд. Намефаҳмам. Баъдан, ки аз Душанбе ба Хучанд кӯчиду дар идораи маҷаллаи «Паёми Суғд» кор мекард вақте ман ба идораи он меомадам, бечора аз шарм ба рӯи ман нигоҳ карда наметавонист. Хайр, ҳар чӣ буд, гузашту рафт, равонаш шод бод. Аҷибаш ин буд, ки пас аз ин корҳо Юсуф Ақобиров бо ман муносибаташро хуб кард, дуруст аст, ки ман аллакай дар вазифаҳои баландтар кор мекардам, ҳатто дар ҷашни хонадоршавии писараш маро бисёр хоҳиш карда, соқии базм карда буд. Зиндагӣ ҳама чизро ҳамвор мекунад ва чо ба чо мегузорад. Дар охир боз одамият боло

мегирад.

Қиссаҳои дигари кор дар маҷалларо ба фурсати дигар волегузорем вале якеаш ҳоло нақл карданист. Ман, ҳамчунонки гуфтам, муовини сардабир будаму тахти расиши устод Мирзо Турсунзода маҷлиси Раёсати Иттифоқи нависандагон баргузор мешавад ва дар он ҷаласа устод мегӯянд, ки Аскар Ҳаким ба узвияти садорати ИН пешниҳод карда шавад, ба ӯ мегӯянд, ки ӯ ҳоло узви ИН несту ҷӣ тавр ба узвияти садорат пешниҳод мекунем? Устод дар ҳайрат мешаванд, ки ҷӣ тавр, охир, ӯ муовини сардабири маҷаллаамон, то ҳоло узв нест. Мегӯянд, ки ҳоло китобаш ҷоп нашудааст. Устод мегӯянд, ки ҳеҷ қисса не, маҷлаҳои бисёраш ҷоп шудааст, аз рӯи маҷлаҳои қабул мекунем, ба маҷлиси оянда ҳуҷҷатҳои тайёр кунед. Баъди маҷлис устод дар назди дари бинои иттифоқ маро диданду хандида-хандида, холи гӯштии болои лабашонро молида-молида, гуфтанд, ки мо ҳам имрӯз як рӯмонигарӣ кардем, мулло Аскар, ту ҳоло узви иттифоқ набудию мо туро ба узвияти садорат пешниҳод кардем, хайр ҳеҷ гап не, ба наздикӣ қабул мешавӣ. Ҳамин тариқ, банда дар ҷаласаи ояндаи Раёсат ба узвияти ИНТ пазируфта шудам. Соли 1974 буд. Ман ҷор сол гоҳ дар вазифаи муовини сардабир ва гоҳ дар вазифаи мушовири ИН кор кардам.

Рӯзе Аминҷон Шукӯҳӣ ба идораи «Садои шарқ», ки ман он ҷо муовини сардабир будам, омада, ба ман гуфтанд, ки маро мудирӣ шубҳаи маданияти КМ ҲКТ Холмурод Шарифов даъват карда буд. Гуфт, фикре ҳаст, ки Аскар Ҳаким ба вазифаи котибии садорати Иттифоқи нависандагон пешниҳод карда шавад, фикри шумо чист? Ман гуфтам, шумо медонед, ки Аскар ҳамдеҳаи ман аст ва ман бо ӯ муносибати хуб дорам, ман агар ӯро таъриф кунам, шояд ба дилатон гап ояд, ки ҳамдеҳаашро таъриф мекунад ва агар бад гӯям, дар ҳақи ӯ ҷабр мешавад, бинобар ҳамин шумо дар ин бора фикри бетарафноро пурсед, масалан, Мирсаид

Миршакар, Бокӣ Раҳимзода ва ё дигаронро. Баъд Шукӯҳӣ гуфтанд, ки ин тавр фикр пайдо шуда бошад, ба назарам, туро котиби садорат интиҳоб мекунанд. Ҳамин тавр, баъди он ки дар соли 1977 устод Мирзо Турсунзода даргузаштанд, дар соли 1978 дар маҷлиси садорати ИНТ Муъмин Қаноат котиби якуми садорат, Фазлиддин Муҳаммадиев котиби садорат оид ба масъалаҳои эҷодӣ ва банда, ба ҷои устод Фотех Ниёзӣ, ки ба нафақа рафтанд, котиби садорат оид ба масъалаҳои эҷодиву ташкилӣ интиҳоб шудем. Ман он вақт сиву ду сол доштам ва яке аз ҷавонтарин котибони садорати Иттифоқи нависандагон дар ҷумҳуриҳои шӯравӣ ба ҳисоб мерафтам. Ин вазифаи масъул фаъолияти зиёде меҳост ва касро аз ҷиҳати роҳбарӣю ташкилотчигӣ зуд ба камол мерасонд, зеро дар он солҳо Иттифоқи нависандагони саросарии шӯравӣ ва ҳамчунин иттифокҳои нависандагони ҷумҳуриҳои бародар хеле фаъол буданд, чорабиниҳои зиёди адабӣ мегузaronданд ва дар ҳаёти фарҳангии мамлакат нақши дурахшоне доштанд. Дар ҷумҳуриҳои шӯравӣ ҳафтаву даҳаҳои адабиёту фарҳанг, ҷаласаҳои гуногуни адабӣ, бузургдошту ҷашнҳои шоиру нависандагон баргузор мегаштанд, ки ба онҳо аз ҷумҳуриҳои дигар низ меҳмонон даъват мешуданд. Дар онҳо кас бо шоиру нависандагони бузурги кишварҳои дигар ошно мешуд, назараш ба адабиёту фарҳанг вусъат пайдо мекард, коре карда, дар ин вазифа кас аз дастоварди як мактаби калони адабӣ бархурдор мегашт.

Ҳангоми котиби садорат будани ман ба Иттифоқи нависандагон аз Иттифоқи нависандагони Озарбойҷон барқия-даъватнома омад, дар он гуфта мешуд, ки дар Озарбойҷон солгарди шоири бузурги озарӣ Низомии Ганҷавӣ баргузор мешавад ва ба ин муносибат барои иштирок дар он як нафар шоир ва ё тарҷумони асарҳои Низомиро ба ин ҷашн даъват менамоем. Ман ин даъватнома ро хонда хандидаму аз Муъмин Қаноат хоҳиш кардам,

ки маро бифиристанд. Ба Боку омадам, ба чашн аз Маскав ва шахру кишварҳои гуногун меҳмонони бисёр омада буданд. Тантанаҳои чашнӣ аз Ганча, аз зодгоҳи шоир оғоз шуд. Ҷаласаи аввали адабӣ дар ифтитоҳи осорхонаи наве, ки ба номи Низомӣ сохта буданд, баргузор гашт. Дар он ҷо ба ман сухан доданд. Ман мазмуни он даъватномаро ба ёд оварда гуфтам, ки дӯстони озариӣ мо аз Иттифоқи нависандагони Озарбойҷон ба назди мо вазифаи мушкил гузоштаанд, зеро мо дар интиҳоби тарҷумони асарҳои Низомӣ хеле мушкил доштем, чунки ҳар як тоҷик метавонад тарҷумони асарҳои ӯ бошад, зеро забони Низомӣ забони модариӣ ӯст. Аз байни ин қадар номзад интиҳоби як нафар осон нест. Вале аз вазифаам суиистифода карда, ман худ омадам, ки тарҷумони Низомӣ бошам, ба ҳамаи шумо. Аммо метарсам, ки ин масъулиятро ман ҳам ба хубӣ иҷро карда наметавонам, зеро забони Низомӣ чунон бузургу ғаниву шоирона аст, ки онро ба забони дигар пурра ифода кардан ғайриимкон аст, нубӯғи Низомиро танҳо бо забони навиштааш пурра дарк кардан мумкин аст. Пас аз ин дар бораи робитаи адабиёти тоҷикӣ озариӣ, мазмуну муҳтавои эҷодиёти Низомӣ як миқдор сухан рондаму гуфтам, акнун меҳоҳам, ки шеърҳои Низомӣ ба ҳамаи забони асл ва модариаш, ки навиштааст, дар ин ҷо садо диҳад ва пораеро аз достони «Лайлӣ ва Мачнун» хондам. Хеле хуш пазируфтанд, махсусан меҳмонон. Баъди вохӯрии адабӣ Татьяна Стрешнева, ҳамсари Ярослав Смеляков, шоира ва тарҷумони хуб, ки аз Маскав бо як гурӯҳ адибони рус омада буд, ба ман гуфт, ки: – Аскар, ин меҳмонон аз ман, ки тарҷумон ҳастам, мепурсанд, ки Низомӣ ба тоҷикӣ навишта бошад, пас тоҷик аст? Ман гуфтам, бале, азбаски тоҷикон шоирони бузург бисёр доранд, Низомиро ба бародарони озариашон бахшидаанд.

Ҷашн чанд рӯз давом кард, ба дараҷаи аъло баргузор шуда буд, як силсила иншоотҳо, ҳайкалҳо сохта буданд,

ободкориҳои бисёре шуда буд. Чамъбасти чашн бегоҳӣ дар Боку, дар боғ, зери пояи пайкараи Низомӣ сурат мегирифт. Тобистон буд, мардуми бисёре чамъ омада буданд. Ба меҳмонон пайи ҳам навбат медоданд, ки сухан кунанду шеър хонанд. Як дӯсти озарии шоир маро ба хонааш ба меҳмонӣ даъват мекард. Ман аз барандаи ҳамоиш пурсидам, ки навбати ман чандум аст, то вақти ҳолӣ шуданамро ба дӯстам гӯям. Баранда рӯихатро диду номи маро пайдо накарда, гуфт, ки номи шумо дар ин ҷо нест ва якбора хичил шуд, зеро шоире буд, ки форсӣ хуб медонист ва дар он рӯзҳо бо ман ба форсии тоҷикӣ суҳбат мекард. Ва ҳамон гуфт, ки ман ҳамин ҳоло номи шуморо дар байни ҳафтуму ҳаштум нафар менависам ва сухан медиҳам. Ман фақат ҳамон лаҳза дарк кардам, ки чаро дар ҳеҷ ҷои дигар ба ман сухан надода буданд, ман гумон доштам, ки бо сабаби бисёрии меҳмонҳо... маълум мешавад, ки на танҳо ба ин сабаб будааст. Маро дар лаҳза ҳиссиёти чандгунае фаро гирифт, аз як тараф, каме озурдагӣ, аз тарафи дигар, агар ҳоло ҳамин тавр аст, яъне таҳаммули шунидани сухани ҳақ нест, пас, ман ҳоло чунон сухан хоҳам гуфт ва бузургии Низомиро чунон баён хоҳам кард, ки як умр дар ёди шунавандаҳо нақш бандад. Ва ин маро водор кард, чандин карат бештар қуввати рӯҳонӣ бахшид, ки дар бораи Низомӣ ва мақоми ӯ дар шеъри башарӣ сухани пурэхтироси шоиронае гӯям ва на бо камтар аз он эҳсосоту таассурот, ба тоҷикӣ, аз ашъори ӯ намунаҳо бихонам. Мардуми чамъомада, ки аз асли масъала беҳабар буданд, ҳай қарсақзанӣ карданд. Баъди аз сухан фориғ шуданам чанд нафар назди ман омада пурсиданд, ки шумо кистед? (Кто вы такой?) Ҷавоб додам, ки: (я прямой потомок Низами) ман аз авлоди бевоситаи Низомӣ ҳастам.

Баъди муддате ин чашн дар Маскав, дар Театри Калон баргузор шуд, ки яке аз театрҳои мӯътабартарин ва бузургтарини ҷаҳонист. Ман бо ҷӣ маъмурияте дар Маскав

будам ва Темур Пӯлодов, Раиси Созмони байналмилалии Иттифокҳои нависандагон, аз ман хост, ки ба сифати меҳмон дар чашн иштирок кунам. Чашнро ҷумҳурии Озарбойҷон, ҳамроҳи СБИН баргузор мекард, дар он бо роҳбарии шахси аввали Ҷумҳурии Озарбойҷон ҳайати калони озарӣ ширкат меварзид. Бандаро Темур Пӯлодов дар раёсати ҷаласа ҷой дод. Театр лабреси тамошобин буд. Президенти Русия Михаил Горбачев ҳам бо ҳамсараш, Раиса Максимовна, омада, дар лоджия нишаста буд. Баъди сухани ифтихоии Темур Пӯлодов як-ду нафари дигар ҳарф заданд, ки дар толор дилгир шудани мардум ҳис шуд, зеро тамошобинони театр, ки чанд ҳазор буданд, аз шунавандаи ҷаласаҳои адабии илминамо фарқ мекарданд. Сухани ман дар барнома набуд, аммо Темур Пӯлодов ба ман гӯшақӣ кард, ки вазъиятро бубин, ба ту сухан медиҳам. Маро зарур буд, ки барои каме ҷон бахшидани ҷаласа бадохатан як сухани шоирона бигӯям. Ҳоло ду-се нуктаашро, мухтасаран, дар ин ҷо ба ёд меорам, ки гуфта будам: Ман дар ин ҷаласаи бошукӯҳ, дар ҳузури ҳамаи шумо, меҳмонони гиромӣ, меҳоҳам, аз дилу ҷон ба сарзамине, ки шоиреро, ҳамчун Низомии бузургвор, ба дунё овардааст, ба табияте, ки ба ашъори ӯ рангу бӯ ва садоҳои дилнишине додааст, ба мардуме, ки ном ва ашъори ӯро дар дилу ҷони худ ҳифз карда, то имрӯз расонидааст, самимона ташаккур кунам... Зеро модар, модари мо, хангоми тифлиамон, сухани Низомиро бар забони мо ниҳода, сухангӯӣ ёд медиҳад ва мо аввалин бор, ки хушмандона сухан мегӯем, бо шеъри Низомӣ сухан гуфтанро ёд мегирем:

*Эй чорда (ҳ) сола қурратулайн,
 Болигназари улуми кавнайн!
 Он рӯз, ки ҳафтсола будӣ,
 Чун гул ба чаман ҳавола будӣ,
 В-акнун, ки ба чордах расидӣ,*

Чун сарв бар авч сар кашидӣ,
 Гофил манишин, на вақти бозист,
 Вақти ҳунар асту сарфарозист!
 Дониш талабу бузургӣ омӯз,
 То беҳ нигаранд рӯзат аз рӯз.
 Ному насабат ба хурдсолист,
 Насл аз шаҷари бузург холист.
 Ҷое, ки бузург боядат буд,
 Фарзандии ман надорадат суд.
 Чун шер ба худ сипаҳишкан бош,
 Фарзанди хисоли хештан бош!
 Давлат талабӣ, сабаб ниғаҳ дор,
 Бо халқи Худо адаб ниғаҳ дор!

Ва он гоҳ ки ба камол расида ошиқ мешавем, ҳоли дили худро ба ҳоли дили Мачнунӣ, ки дар достони безаволаш – «Лайлӣ ва Мачнун» офаридааст, киёс карда, ба маҳбубаамон изҳори ишқ мекунем. Ва хангоме ҳам ки бо дунё падруд мегӯем, бо шеъри Низомӣ падруд мегӯем, ки ӯ дар сӯғи дӯсти шоираш гуфтааст:

*Ба дил гуфтам, ки Хоқонӣ дарегогӯи ман бошад,
 Дарего, ман шудам акнун дарегогӯи Хоқонӣ.*

Ман ҳоло танҳо се лаҳзаи муҳимтарини зиндагии инсонро, зиндагии моро, ба ёд овардам, ки бо шеъри Низомӣ оғоз мешаваду камол меёбаду ба поён мерасад, яъне ин маъноӣ онро дорад, ки шеъри Низомӣ ҳамарӯзаву ҳамасола дар забону дар дилу чони мост, бо мо зиндагӣ мекунаду ба мо зиндагӣ меомӯзад... Ман намедонам, шеъри Низомӣ, дар тарҷумааш ба забонҳои дигар чӣ гуна садо медиҳад, он маъноҳои амиқ, он эҳсосоти сӯзони фарогир, он тасвирҳои зеботар аз манзараҳои воқеии табиӣ, он пиростагиву оростагии вожагонӣ чӣ гуна ба забонҳои дигар баргардон ме-

шаванд, аммо медонам, ки барои ба ҳамон сурату сират баргардондани онҳо нубӯғи шоиронае ҳамчун Низомӣ доштан зарур аст вагарна ин кор имкон надорад ва роҳи ягонаи ба асл расидан танҳо ба забони худи Низомӣ хондан ва шунидани ашъори ӯст. Бинобар ин, ман ҳоло ба худ иҷоза медиҳам, пораеро аз достони «Лайлӣ ва Маҷнун»-и шоир ба забони асл дар ин ҷо бихонам, то шумо, ҳозирини гиромӣ, то чӣ андоза шевою гуворо ва дилнишин будани забони Низомиро, забони модарии ӯро, забони халқи ази-зи ӯро бишнавед. Ва ин пораро аз дoston хондам.

*Лайлӣ чу ситора дар аморӣ,
Маҷнун чу фалак ба пардадорӣ.
Лайлӣ калабанд боз карда,
Маҷнун гилаҳо дароз карда.
Лайлӣ зи хурӯш чанг дар бар,
Маҷнун чу рубоб даст бар сар.
Лайлӣ на, ки субҳи гетиафрӯз,
Маҷнун на, ки шамъи хештансӯз...
Лайлӣ ба караима зулф бар дӯш,
Маҷнун ба вафо-и ҳалқа бар гӯш.
Лайлӣ ба сабӯҳи ҷоннавозӣ,
Маҷнун ба самои хирқабозӣ.
Лайлӣ зи дарун паранд медӯхт,
Маҷнун зи бурун сипанд месӯхт.
Лайлӣ чу гули шукуфта меруст,
Маҷнун ба гулоб дида мешуст.
Лайлӣ сари зулф шона мекард,
Маҷнун дури ашк дона мекард.
Лайлӣ маи мушкбӯй дар даст,
Маҷнун на зи май, зи бӯи май маст.*

Ва толор чунон қарс мезад, ки баъди нишастан Темур Пӯлодов ба гӯши ман мегуфт, ки онҳо он қадар қарс меза-

нанд, ки ба суруд хондани Муслим Магомаев. Дар танаффуси байни чаласа ва концерт, хангоми пазироии сарипой – фурше, М. Горбачев, ки бо ҳамсарашу роҳбарони Озарбойҷон ва Темур Пӯлодов дар сари миз буданд, ба ман, ки дар охири миз будам, хитоб кард: – Дӯсти чавон (воқеан ҳам ман дар он чо чавонтарин будам), як ба назди ман биёед. Чун омадам, гуфт: –Шумо бисёр зебо шеър хондед, он ба кадом забон буд? Гуфтам: –Ба забоне, ки Низомӣ навиштааст, забони модариям, тоҷикӣ. Гуфт: –Забони модарии Низомӣ тоҷикӣ буд? Гуфтам: – Ҳамчунонки шунидед. Дар ҳайрат шуду гуфт: – Биёед, ба саломатии шумову забонатон як қултӣ бинӯшем ва ҳар ду аз паймонаи конякамон як қултӣ нӯшидем. Ман фурсатро муносиб ёфта, барои бозсозӣ ва ошкорбаёнӣ, ки он вақт, дар оғоз, ҳама мафтунаш будем, ба ӯ изҳори ташаккур кардам. Вале ӯ ҷавоби ачибе дод: – Акнун дар он подор истода тавонистан зарур аст («Теперь нужно на этом удержаться»). Намедонам, чаро ин тавр гуфт, шояд пешомадро ҳис мекард.

Дигар аз сафарҳои адабии ман ба Гурчистон буд. Иттифоқи нависандагони Гурчистон оид ба масъалаҳои тарҷума ҳамоиш доир карда, аз ҷумҳуриҳои Осиёи миёна ва Қазоқистон панҷнафарӣ шоиру нависанда даъват кард. Иттифоқи нависандагони мо низ панҷ нафар – Мавҷуда Ҳакимова, Меҳмон Бахтӣ, Сорбон, Саттор Турсун ва маро ҳамчун роҳбари гурӯҳ ба он ҳамоиш фиристод. Мо вақте ба ҳамоиш омадем, дидем, ки аз ҷумҳуриҳои дигар ҳама адибони солманд, шоиру нависандагони халқӣ омадаанд, гурӯҳи мо аз ҳама чавонтарин буд. Пеш аз оғози чаласаи кории ҳамоиш хабарнигорони телевизиони гурҷӣ омада, аз байни меҳмонон бо ман суҳбат сабт карданд, баъди ин як нафар аз ҳайати ҳамсоя, ки аҳли Бухоро буд, ба ман бо пичинг эътироз кард, ки чаро онҳо бо шумо суҳбат карданду бо мо не, ё шумо зебову мо не. Ман аз ин тарзи муомила дар ҳайрат шуда гуфтам, ки ман ҳам мисли шумо

меҳмонам, аз кучо донам, аз худашон пурсед. Аввалин бархӯрди мо бо ҳамсоягон ҳамин тавр сурат гирифт, ки ҳеч чашм надоштем. Ҳамоиш чанд рӯз давом кард, ки дар он ҳам масъалаҳои тарҷума мавриди гуфтугӯ буд ва ҳам шоирони гурҷӣ тарҷумаҳои худро аз намунаҳои ашъори шуарои ҷумхуриҳои даъватшуда меҳонданд. Дар яке аз ҳамоиши шеърҳои, ки дар як мавзеи зебои кӯҳӣ баргузор карда буданд, маро аз паҳлуи барандаи маҳфил, котиби садорати ИИ Гурҷистон оид ба тарҷума ҷой дода буданд, аз паҳлуи дигарам боз ҳамон шоири нимточики бухороӣ нишаста буд. Шоирони гурҷӣ бо навбат ашъори тарҷумакардаи худро меҳонданд, як вақт ин бухороӣ боз ба ман эътироз кард, ки чаро дар ин ҷо аз ҳама бештар аз шоирони тоҷик шеъри тарҷума меҳонанд, ҷӣ ин ҷо магар ҳафтаи адабиёти тоҷик аст. Ман дигар таҳаммул аз даст додаму гуфтам, шумо ҳам мисли тоҷикон нависед, аз они шуморо ҳам тарҷума карда меҳонанд. Вале, бо вучуди ин, ба гӯши барандаи маҳфил гуфтам, ки ин меҳмони паҳлуи ман ранҷиш дорад, ки аз шеъри онҳо намеҳонанд, агар тарҷума дошта бошед, гӯед бихонанд вале ӯ ҳам бо гӯшаки ба ман ӯро бо як ҷавоби маъмулии русӣ ба «як ҷо» фиристод. Ман аз ин ҷавоби ӯ бештар дар ҳайрат шудам, зеро гурҷиён бо меҳмон маъмулан ниҳоят эҳтиром мегузоранд, баъд фаҳмидам, ки аз рӯзи аввал дар байни онҳо нофаҳмию ночӯрӣ иттифоқ афтада будааст. Меҳмонон дар фурудгоҳ норизоӣ кардаанд, ки чаро ҳайати онҳоро, ки аз нависандагони мӯътабар иборат аст, худи раиси Иттифоқи нависандагон Нодар Думбадзе пешвоз нагирифтааст. Он вақт ӯ дар бемористон буд ва дар кори ҳамоиш иштирок надошт.

Рӯзе меҳмонро ба Гори, зодгоҳи Сталин, барои دیدани хона-музеи ӯ бурданд. Роҳбалади музей, хонуми ҷавони гурҷӣ, ҳангоми нақлаш меҳмонро назди мизе оварду варақеро, ки дар зери шиша нигоҳ дошта мешуд, ба овози баланд ба хондан шурӯъ кард. Ин нусхаи асли ҳамон

нутк – нӯшбоди машҳури Сталин будааст, ки дар Кремл 22 апрели соли 1941 хангоми қабули ҳайати Даҳаи санъати тоҷик эрод кардааст. Ин аст он нӯшбод.

«Ман чанд суҳан дар бораи тоҷикон гуфтан мехоҳам. Тоҷикон халқи махсусанд. Онҳо на ўзбек, на қазок, на қирғиз, онҳо тоҷиканд, халқи аз ҳама қадимтарини Осиёи Миёна. Тоҷик, яъне тоҷдор, онҳоро эронӣён ҳамин тавр меномиданд, тоҷикон ба ин ном ба ҳақ сазовор буданд. Аз ҳамаи халқҳои ғайрируси мусулмон дар ҳудуди ИҶШ тоҷикон ягона халқи ғайри турк – халқи эронинаҷод ҳастанд. Тоҷикон халқе ҳастанд, ки зиёҳои онон шоири бузург Фирдавсро ба дунё овардааст ва беҳуда нест, ки онҳо, тоҷикон, аз ӯ суннатҳои фарҳангии худро оғоз мекунанд. Шумо хангоми Даҳа бояд эҳсос карда бошед, ки ҳиссиёти бадеии онҳо, тоҷикон, нозук буда, фарҳанги қадимӣ ва завқи махсуси бадеияшон ҳам дар мусиқӣ ва ҳам дар суруд ва ҳам дар тарона ба зухур мерасад.

Баъзан рафикони руси мо ҳамаро бо ҳам меомезанд: тоҷикро бо ўзбек, ўзбекро бо туркман, арманиро бо гурҷӣ. Ин, албатта, дуруст нест. Тоҷикон – халқи махсусанд, бо фарҳанги азиму бои қадима ва дар шароити шӯравии мо ба онҳо ояндаи бузург мансуб аст. Ва дар ин амр ба онҳо тамоми Иттифоқи Шӯравӣ мадад бояд бикунад. Ман мехоҳам, ки санъати онҳо бо тавачҷуҳи ҳамагонӣ фаро гирифта шавад.

Ман ин қадаҳро барои он баланд мекунам, ки санъати тоҷик, халқи тоҷик шукуфо бошад, барои он ки мо, маскивӣён, ҳамеша омода бошем, ки ба онҳо, дар ҳама чизе, ки зарур аст, мадад бирасонем».

Хонуми роҳбалад ин нӯшбодро ба дарачае пуртаъсир хонд, ки ман аз ҳаяҷону таассуроти амику шадид зерӣ обу арақ монда будам, дигарон ҳам, яке аз шоирони қазок нидо дардод: Офарини тоҷикон!

Ҳар рӯзи ҳамоиш хуш мегузашт. Мо, ҳамаи меҳмо-

нон, дар як автобус аз ноҳия ба ноҳия мегаштем, ачибаш ин буд, ки дар ҳар чое автобус ист мекард, моро ба хавлии сари роҳ медароварданд ва соҳибхона бо рӯи кушоду меҳмоннавозии гурҷӣ хуми шаробро аз таҳхона мебаровард.

Дар автобус як нафар пешниҳод кард, ки, биёед, дар роҳ ҳар ҳайат суруди дастчамъонае бихонад ва оғоз шуд сурудхонӣ. Қазокҳо, қирғизҳо, туркманҳо, мо, тоҷикон, ки иттифоқан ҳама дар ин соҳа ҳунарманд буданд, Меҳмон Бахтӣ, Сорбон, Мавҷуда Ҳақимова, Саттор Турсун, ки аз ҳама камҳунарашон ман будам, хонданд, мутаассифона, ўзбекҳо гуфтанд, ки мо суруд хонда наметавонем, Саттор Турсун, аз ҳайати мо гуфт, боке нест, ман ба чои шумо меҳонам ва як ғазали Машрабро ба ўзбекӣ бо оҳанг хонд, ки ҳама хеле хуш пазируфтанд. Ҳамин тариқ, ба қавле, гоҳ нағмаву усул гоҳ Худову расул, гўён, ба хотимаи ҳамоиш ва зиёфати чамъбасти расидем, ки як лаҳзааш дар ин чо нақл карданист.

Он дар толори орастаи тарабхонае баргузор шуда буд, ки ба он ба ғайр аз меҳмонон роҳбарони баландмақоми кишвар, нависандагони саршиноси гурҷӣ низ даъват шуда буданд. Раиси зиёфат, муовини аввали раиси Иттифоқи нависандагони Гурҷистон, шоир, тарҷумони «Илиада» ва «Одиссея»-и Хумер, донишманди мўътабар нўшбоди аввалро ба хотири ҳамаи меҳмонон гуфт. Пас, чун барои сухан додан ба гўяндаи нўшбоди дигар баланд шуд, чунин гуфт: ман чои ҳамаи ин ҷумхурихоро, ки дар зиёфати ҳамоиши мо иштирок доранд, аз рӯи Конститутсияи Иттифоқи Шўравӣ нағз медонам, аммо ҳоло маврид дигар аст. Ин мавридест, ки мо бояд ба намояндагони халқҳо бо риоят ва эҳтироми он ҳисса ва мақома, ки онҳо дар тамаддуни башарият доранд, сухан диҳем. Аз ин рӯ, агар мо ба ҳамин тарз одилона ва мунсифона рафтор кунем, сухани аввалинро бояд ба роҳбари ҳайати тоҷикон диҳем, ки ман ҳоло ин корро мекунам. Ин барои ҳама ғайриҷашмдошт

буд, барои ман ҳам, ки аз ҳама ҷавон будаму аз номи ҳай-ат сухани аввалинро бояд мегуфтам. Ман фикр мекардам, ки дар ин ҷо ба ман сухан медиханд, аммо намедонистам, ки бо ин гуна сарсухани олии пурмасъулият ва аз ҳама аввал. Акнун чизе бояд мегуфтам, ки сазовори он сарсухан бошад. Ва нӯшбод гуфтам, ки чанд нуктаи мухтасараш ин аст.

Ман ҳамосаи халқии гурҷиро медонам, ки дар он дар бораи ду паҳлавон ҳикоят мешавад, яке фарзанди инсон, дигаре бачаи шер. Онҳо ба майдон мебароянд ва бо ҳам муҳориба мекунанд. Дар ниҳояти ҳарби дуру дароз онҳо ҳамдигарро медаранд ва ҳар ду ҳалок мешаванд. Модари инсон назди модаршер меояд ва мегӯяд: фарзандони ҳар-дуюмон дар майдони ин ҳарб ҳалок шуданд, ту ҳам мисли ман модарӣ, пас, биё, ба марги фарзандони худ якҷоя гирия мекунем.

Агар халқи гурҷӣ ба ҷуз ҳамин ҳамоса дигар чизе ҳам наmedioшт, ҷои ӯ дар фарҳанги башарӣ оӣ ва ҷовидона буд, аммо ӯ боз як силсила асарҳои шоистаи мондагор дорад, ки яке аз онҳо «Палангинапӯш»– и безаволи Шота Руставелӣ мебошад... Ман дар ин ҷо аз забони дӯстони гурҷиам шунидаам, ки гурҷиён то ҳол дар пайи ҷустуҷӯи қабри Малика Тамара ҳастанд. Ман қиссаи дафни ӯро медонам вақте ӯ мемирад, гурҷиён қарор мекунанд, барои он ки марқади ӯ аз ҷониби аҷнабиёни турк мабодо таҳқир шавад, ду нафар аз байни мо бояд, пинҳон аз дигарон, қабри ӯро биканад ва рӯзи дафн, дар охири маросим, танҳо он ду нафар ба роҳи бозмонда наъшро барад ва ба ҳок биспорад, то касе дигар онро набинад, ки кучост. Ва он ду нафар ҳам ҳамдигарро бо теғ зада ҳалок кунад, то нафари вокиф аз он сир боқӣ намонад. Ва ҳамин тавр ҳам мекунанд, ки имрӯз дигар касе намедонад, ки он қабр кучост ва онро мечӯянд. Ман бо ин ҷавонии худ ҳад надорам, ки ба дӯстони гурҷиам дар ин бора маслиҳат диҳам, аммо як нуктаро

мегӯям: Шумо қабри ӯро дигар наҷӯед, зеро ӯ ҳамон гуна, ки зебову хирадманду дилрабо буд, зиндаи ҷовид аст, зиндаи ҷовид аст дар муҳаббат ва «Палангинапӯш»– и Шота Руставели, ки шоир ба ёди ӯ ин шоҳкори беназири оламшумулро эҷод кардааст.

Мо дирӯз дар хона-музеи Сталин будем ва нутқи нӯшбодии ӯро дар бораи тоҷикон аз забони роҳбалад шунидем. Ман танҳо ба як ҷиҳати ин нутқ ишора мекунам, ки дар он сиёсатмадори хирадманду дурандеш будани муаллиф ҳувайдост. Ӯ тоҷиконро бар ҳақ меросдори фарҳанги бузург ва қадим, ки аз Фирдавсӣ оғоз мешавад, эълон карда, ба василаи тоҷикон давлати шӯравиро яке аз соҳибони он фарҳанг номидааст. Аммо, мутаассифона, дар замони мо касоне ҳастанд, ки бо тоҷикӣ гуфтани ин фарҳанг забонашон намеравад ва онро танҳо эронӣ ном мебаранд. Ҳамин суҳанро, ки гуфта будам, аз меҳмонони гурҷӣ касе бархосту ба раис мурочиат кард, иҷозат ҳаст, ки «алаверди» бигӯям, раис ҷавоб дод, ки бале «батано» – устод, ҷӣ ҷои шак. Ин нафар нависандаи забардасти классики гурҷӣ Чабуа Амирачеби буд, ки ҳамон шабу рӯз аз рӯи асари машҳури ӯ «Дата Туташхиа» дар телевизиони марказии Русия филми бисёрсериягии «Соҳилҳо» намоиш дода мешуд. Ӯ ба тарафи ман мурочиат карда, гуфт: маъзур, дӯсти ҷавон, ки дар байни суҳанат ҳарф мезанам. Ман ривоятро аз нависандаи бостон нақл мекунам, ӯ менависад: ду бародар буданд, онҳо ба назди лонаи шер омаданд, бародари **хурд** ба лонаи шер даромаду онро берун ронд, бародари **бузург** шерро кушт. Ба шарафи бародари бузургамон – тоҷикон менӯшем, гуфту қадаҳашро бардошт, дигар ҳама ба ӯ пайравӣ карданд.

Зиёфат хеле гарм буд, аввал ба роҳбарони ҳайат, пас ба аъзои ҳайат суҳан меоданд. Яке аз роҳбарони ҳайати меҳмонон, ки суҳанҳои маро дар бораи ба тоҷикон нисбат надодани фарҳанги форсӣ ба ҳаммаслакони худ кашида

будааст, дар суханаш пардапӯшона ба тарафи мо санган-дозӣ кард. Ман ҳамона ба аъзои ҳайатамон гӯшакӣ кардам, ки мабодо дар сухани худ ба ин кинояҳо ҷавобе гӯед, аслан эътиборе надихед, гӯё нашунида бошед. Аъзои ҳайати мо ҳар яке суханҳои хубу шунидание гуфтанд, ҳеҷ кас ба он гуфтаҳо ишора ҳам накард. Чун зиёфат тамом шуду берун баромадем, Чабуа Амираҷеби назди мо омаду дастӣ ҳар яки моро фишурда: Офарин бар шумо, бачаҳо, ба шоистагӣ рафтор кардед, фарҳанги баланди худро нишон додед, гуфт. Мо фаҳмидем, ки ӯ ҳама чизро фаҳмидааст.

Баъди ду соли котибии ман дар садорати иттифок аз кумитаи марказии ҳизб хабар омад, ки рӯзномаи «Маориф ва маданият» ду тақсим мешавад, ки як қисми он «Газетаи муаллимон» ва қисми дигараш бо номи «Маданияти Тоҷикистон» рӯзномаи адабӣ хоҳад буд. Рӯзномаи махсуси адабӣ доштан орзуи дерини нависандагон буд, устод Мирзо Турсунзода борҳо ин масъаларо дар назди роҳбарони ҷумҳурӣ матраҳ карда буданд, аммо амалӣ шудани он акнун, баъди даргузашти эшон, соли 1980, сурат мегирифт. Кумитаи марказии ҳизб идораи рӯзномаро дар Иттифоқи нависандагон ҷой карда, пешниҳоди номзади муҳаррирашро ҳам ба зиммаи роҳбарони он мегузорад. Муъмин Қаноат ба ман пешниҳод карда гуфтанд, ки ин вазифаро ба уҳда бигирам, зеро бисёр масъулиятнок ва баландэътибор ҳам ҳаст. Воқеан ҳам ҳамин тавр буд, зеро дар давлати шӯравӣ, ки давлати мафкуравӣ буд, матбуот дар мавқеи хеле баланд ҷой дошт. Хулоса, маро муҳаррир тасдиқ карданд ва мани 34 сола боз ҷавонтарин муҳаррири рӯзномаи адабӣ дар саросари давлати шӯравӣ будам, муҳаррирони дигар қариб ҳама аз панҷоҳу шастсола боло буданд. Шумораи аввали рӯзнома дар давоми як ҳафта бояд нашр мешуд, ман зуд Саидалӣ Маъмурро ба вазифаи муовини муҳаррир ва Мазҳабшо Муҳаббатшоевро котиби масъул ба кор гирифта, ҳар сеямон шумораи аввали

рӯзнамаро аз чоп баровардем. Он ҳафтае ду шумора дар чор сафҳаи бузург ба теъдоди 7 ҳазор нусха нашр мешуд. Давоми ин мавзӯро аз суҳбате, ки рӯзноманигор Мачид Салим дар ин бора бо ман карда буд, иқтибос мекунам, ки як матлаб ду бор навишта нашавад:

«Ҳамин тавр шуд, ки ман соли 1982 барои истироҳат ба хонаи эҷодии «Куктебел», ба Қрим, рафтам. Дар ин хонаи эҷодиёт ҳам доим ҳушу ёдам ба таъсиси рӯзномаи адабӣ банд буд. Бисёр мехостам, ки адибон нашрияи махсуси худро дошта бошанд. Дар ин ҷо ман бо як драматурги ҷумҳурии Молдава шинос шудам. Ӯ ба ман як шумораи рӯзномаи адабиашонро нишон дод. Ҳафтавор дар ҳаҷми шонздаҳ саҳифа нашр мегардидааст. Баъд аз вай фаҳмидам, ки ӯ барои як ҳикояи дар ин нашрия чоп кардааш 300-сӯм ҳаққи қалам гирифтааст. Ҳоло он ки дар ҳамин давра газетаи «МаданиятиТоҷикистон» барои як шуморааш ҳамагӣ 300-сӯм ҳаққи қалам дошту халос. Баъдтар дар ин хусус бо Асқад Мухтор, сармуҳаррири рӯзномаи адабии Ўзбекистон ва муҳаррирони рӯзномаҳои ҷумҳуриҳои дигар ҳамсуҳбат шуда фаҳмидам, ки онҳо ҳама рӯзномаҳои алоҳидаи адабӣ доштаанду ҳаққи қаламашон хеле зиёдтар аз мо будааст. Аз ин саҳт хайрон шудам. Охир, чаро миллате, ки ин қадар адабиёту фарҳанги бой дорад, бе рӯзномаи алоҳидаи адабӣ буда, рӯзномаи доштааш ҳам нисбат ба рӯзномаҳои републикаҳои дигари умумииттифок ҳаққи қалами ночиз дорад.

Баъди ин шиносоиҳо аз паи таъсиси ҳафтавори адабӣ шудам. Ҳуччатҳои зиёде чамъ карда ба КМ ҲКТ пешниҳод кардам. Он давра таъсис додани рӯзномаи нав осон набуд. Зеро ин масъаларо дар Маскав дар КМ ҲК ИҶШС муҳокима карда, қарор мебароварданд.

Ногуфта намонад, ки ҳамон вақт як қарори КМ ҲК ИҶШС-ро дар хусуси зиёд кардани ҳаққи қалами нашрияҳои адабӣ ёфта будам, ки он дар ҷумҳурии мо амалӣ

нашуда буд. Зеро мо рӯзномаи фарҳангӣ доштемӯ адабӣ не. Ҳоло он ки нашрияҳои адабии дигар ҷумҳурихо ҳаққи қалами калон мегирифтанд. Баъди маслиҳат рӯзе бо ҳамроҳии устод Мӯъмин Қаноат назди котиби якуми КМ ҲКТ Раҳмон Набиев рафтем.

Дар қабулгоҳ моро мудирӣ шуъбаи агитатсия ва пропагандаи ҳамонвақтаи КМ ҲКТ Искандар Қаландаров диду хайрон шуд, ҷунки мо бе маслиҳати вай ба назди Раҳмон Набиев рафтем. Р. Набиев арзи моро гӯш карда, масъаларо барои баррасӣ ба шуъба супориш дод.

Баъди ин воқеа таку давҳои мо оғоз ёфт. Ман ба И. Қаландаров мефаҳмондам вале ӯ бо ҳар баҳона садди роҳи мо мешуд. Зеро ӯ ду сол пештар, ҳангоми таъсиси рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон», онро ҳамчун рӯзномаи фарҳангӣ таъсис дода буд, на адабӣ. Бинобар ин, мегуфт, ки ман ин масъаларо бори дигар ба КМ ҲК ИҶШ наметавонам пешниҳод кунам, зеро танбеҳ гирифтани мумкин аст. Ӯ мегуфт, ки нашрияи шумо ба Вазорати фарҳанг тааллуқ дорад, на ба Иттифоқи нависандагон. Искандаров, ки ҷун мудирӣ Шуъбаи пропагандаи КМ ҲКТ масъули ин соҳа буд, гаштаю баргашта исбот кардани мешуд, ки дар Тоҷикистон таъсис додани ҳафтавори шонздаҳсаҳифагии адабӣ мувофиқи мақсад нест ва аз имкон берун аст.

Пас, худам маҷбур шудам, ҳангоми сафарҳоям ба Маскав, аз шиносҳои дар он ҷо доштаам истифода карда, ҳуҷҷатҳои заруриро таҳия намуда, ба кормандони масъули шуъбаи агитатсия ва пропагандаи КМ ҲК ИҶШС супорам. Ҳол он ки ин корро бояд шуъбаи пропагандаи КМ ҲКТ иҷро мекард. Аммо ин шуъба ба ҷои тайёр кардани ҳуҷҷатҳо ба КМ ҲК ИҶШС ҷавоб дода буд, ки дар Тоҷикистон таъсиси рӯзномаи адабӣ ҳеҷ зарурате надорад ва онҳо комилан муқобили ин кор ҳастанд.

Оқибат баъди таку давҳои бисёре 16-феврале соли 1983 бо имзои котиби КМ ҲК ИҶШ Черненко дар хусу-

си таъсиси рӯзномаи адабӣ дар Тоҷикистон қарор ба имзо расида, ба Тоҷикистон омад. Аммо боз дар ҷумҳурӣ намегузоштанд, ки ҳафтаворро таъсис диҳем. Баҳона меоварданд, ки 16-саҳифа баровардан ғайриимкон мебошад. Мо, худамон бо М. Муҳаббатшоев, аввал як шумораи рӯзномаи ҳамонвақтаи «Пионери Тоҷикистон»-ро 16-саҳифагӣ дар матбаа чоп карда, ба Дашкевич, муовини мудирӣ шуъбаи пропаганда ва агитатсияи ҳамонвақтаи КМ ҳизб нишон додем, сипас ӯ бовар карда, супориш дод, ки «Адабиёт ва санъат» минбаъд дар ҳаҷми 16-саҳифа ба таъб расад. Ҳамин тавр, орзуи деринаи аҳли адаб ҷомаи амал пӯшиду нахустин шумораи ҳафтавор аз чоп баромад. Фарқи «Адабиёт ва санъат» аз рӯзномаи пешини «Маданияти Тоҷикистон» дар он буд, ки он акнун бештар ба масъалаҳои адабиёт ва санъат тахассус дода шуда буд, ҳафтае як бор дар ҳаҷми 16-саҳифаи хурд, ранга, ба нашр расида, ҳаққи қалами як шумора 1600 сӯм буд. Он вақт ин ҳаққи қалами қалоне буд, ки ба муаллифон дода мешуд...

Аз рӯзҳои аввал ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» ҳаводорони хеле зиёде пайдо кард. Мардум ҳар як шумораи онро акнун бесаброна интизорӣ мекашид. Аз дӯконҳо ҳафтаворро зуд мехариданд. Чунки дар саҳифаҳои он дар баробари шеърҳои хикоя, мақолаҳои танқидӣ, баҳсталабу ба дарди мардум меҳӯрдагӣ бештар чоп мешуданд. Коргарони ҳафтнома ба масъалаҳои доғи рӯз даст зада, аз ҳаёти одамони начиб мақолаҳои ҷолибе таҳия мекарданд.

Мо нашри «Адабиёт ва санъат»-ро аз ҳафт ҳазор нусха сар карда, то ба зиёда аз сад ҳазор нусха расонидем. Дар Тоҷикистон ягон нашрияи дигари соҳавӣ ба мисли ҳафтавори мо ин қадар зиёд нашр намешуд. Дар тамоми шаҳру навоҳии мамлакат ва берун аз он ҳафтавор ҳаводорону хонандагони доимии худро дошт.

Сол ба сол теъдоди хонандагони ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» меафзуд. Бисёр мақолаҳои проблемавии кор-

мандони моро дар ташкилотҳои хизбӣ ё дахлдор мавриди баррасӣ қарор медоданд ва аз натиҷаи тафтиши ин мақолаҳо боз хонандагонро огоҳ мекарданд.

Ман барои қор беҳтарин журналистону адибонро даъват кардам. Дар ин ҷо Саидалӣ Маъмур, Мазҳабшо Муҳаббатшоев, Абдулҳамид Самад, Баҳром Фирӯз, Ҷонибек Ақобир, Салимшо Ҳалимшо, Равшани Ёрмуҳаммад, Раҳмат Назрӣ, Додочон Рачабӣ, Соҷидаи Мирзо, Раҳмон Остон, Сорбон, Баҳманёр, Муҳаммадзамони Солеҳ, Низом Қосим, Муаззама Аҳмадова, Насрулло Асадулло, Ҳасан Муҳаммадиев ва дигар эҷодкорони асил қору фаъолият мекарданд. Коллективи мо – коллективи хубу чамъ ва дӯст буд. Мақолаҳои якдигарро хонда маслиҳат медоданд. Умуман, дар идораи ҳафтавор як мактаби бузурги адабии эҷодӣ ба вуҷуд омад. Акнун мо ҳар ҳафта – рӯзи душанбе тамоми мақолаҳои ҷопшударо муҳокима карда, аз пешрафту камбудии якдигар огоҳ мешудем. 28-нафаре, ки дар идора заҳмат мекашид, рафта-рафта як мактаби калони эҷодиро ташкил намуд ва дар оянда аз байни онҳо бештар аз даҳ нафар сардабирони рӯзномаю маҷаллаҳои алоҳида ба камол расиданд. Масалан, баъдтар маҳз собиқ қормандони ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» Равшан Ёров, Абдулҳамид Самад, Насрулло Асадулло, Додоҳон Эгамов, Ҷонибек Ақобиров, Мазҳабшо Муҳаббатшоев, Муҳиб Қурбон... сармуҳаррирони нашрияҳои даврӣ шуда қору фаъолият карданд».

Ман гоҳ ҳамчун сармуҳаррири ҳафтавори адабӣ ва гоҳ ҳамчун шоир ба сафарҳои хориҷӣ мерафтам. Боре Иттифоқи нависандагони саросарии шӯравӣ маро бо ҳайати шоирон барои иштирок дар фестивали умумичаҳонии шеър фиристод, ки дар Ироқ, дар Бағдод, баргузор мешуд. Он вақт Саддом Ҳусейн дар сари ҳукумат буд. Дар ҳайат як нафарӣ аз Маскав, Латвия, Туркманистон ва Тоҷикистон будем. Фестивал дар Бағдод дар толори бисёр ҳам

бузургу мухташам оғоз мешуд. Ман дар даст дастгоҳи наворбардории калони «Панасоник» доштам ва аз ҷои ништам аҳли толорро барои худам ба навор мегирифтам. Ҳангоми наворгирии қаторе, ки маъмулан ҳукуматдорон менишинанд, дар оинаи дастгоҳ хонумеро дидам, ки дар ниҳояти зебоӣ ва салобати бузургворона буд, ўро ба оинаи дастгоҳ наздиктар оварда, хеле навор бардоштам. Фестивалро Вазири фарҳанги Ироқ оғоз бахшида, сухани мухтасаре кард ва баъд аз ў эълон карданд, ки ҳоло навбат ба шоира, маликаи Кувайт Суад-ас-Сабоҳ ва дидам, ки ҳамон хонум ба минбар баромад. Ман аз тарҷумони маскавиамон хоҳиш кардам, ки сухану шеърӣ ўро бо диққат гӯш карда, ба ман тарҷума кунад. Ў бисёр хуб шеърхонӣ кард, ба замми он ҳама зебоиву салобати бузургворона. Ва шеъраш ҳам хуб буд. Ба ҳаياتи мо як ҷавони зебои ироқие, ки зани рус дошту дар Маскав мезист, низ ҳамроҳ шуда буд. Мо бо ҳам рафоқат пайдо карда будем. Ҳангоми танаффус ман аз ў хоҳиш кардам, ки, биё, назди малика равем, шинос шавем, ту сухани маро тарҷума кун. Ў гуфт, ки вай дар ҳалқаи кормандони амният аст, чӣ қор мекунӣ, мисли ин ки аз чизе ҳарос дошт, гуфтам, ки мо бо кормандони амният қор надорем, бо шоира суҳбат мекунем, ўро ба ҳар ҳол розӣ кунондам ва ба сӯи ў равон шудем, аммо наздик шуда натавонистем, зеро маликаро хабарнигорон аз ҷаҳор тараф печонида гирифта буданду акс мебардоштанд ва имкони наздик шудану суҳбат кардан набуд. Рафиқи ироқиям гуфт, дидӣ?! Гуфтам, боқе нест, баъдан шояд имкон пайдо шавад. Пас аз нимрӯзи меҳмононро ба автобусҳо шинонда, ба тамошои музей бурданд. Мо, ки пиёда шуда, аз майдони васеи сӯи музей мерафтем, малика бо ҳаياتи худ аз рӯ ба рӯи мо меомад, ман ба рафиқи ироқӣ, ки Абдул ном дошт, гуфтам, ана, дидӣ, худи Худо расонд. Малика бо мошинҳои сабукрав аз мо пештар омада, музейро тамошо карда, сӯи мошинҳояш бармегашт. Ба мо рӯ ба рӯ, ки

омад, ман ба ӯ мурочиат карда, гуфтам, маликаи гиромӣ, чанд лаҳзаро ба мо дарег надоред. Ман шоир аз Тоҷикистонам, шеърӣ Шуморо бо диққат гӯш кардам, тарҷумон тарҷума мекард, хеле хушам омад, бисёр меҳоҳам, ки ашъори шумо ба забони мо тарҷума шавад, то шеърдӯстони мо ҳам аз он лаззат бибаранд. Дар мо донандагони хуби забони арабӣ ҳастанд, бо ёрии онҳо ин корро карданамон мумкин аст. Бинобар ин, аз шумо китоб хоҳиш мекунам. Ӯ ҳарфҳои маро бо диққат гӯш карду гуфт, ман аз шиносӣ ба шумо хеле хурсандам, китобам танҳо як нусха боқӣ мондааст, ман дар фалон меҳмонхона ҳастам, бегоҳ биёед, ман онро ба шумо медиҳам. Бо ҳамин мо хайрухуш кардем. Ман дастгоҳи наворбардориамро ба дӯсти туркман дода будам, ки ин ҳамаро ба навор гирад, ки ӯ ин корро мекард. Абдул аз ин гуна моро хуш пазируфтани малика дар ҳайрат шуда, сухан намеёфт, як зайл мегуфт, ки, аҷаб, туро худи малика ба меҳмонӣ даъват кард. Бегоҳ шуд, ҳаёти моро як нависандаи ироқӣ, ки дар Маскав хонда будааст, ба хонааш ба меҳмонӣ даъват карда буд. Ҳама бояд он чо мерафтем, ман аз Абдул хоҳиш кардам, ки, биё, назди малика равем, ман бе ту рафта наметавонам, шаҳрро намедонам, забонро ҳам. Ӯ исрор мекард, ки агар ба хонаи нависанда наравем, меранҷад, назди малика фардо бегоҳ ҳам рафта мешавад, кори фестивал чанд рӯз давом мекунад. Ман илоҷи дигар надоштам. Чун фардо ба ҷаласаи фестивал омадем, малика набуд, пурсучӯ кардам, гуфтанд, ки субҳ ба Суёт (Швейтсария) парвоз карда рафтааст. Ман бо афсӯс ба Абдул гуфтам, дидӣ вақте малика даъват мекунад, ҳаргиз ба фардо набояд гузошт.

Аммо чун ба Душанбе баргаштам, ба Кувайт барояш нома навиштам ва воқеаро нақл карда, маъзарат хостам ва китоби ваъдагиро хоҳиш намудам. Ӯ китобашро фиристод, онро ба арабшинос Нарзуллои Назар додам, ки тарҷумаи таҳтуллафз кунад, Гулназар ба шеър даровард

ва чанд бор чоп шуд. Солҳои душвори иқтисодии мо буд, малика ҳазинаи қорхоро пардохта буд.

Аз ин сафар як воқеаи дигар ҳам дар хотири ман мондааст. Дар ҳамоиши ин фестивал ман ҳам суҳбат кардаму шеър хондам, ба русӣ, аз тарҷумаи «Достони Нону Ҷимон», ки Владимир Солоухин ба ҷо оварда буд. Баъди ҷаласа назди ман устодони факултаи русии Донишгоҳи Бағдод, ироқиҳо, ки дар Маскав таҳсил карда будаанд, омада хоҳиш карданд, ки ба донишгоҳ, ба факултаи онҳо, бо донишҷӯён ба воҳӯрии махсус омада, ҳамаи дostonро пурра хонам, то онҳо сабт карда, дар дарсҳои забони русиашон истифода кунанд. Ман рафтам, хоҳиши онҳоро ба ҷо овардам, дар толор бо ҳузури устодону донишҷӯён бештар аз як соат тамоми дostonро ба русӣ хондам, онҳо дар навор сабт карданд ва як нусха ба ман ҳам доданд.

Як шаб ба меҳмонии тоҷиконе, ки дар Бағдод қор мекарданд, рафтам, мақсадам ин буд, ки ҷои марғи муфочои актери олидарача Маҳмудҷон Воҳидовро дақиқ фаҳмам. Онҳо гуфтанд, воқеан баландии деворчаи балкони меҳмонхона, ки ҳайати ҳунармандони тоҷик дар он қарор доштанд, то миёни одам мебошад, аз он дар торикӣ беҳабар афтодан мумкин аст.

Аз он сафар ду чизи дигар нақл карданист, ки дар ёди ман мондааст. Яке консерте, ки ба меҳмонони фестивал доданд, ниҳоят зебову дилнишин, ҳофизон ҷунон меҳонданду раққосаҳо ҷунон ҳавасбарангез мераксиданд, ки дар ҷой ором ништастан душвор буд. Ман баъдан таассуроти худро аз он рақси камари ироқӣ дар яке аз шеърҳои мо бо ҳамин ном баён намудаам. Он вақт ба Абдул, рафиқи ироқӣ, ки дар паҳлуям менишаст, гуфтам, ин дар кишвари арабӣ, исломӣ хеле аҷиб аст. Ў хандиду гуфт, магар намедонӣ, ки ҳазрати пайғамбар чанд зан доштанд, ислом ҳеҷ вақт ба ишқ муҳолиф набуд.

Чизи дигар намоиши мӯд буд, ба он дараҷа бо ли-

босҳои зебову фохиру гаронбаҳо ва духтарони зебо, ки кас худро бе ҳеч мубоҳот дар афсона тасаввур мекард. Ман сахнаҳоро аз ҳар дуи ин намоиш ба навор гирифтаам, ки то ҳол тамошо кунам, як олам лаззат мебарам.

Як суҳбати дигар ҳам бо шоираи латиш, узви ҳайатамон, дар хотирам мондааст. Ӯ ҳомила буд, пурсидам, ки чанд фарзанд дорад, гуфт дуомашро таваллуд мекунам, гуфтам, урупоиҳо кам таваллуд мекунанд, бо ҳамин бас мекардагистӣ, гуфт, на, мо халқи камшумор ҳастем, ман то тавонистанам бисёр таваллуд мекунам, ки бештар шавем. Гуфтам, офарин, ана, қаҳрамон!

Ҳоло воқеаи дигаре ба хотирам расид. Ҳангоми сафари дуоми ман ба хорича, солҳои ҳафтоди асри гузашта, ки ба Сует (Шведсия) ба сифати роҳбари ҳайат дар рӯзҳои фарҳанги Иттиҳоди Шӯравӣ дар мисоли Тоҷикистон буд, рӯзманигоре аз як узви ҳайати мо, ки муҳандис буд, суол мекунад, ки чанд фарзанд доред, ӯ ҷавоб медиҳад, ки шаш нафар. Рӯзманигори шведӣ, ки дар умраш ба ин ҳел одам дучор наомада буд, дар ҳайрат шуда, мепурсад, ки чаро ин қадар бисёр. Ӯ ҷавоб медиҳад, ки мо халқи камшумор ҳастем, ман мехоҳам, ки бисёр шавем. Рӯзнома сурати калони ӯро бо мақола чоп карда, қаҳрамони халқи тоҷик номида буд. Он вақт мо воқеан ҳам кам будем ва қонуни танзим ҳам набуд.

Ман даҳ сол сармуҳарририи ҳафтавори «Адабиёт ва санъат»-ро ба зимма доштам, онҳое, ки он солҳо дар матбуот хидмат карданд, масъулият ва гаронбории ин вазифаро медонанд. Баъзе шабҳо то соатҳои дувоздах - яки шаб кор мекардем, ки шумора барои имзо тайёр шавад. Ҳамаи кормандон ҷонфидоёна кор мекарданд, зеро ҳам масъулиятро ҳис мекарданду ҳам шукргузори хонандаи бисёрхазорашонро. Ҳафтавор на танҳо маркази бахсу мунозираҳои масъалаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ, балки ҳунар ва махсусан, адабиёт ҳам буд.

29 марти соли 1991 дар толори Шӯрои Олии Тоҷикстон, ки маъмулан анчуманҳои Иттифоқи нависандагон дар он ҷо баргузор мешуд, анҷумани Х11 доир шуд, ки дар ҳавои бозсозиву демократикунонии ҷомеа мегузашт. Зеро дар таърихи Иттифоқи нависандагон аввалин бор буд, ки ба мансаби раиси он ба тарзи алтернативӣ ва озод шаш нафар пешниҳод шуд – Муъмин Қаноат, Убайд Раҷаб, Лоиқ Шералӣ, Саттор Турсун, Гулруҳсор ва банда Аскар Ҳаким. Ба ғайр аз ин, раисро на аъзои садорат дар ҷаласаи худ, ҳамчунонки пештарҳо буд, балки тамоми нависандагон бо овоздиҳии пӯшида дар анҷуман интиҳоб мекарданд, ки аз тартиби пешин аз замин то осмон фарқ дошт ва воқеан озоду демократӣ буд. Рӯзи дуҷуми кори анҷуман давом мекард. Баъд аз қайди номзадҳо Ибод Файзуллоев, ки котиби садорат оид ба масъалаҳои эҷодӣ буд ва ҷаласаи анҷуманро раисӣ мекард, ризоияти номзадҳоро барои дохил кардан ба рӯихати довталабон аз рӯи тартиби пешниҳодшудаашон пурсид. Лоиқ Шералӣ ва Саттор Турсун номзидашонро пас гирифтанд. Вақте раисикунанда аз Гулруҳсор раъяшро пурсид, ӯ гуфт, ки Аскар Ҳаким номзидашро мегирад ё на? Раисикунанда гуфт, ки ман аз рӯи тартиби пешниҳодшуда пурсида истодаам, ҳоло навбати ӯ нарасидааст, навбаташ расад, ҷавобашро медиҳад, шумо ҷавоби худро диҳед. Пас ӯ гуфт, ки ман ҳам номзидаамро пас мегирам. Мо се нафар – Муъмин Қаноат, Убайд Раҷаб ва банда дар рӯихат мондем. Ман наметавонистам номзидаамро пас гирам, зеро сабаб доштам. Устод Фотех Ниёзӣ, ки ба ман барои узви Иттифоқи нависандагон шуданам тавсия дода буданд (он вақт устод котиби садорати ИН буданд ва баъдан вақте ба нафақа рафтанд, банда ба ҷои эшон котиб интиҳоб шуда будам), пештар аз анҷуман ба назди ман омада, гуфтанд, ки мо чанд нависандаи калонсол, ки солҳо барои ин иттифоқ кор кардем, ба ҳамин ҳулоса омадем, ки ту ба раисии Иттифоқ пешниҳод шавӣ.

Мо муносибати дӯстонаи туро бо дигар довталабон, ки низ пешниҳод мешаванд, нағз медонем, бинобар ин, мо аз ту мехоҳем, ки Ҳангоми интиҳобот номзадиатро пас нагирӣ, хоҳиши моро ба ҳеҷ вачҳ сарфи назар накун.

Дар асл барои ман раиси Иттифоқ интиҳоб шудан он қадар аҳамияти бузурге надошт, зеро вазъиятам ҳамчун сармуҳаррири ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» аз вазъи раиси Иттифоқ беҳтар буд, ки бадтар не, аз ҳар ҷиҳат, ҳам аз ҷиҳати молиявӣ ва ҳам маънавӣ. Аз ҷиҳати молиявӣ маошам аз маоши раиси Иттифоқ камтар набуд, имкони молиявии идораам аз имкони Иттифоқ чандин маротиба бештар буд, зеро Иттифоқ ташкилоти бучавӣ буду маблағи каме дошт, нашри ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» ба сад ҳазор нусха расида буд ва дар суратҳисобаш бештар аз 1 миллион рубл маблағ дошт. Хеле харҷҳои Иттифоқро мо медедем. Инро Фотех Ниёзӣ медонистанд ва бинобар ин, бар хоҳиши худ таъкид доштанд. Фақат кори ҳафтавор бештар ва масъулиятҳои гарантӣ буд, чунки он солҳо матбуот воситаи асосӣ ва пурзӯри таблиғотӣ буд, дар давлати идеологӣ мақоми аввалдараҷа дошт.

Аммо пеш аз анҷуман ҳам маълум буд, ки агар сармуҳаррири «Адабиёт ва санъат» хоҳад, новобаста ба он ки ӯ ман ҳастам ё каси дигар, дар довталабӣ пирӯз хоҳад шуд, зеро маъруфият ва маҳбубияти ҳафтавор, хоҳед нахоҳед, ба сармуҳаррири он нисбат мегирад. Нависандагон миданд, ки дар як муддати кӯтоҳ теъдоди нашри ин ҳафтавор аз ҳафт ҳазор ба сад ҳазор расид, ҳафтавор аст, ки ҳар ҳафта асарҳои онҳоро ба сад ҳазор обуначӣ мерасонад, ки хонандаш аз он ҳам бештар аст, зеро як нусхоро чанд нафар мехонад, ҳаққи қаламашон дар ин нашрия чанд баробар нисбат ба дигар нашрияҳо болост. Танҳо ҳамин бас буд, ки нависандагон дар ин гуна довталабиҳо ба банда бештар аз ҳама раъй диҳанд, ҳол он ки дар ин маврид боз дастовардҳои дигари идориву шахсӣ ҳам буданд. Ва онҳо

ин гуна дастовардхоро дар кори Иттифок ҳам умед мекарданд.

Ҳоло аз рӯи тартиби чорӣ номзадҳо бояд барномаи фаъолияти ояндаи худро мегуфтанд, яъне бо ҳамдигар мубориза мекарданд. Ман, ки бо ҳардуи номзади дигар кор карда будам, барномагӯиву муборизаро ба худ муносиб намедидам ва ба устод Муҳаммадҷон Шакурӣ гуфтам, ки муаллим, ҳамаи шумо, нависандагон, ҳар сеи моро хуб мешиносед, оё шарт аст, ки мо дар ин ҷо барномагӯиву талош кунем, аз шумо хоҳиш мекунам, пешниҳод кунед, ки ин чиз сарфи назар карда шавад, ҳарфи шуморо нависандагон қабул хоҳанд кард. Пас, устод ба минбар баланд шуданду тақрибан чунин гуфтанд: мо, дӯстони гиромӣ, номзадхоро хуб мешиносем, ба замми ин дар анҷуман Муъмин Қаноат маъруза кард, Аскар Ҳаким ҳам, бинобар аз инҳо барномагӯӣ талаб карданро сарфи назар кунем, бехтар аст, хуб, агар Убайд Раҷаб хоҳад, барномаашро гӯяд. Пас аз ин ҳарф Убайд Раҷаб баланд шуду гуфт, ки ман ба ҳардуи ин нафар эҳтиром дорам ва номзадиашро бозхост. Мо ду нафар мондем. Рӯзи 31 март дар овоздиҳӣ банда бист раъй бештар гирифта, раис интиҳоб шудам. Дар ҷаласаи садорати нав, ки анҷуман интиҳоб карда буд, Абдурахмон Абдуманнонро муовин оид ба масъалаҳои эҷодӣ, Убайд Раҷабро оид ба масъалаҳои эҷодиву ташкилӣ, Гулназарро сармуҳаррири ҳафтавори «Адабиёт ва санъат», Абдулҳамид Самадро сармуҳаррири маҷаллаи «Садои Шарк» ва Борис Пшеничниро сармуҳаррири маҷаллаи «Помир» пешниҳод намудам ва садорат ин пешниҳодро тасдиқ кард. Сипас Сорбонро мушовири бахши наср, Раҳмат Назриро мушовири бахши назм, Ҷӯра Ҳошимиро мушовири бахши адабиёти бачаҳо ба кор гирифтам.

Ҳамчунонки маълум аст, Иттифоқи нависандагон соли 1934 таъсис шуда, ҳангоми раис шудани ман таърихи 57 сола дошт, банда аз рӯи талаботи низомномаи демо-

кратие, ки анчуман қабул карда буд, ду навбат ба тариқи алтернативӣ ва интиҳоботи озоду пӯшида раис интиҳоб шуда, кор кардам. Дар анчумани Х111, соли 1997, ба вазифаи раисӣ ду нафар довталаб будем – устод Лоиқ Шералӣ ва банда, нависандагон ин дафъа ба банда 40 раъй бештар дода, боз раис интиҳоб карданд. Устод Лоиқ баъд аз эълони натиҷаи овоздиҳӣ аввалин шуда, маро оғӯш гирифт, табрик кард ва то охири умраш бо ман муносибати бародарона дошт ва ҳамчун узви раёсат дар кор фаъолона ширкат кард. Рӯҳаш шод бод, ҷавонмард буд.

Аслан ӯ ҳеҷ вақт тақопӯи вазифагирӣ надошт, ман инро нағз медонистам, ӯро ин дафъа баъзе рафиқонаш ташвиқ карда буданд, ки номзадиашро ба мансаби раисӣ гузорад, онҳо манфиатҳои худро дар назар дошта, Лоикро ба ин кор водор карда буданд. Зеро пеш аз анчумани пешини Х11 ИН, соли 1991, ман бо ӯ, ки ҳар ду ҳам сармуҳаррир будем, ӯ сармуҳаррири маҷаллаи «Садои Шарқ» ва банда ҳафтавори «Адабиёт ва санъат», дар ин бора суҳбат доштам. Мухтасари суҳбат чунин буд, ки ман ба ӯ гуфтам: устод Лоиқ, анчуман наздик расида истодааст, дар ин анчуман нависандагон дар қатори дигарон шумову маро ҳам ҳамчун номзад ба вазифаи раисӣ пешниҳод мекунанд. Шумо аз ҳама шоистатаред, бинобар ин, агар шумо хоҳиши раис шудан доред, ман номзadiи шуморо ташвиқ карда, ба тарафдориатон овоз медиҳам. Ҷавоби устод Лоиқ тақрибан чунин буд: вазифаи раисии ИН кори ташкилотчигӣ, ташвиши бисёр дорад, ман ҳавсалаи ин хел корҳоро надорам, ман мехоҳам ба кори шоирии худам машғул бошам, бинобар ин, ман ин корро барои ту мекунам, зеро мебинам, ки ту қобилияти хуби ташкилотчигӣ дорӣ, кори сармуҳарририат далели ин аст.

Зимнан, раиси Бунёди забон шудани ӯ ҳам барояш ғайримунтазира воқеъ шуда буд. Ба ҳаёлам, охири солҳои ҳаштод буд, ки дар толори ҳозираи филармония

чаласаи таъсиси Бунёди забон баргузор шуд. Банда ҳам даъват шуда будам. Толор асосан аз намояндагони ҳаракати «Растохез» пур буд. Дар асл, ҳеч кас ваколати интихобот надошт, зеро танҳо бо даъват чамъ шуда буданду вакили ташкилоте набуданд. Хуб, он солҳо саргарми демократиябозӣ ҳама корро мекарданд. Раёсати чаласа дар дасти Мазҳабшо Муҳаббатшоев, сармуҳаррири рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» буд, ӯ чаласаро оғоз бахшиду ба интихоби раёсат шуруъ кард. Аз толор номи ҳар касеро, ки мегуфтанд, ӯ навишта, пас ҳамаро якҷоя ба овоз монду ба раёсат даъват кард. Пас аз ҷойгир шудани раёсат, ӯ ба толор назар афканда, чаласаро давом додани буд, ки чашмаш ба ман афтод, ки дар толор нишастаам ва гуфт: Аскар Ҳаким, чаро шумо ба раёсат намебароед? Шумо бештар аз ҳама ҳақ доред, охир пешниҳоди таъсиси Бунёди забон аввалин бор аз ҷониби «Адабиёт ва санъат» интишор шудааст. Ӯ воқеан дуруст мегуфт, зеро ҷунин пешниҳод аз ҷониби ҳофизи номии мо Зафар Нозим нахустин бор дар «Адабиёт ва санъат» ҷоп шуда буд, ки он вақт Мазҳабшо Муҳаббатшоев муовини банда буд. Банда ҳеч нагуфтаму баромада дар раёсат дар паҳлуи устод Муҳаммадҷон Шакурӣ нишастам. Ҷун чаласа Бунёди забонро таъсис доду ба интихоби раёсати он расид, аз толор намояндагони «Растохез» одами худ – Мирбобо Миррахимро пешниҳод карданд. Ман ба устод Муҳаммадҷон Шакурӣ гуфтам, ки устод, ба ин вазифа бояд шахсе интихоб шавад, ки обрӯву эътибори баланди адабиву забондонӣ дошта бошад. Дар ин ҷо танҳо ду нафар ин гуна мақомро дорад, Шумо ва Лоиқ. Агар Шумо розиед, ман ҳоло хеста номзадии Шуморо пешниҳод мекунам. Устод гуфтанд, ки синну солам ба як ҷо расидааст, созмон додани ташкилоти нав ба ман вазнин аст, наметавонам. Пас ман гуфтам, ки дар ин ҳолат Шумо хеста, Лоиқро пешниҳод кунед. Устод бархостанду дар сифати Лоиқ суханҳои шоистае гуфта, номзадиашро

пешниход карданд, ки пазируфта шуд. Лоиқ ҳам дар раёсат нишаста буд, аз ин тавр сураат гирифтани воқеа хабаре надошт. Ба сӯи мо, ба маънои шумо чӣ кор кардед, нигоҳи ҳайратомезе кард. Раиси Бунёди забон шуданаш, ҳамин тавр, ғайри ихтиёри ӯ сураат гарифта буд. Бинобар он, соли 1997 дар анҷуман номзадиашро ба вазифаи раисии ИТ нависандагон гузоштаниш ҳам иродаи худи ӯ набуд. Инро Абдулмаҷид Достиев, ки он вақт муовини Раиси маҷлиси намояндагон буд, ба ман гуфта буд. Ӯ гуфта буд, ки бегоҳи рӯзи интихобот ман ба Лоиқ телефон кардам, ки дилбардорияш кунам. Ӯ гуфт, ки ҳамин, рафикон, маро ба ин кор ташвику водор карданд, афсӯс, ки ба суханашон гӯш кардам.

Хуб, баргардем ба кори банда дар Иттифоқи нависандагон. Аз соли 1992, ки дар ҷумҳурӣ нооромиву кашокашу ҷангу талош оғоз шуд, кори раис ба маротиб мушкилтар шуд, зеро хеле аз аъзои он узви ташкилоту ҳаракату ҳизбҳои гуногун буданд, ки бо ҳамдигар созиш надоштанд. Бинобар ин, аз якуми сентябри соли 1992 бо қарори раёсат ИН-ро лоҳизбӣ эълон карда, дар он фаъолияти ҳама гуна созмону ҳаракатҳои сиёсиву ғайрикасбиро манъ кардем. Солҳои навадум барои тамоми ҷумҳурӣ солҳои сангин ва ғочаборе буданд, иттифоқи нависандагон аз ҳар тараф мавриди ҳуҷуму таҳдид қарор мегирифт, аъзояш ҳам. Ин ҳолат аз матбуоти он давра ҳам аён аст. Баъзе гурӯҳу созмонҳои Иттифоқи нависандагонро ба бетарафӣ айбдор мекарданд, ки маънояш ҷаро тарфдори мо нестед, буд. Мо эълон карда будем, ки адабиёт манфиати тамоми мардумро дар назар дорад, адибон ҳам, бинобар ин, мо наметавонем шомили созмонҳои гурӯҳӣ бошем. Банда инро дар ағлаби маърузаву суханронихоём дар он солҳо борҳо, тақрор ба тақрор, гуфтаам, дар мақолахоём навиштаам. Бинобар он, аксаран банда ҳадафи сангандозии он гурӯҳу ҳаракатҳо қарор мегирифтаам. Чанд бор ба сарам бо авто-

мат ҳам омада буданд, омада буданд, ки хонаамро ҳам кашаида гиранд, ки ҳамсоёгонам ҳам медонанд. Хушбахтона, ба ҳамаи онҳо истодагарӣ карда тавонистам ва Иттифоки нависандагон аз он муборизаҳо бешикасту бепорашавӣ баромад, ҳол он ки дар ҳамаи ҷумҳуриҳои собики шӯравӣ, ҳарчанд дар онҳо ҷангу хунрезӣ набуд, иттифокҳои нависандагон ба чанд пора тақсим шуда, ба ҳамдигар талош доштанд. Дар он хидмати муовинони ман, махсусан, Абдурахмони Абдуманнон ҳам калон аст, ки бедареғ хидмати Иттифок ва нависандагонро ба ҷо меовард, ки шояд мавриди дар ин бора муфассалтар суҳбат кардан пайдо мешавад.

Ҳамчунонки болотар қайд шуд, ИН хангоми аввалин бор раис интиҳоб шуданам, таърихи 57-сола дошт, аммо ҳамагӣ чор нафар шоиру нависандаи халқии барҳаёт – Мирсаид Миршакар, Ҷалол Иқромӣ, Фотех Ниёзӣ ва Гулҷеҳра. Дар давоми дувоздаҳ соли фаъолияти банда ин рақам ба 16 нафар расид, фарқаш маълум аст, боз дар солҳои ҷангу нооромӣ. Аз устод Муъмин Қаноату Ашӯр Сафару Қутбӣ Кирому Лоик Шералӣ то Муҳаммад Ғоибу Фарзона, ҳама, ин унвонро дар замони раиси банда ва бо пешниҳоди раёсати ИН гирифтаанд. Ин, албатта, бо хайриятҳои Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон, ки ҳамаи пешниҳоди ИН-ро мепазируфтанд, сурат мегирифт.

Он солҳо вазъи иқтисодӣ ва моливу пулии адибон бад буд, нашрияҳо ҳаққи қалам намедоданд, ё чунон кам медоданд, ки барои мошиннавис кардани дастхат намерасид. Ман чанд бор ба шуъбаи фарҳанги Дастгоҳи иҷроия арз кардам, ки мурочиати маро дар бораи ба шоиру нависандагони халқӣ, ки аксарашон солхӯрда ҳастанду вазъи молиявиашон хуб нест, ба Президент расонад, ки ба онҳо стипендия таъйин карда шавад. Ў ҳарчанд рафики хубе буд, аммо мегуфт, ки ман ин корро карда наметавонам, зеро дар ин ҳолат ташкилотҳои эҷодии дигар ҳам аз ман

хамин гуна талаб хоҳанд кард. Бинобар ин, соли 1999, дар чаласаи чамъбастии солонаи Ҳукумати Ҷумҳурӣ, дар охир вақте ки Президент кӣ боз чӣ гуфтани ҳаст, гӯён, ба толор мурочиат карданд, банда бархоста, матлабро изҳор кардам. Пурсиданд, ки чанд нафаранд шоиру нависандагон халқӣ, гуфтам, 14 нафар. Пурсиданд, ки Гаффор Мирзо ҳам ҳаст ва нимхандае карданд, ки сабаб дошт, гуфтам, бале. Ба вазири молия супориш доданд, ки аз соли нав ба ҳар яке дар ҳачми баробари 50 доллари амрикоӣ стипендия чудо кунед, ки он маблағи каме набуд, зеро он вақт маоши вазифавиамон муодили 3-4 доллар буд. Сабаби нимхандашон ин буд. Чанд муддат пештар ИН чашни 70-солагии шоир Гаффор Мирзоро дар театри ба номи Лоҳутӣ хеле бошукӯҳ таҷлил карда буд. Баъд аз он дар яке аз чаласаҳои ҷумҳурӣ, ки дар Кохи Ваҳдат мегузашту Президенти мамлакат иштирок доштанд, дар фурувард, дар хонаи пазироӣ зиёфати мухтасаре барпо шуд, ки ҳамсари Гаффор Мирзо Муҳиба Ёкубова – доктори фанни кимиё, раиси созмони олимаҳои ҷумҳурӣ низ ҳузур доштанд. Хонум фурсатро мувофиқ ёфта, ба Президент барои хидояташон ба чашни Гаффор Мирзо, ки хеле хуб гузаронида шуд, ташаккур изҳор карда, гуфтанд, ки Гаффор Мирзо аз хурсандӣ даҳ сол чавонтар шуд. Лоик ҳам, ки ҳузур дошт, дафъатан ба маънои шавҳарҳо чавон шаванд, занҳо даррав ҳис мекунанд, шӯҳии намакине кард, ки ҳама хандиданд. Ҳоло ҳамон шӯҳии Лоик ба ёди Президент расида буд.

Кумитаи ҷоизаҳои давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ барои асарҳои адабиёт ду ҷоиза дошт, ки ҳар ду сол ба асарҳои назму наср дода мешуд. Банда дар яке аз чаласаҳои Ҳукумати Ҷумҳурӣ масъала гузоштам, ки барои ривож бахшидани адабиёти бачагон як ҷоизаи махсус чудо карда шавад, ки барои ҷумҳурии мо ниҳоят зарур аст, зеро мо агар адабиёти хуби бачагонаву хонандаи хуби бача надошта бошем, фардо адабиёту хонандаи калонсол

ҳам нахоҳем дошт ва зиёда аз ин, табакаи равшанфикр ҳам нахоҳем дошт. Президенти мамлакат дар ҳамон чо супориш доданд, ки на як, балки ду чоизаи дигар чудо карда шавад, ки иҷро шуд.

Солҳои навад, солҳои нооромӣ дар ҷумҳурӣ, созмонҳои давлатию ғайридавлатии хориҷӣ ба аҳли адаби кишвар тавачҷуҳи калон зоҳир карда, ба ҳар гуна ҳамошиҳои худ даъват мекарданд, шояд аз аҳли адаб, ки маъмулан ашхоси аз сиёсат озодтар буда, забони ҳақиқат ҳам номида мешаванд, асли вазъи мамлакат ва мардумро фаҳмидан меҳостанд. Ман, ҳамчун адиб, ду бор ба Амрико сафар доштам, солҳои 1993 ва 1994. Сафари аввалам бо даъвати Донишгоҳи Вашингтон-Сиатлл буд, ки онро Аҳмад Каримии Ҳаққок созмон дода буд. Ин рафиқи маҳбуб, профессор, доншиманди арҷманд ба Тоҷикистон омада, дар донишгоҳ дарс гуфта буд. Ё маро даъват дод, аммо билети рафту омад аз ҳисоби даъватшаванда буд, дигар харчи будо бошро донишгоҳ ба зимма дошт. Солҳои душвори моливу иқтисодӣ буд, ман ба ҳукумат мурочиат карда, ҷавоби рад гирифтаам ва аз саҳни он берун мебаромадам, ки бо Мукаррама Тошматова рӯ ба рӯ омадам, баъди салому алайку пурсу пос, ба ростӣ, мо он қадар шиноси наздик ҳам набудем, хонум гуфтанд, ки ман туро аз телевизион бисёр мебинам ва суҳбату шеърхониҳо ба ман маъкул аст. Гуфтанд, дар ин чо чӣ кор доштӣ, қиссаро гуфтаам, гуфтанд, надоданд, гуфтаам, на, гуфтанд, рафтем кабинет, ман пули билетатро медиҳам. Кабинаташон дар бинои Вазорати кишоварзӣ буд, омаданду сейфро кушода, якуним ҳазор доллар пули билетро бароварда доданд. Ёдашон ба хайр, зани ҳимматбаланде буданд, дар вақташ на танҳо ба ман, ба бисёриҳо чунин мадад кардаанд.

Ман нимаи аввали моҳи март ба Нию-Йорк омадам. Маро сафиромон дар ИМА Лақим Қайюмов пешвоз гирифт, чанд рӯз ҳамроҳи ӯ будам, зеро он вақт дар до-

нишгоҳҳо таътил шурӯъ шуда буд ва ба Вашингтон-Сиатл рафтани ман ба таъхир афтода. Пас аз он ба хонаи Ҳабиби Бурчиён, ки эронӣ буду дар Амрико муваққатан қору фаъолият мекард, кӯчидам. Ӯ хатти сириллик омӯхта дар бораи адабу фарҳанги тоҷик мақолаҳо менавишт, ки баъзеи онҳо дар Тоҷикистон дар маҷаллаи «Садои Шарк» чоп шудаанд, аммо аз рӯи ихтисосаш муҳандиси пулсоз буд. Ба шеърӯ адаб алоқаи самимӣ дошт. Рафиқи хубе буд, баъдан бо ҳамсараш дар хонаи ман дар Душанбе меҳмон шуда буд. Ӯ маро ба чашни Наврӯзи эронӣ-ни муқими Нию-Йорк бурд, ки дар толори Донишгоҳи Колумбиё, яке аз бузургтарин ва мӯътабартарин донишгоҳҳои дунё, баргузор мешуд. Чун раёсати чашн фаҳмиданд, ки шоирам, аз ман шеърхонӣ хостанд. Шеъри аввал «Баргпайванд»-ро, ки хондам, хеле хуш пазируфтанд, пас ду шеъри дигар хондам, ки хеле хушашон омад. Чун аз сахна поин фуромадам, касе омада, худро шиносонд ва гуфт, ки ношир аст, агар хоста бошам, китоби шеърҳои маро чоп мекунад. Розӣ шудам. Пеш аз Амрико рафтаним, дӯстам Абдурахмони Абдуманнон, ки шӯъбаи форсиро хатм кардааст, тақрибан бист-сӣ шеърро ба форсӣ дастнавис карда дода буд. Шеърҳои дигарро Ҳабиби Бурчиён ба хатти форсӣ баргардонд. Нашриёт китобро бо ороиши расоми ошурӣ Ҳоннибал-ал-Хос, тақрибан дар давоми як моҳ, ки ман дар дигар шаҳрҳои Амрико будам, дар Нию-Йорк бо номи «Баргпайванд» ба нашр расонд. Пас аз шеърхонӣ дар чашни Наврӯзи устодони эронии Донишгоҳи Колумбиё, ки асосан дар кафедраи эроншиносии он, зеро роҳбарии донишманди аллома Эҳсони Ёршотир қор мекарданд, як маҳфили алоҳидаи суҳбату шеърхонии маро баргузор карда, ба он эронӣ-ни аҳли фарҳанги Нию-Йоркро даъват карда буданд, ки дар он шоирону рассомон ва намояндагони дигар соҳаҳои ҳунар низ иштирок доштанд. Суҳбату шеърхонии хотирмоне шуд, ҳозирин, ки ҳама аҳли илму

хунар ва устодони донишгоҳ буданд, суолҳои бисёре аз Тоҷикистон мекарданд, суҳбат қариб се соат давом кард. Ман онро мухтасаран дар пешгуфтори ҳафтчилдаам, дар чилди якум, баён кардаам, ки ин ҷо иқтибос мекунам.

«Баъди суҳбат ва се-чор шеър хондан яке аз устодон аз ман суол кард, ки оё тамоми шеъри муосири тоҷик ба ин сабкест, ки шумо хондед, зеро ин сабк ҳамонанди шеъри нави Эрон, аз чумла, сабки Манучехри Оташию Нодири Нодирпуру Фурӯғи Фаррухзод ва амсоли инҳост. Аммо, ба фаҳмиши мо, шеъри муосири тоҷик тавре дигартар аст. Ман он вақт шеърҳои «Баргпайванд», «Чӣ эҳсон?!» ва «Дарё, маро бигир»-ро хонда будам. Банда ҷавоб додам, ки на хайр, ин сабк дар Тоҷикистон тоза шурӯъ шуда, шеъри тоҷик дар садаи бист асосан дигаргунатар, он тавр аст, ки шумо тасаввур доред, масалан, яке аз намунаҳои ин аст, гӯён, шеъри «Ҳамин кофист»-и устод Мирзо Турсунзодаро хондам. Шеърро хуш пазируфтанд. Боз суол карданд, ки оё шумо ҳам дар ҳамин сабк шеър доред? Гуфтам, бале ва шеърҳои «Ба ту имшаби баҳорон...» ва «Имони саг»-ро хондам. Пурсиданд, ки ривояти «Имони саг»-ро аз кучо гирифтед? Гуфтам, худ сохтам, хандиданд ва гуфтанд, ки пас метавонед даъвии классикӣ дошта бошед. Хуб, қисса кӯтоҳ, ин ҷо ғараз, албатта, даъвои пардапӯши классикӣ нест, ҳарчанд ҳар шоир бе ин гуна даъво ҳам нест, аммо, дар айни ҳол, манзур аз ин суҳанҳо дар зехн нишаста будани тасаввуроте аз шеъри муосири тоҷик аст, ки бештар така бар сабки хурсонии классикӣ дорад».

Пас аз ин суҳбат маро рассом ва шоири эронӣ Манучехри Яқтоӣ, ки муқими он ҷо буд, дар як рӯзи бароям мувофиқ, ба хонааш, ки ҳамзамон ҷои кори рассомиаш ҳам буд, ба меҳмонӣ даъват кард. Ӯ рассоми хубу муваффаке буд, марди қоматбаланди газгӯште ба назар меомад. Ҳангоми суҳбат бо ҷӣ сабабе аз ман пурсид, ки, ба фикрам, ӯ чандсола аст, гуфтам, шояд панҷоҳ-панҷоҳу панҷсола,

гуфт, на, ҳафтод. Маро боз чизи дигар дар ҳайрат гузошт, чун дар курсӣ нишаста, як пояшро болои пой дигар гузошта, суҳбат оғоз кард, дар давоми бештар аз ду соат ақаллан як бор начунбид, ҳатто дасташро ҳаракат надод, гӯё ҳайкал бошад, ман ки дар дивон нишаста будам, сад бор ин тарафу он тараф тоб меҳӯрдам.

Ҷ аз ҳар хусус суҳбат мекард, чун фаҳмид, ки ман дар хонаи нависандаи забардасти эронӣ Иброҳими Гулистон дар Ландан меҳмон будаам, аз дӯстӣ ва эҳтироми бузургаш ба ӯ суҳан ронда, гуфт вақте ман ин манзумаро навиштам (манзума дар китоби ба ман ҳадякардааш ҷой дорад), ба-рои назари ӯро гирифтани махсус ба Ландан рафтам. Ин ба замми эҳтиромаш ба Иброҳими Гулистон, аз аҳамият ва чиддияте, ки ба кори шоиронаш зоҳир мекардааст, дарак меод. Ман поинтар қиссаи меҳмони Иброҳими Гулистон шуданамро нақл хоҳам кард, ҳоло чанд лаҳзае дигар аз сафари Амрико нақл карданӣ.

Ман, ҳамчунонки гуфтам, чанд рӯз дар хонаи сафирмон Лақим Қайном, ки ҳамдеҳаамон буд, истодаму пас ба хонаи Ҳабиби Бурҷиён, ки дар маркази Нию-Йорк, дар Бродвей буд, кӯчидам, зеро бо хоҳиши нашриёт бояд китобро барои ҷоп омода мекардем. Ман пас аз итмони кори худ ба Халилуллоҳи Ҳошимиён, муассиси маҷаллаи «Оинаи Афғонистон», ки ба забони англисӣ нашр мешуд, сим задам, ки пештар ба ман ба Душанбе хат навишта, рақами телефонашро дода, хоҳиш карда буд, ки ҳар вақт ба Амрико оям, ба ӯ хабар диҳаму меҳмонаш шавам. Ба ман мактуб навиштани ӯ бо ин сабаб ба вукӯъ омада буд.

Соли 1991 ба Душанбе Раиси Иттиҳоди нависандагони дар таъбири Афғонистон Расул Амин, ки дар Пешовар фаъолият мекард, омад ва бо банди мусоҳибае анҷом дода, пас маро ба симпозиуми байналмилалӣ, ки доир мекард, даъват дод. Дар он аз Тоҷикистон ду нафар иштирок доштем – Мунира Шаҳидӣ ва банди. Мавзуи симпо-

зиум авзои Осиёи Марказӣ ва ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ пас аз пошхӯрии он буд. Вақте ба ман сухан доданд, ман суханамро шифоҳӣ гуфтам ва дар охир шеърӣ «Баргпайванд»-и худро ҳамчун чамъбаст хондам, ки сухану шеърхонии банда пазирии ғайриҷашмдоште ба миён овард, аҳли толор бархоста қарс мезаданд. Ман сабаби онро баъд фаҳмидам, онҳо сухану шеърхонии маро ҳамчун навиди ба ҳам расидани халқҳои ҳамфарҳангу ҳамзабон пазируфта буданд, ки барояшон аҳамияти бузурге дошт. Баъд онҳо аз раёсати ҷаласа хоҳиш карданд, ки шеърро таксир (нусхабардорӣ) карда, ба онҳо якнусхагӣ диҳанд. Раис аз ман нусхаи шеърро хост, гуфтам, ки надорам, зеро аз ҳофизаам хонда будам. Пас, ба назди ман як афғонро шинонданд, ки ба ӯ «дикта» кунам – хонам, то ӯ нависаду таксир кунанд. Тақрибан ба як баста коғаз, шояд дусад нусха, таксир карда оварданд, ба ҳама нарасид ва раиси ҷаласа гуфт, ки мо ин шеърро дар маҷаллаи «Ҳапалвоқӣ» ҷоп мекунем, дигарон аз он мегиранд.

Дар танаффуси ҷаласа ба назди ман Ризо Шаъбонӣ омада, худро шиносонданд, ки консули Ҷумҳурии Ислонд дар Пешовар будаанд ва аз ман ташаккур карда, ба тақрор мегуфтанд, ки туркҳоро панба кардед, ҳол он ки дар сухани ман ҳеҷ ҳарфе оид ба туркҳо набуд, баъд фаҳмидам, ки ифтихори эшон аз ҷониби иштирокчиёни симпозиум пазириши олай дидани ҳамзабонашон дар сураи ман будааст. Рӯзи дигар эшон маро ба вохӯрӣ ба консулгарӣ даъват карданд, мо бо ҳам аз наздик шинос шудем, шахсияти бисёр ҳам фарҳеҷтаву донишманд будаанд. Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсиву тоҷикӣ дар Душанбе китоби пурмуҳтавои эшон «Одоб ва русуми Наврӯз»-ро ба нашр расонидааст.

Ва воқеан он шеър бо суҳбати ман бо Расул Амин дар шумораи 3 соли 1991 маҷаллаи «Ҳапалвоқӣ» ҷоп шуд, ки онро Халилуллоҳи Ҳошимиён дар Амрико хонда, ба ман

мактуб навишта, таассуроти амиқи худро хеле пурмуҳаббат баён карда буд. Бинобар ин, ман ба ӯ телефон кардам, ӯ хеле шод шуд ва гуфт, ки ман ҳоло дар Вошингтон, дар хонаи духтарам ҳастам, хоҳиш мекунам, ба ин ҷо ба меҳмонӣ биёед.

Ман аз Нию-Йорк ба он ҷо рафтам, чун аз қатор фуруд омадам, маро касе пешвоз гирифт, ки аз ман хеле бузургсолтар – худи Ҳошимиён будааст, ки хеле хичолат кашидам, зеро ӯро ҷавон пиндошта будам. Ман Вошингтонравиамро ба Аҳмад Каримии Ҳаккок, ки аз Вошингтон-Сиатл сафари маро барномарезӣ мекард, хабар дода будам ва ӯ ба маҷаллаи «Эроннома», ки дар он ҷо нашр мешуд, сим зада, вохӯрӣ ва суҳбати маро бо онҳо мувофиқа карда буд, яъне як тирӯ ду нишон – ҳам вохӯрӣ, ҳам меҳмонӣ. Ҳошимиён Вошингтонро ба ман тамошо дод ва ба фурушгоҳе дароварду гуфт, ки ман писаре дорам, қаду басташ мисли шумо, аз ман хоҳиш карда буд, ки аз ин ҷо ба ӯ либосҳои хубе биёрам, аммо андозаҳои гуфтааш дар ёдам нест, бинобар ин, агар ба шумо заҳмат нашавад, ба шумо андоза карда ба ӯ либос бихарем. Гуфтам, хуб. Бехтарин ва мудтарин шиму куртаре интихоб карду харид, чун берун баромадем, ба дасти ман доду гуфт, ҳоло он писар шумоед, ҳадяро қабул кунед. Ман, пай мебардам, ки ҳамин тавр мешавад, гуфтам, дар даруни фурушгоҳ нагуфтед, ки бештар бихарем. Гуфт, дуҷумбора даромадан мушкिल надорад, гуфтам, на, гапи мард якто. Хандиду гуфт, ба латифаи Мулло Насриддин ишора мекунад. Он дар байни афғонҳо ҳам машҳур аст. Боре аз Мулло Насриддин мепурсанд, ки, Мулло, чандсола шудед? Мегӯяд, чихил. Баъд аз бист сол боз ин суолро мекунад, мегӯяд, чихил. Мегӯянд, чӣ тавр, охир, шумо бист сол пеш аз ин чихилсола будед, ҳоло ҳам чихилсола? Ҷавоб медиҳад, гапи мард якто.

Ҳошимиён маро ба вохӯрии ҳайати эҷодии маҷаллаи «Эроннома» овард. Суҳбати хубе баргузор шуд, Пурҳодӣ

дар ҳамон чо кор мекардааст, чанд сол пештар дар атрофи як мақолаи ӯ, ки ба адабиёти тоҷик дахл мекард, дар Тоҷикистон ҳангомае барпо шуда буд. Дар суҳбат Ҳошимӣ ба эронӣҳо шӯхиомез даъво мекард, ки шумо забонро ба чӣ ҳол овардед, «нон»-ро «нун» кардед, «дӯкон»-ро «дукун» ва монанди ин ҳарфҳо, ки эронӣҳо механдиданду чизе намегуфтанд.

Банда аз Вашингтон баргаштаму аз он чо ба Лос-Анҷелес парвоз кардам, маро Ризо Муинӣ пешвоз гирифта, ба хонааш бурд. Рӯзи дигар ба идораи Бунёди фарҳангӣ ва иҷтимоии Сапедаи Намозихоҳ овард, ки дабири он Бурҳони Юсуф барномаи вохӯриҳои маро сохта буд. Ҳамсараш Сурур Наййири Пурондухт шоира буд, китоби хуби шеърҳояш – «Карашма» пеши ман ҳаст. Бурҳони Юсуф дар аввалин вохӯрӣ сухану шеърҳои маро шунида, пешниҳоди чопи китоби шеърҳоямро кард, то дар вохӯриҳои дигар дастовезе дошта бошам. Ӯ дар як ҳафта китобро бо номи «Шаҳри меҳолуд» ба хатти форсӣ ба чоп расонд. Дар вохӯрии навбатӣ, ки тақрибан сад нафар чамъ омада буданд, як бастаи китобро рӯи миз гузошту гуфт, ки нархи ин китоб 5 доллар аст, он тарафаш ҳиммати оӣ. Ман ин корро, ки аввалин бор меидам, дар ҳайрат будам. Ба Бурҳон бо назари суол нигаристам, ишора кард, ки баъд мефаҳмонам. Баъд фаҳмонд, ки ин чо ҳангоми вохӯриҳо ин корро мекунанд, ҳар кас майл пайдо кунад, аз ин китобҳо меҳарад, ҳиммати олиаш ин аст, ки нархи поинтарини китоб 5 доллар вале кас агар ҳиммат кунад, ба нархи болотаре меҳарад, ки хелеҳо ин тавр мекунанд.

Суҳбат оғоз шуду шеърҳои ва суолу ҷавоб, он вақт эронӣҳо дар бораи тоҷику тоҷикистонӣ қариб маълумот надоштанд, дар ҳайрат буданд, ки дар кишвари дигар ҳам ба форсӣ суҳбат мекарданду шеър менавиштаанд, бисёр бо тавачҷух гӯш мекарданду суолҳо медоданд. Баъди шеърҳои ман як хонуми бисёр зебои эронӣ баланд шуду

гуфт, ки ҳамин китобҳои рӯи миз ба чанд доллар фурухта шаванд, ман боқии онро ба нархи ҳамон пули чамъшуда меҳарам. Дар охир ду дона китоб монд, Бурҳон маблағро ҳисоб карду гуфт. Хонум ба болои пулҳо ҳамон қадари дигар пул гузошту он ду китобро гирифт ва ба назди ман нишасту ба як китоб соядаст навишта, ба худи ман ҳада кард ва дигарашро ба ман дод, ки барояш соядаст нависам. Баъд мо шинос шудему ӯ маро барои суҳбат ба телевизионаш даъват кард. Хонум Парисо ном дошта, соҳиби телевизион, ҳамсари араби сарватманд ва воқеанигори боистеъдод будааст. Вақте ба телевизионаш омадем, гуфт, ки ман бо шумо як соат суҳбат мекунам, ки аз чор бахш иборат мешавад, – авзои сиёсии Тоҷикистон, иқтисоду иҷтимоӣ, адабу фарҳанг, шеърӣ шумо, – ҳар бахш понздаҳдақиқагӣ. Бо як оғоз қардан суҳбатро ба дараҷаи олий анҷом дод, ҳар чӣ дар ин бораҳо медонистам, аз ман берун овард.

Дар Лос-Анҷелес СИРО ном маркази эроншиносӣ амал мекард, ки ҳамон шабу рӯз ҷаласаи байналмилалие доир карда буд, маро ба он даъват доданд, ки дар он маъруза кардаму шеър хондам. Дар он ҷаласа бо шоири маъруфу маҳбуб Нодири Нодирпур шинос шудам, баъд як хонуми сарватманди эронӣ моро ба хонааш ба меҳмонӣ даъват кард, ки дар он бо Нодирпур боз аз наздиктар ошно гаштем.

Эронӣни муқими Амрико бунёдҳои гуногуни фарҳангӣ доштанд, ки яки онҳо ҷоиза барои шоири беҳтарини сол, ё ҷизе ба ҳамин монанд, эълон карда буд, ки Нодирпурро баранда эълон дошта, барояш 10. 000 доллари амрикоӣ маблағ дод. Ин, дар асл гиред, ба тарзи нозук, то ба иззати нафасаш нарасад, мададгӯӣ ба шоири маҳбубашон буд, ки тоза ба Амрико ба ҳичрат омада, ҳамчун дигарон сарватманд набуд. Ҳоло инро, ки менависам, як ҷизи дигар ба хотирам мерасад. Яке аз беҳтарин шоирони муосири Эрон Маҳдӣ Ахавони Солис, ки хеле фақирона

мезист, дар яке аз мақолаҳояш ба ин мазмун менависад, ки худ фақирии ман кифоят набуд, ки маро боз азият мекунанд. Охунди баландмартабае ба лифофае барояш 200 доллар фиристода будааст, ки ин маблағ барои Эрон чизе нест ва воқеан барои шоире ҳамчун Ахавони Солис бештар ба таҳқир монанд аст, то ба ғамхорӣ.

Он шабу рӯз дар Лос-Анҷелес торзани беназири эронӣ Хусайни Ализода концерте дод, ки дар он шоири машҳури эронӣ Манучехри Оташӣ хузур дошт ва хонуме аз хонаводаҳои фарҳангии маъруфи эронӣ, ба фикрам Партави Нуриало буд, ба хотири ӯ суханронии пурмухтаво ва пурмуҳаббате кард, ки ниҳоят дилпазир буд. Дар он ҷо бо Оташӣ ҳам ошно шудем, шахси бисёр гарму пурэхсосе буд. Шоири амику навпардоз аст, як шеъраш бисёр машҳур мебошад, ки «Ханҷарҳо, бӯсаҳову паймонҳо» ном дошта, бо мисраи «Аспи сафеди ваҳшӣ...» оғоз мешавад.

Дар Лос-Анҷелес ман боз як шиносоии хотирмоне доштам бо донишманди фарҳехта, устод Аҳмади Оҷудонӣ, ки дар дафтари кори Бурҳони Юсуф сурат гирифта буд. Устод омада буд, то бо шоири тоҷик ошно шавад. Сухбати муфассале кардем, маро хеле шеър хонанд. Баъд ба ман китоби «Калила ва Димна»-и худро бо соядасти пурмуҳаббате тухфа кард, ки онро аз нав пероиш карда, дар он ягон вожаи ғайрифорсиро истифода накардааст. Китоб аз 316 саҳфа иборат буд, ҳама танҳо бо вожаҳои порсӣ ва вожаҳои нобу зебӣ, ки кас дар шигифт мемонад, пероиш шудааст. Сухан намасбӣ, ки офаринаш гӯӣ. Ба хона омада, китобро варақ мезадам, ки аз байнаш сад доллар баромад. Дар ҳайрат шуда, ба Бурҳон телефон карда гуфтам, устод шояд вақте гузоштаанду фаромӯш кардаанд, фардо мебиёрам, мерасонӣ. Гуфт, на, устод онро барои китоби ту гузоштанд, ман дар ҳайрат шуда гуфтам, ки ман китобамро ба устод нафурӯхтаам, балки соядаст навишта ҳадя кардам, пулро бармегардонем. Гуфт, на, ҳар чӣ бошад, онро

устод худ гузоштанд, агар баргардонем, озурда мешаванд. Ман пулро ба ҳар ҳол ба Бурҳон додам, ӯ гирифт гуфт, ки ин пулро ба болои пули фурӯши китобхоят мегузорам. Ӯ хангоми чопи китоб гуфта буд, ки аз пули фурӯши китоб ягон чӣ меҳохӣ бихарӣ, гуфта будам, хуб мешуд, роёнаву чопгар бихарем, зеро он вақт дар Тоҷикистон ноёб буд. Гуфт, ман пулҳоро дар ин ҷо чамъ мекунам, рафиқоне, ки дар шаҳрҳои дигар вохӯриҳои туро баргузор мекунанду ин китобхоро мефурӯшанд, пулро ба ман мефиристанд, пас ман аз ин ҷо роёнаву чопгари хубро харида, ба ту ба Нью-Йорк мефиристам, ки бо худ бибарӣ.

Ман аз Лос-Анҷелес ба Сан-Хузе парвоз кардам, маро Масъуди Сипанд пешвоз гирифта, ба хонааш бурд. Як ҳафта дар хонаи ӯ истодам ва дар он шаҳр чанд маҳфили суҳбату шеърхонӣ доштам. Ӯ маблағи аз фурӯши китоб ва шабҳои шеърӣ ман чамъшударо ба Лос-Анҷелес ба Бурҳон фиристу расиди онро ба як кутӣ андохта монд, пурсидам, расидро чаро нигоҳ медорӣ, гуфт, масъалаи пул нозук аст, ман бо тичорат машғул ҳастам, ин чизхоро медонам, ҳар кор шуданаш мумкин аст. Ман дар ҳайрат шуда хандидам. Воқеан кораш дуруст будааст, як вақт ин расид ба ман даркор шуд, хуб, бигзорем инро, ки қиссаи дигарест.

Як шаб Масъуд маро ба маҳфили доктор Маҳчуб бурд, ки шарҳи Ҳофиз мекард ва хеле ҷолиб буд. Дар фуруварди маҳфил устод аз ман хоҳиши ғазалхонӣ кард, хондам, мисли ин ки, хушаш омад. Аввал намедонистам, ки Масъуд шоир аст. Бегоҳиҳо, ки дар хонааш менишастем, ӯ маро шеър мехононду рӯбоихоро ба дафтараи навишта мегирифт. Ман пурсидам, ки ин қадар ба шеър шавқ дорӣ, худ ҳам шеър менависӣ, гуфт, бале, гуфтам, бихон. Вақте хонд, ман коғазу қалам гирифтаму гуфтам, ман шеърӣ туро бояд навишта гирам, шоири хубе будай, пурсидам, ки китоб дорӣ, гуфт, на, гуфтам, ҳайф, ту сармоя дорӣ, ҳат-

ман китобатро чоп кун. Аз он чо ба дӯстам Боқир Муин, ба Ландан, мудири бахши форсии радиои Би-Би-Си телефон кардаму ҳар ду ро бо ҳам шинос карда гуфтам, ки Масъуд шоири хубест, метавонӣ аз шеърҳои истифода кунӣ. Баъд Масъуди Сипанд китобхояшро ҳам дар Амрико ва ҳам дар ин чо чоп кард. Зеро ман ўро ба Душанбе даъват кардам ва аз ҳамон замон ў узви хориҷии ҷамъияти «Пайванд» шуда, ба Тоҷикистон борҳо омадааст.

Сафари дуҷуми ман, пас аз як сол, ба Амрико ба иёлоти Небраска, шаҳри Омаха ба муддати чаҳор ҳафта дар ҳайати ҳаҷдаҳнафара буд, ки аз он ҳоло танҳо як хотира ро нақл мекунам, ки ба духтарам Рухшона вобаста аст. Ҳангоми қабули дохилшавандаҳо ба мактабҳои олии буд, ки ман ба сафар рафта будам. Рухшона мактаби таҳсилоти ҳамагониро дар Хучанд (ман духтаронамро солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ба Хучанд ба назди бобову бибиашон фири стода будам) бо баҳои аъло тамом карда, ҳуҷҷатхояшро ба Донишгоҳи ҳуқуқ, бизнес ва сиёсат супорида буд, ки агар аз имтиҳони аввал баҳои аъло мегирифт, дигар имтиҳон насупорида донишҷӯ мешуд. Вақте ман ба хона телефон кардам ва ў гуфт, ки ман аз имтиҳони аввал панҷ гирифтам, ман он қадар шод шудам, ки дар умрам ин гуна шодӣ накарда будам ва он вақт фаҳмидам, ки дастоварди фарзандон ба волидайн аз дастоварди худашон ҳам муҳимтар будааст. Ман ҳамон бегоҳ ҳайатро ба хона даъват кардам ва он воқеаро «қайд» кардем.

Акнун баргардем ба меҳмони Иброҳими Гулистон шуданам, ки чунин руҳ дода буд. Ман охири солҳои ҳаштод ва аввали навад ду бор ба Инглистон сафар доштам, бори аввал дар конгрессе, ки оид ба забону адаби форсию тоҷикӣ дар Манчестер баргузор шуда буд. Дар он аз Маскав Шавкат Ниёзӣ, ки дар Иттифоқи нависандагони саросарии шӯравӣ ба сифати мушовири адабиёти тоҷик фаъолият мекард ва забоншинос Хромов аз Академияи улуми

Тоҷикистон низ ширкат доштанд. Он вақт роҳбарияти радиои Би-Би-Си моро ба Ландан даъват кард ва мо бо ходимони бахши форсии ин радио ошно шудем. Мудири бахш Боқир Муин, ҷавонмарди хушсурату некӯхисоли машҳадӣ буд, таъби равони шоирӣ дошт, метавонист раҳораҳ дар мушкилтарин авзони арӯзӣ озодона шеър гӯяд, аз хабарнигори хуб буданаш ҷои сухан нест, агар ин тавр намешуд, мудири бахш набуд. Забони арабӣ хуб медонист, аз адабу фарҳанги форсӣ дониши амиқе дошт, огоҳӣ аз сиёсати ҷаҳониرو вазифааш талаб мекард, ки, албатта, хуб медонист. Ў маро бори дуюм ба ҷиҳати силсилаи суҳбатҳо оид ба шеърӯ адаби тоҷикӣ дар радиои Би-Би-Си ба Ландан даъват кард, ки соли аввалин бор дар Тоҷикистон баргузор шудани интиҳоботи Президент аз ҷониби мардум буд, ки дар он Раҳмон Набиев пирӯз омад. Он вақт ин радио тақрибан понздаҳ суҳбати маро дар бораи адабу фарҳанги тоҷик, ки ҳар яке дар ҳудуди понздаҳ дақиқа буд, сабт кард. Дар он сафар ман бо Азиз Улуғзода, писари устод Сотим Улуғзода, ки дар бахши русии радиои Би-Би-Си кор мекард, шинос шуда будам. Мо бо ҳам дар ошхонаи радио, хангоми хӯроки нисфирӯзӣ, вохӯрдемӯ суҳбати мухтасаре кардем. Ў ба русӣ ҳарф мезад, зоҳиран нусхаи устод Улуғзода буд, ботамкин, камгап. Хангоми суҳбат гуфт, ки ӯ истеъдоди падарро надорад, яъне майли нависандагиаш нест, дар пешаш сафҳаи холие бошад, дар ӯ хоҳиши онро навишта пур кардан пайдо намешавад. Пурсидам, хоҳиши дидори падар дорад, гуфт, шояд биравам, аммо наомад.

Ман ба Ландан аз Ҳуланд ҳамроҳи Парвона Ҷамшедӣ омада будам, ки дар донишгоҳи Утрехт лексия меҳондем. Рӯзе Боқир Муин ба ман гуфт, меҳоҳӣ, ба меҳмонии Иброҳими Гулистон барам, ман дар бораи ӯ маълумот доштам, ки ӯ аз дӯстони Фурӯғи Фаррухзод асту шоир манзумаи «Таваллуде дигар»-и худро ба ӯ бахшидааст. Ироҳими Гулистон, ки сарватманд, нависандаи забар-

даст ва коргардони муваффақи синамо ҳам буд, маҳз дар солҳои саҳти зиндагии Фурӯғи Фаррухзод ба мадади ӯ расида, ӯро аз вартаи ноилочиву бечорагӣ раҳонида, имкони қору эҷод додааст, ки пасон шоир бехтарин асарҳои худро офарида, дар шеърӣ садаи бисти форсӣ табаддулоте ба вучуд овардааст. Ман чун инҳоро медонистам, гуфтам, чӣ пешниҳоде аз ин хубтар буданаш мумкин аст. Боқир бо ханда илова кард, ки Иброҳими Гулистон як андоза гурур дорад, агар безътиноие кард, намеранҷӣ, аввалан, хислаташ ин гуна аст ва, сониян, ҳақ ҳам дорад, устод аст. Гуфтам, мо бандаи чунин устодем, чӣ ҷои ранҷиш, худи ба хузураш пазируфта шудан мояи хушбахтӣ ва ифтихор аст. Иброҳими Гулистон берун аз Ландан зиндагӣ мекардааст, мо, се нафар, Боқир Муин, Парвона Ҷамшедӣ ва банда, ба он ҷо ба воситаи қатор рафтем. Дар истгоҳ моро худи Гулистон бо мошинаш мунтазир буд. Ӯ моро бо чехраи кушодаву хушҳолӣ пешвоз гирифта, ба мошин шинонду ҳаракат кард, роҳ аз байни бешазоре гузашта, ба як ҷои хушобу ҳавои зебоманзар расид, ки дар рӯ ба рӯямон як қасри муҳташам қомат афрохта буд. Он манзили истиқомати Гулистон будааст. Атроф ҳама бешазор, ҳеч бинои дигар ба назар наменамуд. Гулистон дар он қаср, мисли ин ки, фақат бо завҷа ва духтараш зиндагӣ мекардааст. Дар давоми рӯз меҳмонӣ ва суҳбатҳои хубе шуд. Гулистон ба мо пораҳоеро аз филмҳои намоиш дод, ки хеле ҷолибу муассир буданд. Ман аз рафи китобҳои яке аз филмномаҳои гирифта, таваққалан кушода, барои худам хондам, он сафҳа ба чунон устодӣ ва истеҳкоми суҳан навишта шуда буд, ки ман аз қудрати суҳан дар ҳайрат афтада, моту мабхут шудам. Гулистон вазъияти маро ҳис карду гуфт, мутаассифона, ин охири нусха аст вагарна ба ту меодам.

Панҷох-шаст метр дуртар аз қасри Гулистон кӯле буд, дар атрофи он гардиш кардем. Бегоҳӣ дар толори бузургу барҳаво, сари мизе нишаста, аз ин ину он суҳбат мекардем,

ки Иброҳими Гулистон ба ман мурочиат карда, гуфт, туро шоир гуфтанд, ку шеъре бихон, гӯш кунем. Боқир Муин тарафи ман нимтабассуме кард, шояд аз хислати Гулистон ёд оварданӣ буд, ки ҳоло каме аз суханаш хувайдо шуда буд. Шеъри «Баргпайванд»-ро хондам, хеле бо диққат гӯш карду пурсид, «нӯла» чист, гуфтам, ҳамон «нола» аст, ки шакли талаффузи мардумиашро овардаам, ба назари ман чунин мерасад, ки дар ин ҳолат дар ин шеър ин тарзи истифодааш бештар оҳанги ташдид дорад:

*...Вале ман чун дарахти яккаву танҳостам дар дашт,
Чӣ медонам шароби шабнаму гулбонги мургонро
Ва абреро, ки болои чаманҳо мешавад гирён,
Ки танҳо сарсар ин ҷо мекашад нӯла
Ва хок аз решаҳоям мекашад, то мекунад урён...*

Гуфт, хуб, яки дигар бихон, шеъри «Чӣ эҳсоне»-ро ба хондан сар кардам ва азбаски ба ҳам бисёр наздик менишастем, ман ҳам бо диққат ба рӯяш нигариста мехондам ва медидам, ки вазъаш лаҳза ба лаҳза тағйир меҳӯрад ва ҳангоме шеърро тамом хондам, дар чашмонаш ашк ҳалқа зада буд. Аз ҷо бархост, ашк аз чашмонаш шорид, ҷоми шаробашро бардошту гуфт, ту фақат як рӯз меҳмони ман будӣ, одамро дар як рӯз шинохта намешавад, ки хуб аст ё бад, аммо шоирро аз як шеъраш шинохта мешавад, шоири хуб будай, барои саломати ту менӯшем ва ҷомашро ба ҷоми ман ҷанг андохту нӯшид.

Ман аз ин суханони ӯ барои худ чизи дигареро кашф кардам. Мавзӯи шеъри «Чӣ эҳсоне» зиндагии саҳти мардум дар солҳои душвори ҳаёти иҷтимоӣ мебошад, ки барои Иброҳими Гулистон, ки бо он ҷоҳу ҷалолу рафоҳият, сарватмандӣ шоҳона зиндагӣ мекунад, бегона аст. Аммо ӯ ҳамчун эҷодкори асил дили дардошно ва пурмеҳру муҳаббат дошт, бинобар ин, дарди мардуми бечораро, ки дар ин

шеър баён шудааст, ҳис кард ва гирён шуд, бе ин гуна дил
ӯ ҳаргиз Иброҳими Гулистон набуд. Воқеан, дил аст, ки
моро месозад.

Ман дар ин сафар бо шоири машҳури дигари эронӣ,
Исмоили Хуӣ, ки муқими Ландан буд, низ ошно шудам.
Як шом маро ба тарабхонае даъват карданд, ки дар он шо-
ирони эронӣ шаби шеър доштанд. Вақте омадам, дар он
чо Жола Бадеъ, Исмоили Хуӣ ва Ризо Бароханиро дидам.
Исмоили Хуӣ дар як сумкаи чархакдор чанд нусха чилди
якуми китоби шеърҳояшро, ки бо номи «Қорномаи Исмои-
ли Хуӣ» дар Суед (Шведсия) ба чоп расида буд, оварда буд,
ки хоҳишмандон бихаранд. Ман, ки ин ҳолатро он вақт
аввалин бор медидам, хеле мутаассир шуда будам. Пас аз
шеърхонӣ, ки ба ман ҳам навбат доданд, мо бо Исмоил на-
здиктар ошно шудем, ӯ ба ман як нусха аз он «Қорнома» ва
китоби дигараш «Гузораи ҳазора»-ро тақдим ва ба хонааш
ба «обгӯшт» даъат кард. «Обгӯшт», ин хомшӯрбои мо, ҳар
рӯзи шанбе, Исмоил, ки танҳо мезистааст, хомшӯрбо ме-
андохтаасту ҳар шоире, ки шеър хондан хоҳад, ба хонаи ӯ
омада, шеърхонӣ мекардаасту аз он хомшӯрбо мехӯрдааст.

Ман ҳамроҳи Боқир Муин ба он «обгӯшт» омадам,
чанд нафари дигар ҳам омаданд, суҳбату шеърхонии хубе
шуд. Исмоил хеле фақирона мезист ва, мисли ин ки, пар-
вое ҳам аз он ҳолаш надошт. Тамоми рӯз дар як дасташ
кружка, чоми калони оби чав буд, ки онро лаҳзае чое наме-
гузошт ва ҳар дам аз он кам-кам менӯшид. Инсони бисёр
самимӣ ва пурмуҳаббату меҳрубоне буд. Ӯ ба замми шои-
риаш доктори илми фалсафа ҳам буд.

Ман бо Жола Бадеъ, ки дар Тоҷикистон борҳо буда-
асту китобҳои шеъраш дар ин чо нашр шудааст, шиносоии
қаблӣ доштам ва эҷодиёту шахсияташро ниҳоят дӯст ме-
доштаму арҷ мегузоштам. Ӯ барои ман яке аз беҳтарин шо-
ирони маҳбуб буд, ошики шеърҳояш будам. Ёдам меояд,
ки боре мо, ману Бозор Собир, Жола Бадеъро барои хӯро-

ки нисфирӯзӣ ба тарабхонаи Тоҷикистон даъват кардему рахорах барояш шеърхояшро мехондем. Хеле хуш шуд. Дар тарабхона мурғбирён фармудем. Чун мурғбирёнро оварданд, Бозор Собир мурғбирёнро мо бо даст мехӯрем, гуфту ба хӯрдан сар кард, Жола табассуми малехе карду ҳар кас чӣ тавре тавонад, гуфту онро то охир бо корду чангак истеъмол намуд. Ҷ, ки аз оилаи ашроф буд, ба ин одат карда буд. Аммо дар муносибат бо одамон ҳамеша ниҳоят ҳалим, меҳрубон, боназокат, хотирнигоҳдор ва бо ҳама баробар буд, ки рӯҳаш шод бод.

Ҷ аз ин дидор хеле хушнуд шуда, маро дар рӯзи бароям мувофиқ ба тарабхона ба меҳмонӣ даъват кард, ки дар он писараш хонандагӣ мекардааст. Маро ба он ҷо ходими радиои Би-Би-Си Маъсумаи Турфа бурд. Вақте писари Жола мехонд, Жола ба мо гуфт, ки шумо ҷавонед, агар дилатон меҳоҳад, бихезед, бирақсед, мо он шаб ҳамроҳи Маъсумаи Турфа хуб рақсидем. Жола ба ман навори шеърхояшро, ки худ хонда буду писараш бо мусиқӣ ороста буд, барои хотира дод. Аз он сафари Ландан як воқеаи дигар низ нақл карданист. Яке аз додарарӯсони ман бисёр ҳам шавқи ҳофизӣ дошт ва аз ман хоҳиш карда буд, ки барояш синтезатор биёрам, он вақт он чиз дар ин ҷо ноёб буд. Мо ҳамроҳи Маъсумаи Турфа аз дӯкони туркӣ синтезаторро бо адаптораш, ки қувваи барқро ба он мувофиқ карда мидиҳад, харидем. Фурӯшандаи турк ҳардуро санчид, кор мекард. Ба хона оварда кор фармуданӣ шудам, кор накард. Ба Маъсума гуфтам, ӯ дар ҳайрат шуду ба Жола телефон кард. Ҷ гуфт, ки хонаи мо биёред, писарам ин чизҳоро хуб мефаҳмад. Бурдем, писараш санчиду гуфт, ки адаптораш кор намекунад. Маъсума ниҳоят дар ғазаб шуду гуфт, рафтем дӯкон, ман ҳоло падари онҳоро дармеёрам, ба таъбири тоҷикӣ, онаи зорашона нишон мидиҳам. Мо ба онҳо гуфта будем, ки асбобро ба хорич, ба Тоҷикистон мебарем. Маълум мешавад, ки дар вақти додан онҳо ба мо адаптори

вайронро додаанд. Вақте ба дӯкон рафтем, Маъсума тамоми қаҳру қазабашро ба сари онҳо фуру рехт, ҳар ду чизи харидамонро ба пешашон партофту пулҳоро пас гирифт ва мо баъд он чизҳоро аз дӯкони ҳиндиҳо харидем.

Ландан, албатта, шаҳри нодирест, як Музеи вай чӣ кимате дорад, бо он ҳама осори бостонии гаронбаҳои таърихиву фарҳангӣ, ки англисҳо аз тамоми дунё чамъ овардаанд. Он аз ҷиҳати вуруди тамошибин дар ҷаҳон, пас аз Луври Порис, дар ҷои дуҷум меиҷтад, ки дар сол аз он тақрибан то ҳафт миллион нафар дидан мекунад. Дар Боғи калони Ландан, ки наздики маҳалли зисти маликаи англис мебошад, ҷои маҳсусе ҳаст, ки ба он ҳар кас хоҳад, омада, ҳар касро, соҳибмансабонро ҳам, бо овози баланд, ҳар қадар дашному таҳқир карда, дилашро холӣ кунад, мучозот намешавад. Онро маъмулан ҷои девонаҳо меноманд.

Ҳамчунонки болотар гуфта будам, ман баъди раиси Иттифоқи нависандагон интиҳоб шуданам Гулназарро сармуҳаррири ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» тасдиқ кунонида будам. Ӯ рӯзноманигор, шоир ва сармуҳаррири хуб ҳам буд. Мутаассифона, баъдҳо вазъияти сиёсии кишвар бад шудан, ки гирифт, сол ба сол ҳоли ҳафтавор ҳам хароб мешуд, дигар аз он сад ҳазор обуначиву шуҳрати пешинаи ҳафтавор чизе намонда буд. Он панҷсад нусха ҷоп ва дар ҳудуди иттифоқ паҳн мешуду тамом. Ҳафтавор дар ҳоли аз байн рафтан буд. Ба ман аз вазъи ҳафтавор бисёр нависандагон шикоят мекарданд, ки дуруст ҳам буд, зеро аввалҳо асарҳои онҳоро аз ҳафтавор беш сад ҳазор хонанда мехонд, ҳоло хонандаи онҳо аз байн рафта буд. Ба сармуҳарририи он акнун касе даркор буд, ки дар вазъияти иқтисоди бозору муносибатҳои мураккаби тичоратӣ қор ва ҳафтаворро аз нав зинда карда тавонад. Ҳабибуллои Нозирӣ, ки дар Бюрои тарғиби адабиёт қор мекард, ҳамин гуна қобилият дошт. Ман ба ӯ пешниҳод кардам, ки сармуҳаррир бошаду

чихати иқтисодиву молӣ ва ба Гулназар гуфтам, ки чихати эҷодии онро ба роҳбарӣ гирад. Мутаассифона, Гулназар розӣ нашуд ва ба ман зарур омад, ки худи Нозирро таъйин кунам. Нозирӣ дар давоми ду ҳафта забони кормандони ҳукуматро ёфта, маблағ рӯёнда тавонист ва ҳафтаворро бо маслиҳати ман чор ҳазор нусха нашр кард, аз охири шумораи он ҳашт маротиба зиёдтар ва ба паҳнкунандагони матбуот бепул дод, ки ба хонандагон фурӯхта пулашро худ гиранд, зеро онҳо, ки пештар ҳафтаворро барои фурӯш намегирифтанд, мегуфтанд, ки харидор надорад. Гуфтам, ки ба ҳамаи донишгоҳҳои пойтахт бурда, ройгон тақсим кун, ки онҳо аз нав хонандаи ҳафтавор шаванд. Ҳамин тарик, чор-панҷ шумораро ба ҳамин теъдод нашру ройгон тақсим карда, хонанда ҷалб намуд. Маблағи рӯёндаш он қадар ҳам зиёд набуд, маслиҳат додам, ки акнун ду ҳазор нусха нашр кун, дар ин муддат каму беш хонанда пайдо кардӣ, ин тараф худаш оҳиста-оҳиста зиёд мешавад ва ҳамин тавр ҳам шуд. Ҳатто дар ин давра як бор аз ман барои чопи ҳафтавор маблағи шахсӣ қарз гирифта, баъди як солаш баргардонд, зеро солҳои душвори молию иқтисодӣ буд.

Ман дар ин ҷо аз воқеаҳои солҳои навад, гирдиҳамоиҳо, ҷанги шахрвандӣ нақл накарда, онро барои як вақти дигар воғузур мекунам вале яке аз онҳоро мухтасаран хикоят мекунам, ки ба таъсири сухан тааллуқ мегирад. Нимаи аввали соли 1996 буд. Банда раиси Иттифоқи нависандагон. Бегоҳ аз қор ба хона омадам. Ҳамсарам гуфт, ки имрӯз ба наздам яке аз шиносҳоям омада, хоҳиш кард, ки ўро ба назди фолбинзани маҳаллаамон барам, ки қобилияти хуби пешгӯӣ дорад. Ман ўро бурдаму гуфтам, ки шавҳари маро ҳам фол бин-чӣ. Ман гуфтам, ҳеч кори дигар надорӣ, ки ба ҳамин қорҳо машғул мешавӣ? Гуфт, ки ман худ нарафтаам, маро шиносам хоҳиш кард, ки ба хонаи ў барам вақте ки рафтам, хайр, гуфтам, шуморо ҳам бинад.

Фолбин гуфт, ки роҳ мебинам, шавҳарат имрӯз ё пагоҳ ба сафар меравад. Хандидаму гуфтам, хуб, ана имрӯз қариб гузашт, фардоро мебинем. Тақрибан баъди якуним-ду соат, соатҳои ҳашти бегоҳ буд, ки аз дастгоҳи сарвазир телефон карда гуфтанд, ки дар Хучанд гирдиҳамоӣ ташкил шудааст, Президенти кишвар дар сафар ҳастанд, аз он ҷо телефонӣ супориш доданд, ки роҳбарони бонуфузро, ки аз вилояти Суғд мебошанд, ба он ҷо фиристем, ки рафта бо мардум суҳбат карда вазъиятро ба эътидол оваранд. Омода шавед, баъди ним соат мошин меравад, шумо се нафар – Шавкат Исмоилов вазири адлия, Аҳад Нурматов вазири саноати сабукро ба фурудгоҳ мебарад, тайёра тайёр, соати нӯҳ ба Хучанд мепаред. Ҷамсарам, ба маънои ана дидед, ба ман нигоҳе карду сомони сафарро тайёр намуд. Мо ба тайёра савор шуда дидем, ки он аз ҳарбиёни таъйиноти махсуси мусаллаҳ пур аст, мо танҳо се нафар ғайринизомӣ будем. Ба Хучанд омада, рӯзи дигар дидем, ки ба ғайр аз мо боз тақрибан даҳ-понздаҳ нафари дигари суғдиён аз Душанбе ба ин ҷо омада буданд. Аз ҷумла устод Муҳаммад Осимӣ, Ибодат Раҳимова, Амиркул Азимов, Рафиқа Мӯсоева, Гулҷаҳон Бобосодиқова ва дигарон. Саҳни ҳавлии мақомоти иҷроияи вилоят пур аз гирдиҳамомадагон буд, ки хаймаҳо ҳам зада буданд, қисме шаб он ҷо мемонданду қисми дигар шаб рафта, субҳ меоманданд ва майдонро боз пур мекарданд. Роҳбарашон Муъминҷон ном ҷавоне буд, мегуфтанд, онҳо чанд нафар бародаронанд, ки соҳибони бозори Панҷшанбе мебошанд. Аз тарафи ҳукумат сардори Гвардияи президент бо хайати мусаллаҳаш ҳозир буд. Гирдиҳамомадагон талаботе доштанд, ки аз 17 модда иборат буд. Мо як-ду рӯз оид ба он моддаҳо гуфтушунид кардем, аммо ба мувофиқа нарасидем, зеро баъзеи он моддаҳо зидди қонунҳои мавҷуда буд, масалан, талаб карда мешуд, ки додситони вилоят аз ҳуди вилояти Суғд бошад, ки он ба қонуни додситонии мамлакат муҳолиф буд. Вазъият соат

ба соат пуршиддаттар мешуд, танҳо як садои тир кофӣ буд, ки чангу хунрезӣ ва талаву тороҷ оғоз шавад. Ниҳоят ба қароре расидем, ки дар майдон бо худи гирдиҳамомадагон бевосита гуфтугӯ кунем. Соат тақрибан ҳашти беғоҳ буд. Ҳамаи ҳайат ба сахни ҳукумати вилоят баромадем, майдон пуропури мардум буд, аз тарафи даромадгоҳи ҳукумат мизу баландгӯяк гузошта буданд. Раиси вилояти Суғд Қосимҷон Қосимов аз тариқи баландгӯяк эълон кард, ки як ҳайати бонуфуз аз пойтахти кишвар омадааст, ки бо шумо суҳбат кунад. Ҳоло сухан ба устод Муҳаммад Осимӣ. Устод Осимӣ баландгӯякро гирифта як чумла ҳам нагуфта буданд, ки гирдиҳамомадагон бо садои кафкӯбӣ суханашонро хомӯш карданд. Имкони давом додани сухан набуд. Қосимҷон Қосимов суханро ба Шавкат Исмоилов дод. Гирдиҳамомадагон пас як чумла сухани ўро ҳам бо кафкӯбӣ қатъ карданд. Мисли ин ки пас аз он ба Амиркул Азимов сухан дода шуд, ки ўро ҳам пас аз як чумла хомӯш карданд. Раиси вилоят дигар намедонист, чӣ қор кунад, ба ман мурочиат кард, ки шумо як шеър хонед, набошад, ҳозир парон-парон сар мешавад. Ман гуфтам, ки инҳо гапи устод Осимиро гӯш накарданду шеър гӯш мекунанд, оё холо вақти шеърхонӣ аст. Ў гуфт, ман намедонам, ягон коре кунед, ки чанг сар нашавад, фақат зудтар. Ман ҳар чӣ бодо бод, гӯён баландгӯякро гирифтаму гуфтам, ки ман холо дар бораи шаҳрамон ватанамон шеъре мехонам ва шурӯъ кардам ба хондан. Кафкӯбиро барои хомӯш кардани ман ҳам сар карданд, **ду-се** нафар шеър даркор нест гӯён фарёд ҳам заданд вале маро на ҳисси таслим, балки ғазаб фаро гирифт, ки ҳамин шояд **ду-се** нафар мехоҳад даҳони маро бандад, ман холо ба онҳо нишон медиҳам, гуфтаму баландгӯякро ба даҳонам тамоман наздик оварда, бо тамоми овоз давоми шеърро хондан гирифтам. Онҳо каф мезаданду ман мехондам, азбаски садои ман ба воситаи баландгӯяк паҳн мешуд, аз кафкӯбии онҳо баландтар буда,

онҳоро пахш мекард. Баъд аз се-чаҳор мисраъ хондан онҳо кафкӯбиро кам-кам бас қарданд. Ҳамин тарик, ман шеърӣ «Ҳоки Ватан»-ро то охир хондам:

*Гар ватан бошад якеро соҳили дарёву рӯд,
Дигаре дорад ватан дар домани дашти кабуд.
Ҳар касе дорад ватан, дорад гами буду набуд,
Беватан он кас, ки бошад фориг аз ёди ватан.*

*Рӯзи одам хубу бад оё ба олам нагзарад?
Бигзарад, аммо ба мисли рӯзи одам нагзарад.
Рӯзи одам беватан, бигзор, як дам нагзарад,
Дар гаму шодӣ бичӯяд хотири шоди ватан.
Гарчи мерос аст марги волидайнӣ меҳрубон,
Теги алмос аст моро мурдани фарзанди ҷон,
Ҳасрату доғи ватан садҷанд аз ин бошад гарон,
Кас набинад дарду доғу рӯзи ношоди ватан.
Ҳоки оҷибро, ки шӯриданд бо хоки ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо хоки ватан.
Пур шавад рӯзаши, кашад сӯяш варо хоки ватан,
Баски ҳаст ӯ з-обу хоқу оташу боди ватан.*

Вақте хондани шеърро тамом кардам, майдон ором шуда буд, пас сухани худро оғоз кардам, азбаски ҳам ғазаболуду ҳам дар ҳаяҷон будам, суханам ниҳоят пурэхтирос буд. Аз ҷиҳати дигар, ҳис мекардам, ки ҳоло дар ҳамин ҷо қисмати ояндаи на танҳо ин мардуми гирдомада, балки ҳазорҳо нафари дигар, аз ҷумла, худи ман ва фарзандони ман ҳам, ҳал шуданаш мумкин аст. Бинобар ин, ман тақрибан бист-бисту панҷ дақиқа аз таърихи пуршарафи мардуми Хучанд, аз мақоми Оли хучандиҳо дар акнофи олам, аз суннатҳои асили мардумии онҳо, аз вазъи имрӯз, аз моҳияти ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ ва якпорчагии кишвар, ки ояндаи на танҳо мо, балки фарзандони моро муайян

хоҳад кард, аз он ки ҳоло дар ҳамин майдон қисмати фардои мо сурат мегирад ва ҳар яки мо масъулияти онро бояд ба хубӣ дарк кунем, то насли фардоёмон аз мо ифтихор дошта бошад, ки барояш Ватани комилу якпорчаро мерос гузоштем, сухан гуфтам. Дар ин байн гилаи худро ҳам кардам, ки ман дар саҳнаҳои хеле кишварҳои дунё шеърҳои кардаам, аммо аввалин бор дар умрам дар шаҳри худам маро шундан нахоста, хомӯш карданӣ шуданд, ҳеч қисса не, агар дар бари шумо нагунҷем, мисли Хоҷа Камоли бузургвор ба ягон ҷои дигар рафта мемирем.

Чун ҳарфамро тамом кардам, майдон хомӯш буд, ман хомӯшӣ аломати ризоят гуфтаму ба Муъминҷон мурочиат кардам, ки ба паси миз биёяду ба суратмачлис, бо ҳазфи моддаҳои қабулнашаванда, аз номи гирдиҳамомадагон имзо кунад ва аз онҳо хоҳиш намояд, ки майдонро тарк кунанд. Азбаски мардум дигар изҳори норизоӣ намекарданд, ӯ ин талабро иҷро кард. Суратмачлис имзо шуд, ӯ аз гирдиҳамомадагон хоҳиши тарки майдон кард ва онҳо майдонро ҳолӣ карданд.

Ҳайати аз Душанбе рафта маро оғӯш-оғӯшу бӯсаборон мекард, чунки ин ҳодиса ба қисмати ҳар яки онҳо ҳам тааллуқ дошт. Мо ба Душанбе баргаштем. Баъди ду-се рӯз моро ба мачлиси Президенти кишвар даъват карданд, ман ҳам омада дар қатори охири толор нишаста будам. Президент ба толор ворид шуданду ба ҷояшон нишаста, устод Муҳаммад Осимиро ба боло даъват карданд. Пас ба толор нигаристанду пурсиданд, ки Аскар Ҳаким ҳастанд? Ман аз ҷоям бархостам, ин ҷо биёед, гуфтанду ба паҳлуяшон ишорат карданд. Ман боло баромадаму ба устод Осимӣ гӯшакӣ кардам, ки шумо ба он ҷо гузаред, устод гуфтанд, ки, на, туро гуфтанд. Ба паҳлуи Президент нишастам. Президент дар бораи гирдиҳамоӣ маълумоти мукамал доштанд, ҳамаи воқеаро медонистанд, мисли он ки аз навб, дида бошанд. Дар бораи хатарҳои оқибати он гирдиҳамоӣ

муфассал сухан ронда, пас ба ман мурочиат карда, гуфтанд, ки шумо он гирдиҳамоиро ба анҷоми нек, маслиҳат ва сулҳу салоҳ оварда, барои амният, осудагии мардум, якпорчагӣ ва ояндаи кишвар хидмати бузурге кардед, ба шумо ташаккури самимии худро изҳор менамоям. Ин қадриносиҳои хеле бузургтаре буд, нисбат ба он коре, ки ақба банда ба амал омада буд. Ин ҳарф беҳикмат нест, ки аз бузургон ҳамеша бузургӣ меояд.

Вобаста ба ин ҳодиса чизи дигар ҳам ба ёди ман мондааст. Ман шояд пас аз як сол ба ҷӣ коре ба Хучанд омада будам ва аз назди китобхонаи вилоятӣ мегузаштам, ки марде ба ман салом доду як дақиқа таваққуфи маро хоҳиш карда, гуфт, ки ман рассом ҳастам ва дар он гирдиҳамоии порсола будам ва суханронии шуморо шунидам ва ба чашми худ дидам, ки сухан нисбат ба тиру туфанг чандин баробар пурқудраттар будааст. Мани рассом ҳам аз он рӯз таслими сухан гаштам.

Ман дар умри худ дар дохили кишвар ва дар хориҷ аз он дар махфили ҷаласаҳои хурду бузурги гуногуне суханронӣ ва шеърхониҳои бисёре доштам, малакае дар ин соҳа пайдо кардам, аммо он суханронӣ дар гирдиҳамоии Хучанд бесобиқа ва масъулиятноктарин буд, ки сабабҳои яшро ҳам болотар зикр кардам. Ҳарчанд он шифоҳӣ ва бадеҳӣ буд, ҳоло ҳам қариб комилан дар ёдам ҳаст.

Ман танҳо як маротиба, бори аввал, соли 1976, ба хориҷ, ба Австрия, ҳамчун сайёҳ дар ҳайати хунармандони шӯравӣ сафар кардам, дигар ҳамаи сафарҳоям бо даъвати созмонҳои адабиву фарҳангии хориҷӣ, ё аз тарафи Иттифоқи нависандагони саросарии шӯравӣ ё аз ҷумҳурии худамон ба сифати роҳбари ҳайатҳои адабиву фарҳангӣ будааст, яъне ман ҳамеша ҳамчун адиб сафар доштаам ва аз адабу фарҳанги тоҷик суҳбат кардам ва бо аҳли адаби он кишварҳо ошно гаштаам. Албатта, ба ҷуз аз сафарҳои расмӣ, ки ҳангоми муовини Раиси Маҷлиси миллӣ буда-

нам иттифоқ меафтод.

Соли 2000-ум дар ҷумҳурӣ парламенти думачлиса таъсис шуд, ки аз Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси миллий иборат буда, ҳар ду Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил меоданд. Банда он вақт раиси Иттифоқи нависандагон будам. Президенти мамлакат барои таъйин кардани узви Маҷлиси миллий шаш квота (имтиёз) дошт, ки ба яки он бандаро таъйин кард ва дар ҷаласаи аввали Маҷлиси миллий маро муовини Раиси Маҷлиси миллий интихоб карданд. Банда ҳамзамон вакили маҷлиси вакилони халқи шаҳри Душанбе ҳам будам. Ҳамаи аъзои Маҷлиси миллий дар вазифаҳои пешинашон монда, ҳамчун узви Маҷлиси миллий ҳам фаъолият мекарданд. Аз ин рӯ, ман аз роҳи Маҷлиси миллий сафарҳои хориҷӣ доштам. Дар онҳо ман ба сифати яке аз мансабдорони давлати тоҷик буда вазифаи расмии давлатиро ба ҷо меовардам. Яке аз чунин сафарҳои ман ба ҳамоиши сарварони парламентҳои кишварҳои осийё ба кишвари Филиппин буд, ки ба масъалаи ҳамкориҳои судманди парламентҳо бахшида шуда буд. Ман дар он иштирок ва суҳанронӣ кардам. Баъд аз кори ҳамоиш ҳаёти парламентҳоро президенти давлати Филиппин улҳазрат Глория Арроё ба ҳузур пазируфт. Дар он қабул аз ман хоҳиш карданд, ки аз номи меҳмонон суҳан гӯям. Ман як суҳани мухтасари нимсиёсӣ ба нимшоирона оид ба мақоми занони сарвар гуфтам. Аз он сафар банда бо ордени «Зафар»-и давлати Филиппин баргаштам, он орден ҷунон калон аст, ки бо тасмача ба гардан меовезанд.

Ба ман ду бор сафар ба Ҷумҳурии Мардумии Чин иттифоқ афтод, ки яке аз роҳи парламент ва дигаре аз роҳи СБИН шӯравӣ. Сафар аз роҳи парламент ниҳоят мухтасар буд, рӯзи парвози тайёраҳо ҳамин гуна буд, ки ман бегоҳ ба Пекин расидаму рӯзи дигар дар ҷаласаи иштирок карда, пагоҳаш баргаштам. Аз он танҳо як чиз нақл карданист. Чун аз ҷаласа фориғ шудем, сафиромон дар Чин Худой-

бердӣ Холиқназаров, ки маро ҳамроҳӣ мекард, гуфт, шояд пеш аз баргашт фурӯшгоҳ рафтани ҳастед, ки савғотие бо худ бибаред. Гуфтам, бад намешавад, гуфт дар он ҳолат ман шуморо мебарам, зеро чиниҳо дар бозор савдои ачибе доранд, диданд, ки хориҷӣ ҳастед, нархро даҳ-понздаҳ маротиба боло мебаранд. Рафтем, воқеан ҳам ҳамин тавр шуд, фурӯшанда, ки нархро чанд баробар боло мебаровард, Худойбердӣ мегуфт, ки ин гапҳоро мон, мо вақти кам дорем ва ман чанд сол боз дар ин ҷо кор мекунам, ҳам нархро медонаму ҳам одати шуморо ва нархро якбора даҳ-понздаҳ маротиба поинтар мефурувард, фурӯшанда ҳам намеранчиду нархи аз аввала гуфтааш каме поинтарро мегуфт ва ҳамин тариқ савдо сар мешуду дар охир ба нархи чанд маротиба поинтар розӣ мешуд. Воқеан бозори шарқӣ ҷои гапу савдост.

Сафари пешинаи ман дар ҳайати адибон, аз Маскав буд, ки ба он котиби иҷроияи СБИН Темур Пӯлодов, нависандаи русзабони тоҷики бухороӣ аз Ўзбекистон, роҳбарӣ мекард. Мо чор нафар адиб будем. Ду нафари дигар – яке роҳбари бахши карелиягии СБИН, дигар аз Созмони нависандагони Маскав буд. Манзури сафарамон барқарор кардани робитаҳои бештари адабӣ байни адибони кишварҳоямон буд, ки ба ин хотир бо роҳбарони Созмони нависандагони Чин мулоқот ва дар муассисаҳои адабиву фарҳангӣ вохӯриҳо гузаронидем. СБИН барои буду боши ҳайат маблағи хубе ҷудо карда буд, ба мо дар меҳмонхонаи гаронбаҳо ҷо гирифта буданд. Ҳангоми хӯроки нисфирӯзӣ ё шом дар ресторани меҳмонхона ба рӯи мизи давраи ду қабатаи болояш даврзананда, дар табакчаҳои хурду пиёлаҳо, бе муҳобо, шояд сӣ-чиҳил хел хӯрдани мегузоштанд, ки касро ба ҳайрат меовард. Миз, ки калон аст, дасти дар ин тарафи миз нишаста ба он тараф намерасад, бинобар он, ӯ қабати болои мизро давр мезанонад ва хӯроки меҳостааш ба пеши ӯ меояд. Воқеан ҳам чиниҳо аз ҷиҳати

микдори гуногунии анвои хӯрок дар ҷаҳон дар ҷои аввал ҳастанд. Мо аз ин хӯрокҳои гуногун кам-кам мечашидем, як навъи мисли ҳасиб гушти сурхи зебое буд, пурсидем, ки гӯшти чист, пешхизмат гуфт, ки мор. Ду нафари русамон, о, ин хеле бомазаву фоиданок барои саломатӣ, гӯён, ба табақчаашон гирифтанду ба хӯрдан сар карданд, ман ҳам худро далер нишон дода, аз он ба табақчаам гирифтам, аммо барои ба даҳон бурдан далериам нарасид. Темур Пӯлодов ҳеч чизи ношиносро ба даҳон намегирифт. Баъди ду-се рӯз ӯ ба роҳбаладамон гуфт, ки ман аз ин хел хӯрокҳо намехӯрам, гуй, ки ба ман тушбера биёрад. Роҳбалад гуфт, ки ин ресторани қиматбаҳост, дар ин ҷо тушбера намешавад, тушбера дар ошхонаҳои арзони кӯча ҳаст. Гуфт, ки моро он ҷо бибар. Роҳбалад моро ба он тарафи меҳмонхонаамон, ба як ошхона бурд, ки шом бихӯрем. Чун сари миз нишастем, роҳбалад таомномаро хонду ба Темур пешниҳод кард, ки тушбераи гӯшти хар меҳоҳед? Якбора ҷони Темур баромаду ба ман ба тоҷикӣ гуфт, ки ин чӣ, маро масҳара мекунад? Гуфтам, Темурака, ҳеч масҳара намекунад, шумо хуб медонед, ки чиноӣҳо гӯшти ҳамаи навъи ҳайвонотро меҳӯранд, ин аз кучо медонад, ки мо харро намехӯрем, асабӣ нашавед, ман мегӯям, ки гӯшти говашро биёрад, тамом. Оё латифаро дар ин бора намедонед: чиноӣҳо аз хазандаҳо ба ҷуз танк, аз парандаҳо ба ҷуз самолёт, аз шиноварҳо ба ҷуз кишти атомии зериобӣ, дигар ҳама чизро меҳӯранд.

Чин, бешубҳа, кишвари афсонавист. Ҳангоми шомхӯриамон дар ресторан чанд навозанда дар пеши мизи мо ҷунон оҳангҳои дилнишини чинӣ менавохтанд, ки касро гӯшнавозии онҳо тамом ба ҳайрат мегузошт. Ё наққошиҳои онҳо ҷунон зебову нозук аст, ки назир надорад. Қасрҳои қадимии императорҳояшон ҷунон бузургу доманфароҳу боҳашамат аст, ки чандин гектарро ташкил медиҳад. Аз девори Чин ҷои суҳан нест, ки яке аз муъҷизоти олам аст. Субҳ – ҳангоми корравӣ ва бегоҳ – ҳангоми

корбаро кӯчаҳои фарохи Пекин намуди ачибе мегиранд, дар он дар баробари мошинҳо ҳазорон-ҳазор велосипедрон меравад. Саҳар дар майдонҳои махсус аз радио мусиқӣ садо медиҳад, ки дар зери он пиру барно варзиш мекунанд, баъзе миёнсолону солхӯрдагон дар даст шамшер ҳам доранд. Ман як субҳ дар атрофи меҳмонхонаамон, ки медавидам, ин манзараро худ дидаам.

Дар ошӯнаи якуми меҳмонхонаамон, дар назди дари даромад, қаҳвахонае буд, ман ба даруни он даромада дидам, ки даҳ-дувоздаҳ нафар духтари ҳамсиннусоли ҷавон бо либосҳои якхела рост истодаанд, аз роҳбалад пурсидам, ки онҳо кистанд ва чӣ кор мекунанд? Гуфт, ки онҳо ҳамсухбат ном доранд, агар касе майл дошта бошад, яке аз онҳоро ба ресторан даъват мекунад ва духтар ӯро ҳамроҳӣ карда, ҳамсухбат мешавад, ки танҳои накашад. Онҳо асосан духтарони деҳот ҳастанд, ки нав ба Пекин омадаанд ва ҳоло машғулияташон ҳамин аст.

Дар Чин ҳамзистии мусолимамомези осори бостон бо навтарин дастовардҳои замон хеле хуб ба мушоҳида мерасад, дар як тараф осори чандҳазорсола, ба монанди қабристонҳои бузургу бемонанде, ки аз зери теппаи регзоре дар пойтахти қадимии Чин, шаҳри Сиан, пайдо шудааст. Баъди ҷавти императоре чанд ҳазор пайкараи низомиёни аспаворро бо силоҳҳои ҷангиашон сохта, онҳоро дар он ҷо ҳамроҳи ӯ ғӯронидаанд, ки дар он дунё ба ӯ хидмат кунанд. Ва ҳамаи он ҳоло аз зери рег пайдо карда шуда, он ҷо ба осорхона табдил дода шудааст. Ва дар дигар тараф биноҳои осмонхароши замонавӣ, ки бо тозатарин дастовардҳои илму техник сохта, мучаҳҳаз карда шудаанд.

Дар даврони бостон дар Чин паҳн шудани оини Будо ҳам бесабаб нест, зеро заминаи он дар зиндагии мардум кайҳо пайдо шуда буд, дар таълимоти файласуфони қадими ҷиной шакл гирифта тарғиб мешуд. Ҳатто ривояте ҳаст, ки файласуфи ҷиной Лао-тсзи, ки асосгузори дао-

сизм мебошад, гӯё ба ғарб рафта, то Ҳинд расид ва дар он чо таълимоти худро интишор дод ва ному таълимоти ӯ баъдан бо номи Будо боз ба Чин баргашта, густариш ёфт. Ба замми он, дар он замон дар Чин омӯзаҳои файласуфон Конфутсий, Мао Тсзи ба чараёнҳои мазҳабӣ табдил ёфта, кишрҳои гуногуни ҷомеаро фаро гирифта буданд. Зиндагии чиниёни бостон таҳкурсии хеле мустаҳками маънавӣ дошт, ки баъдан кишварҳои дигар онро иқтибос карданд. Осори ин маънавиёти ғанӣ ва қадим дар Чин дар сари ҳар қадам дидаву эҳсос мешавад.

Баъд аз сафари Чин дар Шӯрои Созмони байналмилалӣ иттифоқҳои нависандагон, дар Маскав, баррасии манзумаи банда «Санги ман – алмос» бо иштироки шоиру нависандагон ва адабиётшиносону мунаққидони машҳури кишварҳои пасошӯравӣ баргузор гашт, ки мухтасари маводи он дар матбуоти тоҷик ба нашр расидааст. Дар он устод Расул Ҳамзатов, Темур Пӯлодов, Темур Зулфико-ров, Яков Козловский, Людмила Шипахина, Искра Дени-сова, Ғулом Саҳии Ғайрат, Владимир Гусев, Павел Уля-шов, Ашот Сагратян ва дигарон ширкат варзида, фикру мулоҳизаҳои онро дар бораи манзума баён карда, ба он баҳои баланд доданд. Аз ҳама хотирмонаш он буд вақте ки тарҷумони манзума шоир ва мунаққиди номии рус Станислав Золотцев, дӯсти ман, аз тарҷумаи манзума сухан гуфта, пораҳо мехонд, аҳли толор борҳо кафкӯбӣ мекарданд, ки, албатта, аломати кори хуби тарҷумон буд.

Ман бо Станислав собиқаи пешинаи ҳамкорӣ доштам баҳори соли 1987, мо ҳамроҳ дар Душанбе, дар хонаи ман, китоби таҳқиқот ва мақолаҳои маро ба русӣ тарҷума мекардем, ки нашриёти бонуфузи шӯравӣ «Советский писател» онро бояд чоп мекард. Нисфи аввали китоб аз рисолаи номзадӣ банда буд, ки ба русӣ тайёр буд, мо нисфи дигарашро, ки аз чехраҳои адабиву мақолаҳои нақд иборат буд, ба русӣ бармегардондем. Станислав ба замми

шоириаш мутахассиси забону адабиёти англисӣ, номзади илмҳои филологӣ, адабиётшинос ва мунаққид ҳам буд. ӯ аз ҷавониаш бо адабиёти тоҷик ҳам шавқу рағбат пайдо карда, ба тарҷумаи ашъори шоирони мо машғул мешуд ва борҳо ба ин ҷо омада буд. Ман матнро, ҷумларо, шифоҳӣ ба русӣ тарҷума мекардаму ба ӯ мегуфтам, ки акнун ту онро ба русӣ навис, ки ин ҳарф ба ӯ хеле хуш меомаду ҳар дафъа механдид. Ҳамин тариқ, мо китобро тарҷума карда шудему ба ҷустуҷӯи номи мувофиқ сар кардем вале ҳеҷ ба як қарор омада наметавонистем, дар охир ӯ номи «Корни и крони» («Решахову шохаҳо») – ро пешниҳод кард. Ман гуфтам, ки манзури китобро хуб ифода мекунад, зеро пайванди шеърӣ имрӯзро бо классик дар назар дорад, аммо талаффузи он калимаҳои русӣ барои мани тоҷик он қадар хушоянд нест, чунки... ӯ аввал дар ҳайрат шуд, пас хуб хандиду гуфт, ки хайр чӣ, ту ҳам дар як шеърат дар чанд мисраъ «ёбам, ёбам» мегӯӣ, мани рус ҳеҷ чиз намегӯям-ку? Пас ба ёдам омад, ки ман ба чанд вохӯриҳои шеърхониам ӯро ҳамроҳ гирифта будам ва ӯ ҳоло ба ин банди шеърӣ «Чу бӯе бар машоми ман бувад...» ишора мекард, ки дар он вохӯриҳо хонда будам:

*Чу бӯе бар машоми ман бувад, бӯйи туро ёбам,
 Чу рӯе пеши чашми ман бувад, рӯйи туро ёбам.
 Чу аз кӯе ба кӯе мекашинад кори дунёям,
 Ба ҳар кӯе, ки роҳам мебарад, кӯйи туро ёбам.*

Пас ман ҳам «воҳ» гӯён хандидаму гуфтам, хайр, биё, то номи дигар ёфтан ҳаминро мемонем вале вақте китобро ба нашриёт супоридем, муҳаррир онро хонда, номи «Твортси созвучий» («Навосозон») - ро пешниҳод кард, ки ба ҳар дуямон хуш омад ва китоб бо ҳамин ном ҷоп шуд, ки аз ҷониби нақди адабӣ хуш пазируфта шуд. То он ҷое, ки ман хабар дорам, дар «Литературная газета», ки ҳаф-

тавори мӯътабартарини шӯравӣ буд, мақолаи мунаққиди чиддии рус Павел Уляшов ва дар Тоҷикистон дар «Коммунист Таджикистана» мақолаи Асия Гордон ба таъб расида буд, ки ҳар ду ҳам хеле мусбату таҳсиномез буд.

Ман манзумаи «Санги ман – алмос»-ро сол 1996 навишта будам. Аввал онро ба бисёриҳо, шояд аз бист нафар ҳам бештар адибон додам, ки хонда фикрашонро гӯянд, ба ҷуз баъзе эродҳои ҷузъӣ, дигар ҳама фикрҳо мусбат буданд. Бо вучуди ин, ман онро пас аз чаҳор сол ба маҷаллаи «Садои шарқ» ба чоп додам. Тарҷумаи манзумаи «Санги ман – алмос» бо Станислав Золоттсев ҳоло кори дуюмамон буд. Манзумаро худ тарҷумаи тахтуллафз карда будам, аввал онро ба тарҷумони машҳури рус Яков Козловский додам, ки пештар як китоби шеърҳои маро барои нашриёти «Советский писател» тарҷума карда буд. Ӯ раиси шӯрои адабиёти тоҷик дар СБИН ҳам буд. Манзумаро хонда омаду гуфт, ки ман туро бо ин манзумаи хуб табрик мекунам, мо ҳар дуямон дӯст ҳастем, ман китоби туро тарҷума кардаам, он вақт ман ҷавон будам, ҳоло пираму заиф ҳам, бинобар он, эҳсосоти гарму ҷӯшонеро, ки дар ин манзума ҳаст, ман шояд ба он дараҷаи заруриаш баргардонда натавонам, аз ин рӯ, онро ба ягон шоири хуби ҷавонтар пешниҳод кунем, ки тарҷума кунад. Агар ту ҳамин гуна кас надошта бошӣ, ман бароят ҷустуҷӯ мекунам, агар наёфтем, пас ман худам тарҷума мекунам. Аҷаб шахси масъулиятшинос ва поквичдоне буд. Ман номи Станислав Золоттсевро гирифтаам, гуфт, ки хеле хуб, ӯ ҳам шоири хуб аст, ҳам ҳамсоли ту, ҳамаи ҳиссиёти туро дар тарҷума дода метавонад, ки воқеан ҳамин тавр ҳам шуд. Станислав тарҷумаи тахтуллафзро хонда гуфт, ки, Аскар, агар ту нахоҳӣ ҳам, ман инро тарҷума мекунам. Пас тарҷума кард, мо ду бор ҳамроҳ нишаста, онро дида баромадем, аз рӯи хоҳиши ман баъзе ҷойҳои онро боз кор кард. Ҳоло дар баррасӣ аз он пораҳо мехонду аз ҷониби устодони варзида истиқболи

гарму ҷӯшоне медид.

Манзумаи «Санги ман – алмос»-ро шоираи хуби худамон Нисо Ҷӯраева ҳам, ки ба ду забон – ба тоҷикӣ ва русӣ – шеър менавишт, ба русӣ тарҷума карда буд. Ӯ рӯзе ба назди ман омада гуфт, ки мехоҳад ин манзумаро ба русӣ тарҷума кунад, ман ба ӯ гуфтам, ки ҳоло ин корро Золоттсев карда истодааст, оё заҳмати ту зоеъ намешавад. Ҷавоб дод, ки, на, ман онро бевосита аз забони асл тарҷума мекунам, ӯ аз тарҷумаи тахтуллафзӣ, мебинем, кадомаш хубтар мебарояд. Ӯ ин корро анҷом дод вале, мутаассифона, умраш вафо накард, чопи тарҷумаашро надид, ҷавон аз олам даргузашт. Сергей Сухоян, ки сармуҳаррири маҷаллаи «Помир» буд, ҳар дуи он тарҷума ва нусхаи аслро ҳам дар шумораи 1-3 соли 2004 чоп карда, ба баҳси сифати тарҷума оғоз дод вале баъзе аз дӯстон ба ин қор моневъ шуда варо сарзаниш карданд. Ҳеч қисса не, аз мост, ки бар мост. Муҳимаш тарҷумаи марҳума Нисо ҳам рӯи чопро дид. Равонаш шод шуд.

Ман баъд аз дувоздаҳ соли раисиам дар Иттифоқи нависандагон, ки ду навбат интихоб шуда будам, соли 2003 фориг аз хидмат шудам вале то соли 2005 муовини Раиси Маҷлиси миллӣ боқӣ мемондам. Аз ин рӯ, ман дигар ихтиёри вазифаи маошдор накардам, ҳарчанд ба ман дар Маҷлиси миллӣ ду бор вазифаи баланди маошдор пешниҳод карданд, аммо ман ба қори эҷодии худ машғул шуданро пеш гирифтам, зеро нақшаҳое доштам, ки бояд амалӣ мекардам. Ҳамин тариқ, шаш сол ба қорҳои худам машғул шудам, ки беҳтарин солҳои умрам буд. Он қадар саргарми қор будам, ки шаш сол мисли як рӯз гузашт. Китоби ашъори «Замини сабзи боварҳо», ки аз 280 саҳфа иборат буда, соли 2008 ба чоп расидааст, маҳсули ҳамин давра мебошад, ки бароям яке аз мақбултарин китобҳоям аст. Таҳрири тозаи қисмати «Дӯзах»-и «Мазҳакаи илоҳӣ»-и Данте ҳам ба ҳамин солҳо тааллуқ дорад. Баъдан ба ман зарур

омад, ки ҳуччатҳоямро барои нафақа таҳия кунам, барои он ман интихобан аз рӯи даромади панҷ соли корам бояд маълумот пешниҳод мекардам, азбаски ман аз нашрияҳои гуногун ва шахрҳои гуногун ҳаққи қалам мегирифтам, чунин маълумотро таҳия кардан даводави беҳисобе дошт, ки ман онро таҳаммул карда наметавонистам. Бинобар ин соли 2009 зарур шуд, ки даъвати сеवуми ғамхоронаи Раиси Маҷлиси миллӣ Маҳмадсаид Убайдуллоевро бипазирам ва дар он ба сифати мудири котибот ба кор шуруъ кунам, ки баъдан барои ду сол ҳуччати даромади маблағ дошта бошам. Дар Маҷлиси миллӣ бо рафиқони хубе ҳамчун Музаффарӣ Ашӯриён ва баъдан бо Мизроб Кабилов, ки раисони Дастгоҳи Маҷлиси миллӣ буданд, кор кардам. Ҳар ду ҳам ба ман хеле меҳрубон буданд, ки сипосгузори меҳрубониашон ҳастам. Вале 29 июни соли 2011 маро сактаи дил гирифт, ки пас аз он аз хидмат даст кашидан лозим омад.

Агар қиссаро кӯтоҳ кунем, декабри ҳамон сол маро чарроҳии дил ва ду раги диламро нав карданд. Аз соли 2013 ба Институти забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хаттии ба номи Рӯдакӣ ба кор омадам, ки Акбар Турсон директори он буд. Ў ба ҷону ҳолам намонда, маро мудири шуъбаи адабиёти муосир ва муовини сардабири маҷаллаи илмии «Суханшиносӣ» таъйин кард. Пас аз ним сол ман мудириро тарк карда, ходими калони шуъба шудам. Кор бо Акбари Турсон, донишманди варзида, хушиҳои бисёр дошт, суҳбат ва баҳсҳои муфиди илмӣ мекардем, ягон вақт фурсат даст диҳад, муфассалтар хоҳам навишт. Маҳсули яке аз баҳсҳои мо мақолаи «Киштинишастагонем ё киштишикастагонем?»-и ман оид ба ғазали Ҳофиз буд. Рӯзе дар суҳбате ман ба ӯ он байти Ҳофизро хондам ва ӯ гуфт, ки ба фикри ӯ «киштинишастагон» дуруст аст вале ман, ки ҷонибдори «киштишикастагонем» будам, чизе нагуфтаму баъди даҳ-понздаҳ рӯз мақоларо навишта оварда додам, ки бихонад. Ў хонду ба ман гуфт, ки, о, дар ин ҷо ин қа-

дар гап будааст ва дар дар гӯшаи мақола навишт, ки маро далелҳо конеъ карданд, дар маҷаллаи «Суханшиносӣ» чоп карда шавад.

Ман дар чанд соли охир машғули кори тадқиқотие будам, ки дар он вежагиҳои анвои шеъри ғиноӣ дар мисоли шеъри ғиноии тоҷикии нимаи дуюми садаи XX баррасӣ мешуд ва онро дар ҳаҷми бештар аз панҷсад саҳфа анҷом дода, дар ҷилди сеvуми «Маҷмӯаи осор»-и ҳафтҷилдаи худ ба чоп расонидам. Онро ба забони русӣ тарҷума ҳам кардам. Ба зами ин, як силсила ғазал ва қариб як китоб дубайтӣ навиштам, ки онҳо ҳам аввалин бор дар ҷилди дуvуми ин ҳафтҷилда нашр шуданд.

Ҳоло мехоҳам ба ҳамин иктифо кунам, ҳарчанд чизи навиштаи бисёр аст, вале умедворам, ки ман ба навиштани ҳодисаҳои дигар ҳам, ки дар байни ин воқеаҳо гузаштанд вақти мусоид пайдо мекунам ва менависам. Алҳол ҳамин қадар кофист.

Декабри соли 2014 – августи соли 2017

Мӯсо Диноршоев,
академик, доктори фалсафа

БОЗТОБИ ФАЛСАФА ДАР ШЕЪРИ АСКАР ҲАКИМ

Ман мунтақиди адабӣ нестам, аммо меҳр ба адабиёт дорам, махсусан ба шеър. Ин шояд аз он сабаб бошад, ки риштаи асосии фаъолияти ман фалсафа аст ва дар дарозии таърих фалсафаи тоҷик ҳамеша бо шеър чунон қаробати наздик доштааст, ки гоҳо намешавад фарқ кард, ки кучо фалсафа асту кучо шеър. Дар ин ҷо ман албатта мазмуну мундариҷа, мухтаво, аслу моҳиятро дар назар дорам, на тариқи ифодаи онҳоро.

Маълум аст, ки тарзи ифодаи фалсафа забони илму андеша асту тариқи баёни шеър шеваи отифаву сувари ҳаёл. Вале ҳақиқат ин аст, ки олитарин асарҳои илму адабиёт дар натиҷаи ба ҳам ҷӯш хурдани ин ду сарчашмаи ҳастии инсон – эҳсосу тафаккур офарида шудаанду офарида хоҳанд шуд. Хуллас, ки ман дӯстдори шеърам ва шеъре, ки дорои фикру андеша буда, онро бо отифаи муассиру фарогир ва сувари ҳаёли рангин ба чилва оварад, зеро ман дар фалсафа андешаи сатҳиро наменвисандам ва дар шеър баёни урёнро ва ҳоло, ки манзури ин навишта пажӯҳиши шеър аст, бояд сараввал таъкид кунам, ки маро танҳо шеъре, ки андешаи амиқ ва бозтобе аз фалсафаи ҳастӣ дошта, онро бо муассиртарин отифаву тасвирҳои шоирона бозгӯ мекунад, ба худ машул медорад.

Ҳафт-ҳашт сол қабл аз ин банда ба зиёфате даъват шуда, каме барвақттар омада будам ва ҳамроҳи файласуф Нодири Одил ва шоир Аскар Ҳақим дар арчазори паси тарабхона гашту гузор мекардем. Дар он ҳангом сухан аз арчаҳо рафту Аскар Ҳақим ба мо шеъре бо номи «Дарах-

ти арҷаи кӯҳам...» хонд, ки моро бо диди батамом нав ва бардошти амиқи фалсафияш аз зиндагӣ саҳт мутаассир кард. Хоҳиш кардем, ки боз ягон шеърӣ дигар хонад. Ғазале хонд, бо номи «Ойинаи нур». Бисёр хуб буд. Хонданаш ҳам. Нодири Одил фикри чолибе гуфт, ки танҳо шоири хуб шеърро хуб мехонад. Ман ба Аскар Ҳаким гуфтам, кайҳо мехостам ба Шумо гӯям, ки худро аз мансабҳо фориғ карда вақтатонро танҳо барои эҷод сарф кунед, аммо меандешидам, ки шояд мақбулатон нашавад. Ҳоло, ки дар ҳамин ҳол ҳастед, Шуморо бо ин шеърҳо ва ҳам бо озодиатон муборакбод мекунам. Аз он рӯз дар дилам хоҳише пайдо шуда буд, ки чун фурсате мусоид ба даст ояд, дар бораи дарк ва таассуроти худ аз шеърӣ ин шоири шинохта андешаоямро ба қалам орам.

Ба ҳар ҳол риштаи асосии ман фалсафа аст вале умрест, ки андешаҳои фалсафии ман аз сарчашмаҳои саршори ашъори ҳақимонаи устод Рӯдакиву Низомӣ, Фирдавсиву Хайём, ғазалҳои сӯфиёнаи Мавлавиву орифонаи Ҳофиз, ошиқонаи Ҳилолӣ ва маъниофарину мӯшикофонаи Бедил об хӯрдааст, яъне мехоҳам бигӯям, ки ман бо тақя бар завқи худ шоирро на ҳамчун моли фалсафа, яъне андешаю тафаккур, балки муқаддман ҳамчун моли адабиёт дарк мекунам, зеро шеър аввалан моли адабиёти бадеист, ки дар он отифаву тахайюлу суварнигорӣ мақоми нахустиндараҷа дорад. Бинобар ин ман ба худ иҷоза медиҳам, ки оид ба мақоми ин ҳар ду – андешаву тафаккур ва тахайюлу суварнигорӣ дар шеър суҳбат кунам, зеро андешаи ман беэҳсосот нест ва эҳсосоти ман беандеша.

Табиист, ки ман дархӯри ин завқи худ, – андешаи ҳиссиётманд ва ҳиссиёти андешаманд доштанам, ашъореро мехонам ва меписандам, ки ба завқи ман ҷавобгӯ бошанд. Масалан, монанди он ду шеъре, ки дар боло аз онҳо ном бурдам. «Дарахти арҷаи кӯҳам...» шеърест, ки масъалаи мақоми инсонро дар ҷомеа бо отифитарин шакл ва сурату

забони муносиб ба маърази андеша мегузорад, ки дар назари аввал гӯё ба фалсафа ҳеч иртиботе надорад, аммо дар он ба ғайр аз масъалае, ки қайд кардам, боз масъалаи пайванди инсону табиат бисёр моҳирона ба воситаи ташхисонидани арча, ё дақиқтараш, ба арча табдил ёфта, аз номи он сухан гуфтани шоир таҷассуми бадеии худро ёфтааст.

*Дарахти арчаи кӯҳам, на сарв дар лаби ҷӯй,
Маро ба қомати маъшуқагон шабоҳат нест.
На ноз мекунаму мекашам на нози касе,
На бог меравам на хиром донам чист...*

*Ба решаҳои амиқам ба хок панҷа занам,
Ки устувор бидорам замини сабзи диёр.
Зи тафси тобаи ҳар санг об ҷамъ орам,
Ки дар тамуз нагардад гиёҳу гул хасу хор...*

Дар ин шеър боз чизи ҷолиб он аст, ки гоҳ инсон сифати арчаро ба худ мегираду гоҳ арча сифати инсонро ва ин ҳар ду ҷунон ноаён табиӣ ба вуқӯъ мепайвандад, ки кас онро ҳис намекунад ва баъзан аз он ҳам бештару амиқтар, масалан вақте ки ӯ «Ба решаҳои амиқам ба хок панҷа занам, Ки устувор бидорам замини сабзи диёр» мегӯяд ин суханон ба ҳар ду тааллуқ мегиранд ва ҷӣ зебою бачо. Воқеан ҳам дар доманаҳои кӯҳ арча мешинонанд, ки замини онро собит нигоҳ дорад ва вақте ки ин суханонро арча ба забон меорад, онҳо ба шоир ҳам тааллуқ гирифта, маъноӣ муҳаббати ӯро ба Ватан, ки барои сарсабзӣ ва пойдории он мекӯшад, ифода менамоянд. Ин намунаи барҷастаи пайванди инсону табиат аст, ки онҳо ба ҳамдигар табдил гашта, ҳар ду ҳам марому мақсади ягонадоранд. Ин сифати нодирест ва дар натиҷаи таъсири амиқи ангезаҳои айниву зеҳнӣ ба равони шоир ҳосил гашта, дар ӯ ҳолатҳои муассири рӯҳиро ба вучуд меоварад, ки ин ё он

ходиса ва ашёро дар заминаи маҳсус ва таҷрибаи шахсӣ барои ифодаи ин ё он муҳтаво омода месозад, ки онро отифа меноманд, агар он ҳаст, шеър ҳаст ва агар нест, шеър ҳам нест.

Тавсифи робитаи инсону табиат ва ашё дар бисёр шеърҳои Аскар Ҳаким чой дорад, ки барои гуногуну рангин баён намудан ва ё ба тасвир гирифтани муҳтаво хидмат мекунад. Ин сифатро донишманди эронӣ Алиасғари Шейрдӯст ҳам пай бурда, дар сарсухани «Баргузидаи ашъори АскарҲаким», ки дар Техрон нашр кардааст, чунин навиштааст: «Гоҳ хешро бо аносир ва ашёву падидаҳои табиӣ ҳамзабон мешавад (месозад-М.Д.) ва бо онҳо дармеомезад ва ин гиреххӯрдагӣ чунон бо устодӣ ва маҳорат сурат мегирад, ки хонанда амиқан аз он мутаассир мешавад. Шеъри «Дарё, маро бигир...» дар зумраи ин гуна офаринишҳои шоир ба шумор меравад»(1).

То ин ҷо аз се шеър сухбат шуд, ки ҳар яке мушаххасоти шоиронаи худро дошта, ҳолатҳои гуногуни ҳаёти рӯҳии шоирро бо мувофиқтарин воситаҳои тасвири бадеӣ, маҷозу истиораҳои тару тоза ба қалам оварда, намунаҳои олии шеъре мебошад, ки дар ҳеч ҷое аз онҳо кас фармудагии қаблии зеҳниро эҳсос намекунад, яъне онон ҳамчунон табиӣ мисли арчае, ки тасвир шуд, сабзидаанд ва ё монанди дарёе, ки мавриди рӯчӯ ва даромехтагӣ буду мавҷ мезад, аз дили шоир фуру рехтаанд. Кулли шеър ҳамин тавр бояд бошад, шеъри фалсафӣ ҳам, зеро фалсафа дар шеър на аз мақулаҳои фалсафӣ, мафҳуму истилоҳоти он, балки аз нигоҳи фалсафӣ доштан ба табиат, ашё, ҳодисот ва лаҳзоти зиндагӣ ҳосил мешавад. Дар зоҳири ин шеърҳо аз мақула ё мафҳуму истилоҳоти фалсафӣ аломате ба назар намерасад, аммо чун бар мазмуни шеър меандешем, мебинем, ки саршори андешаҳои фалсафӣ ҳастанд ва муҳимтарин масъалаҳои он, аз ҷумла масъалаҳои иртиботи инсон бо олам, табиат, ҷомеа ва инсонро дар бадеътарин анде-

шаҳои худ ифода менамоянд.

То ҷое, ки ман хабар дорам, Аскар Ҳаким аз фалсафаи умумибашарӣ, аз фалсафаи Юнону Рум то Ҳинду Чин огоҳии хуб дорад ва ман инро на танҳо аз асарҳояш, ки поёнтар аз онҳо сухан хоҳад рафт, балки аз суҳбатҳое, ки бо ӯ доштам, низ эҳсос кардам вале ман ҳаргиз иддаё надорам, ки ӯро тарафдор ё мубаллиғи ин ё он назарияи фалсафӣ муаррифӣ намоям, зеро дар асл ҳам ин тавр нест ва ин тавр буданаш ҳам зарурат надорад.

Дар ин маврид муносиб медонам, ба суханони Н. Добролюбов истинод кунам, ки чӣ гуна шоирон тавассути фарҳанги баланди тафаккури шоирона ҳокими афкори ҷомеаи соҳибмаълумот мегаштанд, зеро шеър андешаҳои мутараккии замони худро беҳтар аз ҳама ифода менамуд, ки шуури ҷомеаи рушдкунанда онро қабул мекард. Ӯ навиштааст: «ҳақиқатҳоро, ки файласуфон танҳо дар назария пай мебурданд, нависандагони нобиға дар зиндагӣ пайдо намуда, дар амал нишон дода метавонистанд... онҳо аз нақши хидматгории адабиёт фаро рафта, дар қатори симоҳои таърихӣ ҷой мегирифтанд, ки ба инсоният барои дарки қувваҳои зинда ва майлу хоҳишҳои табиӣ ӯ мадад мекарданд»(2).

Назария ва таълимоти фалсафӣ, ки то имрӯз интишор гаштаанд, дар бораи масъалаҳое, ки мавриди баҳс мебошанд, натиҷаву хулосаҳои худро доранд, ки ба мо маълуманд, аммо адабиёт ва аз ҷумла шеър аз воқеа ва лаҳзаҳои зиндагӣ ҳар дафъа хулосаи тоза ва нотакрори худро ироа мекунад ва барои ҳамин адабиёт аст. Хулосаи фалсафӣ аз асари бадеӣ ҳар дафъа аз тааммуқ бар ҳодиса, ашё, лаҳазоте, ки он ба тасвир мегирад ва ё баён медорад, яъне муҳтавои мундариҷаи он бароварда шуда, ҳосатан мансуби маҳз ҳамон асар ва бинобар он нотакрору тоза мебошад, ки шеваи кори Аскар Ҳаким ҳам дар ҳамин аст.

Вале ба ҳар ҳол бояд қайд кунам, ки Аскар Ҳаким дар

яке аз муътабартарин марказҳои илм Донишгоҳи давлатии Маскав ба номи Ломоносов дар аспирантура таҳсил карда, рисолаи илмӣ навишта дифоъ кардааст, ки дар он омӯзиш ва имтиҳони фалсафа аз талаботи ҳатмӣ ба шумор мерафт. Бинобар ин ӯ фалсафаро на фақат ба воситаи асарҳои адабиву бадеии нависандагони бузург, балки ҳамчун илм ҳам ба таври муназзам омӯхтааст.

Огоҳӣ аз фалсафа назари шоирро бар зиндагӣ ва зухуроти гуногуни он амику пурмаънотар гардонида, барои шинохти маҳз ҳамон лаҳза ва зухуроти он, ки метавонад бар шинохти мо аз оламу одам чизи тозаеро илова намояд, мадад мерасонад. Зеро, ба қавли шоири файласуфи ҷаҳонӣ Иоханнес Хӯте, адабиёт инъикоси олитарин лаҳзаҳои зухуроти зиндагист. Ва ҳоло расидем ба ҷое аз ин гуна лаҳза, ки дар азали «Ойинаи нур»-и Аскар Ҳаким ҷой дорад, суҳбат кунем, ки онро бо ҷаззобтарин шева барои ҳамеша баёну тасвир кардааст. «Ойинаи нур» ғазалест, ки аз олитарин лаҳзаҳои зиндагии ду шахсияти нотақрори фарҳанги маънавӣ - Ҷалолиддини Балхӣ ва Шамси Табрезӣ бардоште дорад, лаҳзае, ки он аввалиро Мавлавӣ, гӯяндаи «Девони Шамс»-у «Маснавии маънавӣ» ва ба ин васила номи дуюмиро ҳам абадӣ гардонду муъҷизаи шеърӯ шоирии ҳамаи давраи замони башариятро ба вучуд овард.

Бешубҳа, дарки фалсафии ҳастӣ ва замон аст, ки шоир ба дарёфти нотақрорӣ ва азимушшаънии ин лаҳза расидааст ва онро бо лаҳне, ки сазовори он аст, пур аз шавқу шӯр, ҳиссиётмандтарин андешаҳо, бедору ноҳудоҳо ба қаламрави абадият кашидааст. Боре ҳуди шоир дар яке аз маҳфилҳои эҷодиаши гуфта буд, ки ин ғазалро ҳангоми таби баланд доштани навиштааст, ин ҳолат суҳанҳои болои маро ба тариқи дигар собит менамояд, ки дарки фалсафии замону макон дар замири шоир ҳамеша ҷой дорад, ки ҳангоми зарурӣ ногаҳон буруз мекунад ва ин ғазал далели он аст. Сазовор аст, ки ин ғазалро пурра

биёрем, то хонанда ҳам тавонад, бар сари он андеша кунад
ва худ хулоса бигирад:

*Ин ойинаи нур кӣ будаст, кӣ будаст,
К-аз оби рухаи чашмаи хуршед намудаст.
Оҳ, ин чӣ гузаитан зи бари мо ба хамӯшӣ,
Хомӯш, ки хомӯшии ӯ авҷи суруд аст.
Дар гунчаи лабҳош агар бӯи баён нест,
Шаҳр ин хабари тозаи ишқ аз кӣ шунудааст.
Хуш мераведу рафтани ӯ нест видое,
Ҷро, ки ба ҳар мақдами падруд, дуруд аст.
Ҷ масҷиду дайреву куншите нашиносад,
Аммо ҳама афтада ба пояи ба суҷуд аст.
Гар дастии сахо мояи ноз аст башарро,
Ин ӯст, ки аъзои вучудаи ҳама ҷуд аст.
Ин банда, Худоё, чӣ Худоест, ки банда-и
Будову тарсову мусалмону яҳуд аст.
Як бор, ки бар боми фалак рафт, дигар рафт,
Ойини чаҳон гарчи фароз асту фуруд аст.
Он аст, ки аз рӯзи азал нест суқутаи,
Роҳе, ки кунад азм, сууд асту сууд аст.
Моро ҳама ин дидаи ҳайрон зи қафояи
Бо шавқу хитобе, ки кӣ будаст, кӣ будаст?!*

Ин ғазалест аз зуҳур ва муъҷизаи ду нобиға – Шамс ва Мавлоно, ки аз равобти онҳо – натиҷа дарёи беканори ғазалиёте пайдо шуд, ки ҷовидона ба шӯру алаён мавҷ мезанад, бо зеботарин калимоту таъбироту истиораҳо суҳбат кардааст. Дар ҳар байти ин ғазал он дунёи мунаввари ин ду нобиға ба чилва омада, моро шефтаи худ мекунад. Ҳар таъбиру вожае, ки дар ин ғазал омадааст, дар баробари тасвири бадеъии авзоъ ва шахсияти ин ҳар ду боз бар таълимоти тасаввуфӣ онон ишора дорад, аз қабилӣ ойинаи нуру чашмаи хуршед, ишқу хомӯшӣ, масҷиду дайру ку-

ништ, сучуду чуд, сукуту сууд ва ғайра, ки далели маҳорат ва устодии шоир дар истифодаи пурмазмуни воситаҳои баёну тасвир аст.

Ҳоло зарур нест, ки дар бораи маънӣ ва пахлӯҳои гуногуни ин калимоту таъбирот дар тасаввуф ва шеъри тасаввуфии мо сухан ба миён оварда шавад, зеро онро аз фарҳангу асарҳои ба ин мавзӯ бахшидашуда метавон пайдо кард вале он чизро мехоҳам қайд кунам, ки ба ин шева истифода кардани онҳо, ки ҳам ба таълимот ишора дошта бошад ҳам чехраву ботини намояндагони барҷастаи онро ба мо маълум намояд, аз дасти касе меояд, ки онро, чунонки зарур аст, шинохта бошад.

Тасаввуф бахши бузурги фалсафаи мост ва шоироне, ки тавонистанд онро бо шеъри худ шоирона даромезанд, маҳсуле ба даст оварданд, ки ба шеърашон жарфои беқаринаи маъно ва болҳои бесобиқаи гардунсайри эҳсосотро эҳдо кард. Мехоҳам таъкид кунам, ки ин шеваи қор, агар ба он боз эҳсоси замони нав ва масъулияти шаҳрвандӣ илова гардад, ки бе онҳо умуман фарҳангу адабиёти муосирро тасаввур кардан мумкин нест, натиҷае ба даст меояд, ки дар радифи фарҳангу адабиёти ҷаҳонӣ қарор хоҳад гирифт. Мо дар шеър намунаи ин гуна асарро дорем, он достони «Санги ман – алмос»-и Аскар Ҳаким аст. Дар бораи ин достон аз ҷониби донишмандони адабиёт ва шоирон мақолаҳои бисёре навишта шудааст вале ман дар ин ҷо мехоҳам дар бораи дарки шоиронаи фалсафаи ҳастӣ дар он чанд сухан гӯям, зеро ба ақидаи ман он намунаи болотарин дастовардест, ки шеъри муосир дар ин ҷода дорад.

Бояд гуфт, ки Искра Денисова дар баррасии ин мазҳум дар Созмони байналмилалӣ иттифоқҳои нависандагон дар Маскав бар ин нукта таъкид карда, навиштааст: «Шояд, хусусияти ба худ хоси достон аз он иборат бошад, ки ҳар мисраи он аз ақоиди пантеистӣ – ягонагии Худо-ву Табиат саршор аст, ки эҳтимол аз таълимоти Зардушт,

аз Суғди бостон сарчашма мегирад. Ин пантеизм заминаи асосӣ, пойдеворест, ки дар болои он бинои чустучӯҳои маънавии шоир бунёд мешавад. Доираи чустучӯҳои маънавии шоир хеле фарох аст ва он ҳамаи дину мазҳабҳоро фаро мегирад. Ва дар айни ҳол тафаккури ӯ аз ҳамаи ин дину мазҳабҳо мази онҳо – адолат, инсоф, пиндори нек ва, албатта, муҳаббат ба ҳамаи мавҷудот ва пеш аз ҳама муҳаббат ба инсон, ба оне, ки ба китфони то хуншоршавӣ хӯрдшудаи хеш осиесанги зиндагиро мекашад, интиҳоб карда мегирад. Ба назари ман чунин менамояд, ки ин гуна ифодаи фавкулӯдаи зебӣ, тавоноӣ, қудрати маънавии ин дoston дар натиҷаи ба ҳам овардани тафаккури олий, фарҳанги олий ва решаҳои асили бостонӣ, бутпарастӣ, зардуштӣ, чавҳари табиӣ ва модарзодӣ ба вучуд омадааст»(3). Ва ман ба ин гуфтаҳои ҳаққонӣ илова мекунам, ки дар он тафаккуроти исломӣ ҳам бозтоби дурахшони худро дорад, масалан:

*Дил ибодатгаҳи ман
Ҳамди ислом аст*

он сура, ки ман мехонам...

*Ва ба ҳар кас, ки ба дил маъбади имонаш ҳаст,
Оварам рӯйи намоз.*

*Ва дуо мегӯям,
Беҳи имони маро дорад сабз
Он Худое, ки туро сабз ниғаҳ медорад.
Рӯ ба абре, ки равон аст ба дарёи само, мезорам,
То барад хайру савобаш ба қабули хуршед.*

Донишманди афон Ғулом Саҳии айрат дар бораи муҳтавои дoston, аз ҷумла чунин навиштааст: «...достони Аскар Ҳаким достони хеле олист ва суҳанони он қудсӣ ва дар айни замон сурурбахшанд. Дар он ҳаёт бо тамоми пур-

рагию паҳноварияш чӯш мезанад. ... Чизе, ки Аскар Ҳақим навиштааст, инкишофи тозаҷӯихои Нодири Нодирпур... ва ... Сӯҳробӣ Сипехрӣ мебошад, ки нобиғаи шеърӣ муосири форсӣ маҳсуб мешавад. Достони Аскар ҳамоҳанги достони ӯ «Садои пойи об» аст... Ман ҳар дуи ин дostonро шоҳкори адабиёти муосири форсу тоҷик мешуморам»(4).

Ҳамчунон ки мебинем, ин донишмандон сифати волоии фалсафӣ доштани ин дostonро таъкид кардаанд, ки худ ба худ ҳам далели дар пояи баланд будани он аст вале ба ҳар ҳол ба назари шоире, ки ӯро аз ҷумлаи бузургтарин шоирони русзабони замон мешиносанд – Темур Зулфиқоров рӯй меорем, ки дар сифати шеър будани он мегӯяд: «Аскар Ҳақим достоне шаффофу булӯрин, тозаву тар ҳамчунон Уолт Уитмен эҷод кардааст. Бешубҳа, достони нави Аскар Ҳақим на танҳо сухани тару тозае дар шеърӣ тоҷик, балки умуман дар шеър мебошад»(5).

Ин ду навъи баҳо, ки ҳам муҳтавои фалсафӣ ва ҳам ҳунари шоиронаи онро дар бар гирифтааст, ба мо имкон медиҳад, ки бо итминони комил дар бораи ҳар ду ҷиҳати он ҳамчун дастоварди бесобиқаи адабиёти муосир суҳбат кунем. Мунсифона, бояд қайд кунам, ки ин маъниро ҳам пеш аз банда дар ҳамон баррасии зикршуда шоири рус Станислав Золотсев, ки дostonро ба русӣ тарҷума кардааст, таъкид намуда, гуфтааст: «Ман ин асарро ҳамчун як падидаи мутлақан нав пазируфтаам»(6). Зимнан мегӯям, ки ин дostonро шоираи хушзавқи русзабони тоҷик Нисо Ҷӯраеваи шодравон ҳам аз рӯи муҳаббате, ки ба он дошту эътиборе, ки ба он меод, ба русӣ тарҷума карда буд, ҳарчанд медонист, ки он тарҷумаи русӣ дорад ва ҳар дуи он тарҷума ҳамроҳ дар маҷаллаи «Помир» барои баррасӣ ва муҳофиза ҷой шуда буд.

Масъала дар сари бардоштҳои фалсафии дoston аст, ки дар он масъалаҳои фалсафии робитаи фарду ҷомеа, марғу зиндагӣ, азалияту абадият ва амсоли онҳо ба ҷӣ да-

рача бо отифа ва тахайюлот дар перояи рамзу мачоз ва ташбеҳу истиороти дилчасп ифодаи бадеъии худро ёфтаанд. Ба огози дoston тавачҷух кунед:

*Ман киям,
Одаме ангори дарахт,
Решаам рафта дар оби дили деҳ,
Шохаам сабз шуда дар тани шахр,
Ки бад-ин ҳол на шахрӣ, на деҳотӣ бошам,
Кандам аз хеш, чӣ сон бо дигаре пайвандам?!*

Бубинед, ки дар ҳамин чанд мисраъ муҳимтарин маъсалаҳои ҳастии фалсафии инсон ба чӣ устодии шоирона матраҳ шудаанд. «Ман киям», аз кучо омадаам ва ба кучо меравам – суолҳои ҳамешагии фалсафии инсонии огоҳест, ки ба худ медиҳад, то рисолати инсонии хешро муайян кунад. Инҳо суолҳои абадӣ вале барои ҳар наслу ҳар инсон тоза, ки ба онҳо ҷавоби худро бояд бигӯяд. Дар мисраи дуюм боз маъсалаи муҳими дигари фалсафаи ҳастии инсон матраҳ аст, ки он пайванди ӯ бо табиат аст ва дар ҷаҳор мисраи баъдина боз ҳам маъсалаҳои дигари аз он ҳам муҳимтари муносибати шахрӯ деҳ ва инсоне, ки дар байни ин ҳар ду бояд шахсияти худро муайян намояд, ба миён гузошта шудаанд. Вале хонанда агар чиддан фикр накунад, ҳеч пай намебарад, ки шоир дар баробари изҳори ҳиссиёти шахсӣ ва отифии хеш маъсалаҳои ҳастии фалсафии инсонро ба маърази андеша мегузорад, зеро ин маъсалаҳо на чун маъсалаи фалсафӣ бо забони мантиқӣ ба миён гузошта шудаанд, балки мавзӯӣ баён ва тасвири шоирона қарор гирифта, монанди шоҳаҳое аз дарахт табиӣ ва ноаён мерӯянд ва дар дoston баррасӣ мегарданд. Ин аст маҳорати баёни шоиронаи маъсалаҳои фалсафӣ, ки забонаш пур аз мачозу истиора буда, дар айни замон муҳимтарин нуктаҳои фалсафаи ҳастии инсонро ифода менамояд.

«Санги ман – алмос» бо фаро гирифтани масъалаҳое, аз кабили инсону табиат, инсонун инсоният, адолату разолат, ишқу муҳаббат ва нафрату адоват, озодию асорат достонест, ки барои ҳамеша тару тоза ва мавриди қабули хотир боқӣ хоҳад монд, зеро ҳар насли башар бо масъалаҳое, ки дар он матраҳанд, рӯ ба рӯ омада, ба сари он андеша хоҳад кард ва ба ӯ ҷавобҳое, ки як инсонии дилогоҳ дар ин бора додааст, на фақат шавқангез, балки мададгор ҳам хоҳад буд, ки ҷавобҳои худро ба он ёбад ва ин хусусият ба ин асар фазилати фаромаконияу фарозамонӣ медиҳад.

Ин достонро барҳақ метавон симфунии зебои ҳаёт номид, зеро дар он зухуроти гуногуни ҳаёт бо самимитарин суҳанҳо, шӯрангезтарин ҳиссиётҳо, ҳаёлангезтарин суратҳо ва дилнишинтарин маъниҳо ифодаву тасвиру тавсиф шудаанд:

*Дӯст дорам фаварони гули шафтолуро,
Ишқи занбӯри асалро ба арӯси гули себ,
Ки ба як бӯсаи ширин кунандаи обистан
Ва ман обистани гулро*

*ба қалам об диҳам,
То ки дар дафтари ман шоҳаи себ орад бор.*

Ва ин яке аз зухуроти ҳаёт аст, ки ишора ба сарчашмаи ҳамаи зебоиҳо будани он дошта, аз ҷумла ба эҷоди бадеъ – обистани гулро ба қалам об додан, ки шоҳаи себ бор орад, яъне ба кори шоир, эҷод ҳам тааллуқ мегирад.

Ва зухуроти дигари ҳаёт ишқ аст, ки бе он зиндагӣ маъно надорад. Азбаски ишқ дар зиндагӣ чунин маъно ва моҳияти амиқ дорад, пас метавон ҳаётро ҳатто зухуроти дигари ишқ шинохт, зеро моҳияти ҳастии бошуурона дар ишқ аст. Ҳоло суҳан на дар бораи ашъори ошиқона мебошад, ки дар он шоир аз лаҳзаҳои гуногуни алаёни ишқ дар ҳастии худ суҳан мегӯяд, на, балки дар бораи худи чигу-

нагии ишқ ҳамчун навъи эҳсосоти инсонист. Ҷои таачҷуб ҳам нест, ки шеърӣ ошиқона дар эҷодиёти шоирон нисбат ба ашъоре, ки ишқро ҳамчун навъи эҳсосоти инсонӣ ситудаанд, ба маротиб бештаранд, зеро ин гуна лаҳзоти ошиқона дар зиндагиашон бештар буда, онро худ шахсан таҷриба ҳам кардаанд. Аммо ситудани ишқ ҳамчун навъи эҳсосоти инсонӣ аз таҷрибаи шахсии як нафар фаротар рафта, хусусияти аслии ишқро, ки ба ҳама тааллуқ гирифтаниш мумкин аст, дар бар мегирад ва дар он ҳолат он на моли эҳсосоти фарди ҷудогона, балки маҳсули эҳсосоти умумибашарӣ ба ҳисоб меояд, ки як навъи зухуроти ҳаёт маҳсуб мешавад. Ва ҳоло ки сухани мо аз ситудани ҳаёт аст, манзури мо аз ишқ низ ҳамин яке аз зухуроти ҳаёт будани он аст. Дар достони «Санги ман – алмос» чунин мисраъҳое ҳастанд, ки манзури моро ба дараҷаи аъло таҷасуми бадеӣ додаанд:

*Духтарам, к-аввали бурҷи моҳӣ
ба ҷаҳон омадааст,*

Рӯзе омад тозон,

(Он замон кӯдак буд)

Гуфт: Бобо, амакero дидам дар кӯча,

Ба сараиш лонаи кафтар мерафт

Ва ба оҳубара мегуфт сухан чун бо мо,

Моҳӣ аз рӯд ба ҳар як суханаиш пар мезад.

Ногаҳон себи ҷавоне, ки ба зераиш будем,

3-ин суханҳои шигифти кӯдак

Шох афшондаву ларзиду шукуфт.

Ҳамчунонки мебинем, дар ин мисраъҳо сухан аз таҷрибаи шахсист, ҳатто симои Маҷнун, ки рамзи ошиқии бебадал аст, ба воситаи дарки кӯдаконаи духтари шоир, ки худ ҳам маҳсули ишқ аст, бисёр содаву табиӣ ва поку

беолоиш бо таъбиру тасвирҳое чун ба сар лонаи кабӯтар доштан, бо охубара чун бо инсон сухан гуфтан ва аз рӯд ба ҳар суханаш пар задани моҳӣ ва шукуфтани себи ҷавон пас аз шунидани ин суханҳо, ки ишора бар Лайлост, дар пеши назар мучассам карда мешавад, ҳама зебоянду дилнишину хотирмон. Дар ҳамин асос дар мисраъҳои баъд аз он ситоиши олиҷанобе аз ишқ карда мешавад, ки ҳамчун чамъбасти фалсафӣ пур аз маънову эҳсосот буда, ишқро, ишқи маҷозиву намозӣ, яъне ишқи моддию маънавиро дар ҳама ҷой, дар ҳар лаҳзаву дар ҳама зухуроти нек дида, ба ҷону дил меболад ва он оҳанги болидану таассуроти амиқ хонандаро низ батамом зери таъсири худ мегирад:

Зиҳӣ, он ишқи Худованди

чаҳонҳои чаҳонсоз,

зиҳӣ,

Ки саросар ба ҳама соҳати даҳр,

Ба ҳар оҳанги сабо,

Ларзаи барги дарахт,

Сари ҳар мавҷи равон,

Балки дар ҳар нафаси туи биёбони ҳаҷир

Накҳати ишқи маҷозиву намозӣ ҷорист

Ва ба ҳар нахли шукуфта

чамани орзуи Лайлоест

Ва ба ҳар пайки навозишигари бод

Мавҷи дарё,

таби саҳрои дили Маҷнунест.

Бешубҳа, агар шахси шоир худ эҳсосоти сӯзони ошикона нашошта ё онро таҷриба накарда бошад, сухани ӯ дар бораи ишқ ҳамчун навъи ҳиссиёти инсонӣ амиқу таъсирбахш нахоҳад буд, зеро асаргузори дарку эҳсосоти кулӣ ҳам дар асоси таҷрибаи шахсӣ ба даст хоҳад омад. Ҳар қадар таҷрибаи шахсӣ амиқу сӯзонтар бошад, ҳарф аз

эҳсосоти кулӣ низ ҳамон қадар жарфову ҳарорат пайдо менамояд. Баъзан ҳар ду навъи ин эҳсосот метавонад дар як шеър ба ҳам ояд, масалан дар шеъри «Достони ишқи ман»-и Аскар Ҳақим дар асоси таассуроти шахсии ошиқонаи шоир хулосаҳои фалсафие ҷой доранд, ки бар эҳсосоти куллии ошиқона нисбат мегиранд:

*Эй саропо дафтари шеъри худоёна,
Бо мани муштоқи шеър аз байти абрӯят худой кун,
Таширо аз чашимаи нӯши лабонат оби ҳайвон деҳ
В-ин ҳаёли бепарамро болу пар деҳ, шавқи ҷавлон деҳ.
Сатрҳоямро ба мавҷи обшори мӯйи афшонат
Аз ҳама қайди тааллуқ яксара озод кун,
То абад банди ту бошад,
Бахтпайванди ту бошад...*

Ин суҳанон аз таҷрибаи шахсии ошиқона бармеоянд вале байте, ки дар зер меояд, хулосаест, ки аз ин ва монанди ин байтҳо гирифта шуда, ба тавсифи ишқ ҳамчун эҳсосоти кулӣ нисбат мегирад ва азбаски ҳиссиёти ошиқонаи дар боло ифодагашта тозаву тар ва сӯзону фарогир аст, хулоса амиқу фароҳ ва пурмаъност:

*Гар ҷаҳон ҷоие барои зиндагӣ дорад,
фақат оӯши ишқ аст,
Гар ҷаҳон ҷоие барои бандагӣ дорад,
фақат оӯши ишқ аст.*

Ишқ, танҳо ишқ аст, ки инсон бо он метавонад зиндагии шоиста дошта бошад ва на танҳо зиндагӣ, ҳатто марг, яъне бандагии шоиста ба ҷо овардан ҳам ба шарофати он аст, пас эҳсосоти ишқ на фақат як навъи зуҳурот аз ҳаёт, балки маъноӣ ҳаёт аст. Шоире, ки ба ишқ ин қадар мақоми олий дода, сабаб ва моҳияти ҳаётро дар он мебинад, агар

зиндагиеро беишқ бинад, ба чӣ ҳолати тоқатфарсое гирифтोर шуданаш мумкин аст. Ва ӯ ба ҳоли онҳое, ки дар дунёи ба қавле «хирадгаро» ё «бохушона» макоми ишқро ба эътибор намегиранд, ё бо «беишқӣ» мезиянд, саҳт таассуф хӯрда, дар «Чашми оҳу», ки шеърӣ ошиқонаи пуртаъсир ва навгароёнаи зебоест, бо мурочиат ба маҳбуби дилаш мегӯяд:

*Дар ин дунёи дарбаста,
Ки шаҳрӣ пеш аз он ки мекунад
дарро ба рӯят боз,
Ту ро аз пушти дар бинад ба чашимандоз,
На танҳо боз медорам дари худро,
Ки қуфли синаро бишкаставу сар медиҳам овоз:*

*Дар ин айёми беишқӣ
Ҳама он гуна ҳушёранду соҳибҳуш,
Ки ҳатто дар шигифт оянд аз Лайлову аз Мачнун.*

*Ва ман акнун
Ба ёди чашми оҳуят,
Ғизоле ҳам намеёбам, ки бо ҳасрат кашам оғӯш.*

Ишқ моя ва маънии зиндагию ҳастист. Маъмулан муносибат ба ин ҳар ду ду навъ сурат мегирад – ҳушбинона ва бадбинона ва азбаски решаи фалсафа асосан дар ақл аст, ки он аз таҷриба ҳосил гашта ҳар лаҳза тайир намепазирад. Аз ин рӯ, файласуфе, ки бар кадом ин ду навъи идроки зиндагию ҳастӣ моил бошад, бештар дар ҳамон ҳол хоҳад монд. Шеър аммо дигар аст: решаи он асосан дар эҳсосоту таассурот асту моҳияташ дар мондагор кардани лаҳзаи шоирона, бинобар ин дар осори як шоир ҷой доштани ҳар дуи ин навъи бардошт аз зиндагӣ комилан табиист ва агар зарур бошад, шояд аз рӯи бартарики кадоме аз ин таассу-

рот дар саросари эҷодиёташ ўро ба ин ё он фирқа мансуб доништан мумкин аст, ки он ҳам дар аксари ҳол шартист. Бинобар ин агар дар ашъори шоир ғаму шодӣ ба ҳам даромехта оянд, аҷобате надорад. Дар асл ин идроки дучо-нибаи ҳастист, ки аз ду қувваи ба ҳам зид - неку бад шакл гирифтани оламро таъкид менамояд, ки асоси таълимоти Зардушт бар он гузошта шуда буд, яъне ин чизест, ки дар азал буду то абад ҳам хоҳад монд. Дар айни ҳол барои мо он муҳим аст, ки ин шоир ба дарки ин нуктаҳо аз замони ҳоле хеле ҷавониаш расидааст. Ду шеъре, ки ў дар 18-19 солагиаш навиштааст, ки яке «Гул ва хор» ҳамон вақт ҷоп шуда, дигаре «Имони сағ» баъди сӣ-сивупанҷ сол ба нашр расидааст, далели ҳоланд. Шеъри аввал аз ҷаҳор мисраъ иборат буд, ки баъдан бо номи «Ҳамоўш» ва афзудани байти дуум дар шаш мисраъ дар «Мунтахаби ашъор»-и ў омадааст, ки ин аст:

*Гул ҳамоғӯш ба хоре рустаст,
Аҳд гӯё ки ба ёре бастаст.
Лек хораи тани гул озорад,
Ҳар нафас ранҷи наваи бозорад.
Теша бар решаи он гар бизанӣ,
Ҳосил он аст, ки гулро биканӣ.*

Шеъри дуум «Имони сағ» ривоятист. Заминаи ин шеър дар фалсафаи ахлоқ, дақиқтараш бадахлоқӣ буда, дар хидматношиносӣ ифода гаштааст, ки оқибат инсонро бар ваҳшоният ва ноодамӣ расонидааст. Сайёде саги тозии худро, ки солҳо ба ў содиқона хидмат кардааст, дар рӯзи пирию нотавониаш нонхӯри сарзиёдӣ доништа, ба дашт мебарад, то бипаронад. Саги содиқи офил ба гумони он ки сохибаш ўро ба шикор овардааст, тамоми қувваи пиронаашро ҷамъ карда, ба охири хидмат тайёр мешавад, ки тири сохиби қадрношинос чигари ўро сӯроҳ мекунад вале сағ:

*Хунчакон омад ба пеши пойи ӯ,
То ба пойи ӯ бимолад чашму рӯ.*

*Дар ҳамин имони худ ҷон дод сағ,
Соҳибаи бар марғи ӯ овард шак.*

*Бори дигар тир зад бар синааш,
Тир зад бар дӯсти деринааш.*

*Монд дашту монд имону шаке,
Монд тиру монд инсону саге.*

Сухани шоир дар ин шеър дар ниҳояти фишурдагӣ ва муҷазӣ аст, ҳуди амал ба дараҷае муаассиру фоҷиавист, ки ҳама гуна воситаҳои ёрирасони бадеиро истисно мекунад. Шоир ҳатто ишорае ба баҳои худ ба ин амал намекунад, зеро дар ин маврид як ҳарф ҳам зиёдатист, баҳо дар ҳуди воқеа аст ва ҳар хонанда бе ҳеч гӯшзаде ба он мерасад. Ин шеър аз назари донишманди эронӣ Алиасғари Шеърдӯст аз ҷумлаи бехтарин шеърҳои муосир аст, ки бо ҳунари офаридани ҳолати фоҷеавӣ, нишон додани хулку хӯ ва бе ҳеч сухане маҳкум кардани ахлоқи ношоиста, ки натиҷаи манфиатҷӯии ғайриинсонист, дар радифи ашъори мондагори классикӣ қарор мегирад. Алиасғари Шеърдӯст дар нақди ин шеър чунин навиштааст: «Ва гоҳо Саъдивор каломи хешро дар хидмати танбеҳу огоҳии инсон мегирад ва вайро аз лағзишҳову бемехриҳову номардиҳову номуродихо огоҳӣ медиҳад ва ҳақ ин аст, ки ин бахш аз ашъори Аскар Ҳаким дар зумраи бехтарин сурудаҳои вай ба шумор мераванд. Намунаҳои ин гуна ашъор манзумаи «Имони сағ» аст, ки бо ниҳояти зебӣ ва устодӣ суруда шуда...» (7).

Ҳар дуи ин шеър «Ҳамоғӯш» ва «Имони сағ», ки дар ҷавонии шоир эҷод шудаанд, далели бебаҳси онанд, ки андешамандии фалсафӣ яке аз сифатҳои зотии истеъдоди

шоирии Аскар Ҳаким буда, он сол ба сол амиқу густарда ва шоиронаву муаассиртар мешавад ва дар достони «Санги ман – алмос» ва ашъори солҳои охири ӯ бо тамоми паҳнову жарфо ва таровату гуногунрангӣ ба зуҳур омадааст.

Дар баробари ҳамаи ин ҳамеша бояд дар назар дошт, ки андешаи фалсафӣ дар осори Аскар Ҳаким на ҳамчун мафҳуми мучаррад, балки ҳамчун як паҳлӯи тасвири шоиронаи ҳастӣ, ифодаи бадеии ҳиссиёту таассурот, омили таъсири шоирона ба тафаккуру амал зоҳир мешавад. Зеро андешаи ӯ ҳамеша аз сарчашмаи воқеият, олами беинтиҳои зуҳуроти ҳастӣ об меҳӯрад. Аз ин рӯ, ӯ бештар ба олами шайъӣ назар дорад ва олами шахсӣ, ки дар ашъораш инъикос мешавад, акси ҳамон олами шайъист, ки ӯ маърифат мекунад, яъне ин ҳамон олами ҳастӣ ва зиндагӣ, ки шоир бо дилаш эҳсосу дарк мекунад ва бинобар ин бо мурочиат ба дил мегӯяд:

*Он роҳ, ки меравӣ, надорад поён,
Баҳре, ки шино кунӣ, надорад соҳил.*

Ё дар рубоии дигар:

*Дарёб ту, он чиҳо гузашт аз сари ман,
Аҳсант ба ин тобу табу тоқати дил.*

Он чизе, ки аз сар мегузарад, яъне зиндагӣ мавриди тоқати дил, андешаи дил аст, ҷаҳони шахсии шоир инъикоси ҷаҳони моддист. Ин ҳолат барои ин шоир бисёр муҳим аст, зеро андешаи шоиронаи ӯ паҳно мехоҳад ва онро намешавад дар як олами маҳдуди ҳиссиёти фардӣ ҷой дод. Ӯ оламро бо ҳамаи гуногунии тазоҳуроташ ба дил ҷой медахад, ҳамчунонки дар шеъри «Арзадошт» бо бардошти ҳаёлпардозона мегӯяд:

*Ман, ки меҳоҳам равам бар кӯҳсорон
Ҳамчу тундар,
Ё кушоям сини худро ба киштиҳои дарё
Ҳамчу бандар,
Ман, ки шӯру шавкати дарё ба дил ҷо мекунам,
Хеширо аз қалби сангину ҳамӯши кӯҳ ово мекунам,
Ман агар маҳфил кунам,
маҳфил кунам танҳо ба хеш,
Ё ба он дарёи пурҷӯш,
Ё ба ин кӯҳи ҳамӯш.*

Ва дар ин ҷо кӯҳу дарё, тундару бандар, пурҷӯшию ҳамӯшӣ истиораҳо аз тазохуроти гуногуни ҳастист, ки шоир ҳамаи онҳоро дар дил ҷой додан меҳоҳад ва воқеан ҳам ҳамин тавр мекунад, ин аз фароҳии мавзӯи ашъораш, ки гуногунтарин паҳлӯҳои зиндагиро дар бар мегирад, баралло ба назар мерасад. Ин ҳолат дар эҷодиёти ӯ тасодуфӣ ва ё ноогоҳона набуда, балки мавқеест огоҳона, мақсаднок ва усулии эҷодии ӯро ифода менамояд. Дар баробари ин ӯ аз аҳамияти ҷаҳони шахсӣ ва ботинӣ заррае намекоҳад, ки дар ҳамин пораи иқтибосшуда ҳам вақте ки «ман агар маҳфил кунам, маҳфил кунам танҳо ба хеш» мегӯяд, мо тасдиқи онро мебинем. Аммо чизе, ки аз маҳфили бо хеш, яъне бо дили хеш баргузор кардаи ӯ бармеояд, ҳаргиз шахсӣ набуда, моҳияти башарӣ дорад.

*Ман намегунҷам ба маҳфилҳои танге,
Саҳнаи эҷоди шоир
саҳнаи дунёст.*

*Хеширо дар кулли дунё
мекунам эҳсос чун дар хонаи хеш,
Хонаи ман*

хонаи фардост.

*Баъд аз ин маъзури маҳфилҳову маҷлисҳоятон,
 Бо шумо, маҳфилбузургон, хоҳаме дарди бузург.
 Ончунон дарде, ки дар маҳфил нагунҷад,
 Ончунон дарде, ки дар манзил нагунҷад,
 То шумо дар хеш, дар олам нагунҷед,
 Балки дар ман ҳам нагунҷед.*

Шоир дар ин ду пора, ки аз аввалу охири шеъри «Арзадошт» иқтибос шуд, аз кӯшиши бо тамоми вусъат сина кушоданаш ба олами ҳастиву ҳодис сухан мегӯяд ва ҳатто ба онҳое ҳам, ки бар хилофи рисолати шоирӣ худро побанди маҳфилҳои танг месозанд, нукта мегирад ва мегӯяд, ки агар худро ба дарде гирифтӣ карданӣ бошед, ба дарде гирифтӣ кунед, ки дар олам ва ҳатто дар ман нагунҷад, яъне ман дар дард доштан аз олам ҳам бузургтарам. Албатта, ин ҳарф решаи тасаввуфӣ ва фалсафӣ дорад, дили ҳар ориф чанд олами ҳастиро дар худ гунҷоиш медиҳад, ба ин маънӣ шоир дар достони «Санги ман – алмос» ҳам ишора дорад:

*Чаши дил боз шуду дидам ман,
 Ки ҳамин мушти муҳаббат, ки варо Дил ном аст,
 Дар қафасбанди ниҳони сина
 По фаро мениҳад аз сахроҳо,
 Жарфтар аз дарё
 Ва фаротар аз ариш
 Ва ҳамон бори амонат, ки на дарёву на кӯҳ
 Ва на афлок тавонист кашид,
 Мекашад ин дили ошиқ бар дӯш.*

Акнун бояд дид, дарде, ки шоир аз он сухан мегӯяд, чӣ дардест, ночизи шахсист ё бузургу башарист. Барои муайян кардани он ба ашъоре рӯй бояд овард, ки шоир дар онҳо аз дард суҳбат мекунад ва хусусияти он дардро бояд

муайян сохт. Барои ин ба чанд шеъри ӯ, масалан, «Чӣ эҳсонест?!», «Шаҳри меҳолуд», «Имон», «Мерос», «Хазони умр», «Чароғи дур», «Аспи кишанбанд», «Камарбанди куҳистон», «Шеъри хундори ман гиряд...», «Сарви сабзу тути хушк», «Чӣ кунам?!» ва дигарҳо як назар андохтан кофист, ки чӣ дарди бузурги башарӣ будани он дарк карда шавад. Дар бораи шеъри охир «Чӣ кунам?!» Муҳаммадали Аҷамӣ дар мақолаи худ «Нигоҳе кӯтоҳ ба қомати баланди шеър», ки дар бораи вежагиҳои шеъри АскарҲаким аст, навишта буд, ки: «Ин шеър аз сарнавишти миллат, аз таърихи миллат, ранҷҳои миллат бар мо мегӯяд... Шеър аз аввал то охир як ҳуччат аст, ки тоҷик дар масири таърих чӣ гуна зистааст, чӣ гуна аз нобудӣ худро чун қалқус боз эҳё кардааст... Ва шоёр мегӯяд...дигар вақти наъраи бедорӣ задан аст, замоне аст, ки миллат бояд худро ҳам хифз кунад ва ҳам бисозад» (8). Бар суҳанҳои ин муаллиф ман ҳамин қадар меафзоям, ки ин хусусият, дар дарди худ ҷой дода тавонистани дарди дигарон, ки дар мавриди зарурӣ дарди миллат ҳам ҳаст, дар фазилати шоирии ин эҷодкор аст. Масалан, дар шеъри дигаре, ки номаш зикр шуд, «Мерос», шоир чӣ дарди бузурги миллатро баён карда тавонистааст, ки дар даҳсолаҳои аввали асри гузашта ҷой дошт. Дар ду банди аввали он шеър омадааст:

*Деҳани мо сабз буд дар пойи кӯҳ,
То варо созанд дигар,
Авалаш карданд хокистар.*

*Боз он тире, ки бояд бар тани бобом мерафт,
Аз хато бархӯрд бар кӯҳ,
Пай бишуд дар санг пайдо.*

Дард аломати зиндагист, танҳо ҷисми зинда эҳсоси дард мекунад ва аз он суҳан мегӯяд. Дард на фақат ало-

мат, балки оғози зиндагист, инсон бо фарёди дард, гирён ба дунё меояд:

*Ин абри баҳор нолазо меборад,
Бо нола ба хоки мурда чон меорад.
Кӯдак Ҳама гирён ба Ҷаҳон меояд,
Ашк аст, ки тухми зиндагӣ мекорад.*

Бузургтарин масъалаи башарият марғу зиндагист, ки онро ҳамеша бо худ машул медорад ва то марғу ҳаёт ҳаст, бедортарину андешамандтарини эҷодкорон бар сари он ба тафаккур ва тааммуқ нишастаанду боз хоҳанд нишаст, ки ба асрори азал пай бубаранд, зеро ҳамчунон ки гуфтаанд: «Асрори азалро на ту дониву на ман» ва ё ҳамчунон ки шоири мо мегӯяд :

*Ман рози вуҷуди худ намедонам, чист,
Сирри адамам, пас, аз кучо дарёбам?!*

Аммо ин надонистан, албатта, он надонистангарои суфастой нест, балки дар айни ҳол як тарзи бадеист, ки шоири муътақиди идрокшавандагии олам онро барои амиқтар ва ҷолибтар баён кардани дарёфти ҳастӣ истифода мебарад, зеро маҷмӯи эҷодиёти ӯ бар ин асос аст.

Бешубҳа, дар садаи бисту як шоире ҳамчун Аскар Ҳаким, ки аз донишҳои замони оғох аст, мубаллиғи надонистангароӣ наметавонад бошад ва аз ин рӯ баъзан ҷой доштани чунин ифодаҳо ба манзури бештар ҷалб кардани тавачҷуҳи хонанда аст, ки сипас ақидаи худро баён наояд. Бинобар ин, ҳангоми муайян кардани ин масъала тамоми эҷодиётро бояд ба назар гирифт, масалан, дар достони «Санги ман-алмос», ки ин масъала матраҳ аст, мегӯяд:

Зиндагӣ

дониши нодониҳост.

*Бикунад дониши мӯраи ҳамаро дар ҳайрат,
Ки агар дони арзан бибарад,*

карда ду тақсим варо

Ва агар дони гандум бибарад,

карда чаҳораи пора,

Бигузорад, ки нарӯяд ба баҳор...

...Ва агар мӯр бад-ин сон доност,

Чӣ тавон гуфт зи донишвари инсонаш.

Зиндагӣ на фақат мавзӯи донишу омӯзиш аст, балки воқеиятест, ки инсон тамоми иродаи худро барои ба амал баровардани мақсадҳои бузургтаринаш истифода бояд кунад. Зиндагиро танҳо мақсад, ирода ва фаъолияте, ки натиҷа додааст, арзишманд мегардонад. Ба Аскар Ҳаким дарки ин гунаи моҳияти зиндагӣ аз ҷавонӣ хос будааст, ки ҳам дар ҳаёти эҷодиаши пайдосту ҳам дар фаъолияти иҷтимоияш. Дар яке аз шеърҳои давраи ҷавониаши «Гуфта будам ҷавони хушбахтам...» бо эҳсоси гарми хоси ҷавонӣ гуфтааст:

Дар дили ӯ шукуфта ахтарҳо,

Дар сари ӯст фикри ҷархи барин.

Лек рӯзе фурояд ӯ зи само

Ғарқи нур бар канори замин.

Масъалаи маргу зиндагӣ бо гуногунтарин зухороташ дар бисёр шеърҳои шоир, аз ҷумла дар «Зиндагӣ бозтоби тақдир аст», «Чӣ эҳсоне?!», «Дарё, маро бигир...», «Интиҳоб», «Умеди паси девор», як силсила рӯбоиҳо, достонҳои «Достони Нону Имон» ва «Санги ман – алмос» мавриди эҳсоси андеша қарор гирифтааст, ки баррасии муфассале-

ро мецоҳад вале ман ин чо мухтасаран чанд нуктаро қайд мекунам. Бо он эҳсоси тунду тез ва хунгармие, ки дар сиришти ин шоир ҳаст, ӯ наметавонад мушоҳиди бетарафи зиндагӣ бошад, аз ин рӯ арсаи зиндагӣ барои ӯ чои санҷидани қудрат, фаъолият ва мубориза барои пирӯзии инсон бар ҳама мушкилот ба хотири зафари некӣ бар бадӣ, нур бар зулмот ва адолат бар разолат аст. Ҳамчунон ки дар ин рӯбоияш мегӯяд:

*Умрат ба масал агар чу дастовез аст,
Некаш нигарӣ, ба роҳи Ҳақ маҳмез аст.
Ҳоло накунӣ ба роҳи Ҳақ растохез,
Ҳар рӯзи пас аз марги ту растохез аст.*

Зиндагӣ барои ӯ бо мақсуди волеяш арзишманд аст ва ҳатто чигунагии марг бо чигунагии мақсуди зиндагӣ бастагӣ дорад, агар он мубориза барои ҳақу адолат нест, пас оромише ҳам баъди он нест ва ҳар рӯзи пас аз марг барои кас растохези абадист, ки даҳшатноктарини даҳшатҳост. Бинобар ин дар шеъри ривоятии ҳаёлофарини «Интиҳоб», ки оғозаш ба афсонаҳои мардумӣ шабоҳат дорад, ровӣ, ки шоир аст, ними роҳи умрашро тай карда, дар назди дуруҳае қарор мегирад, ки:

*«Равию боз гардӣ, лек бемақсуд»,
«Равию барнагардӣ, лек бомақсуд».
Ду хат сӯйи ду роҳи саъб шиорат дошт бепарво.*

Равию барнагардӣ, яъне мақсуд ба даст орию зиндагӣ аз даст диҳӣ ва шоир вазъи худро дар ин ҳолати фочеавӣ бо табу тоб ва шиддати тоқатшикан тасвир карда, ба хулосае мерасад, ки роҳи дуҷумро интиҳоб бояд кард, яъне ба хотири мақсуд аз зиндагӣ даргузашт, ҳарчанд :

*Ки гар ёреву дидорест, бо умр аст,
Ки гар шиқеву дилдорест, бо умр аст.*

*Вале бардоштам гом аз раҳи сонӣ,
Гузаштам аз бисоти зиндагиву умри нотакрор,
Кучоӣ лек, эй мақсуд,
эй мақсуди безинҳор?*

Мушкилоте, ки шоир барои ба даст овардани «мақсуди безинҳор»-и зиндагӣ рӯ ба рӯ меояд, на фақат дар зиндагии воқеии чома мавҷуданд, ки дурӯғу фиребу беадолативу душманӣ аз чумлаи онҳо буда, боиси нохушиҳои рӯзгори мардуманд, балки дар худӣ ӯ низ ҷой доранд, ки то бар онҳо пирӯз наояд, аз худ конеъ буда наметавонад.

*Дар касби камоли дил асар пайдо нест,
Дар мадди назар ҳадди зафар пайдо нест.
Дигаршуди олам накунад суде, чун
Дар қалби ту дунёи дигар пайдо нест.*

Барои дар қалби худ ба вучуд овардани дунёи дигар, ки барои эҷоди зиндагии тоза замина гузорад, заҳмати саҳти ботинӣ бояд кашид ва тамоми тавоноии рӯҳии худро ба қор андохт, ки на ба ҳар кас ва на ҳамеша даст медиҳад, аммо роҳи дигаре барои дастрасӣ ба мақсуди олии зиндагӣ мавҷуд нест.

Оё зиндагӣ маъно ва моҳият дорад, агар дошта бошад, дар чист? Ин суолест, ки аз замони зиндагии бохушонаи башарият на фақат дар назди фалсафа, балки ҳамаи улуми инсонӣ чомашиносӣ ва адабиёту ҳунар матраҳ будаасту мебошад ва дар ҷавоби он бештар аз ҳама қаламу коғаз фарсуда шудаасту боз ҳам мешавад, зеро масъалаест, ки на фақат дар назди ҳар як насли тоза, балки дар назди ҳар фард низ мебошад. Ҷанӯз дар «Китоби чомиа»-и

Ҳазрати Сулаймон бани Довуд омадааст, ки « ва тамомии корхоеро, ки зери осмон карда мешавад, дидам, ки инак хамаи онҳо батолат ва дар пай бод захмат кашидан аст» (Боби аввал, ояи 14). Ҳоло таҳқиқот собит кардааст, ки ривоятҳои дар «Китоби муққаддас» ба ӯ нисбатдодашуда дар асл тарҷумаи ривоятҳои «Оминемопе»-и Мисри қадим мебошанд, ки ба духазорсолаи пеш аз милод мансубанд.

Толис, ки дар садаҳои У11-У1 то милод зистаасту ӯро Ситсерон «падари фалсафа» номидааст, мегуфт, ки маргу зиндагӣ фарқе надоранд, чун пурсиданд, ки пас чаро намемирӣ, гуфт, чунки фарқе надорад. Бо ин иқтибосҳо ме-хоҳам таъкид кунам, ки баҳси маргу зиндагӣ мисли дунёст қадимӣ, аммо ҳеҷ замон ва ҳеҷ насли нави башарият аз он ҷои гурез надорад.

Ин масъала ҳамеша ва пеши ҳама ҳаст, фақат онҳое, ки хошиш ва ё тавоноии андаррафтан ба ин масъала надоранд, онро нодида мегиранд, аммо аз ин кори худ суде барнамедоранд, зеро дар сари он андешидан ва ҷӣ гуна ҳал кардани он маъно ва моҳияти зиндагии инсонро таъин менамояд. Ин кор махсусан барои эҷодкор муҳим аст, эҷодкоре, ки ба сари масъалаи маргу зиндагӣ ба тафаккур ва тааммуқ наменишинад, асари шоистаи тавачҷуҳе офарида наметавонад, зеро андешаи амиқ оид ба ин масъала на танҳо ба асарҳое, ки маҳз ба ин мавзӯъ бахшида мешаванд, балки ба тамоми асарҳои ӯ жарфои тафаккур ва гармии эҳсосот хоҳад бахшид. Вале на ҳар эҷодкор ба зудӣ ба дарки ин масъала мерасад, баъзе умуман ба он наздик намешаванд, ки ҷои афсӯс аст, зеро худро аз чизе қанор мегиранд, ки бар осори онон вазн ва моҳият мебахшад. Аммо Аскар Ҳаким аз ҷумлаи онҳоест, ки барои эҷодкор муҳим будани андешаҳои муттасилро бар сари масъалаи маргу зиндагӣ аз ҷавонӣ дарк карда, онро на фақат дар ҳаёту таҷрибаи шахсии худ ба муоина гирифтааст, балки мероси бузурги адабию фалсафиро, ки оид ба он мавҷуд аст, мавриди омӯ-

баррасии асарҳои бешуморе будаасту боз хоҳад буд. Аз ҷумла Аскар Ҳаким ҳам дар яке аз рубоиҳояш мегӯяд:

*Асрори ҳаёту марг – асрори азал,
Н-ояд зи касе қор дар ин қори азал.
Он гуна зақӣ Эзидамон сохт, ки мо
Дар хоби абад шавем бедори азал.*

Дар байти аввали ин рубоӣ андешаи маъмул аз қазову қадар ифода шудааст, ки барои гуфтани байти хотима замина гузоштааст, манзури шоир ҳам аз гуфтани ин рубоӣ ифодаи ҳамин маъност, ки мо баъд аз даргузаштан бедор мешавем, яъне ҳангоми зиндагиамон дар хобем. Ин ақида дар баъзе рубоиҳои дигараш ҳам баён шудааст.

Аммо оё мақсуд танҳо дар хоби абад бедор шудан аст, ин ақида партаве аз афкори Афлотун ҳам дорад, ки зиндагии инчаҳонии аксари инсонҳоро хоб номида, мегуфт, ки онҳо дар он чаҳон бедор хоҳанд шуд, дар ин чаҳон танҳо файласуфон бедоранд. Ҳарчанд мо дар баъзе шеърҳои Аскар Ҳаким бозтоби гуногуни шоиронаи ин андешаи хирадманди қадимро мебинем, аммо ин далели он нест, ки ӯ ин ақидаро талқин мекарда бошад, он дар шеъри ӯ, баръакс, ташвиқ ба он мекунад, ки дар ҳамин зиндагӣ бедор бояд буд, бохушу огоҳона зиндагӣ бояд қард. Масалан, дар яке аз азалҳои ошиқонааш мегӯяд:

*Гар азалам ба ин қабин васли туро рақам накард,
Ман, ба Худо, ки аз қабин пок хати азал кунам.*

Шоире, ки мароми эҷодиаш фаъолият аст, наметавонад усули бефаъолияти зиндагиро, на танҳо тариб, ҳатто бо он муросо кунад ё онро қабул наояд. Дар шеъри «Зиндагӣ бозтоби тақдир аст» ҳарчанд нақши тақдир, яъне қазову қадарро дар зиндагии инсон инкор намекунад, ки аз

унвони шеър ҳам пайдост, аммо он дар ӯ на итоату коҳилӣ, баръакс, иродаи талошу мубориза ва фаъолиятро бедор ва қавӣ месозад, ҳатто ба дараҷае, ки мегӯяд: туро агар зиндагӣ бо ҳазор макру фиребоияш пойбанди худ карданӣ бошад, ту бояд аз он раҳо шавӣ ва роҳеро, ки барои номҷӯӣ, яъне гузоштани нақши худ дар ҳаёт интиҳоб кардаӣ, ҳатман давом бидиҳӣ, чунки:

*Пой – дар банд, роҳ – беохир,
Тӯли рахро нигоҳ медонад.
Раҳраворо зи роҳ бардоранд,
Ғам махур, тарҳи роҳ мемонад.*

Тарҳи роҳ муҳим аст, зеро зиндагӣ бо ту тамом намешавад, чизе ки номи туро ба ояндагон боқӣ мегузорад, тарҳи роҳест, ки аз ту мемонад, тарҳи роҳ танҳо дар натиҷаи рафтани, яъне фаъол будани, ҳаракат кардани, огоҳона зиндагӣ кардани пайдо мешавад. Бинобар ин зиндагӣ фаъолияти ҷовидон ва огоҳона аст. Дар ин боб андешаҳои Аскар Ҳаким дар «Санги ман – алмос» хеле шоирона ва тозаву таранд:

*Чашии бад дур,
Гоҳ агар бе хатарӣ чон
ба думи шер
тавон бозӣ кард.*

Зиндагӣ чун на фақат чонбозист,

Зиндагӣ боз, ки бозӣ ҳам ҳаст...

*Зиндагӣ аз кайҳон меояд.
Ҳамчу нурест, ки аз роғи даре мегузарад
Ва ба торикӣ долони дудар меларзад,
Кас мабодо ки дари хона ба рӯяш бандад.*

Зиндагӣ

ҳадяи нур аст ба ҳар як дари боз.

Ба ҳақ бояд инсоф дод, ки дар шеъри муосири мо дарки фалсафии моҳияти зиндагӣ бо чунин баёну суварнигории шоирона, ки зимни ҳар ифодаву тасвири он ҳикмате ниҳон бошад, камтар ба назар мерасад. Зиндагие, ки чунин моҳият ва маъно дорад, дӯстдоштанӣ ва орзукарданист: «Зиндагӣ ҳадяи нур аст ба ҳар як дари боз». Бале, дари худро ба зиндагӣ ҳамеша боз бояд дошт, онро ҳамеша мунтазир бояд буд, дӯст бояд дошт. Шоир аз илҳому истеъдоди худ тақозо дорад, зиндагиро ба ин зебой ва саховат, ки он дорад, шоиста тавсиф намояд:

*Дили ман мехоҳад,
Сухани шеър бувад сабзтар аз вожаи дашт,
Решаи фикр бувад жарфтар
аз беҳи дусадсола чинор.
Савту ово шавад аз хонаи танбӯрии дарё чорӣ.*

*Гулпарақҳо сари зулфони алафро гиранд,
Ғук бар об ҷаҳад,
тоза барояд ба канор,
Сари ду пой нишинад сари санг,
Бидамад сурнайи ҷӯю бихонад овоз,
Ки бубин,
зиндагӣ аз сар чӣ қадарҳо зебост
Ва чӣ андоза сахист,
Ки ба ҳар гук диҳад ҳанҷараи довудӣ...*

Ин чо суоле матраҳ мешавад, ки сарчашмаи ин муҳаббат ба зиндагӣ чист? Намехоҳам хонандаро маҳви таҳайюр кунам, аммо дар бораи муҳаббат ба зиндагӣ ин суханони мутазоди Толстои бузургро меорам, ки шоири мо аз

он огоҳ аст: «Барои дӯст доштани зиндагӣ, дӯст доштани марг зарур аст» (9). Воқеан ин нигоҳи файласуфона ба маргу зиндагист ва бозтоби он дар бисёр шеърҳои Аскар Ҳаким, масалан, дар «Уқоб», «Зиндагӣ бозтоби тақдир аст», «Дарё, маро бигир...», «Интиҳоб», «Чӣ эҳсон?!», «Достони Нону Имон», «Санги ман-алмос», дубайтиву рубоиёти ӯ ба назар мерасад.

Аммо фаҳмиши Аскар Ҳаким аз ин масъала чӣ гуна аст ва он дар ашъори ӯ чӣ гуна бозтобе пайдо мекунад?

Барои шоир Аскар Ҳаким дар зиндагӣ чизи ношоирона вучуд надорад, пасттарин зухуроти ҳаёт, ҳатто ба таъбир «касифтарин» тазоҳури ҳастии воқеӣ метавонад ба тақозои муҳтаво вориди шеър шавад ва на танҳо тақозои муҳтаво, балки ҳуди муҳтаво ҳам қарор гирад, зеро масъала дар чигунагии онҳо набуда, дар чигунагии муносибати шоир ба онҳост. Ӯ дар шеър ҳаргиз зебопарастии зохирии сабукмоёро қабул надорад, барои ӯ зебой ҳамеша дар воқеияти зиндагӣ, дар ҳолату чизҳое, ки мо ҳар рӯз дар зиндагии рӯзмарраамон бо онҳо бархӯрд мекунем, ҷой дорад.

Аз ин рӯ барои ӯ воқеияти пасту олии вучуд надорад, ҳама воқеият маводи шеър аст, шоир аст, ки ба он аз рӯи зарурат мақоми паст ва ё олии медиҳад. Чунон ки дар як рубоияш мегӯяд:

*Олам нашиносӣ, ки шиносӣ хату ҳарф,
Сахт аст зи бас тамизи ҳар зиштӣ шигарф.
Дар барфи зимистон, ки нахонад булбул,
Булбул бувад он зог, ки хонад дар барф.*

Зарурат, воқеият аст, ки зогро дар назари мо булбул месозад ва агар дар асл бигиред, зог ҳам, ки дар ин ҷо рамз аст, яъне чизе дар табиат ноҷо офарида нашудааст, дар мақоми худ дар канори барфҳои сарди зимистон камтар

аз булбул нест. Ин маънӣ, ки ҳар чизи офарида дар табиат дар мақоми худ яғонаву зебост, хулосаи фалсафӣ аз дарки моҳияти ашё мебошад, ки дар ин пораи «Санги ман – алмос» ҳам ифодаи зебои суварнигоронаи худро пайдо намудааст:

Осмон дорад агар

панҷаи оби раҳмат,

На фақат бар сари сарву гулу райҳону тамшик,

Ба сари газна, шутурхору гумой,

Ба сари хори хасак ҳам борад.

Аскар Ҳақим дар баробари он ки ба ҳар зухуроти зиндагӣ бо назари фалсафӣ моҳиятбин нигариста, онро бадеу шоирона тасвиру бозгӯ мекунад, ба мавзӯи марг низ ҳамин гуна муносибат дорад. Мавзӯи марг дар ӯ эҳсоси машушу тарсу ҳарос эҷод накарда, ҳамчун як амри табиӣ дарк карда мешавад, ки барои давоми зиндагӣ зарур аст, зеро агар марг набуд, зиндагӣ ҳам ба ин сурате, ки мо мешиносем, вучуд надошт. Пас, инҳо ҳамдигарро истисно накарда, давоми ҳамдигаранд. Дар мақтаи яке аз беҳтарин шеърҳои худ дар мавзӯи маргу зиндагӣ «Чӣ эҳсоне?!» ӯ маргро эҳсонӣ худовандӣ бар бани башар медонад, ки бозтобе аз таълимоти исломӣ дорад. Воқеан тасаввур кунед, ки инсоният бе марг, ҷовидон зиндагӣ мекунад, аз ин мудҳиштарин чизеро тасаввур намудан душвор аст. Бинобар ин ӯ мегӯяд:

Чӣ гӯям ман аз ину он,

Ки дар подоши он ранҷу машаққатҳо,

ки аз дунё кашад инсон,

Нахоҳад ҳеч чизе аз ҷаҳон ҷуз марги осоне,

Чӣ инсоне,

Чӣ эҳсоне?!

Боз махсусан дар баъзе ҳолатҳо ӯро ақидаи афло-

тунӣ, ҳамчунонки болотар қайд кардам, яъне аксари инсонҳо дар ин зиндагии худ хобанду танҳо дар он дунё бедор хоҳанд шуд, ба худ машғул медорад:

*Оне, ки диҳад рӯз сару савдоят,
Ором диҳад дар огуши шабҳоят.
Он гаҳ, ки барад ба хоби ҷовидонат,
Бедории ҷовид диҳад фардоят.*

Бедор шудан аз хоби гарон на фақат дар он дунё, балки дар ин дунё ҳам воқеъ шуданаш мумкин аст, ҳамчунонки дар «Чакомаи ризои модар» ҳаст. Аммо ин бедор шудан на ба он маънои афлотунист, балки ба маъноест, ки меҳри модарӣ ба он дараҷа самимию пурқудрат аст, ки метавонад ба кас дубора ҷон бахшад, яъне ҳатто марг дар назди меҳри модар очиз аст. Ин чакома яке аз беҳтарин шеърҳост дар ситоиши меҳри модар, ки дар он усули сирф реалистии тасвир ва унсури фантастикӣ – ҳаёлпарастӣ моҳирона ба ҳам омехта, сахнаеро ба вучуд овардааст, ки дар нишон додани бузургии меҳри модар камназир аст. Воқеаи шеър мухтасар аст: модари пире, ки писараш дар маҳбас аст, баъди дидани хобе, ки таъбираш аз ҷаҳон рафтан аст, ба мулоқоти фарзандаш меояд вале чун ҳоло мӯҳлати мулоқот нарасидааст, ба ӯ ичозаи дидор намедиханд ва ӯ азбаски дар шаҳр ҷойи рафтан надорад, дар наздикии маҳбас, бо умеди он ки фардо шояд рухсати мулоқот диҳанд, борхалтаашро зери сар гузошта, шабро рӯз карданӣ мешавад. Вале хобаш ба хоби абад бадал мегардад, пагоҳи дигар мардум ва омирони маҳбас аз ҳол огоҳ мегарданд. То ин ҷо сухани шоир то ҳадди ниҳоят сирф воқеънигорона аст, ба монанди ин банди аввал:

*Модаре пир, хору зору наҳиф
Ба дари маҳбас омад ин бегоҳ.*

*Ончунон буд нотавону заиф,
Ки барояд ба зӯр аз лабаи оҳ.*

Вале баъди он ки модари ба хоби абад рафта «рухсаташ буд кори савоб»-ро мешунавад ва чон гирифта бармеҳезад, усули баён бо бардошту романтикӣ мегардад, то ки амали фантастикӣ, ба чӣ кодир будани меҳри модарро, ки ҳатто бар марг пирӯз меояд, ифода карда тавонад:

*Модар озод рафту бепарво,
Ҳеч касро на эътиборе кард.
Муъҷизеро, ки кас надид асло,
Меҳри ӯ ё Худои Борӣ кард.*

*Рафтани ӯ чӣ шӯр меангехт,
Ҳама дарҳо ба рӯ-и во мешуд.
Қуфлу занҷиру панҷара мерехт,
Бандҳо қанда, зери по мешуд.*

Ва модар чун ба сари фарзандаш расида мебинад, ки бемору хоб аст, бо меҳрубонии тамои, ки танҳо ба модарон хос аст, фарзандашро навозиш мекунад ва ҳасрату васияташро ба забон меорад, ки тамоман модаронаву оддист вале онро бе ашк ҳеч намешавад таҳаммул кард. Сухан дар ин ҷо боз сирф реалистию табиист ва ҳатто ниҳоят заминист, ки аз олами як зани мушти пари аламзада бармеояд. Ва дар охир:

*Дигар аз дасти ман чӣ меояд,
Рӯзу рӯзи ман ҳамин будаст.
Донам, аммо, ки адл мебояд,
Ки Худояи ба банда фармудааст...*

Чон бачам, шомӣ чумъа Қуръон хон,

*Бифирист ояе ба раҳмати ман,
То бидонам, ки зиндаӣ ба ҷаҳон,
Охирин мояи саодати ман.*

*Гуфту ҷон дод аз дигар ором,
Чун набудаи ба дил ризои дигар,
Ки ба гӯраи барад салому паём
Баъд аз ин аз писар дуои писар.*

Модар васияташро мекунад ва аз дигар оромона ба хоби абад меравад, марг дар ӯ ҳеҷ гуна тарсу ҳаросе эҷод намекунад. Фалсафаи ин ризоят дар он аст, ки марг барои инсон, ки рисолати худро иҷро кардааст ваҳшат надорад. Бинобар ин, ҳамеша бояд кӯшид, ки ин рисолатро ба ҷо биёри, то аз зиндагӣ розӣ бошию аз марг ваҳшат накуни. Барои касе ки ин ҳақиқатро фаҳмидаасту аз рӯи он зистааст, марг ваҳшате надорад, балки баръакс ҳамчунонки дар шеъри «Умеди паси девор» ҳаст, умеди фиребое низ дорад:

*Офтобе ба гуруб
Гузар аз кӯйи дилогоҳ намуд,
Сари девор расид.
Сари девор чӣ хуршедӣ буд,
Паси девор чӣ уммеде буд?!*

Умеде, ки паси девори ҳастист, сипас рух хоҳад намуд, аммо ҳоло талош бояд кард, ки дар зиндагӣ бедор бошӣ ва шоир маҳз ҳамин тарзи зиндагиро қабул ва ташвиқ менамояд. Дар баробари марг мардона ва зиндаву бедор бояд буд, ба дунё, ки омадӣ, дигар аз марг ҷои тарс нест. Дар рӯбае мегӯяд:

*Ҳар рӯзи ту пайкори ҳаёт асту мамот,
Тарсӣ агар аз марг, ту нозода бимир.*

Тарс аз марг дар ҷои дигар аст – дар беному нишон мурдан, бинобар он ҳар рӯзи ту «пайкори ҳаёт асту мамот», дар ин пайкор алаба бояд кард, то ҳаёт пирӯз гардад ва зиндагӣ маъно пайдо кунад. Ҳамчунонки дар хулосаи шеъри «Таманно» мегӯяд:

*Хаста гашта рӯзе аз афту дарафт,
Чун равам аз даҳри некию бадӣ,
Кош ин ҷо халқ гӯяд: Ҳайф, рафт!
Гӯядам он ҷо малак: Хуш омадӣ!*

Дуруст аст, дар ҳолатҳое, ки шоир дар зиндагии ҳар-рӯза беадолатӣ, нобаробарии иҷтимоӣ, пастию ночавонмардиҳоро мебинад, дар ӯ хоҳиши даргузаштан аз ҳар гуна мубориза ва ҳатто номе, ки инсонро ҷовидон хоҳад кард, пайдо мешавад ва ӯ дар азали «Шаби ғусса» мегӯяд:

*Чӣ кунам ба номи ҷовид, ки зи худ нишон гузорам,
Ки ман аз ҷаҳони ҷовид гами ҷовидона дорам.
Чӣ ҷаҳон, ки ормонаш сари дор дидани мост
Ва хуш аст, агар чу Ҳаллоҷ бикашад ба ҳалқа қорам...*

Дар ин ҷо «ғами ҷовидона», албатта, ба ғами гуноҳи азалии инсон ишора дорад, аммо ба ин ғам боз ғами дунёе зам мегардад, ки он Ҳаллоҷ—ҷонфидотарин бандаи Худо-ро дар роҳи ҳақ бар сари дор кашид ва мутаассифона, то ҳол муҳол аст, ки аз ин хӯи ночавонмардонаи худ, яъне аз озори онҳое, ки дар роҳи ҳақ ҳастанд, даст бардорад, шоирро водор месозад, ки ҳатто аз беҳудагии кӯшиш барои номи ҷовидон суҳбат кунад. Шоир ва муҳаққиқи эронӣ Алиризои Қазва дар мақолаи «Аскар Ҳаким – ғазалсарои мутафовит», ки ғазалҳои ӯро аз бехтарин ғазалҳои муосир меҳисобад, мавзӯи мазкурро таҳқиқ карда, менависад, ки «ғазалҳои солҳои охири ӯ... ғазалҳои қомилан мутафовит

ва таҷрибаҳои тоза дар зиндагии шоирии ӯ ба ҳисоб меояд. Ҳатто хондани бархе аз ин ғазалҳо комилан ғофилгиркунанда аст» ва ғазали «Шабӣ ғусса»-ро аз ин назар таҳлил карда, ин байти онро «аз як шохбайт ҳеч кам надорад», мегӯяд, ки он «...метавонад барои ғазали имрӯзи Тоҷикистон обрӯ ва эътибор шавад» (10).

*На маҷоли зуд рафтан, на тавони дер мондан,
Ба кӣ бори тан гузорам, ба кӣ нақди ҷон супорам.*

Агар ҳаросе дар назди марг ҳаст, ин аст, ки вазифаи дар назди худ гузоштаро дар вақташ иҷро карда натавонӣ, зеро умр паррон даргузар аст. Ин маъно дар шеърӣ бисёр шоирон ифода гаштааст. Аскар Ҳаким ҳам онро ба обу тоби бисёр шадид дар як рӯбоияш чунин баён менамояд:

*Ин умри башар, ки чаши бар ҳам задан аст,
Хоке, ки занӣ ба тифл, атри кафан аст.
Бар чунбиши гоҳвора меандешам,
К-он даъвати рафтан аст ё омадан аст?!*

Гузаштани умр дар назари шоир чунон тунду тез аст, ҳатто хоке, ки хангоми таваллуди тифл бар бадани ӯ мезананд, хокеро, ки бар кафани мурда ҳамчун атри кафан мепошанд, ба ёд меорад ва маълум нест, ки чунбиши гоҳвора хабарӣ омадан аст ё рафтан. Ин ниҳоятӣ шадидан афшурдани вақт аст, ки байни зодану мурдан қариб фосилае намегузорад. Дар ин ҳол инсон чӣ бояд бикунад? Лаҳзаеро ҳам аз даст набояд дод, зеро лаҳза асоси замони бекарона аст ва аз рӯи ақидаи Аскар Ҳаким ҳар лаҳза баробари ҷовидонагист, ки онро ҳаргиз ба беҳуда сарф набояд кард:

*Бар беҳудаи замони худ мегирям,
Ҷонбохтаву ба ҷони худ мегирям.*

Масъалаи инсон дар шеър ва дар фалсафа аз масъалаҳои меҳварист, агар он дар фалсафа аз давраҳои нахустини пайдоишаш мавриди таваҷҷуҳи хоса қарор гирифта, боиси пайдо шудани на танҳо тадқиқоти бисёр, балки мактабу равияҳои гуногун шуда бошад, дар шеър ҳам на камтар аз он мавзӯи баррасӣ ва баёну тасвир гаштааст.

*Ман нақши замири матлаби худ ҳастам,
Шогирду дабири мактаби худ ҳастам.
Бар баҳси дигар ба ҷуз худӣ қорам нест,
Ман масъалаи мураккаби худ ҳастам.*

Дар як рубоии дигараш Аскар Ҳаким аз ҷиҳати Ҳазрати Одам суҳбат мекунад ва аз муносибати инсон бо инсон ҳарф мезанад, ки дар баъзе маврид он бо роҳбарии зоғу заған – нирӯи ғайримардумӣ қор қарда, моҳияти инсонии худро барбод медиҳад. Ин ҳушдор додани шоир аст ба ҳама, аз ҷумла бар мо.

*Ё раб, чӣ касе биофаридӣ, ки нахуст
Қоре, ки бикард, қушт додарро ҷуст.
Пас зог биёмӯхт варо қандани қабр,
Эй вой башарро, ки заған раҳбари ӯст.*

Инсон маҳсули муносибатҳои иҷтимоист, некию бадии ӯ, ҳарчанд аз сиришти ӯ ҳам вобастааст, аммо муҳите, ки ӯ дар он тарбият гирифтаасту зиндагӣ мекунад, дар ҷиҳати хулқу ахлоқ ва қирдорҳои ӯ нақши муҳим дорад. Аз рӯи ақидаи Аскар Ҳаким бадӣ дар сиришти инсон азалин нест, он натиҷаи таъсири муҳити иҷтимоист. Аз ин рӯ, ӯ бар сиришти инсон асосан ҳушбин аст, аммо ҳамчунонки болотар мисол ҳам овардем, гоҳ аз бадии бедалели инсон, ки моро бар андешаи зишти сиришти ӯ мебарад, низ суҳан мегӯяд. Дар ин маврид ӯ ба ин гуфтаи «Қуръони

мачид» така мекунад: «Пас Шайтон он дуру ба хато водошт ва аз биҳиште, ки дар он буданд, берун ронд. Гуфтем: Поин равед бархе душмани бархе дигар...» (Сураи «Бақара», ояи 36). Ва ин қабил мисраъхоро мегӯяд:

*Эй халқ, ки ҳар яке ба қасди зафаред,
Чун чашм на сӯйи хеш, сӯйи дигаред,
Бо он ки замин қулли шуморо бихӯрад,
То зинда дӯе, яке дигарро бихӯред.*

Ҳарчанд дар ин чо ҳам ба сиршти инсон таъсири иҷтимоъ ба назар мерасад, вақте кас на бар худ, балки ба дигар кас зафар кардан меҳоҳад, ҳатман ба он роҳе меравад, ки шоир мегӯяд. Роҳи ягонаи инсон шудан бар хислатҳои бади худ пирӯз омадан аст, то дигареро бад нагӯӣ - роҳи дигаре вучуд надорад. Шоир ҳатто муаммои ҷанги ҷаҳонро ҳам дар ҳамин сабаби сода мебинад, ки сад дар сад дуруст аст:

*Дар ҷанги башар нест муаммое сахт,
Ман хубу ту бад – ҷанги ҷаҳонӣ сар шуд.*

Аммо дар баробари он дар ашъори Аскар Ҳаким, ҳамчунонки болотар дидем, тавсифи некӣ ва бузургии инсон низ мавқеи муҳим дорад. Яке аз китобҳои навтарини ашъори ӯ «Замини сабзи боварҳо» бо чунин ҷаҳор мисраъ шеър оғоз мешавад, ки рамзӣ ҳам ҳаст, яъне шоир бо он назари худро ба масъалаи инсон ва мақоми ӯ дар саропои китобаш таъкид кардан меҳоҳад:

*Эй башар, ман раҳини фардоят,
К-ин чӣ бахтеву ин чӣ иқболест,
Гарчи хокӣ тӯй вале ҷоят
Дар миёни ситорагон холист.*

Аммо воқеъият ин аст, ки вобаста ба ҳолати рӯҳӣ ва матлаби эҷодияш дар ашъори Аскар Ҳаким тасвири гуногунчиҳати инсон, ки аз гил офарида шуда, ба гил мубаддал хоҳад гашт, то халифаи Худо будан дар рӯи замин ва ҳатто то забармарди Нитше, албатта, бо маънои мусбаташ, яъне инсоне, ки худро аз ҳама гуна заъфу нотавонӣ раҳо карда бошад, чой дорад. Дар ин ҳолат ҳам шеваи кори шоир аз файласуф тафовут дорад, зеро ӯ побанди як назария ва ё як шеваи нигоҳ ба масъала набуда, онро аз мавқеъҳои мухталиф ба андеша ва тасвиру баён мегирад. Бинобар ин, дар эҷодиёти як шоир мумкин аст, ки сурати инсон аз дидгоҳҳои гуногун ба тасвир омада, гоҳо чун мавҷуди волову пок бо бехтарин хислатҳои неку мардумзодагӣ, ки баъзан ӯро ҳатто аз фаришта ҳам болотар мекӯяд ва гоҳи дигар бо бадтарин хулқу аъвоҷ, ки ӯро аз ҳайвони ваҳшӣ ҳам пасттар мефурорад, падидор гардад.

Мавқеи Аскар Ҳаким оид ба ин масъала аз рӯи шинохти ӯ аз рисолати инсон муайян мешавад, к-одам шудан омӯзаду олам гардад. Дар шеъри «Фалсафаи камолот» ба воситаи нисбат додани инсон ба дарёву кӯҳу гардун ва дар охир суол гузоштан оид ба чигунагии ӯ ақидае баён карда мешавад, ки инсон танҳо дар сурати дар хеш гунҷонида тавонистани инсонҳои дигар, яъне ғаму шодии ононро ҳамчун аму шодии худ дарк кардан инсон шинохта мешавад:

*Ман чӣ инсонам,
Гар набошад боз дар ман сад ҳазор инсон
Ҳамчунин хандон,
Ҳамчунин гирён.*

Ва танҳо дар ҳамин ҳолат ӯ рисолати инсонии худро иҷро карда метавонад, ки он, ҳамчунонки дар достони «Санги ман-алмос» мегӯяд, ниҳоят бузург буда, ӯро миёни байни Табиат ва Худо медонад. Шоир дар пореа, ки

дар ин бора суҳбат мекунад, бағоят устодона рафтор карда, инсонеро пеши назар тасвир мекунад, ки тамоман одисту аз паи таъмини маишати рӯзгораш тӯбраи бозорӣ дар даст ҳар лаҳза пешонии арақшорашро бо рӯмол пок карда, бо хастагӣ равон аст ва дар баробари ин ҳолати ӯ, ки таъкидан ниҳоят муқаррариву маишӣ нишон дода шудааст, рисолати ӯро мегузорад, ки аз асли кайҳониву дастури худовандии ӯ бармеояд. Ва дар айни ҳол аз як ҳолати чо надоштаи зебоӣ, ҳамчунонки болотар қайд карда будем, барои ин шоир дар зиндагӣ ҳеч чизи ношоирона вучуд надорад, зебоӣ меофарад, зебоие, ки на дар зоҳир, балки дар ботин ҷойгузин шудаасту амиқтар аст.

*Дидам он мард, ки бо тӯбраи бозорӣ
Ояд аз пайраҳа рӯёрӯям,
Як қалам нусхаи кайҳон бошад.
Баски хаста-ст таҳи бори гарон
Ва кунад пок дамодам ба лаби рӯмолаш
Арақи пешониро, ки дарояд бар чаши,
Дар гумон аст, ки ёдаш ояд,
Асли кайҳонию дастури худовандии ӯ,
Ки миёнҷӣ бувад ӯ*

байни Табиат ва Худо.

*Арши аъло – Сари ӯ,
Синааш – баҳри Само
Ва Шикам маҳзи Табиат бошад.*

Дар ин тазод – ҳолати муқаррарии маишӣ ва рисолати бузурги кайҳонӣ, ки шоир эҷод кардааст, симои инсон бо тамоми азамат ва шаҳомати маънавию рӯҳонияш пади-дор мегардад, ки ҳалқаи пайванд мебошад байни Худову Табиат. Се мисраи охири ин пора, ки се қисмати инсонро се нусхаи кӯчаки се қисмати кайҳон, яъне Сар – Арши

*Бӯзина агар шуд одаме, одам монд,
Одам зи чӣ ҳар лаҳза шавад маймуне?!*

Таваҷҷуҳ кунед, ки дар ҳамин як рубоӣ ҳам дар ми-
сраи аввал шоир аз дурри ноёб будани инсон ёд оварда,
ӯро аз ҷойгоҳи волояш бохабар месозад ва сипас ба тариқи
тазод ба накӯҳиши хислати ношоистаи ӯ мепардозад. Ва ё
дар рубоии дигар дар як байт ин назари тазодноки худро
чунин мучаз ифода менамояд:

*Шаҳкору халифаи Худо гар моем,
Ин нохалафони сифлахӯ кори киянд?!*

Ва дар баробари ин мо чунин назари ифтихормандро
ба шахси инсон мебинем, ки ҳамтои бехтарин ситоишҳо
дар васфи онанд:

*Эй, аз малакут омада бебок ба хок,
Кардӣ ба вуруди хеш ин хок афлок.
Дар нуҳ қабати даҳр чаро дур ҷӯӣ?
Дар нуҳ садафи даҳр туй гавҳари пок.*

Назари тамҳидию тамчидӣ бар шахси инсон дар эҷо-
диёти Аскар Ҳаким бар асли волои инсон бунёд гирифта-
аст, ки аз ин гуфтаҳо бармеоянд: моҳияти ҳастии инсон дар
пиндори нек, гуфтори нек, кирдори нек ва халифаи Худо
будан дар замин аст.

Инсонро дар баробари ҳамаи нуқсу камбудҳояш
аз ин нуқтаи назар шинохтан барои тамҳиду тамчид ва
дӯст доштани ӯ замина мегузорад, ки дар ҳамаи эҷодиёти
Аскар Ҳаким дида мешавад. Яке аз мисолҳои дурахшони
бевоситаи инсондӯстдориро дар шеърӣ «Ҳазони умр» ме-
тавон пайдо кард, ки дар он шоир симои рӯзгори пиразани
ҷорӯбкашero пеши назар мучассам месозад, ки гули ҳаё-

ташро дар ғафлату беҳабарӣ ба чанги пажмурдагӣ додаасту, мутаассифона, холо аз ин роҳ боз духтари ӯ равон аст. Дар ин боҳти зиндагӣ на фақат худи пиразану духтараш, балки инқилобу иҷтимоӣ замон, ки барои худро шинохтану мавқеи сазоворро соҳиб шудани онон мадад накардаанд, низ шоистаи таҳсин нестанд. Тасвири меҳнати пурмашаққати пиразан дар дили ҳар хонанда ба ӯ тараҳҳум ва муҳаббати гармеро бедор намуда, хушдор медиҳад, ки ҳар яки мо на танҳо ба тақдири худ, балки ба сарнавишти ҳар як ҳамзамони худ ҳам масъулем ва ба ин васила шоир ба нишон додани фалсафаи ягонагии башарият мерасад. Мурочиати шоир ба пирзан саршори муҳаббати дардомез аст, ки дар ҳар дил менишинад:

*Пиразан, эй пиразан,
Маъзарат меҳоҳам аз ту, эй азизи ҷони ман,
К-аз сари дарду гам аз шугли ту мегӯям сухан.
Лек узри беиштар дорам аз он,
Ки нагуфтам то қунун
Ҳарфе аз ҳоли забун...
...Инқилобат к-аз қафас озод кард,
Ё магар танҳо барои кӯчарӯбӣ кард озод?
Аз сарат чодар гирифтӣ дод ҷорӯбат ба даст,
То ниҳоли қоматат дар кӯча ҳам гапту шикаст.*

Ва дар охир ӯро ба бедорӣ ва аз вучуди худ низ рӯфтани гарду ғубори ғафлат даъват менамояд:

*Пиразан, эй пиразан,
Кӯчаҳоро он қадарҳо рӯфтӣ дар умри хеш,
Ҷони худро он қадарҳо кӯфтӣ дар умри хеш,
Аз вучуди хеш акнун ҳасрати худро бирӯб
Ҳам ғубори ғафлати худро бирӯб...*

Дар шеърхое, ки дар ин бахш номбар шуданд, дар зимни тасвиrot ва таассуроти бадеӣ пахлӯҳои гуногуни масъалаҳои муҳими ҳастии инсон, аз ҷумлаи иртиботи инсон бо ҷомиа, инсон бо таърих, инсон бо фарҳанг, инсон бо табиат, инсон бо озодагӣ ва бардагӣ ва монанди инҳо, ки аз рӯи ҷиғунагии муносибати инсон бо онҳо олами ботинии ӯ шакл гирифта, моҳияти инсонияш аён мешавад, ифодаи шоиронаи худро пайдо кардаанд, ки ҳар яке дар алоҳидагӣ метавонад, мавзӯи баррасии ҷудогона қарор гирад. Аммо мо ҳоло барои иҷрои ҳамчунин қор, ки маҷолу фурсат надорем, танҳо яке аз инҳо - масъалаи инсон ва озодию бардагиро, ки дар шинохти инсон яке аз масъалаҳои муҳимтарин буда, Аскар Ҳакимро ба худ бисёр машул доштааст ва дар як силсила шеърҳои ӯ, аз ҷумла «Офтоби хуншор», «Аспи кишанбанд», «Дар пойи озодагӣ», «Чӣ кунам?!», «Достони Нону Имон», «Санги ман-алмос» ва рубоӣҳои ӯ матраҳ аст, мухтасаран аз назар мегузаронем. Дар ин рубоӣ фаҳмиши калидии ӯ аз ин масъала инъикоси худро ёфтааст:

*Имрӯз агар халосу хуррам зодем,
Шодем, ба тавфиқи раҳой, шодем.
Завлона зи пой кандан озодагӣ нест,
Завлона зи фикри худ канем, озодем.*

Дуруст аст, ки барои кандани завлонаи пой аввал завлонаи фикрро бояд канд, аммо ҳолатҳое ҳам мешаванд, ки завлонаи пой кандасту завлонаи фикр барҷост, бинобар ин шоир таъкид бар кандани завлонаи фикр мекунад, ки озодии комил дарк карда шавад. Агар кандани завлонаи пой бештар бар ҷаҳони иҷтимоӣ иртибот дошта бошад, кандани завлонаи фикр бештар ба ҷаҳони маънавӣ тааллуқ мегирад. Пас, ин масъала новобаста аз озодии иҷтимоӣ ҳамешагӣ ва ҳамачоист, ки дар баробари озо-

дии фикр ҳамчун василаи дарки озодии сиёсию иҷтимоӣ озодии фардиро аз бардагии нафсу тамаъ, дурӯғу фиреб, ҳасаду кинаву бухл барин хислатҳои ношоиста дар назар дорад, ки василаи озодии маънавӣ буда, шартҳои асосии инсон шудан аст. Аммо ин ҳам ҳақиқат аст, ки барои ҳар чӣ зудтар ва осонтар ҳалос шудан аз бардагии ин хислатҳои ношоистаи инсонӣ озод шудан аз бардагии сиёсию иҷтимоӣ зарур аст, зеро танҳо дар ҷомии озоду мардумсолор инсон озоду комил метавонад буд, яъне ин ҳар ду навъи озодӣ ба ҳам марбутанд.

Дар як рубоии шоир фикри ҷолибе баён шудааст:

*Дар банди қафас, ду мурғ бо вазъи пареш,
То вораҳад аз банд, занад худ пасу пеш.
Як мурғ занад пар, ки қафасро шиканад,
Як мурғи дигар, ки бишканад шаҳрари хеш.*

Ин ҳарду мурғ барои озодӣ талошдоранд, ҳар ду ҳам гирифтори қафасанд, яке пар мезанад, ки қафасро шиканаду раҳо гардад, дигаре чун мебинад, ки илоҷи шикастани қафас нест, мекӯшад пари худро шиканад, ки ӯро ба раҳӣ ташвиқ мекунад, яъне худро аз азоби орзуи озодӣ ҳалос карданист. Шоир аз ҳар дуи ин ғоҷа, ки яқинан дуҷумла аз аввали саҳттар аст, зеро баъди умеди озодиро дар дил нобуд кардан, агар он ба даст ояд ҳам, аҳамият нахоҳад дошт, ҳулоса гирифтано ба ихтиёри хонанда мегузорад. Хонандаи зақӣ, албатта, дарк хоҳад кард, ки шоир ба нишон додани ин ду ғоҷа бо ду роҳ ба чӣ андоза пурқимату гаронбаҳо будани озодиро таъкид менамояд. Ғоҷаи даст шустани аз умеди озодӣ, ки ба воситаи иҷборан пари худро шикастан таъкид шудааст, аҳамияти озодиро як бар чанд бузургтар менамояд.

Аскар Ҳақим дар достони «Санги ман – алмос» аз ҳолати се мурғ суҳбат мекунад, ки дар он низ масъалаи дарку

фаҳмиши озодӣ матраҳ аст. Яқум мурғе, ки дар қафас асту
обу донаш таъмин аст, дуҷум озод аст, аммо барои дарёф-
ти обу дона ҷонаш ҳар лаҳза дар хатар аст, сеҷум чунон
аз талошҳо хаста шудааст, ки ҳатто озодию парвозро ҳам
аз ёд бурдааст. Шоир «чист дар ҳасрати он мурғи қафас»
гӯён суол медиҳад ва қазовати ҳар се ҳолатро ба хонанда
воғузор мекунад:

*Чист дар ҳасрати он мурғи қафас,
К-обу донаш бошад,
Амни ҷонаш бошад,
Лек бошад побанд
Ва дар озодии мурғе, ки набошад ба амон
Ва бувад ҳар нафаси зиндагииаш роҳ ба марг;
Ё ки аз хастадилӣ
Бурда аз ёд ҳавои парвоз,
Ва наёрад зи дарахте ба дарахте кӯҷад
Ва само дар назараи деги фурӯ афтода-ст
Ва надонад ҳатто
Нашъаи озодӣ
аз ситами побандӣ.*

*Ман, агар болам буд,
Дода будам ба шутурмурғ, ки парвоз кунад...*

Аммо ҷавоби худи шоир оид ба ин суол аз ин ҳар-
фҳо « Ман, агар болам буд, Дода будам ба шутурмурғ, ки
парвоз кунад...» ва давоми онҳо маълум мешавад, зеро
парвоз маҷозан муродифи озодист ва ҳангоме ки шоир
ҳатто ба шутурмурғе, ки парвоз хусусияти он нест, боли
парвоз доданист, пас ӯ ба озодӣ олитарин арҷро қоил аст.
Дар ин пора фикри муҳими дигаре низ таблиғ мешавад,
ки ҳар чиз, дар айни ҳол мурғ, ки, албатта, намоди инсон
аст, танҳо дар ҳолати озод будан рисолати худро ба иҷро

расонида метавонад, яъне мурғ парвоз карда метавонаду шутур бор кашида. Бидуни озодӣ ҳеҷ чонзоде ва маҳсусан инсон наметавонад рисолати аслиашро ба амал бароварад. Бинобар ин, агар зарур ояд, ӯ ҳатто аз обу дон, ки воситаи зиндагист, ба хотири озодӣ даст мекашад.

*Ман мурғи ҳавояму ҳаводорам нест,
Дар хайли қафаснишастагон ёрам нест.
Ман дар талаби ҳавои озодиям,
Бикишо қафасам, ки дона даркорам нест.*

Яке аз шеърҳои фалсафӣ-иҷтимоии Аскар Ҳаким, ки дар он масъалаи озодӣ ва бардагӣ таҷассуми бисе хуби бадеии худро ёфтааст «Офтоби хуншор» мебошад, ки дар асоси воқеаи даҳшатбори зиндагии устод Айнӣ – маҳкум шудан ба ҳафтоду панҷ дурра задан – эҷод шудааст. Шоир дар он қувваҳои озодию бардагӣ, нуру тирагӣ, адолату разолат, мардумию номардумӣ, сарбаландию тамаллуқпешагиро ба ҳам бармехӯронад ва ҳолати шадиди драматик меофарад, ки дар як лаҳзаи кӯтоҳ замири ҳар ду тоифаи иштирокчиёнро ба таври аъло ба назар чилвагар сохта, дар мо нисбат ба фидоӣҳои озодӣ эҳсосоти сӯзони муҳаббат ва нисбат ба душманони он нафрати беандозаро бедор менамояд. Айнӣ ва «дӯтории фақире аз авом» намоди равшаной ва озодӣ буда, дарбориёну атрофиёни кӯшбегӣ (сарвазири аморат) таҷассуми зулмату бардагиянд, ки бо вучуди дар айни ҳол сари қудрат ва ҳукмраво будан дар назди таърих дар баробари нур тира ва дар баробари озодӣ ғулломанд.

*Тираву нурбим буд паҳнои арк,
Рафта буд хуршед аз болои арк...
Хирагӣ мекард туф бар рӯи нур,
То кунад чун ҳеш ёро низ кӯр.*

*Лек Айнӣ бегумон медид дур,
Олами муздурӯ марги ин судур.*

Дар ин шеър ду табақаи ҷамъият на фақат аз ҷиҳати иҷтимоӣ, балки аз ҷиҳати ахлоқ ҳам ба ҳам муқобиланд, табақаи ҳоким тимсоли ахлоқи фосид ва табақаи авом таҷассуми маънавияти волост. Аҷаб ин аст, ки табақаи боло бо вучуди имкони фарохи зиндагӣ натавонистааст дар худ сарбаландию озодагӣ барин сифатҳоро тарбият диҳад, зеро ҳамеша бандаи сарвату молу чиз будааст, аммо як дутории оддӣ дар баробари онҳо он қадар шуҷоату фидокорӣ нишон медиҳад, ки ҳеч кадоме аз онҳо ба он қодир нест. Ҳангоме ки қӯшбегӣ аз рӯи шарияти ислом барои муайян кардани шахсияти Айнӣ ба суоли худ, ки оё Айнӣ ин аст, меҳаҳад аз се шохид ҷавоб гирад, тамоми атрофиёнаш бо нидои «бале» фарёд мезананд, ягона касе, ки Айниро хуб мешинохт вале намехост, ки ӯ ба он ҷазои марговар гирифтӣ гардад, аз хавфи ҷони худ сарфи назар карда, ин Айнӣ нест, мегӯяд. Ин аст ахлоқи инсонӣ ва иҷтимоии мардум, ки новобаста аз саҳтиҳо ва ночавонмардиҳои рӯзгор дар замири ӯ тарбият меёбад, рушд мекунад ва роҳнамои зиндагии шарофатмандонаи ӯ мегардад.

*Қӯшбегӣ гуфт: «Ин Айнӣ бувад?»
«Ҳо, бале,»- гуфто гурӯҳе деу дад.
Ногаҳон омад садои синасӯз,
«Нест Айнӣ ин, Худоё, ин чӣ рӯз?»...
Ғӯлае бигрифӣ дар пуштаи варо,
Доманаш бурданд то гардан фаро...
Қард сар мири газаб: «Бир, экки, уч...»
Мефуромад зарбаҳо бар пушти луч...
Боз нӯҳ зарби дигар омад ба пушт,
Ҷнигаҳ бар қӯшбегӣ қард, қушт.*

Ва дар ин байти мактаъ:

*Дид майдон, к-офтоби тозарӯ
Медамид аз шонаи хушшори ӯ! –*

ақидаи фалсафии зулм кушандаи худро мезояд бо воситаи гулӯвви хаёлпарастона (фантастикӣ) таҷассуми амиқ ва бадеии худро ёфтааст. Аз шонаи хушшор дамидани офтоби озодӣ чамъбасти амиқи фалсафӣ-иҷтимоист, ки чараёни ногузири пешравандаи зиндагиро ифода намудааст.

Ҷамчунонки мебинем дар саросари ашъори Аскар Ҳаким масоили фалсафӣ-иҷтимоӣ, аз ҷумла озодиву бардагӣ ҳам на танҳо бо воситаҳои гуногуни бадеӣ бозтоби шоиронаи худро пайдо мекунанд, балки худ ҳам ба воситаи бадеӣ табдил мешаванд. Масалан, парвоз дар аксари шеърҳои ӯ киноя аз озодиву озодманишист:

*Дар ҳар раги ман ҳазорҳо овоз аст,
Дар ҳар нафасам ҳазорҳо оғоз аст.
Гар ҷони маро шикастапар меҳохӣ,
Дар ҳар шиканаи ҳазорҳо парвоз аст.*

Дар шеъри ғиноӣ шахси шоир аксаран меҳвари тамоми масоиле мебошад, ки ба андешаву тасвир гирифта мешавад ва бештари ашъоре, ки то ин ҷо аз назари мо гузашт, ҳамин гуна хусусият доштанд. Чигунагии шахси шоир аз доираи масъалаҳое, ки ӯ ба онҳо рӯй овардааст, равшан мегардад. Дар аввалтари ин мақола мо дар бораи зиндагиро арсаи фаъолияти тунду тез шинохтани шоир сухан ронда, онро дар мисолҳои эҷодиёташ таҳлил кардем, ҳоло бар соҳаи фаъолияти аслии ӯ, яъне шеърӯ шоирӣ рӯй меорем, то бубинем, ки он ба худи шоир чӣ гуна тааллуқ мегирад. Таҳлили ин масъала ҳам мухтасар хоҳад буд, зеро Аскар Ҳаким дар бораи шеърӯ шоирӣ ашъори бисёре, тақрибан

панҷоҳ-шаст шеър дорад, ки мо дар ин ҷо ба онҳо танҳо як назари иҷмолӣ андохта метавонему бас. Пеш аз ҳама бояд қайд кард, ки мавқеъ ва масъулияти шоир дар ҷаҳони муосир вазифаи ӯ дар ҳаёти ҷамъият аз масъалаҳои ҳастанд, ки барои ӯ аз асосҳои ба шумор меоянд. Шоир аз нигоҳи ӯ дар ҷомеа рисолат ва мавқеъу мақоми фавкулӯда дорад, зеро дорои қувваи ахлоқию маънавӣ ва зехнию ақлоние мебошад, ки метавонад мардумро ба таҳриқ оварда, барои расидан ба ҳадафҳои бузурги инсонӣ мадад намояд. Аз ин рӯ мавқеи ӯ фаъоли андешаманд аст вале дар айни ҳол шоир як вучуди бисёр нозук аст, ки дили зудшодшавандаю зудранҷуршаванда дошта, худ ҳам эҳтиёҷ ба меҳрубониву ғамхорӣ дорад:

*Фарёди дили маро кӣ фарёдрас аст,
Фарёди дил аст ин, на садои ҷарас аст.
Мо табл набошем, ки моро кӯбӣ,
Мо тори рубобем, ки як захма бас аст.*

Таҷассуми бадеии ҷиҳатҳои гуногуни ин мавқеи фаъолро, аз ҷумла дар шеърҳои «Шеъри Ватан (Ба ёди Мирзо Турсунзода)», «Шеъри сангар (Ба шоири размандаи Афғонистон)», «Дуруд ба Фарзона», «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар», «Ниёиш бар сари турбати Лоик», «Шоире ояд...», «Маро ба гиря маёвар (Ба ёди Жолаи Исфаҳонӣ)», «Эй шумо, даъ-вигарон!...», «Шоҳроҳи нанг ё девори санг (Ба Мӯъмин Қаноат)», «Анӯширвон дар додгоҳи адл» ва як силсила рубоҳои ӯ метавон пайдо кард. Дар ин радиф махсусан дар шеъри «Шоире ояд...» аз шоир мавқеи фаёл талаб кардани Аскар Ҳаким хеле барҷаста баён шудааст:

*Дар замоне, ки башар дар хобҳои коҳилӣ хуфта,
Баъди хӯрданҳои барги оламе чун кирми абрешим,
Нест гӯё хоҳиши бедорияш то рӯзи растохез,*

*Бо садои бартар аз тундар
Ё салои сури Исрофил дар маҳшар
Шоире бояд,
Шоире ояд...*

Ин дар назди шоир гузоштани масъулияти гӯшношунид аст, аммо чӣ метавон кард, агар масъулият бузург набошад, ба чизи шоистае ноил нахоҳӣ гашт. Мебинем, ки масъулияти шоир аз назари ӯ на танҳо дар ин ҷаҳон зангӯлаи бедорӣ будан аст, балки дар он ҷаҳон ҳам бедор кардан аз хоби абад мебошад. Шоире, ки масъулияти шоирро ин гуна мешиносад, ҳаргиз дар мавқеи мушоҳидагари коҳил қарор гирифта наметавонад ва аз ин рӯ дар бисёр шеърҳои Аскар Ҳаким ин талаботи бузурги фавқулинсонӣ дар шакли намудҳои гуногун ҳудогоҳу ноҳудогоҳ арзи ҳастӣ мекунад.

Дар шеъри «Анӯширвон дар додгоҳи адл» масъулияти шоир на фақат имрӯзу фардо, балки гузашта ва гузаштаи дурро низ фаро гирифта, шоир ва ҳар инсони огоҳро чунон ба андешаву таассурот водор менамояд, ки ӯ ҳудро аз ҷараёни таърих бар канор гирифта наметавонад. Ин шеър дар баробари шеъри мухтасари «Шоире ояд...» шеъри муфассал, манзумаи бисёровост, ки ҷиҳати дигари истеъдоди шоирро нишон дода, собит менамояд, ки ӯ дар гуфтани анвои гуногуни шеър, шеъри драмаи фоҷиавӣ ҳам дасти тавоно дорад. Шоҳаншоҳеро ҳамчун Анӯширвон, ки номаш дар давоми якунимҳазор сол рамзи адолат гаштааст, ба додгоҳи адл кашидани шоир худ ҷасорати адабӣ меҳаҳад. Зарба задан ба ин тасаввуроти якунимҳазорсола кори содае нест, аммо шоир ба хоҳири ҳақиқат ва адолати ин қадар солҳо поймолшуда ба он даст мезанад ва тамоми имконоташро истифода мекунад, ки онро аз нав барқарор намояд.

Эй Анӯширвон, ки то имрӯз ҳам
 номи Шумо одилтарин
 шоҳи шаҳанишоҳони сосонист,
 Ман ҳазорон бор маъзурам,
 агарчи нурсише аз Зоти Олӣ
 н-аз адаб ҳасту на осонест,
 Лек водорам кунад
 рӯҳи ҳазорон марди қурбонӣ,
 ки то ин дам
 Чойи нафринҳои
 nobарҷойи
 садҳосолае аз мо –
 Ворисонаш
 чашидори
 як дуои хайри инсонист.

3-ин сабаб акнун
 мани шоир
 Шуморо мекашам
 бар додгоҳи адл,
 То бубинам ман
 чӣ сон буданд эшон
 подшоҳи адл.

Ин намунаи хуби шеъри андешаи ҳаяҷономез аст, ки сучааш (сюжеташ) бар воқеаи фочиабор асос ёфта, аз рӯи макру фиреби Анӯширвон парда мебардорад ва дар баробари Маздаки бародарию баробарихоҳ ва адолатчӯ сурати ҳақиқии ўро, ки як мустабиди маккор ва худхоҳи хунхор аст, бо тамоми қудрати суханварию суварнигорӣ нишон медиҳад. Шеър бо лаҳни лангардору ботааннӣ оғоз шуда, мисраъҳои аввали он барои он ки гаронию пурмасъулиятии лаҳзаро нишон дода тавонанд, ҳар яке иборат аз бисту нӯҳ ҳичои арӯзӣ сохта шудаанд, ки дар таҷрибаи шеъри

муосири тоҷик нодиранд. Ҳамин тарик, дарозию кӯтоҳии мисраъҳо аз рӯи талаботи андешаву ҳиссиёте, ки дар онҳо баён мегарданд, сурат мегиранд, яъне дар ин шеър ҳамаи воситаҳои шаклӣ, аз ҷумла вазну қофия барои ифодаи матлуби муҳтаво созгор сохта мешаванд. Муҳтаво ғоҷиҳои таърих аст, ки Маздак ва яқсаду панҷоҳ ҳазор пайравони ӯ, ки ҷомеаи одилонаи баробарӣ мехостанд, бо макру фиреби Анӯширвон ноҷавонмардона ба қатл мерасанд. Ин ҳодиса ҷунон шадиду муҳтасар, драматик, бо таассуроти ҳаяҷони сӯзон ба қалам оварда мешавад, ки кас фаромӯш мекунад, ки сухан дар бораи як ҳодисаи якунимҳазорсол пеш ба вуқӯёмада меравад ва худро беихтиёр дар ҷараёни он мебинад, таърихро дар худ мебинад ё худро дар таърих ва он ғоҷиҳои ғоҷиҳои ӯ мешавад, зеро дилу ҷонаш месӯзад.

*«Ин ҳама ёрони ту,
 Маздак,
 ту худ андар
 канори ман,
 Бингар акнун
 дар мусовоти
 заминро мол
 кори ман»*

*В-аз камар боло
 табарзин рафту
 истибдод,
 То сари боло
 ба хони шоҳ
 аз гардан
 ҷудо уфтод.*

*Сар шуд он шӯре
 ки мебоист,
 сар мешуд,*

Дар сари хони
 шаҳию
 Меҳргон
 он рӯз
 Як саду панҷоҳ ҳазор
 аз маздакиён
 каллапар мешуд,
 Адл
 сар мебохт,
 бедоду разолат
 тоҷвар мешуд...

Ин Шумову
 адлатон,
 эй Шоҳи Одил,
 эй Анӯширвон?!
 Бояд амри
 қатлатон,
 худхоҳи қотил,
 эй Адӯширвон!*

(*Шоир Анӯширвонро ба сабаби золим ва мустабид буданаш «Адӯширвон» лақаб додааст.)

Қотилии Анӯширвон бо ин тамом намешавад, ӯ ба-рои тахту тоҷ ду бародар, ду бародарзода ва хатто бобои модарии худро ба қатл расонида, ду чашми писарашро ҳам кӯр мекунонад. Ва бо ин ҳама аз ҷониби думравонаш ба ин шоҳ илҳоқ кардани номи Одил чӣ беадолатии бузурги таърихист, ки касро ба ҳайрат мегузорад. Ва шоир мегӯяд:

То дурӯғ асло нагардад
 бар ҳақу

*бар ростӣ
пирӯз,*

*Меканад
дасти адолат
он ниқоб
аз рӯятон
имрӯз.*

*То замоне
дар ҷаҳон
зулму тааддӣ
ҳаст,*

*Маздаке
дар батни модар
нутфа хоҳад
баст!*

*Мешавад акнун,
ки ойини адолат
голибу таъйин,*

*Шод бодо, шод,
рӯҳи маздакиёни
ҳама давру замон,
Омин!*

Ин шеър хушдор аз фалсафаи таърих аст, ки дурӯ бар ростӣ, ҳарчанд ҳазор сол барҷо бошад ҳам, пирӯз нахоҳад шуд, зеро ғалабаи дурӯғ муваққатӣ ва пирӯзии ростӣ ҷовидон аст. Ва дар ин шеър шоир масъулияти худро, ки на танҳо дар забони адолат ва ҳақиқат будан барои замони худ, балки барои тамоми дарозии таърих мебинад, ба таври аъло ба иҷро мерасонад.

Партави ин гуна масъулият дар шеърҳои «Дурӯд ба Фарзона», «Имон», «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар», «Ойинаи нур», «Ниёиш бар сари турбати Лоик», «Шоҳроҳи нанг ё девори санг», «Эй шумо, даъвигарон!..», достони «Сан-

ги ман – алмос», рубоиёту дубайтӣ ва дигар шеърҳои ӯ ба чашм мерасад, ки на танҳо худи шоирро, балки ҳар як хонандаро низ таҳрику ташвиқ ба фаъолиятҳои бузург мекунад, ки рисолати инсонӣ-халифагии Худовандро ба иҷро бирасонад, зеро шоир пеш аз он ки шоир бошад, аввал инсон аст, яъне масъулияти шоирӣ ӯ ба ҳамаи инсонҳо ҳам тааллуқ мегирад. Зиёда аз ин Аскар Ҳаким дар шеъри «Эй шумо, даъвигарон!..» тақозо дорад, ки ҳар инсоне шоирӣ инсонӣ дигар бошад, чӣ тақозои олиҷанобе, ки як ҷаҳон шефтагӣ ва муҳаббат ба ҳар инсон дорад:

*Маъни дар зиндагии мо,
агар бошад,
ҳамин бошад,
ки ҳар инсон*

*Шоирӣ шоёнӣ
инсонӣ дигар бошад.*

*Яъне
ин мо ҳам,
Шоир астам ман барои ту,
Шоир астӣ ту барои ман.*

Як ҷиҳати рисолати шоир, бешубҳа, забони ҳақ ва забони халқ будан аст, иҷрои ин рисолат аст, ки баъзе шоиронро ба маҳрумӣҳои сахте гирифтӣ карда, ҳатто то таҳи теу сари дор кашидааст, аммо дар баробари ин муҳаббати халқу номи ҷовидон додааст. Дар шеъри «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар» шоир дар ин бора бо рӯҳи падар суҳбат карда, аз шоирони ҷавон даргузаштаи тоҷик Ҳайрат, Пайрав, Юсуфӣ ва шахсиятҳои бузурге чун Носири Ҳусрав, Мансури Ҳаллоҷ ва дигарон, ки рисолати шоирӣ ва инсонӣ худро дуруст дарёфта буданд, ёд оварда, аз ҷумла ҷунин меғӯяд:

*Ё забони халқ
 онон будаву ман нестам,
 Гар набошам ман забони халқ,
 пас ман кистам?!*

Воқеан барои касе, ки бар рисолати шоирӣ амиқ менамояд, қисмати шоирӣ дар замонҳои ба ҳақ носозгории таърих қисмати ниҳоят сахту талх ва ҳатто фочеъавист. Носозгории таърих аз як тараф, боз ба болои он ҳақиқат ва зебоиеро, ки шоир бо мадади истеъдоди фавқуллодааш кашф кардааст, дарк ва ё қабул карда нагониёни чомеаи дар сатҳи пасти фарҳангӣ қарор дошта, аз дигар тараф, қисмати шоирро боз ҳам сангинтар мекунад. Ин фочеа барои шоири асил қариб дар ҳамаи замону маконҳо вучуд доштааст, бинобар он дар мактаи шеъри мазкур чунин суол гузоштани шоир:

*Кист донад,
 хилқати шоир,
 ки дар зоти ту ҷост,
 Ин
 мукофот аст,
 ё шояд
 муҷозоти Худост...–*

суолест, ки дар тӯли таърих аз таҷрибаи ҳаёти шоирони асил ба миён омада, хулосаи фалсафаи ҳастии ононро фаро гирифтааст. Чунонки донишманди эронӣ Ризо Бароҳанӣ дар яке аз мақолаҳои қайд менамояд, «...шоирони равшанфикри муосири ҷаҳон, то ҳадде ҳамагӣ зидди таърих ҳастанд» (11) ва ин ҳарф дуруст ҳам ҳаст, зеро манзури шоир аз таърих чомеаи ормонӣ (идеалӣ) мебошад, ки дар

он адолати иҷтимоӣ сад дар сад барқарор ва шоҳу гадо баробар бошад. Вале, мутаассифона, ҷомеаи башарӣ то ҳол ба эҷоди ҳамчунин ҷомеае, ба чуз дар асарҳои бадеӣ, даст наёфтааст. Пас ҳар шоире, ки моҳияти аслии ҳастии ҳешро дарк кардааст, дар муҳолифат бо таърих қарор мегирад.

Ин ҳолат, ки дар сарнавишти шоирони асил ҷой дорад, дар шеърӣ «Шоҳроҳи нанг ё девори санг» бо тасвиру баёни драматик таҷассуми бадеии худро ёфтааст. Ин яке аз маҳкамтарин шеърҳоиест, ки ҳар мисраи он ба мисли тори пӯлодии тарангкашидае ҷарангос мезанад ва аз худ ибтидо саҳттарин вазъияти фоҷиавиро дар зехну ҳиссиёти хонанда эҷод карда, то ба охир нигоҳ медорад, ки ҳар лаҳза ба инфичор расиданаш мумкин аст. Ва беҳуда нест, ки ин шеър ба устоди шеърӣ муосир М.Қаноат бахшида шуздааст.

*Хоб дидам саҳаре, дар мошин
 Бинишаста ману ту танготанг...
 Он қадар тунду парон мерафтем,
 Ҳар кӣ мездид, ҳамекандаш ҳанг.
 Сад карат тезтар аз суръати тир,
 Аз камоне, ки кашиданд таранг...
 Лек ногоҳ фуруд омад меҳ,
 Пеши раҳ парда зада сад фарсанг...
 Мепаридем вале мо чу садо,
 Гаҳ ману гоҳ ту фармон дар чанг...
 Гуфтам, эй ҷон, дигар асло набувад,
 Ки кунӣ суръати пасте оҳанг.
 Ҳар чӣ пеш аст, ҳамон қисмати мост,
 Суръат афзой, намебояд ланг.
 Он чӣ мо хоста – шаҳроҳе нанг,
 Он чӣ он хоста - деворе санг.*

Барандохтани ин девори нофаҳмӣ, ки дар роҳи раси-

дани шоир ба шохроҳи нанг, яъне ба ҷомеаи ормонии баробарию бародарии инсонҳо вучуд дорад, мушкилтарин масъалаи таърих аст, ки сари он дурахшонтарин ақлҳои башарият асрҳои аср ба андеша нишастаанд ва шоири мутафаккири мо ҳам, ки дар паи даст ёфтани ба чунин ҷомеаи ормонӣ мебошад, аз вуруд ба ин масъала бар қанор буда наметавонад, ҳарчанд ин қор на фақат ба дигарон, балки ба ӯ ҳам осон қоре нест. Ин рубоӣ далели ин ҳол аст:

*Ман шоҳи анорам, кӣ бигирад ба қанор,
Ҳар дони анор аст чу як дил хунишор.
Муште, ки марост, мушти қӯбидан нест,
Дар мушти анор аст ҳамон хуни анор.*

Қашфи ҳақиқату зебоӣ аз ҷониби шоир ва нафаҳмидани он аз ҷониби ҷомеа яке аз мушкилаҳоест, ки дар таърихи шеърӣ адаб қариб ҳамеша вучуд дошта, боиси озурдагии шоирони бисёре гаштааст. Шоир бо истеъдод ва заҳмати шабонарӯзии беқиёсаш, ки инсонии оддӣ ҳаргиз ба он қобил нест, ба дараҷае мерасад, ки ҳамзамононаш аксаран дар он дараҷа нестанд, зеро на танҳо он истеъдодро надоранд, ҳатто он гуна заҳматро ҳам таҳаммул карда наметавонанд ва дар натиҷа дигар аз қудрати дарк ва қабули он ҳақиқату зебоие, ки шоир пешниҳод мекунад, очиз мемонанд. Агар ба асли масъала андешида шавад, он ғоҷеаи ҳар ду тараф аст, балки бештар ғоҷеаи ҳамзамонон аст то шоир, зеро шоир имкони аз ҷониби насли дигар фаҳмида шудан дорад, аммо ба ҳамзамонон ҳамчунин имкони бо насли дигар боз омадан мавҷуд нест. Бинобар он ҳонандаи шоир ҳадди ақал заҳмати омӯзиши шоирро бояд бикашад, то ба дарки ҳақиқату зебоии сухани ӯ бирасад ва байни онон хусни тафохум ва пазириши дучониба ба амал ояд. Инро дар назар дошта, шоир дар яке аз рубоихояш бо бардошту игроқ мегӯяд:

*Аз аҳли башар кас ба ҳавоям нарасид,
Рафтам ба фалак, малак ба поям нарасид.
Гар гунбади ариро садоям бардошт,
Бар гунбади шаҳри худ садоям нарасид.*

Яке аз рукнҳои бунёдии ҷомеаи имрӯзӣ ва ормонии фардоӣ, баъд аз адолати иҷтимоӣ ва ё шояд дар баробари он, шукуфоии фарҳангист, зеро муайян кардан мушкил аст, ки кадоме аз инҳо дар ҷомеаи ормонӣ муқаддамтар аз дигаре барқарор хоҳад гашт. Аз ин ҷост, дар шеъри Аскар Ҳаким масъалаи шоир ва фарҳанг, ки таърихро ҳам дар бар мегирад, мақоми бузурге дошта, махсусан дар ашъори дар солҳои охир эҷодкардаи ӯ ифодаи гуногунранги бадеии худро пайдо менамояд. Шеърҳои «Забони тоҷикӣ», «Бубахшо, эй Ватан!», «Наврӯзи фарвардин», «Аввалу охири дунё - Наврӯз», «Эй, ки пургул мешукуфӣ...», «Замини сабзи боварҳо», «Худ чароғи хеш бош!», «Анӯширвон дар додгоҳи адл» аз шеърҳои ҳастанд, ки дар вусъати ҷашмандозу жарфои андеша, барангезандагии таассуроти фарогир, инсиҷоми баён, тару тозагии забону воситаҳои тасвир ва натиҷагирӣҳои фароҳи фалсафӣ дар сарҳалқаи беҳтарин намунаҳои шеъри муосири тоҷик қарор дорад. Дар ҳар яке аз ин шеърҳо барои таҳқиқоти ҷудогона маводи кофӣ мавҷуд аст вале мо, мутаассифона, барои иҷрои он маҷол надорем, бинобар он сухан дар бораи онҳо хеле муҳтасар хоҳад буд. Вале як хусусияти муштараки ин шеърҳо дар ин ҷо ҳатман бояд қайд кунем, ки он аз сарчашмаи дониш об ҳӯрдани онон аст, зеро бе дониши фароҳи амиқ таърихию фарҳангӣ эҷод шудани онон ҳаргиз имконпазир нест. Аз муҳтавои ин шеърҳо бармеояд, ки шоири онҳо на танҳо аз таҳқиқоти таърихию фарҳангии маъмули пешин, балки аз наватарини онҳо ҳам бохабар аст, ки мисоли равшани он шеъри «Худ чароғи хеш бош!» мебошад, ки бо нигоҳе ба ҳайкали 14-метраи Будо, ки дар Ачинатеппа пайдо карда

шуда, дар осорхонаи бостоншиносии Тоҷикистон нигоҳдорӣ мешавад, эҷод гашта, ба тамчиди Будо бахшида шу-
дааст, ки ӯро аслан эронитабор, яъне то-чиктабори қадим
дониста, решаи таълимоташро дар таълимоти Зардушти
аввал дидааст, ки ҳафт ҳазор сол пеш аз ин зистааст:

*Нирвонои ту медорад маро ҳушёр,
То бубинам инчилои бомдоди ҳастии худро
Дар Нишобуру Хучанду Омӯлу Фаронаву Фархор,
То канори Ҳинду дарёбор.*

*Омада – рафта, * ту дар хоки ниёконӣ,
Ганҷ дар вайрона, эй шаҳзодаи яктои эронӣ,
Яъне аз таҳреша тоҷику хуросонӣ,
Карда тахту тоҷи шоҳиро раҳо
дар кӯйи инсонӣ.*

То кучо

ё нокуҷоҳо

мебарӣ худҷӯиям ин бор,

Бар чӣ рамзе мекушояд

дидаамро чашими дилбинат,

Дар чӣ ранҷеву чӣ ганҷе

мешиносонӣ маро осор,

Ё ки меёбам давоми ҳеширо дар Чину Мочинат.

Дар ин шеърҳо фарҳангу таърих на чун воқеъият, ки метавонад аввалу охир дошта бошад, дарку тасвир мешаванд, балки ҳамчун ҳақиқате, ки ҳамеша ҳаст, ба қалам меоянд ва инсонро бо ҷазба ба сӯи худ мекашанд ва ё доимо бо инсонанд, зеро онҳо фарҳангу таърихи инсониятанд. Аз ин ҷост воқеъияте, ки дар ин шеърҳо тасвиру ифода мешаванд, бартар аз воқеъият буда, шоирро барои дарёфти ҳақиқат илҳом додаанд ва ин ҳақиқат дар кӯраи дилу чони ӯ гудохта, бо ҳастии ӯ омехта, ҳақиқати шахсии ӯ гашта-

анд, ки ҳақиқати соҳибони ин фарҳангу таърих ҳам мебошад. Бинобар ин, ҳар соҳиби ин таъриху фарҳанг, ки ин шеърхоро меҳонад, онҳоро на фақат маҳсули дарёфти хеш, балки хешро офаринанда ва соҳиби он меҳонад.

«Замини сабзи боварҳо» шеърест, ки ояи сарзамини боварҳо, яъне сарзамине, ки дар он аввалин боварҳои башарӣ, яъне сарзамини нахустфарҳангҳои инсоният будани ватани аҷдодии шоирро бо мӯхташамии мавзӯӣ, лангари суҳан, ташбеҳу истиороти тоза, баёни фасеҳ, услуби корхӯрдаи матин дар пеши назар таҷассум менамояд.

*Ҳарф меҳоҳам занам аз сарзамини хеш,
Ҳар чӣ мегӯям вале 3-ин хок ҳарфи осмон ояд.
Баски ин марзи гиронмоя, ки моғиш пой мемонем,
Дигаронро Қаҳқашон ояд.*

Таваҷҷуҳ мекунад, ки дар ин сатрҳо суҳанҳо чӣ қадар лангардор ва пурборанд, шоир маҳсус ба ҷои меситоям, тавсиф мекунам барин таъбирҳо, ки дар онҳо оҳанги пешакии ситоиш ҷой дорад, мисраъро дар назари аввал чун наср вале насри маҳкамаи классикӣ «ҳарф меҳоҳам занам аз сарзамини хеш» сохта, бо ин таъкид карданист, ки манзурӣ ӯ ситоиш нест ва дар мисраи дуюм ҳам ин усулро давом дода «ҳар чӣ мегӯям вале 3-ин хок...» мегӯяд ва гӯё худӣ маводи шеър беихтиёр ибораи «ҳарфи осмон ояд»-ро дар услуби олий ба матн ворид месозад ва байт яқбора шукӯҳу шаҳомати ғайриҷашмдошт пайдо мекунад:

*Ҳарф меҳоҳам занам аз сарзамини хеш,
Ҳар чӣ мегӯям вале 3-ин хок ҳарфи осмон ояд.*

Ва баъдан маълум мешавад, ин марзе, ки мо ба рӯи он пой мемонем, барои дигарон баробари Қаҳқашон будааст. Қаҳқашон, ки дар шеър намоди улвият ва бекарона-

гист, агар ҳамчунин марзе зери қадами мост, пас мо бояд чӣ гуна қадам монем ва бо чӣ мақсад ва ҳадафҳои бузургу оӣ.

*Баски ин марзи гиронмоя, ки мояш пой мемонем,
Дигаронро Қаҳкашон ояд...
...Дар чунин хоке, ки дар ҳар зарраи хеш
осмон дорад,
Метавон оё ба ҳадди хоку меъёри заминӣ зист.
Ман намедонам,
вале медонам ин ҷо хокпош ар ҳаст,
Дил саройи шиқи гардунаш набошад,
нест.*

Дар ҳар зарраи хеш осмон доштани ин хок ва дар дили ҳар хокпош ҷой доштани сарои гардун суханҳое ҳастанд, ки қудсияти ин сарзамин ва маънавияти ании бошандагонии онро таъину таъид менамоянд. Ҳарчанд ин ҳолат шоирро ба гардунҳо мебарад, аммо ӯ бо тавозӯӣ бар хоки ин манзар бар замин фуруд меояд ва мегӯяд:

*То ба ҳарфи хомуши водӣ-и гӯшамро фаро орам,
Вожаҳои рӯдҳоро бишнавам дар вижапардозӣ.
Гӯш бар хоки таҳаммулбор бигзорам,
Оядам аз Зардушти Маздаку Монӣ-и овозе,
Баски хоки покашон ин ҷост,
Саҷдагоҳу зинаи афлокашон ин ҷост.*

Ва дар саросари ин шеър шоир аз ҳақиқатҳое ҳарф мезанад, ки онҳо бо обу хоки ӯ омехтаанд, ё бехтараш ӯро бо онҳо сириштаанд ва дар натиҷа шоир касе мешавад, ки на дар бораи ҳақиқат ҳарф мезанад, балки худ ба ҳақиқат табдил мегардад ва шеър ба паёми ҳақиқат. Ва ин далели он аст, ки ин ва ин гуна шеърҳо, аз қабиле «Наврӯзи фар-

вардин», «Аввалу охири дунё – Наврӯз», «Ҳадиси Одам дар офариниши Ҳавво», «Анӯширвон дар додгоҳи адл» на танҳо имрӯз, балки фардоҳо ҳам ҳамчун паёми ҳақиқат дарк хоҳанд шуд, зеро онҳо ҳамчун ҳақиқатҳое ба забон омадаанд, ки гӯяндаи онон бо ҳақиқатҳои кашфнамудааш даромехта, худ ҳақиқат гаштааст. Ва муҳимтараш боз ин аст, ҳар хонандае, ки соҳиби ин замину таъриху фарҳанги он аст, бо хондани ин шеърҳо онҳоро паёми хеш аз ҳақиқати хеш медонад. Воқеан ин паём аз ҳақиқати ӯву сарзамини ӯст:

*Ҳамди исломат, ки ҷуз исломи некӣ нест,
Рӯдакию Мавлавиятро назири одамият кист?
То расад насли башар бар ҳадди инсонӣ,
Боядаш омӯхт аз ин ҳар ду мусалмонӣ...*

*...Эй диёри кӯчаки аз чор дарё ҳам фарохотар,
Ҳар ваҷаб хоки азизатро баландиҳои ин мардон
Қард гардуни баландахтар,
Қ-ин мани сарводагӯ дар ҷустуҷӯи ҳарфи шоёнат
Мезанам акнун
ба авҷи ҳафт гардун
сар.*

Осори Аскар Ҳақим дар шеъри муосири тоҷик намунаи бозтоби шоиронаи фалсафаи ҳастӣ мебошад, ки ин ба шеъри ӯ тароват ва чаззобият бахшида, онро мавриди андешаи ҳамаи онҳое менамояд, ки шинохти муҳимтарин фазилатҳои одаму оламро суроғ доранд. Шеъри асили имрӯз наметавонад бе андешаҳои амиқи фалсафӣ, ахлоқию иҷтимоӣ бошад, зеро савияи чома рӯз ба рӯз боло меравад ва хонандаи соҳибмаълумоту бофарҳанг ба шеъре ниёз дорад, ки талаботи фикрию завқӣ ва рӯҳии ӯро қонеъ кунонида тавонад. Ҳанӯз тақрибан 170 сол қабл аз ин адабиётшино-

си чаҳоншумули рус В. Белинский навишта буд, ки «акнун ҳамаи шоирон, ҳатто бузургон дар айни ҳол мутафаккир ҳам бояд бошанд вагарна истеъдод ҳам мадад карда наметавонад...» (12). Адабиёти мо дар мисоли осори Аскар Ҳақим ҳамин гуна асарҳоеро дорад, ки дар онҳо истеъдоди шоирӣ бо беҳтарин вачҳ бо дониш ва тафаккури амиқ ба ҳам даромехта, дар баҳамҷӯшхӯрдагии эҳсосоту андеша намунаҳои хуби шеърро ба вучуд овардаанд.

Ман ин ҷо бояд қайд кунам, ки дар ин мақола танҳо тарҳи таҳқиқе, ки бояд карда шавад, ба қалам омад, ҳар мавзӯе, ки зикр шуд, метавонад мавриди таҳқиқоти алоҳидае қарор бигирад, зеро дар осори Аскар Ҳақим оид ба он маводи кофӣ вучуд дорад. Ман иҷрои онро аз муҳаққиқони ҷавонтар, ки маҷоли бештари кор дошта, дар соҳаи робитаи адабиёту фалсафа пажӯҳиш мекунанд, ҷашм дорам, зеро дар ин соҳа дар эҷодиёти Аскар Ҳақим ва умуман дар шеъри муосири тоҷик барои таҳқиқоти арзишманд маводи фаровони ҷолиби тавачҷух мавҷуд аст.

Пайнавишт

1. Баргузидаи ашъори Аскар Ҳақим. Интишороти байналмилалӣ «Ал-ҳудо», 1373. Алиасғари Шеърдӯст «Муқаддимаи ношир», саҳ. «д».
2. Добролюбов Н.А. Собр.соч. в 3-х томах, т.3. М.,Гослитиздат, 1952, стр.171.
3. Денисова, Искра. Обсуждение новой поэмы А. Хакима «Мой камень – алмаз» на творческой встрече в Москве, в МСПС 6 апреля 2000 г., «Памир», №№1-6, 2000 г., стр. 126.
4. Гайрат Гулом Сахи. «Обсуждение ...», там же, стр. 129.
5. Зулфикаров, Тимур. «Обсуждение...», там же, стр. 128.
6. Золотцев, Станислав. «Обсуждение...», там же, стр. 123.
7. Алиасғари Шеърдӯст. «Баргузида...», саҳ. «д».
8. Аҷамӣ, Муҳаммадалӣ. «Нигоҳе кӯтоҳ ба қомати баланди шеър», «Адабиёт ва санъат», 16 июли соли 2009, №29, саҳ. 14.
9. Толстой Л. Н. Квинтэссенция. Философский альманах. М.,

- Политиздат, 1990. Н. Н. Трубников (Перспектив книги о смысле жизни), стр. 446.
10. Қазва, Алиризо. «Аскар Ҳаким – ғазалсарои мутафовит». «Адабиёт ва санъат», 27 январӣ соли 2005, №4.
 11. Бароҳанӣ, Ризо. Тило дар мис. Дар се ҷилд. Ҷилди 1. Техрон, 1371. саҳ. 248.
 12. Белинский В. Г. Собр. соч. в 3-х томах, т.2, М., Гослитиздат, 1948, стр. 445.

Абдухолик Набиев (Набавӣ),
номзади илмҳои филологӣ

УФУҚҲОИ ШЕЪРИ ИНСОН

Бояд иқрор кард, ки дар танқид ва адабиётшиносии муосир тадқиқи масъалаҳои назми имрӯза, хусусан шеъри муосир, қаноатбахш нест, ҳол он ки шеъри тоҷикӣ дар раванди адабии муосир пешсафу пешрав аст. Дар ду даҳсолаи охир шеъри мо сифатан такмил ёфт, ғанӣ гардид ва инкишоф ёфт. Навҷӯӣ дар шеър хеле бошиддат ҷараён гирифт ва ҳатто тамоюле бо номи «шеъри нав» ҳоло мавриди гуфтугӯи аҳли тадқиқ гардидааст. Вале таҳқиқу ҷамъбасти ҳодисаҳои нави шеъри имрӯз, самти инкишофи он, аз назари таҷрибаи таърихӣ назми советии тоҷик ба мушоҳида гирифтани он, ошкор сохтани ҷиҳатҳои милливу интернационалӣ дар поэтикаи вай ҳам акнун шурӯъ мешавад.

Дар ин бобат дар суҳанронӣ, мақолаву асарҳои ҷудоғонаи М. Қаноат, М. Шукуров, А. Сайфуллоев, А. Сатторов, Ю. Акбаров, Ҳ. Шодидулов ва дигарон андешаҳои ҷолиб баён шудаанд. Вале тадқиқоти вусъатноке, ки раванди адабии муосирро аз ҷанд ҷиҳат мавриди баррасӣ қарор дода бошад, ба ҷашм намерасид. Аз ин сабаб ҷопи асари мунаққид ва адабиётшиноси хушсалиқа Аскар Ҳакимов «Шеър ва замон» (Душанбе, «Ирфон», 1978)-ро, ки оид ба масъалаҳои инкишофи назми муосири тоҷик баҳс мекунад, ҳодисаи муҳим ҳисобидан мумкин аст².

Ҳамин чиз ҷолиби диққат мебошад, ки муҳаққиқ **масъалаҳои инкишофи назмро аз назари ирсияти таърихӣ ва анъанаву навоарӣ ба таҳқиқ гирифтааст.** Қонуни инкишофи ғоявию эстетикӣ адабиёт ҳаминро тақозо мекунад

² Минбаъд саҳифаҳои иқтибосҳо аз китоби мазкур дар матн дода мешавад.

ва ба ин восита самти асосии рушди адабиёт дуруст тадқиқ хоҳад шуд. Ҳамин нияти муаллиф ҳамаи қисмҳои рисолаҳо ба ҳам пайваस्ताаст ва мақолаи «Достони қалъачанг», ки гӯё аз масъалаи асосӣ берун буда, асари мустақил аст, ба назари мо, он як навъ санчиши қазияҳои мунаққид дар мисоли асари мушаххас мебошад. Ҳамин тавр, мо тадқиқоти мукаммалу мақсаднокеро оид ба баъзе масъалаҳои назария ва амалияи шеърӣ муносири тоҷикӣ дар даст дорем.

А.Ҳакимов, пеш аз ҳама, ба шарҳи масъалаи анъана-ву навоарӣ мепардозад. Мақолаи муқаддимавии «Баҳси бардавом» хусусияти назарӣ дорад ва мубоҳисаҳои доир ба ин масъала, шарҳи дурусти муносибати ин ду мафҳуми эстетикӣ дар назми муосирро фаро гирифтааст. Ақидаҳои мунаққид ҳарчанд такрор бошад ҳам, аз нав дидану ба хотир овардани онҳо барои адабиётшиносони тоҷик, ки масоили назарино камӣ дар кам мавриди муҳокима қарор медиҳанд, аз манфиат холӣ нест.

Анъана ва навоарӣ масъалаи мураккабу серпахлу мебошад ва муайян кардани методологияи тадқиқи он хеле зарур аст. А. Ҳакимов менависад: «Аз анъана то анъана фарқ дидан, анъанаро танқидӣ омӯختан ва вобаста ба давраи муайяни таърихӣ шахр додан, анъанаро танҳо бо хусусиятҳои миллӣ маҳдуд накарда, таркиби онро аз ягонагии чузъҳои ғоявӣ эстетикӣ дидан, ҳуллас, ин ҳодисаи эстетикиро дар айни диалектика ба тадқиқ гирифтани зарур аст. Дар хусуси навоарӣ бошад, пеш аз ҳама қайд кардан зарур аст, ки он аз анъана ҷудо нест. Зидда аз он, чизи нав дар шакли адабиёт хеле дер равшан зоҳир мегардад, аммо ба сари худ пайдо намешавад. Санги маҳак дар ин бобат ин аст, ки навоарии ғоявӣ бадеӣ вобаста ба инсонӣ навад ва қаҳрамони нави адабиёт зухур мекунад». Ин ҳақиқатро таҷрибаи устод Айнӣ, Лоҳутӣ, М. Турсунзода, П. Сулаймонӣ, Ҳ. Юсуфӣ, М. Миршакар, М. Қаноат, Лоик ва дигар шоирони тоҷик собит менамояд. Ашъори онҳо на танҳо

ифодаи нақши замон, инъикоси рӯҳияи одами нав ва анъанаҳои бадеии миллӣ аст, балки аз сарчашмаи адабиёти халқҳои СССР низ об меҳӯрад. Вале омӯзиш аз адабиёти халқҳои бародар, ки як сарчашмаи муҳими навоарист, бояд эҷодкорона сурат гирад ва он маънии кӯчонидани таҷрибаи адабиёт ва ё адибе ба адабиёти миллиро надорад, чунонки як вақтҳо нисбат ба эҷодиёти Маяковский ҳамин тавр муносибат карда мешуд.

Бисёр мешавад, ки агар сухан аз навоари назми имрӯза равад, онро аз шикастани қолибҳои анъанавии жанру қофия вазн медонанд ва ин, бешубҳа, осону сабук шарҳ додан ва саҳлангорӣ кардан аст нисбат ба ин ҳодисаи чиддӣ. Дар асл бошад, ҳолат нисбат ба пиндошти баъзеҳо, чунон ки гуфтем, хеле мураккаб буда, ба баланд шудани савияи мундариҷа ва шакли шеъри солҳои шастуму ҳафтодум вобастагии қавӣ дорад. «Дар ин ҳангом, - ме-нависад А.Ҳақимов, - шеъри тоҷик аз лиҳози мундариҷа ба тасвири амиқ ва доманадори воқеият, пурқувват ва фарогиранда шудани эҳтироси граждони, омӯзиши гуманизми нав ноил шуда бошад, дар соҳаи шакли бадеӣ дар он муносибати тоза ба сухану сурат, ба шаклҳои анъанавӣ ва ба унсурҳои услуб, авзону анвои шеър ва аз ҷумлаи инҳо ба мавқеи муҳим соҳиб мешавад» (с.18). Ин хулосаи муаллиф оид ба инкишофи назми имрӯз ва поэтикаи он ба хулосаҳои адабиётшиносон М. Шукуров (Муҳаммадҷони Шакурӣ), З. Османова, Л. Демидчик, А. Сайфуллоев дар хусуси анъанаву навоарӣ ва ҳузури он дар инкишофи на-сру драматургияи тоҷикӣ як аст ва аз ягонагии ҳодисаҳо дар раванди адабии муосир шаҳодат медиҳад.

Чунонки мебинем, заминаҳои методологии муҳокимаҳои А. Ҳақимов чиддӣ, асоснок ва доираи назари ӯ низ васеъ буда, мундариҷаи ғоявӣ, тасвири инсон ва шеърӣ-яқи назми муосирро фаро гирифтааст. Мақолаи «Шеъри инсон» шомили масоили мазкур ва аз қисматҳои муҳими

китоб мебошад. Зеро образи лирикӣ, инсон дар лирика, қаҳрамони лирикӣ ва тарзу усули тасвири он асоси мундариҷа ва навҷӯихои шаклии назми муосирро муайян мекунад. Дуруст муайян кардани алоқаи қаҳрамони лирикӣ бо шахсияти шоир ва инсони воқеӣ, рӯшан кардани сифатҳои ба худ хоси тасвири типи зиндагӣ дар лирика аз масъалаҳои баҳсноки адабиётшиносии советист. Бинобар ин, дар ин маврид табиӣ саволе ба миён меояд, ки қаҳрамони лирикӣ кист? Худи шоир аст (Б. Томашевский) ё шахсияти ӯст? (В. Назаренко); он хусусиятҳои ба образи шоир хосро чамъ оварда, як воситаи сохтани образи бадеӣ, типӣ, фардӣ ва ҷомеи вай аст (Л. Тимофеев, З. Паперный), ё қаҳрамони лирикӣ метавонад, ҳам «дугоник» ва ҳам образи объективии шоир бошад? (Ал. Михайлов). Аз байни ин ҳама фикру ақидаҳои зиёд А.Ҳакимов гӯё ба гуфтаҳои И. И. Грибушин, ки дар лирика қаҳрамони субъективӣ ва объективӣ ҳаст мегӯяд, ҳамфикр шуда ин назарияро пурмаҳсул ҳисобидааст.

Ба фикри мо ин дарҳамбарҳамӣ дар тавсифи лирика ва қаҳрамони лирикӣ аз он ҷо сар задаст, ки муҳаққиқон сифатҳои зотии лирика (образҳои лирикӣ) ва ҳам инсони лирика (қаҳрамони лирикӣ)-ро бо ҳам омехтаанд. Дар мавриди яқум лирика ба қуллӣ навъи субъективист ва ҳиссу фикри шоир воситаи асосии тасвири инсон ва ҳаёт мебошад. Шояд ба шахсияти шоир айният додани қаҳрамони лирикӣ аз ҳамин ҷо сар мезанад ва худ ба худ маълум аст, ки ин ақида ҳақиқати ҳолро пурра ифода карда наметавонад. Дар мавриди дувум қаҳрамони лирикӣ воситаи тасвири ҳақиқати зиндагии объективӣ ва инсон аст, ки дар шакли субъективӣ амалӣ мешавад. Бинобар ин ки қаҳрамони лирикӣ воситаи тасвири ҳақиқати ҳаёт дар лирика аст, ҳар қадар вай субъективӣ ва фардӣ бошад ҳам, он ба шахсияти шоир айният дорад гуфтан мумкин нест. Яъне қаҳрамони лирикӣ сифати аслии худро аз даст навода, дар айни замон бояд аз маҳдуд-

дияти шахсӣ ва объективизми хушк оро бошад. Лирика, ки навъи адабии субъективист, ҳамеша ба тасвири объективӣ майл дорад вай, ки зодаи хиссу фикри фардист, ҳамон андоза барои офаридани образи ҷомеъ ҳаракат мекунад. Ба фикри мо, қаҳрамони лирикиро дар ҳамин мураккабӣ ва ҳамбастагии диалектикий чузъҳои гуногун баррасӣ кардан ба мақсад мувофиқ буда, он ҳақиқати ҷустуҷӯҳо ва анои мундариҷаву шакли назми муосирро дар офаридани симои инсонии муосир хубтар ифода мекунад.

Дар асари А. Ҳақимов бо мақсади рӯшан кардани симои умумии қаҳрамони лирикий истилоҳи субъекти лирикий - идеали эстетикӣ инсонии замон қабул карда шуда, зуҳури ин инсон дар мисоли эҷодиёти Мирзо Турсунзода, Миршакар, Лоик, Ғаффор Мирзо, Қутбӣ Киром нишон дода мешавад.

Ба ақидаи мунаққид, «баробари дар эҷодиёти М. Турсунзода, М. Миршакар, Б. Раҳимзода, А. Шукӯҳӣ равшан сурат гирифтани ҷиҳатҳои ҷамъиятии субъекти лирикий, дар эҷодиёти қисми дигари шоирон тасвир ва таҳлили амиқи ҷаҳони ботинӣ инсон мавқеъ пайдо кардан мегирад» (с. 51). Дар мақола шаклҳои фардию усулҳои зоҳир шудани хислатҳои субъекти лирика хеле хуб ва батафсил нишон дода шудааст. Мушоҳидаҳои муҳаққиқ дар хусуси ба ҳам наздик омадани инсон ва шахсияти эҷодкор дар адабиёти реалистӣ ҷолиби диққат аст, зеро ин яке аз қомеъҳои реализм аст ва лирика дар ин бобат имкони бештаре дорад. Ин нуқта ҳам сазовор ба қайд аст, ки лирика пеш аз ҳама ба таҳлили «диалектикаи рӯҳ»-и инсонии давру замони муайян мепардозад, хусусан лирикаи реалистӣ. Бинобар ин, қаҳрамони лирикий М. Турсунзода ба фардиати шоир наздиктар буда, аноии маънавию рӯҳии инсонии муосирро хубтар ифода карда тавонистааст вай «шоҳиди муборизаҳои ду ҷаҳон, ду система, инсонии эҷодкор, созандаи коммунизм, шахси инсондӯст, ҳуллас, бо тамоми дилу ҷон

коммунист аст» (с. 44).

Сифатҳои инсонии лирикӣ ва тасвири он дар ҳуди ҳамон шоир ва ҳам шоирони дигар яқсон нест. Ба гуфти муҳаққиқ агар он дар эҷодиёти М.Турсунзода ба воситаи ифодаи қаҳрамони лирикӣ сурат гирад, дар эҷодиёти **М.** Миршакар он дар образи ҷомеи инсон амалӣ шудааст, дар ашъори . Мирзо бошад, он дар зиндагии муқаррарӣ, қору бор ва ташвишҳои ҳаррӯзаи зиндагӣ нишон дода мешавад. Дар ашъори М. Қаноат, Лоиқ, Қутбӣ Киром, Бозор Собир сифатҳои фитрии инсон, рӯҳияи вай, масъулиятшиносии ҷамъиятии ӯ, умуман пайванди Инсону Оламу Замин тасвир шуда, субъекти лирикаро анӣ кардаанд. А. Ҳақимов исбот мекунад, ки мақому манзалати инсон, андешаҳои мураккаби вай, муаммои мавҷудияти ӯ дар шеъри Лоиқ хеле ҷиддӣ ва торафт муқаммал ба тасвир меояд. Ба фикри мо, аз мушоҳидаву хулосаҳои мунаққид ба хулосае омадан мумкин аст, ки шеъри имрӯз анъанаҳои инсонпарваронаи адабиёти классикӣ ва рӯҳи граждании назми советиро идома дода, то рафт гуманизмаш амиқ, имкониятҳои дар тасвири инсонии муборизу ҷаҳол бештар шудааст.

Табиист, ки чунин ҷустуҷӯҳои амиқ ва часуруна дар тасвири муқаммали субъекти лирика - инсонии маънан анӣ, ахлоқан қавӣ, аз ҷиҳати сиёсӣ устувор, инсонии бунёдкор на танҳо бар пурқувват шудани ҷанбаи иҷтимоӣ, публицистиву психологӣ ва фалсафии шеър сабаб гардид, инчунин ба поэтикаи он низ тайироти зиёде ворид сохт. А. Ҳақимов яке аз аввалин тадқиқотчиёнест, ки аз дидгоҳи поэтика оид ба суҳани шоирона, анъанаву навоарӣ дар анвою авзон ва хусусиятҳои жанрии шеъри муосир хеле батафсил суҳан меронад. Дар ҳақиқат, адабиёти бадеӣ, хусусан шеър, суҳан аз калимаҳои ҷудоғонаву хушк, аз баёни муқаррарии фикр иборат нест ва бебабаб онро санъати суҳан нагуфтаанд. Бинобар ин, ҳангоме ки гап дар бораи забони асарии бадеӣ меравад, дороии луғавии онро муҳим доништан

ханӯз муқаддимаи қор аст, муҳим он аст, ки мо то рафт васеътар шудани имконоти тасвирии сухани шоиронаро бояд ба ҳисоб гирем. Шеъри муосир дар ин ҷихат низ комёбиҳо дорад ва имконоти «суратрезӣ ва маъникашӣ»-и сухан дар назм хеле зиёд шуда истодааст. Мақолаи «Сухан ва образ» аз ҳамин бобат ва инчунин оид ба масъалаҳои услуб, системаи образҳо, банду басти шеър баҳс мекунад.

Муҳаққик дар адабиёти нави реалистӣ бештар гардидани таъсири баёни халқӣ, таъбирҳо ва умуман забони мардумро ба назм таъкид мекунад ва сипас дар хусуси вобаста ба мундариҷаи нави адабиёти реалистӣ тайиrot пазируфта ва васеъ гардидани вазифаи маънавию ашъии калима, таъбирҳои классикӣ, ки хоси сабку услубҳои гуногун буда вазифаи ғоявию бадеияш низ маҳдуд шуда буд, мулоҳиза рондааст.

Муаллиф зиёд шудани имконоти тасвирий ва маънавии каломи бадеӣро ба адабиёти реалистӣ вобаста медонад, зиёда аз ин, ба фикри вай таъсири сабку баёни халқӣ барои заминиву ҳаёти гардидани образҳои анъанавӣ, шикастани рамзҳои мазмуни ҳаётиашон суғуст имкон медиҳад.

Аҷоиб он аст, ки акнун таъбирҳои халқӣ ва образҳои анъанавӣ паҳлуӣ ҳам меоянд ва ҳеч гуна бегонагӣ дар ин ҳолат ҳис намешавад. Таҷрибаи эҷодии устод Айнӣ. М. Турсунзода, М. Қаноат, Лоик, ки луғоти халқиву классикиро дар як таркиб истифода мекунанд ё ҷустуҷӯҳои Ф. Муҳаммадиев ва Кӯҳзод дар наср аз умумӣ будани ҷустуҷӯҳо дар адабиёт гувоҳӣ медиҳанд. А. Ҳакимов ба ҳулосае меояд, ки анъанаҳои сабкҳои классикӣ, системаи образҳои онҳо аз ҳам ҷудо сурат мегирифт, аммо дар адабиёти реалистӣ он ба услуби миллӣ табдил ёфт ва имконоти ҳуди адабиёт васеъ гардид вазифаи калима низ вобаста ба ин синтези услубӣ хеле вусъат ёфт ва ғанӣ гардид.

Бисёр масъалаҳое, ки А. Ҳакимов ба миён гузоштаву мулоҳиза баён мекунад, бори аввал дар адабиётшино-

сии тоҷик мавриди андеша қарор гирифтаанд. Мулоҳи-
заҳои мунаққид дар бораи «Лайлатулқадр», «Оби ҳаёт»,
«Наврӯз» ва мазмуни навро ифода кардани онҳо қазияҳои
назарии ӯро ифода мекунанд.

Фикри зерини ӯ оид ба поэтикаи суҳан ва образ ҷоли-
би диққат аст, ки мегӯяд: «Дар байни ашъи тасвир ва лек-
сика муносибати функсионалӣ ва мантиқӣ вучуд дорад. Ин
яке аз муҳимтарин хусусияти услубии назми муосир аст, ки
дар натиҷаи муносибати реалистона ба мафҳуми лексикӣ
калима ва образ шакл гирифта истодааст» (с. 80). Дар асоси
ин қазия ду гурӯҳи образҳо - образҳои, ки дарки таърихӣ
воқеиятро дар худ гунҷоиш додаанд («Ҷоми Ҷам») ва ҳам
объектро аз ягон ҷиҳат шарҳ медиҳанд ё тавсиф мекунанд
(«зулфи мушқин») аз рӯи таҳаввулашон таҳлил шудаанд.
Ин навҷӯӣ ҳаминро таъкид мекунад, ки бар хилофи образи
рамзҳои қолибрез образҳои тозае, ки ба воқеияти имрӯза
наздиканд ва ҳам қувваи таъсирашон бештар бошад, дар
осори М.Турсунзода, А. Шукӯҳӣ, М. Қаноат, Лоик, . Мир-
зо нуфуз доранд.

Ин ҷо, ба фикри мо, ду ҳодисае, ки мавриди мулоҳи-
за аст, сазовори қайд мебошад. Аз як тараф, шоирони калон-
сол ба образҳои анъанавӣ тозагӣ зам карда қувваи тасви-
рии онҳоро афзудаанд. Аз тарафи дигар, ба тақозои забони
шеър нигоҳ карда образҳои тозае офарида мешаванд, ки
мисли образҳои анъанавӣ пуртаъсир ҳастанд. А. Ҳакимов
маҳз ҳамин ҳодисаро муфасалтар шарҳ додааст. Ба ақидаи
мунаққид, яке аз ин ҳодисаҳо он аст, ки асоси шеърро об-
рази тоза ташкил карда, сипас он дар чанд паҳлӯ ба тасвир
меояд. Шеъри М. Қаноат, Лоик, Бозор Собир, Қутбӣ Ки-
ром, . Мирзо аз ҳамин ҷиҳат тафовут дорад.

Мӯъмин Қаноат ба таъсири эмотсионалии образ,
тасвири тавсифи он диққати махсус медиҳад. Дар шеъри
«Обшор» образ дар натиҷаи монандкунӣ (обшору духтар)
таҷассуми шуда, ҳиссиёти ботинии шоирро хуб ифода ме-

кунад. Таносуби қавии монандшаванда бо монандкунанда барои афзудани тасвиркорӣ дар шеърҳои шоир, масалан, дар «Пири гулфурушон», «Гули бодом», «Аҳсант ба одам», «Нарав куи сафеди ман», силсилаи «Мавҷҳои Днепр» гардидааст. Тасвиркорӣ шеърро мушаххас, манзараҳо ва ҳаракату амалиётро назарнамо, фикри шеърро гиро ва оҳанги онро қатъӣ месозад.

А. Ҳақимов навҳои дигари ба вучуд овардани образҳои нав ва шакли тасвири онҳоро низ қайд мекунад. Дар шеърҳои А. Шукӯҳӣ тасвири мушаххас ва муқаррарӣ ҳиссиёти пурзӯреро ифода мекунад. Ҳамин гуна тасвир, зимнан, имконоти ифодаи ҳиссиётро афзуда, асосҳои реалистии лирикаро амиқ бурдааст, ки дар ашъори Лоик («Оби Ому як замон мерехт дар баҳри Хазар», «Ақрабақҳои соат») бештар ба чашм мерасад. Ин усули тасвир махсусан таъсирбахшии ҳодисаи драматикиро хеле боло бурдааст. Ҷанбаи драматикӣ (драматизми ҳолат ва ҳиссиёт) ва образҳои чашмнамо як хусусияти муҳимми лирикаӣ муосир ҳисобида шудааст.

Инак, маълум мешавад, ки таҷдиди образҳои анъанавӣ, пайдо шудани образҳои нав, тарзу усулҳои гуногуни тасвири шоиронаи зиндагӣ ва олами маънавии инсон, ки ба мундариҷаи лирика вобастагии қавӣ дорад, ба сухан, забони шоир, шеърӣ назм роҳ ёфта, боиси васеъу пуртаъсир ва ҳарранг шудани сухани шоирона гардид. Ба фикри мо «Таҳаввули арӯз» аз мақолаҳои бехтарини маҷмӯаи мебошад, ки ба масъалаи мураккаб ва баҳсталаби шеърӣ муосир баҳшида шудааст. Дар он ҷанбаи адабиётшиносӣ ва ҳам дарки рӯйдодҳои нави адабӣ, ки ба ҳамаи мақолаҳои А. Ҳақимов хос аст, бештар зоҳир шудааст. Чуноне ки медонем вазн чун мундариҷа, тахайюл, қофия ва воситаи тасвир чӯзӣ асосии шеър аст ва шеърӣ бе низом шеър нест. Муаллиф аз рӯи ҳамин вазифаи муҳимми вазн ба таърихи баҳс дар атрофи он ва таҳаввули ташаккули он баҳо ме-

диҳад. Пӯшида нест, ки ҳарчанд дар назми тоҷик шеърӣ хичоӣ мавқеи муайян дорад вале ҳам дар шеърӣ классикӣ ва ҳам советӣ вазни асосӣ арӯз аст. Дар бораи таърихи пайдоиши вазни арӯз А. Ҳақимов ба гуфтаҳои устод Айнӣ, И. С. Брагинский, Парвиз Нотили Хонларӣ таъя қарда, ба рӯшан сохтани асосҳои халқии он кӯшиш қардааст. Дар асоси андешаи ин муҳаққиқин вазни рубоиро муфассалан таҳлил намуда, баҳудҳосии он, ба табиати забони тоҷикӣ хос будани оҳанги арӯз, халқияти вазн мӯътамад нишон дода мешавад: «чанбаи халқӣ дар арӯз қавӣ будааст, ки он дар назми мо чуқур реша меронд ва ҳамлаю муборизаи онҳое, ки бар зидди он буданд, ба ноқомӣ анҷом ёфт» (с. 134).

Чустуҷӯҳо ва навпардозӣ дар вазни арӯз, ки «Марши хуррият»-и устод Айнӣ аз намунаҳои аввалини он мебошад, самарабахш буд, зеро ин навҷӯӣ ба табиати вазн муҳолиф нест. Дар ин масъала устод Лоҳутӣ, Пайрав Сулаймонӣ муваффақиятҳои қалон ба даст оварданд. Дар ашъори онҳо на яқто, балки чандин вазн ба ҳам омехта мешаванд ва муҳаққиқ асоси ин навҷӯиҳоро низ мӯътамад нишон додааст. Масалан, бисёр таронаҳои Лоҳутӣ, шеърӣ «Ба боғбон»-и Пайрав, ки дар ду-се вазн навишта шудаанд ва томиаи композитсионӣ ва яқпорчагии онҳо ба туфайли нигоҳ доштани давомоти савтӣ, мусиқавияту таронаӣ буданашон бештар шудааст.

Ақидаи А. Ҳақимов дар бораи он қолиб аст, ки меғӯяд дар солҳои 20-30 роҳи дигари навпардозии вазн вучуд дошт ва он ба ритми шеър оҳанги тоза илова намудааст. Ин ҳодиса аз ҳисоби тайири қои задаи рукнҳо, афзудани қомилҳуқуқии қалима ва ибора, таркибҳои интонатсионӣ ва задаи мантӣӣ сурат гирифта, имқоноти доҳилии вазнро афзуд ва ба ифодаи ҳиссиёти гуногун муқоидат намуд. Зимнан, ин қо суҳан оид ба оҳанги вазн ва ҳиссиёту мундариҷае, ки он ифода меқунад, меқаравад. Мо ба қуллӣ тарафдори онем, ки яқ вазнро, дурусттараш баҳрро маҳсули ифо-

даи як мақсад ва ё як ҳиссиёт доништан мумкин нест. Дар ин бобат А. Ҳақимов ҳақ аст. Вале дар ин маврид низ ду нуктаро ба назар гирифтани ба манфиати қор мебуд. Аввалан, навардозихои Пайрав ва Ҳабиб Юсуфӣ танҳо бо мақсади афзудани имконоти дохилии авзони арӯз сурат нагирифтааст, ин тозақориҳоро динамикаи зиндагии нав, тасвири реалистиву мураккаби ҳиссиёти шахс тақозо кардаанд.

Сонӣ, ба фикри мо, ба баҳре хос будани ягон оҳангро қатъӣ инкор кардан лозим нест, зеро ин ба он натиҷа мебарад, ки вазн қолаби шеър асту тамои. Оҳанг, лаҳн, интонация дар шеър раёю нияти шоирро ифода мекунад вазн ба сари худ оҳанги мустақил аст ва баробари дар шеър мушаххас шудан ба интонацияи умумии он бетаъсир намемонад ва гоҳо ба он мутеъ ҳам мешавад. Дар ҳамон «Шоҳнома», ки баҳри мутақориб барои ифодаи қаҳрамонӣ, аму андӯх, хашму азаб хеле мувофиқ аст ва бешубҳа ҳар бор тобиши дигари оҳангро ифода кардааст вале интонатсияи умумӣ нигоҳ дошта шудааст ва дар ин мақоми баҳри арӯз кам нест. Фирдавсӣ дар ҳар маврид бузургии он ҳама ҳиссиёти мураккабу гуногун ва шаҳомати ҳолатҳои мухталифро махсус таъкид кардааст.

Ба чуз аз ин, ҳамаи гуфтаҳои А. Ҳақимов қолиби диққат ва мушоҳидаҳои тоза мебошанд. Мунаққид ғанию рангин будани тобишҳои ритмии шеърро таъкид намуда, ба чунин ҳулосае меояд: «Ритми шеър ба ғайр аз талаботи нақша ва афоилу тафоили он аз таркиби овозии шеър, аз табиат ва хусусияти калимоти он низ вобаста аст» (с. 155).

Қолиби диққат аст, ки мунаққид тайиротеро, ки дар назми имрӯз рӯй дода истодаанд, фақат давоми ҳамон «арӯзи озод»-и давраҳои аввал наҳисобида, ба ҳодисаҳои мураккабу объективии қараёни адабии муосир вобаста донистааст. Агар мунаққид дар бораи омилҳои кунунӣ, ки боиси дигаргунӣ дар авзони шеъри нав гардидааст, дар хусуси асосҳои миллӣ, интернационалӣ ва ҳатто «хориҷӣ»-и

ин тайироти эстетикӣ мулоҳиза меронд, хуб мебуд, зеро ақидаҳои гуногун оид ба ин масъала дар адабиётшиносии тоҷик вучуд доштанд ва бисёре аз онҳо имрӯз ҳам то охир шарҳу тавзеҳ нашудаанд. Андешаҳои мунаққид оид ба ин масъала, ба ҳар ҳол шаклҳои чустуҷӯи шоирони муосирро дар истифодаи вазн рӯшан месозад.

Маълум мегардад, ки шеърӣ нав аз вазн, хусусан вазни арӯз берун нест вале арӯз низ ин ҷо хусусияти хос дорад ва онро бо номи «арӯзи озод» ном бурдан мумкин аст. Шоирон ба баҳрҳои маъмулу машҳури арӯз (Ҳазач, Рамал, Музореъ) хеле озодона мурочиат карда, ба роҳи каму зиёд кардани мисраъҳо, рукнҳо, бо иловаи оҳангу зарбҳои нави мантикӣ дар шакли анъанавӣ унсурҳои ритм, хусусан ритми мусикиро кам намуда, таъкиди маънӣ ва вусъати эҳсосро афзудаанд. Ин ҳама навҷӯӣ дар вазн, ки М. Турсунзода, Шукӯҳӣ, Қаноат, Лоиқу Қутбӣ Киром, Гулрухсору Бозор Собир, Гулназар ва дигарон ба назм ворид овардаанд, ба боигарӣ ва гуногунии шакли шеър, образофаринӣ, паҳноӣ эҳсос ва андешаҳо мусоидат намуд.

Асоснокӣ ин ҳулосаи мунаққидро баҳши дигари рисола - «Аз азал то шеърӣ озод» мушаххас намудааст. Дар мақолаи мазкур суҳан дар бораи хусусиятҳои жанрӣ ва шаклии шеър меравад. Аз таърихи адабиёт маълум аст, ки масъалаи вазн ва жанр ба ҳам алоқаманд мебошад, хусусан жанр ва қофия. Умуман ин ду унсурҳои шаклӣ дар муайян кардани жанри шеър аз нишонаҳои аввалин ва асосӣ мебошанд, хусусан дар назми классикӣ. Дар шеърӣ имрӯза низ ин принсип, асосан риоя карда мешавад ва навҷӯӣҳо низ дар ҳамин соҳа бештар ба назар мерасад. Аз ҷумла, рубоиву дубайтӣ вазну қофияи махсуси худро доранд, дигар жанрҳо бошад, танҳо аз рӯи тарзи қофиябандӣ муайян карда мешаванд. Дар шеърӣ имрӯз, ҷуноне ки А. Ҳакимов қайд мекунад, дар ду маврид шоирон муваффақ шудаанд: аввалан, ҳангоми устодона ва бо маҳорат истифода бурдани

шаклҳои жанрии анъанавӣ, инчунин дар мавриди риоя накардан ба шартиятҳои зоҳирӣ (хатмӣ будани вазну қофияи маълум, мустақилияти байт ва ғайра). Мунаққид бештар ба ҳамин ҷиҳат диққат ҷалб намуда, навҷӯиро дар жанрҳои маснавӣ, шаклҳои мусаммат, мусалласу мураббаъ, нишон додааст. Андешаҳои ӯ дар бораи жанри азал, сабабҳои касодии бозор ва умри дубораи он ҷолиби диққат аст. Мунаққид азалро аз ҳамлаи онҳое, ки умумигӯӣ дар шеърро ба он вобаста медонистанд ва ё онро барои навҷӯиҳои монета мешумориданд, химоя намудааст. Ҳамчунин дар хусуси инкишофи жанри рубоӣ ва дубайтӣ, ҷаҳорпора сухан меравад.

Мунаққид дигаргуниҳоро дар жанрҳои анъанавӣ, аз қабилӣ ба ҳам омехтани имконияти жанрҳо, навъҳои гуногуни қофиябандӣ ва истифодаи вазнҳои гуногун қайд намудааст. Зиёда аз ин, ба ақидаи ӯ дар шеъри тоҷик дар таъсири тарҷума ва назми халқҳои дигар навъҳои тозаӣ шеър ва намудҳои жанрӣ ба вучуд омаданд. А. Ҳақимов сонетҳои Қутбӣ Киром, катибаҳои Лоикро маҳсули равобити адабӣ меҳисобад. (Ҳарчанд, ба фикрам, катиба заминаи милливу халқӣ дорад, балки унвони жанр дар адабиёти лафзӣ китобист).

Аз мушоҳидаҳои А. Ҳақимов бармеояд, ки дар шеъри тоҷик, дар асарҳои Мӯъмин Қаноат, Лоик, Қутбӣ Киром, Бозор Собир шеърҳои аз ҳайси қофияву вазн озод ба вучуд омаданд ва муҳаққиқ онҳоро як навъи тозаӣ шеър ҳисобида, бо унвони «шеъри озод» ном мебарад, А. Ҳақимов исбот кардааст, ки қонуниятҳои асосии шаклдихандаи шеъри озод «ифодаи пурра ва барҷастаи маъно» мебошад, на вазну қофия.

Ҳамин тавр, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки навҷӯиҳои шоирони тоҷик ва шеъри нав заминаи таърихӣ дошта, ба тақозои замон ба вучуд омада, барои ифодаи пурраи симои инсон ва рӯҳияи ӯ ёрӣ мерасонад. Дар ин протсес шаклу воситаҳои анъанавӣ вазифаҳои нав касб ме-

кунанд ва ба ифодаи мундариҷаи нав мутобик мегарданд. Чунин аст қонуниятҳои инкишофи эстетикӣ ва адабиёт.

Дар рисолаи «Шеър ва замон», чунонки қайд кардем, мақолаи алоҳидае ба достони Мӯъмин Қаноат «Суруши Сталинград» бахшида шудааст ва гӯё аз равиши умумии ҳалли масоили назарӣ берун мебошад вале мақолаи «Достони қалъачанг» як намунаи мушаххаси таҳлили шеъри имрӯза бо дастовардҳои оявӣ эстетикӣ он аст. А. Ҳакимов илмӣ ва дар айни замон, бо як ҳиссиёти баланд дар бораи достони мазкур суҳан ронда, мундариҷаи иҷтимоӣ, таъсири тарбиявӣ, қувваи эмотсионалӣ ва моҳияти фалсафии онро қушода медиҳад.

Ба фикри мо, оид ба жанри «Суруши Сталинград» ба фикри мунаққид розӣ нашудан мумкин аст, зеро А. Ҳакимов «Суруши Сталинград»-ро як навъи достони эпикӣ меҳисобад. Ва дар таҳлили амалӣ мунаққид худ ба ҳулосае меояд, ки инкишофи достон на аз воқеаҳо, балки аз шахсияти қаҳрамон, аз шахсият, ки баъзан як андоза мафҳуми маҷозӣ мегирад, вобаста аст. Бинобар ин, «Суруши Сталинград» достони воқеаҳо набуда, як навъ достони лирикӣ аст, ки унсурҳои сюжет барои ифодаи андешаву эҳсосоти шоир истифода шудаанд.

Бамаврид аст гӯем, ки баъзе мақолаҳои асар аз ҷиҳати маводу масоил сарборанд ва сабки баъзе аз онҳоро соддатар кардан ба мақсад мувофиқ буд.

Асари мунаққид Аскар Ҳакимов оид ба хусусиятҳои анъанавӣ ва навоаронаҳои шеъри муосири тоҷик буда, дар он бисёр масъалаҳои баҳснок ва то ба ҳол ҳалнашуда бори аввал шарҳу тафсир ёфта, мавриди муҳокимаи муфассал ва ҷиддӣ қарор гирифтаанд. Бешубҳа, китоби «Шеър ва замон» дар таҳқиқи назария ва амалияи шеъри муосир саҳифаи тозае мебошад.

Воҳид Асрорӣ,
доктори илмҳои филологӣ

НАҚШИ ШЕЪР

Аскар Ҳаким. Раҳнавард, Д., «Ирфон», 1983

Аскар Ҳаким ҳанӯз солҳои студентиаши шеър менавишт. Вақтҳои охир ба таври ҷиддӣ ба эҷоди шеър пардохт ва дар ин роҳ комёб низ шуд. Маҷмӯаи ашъори ӯ бо номи «Раҳнавард» ба чоп расид, ки гувоҳи саъйи ӯ дар ин роҳ аст.

Аскар Ҳаким шеърҳои маҷмӯаро аз лиҳози мавзӯёву мундариҷа ба қисмҳо ҷудо карда ба ҳар қисм унвон мегузорад.

Вақте ки маҷмӯаи шоиреро ба даст мегираму андешаамро баён карданӣ мешавам, пеш аз ҳама ба мавзӯи ашъори ӯ таваҷҷуҳ мекунам. Зеро ки ба назари ман мавзӯ дар эҷодиёти санъаткор қизи муҳимтарин мебошад.

Ҳодисаву воқеоти мухталифи зиндагӣ, сарнавишти инсонҳо сарманшаи баҳси адабиёт аст. Бинобар ин, мавзӯҳои, ки ба дарди инсонии замони мо ва ҷамъияти пешрав меҳӯрад, барои ман бештар муҳим аст. Зимнан бояд гуфт, ки дар зиндагии пурвоқиаи мо мавзӯҳои хурду бузург нестанд, балки дар тасвири ин ё он воқиа ҳунари санъаткор бояд қорбаст шавад, яъне майли ғоявӣ ва мавқеи граждании адиб арзише дорад.

Масалан, мавзӯи шеъри зерин бо тарзи баёнаш судманд аст ва дар тарбияи инсон бояд таъсире дошта бошад.

*Ба бад анҷомад анҷоми бадогоз,
Вагарна ҳоли некоғоз танг аст.
Кулӯхе сӯи кас асло маяндоз,
Ки подоши кулӯхандоз санг аст...*

Аммо дар маҷмӯаи Аскар Ҳаким шеърҳое ҳастанд, ки онҳоро бо ду калима тавзеҳ додан мумкин нест. Ингуна шеърҳо арзиши муайяне доранд ва як ҷузъи адабиёти имрӯзаи тоҷик буда ба маҷрои он ҳамчун шохобе дохил мешаванд.

Ман дар бораи мавзӯи суҳан рондам, аммо ин як тарафи масъала аст. Паҳлӯи дигари ин масъала инъикоси бадеии мавзӯи мебошад, ки аҳамияти он на камтар аз интиҳоби мавзӯи аст ва маҳз бо ҳамин симои шоир, фардият, маҳорат, ҳунару истеъдоди ӯро таъин кардан мумкин мешавад.

Дар қисми аввали маҷмӯа («Сарвақт») чанд шеъри гуногуншаклро меҳонем. Ин шеърҳо аз ҷиҳати мавзӯи пурғунҷоиш ва аз лиҳози тасвир якдаст буда, хонандаро ба андеша вомедоранд.

Чунин аст шеъри «Асри бист», ки дар ҳафт банд таркиб ёфта, ҳоли асри дардманди моро бозгӯ мекунад. Мавзӯи шеър фарох аст. Вале барои ғунҷонидани чунин андеша асари калон эҷод кардан шарт нест.

Ба назари ман, дар ин шеър Аскар Ҳаким муваффақ шудааст, ки андешаҳояшро дар ҳамин қолаб равшан ифода кунад. Мавқеи қаҳрамони лирикӣ устувор буда, ӯ одами дилсӯзу поки асри худ аст. Оҳанги публицистии шеър таъсири онро афзудааст:

*Асри бист,
Эй инқилоби ҷавон,
Ҳар қадар дорӣ гуноҳеву савоб,
Мешавӣ дар ҳар замон аввалзамон,
Чун туй асри қиёму инқилоб!...³*

...Шеърҳое, ки дар мавзӯи Ватан эҷод шудаанд, низ

³ Ба хотири такрор нашудани матлаб баъзе мақолаҳо мухтасар карда шуданд. – А. Х.

байту пораҳои чолиб доранд. Масалан, китъаи зер аз лиҳози маънӣ ва тарзи ифода худ ва таъсиргуздор аст.

*Эй Ватан,
Эй мулки кӯҳистони ман фарзанди ту
Домани кӯҳат бигирад, кӯҳсон боло шавад.
Рӯдҳоят ҳасту даръе надорӣ бок не,
Бо дили даръеи худ ҳар тифли ту даръе шавад.*

Ё ки мисраи зерин дар гунҷоиши маънии соддаи вуҷдатнок, ки одатан дар зарбумасалҳо ба назар мерасад, аз диққат дур намонад:

То туро аз ман шиносанду маро аз ту ватан.

Аммо гоҳо маънии носаҳеҳ низ вомехӯрад. Масалан, фикри шоир «Кам бувад як рӯз фарзандии мо баҳри Ватан» ҳамчун фикри чамъбасти саҳеҳ нест. Ҳатто як лаҳзаи фарзандии мо баҳри Ватан кам нест, зеро ки фарзандони Ватани мо Александр Матросов ва Тӯйчи Эрайигитов, даҳҳо ҷанговарони советӣ дар фронтҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ бо як лаҳзаи амалиёти қаҳрамононаи худ ҷовидонӣ дар хошти халқ боқӣ мондаанд.

Аскар Ҳаким дар рӯйдодҳои ҷаҳони имрӯз чанд шеъре дорад, ки онҳо ташвишу андешаҳои ӯро дар бораи нооромии вазъи ҷаҳон, хатари ҷанг ва муборизаи афроди сулҳдӯст ифода мекунад. Шоир нисбат ба тақдири халқҳои дигар бепарво нест. ӯро гоҳ тақдири муборизони қаҳрамони Белфасти Ирландияи Шимолӣ, гоҳ сарнавишти шоири инқилобии афғон ва гоҳи дигар муборизаи мардуми Осиёву Африқо мутаваҷҷеҳ медорад. Дар ҳар шеъре, ки дар қисмати аввали мачмӯа гирд овардааст, проблемаҳои асри бист, мақоми инсон дар ҷараёни ин аср, иқтидору фазилати ӯ, муборизаи шадиди хайру шарр бо назари неки

шоир муҳокима мешаванд ва аз ҷиҳати шеърӣ, тафаккури бадеӣ, ҷустуҷӯи васоити тасвир, таҳқиқи объекти мавзӯӣ кӯшишҳои самаранок ба назар мерасанд. Масалан, ба шеърҳои ба ёди Мирзо Турсунзода бахшидашуда - «Шеъри Ватан», «Забони тоҷикӣ», «Заминро деҳқон танҳо барои худ намеқорад» ва монанди инҳо таваҷҷуҳ кунед. Дар ҳамаи ин шеърҳо пайванди замони, ҷаҳонияти одам, пеш аз ҳама худӣ шоир таҳлили таҷқиқи психологӣ ва ҳалли он аз рӯи мароми прогрессивии аср, равияи рӯҳафзоӣ, олибияти инсон бар марғ ва инчунин табиати гуманистии одами советӣ аломату нишонаҳои худро доранд.

*Чу бо оби ҷабини хеш меқорам замини хеш,
Ба дунё ҳар чӣ дорам ман аз ин оби ҷабин дорам.
Агар аз киштаҳои худ ба кас ноне тавонам дод,
Бақои ҷовидонӣ дар Замону дар Замин дорам.*

Дар қисматҳои маҷмӯаи «Раҳнавард» шеърҳои, ки дар мавзӯҳои гуногун эҷод шудаанд, зиёдаанд. Масалан дар қисме, ки «Гарди сухан» ном гирифтааст, шаклҳои анъанавии назми тоҷик: ғазал, қитъа, рубоӣ, дубайтӣ, байт воҳҷанд, ки аксар дар шаклу мазмун дилнишинанд ва инсонро замони ва ахлоқ мабдаи муҳокимаи шоир буда, ӯ ба тақозои шаклҳои номбурдаи назм андешаҳои худро баён мекунад.

Масалан, панҷ ғазали шоир гувоҳи он аст, ки шакли анъанавии шеъри мо барои ифода намудани рӯҳи замони имконияти фаровон дорад. Лекин ин шакл, яъне ғазал, ҳунари заргарӣ меҳад. Агар аз боби заргарии Аскар Ҳаким дар офаридани ғазал сухан равад, албатта ӯ устод нест вале кӯшишу заҳмати шоир ҳис мешавад ва он бенатича намондааст. Ғазалҳои бо радифи «дигаре хоҳам, ту аст, дигар, кардам» эҷод шударо бо шавқи томи мутолиа қардан мумкин аст.

Мақсади ман, ки таҳлили ҳамаи шеърҳои шоир нест, ин корро ба вақти дигаре гузошта, ҳоло чанд андешаамро оид ба носаҳеҳии баъзе шеърҳо баён мекунам: Дар саҳифаи 88 мехонем;

*Ба мактаб кӯдаки бечора хонад
Ба суръат илми сесола ба як сол.
Шавад олим вале олам надонад,
Хирадманде бувад оё ба ин ҳол?
Дар ин асри хирадмандии одам
Чаро тухми хирадмандон бувад кам?*

Ин гуна муҳокимарониҳо мантиқан асоснок нестанд. Дар дубайтии зерин маънию мақсад ва тарзи баёни шоир носуфта аст:

*Туро меоварад модар ба дунё,
Барои модари кишвар (?) ба дунё.
Чу рӯзат мерасад, бошад (?), бимирӣ,
Ту чун фарзанди баҳру бар ба дунё (?).*

Дар интиҳои андешаҳои худ оид ба маҷмӯаи ашъори шоир Аскар Ҳаким «Раҳнавард» ҳаминро илова мекунам, ки нашри ин асар як саҳифаи тоза дар китоби рангини назми имрӯзаи мост ва яқин дорем, ки минбаъд дар саҳифаи он Аскар Ҳаким ҷои худро устувор месозад.

**Шоҳзамон Раҳмонов,
ходими илмии Институти забон
ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ**

РАҲНАВАРДИ ИШҚУ ОРЗУ

Аскар Ҳакимов аз зумраи чавононест, ки чӯши ҳаёту зиндагиро дар меҳнати пурсамар ва нашъагирӣ аз он мебинад, худро аз аскарони қатории соҳаи илму адабиёт ва шеърӯ суҳан медонад («Мекунам танро фидо бар чони ҷовиди суҳан»).

Инак, маҷмӯаи ашъори ӯ ба дасти хонанда аст. Маҷмӯаи шеърҳои «Раҳнавард» (Ирфон, 1983) аз чанд ҷиҳат ҷолиби диққат мебошад. Шоир ба шеър ва моҳияти жанрӣ зиёд диққат додааст, ки мо ин ҳодисаро аз тамоми эҷодиёти манзумаи ба мушоҳида мегирем. Мо эҷодиёти шоирии ӯро батаанӣ мутолиа намуда, мулоҳизаҳои таҳқиқиро дар навбати аввал гирифтаем. Шоир, пеш аз ҳама, ба мисли китбаи шеър мегӯяд. Ин ҳодиса дар эҷодиёти ҳамаи шоирони чавон ҳис шавад ҳам, маҳз дар эҷодиёти Аскар Ҳаким боз бештар ба вуқӯъ омадааст. Ин ҳодиса ба истиснои шакл зиёдтар аз ҳама дар гузориш ва тафсилоти мазмун, ифодаи андешаҳо ба зухур расидааст. Пояи асосии шеърҳояш дар мазмунҳои панду насиҳат, масъалаҳои ахлоқ, омӯзиши дидактикии шеър, маъниҳои фалсафӣ ва айра мебошад.

*Ҳоки одамро, ки шӯриданд бо ҳоки Ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо ҳоки Ватан.
Пур шавад рӯзаи, кашад сӯяи варо ҳоки Ватан,
Баски ҳаст ӯ з-обу ҳоку оташу боди Ватан.*

Дар охири маҷмӯа боз як навъи нави китба ба му-

шоҳида мерасад, ки намунааш то ҳанӯз дида нашуда ва эҷодкардаи ҳуди ӯст. Ин навъи китъа аз даҳ мисраъ иборат буда, дар ду банди мураббаи аввал гузорише аз мазмунҳои гуногуни ҳаётию зиндагӣ оварда шуда, баъд дар байти хотима хулосаву чамъбаст карда мешавад. Шоир ин ҷо кашфи нави шаклу услуб намуда, як роҳи нави ифодаи манзумро ба хонандагони тоҷик тӯҳфа овардааст. Мо чунин бору имконияти маъникаширо дар дубайтиҳои ӯ низ ба назар дорем. Аммо дар азалҳои шоир сабку услуби классикӣ то андозае нигоҳ дошта шавад ҳам, мазмунҳои нави замони табиат ва моҳияти граҷдании онро боз ҳам пуршукӯҳтар намудааст. Лекин таронаҳояш мисли китъаҳои ихтироъкардаи ҳуди ӯ табиати фардӣ ва мушаххасӣ доранд. Шоир дар онҳо ифшоғари мазмунҳои нави лаҳзавӣ мебошад ва бинобар ин ҳам боби таронаҳояшро «Як лаҳза ҷовидон шавад» номгузорӣ менамояд.

Мавзӯи шеърҳои шоир гуногун мебошад. Он аз пешрафту тараққиёт, гузашти умр вақту замони нотақрор ҳикоят карда, ояндаи боз ҳам пирӯзтареро дар ташаккули прогресси техникӣ хотиррасон менамояд. Хусусан, мавзӯи Ватан ва фарзандон диққати шоирро бештар ба худ кашидааст. Аз рӯи тафаккуру идроки шоир Ватан аз деҳи хурд сар шуда, тамоми мамлақати паҳновари моро фаро мегирад.

Аскар Ҳаким дар бораи фарзандони содики Ватан Тсиолковский, М. Турсунзода, шоирони инқилобии Афғонистон сухан ронда, онҳоро дар рӯзҳои сарду душвори ҳаёти баъдиинқилобӣ, бо орзуҳои ширинашон, ҳамеша дар сафи пеши хизмати халқу Ватан, ҳамчун муборизи матини роҳи ободию озодӣ қайд менамояд.

Мулоҳизаву андешаҳои назаррас дар бораи қаҳрамони лирикӣ аз сифатҳои хоси эҷодиёти шоир мебошад. Ҳар гоҳ ки муаллиф дар сари ягон мавзӯъ ба андеша меравад, мулоҳизаҳояш тафсил мегиранд ва ӯро бо шахсони зиёд

низ рӯ ба рӯ менамоянд. Шоир вақте ки дар бораи Ватан ба мулоҳиза меравад, хоҳу нохоҳ ба ёди ӯ фарзандҳои баландахтару синабирёни тоҷик ба мисли ибни Синоӣ бузург, Камол, Носири Хисрав, Фирдавсӣ, Ҳилолӣ, Айнӣ ва дигарон намудор мешаванд, ки барои ҳаёти хурраи оянда бо номи халқу Ватан асарҳо эҷод кардаанд:

*Ҳар кучо фарзандҳои бихради хоки Ватан,
Дар ҷудоӣҳо даме аз ӯ ҷудо н-афтадаанд.
Дар Ҳамадон ё ба Табриз Ибни Синою Камол
Дафтари девони худ бо номи ӯ бикишодаанд.*

Мавзӯҳои Ватан, забони тоҷикӣ, шеърҳои ба шоирон бахшидаи ӯ моро ба эҳсосоти нозуки шоир наздик мебарад, аз мулоҳизаву андешаҳои батаанниаш навиду нашъа медихад. Қаҳрамони лирикии шоир шахси ҷавони зиндадил, пурэхсос, ҳикматдӯст, соҳиби табъи баланд ва пурзаковат аст. Ӯ ҳамраъӣ бо халқхоро вазифаи муқаддаси худ ҳисоб менамояд, меҳодад, ки қисмати худро бо қисмати ҳазорон ҷавонони дунё ба ҳам пайвандад вай шахсест, ки ҳамаи насли замонхоро хушбахт карданест.

Бисёр шеърҳои шоир очеркҳои манзумро мемонанд, рӯҳи эҷодӣташ бо уқобон ҳамбарӣ карда, аз кӯҳҳои сар ба фалак кашида устуворию матонат меомӯзанд, тамкину ҳиммати баланде доранд, услуби эҷодӣ гоҳе ба навиштаҳои М. Турсунзода ҳамовоз мегарданд, гоҳе ритму зарби эҷодӣи Ҷалолӣдини Румӣ ва дигарон намудор мешавад. Панорамаи тасвир хеле васеъ буда, дар баробари манзараҳои зебои диёри Тоҷикистон ҳусну таровати занону духтарони тоҷик баҳам омешиш ёфта, гирой ва нозукадоии шеърҳои шоирро фузудаанд. Инҳо мантиқи ифодаҳои шоирро қувват дода, ба мазмунҳояш баландӣ, ақлу тафакқури салиме зам менамоянд («*Хони мо пурфайз бошад ҳамчунон хони Замин*»).

Чӯра Бақозода,
номзади илмҳои филологӣ

«ОДАМЕ МЕСОЗ АЗ ХУД ҲАР ДАМЕ»

«Раҳнавард» (1984) аввалин маҷмӯаи шеърҳои Аскар Ҳаким мебошад. То ҳол хонандагон ӯро асосан ҳамчун яке аз беҳтарин мунаққидони адабиёти муосир мешинохтанд, ки на танҳо ҳусну кубҳи шеърро нозук дарк мекард ва сари вақт дилсӯзона, вале берӯю риё нишон меод, балки оид ба роли шеър, умуман адабиёт, мавқеи иҷтимоии шоир, санъаткор дар ҷамъият, дар ҳаёти маънавии инсон изҳори ақида менамуд. Ба шакли китоби алоҳида гирд омадани шеърҳои Аскар Ҳаким, ки аксари он дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳо дарҷ шуда буд, ба хонанда имкон медиҳад, ки дар бораи хусусиятҳои эҷодӣ, сабки нигориш ва мазмуну мундариҷаи бофтаи бадеии ӯ низ тасаввуроте ҳосил наояд. Шеърҳои шоир аз лиҳози жанру навъҳои адабӣ мухталиф буда, роҷеъ ба муҳимтарин рӯйдодҳои зиндагӣ, замон мебошанд.

...Диду назари амики муаллиф ба замони мураккаби мо, рӯйдодҳои печидаи зиндагӣ, ба моҳияти ҳастии инсон, масъулияти ҳар фард дар ин даврони пуртахлука мавзӯи шеърҳои ӯст. Ҳамин ҷаҳонбинии равшан, мавқеи фаъоли иҷтимоии шоир пайванди ботинии тамоми шеърҳои гуногунжанру гуногунмавзӯро таъмин намудааст. Шоир хоҳ... дар бораи ҷанговари шадид ва деҳқони хокпош, хоҳ дар бораи ишқи поку заҳмати санъаткор, хоҳ дар бораи ашхоси худбину булҳавас ва ҷангҷӯени навбаромад, ки барояшон «як калӯши кӯҳна з-одам бартар аст», шеър эҷод кунад, гарази ӯ васфи зебой, ҳаёт, инсон, Ватан аст. Инро ҳуди шоир низ ҳис мекунад, ки навиштааст:

*То ба ҳар байте ба мазмуне шират кардаам,
Ман ба шугли шеър чонамро иморат кардаам.*

...Дар тасвири шоир ходисаҳои хурду бузурги иҷтимоию сиёсии замон «ба ҳам ҳалқапайванд» («Заминро деҳқон танҳо барои худ намеқорад») буда, яке аз дигаре сар мезанад, ва «ҳатто санг ҳам ором нест» («Дунёе даме якранг нест»). Агар қасе имрӯз баҳри Ватан, баҳри хушбахтии инсон ҳар кори нақӯе кунад, дар айни замон мушкили наслҳои сониро низ осон мекунад...

Рӯҳи граҷданӣ ва некбинонаи шеърҳои Аскар Ҳаким заминаи иҷтимоӣ дошта, аз моҳияти гуманистии ҷамъияти социалистӣ сар задааст. Инро мо ҳатто дар шеърҳои ҳам хис мекунем, ки як навъ оҳанги маҳзунона доранд. Чунончи, «Сангҳои гирён» ва «Шаҳидони ҷавони бистсола». Дар ин шеърҳо тасвир конкрет, воқеӣ буда, образҳо, ифодаи ҳиссиёт, ҳама заминист. Истифодаи ривояти сангҳои гирён ва мақоли «даст аз гӯр берун мондан» ҳалқияти шеър ва реализми тасвириро пурқувват намудааст. Умуман, дар шеърҳои Аскар Ҳаким афсонаву ривоятҳо ва ҳикмату андарзҳои ҳалқӣ, аз қабилӣ «бори қач ба манзил намерасад», «ҷомаи бомаслиҳат кӯтоҳ намеояд», «намак хӯрда, намақдонро шикастан», «қадри зар заргар бидонад, қадри гавҳар гавҳарӣ» ва монанди инҳо бамавқеъ истифода шудаанд ва барои равшан ифода ёфтани нияти эҷодии шоир кӯмак кардаанд.

*Паи ҳам бигзаранд ин модарон ҳам,
Кунун бо дод аз бедоди дунё.
Ба болошон кашӣ гар хоки олам,
Бимонад дасташон аз хок боло.*

*Шаҳидони ҷавони бистсола,
Ки модарҳоятон акнун бимиранд,*

*Вале умеди баргашти шуморо,
Ба дунё монда, бо худ барнагиранд.*

Дар ин шеърҳо тасвир на танҳо аёнист ва онро пеши назар овардан мумкин аст, балки ҳолати рӯҳии шоир, қаҳрамони лирикӣ ва зани солхӯрдае, ки дар «роҳи чигарбандаш» ба санги гириён табдил ёфтани меҳонад, ба хонанда низ таъсири амиқ мегузорад. Дар шеъри «Номбардори Ватан» таъкид мешавад, ки фарзандони шаҳид, ки модарон ба маргашон бовар надоранд, ва интизори баргаштани онҳоянд, барои Ватани муқаддас, пирӯзии он қурбон шудаанд...

*Агарчи дур аз ин макон рехт,
Ба хоки кӯҳсорон хуни нофаиш.
Дар ин ҷо аз сари мардонагӣ рехт,
Ба пои як санавбар хуни софаиш.*

*Бидидам дар сари он пуштаи сабз,
Ватанро, номбардори Ватанро.
Ба зери он мазори хоксоре,
Баландиҳои кӯҳсори Ватанро.*

Дар ин қабил офаридаҳои шоир, аз як сӯ, ба табиати инсон хилоф будани ҷанг, аз сӯи дигар, нафрати бепоёни қаҳрамони лирикӣ ба ҷангҷӯён... ифодаи бадеии худро ёфтааст. Зиёда аз он, ин шеърҳо дар хонанда ҳисси олии ватанҳои, муқаддас доштани заминро, ки дар он хуни падарон рехтааст, тарбия менамоянд. Гояи ватандӯстӣ дар шеърҳои «Ватан», «Мурғакони сафарӣ» ва ғайра боз ҳам инкишоф ёфтааст.

*Одамӣ баҳри Ватан гар аз дилу ҷон ҷон диҳад,
Пас Ватан ӯро чу модар умри ҷовидон диҳад...*

Ва:

*Хоки одамро, ки шӯриданд ба хоки Ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо хоки Ватан.*

Дар тафаккури бадеии Аскар Ҳаким зебоӣ ва гановати маънавии инсон аз меҳнат аст. Меҳнат ҳам номи инсонро ҷовид мегардонад ва ҳам иқтидори Ватанро таъмин менамояд. Дар шеърӣ «Баландӣ» меҳонем:

*Ба пой кӯҳсор афтида туям,
Ба ман бикшоӣ асрори ниҳонро.
Ки дар рӯи замин инсонӣ хокӣ
Баландӣ мефизояд осмонро.*

Ин ҷо қаҳрамони лирикӣ гӯё дар таачҷуб аст. Дар бисъёр шеърҳои Аскар Ҳаким таачҷуб, ҳайрат ба дарки амиқи тазодҳои зиндагӣ, рафтору амалиёти инсон як навъ воситае мебошад. Ҳамдеҳагон Азимро, ки ягона шиораши «зи неке боғ монад, аз баде доғ» буд, девона мехонданд, вале ӯ ба авлодон тутзоре аз худ мерос гузошт («Тутзори Азим»). Бинобар ин, қаҳрамони лирикӣ дар яке аз шеърҳо бо фаҳр мегуяд:

*Агар аз киштаҳои худ ба кас ноне тавонам дод,
Бақои ҷовидона дар Замону дар Замин дорам.*

Умуман, дар шеърҳои Аскар Ҳаким сифатҳои некуҳамидаи инсонӣ, хулоса, ҳар он чизе, ки номи инсонро баланд мебардорад, васф карда мешавад. Дар айни замон, бояд гуфт, ки шоир танҳо бо нишон додани зебоиҳои ҳаёт маҳдуд намешавад. Дар шеърӣ ӯ рӯҳи инкор низ пурқувват аст. Шоир дар бисъёр шеърҳояш риёкорону замонасозон, худҳонону чизпарастонро, ки доғи чамбиятанд, саҳт ва бе-

амон маҳкум мекунад.

*Ё зиндагӣ дуньёхурист,
Дуньёхӯру худпарварем?!
Мо дар гами дунё гаҳе,
Бошад, ки худро ҳам хӯрем.*

— Гуфтааст шоир дар шеъри «Ҳар рӯз камтар мешавад». Дар қитъае мазмуни зайл баён ёфтааст:

*Раҳ аз роҳи нақӯкорӣ сипардам,
Биҳиште сохтан мақсуди ман буд.
Ба бадхоҳам бадӣ ҳаргиз накардам,
Биҳиштам дӯзахи бадхоҳи ман шуд.*

*Бадиро бо бадӣ асло накуштанд,
Бадихо аз накуӣ кушта гаштанд.*

Ин ҷо ва дар баъзе шеърҳои дигар ҳикмати халқии ба бадӣ бо бадӣ ҷавоб надодан ифодаи бадеии худро ёфтааст. Вале, ба андешаи мо, дар замони муборизаи шадидаи хайру шарр оқибат бадхоҳон сари худро хоҳанд хурд гуфта, бетараф истодан ҳам нашоёд. Хусусан, ки худи шоир дар хусуси ашхоси бадгӯҳару беҳунар чунин мегӯяд:

*Гар замонро зери фармон оварад,
Ҷумлаи соҳибҳунарро сар занад.*

ва ҷои дигар:

*Ту худ береша чун зарпечак астӣ,
Ки одамро бихушконӣ зи реша.*

Ин қабил ашхос барои ҷамъият бағоят хавфноканд

ва бар зидди онҳо пайваста мубориза бурдан лозим аст ва рафтори ношоёми одамонро сари вақт фош бояд кард. Бояд гуфт, ки мазмуни китъаи боло мундариҷаи умумии шеърҳои маҷмӯаи шоирро ифода намекунад. Қаҳрамони лирикийи шоир фаъол ва мубориз аст:

*Пеши мардум дардро иқрор кардан мушкил аст,
То қунам онро даво, бо ин часорат кардаам.*

Қаҳрамони лирикийи на танҳо андешаҳои субъективии худро дар бораи одаму олам баён мекунад, балки ифодагари орзуо омоли мардуми советӣ, ҳамзамонони мост. Маҳз ҳамин ба шоир имкон додааст, ки душвориву монеаҳои мавҷударо нишон диҳад, ашхоси худхоҳро маҳкум намуда, ба пешрафти ҷамъият саҳм гузорад.

Дарди замон, дарди халқ, дарди инсон дарди шоир аст. Ин хусусияти муҳими назми советии тоҷик аз шеъри Аскар Ҳақим низ аён мегардад. Зиёда аз он, дар «Шеъри Ватан» (ба ёди Мирзо Турсунзода), «Ман ба рӯи хавлиҷаш по мениҳам», «Шеъри воло», «Найсаворем ба мисли кӯдак», «Рӯҷӯи Севак», «Агар як шоири бодафтаре буд» ва ғайра шоир дархости худро аз шеърӯ шоирӣ баён мекунад. Ба таъкиди ӯ, агар дили шоир беҳиссу сард бошад, бо набзи замон ҳамчӯр набошад, эҷоди шеъри асил муҳол аст. Вай дар таманнои чунин шоиронест:

*Офарин бод,
ба соҳибсухане,
Ки ба хун мисрааш огушта шавад.
Дар паи шиқ чу дар пои Ватан
Юсуфивор агар кушта шавад.*

Зеро ба фаҳмиши Аскар Ҳақим вазифаи шеър, адабиёт танҳо қонеъ гардонидани талаботи эстетикӣи хонан-

да намебошад. Он воситае бояд бошад, ки ба инсон барои дарки моҳияти рӯйдодҳои зиндагӣ, мазмуни ҳаёти инсон кӯмак расонад. Агар шоир дар қадар амиқтару ҳарҷониба ва сари вақт ба муҳимтарин масъалаҳои замон, дигаргуниҳои воқеияти социалистӣ дахл намояд, ҳамон қадар офаридаҳои ба хонанда бештар таъсир мекунад.

Дар маҷмӯаи Аскар Ҳаким баъзе мисраву байтҳои аз лиҳози маънӣ ва мизони сухан ноқис вомехӯранд. Чунончи, азбаски дар мисраи қаблӣ зикри мазруф нест, бинобар ин, ба андешаи мо, мисраи «Балки аз хоки сияҳ гулҳои рангин оварад» (саҳ. 26) аз ҷиҳати ифода саҳеҳ нест. Зеро аз хоки сиёҳ гул ё зар мерӯёнанд. Дар забони тоҷикӣ шитобкор, шитобгар, пуршитоб маълум аст, ибораи «шитобии бесару сомон» (саҳ. 45) маънии равшан намедихад. Таркиби «Баҳти мо қисмат аст бо дигарон» (саҳ. 27), қиёси «К-одамӣ як руй дорад, зиндагӣ садрӯ бувад» (саҳ. 29), мисраҳои «Ҳайкали масҳарагар монда шавад» (саҳ. 56), «Агар бар остони ту чабин гардун намесояд» (саҳ. 85) ба эътибори маънӣ ва мантиқи сухан таҳрир мецоҳад.

Дар байте шоир мегуяд:

*Агар бо амри яздонӣ зи ҷаннат ронда гаитам ман,
Бихишти хеш месозам ба рағми ӯ дар ин олам.*

Ва ҳол он ки одам на бо «амри яздон», балки бо гуноҳи хеш аз ҷаннат ронда шудааст, ки дар ин хусус дар як байти Ҳофиз ишорае ҳаст.

Хулоса, Аскар Ҳаким бо мавзӯ ва сабки хося хеш ба адабиёт дохил шуд ва мо ҳаводорони назми тоҷик ба ӯ дар эҷоди офаридаҳои баландмазмуну баландғоя барор мецоҳем.

Юрий Бобоев,
номзади илмҳои филологӣ

«ОДАМЕ МЕСОЗ АЗ ХУД ҲАР ДАМЕ»

Ҳусни сухани ҳар шоир агар якбора ба назар расад ё нарасад – ин аз розу ниёз ва асрори дилу ботини ӯст. Маълум аст, ки шахсияти шоир, ҳасби ҳолу малакаи ҳаётиаш, ки ба ҷаҳонбинии ӯ нуфузи бевосита дорад, дар кайфияти эҷодкорӣ ва хусусиятҳои бадеии осораи нақш нагузошта намоишдод. Шеърҳои Аскар Ҳакимро батақдор ва бо диққат мутолиа намудан, ба ороштагии умқияти маънии мазмунию мазмун он сар фуру бурдан мададгӯрест, ки ба сеҳри бадеияти вай зуд сарфаҳм рафта, ҳис кунед, ки завқу заковати ӯ дар идроки шоиронаи ҳаёти мардум ба қадом дараҷааст. Зеро қурбу манзалати ҳар як шоир, чунон ки дар Аскар мебинем, фақат дар тасвири набзу нафаси ҳаёт ва ҳақиқати зиндагӣ зоҳир мегардад. Бо назаррасандии Чомӣ, «шеър обест зи сарчашмаи дил».

Омилҳои бадеӣ бояд тобеи ҷӯши синаи шоири замон ва навҷӯиҳои ӯ бошад. Дар ин роҳи навоарӣ Аскар танҳо набуда, ҳоло як идда шоирони ҳамсоли ӯ ва пайравонаш дар назм бо чунин равия равонанд. Шояд ки раванди дурушти рӯзгӯр, садамаҳои моддию маънавию ғоявӣ ва таҳаввулотии иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодию маданияти ҳозиразамон дар ин самт ҳидоят карда бошад.

Нависандаи машҳури рус шодравон Фёдор Абрамов аз бесарусомониҳои одамони беқадру беқис ва амалиёти номуносиби бисёриҳо дар ҷамъияти мо дилҳаста шуда, дар осори ҷандчилдаш катибае гузоштааст: «В человеке надо будить, будить человека». Оре, дар инсон бо тамоми нерӯ ҳиссиёти одамиро бедор кардан – ҳамоно доим дар пайи худшиносӣ ва худтарбиякунӣ будан, ба ташаккули

рӯҳи ҷони худ шудан, худназораткунии ҳаррӯзаро тавасути маҳкамаи олӣ, ки ба инсон ато шудааст ва он **ВИЧДОН** ном дорад, фаромӯш накардан, бисёр муҳим аст.

Аскар Ҳаким дар ин мавзӯ ҳуб гуфта:

*... Нест одамзода ҳоло одаме,
Одаме месоз аз худ ҳар даме.
Хешро аз нав бубояд офарид,
Ё зи шодӣ, ё ки аз дарду гаме!...*

Аскар вазифаи муқаддаси шоирро дар эҳсоси хайру шарр хуб фаҳмида, дар ашъораш на фақат ба таблиғи яке ва бар алайҳи дигаре мубориза мебарад. Ӯ инчунин бисёр масъалаҳои азалию абадии ҳаётро ба қолбади муҳокимаи фалсафӣ андохта, роҷеъ ба аслу моҳияти рӯзгор, сарватҳои маънавӣ, роҳи инкишофи таърихи халқ ва шахс дари мубоҳиса мекушояд.

Барои сохтани бинои шеъре, ки бар дил бархӯраду сӯзонаду созонад, як истеъдоди фитрӣ кам аст. Боз завқи омӯзиши муттасил ва меҳнати доимии ҷонӣ мебояд. Аскар чун дарки файзи шеър кард, бо вучуди он ки ба қавли ӯ, «меҳнати шоир агарчи меҳнати зиндонияст», дар қаламрави назм бо ҷунин «ҳикмати шомила» қадам гузошт.

Дар шеъри «Дуруд ба Фарзона» ҷунин мегӯяд:

*Кай зодаи қуҳсор ҳама кӯҳнавард аст?
Кай чашмаи хуршед ба ҳар синаи сард аст?
Гар нағъи башиар зодаи шиқ асту гуноҳ аст,
Шоир зи азал зодаи дард аст, ки дард аст...*

*Аз банди дили ман аламу дард бихезад,
Кай бе гами фардои ватан фард бихезад.
3-ин хок, ки бархост ҷунин духтари бебоқ,
Бошад, ки пағаҳ боз яке мард бихезад.*

Он марде, ки бо рӯшании сухани дилписандаш бар зидди мусибату бедодиҳои замони пуризитиробу дардманди мо ба ҳарбу зарб бархестааст, дар нахустин шеърӣ китоби «Рӯзи умед» - «Суруди фардо» дар мисоли мушаххас навид медиҳад, ки чӣ гуна ӯ аз аламу озори ятимиаш як умр дилшикаста нашуда, барои бахту саодати дигарон дар муборизаҳои имрӯза сахм мегузорад:

*Туӣ намонда ба ёд,
Ба ёди тифли худ, эй модари ҷавонмаргам,
Бихоб осуда, мабош ошуфта,
Ки даври баччагии ман чӣ гуна хоҳад буд,
Мани ятими туро меҳрубон кӣ хоҳад шуд,
Ба ман арӯс кӣ ҷӯяд, кӣ хостгор шавад,
Шаби нахусти арӯсӣ кӣ пардадор шавад...
Ту рӯҳи модари берӯзии ҷавонрафта,
Мабош ошуфта.
Ман охиринаи ятими замона хоҳам буд,
Ки шуд ба ҷанги башар волидайнӣ ӯ нобуд...*

Тафсилоти ин маҳрумият – бемодарӣ дар бобҳои до-стони «Суфраи модар» ҳаллу фасл ёфта, хонандаро бештар ба сӯғвории дили шоир шарик месозад. Вале ӯ хотираи аламзадаашро дар ин ҷо низ бо оҳанги оптимистӣ анҷом дода, ба қалби хонандагон умеди бахшиданист:

*Дигар ба гӯш наояд гиреву гурриши тир,
Садои мурғи чаман ояду суми нахчир,
Ки дар ҷаҳони башар мерасад баҳори дигар,
Ба ҷои бонги хатар рӯзу рӯзгори дигар...*

Сахтию ниёзмандӣ, бародаркушӣ дар ҳаёти одамони шӯравӣ ваҳдатро ба ҷудоию парокандагӣ овард. Ин нугуворӣ ва дарду хузн аз риштаҳои нозуки дили шоир гуза-

шта, ўро ба ҳасрату надомат наоварда намонд, ки гуфт:

*Асри бист,
Эй хоксори пургурур,
Гарчи инсон рафт то чархи барин,
Лек боз аз хавфи ҷангу заҳри нур
Мекашӣ ўро ту дар қаъри замин!*

Нуктаи назари Аскар Ҳаким дар интизории беҳрӯзӣ ва мулоҳизаҳои ӯ доир ба гардиши таърих, тағйироти соҳти давлатии мамлакати ягонаи мо ва зиндагии халқи мо, ки гирифтори бесарусомонии сиёсию иқтисодӣ ва иҷтимоию маданӣ шуда, намедонад чӣ тавр аз ин бухрон начот ёбад, ба «ақоиди инкори инкор» комилан муносиб омадааст. Суханвар тавассути саволу хитобҳои нотикона (риторикӣ) дар ин раванди парешонии тафаккуру тафаззул ва харчу марҷи рӯзгор аз андӯху ноилоҷии омма хабар дода, ба дилу виҷдони масъулиятшиносон таъсир гузоштан меҳодад:

*Мо кунун аз гузашта норозӣ,
Ним шодиву нимае дардем.
Расад акнун замони навсозӣ,
Лек худро кучо дигар кардем?!*

*Сари парвоз шоҳини моро
Кӣ гирифтӣ бубаст бо занҷир?
Ёбед имрӯз зомини моро
Ҷуз ҳамин зиндагониву тақдир.*

Дар урфият мегӯянд, ки замона дигар гашту ман дигар гаштам». Мумкин ки чунин мулоҳизакорӣ як вақтҳо барои одамони саҳлангор формулаи амал буд. Ҳоло низ дар ҳаёти имрӯзаи мо ин гуна замонасозонро ёфтани душвор

нест. Вале ашхос бояд бидонанд, ки бӯқалама нестанд, ки дар ҳар ҳолати зиндагӣ пӯсти худро дигар созанд. Охир, ақида, гоя, хисси ватанпарварӣ ва одамдӯстӣ, сарвати маънавий ва одобу ахлоқ чизе нест, ки онҳоро хариду фурӯхт ё ба онҳо бо назари бемасъулиятӣ ва ҳардамхаёли нигарист. Ҳақ аст шоир:

*Нашканад то рӯзгоронат ба зери бори худ,
Шав замонбардӯш, то бошӣ сари дӯши замон.
Бо замонсозӣ насозӣ олами ҷовиди хеш,
Ҳар замонсозе шавад, охир фаромӯши замон.*

*Баски бошад одамӣ тандору ҷондори замон,
Рӯи дунё буданаш танҳо барои хеш нест.
Дарди хешу оламеро ӯ табобат мекунад,
Варна қадри одамизод аз ҷаве ҳам беш нест...*

Аскар Ҳақим дар бисёр шеърҳои граҷданиаш перомуни макру ғадр, саъду наҳс ва мадду ҷазри зиндагии ҷамъият вазифадорию кадрдонии инсон ва принципнокӣ андешаҳои барозанда меронад. Ин қабил осори ӯ бештар дар қолаби фалсафӣ ва панду андарз рехта шуда бошанд, лирикаӣ ишқӣ-маҳрамонаш аксар дар қолаби ҷиддию бо-ороиш гунҷоиш ёфтааст.

Бубинед, дар пораи зайл, ки ҳаяҷони қалби ошиқ нисбат ба олиҳаи ҳусн, «лӯъбати дилафрӯз» бо чӣ услубе омадааст:

*Савоби зиндагиям ҷумла аз гуноҳи ту аст,
Дурусти зиндагиям саҳву иштибоҳи ту аст.
Ба осмони дили хеш бингарам шабҳо,
Ситораҳост, ки дар чаими хушнигоҳи ту аст.
Ту ро чу дар ҳама олам, наёфтам, бар дил
Назар афкандаму гуфтам, ки зодгоҳи ту аст.*

Санъатии тазод, ки дар ин шеър ба пайравии сабки классикон омадааст, ки дар аксари ашъори маҳрамонаи Аскар мушоҳида мешавад. Дар тасвиrotи ишқ шоир бо изхори як қасду ният маҳдуд намонда, ба густариши фикру андеша саъй менамояд. Таъбирҳои «ин ҷаҳони тазод», «ин ҷаҳони парешон», «осмони дил», «ситораҳои шаб» дар мавриду мавқеи худ корбаст шудаанд.

Қитъа, дубайтӣ ва рубоӣҳои шоир ҳар кадоме як фикри комилу пухтаро чун ҳикмате ифода менамояд.

Достонҳои Аскар Ҳаким аз ҳар хусус – чи аз ҷиҳати лафзу маънӣ ва чи шаклу ҳаҷм хоса мебошанд. Баъзеи онҳо мураббаъ ва баъзеашон ба шакли маснавӣ сохта шуда бошанд ҳам, аз ҷиҳати услуб, таъбиророй, ба достонҳои суннатӣ монандӣ надоранд. Ҳамаи достонҳои мачмӯаи «Рӯзи умед» ҳаҷман мучазанд, ба ҷуз «Талбаки талбидаам» вале ба мазмуну маъно комиланд. Ин жанри осори ӯ таҳти сарлавҳаи умумии «Достони Нону Имон» ҷамъ омада, асосан ба як мавзӯи муҳиму муқаддаси ҳозиразамонӣ – мавзӯи кадркунии нон, ҳосилоти мушкили кишоварзӣ, ки бо рашъаи ҷигар ва арақи ҷабини деҳқон ба даст меояд, бахшида шудааст. Дар кӯшиши шоир ин мавзӯи дилрас ҳарҷониба – тавассути ниёзмандию гуруснагӣ, серию пурии суфраи модар, ҷоннисорӣ ва худқурбониҳо ҳаллу фасл меёбад. Хонандаи ҷавон баҳусус аз мутолиаи ин сатрҳо сабақи назарию амалӣ бардошта, ба як таассуроти фаромӯшношудание доир ба кадршиносии нону намаки волидайн бармехӯрад. Инак, ҷамъбасти он.

*...Нон набудааст аз азал танҳо гизои одамӣ,
Нон чун имон будаасту ҷонфизои одамӣ...
Ҳар гаҳе ки модари тоҷик мешӯрад ҳамир,
Гӯиё мешӯрад ӯ моро зи нав аслу замир...*

Дар байни 11 достони шоир «Талбаки талбидаам»

мавқеи махсус дорад. Асар ҳамчун «навҳаи модар» ба қалам омада бошад ҳам вале мазмуни он аз доираи бозгӯиҳои алами дил ва фироқномаи синаи абгори модар берун рафта, бори дигар аз эҳсосоти нозуки одамӣ, масъулиятшиносӣ, кадркунии нон ва меҳнати мушкили фаълаву деҳқон дарак медиҳад. Деҳқонбачаи оддӣ, Талбаки даравгар, дар хифзи гандумзори нопайдоканор, ки аз сахлангорӣ ногаҳон даргирифтааст, барои «роҳбанди оташ шудан» девонавор бо белу каланд тасмае аз хок мекашад.

Сурату сирати Талбак ва ҷанги бетарсу бими ӯ бо алангаву оташ дар асар як хусусияти рамзии баҳодурони афсонавӣ гирифта, бо нерӯи нуфузи этикию эстетикӣ дарси зиндагӣ меомӯзад. Инсони софдилу ҳалолкори рӯи замин бо рафтору атвораш бояд дар ҳар қадам роҳнамои мардум бошад.

Дар бораи дostonҳои Аскар Ҳаким ва навҷӯиҳои ӯ хеле гуфтан мумкин аст. Инро барои мақолаи дигар мавқуф гузошта, ҳоло қайд карданием, ки ӯ ба чуз китобҳои илмӣ ва шеъру дostonҳо боз бо тарҷумаҳои батаҳассуси дилписанд мавриди тавачҷуҳи хонандагон гардидааст. Агар М.Қаноат бо тарҷумаи зубдатарин сонетҳои Вилиям Шекспири англис, Лоик бо тарҷумаи пораҳое аз «Девони Ғарбу Шарқи» Иохан Ҳӯтеи немис қудрати истеъдод санҷида бошанд, Аскар Ҳаким бо тарҷумаи яке аз бобҳои шохқории Данте Алигери «Мазҳакаи илоҳӣ» - «Дӯзах» хонандаро ба намунаи адабиёти классикии итолиёвӣ шиносонидааст.

Аскар Ҳаким бо маҷмӯи ашъораш «Рӯзи умед» бо дарёфти ҷоизаи Рӯдакӣ одилона пешбарӣ шудааст, чамбулчамъи эҷодиёти гуногунпаҳлӯи олим, шоир, публисист ва ходими давлатии чамбиятӣ Аскар Ҳаким кайҳост, ки ӯро барозандаи унвони фахрии Лаурети мукофоти давлатии ба номи Рӯдакии ҷумҳурии Тоҷикистон гардонидаанд. Мо, ҳаводорони истеъдоди ӯ, чунин иқдомро ба хушӣ мепазирем.

Саидумрон Саидов,
номзади илмҳои филологӣ

ШЕЪР ДАР ПОЯИ ХИРАД ВА МАЪНИ

Устод Аскар Ҳақим аз зумраи суҳанварон ва суҳаншиносонест, ки ибтидои солҳои ҳафтодум бо назари тоза, нигоҳи дигар, бо қалами навсозу навпардоз ба арсаи адабиёт ворид гардид. Мусаллам аст, ки охириҳои солҳои шастум ва ибтидои солҳои ҳафтодуми асри гузашта адабиёт ба марҳилаҳои нави адабӣ ворид шуд ва ба қавле «адабиёти андеша», ки зимнан маънипардозиву мазмунофариро таҷассум мекард, рӯи қор омад. Суҳанварони ин давраро мебоист бо назардошти анъанайи дерини адабиёт, ки дар ашъори устод Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Абдусалом Деҳотӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ, Бокӣ Раҳимзода, Муҳиддин Аминзода ва чандеи дигар инъикос меёфт, ҷодаеро интиҳоб намоянд, ки он такрори пешин набошад. Гузашта аз ин, густариши адабиёт худ тақозо мекард, ки дар назми тоҷик таҳаввулоте руҳ диҳад, то он ҳамқадами адабиёти гуногунзабони халқҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ гардад. Аз ин ҷост, ки як гурӯҳ шоирони навпардоз чун Муъмин Қаноат, Лоик Шералӣ, Гулруҳсор, Саидалӣ Маъмур, Гулназар, Ашӯр Сафар, Ғоиб Сафарзода ва чандеи дигар дар ин солҳо бо ҷакидаҳои хомаи хеш рӯҳи тоза ба равони шеърӣ тоҷик бахшиданд.

Аскар Ҳақим низ ба ин таҳаввулоти бесобиқаи адабиёт бо кӯлвори донишу малака, андешаву афкори бедор ворид шуд ва аз ибтидо ҳамчун суҳанвари беназир ва беҳамто худро муаррифӣ кард. Дар муқоиса бо ҳамсафону ҳаммаслақонаш Аскар Ҳақим худро аз эҷоди шеърҳои ошиқона барқанор гирифт ва бештар дар иншои ашъори

ичтимоӣ, ки чавҳари онро хираду маънӣ ташкил мекард, рӯй овард. Ба қавли суханшиносони ўзбек Раҳим Муқимов: «Қудрати шеъри ў дар он аст, ки ба шеъри дигарон монанд нест, ҳарчанд онҳо ҳамнасл ҳастанд»(1, 678). Аскар Ҳақим он чодаеро, ки дар оғоз интиҳоб намуд, то имрӯз идома мебахшад ва шеъри ў ифодагари бузургӣ, беназирӣ ва баландпоягии шеъри тоҷикро ифода менамояд.

Ашъори пурғановати шоир то имрӯз дар китобҳои «Раҳнавард» (Ирфон 1983)... то «Замини сабзи боварҳо» (Адиб, 2012) чоп шудааст.

Аввалин китоби шоир «Раҳнавард», ки сухани мо дар бораи шеърҳои ин маҷмӯа аст, соли 1983 вақте нашр шуд, ки ба аҳли адаб маълум буд, ба адабиёт суханваре қадам мегузорад, ки ба шеър на аз рӯи ҳавову ҳавас, балки ҷиддӣ ҳамчун донандаи набзи шеъри дирӯзу имрӯз, рӯй овардааст. Зеро то нашри ин маҷмӯа ду китоби тадқиқоти Аскар Ҳақим яке - «Шеър ва замон» (нашриёти Ирфон, 1978), дигаре «Дар қаламрави сухан» (Ирфон, 1982) нашр шуда буд, ки аз заковати баланди маънишиносӣ ва малакаи хуби ў дар таҳлилу баррасии сухан дарак меод. Яъне ба иборати дигар, суханваре худро ба дунёи шеър муаррифӣ мекард, ки аллакай чун суханшинос эътироф гардида буд.

Махсусан китоби «Дар қаламрави сухан» дорои мақолаҳои пурмуҳтавои муаллиф дар бораи шеъри суханварони номвар Мирзо Турсунзода, Мӯъмин Қаноат, Аминҷон Шукӯҳӣ, Лоик Шералӣ, Бозор Собир мебошад, ки аз назари амиқ ва ковишҳои муҳаққиқонаи Аскар Ҳақим дарак медиҳад. Пас нафаре, ки зеру бами шеърро медонад, хубу бади суханро тамйиз мекунад, бо шоирони сухан баҳсҳо барпо мекунад, оё нисбати шеъри ҳудаш то кадом андоза серталаб хоҳад буд?

Инак, дар дасти мо китоби нахустини шоир «Раҳнавард». Номии китоб худ рамзист. Зеро шоир хешро раҳнаварди чодаи шеър медонад ва пайдост, ки ба ин роҳ бо

химмати баланд ва аҳдофи олий баромадааст. Раҳнавард медонад, ки роҳи баргузидаи ӯ роҳи осону ҳамвор нест, дар ин роҳ касе метавонад роҳ гузинад ва то ба манзили мурод бирасад, ки тӯшаи роҳаш ҳиммат, дониш ва ҳикмат бошад.

Аз аввалин шеърҳои ин маҷмӯа оҳанги иҷтимоӣ ба машом мерасад. Чунончи, яке аз шеърҳои аввалини шоир бо номи «Асри бист» «чунон оғоз меёбад:

*Асри бист, эй асри пуртӯфони ман,
Бигзарӣ тунд аз фарози муштарӣ.
Ваҳ, мабодо дар шитоби хештан
Аз сари дунёву олам бигзарӣ (1, 17).*

Дар ин шеър шоир асри бистро дар чанд сифат ёд мекунад ва онро тавзеҳ медиҳад. Агар дар порчаи шеъри боло асри бистро асри пуртӯфон гуфта бошад, дар давоми шеър ин аҳдро ба ифодаҳои «хоксори пурурур», «арсагоҳи хайру шарр», «асри пуршӯру чадал», «асри инсонро ба дӯш» ва «асри инқилобии чавон» ёд мекунад.

Муаллиф бо мурочиат кардан ба асри бист мавқеи иҷтимоӣ хешро нисбати замон ифода кардааст. Шоир аз оғози ҷанги ҷаҳон хабар дораду аз инсоне ёд мекунад, ки дарди башарро дар дӯш дорад:

*Асри бист,
Эй арсагоҳи хайру шар,
Нагзарӣ бебор аз роҳи замон.
Гар бигунҷад дар диле дарди башар.
Дарди як одам нагунҷад дар ҷаҳон (1, 17).*

Шоир ба масъалаи Ватан ва ватандорӣ назари хос дорад. Аз назари шоир Ватан монанди модарест, ки дар канораш фарзандонашро парвариш медиҳаду муҳаббаташ

ба ҳамаи онҳо яксон аст. Чунонки шоир дар шеъри «Мероси аҷдод» мегӯяд:

*Парварад фарзандҳои некномаширо Ватан,
Ҳамчу модар бо умеди давлати пояндааш.
Меҳри гарми модарияш мерасад то ҳафт пушт,
Бар ҳама фарзандҳои рафтаву ояндааш (1, 18).*

Ва дар ҳамин шеър шоир худро фарзанди ин Ватан меҳонад ва ба арсаи сухан қадам монданахро тавзеҳ медиҳад, ки он низ заминаи иҷтимоӣ дорад:

*Солҳо чун ганҷҳои аз назар пинҳони ту,
Дар дили ман буд пинҳон ганҷи ашъору сухан.
Мекушоям баҳрат ин ганҷинаро имрӯз ман,
То туро аз ман шиносанду маро аз ту Ватан (1, 18).*

Ё дар шеъри «Ҳоки Ватан» Аскар Ҳаким қадру манзалати Ватанро баланд мебардорад ва оне, ки бо ёди Ватан зиндагӣ дорад, ҳарчанд дар Ватан нест, ўро бо Ватан меҳонад. Ё дар идомаи андешааш баён медорад, ки барои инсон марги волидайн ё мурдани фарзанд кори осон ё бори сабук нест вале доғи Ватан аз ин доғҳову дардҳо гарантар аст:

*Гарчи мерос аст марги волидайнӣ меҳрубон,
Теги алмос аст моро мурдани фарзанди ҷон,
Ҳасрату доғи Ватан садчанд аз ин бошад гарон.
Кас набинад дарду доғу рӯзи ношоуди Ватан (1, 18).*

Шоир дар фароварди ин шеър чаҳор унсури ҳастии инсонро аз Ватан медонад:

*Ҳоки одамро, ки шӯридаанд бо хоки Ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо хоки Ватан,*

*Пур шавад рӯзаи, кашад сӯяи варо хоки Ватан,
Баски ҳаст ӯ з-обу хоқу оташу боди Ватан (1, 18).*

«Шеъри Ватан», ки ба ёди устод Турсунзода эҷод шудааст низ аз муҳаббат ба Ватан сарчашма мегирад ва бо муҳаббати беандоза ба шоир поён меёбад:

*Шод мебош, эй Ҳисори шодмон, дар рӯзгор
Бо газалҳои равону чапмаҳои кӯҳсор.
Накҳати ашъори Турсунзода дорад шеъри мо,
Сарзамини Тоҷикистон мекунад бӯйи Ҳисор (1,23).*

Дар китоби «Раҳнавард» шеърҳо дар мавзӯҳои гуногун ва дар пояи мухталиф иншо шудаанд. Аз оғози эҷод то имрӯз шоир барои ифодаи матлаб унсурҳои мухталифи адабию ба кор бурдааст. Чунончи тибқи масал андешаву афкори ҳолибу тозаро баён мекунад. Дар шеъри «Тирачашме бо чароғ» ҳадафи шоир бозгӯи маризи ҳома аст, ки зоҳирбину аз ботин беҳабар, ё ба дигар маънӣ, инсонии имрӯз маҷзуби олами зоҳир, зебову рангорангиҳои шифтангез аз маърифати аслии хеш беҳабар аст:

*Тирачашме шабона раҳ мебурд,
Дошт фонуси равшане дар даст.
«Ту, ки зулмат зи нур наиносӣ,
Аз чароғи раҳат чӣ сӯде ҳаст?»*

*«Ин чароғам барои кӯрон нест,
Кӯрҳо бечароғ раҳ бубаранд,
Ин чароғам барои биноҳост,
Ки дар ин шаб ба кӯр барнахӯранд.»*

*Асри ман, асри нуру оташхез,
Шабу рӯзат агарчи нурафзост,*

*Чаими равшанишинос бисёр аст,
Дили равшанқиёс кампайдост (1, 35).*

Дар ағлаби ашъори Аскар Ҳаким фалсафаи зиндагӣ мақоми меҳварӣ дорад. Шоир ба шеър перояи фалсафӣ ме-пӯшонад ё худ фалсафа – ҳикмати деринаи зиндагиро дар қолаби шеър баён мекунад. Чунончи, дар шеъри «Аз тазоди зиндагӣ» ин ҳолат баралло эҳсос мешавад:

*Аз тазоди зиндагию одамӣ ҳайрон машав,
К-одамӣ як рӯй дорад, зиндагӣ садрӯ бувад.
Одами якрӯяро сахт аст гаҳ якрӯягӣ,
Зиндагӣ садрӯя асту довари некӯ бувад (1,37).*

Дар тархрезии ин гуна ашъори муассир шоир аз ифодаҳои арибу қолиб истифода мебарад, ки он ба шеър рӯҳи дигар ато мекунад. Чунончи, истифодаи «ақли мухтасар» дар шеъри боло зикршуда:

*Зумрае аз худпарастию зи ақли мухтасар
Ноз бар гардун кунад, гарчи бувад хоки замин.
Гар бувад болонишиниҳо ба меёри ҳунар,
Эй басо болонишине мешавад поённишин (1, 37).*

Тору пуди шеъри Аскар Ҳаким ҳикмат аст ва ин яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи шеъри ӯ аз суҳанварони дигар мебошад. Шеъри шоир инсонро ба некиву некӯкорӣ ҳидоят менамояд. Шоир рисолати инсониро дар зиндагӣ муайян мекунад. Ӯ мегӯяд, ки одам барои худаш зиндагӣ намекунад. Ба тариқи намуна аз амали барзгару деҳқонони оддӣ то Ҳомеру Фирдавсӣ, Носири Хусраву Ҳилолӣ ёд меорад:

*Заминро барзгар танҳо барои худ намекорад,
Барои хештан танҳо намеафшонад ӯ дона.*

*Агарчи чоши гандум ҳосили ранҷу азоби ўст,
Дар он бошад вале нону насиби хешу бегона....*

*Ҳазорон сол пеш аз ман дили Ҳомер дар Юнон,
Даруни синааш танҳо барои хештан мезад?
Магар он рӯз Фирдавсӣ халоси хештан мечуст,
Ки бо гурзи Фаридунаш ба фарқи Аҳриман мезад? (1, 41)*

Ва ниҳоят матлаби хешро бад-ин тариқ ҷамъбаст мекунад:

*Чу бо оби ҷабини хеш мекорам замини хеш,
Ба дунё ҷар чӣ дорам ман, аз ин оби ҷабин дорам.
Агар аз киштаҳои худ ба кас нон метавонам дод,
Бақои ҷовидоне дар Замону дар Замин дорам (1, 42).*

Аскар Ҳаким зимни ашъораш ба инсоне, ки бояд рисолаташ некӣ кардан бошад, ҳарфи ибрат мегӯяд. Чунончи дар китоби «Раҳнавард» шеърест ҳафт бо номи «Тутзори Азим», ки як нафар бо номи Азим-девона аз худ боеро ба ояндагон боқӣ гузоштааст. Сухан дар бораи як нафаре меравад, ки дар зиндагӣ ўро девона мегуфтанд ва зоҳиран дар зиндагӣ ба касе нафъе нарасонида буд:

*Дар ин деҳ лоғару танҳову бекас
Ҷавонмарде, Азими бенаво буд,
Зи бас савдои дунёе набудаш,
Ба чашими халқ савдоинамо буд (1, 44).*

Вале ин девона бо вучуди ғарибӣ аз худ боғеро боқӣ мондааст, ки барои ояндагон ҳадяи арзандааст:

*Ба ҷӯйи ҷони ў намро надидӣ,
Ғариби бенавое буду рухзард,*

*Ниҳоли тутро парварда дар санг,
Дарахти ҷони худро сабз мекард.*

*Хумори шиқу савдо мегирифтаи,
Ниҳоли сабзро оӯш мекард,
Даме аз ларзаҳои шохаву барг.
Тапиданҳои дилро гӯш мекард.*

*Муқимӣ буд ё омад, чӣ фарқест,
Магар аз гӯшит нохун метавон канд.
Ба умре кард худро андар ин хок
Ба мисли тутҳояш решапайванд (1, 44).*

Шоир ниҳоят шеърҳояшро зебо чамъбаст мекунад ва он ишора ба инсонӣ хушёре, ки бо вучуди сохибақл будан кори як девонаро адо накардааст:

*Ба он бегона ҳасрат мебарам ман,
Зиҳӣ ин сон гарибӣ, эй Ватандор!
«Вафо аз одами девона хезад»,
Зиҳӣ девонагӣ, эй марди ҳушёр! (1, 44)*

Ҳамин ҳикмат, ҳамин панд ба тариқи дигар дар шеъри «Уқоб» баён шудааст. Шоир аз забони уқоб сухан мекунад вале хонанда ба осонӣ пай мебарад, ки ӯ ҳарфи дилашро баён мекунад:

*Мекушоям болҳои хешро,
Давр дар чархи мудаваар мезанам.
Чун манам аз доначинӣ бениёз
Дар фарози осмон пар мезанам.*

*То замоне зиндаам, чархи кабуд
Мефазояд ҷони болафшони ман.*

*Гарчи рӯзе мехӯрад бар санги кӯҳ
Осмон дар шишаи чашмони ман (1, 57).*

Ҳамин тариқ, шеъри Аскар Ҳаким аксаран дар пояи андеша ва хирад созмон ёфта, хонандаро ба тафаккур водор мекунад. Маҳз ҳамин хусусияти шеъри шоир рисолати аслии ӯро дар адабиёти муосир муайян ва муқаррар кардааст. Муҳимтар аз ҳама, завқи баланди суханшиносиву сухандонии Аскар Ҳаким ба ӯ имкон додааст, ки дар ҷодаи адабиёт роҳи худастро дарёбад ва ин дарёфти роҳ ба шоир осон даст наодааст. Имрӯз дар радифи бузургтарин шоирони муосир чеҳраи адабии Аскар Ҳаким равшан ба назар мерасад ва бо гузашти солҳо он мақому манзалате, ки сухани шоир дорад, худро дифоъ хоҳад кард.

Пайнавишт:

1. Аскар Ҳаким. Мунтахаби ашъор. – Хучанд, 2007. – 690 с.
2. Аскар Ҳаким. Дар қаламрави сухан. – Душанбе, 1982. – 222 с.
3. Сируси Шамисо. Сабкшиносии шеър. – Техрон, 1375.
4. Тӯракул Зеҳнӣ. Санъати сухан. – Душанбе, 1984.

Атахон Сайфуллоев,
доктори илмҳои филологӣ

ҶОИ ҶОНУ ҶОИ ДИЛ Мулоҳиза роҷеъ ба эҷоди Аскар Ҳаким

*Тоҷикистон, обу хокам обу хоки поки туст,
Ту маро ҳам ҷои ҷон, ҳам ҷои дил, ҳам ҷои чаши.
Ман қадам ҷун мениҳам, дар зери поям хоки туст,
Гарди хокатро табаррук мениҳам болои чаши.*

Ин сатрҳои равону самимӣ аз шеъри шашгонаи шоир Аскар Ҳаким «Тоҷикистон» аст, ки китоби тозаӣ ӯ «Тарозуи офтоб» (Душанбе, «Ирфон», 1987) аз он ибтидо ёфтааст. Шеъри Аскар Ҳаким овози граждани, рӯхи публицистӣ ва эҳсоси гарму ҷӯшони лирикӣ дорад. Вақте ки кас баъзе асарҳои ӯро бо усули муқоиса аз назари мутолиа мегузаронад, равшан мегардад, ки шоир аз як шеър то маҷмӯаи дигар пеш мераваду рушду камол меёбад. Аскар Ҳаким дар роҳи ифодаи андешаҳои граждани, санъати суҳан, воситаҳои гуногуни тасвири бадеӣ – ташбеҳ, тавсиф, маҷоз, истиора, тазоду муқобила, ташхис ва амсоли инҳоро моҳирона ба кор мебарад, ба бозёфтҳои тозаӣ шоирона муваффақ мегардад... Дар китоби «Тарозуи офтоб» шоир Ватанро бо образҳои нав ситоиш мекунад. Шеърҳои «Тоҷикистон», «Шоҳоб», «Номбардори Ватан» ва дигарҳо дар бораи мундариҷаи граждани ва шаклҳои рангоранги таълифоти Аскар Ҳаким шаҳодат медиҳанд. Шоир ба мавзӯи Ватан вусъат мебахшад, умумигӯӣ накарда, фикру мулоҳизаҳояшро ба воситаи манзара ва образҳои конкрет ифода месозад ваҳдати ҳалалнопазири ёру диёрро васф менамояд, мазмуни башардӯстӣ ва рӯҳи интернационалии шеърро баланд мебардорад. Чунончи, шоир сарбози тоҷи-

кро, ки дар хифзи Ватан қаҳрамонона ҳалок шуда, дар як қабристонии деҳаи кӯчаки рус оромгоҳи худро ёфтааст, «Номбардори Ватан» меномад, мазори хоксоронаи ӯро чун баландиҳои кӯҳсори кишвари хеш ситоиш мекунад:

*Бидидам дар бари он пуштаи сабз,
Ватанро, номбардори Ватанро.
Ба зери он мазори хоксоре
Баландиҳои кӯҳсори Ватанро.*

Як хусусияти ҷолиби таваҷҷуҳи шеърҳои Аскар Ҳаким ин аст, ки ӯ аз мавзӯҳои куҳан ҳам паҳлӯҳои нав пайдо мекунад... Шоир барои тасвири лавҳаҳои ҳаёт ва баёни матлаб каломии мучаз, образҳои таъсирбахш ва реалӣ ба қор мебарад. Ӯ соли қаҳтиро чунин тасвир мекунад, ки як манзараи тодро пеши назар меоварад:

*Набориду нарӯиду насабзид,
Замин чун синаи хушидае буд.
Агар ки дар замин як қатра офтод,
Ҳамон як қатра оби дидае буд.*

Як иддаи муҳим таълифоти Аскар Ҳакимро шеърҳои ахлоқӣ фароҳам овардаанд. Ин шеърҳои ӯ хулосаҳои ҳикматомӯзро дарбар гирифтаанд, ки на танҳо бо анъанаҳои панду ахлоқии назми форс-тоҷик робитаи қавӣ доранд, балки ба масъалаҳои рӯзгори кунунӣ, ба муносибати тарафайни аъзоёни ҷамъияти мо низ бевосита даҳолат мекунанд.

Китоби «Тарозуи офтоб», дар қатори ашъори граждании шоир, намунаҳои лирикаӣ ишқӣ ӯро низ дарбар гирифтааст. Сурудаҳои ишқӣ Аскар Ҳаким, аз як ҷониб, аз ҳиссу ҳаяҷони латиф ва гарму нарм саршор бошанд, аз тарафи дигар, минётурию манзаравианд.

Ин китоб «Достони Нону Имон»-ро низ дар бар мегирад ва он аз аввалин асари лироэпикии Аскар Ҳақим аст, ки бо порчаҳои лирикӣ зинат ёфта, ба мавзӯи хеле муҳим ва мубрам бахшида шудааст. Достон сюжет ва банду басти анъанавӣ надорад. Вай як асари навоварона мебошад. Тамоми ёздаҳ боби онро нону имон ба ҳамдигар васл медиҳад. Ролу мақоми нон дар рӯзгори бани башар бо ҳикояту ривоят, манзараю лавҳа ва образҳои конкрет муайян мешавад. Достон, ки «Нону Имон» ном гирифтааст, шоир дар он ҳаёти моддӣ ва маънавии инсонро аз ҳамдигар чудо тасвир намекунад, балки робитаи диалектикӣ онҳоро нишон медиҳад:

*Нон набудааст аз азал танҳо гизои одамӣ,
Нон чу имон будаасту ҷонфизои одамӣ...*

Дар достон «пайванди даврони навину бостон», яъне дирӯз ва имрӯз хеле равшан ифода ёфтааст. Шоир хоҳ аз гузаштаи таърихӣ, хоҳ аз солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ, хоҳ аз ҳаёти кунунӣ сухан ронад, диққату эътибори ӯро масъалаҳои муҳими сиёсӣ иҷтимоӣ ва ахлоқии даврони мо ба худ мекашанд. Бинобар он, тамоми достон на танҳо мазмуни иҷтимоӣ ва андешаҳои фалсафӣ, балки пафоси публицистӣ низ касб қардааст.

Достон чи аз ҷиҳати мундариҷаи ғоявӣ ва чи аз ҳайси шакли бадеӣ якрангу якнавохт нест. Воқеаҳо, манзараҳо, лавҳаҳо, тарзи баён вазну зарби он монанди лентаи кино тез-тез тағйир мепазиранд. Масалан, боби якум («Сурфаи модар»), ки аз воқеаҳои солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ оғоз ёфта, то айёми мо мерасад, қофияҳои андармиён дорад. Боби дуюм («Рӯзиофарин»), ки рӯзи таърихист дар ситоиши марди деҳқон ва заҳмати ӯ, дар васфи меҳнат ва мавқеи он дар рушду камоли инсон суруда шуда, дар шакли маснавӣ (аа,бб...) анҷом пазируфтааст. Дар ин боб

низ накл ҳаст (баҳри гандум аз бихишти афсонавӣ ронда шудани одам), аммо назар ба ҳикоят чанбаи лирикии он пуркувваттар аст.

Бузургдошти инсони заҳматкаш дар маркази асар қарор гирифтааст. Шоир дар тасвири он образҳои халқиро ба қор мебарад. Гоҳ ӯро «рӯзиофарин», баъзан «мӯри донакаш», дар мавриде «ҷоннисор» меномад. Заҳмати модарро дар тарбияти фарзандон, урфу одат, анъанаю русуми начибӣ халқро дар шодии тавлиди кӯдак, қорномаю қаҳрамонию писарони ватанро дар майдонҳои набарди зиддифашистӣ тасвир мекунад.

Қувваи қалами Аскар Ҳаким ва зухуроти тафаккури нави бадеии ӯ дар ҳамин аст, ки шоир дар тасвири воқеа ва баёни андешаҳои худ кӯшиш мекунад, аз ҷузъ ба кулл бирасад ва ба ҷамъбастиҳои реалистии умумии инсонӣ муваффақ гардад. Зоҳиран, аз тамошои музейи гандум (дар Улм ном шаҳри РФГ) чӣ тавр ба ин ноил метавон шуд? Шоир дар мисоли намоиши навҳои гуногуни гандум решапайвандии ақсои замин, вобастаи ҳамдигар будани тақдирӣ таърихӣ халқҳои ҷаҳон, дар мисоли баҳсу мунозирае, ки дар байни хоини Ватан ва фарзанди ҳақиқии халқи советӣ рух додааст, масъалаҳои хиёнатӣ чиноят ва садоқату саодатро муҳокима мекунад...

Яке аз бобҳои пур аз драматизм ва ҳаяҷонбахши достон, ки навҳои модарро аз ҷоҷаи қаҳрамононаи фарзандифода менамояд, «Талбаки талбидаам» ном дорад.

Образи Талбак тавассути навҳои модар кушода мешавад. Дар он лавҳаҳои зиндагонӣ ва қорномаи ин «ҷавонмарги ҷавонбахт» инъикос ёфтааст. Модараш зани озода, ҳаёти хушу хуррам ва осудае дошт. Аммо дар пеш драмаи саҳт ба вуқӯъ меояд. Талбак, ки ҳамроҳи даравгарон дар шипанг менишаст, баноҳост огоҳ мегардад, ки гандумзори қолхоз оташ гирифтааст. Талбак зуд ба майдон медавад ва дар набард бо алав «роҳбанди мавҷи оташ мешавад».

Шоир нишон медиҳад, ки Талбак ба ивази ҷони худ нагзошт, ки доираи оташ вусъат ёбад. Вай бо фидокорӣ хеш, ҷонфишонӣ ва мардонагӣ умри абадӣ пайдо кард.

Навҳаи модар аз панҷ банди калони манзум ва хотима иборат буда, ҳар банд бо мурочиати дардолуд ва аламангези ӯ ба фарзанди шаҳид оғоз меёбад.

*Талбаки талбидаам, ҷон, Талбаки талбидаам,
Ин чӣ қисмат, ки туро дар коми оташ дидаам.*

Порчаҳои дoston зимнан дар асоси санъати тазоду муқобила бунёд ёфтаанд, ки ҳамдигарро пурратар карда, драматизми ҳаёт ва амалиёти қахрамонро дарбар мегиранд. Модари зор ва зани ҷавони ҳомиладорро ба назар нагирифта, худро ба коми оташ задани Талбак, дар ивази ҳаёти худ ҷӯрааш, Хушмуродро аз аҷали муаллақ халос кардан, «дар ҳамин давраи серию пурӣ... баҳри гандум... дар оташ сӯхтан» ва ғайра тезию тундии мубориза ва сифатҳои олии инсонии қахрамони дostonро падида меоранд. Ҳамаи хислатҳои наҷиби Талбак, ҳатто сабабҳои иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва маишии корномаи ӯ низ, аз номи модар баён шудаанд. Онҳо ибтидои худро аз педагогикаи халқӣ – анъана ва урфу одатҳои тарбиявии мардуми заҳматкаш гирифтаанд:

*Худ магар н-омӯхтам аз кӯдакият қадри нон,
Қадри нонро, гуфтам, аз ҳар чиз авлотар бидон.
Гар бубинӣ резаи нон хор шуд дар зерӣ но,
Зуд бардору бибӯсу молаш андар дидаҳо...*

Албатта, шоир имкону василае ёфта, ҳолатҳои рӯҳии Талбакро дар вақти муборизааш бо оташ ва назъи ҷон нишон меод, ҷунонки ваъи психологӣи Фатҳулло Аҳмадовро дар поёни ручӯи ӯ тасвир кардааст, бурди дoston

мешуд. Бо вучуди ин, боби мазкур муассиртарин фасли асар аст.

«Достони Нону Имон»-ро асосан асари хуччатӣ метавон номид. На танҳо як қатор қаҳрамонони он чун Фатхулло Аҳмадов, Талбак Лолаев, Тая Богданова ва ғайра ашхоси таърихианд, балки бисёр бобҳои он дар заминаи асноди таърихӣ ва сарчашмаҳои адабӣ таълиф шудаанд. Материалҳои асосии бобҳои «Дар музеи гандум» ва «Тахтасанги гушнагӣ» аз ахбори «Куръери ЮНЕСКО» гирд омадаанд. Боби дигар – «Некӣ куну ба дарё андоз» дар заминаи ривояти халқӣ, ки онро классикҳои форс – тоҷик низ истифода кардаанд, таълиф шудааст. «Дар ҳисори гушнагӣ» ном боби дoston аз ҳаёти фочеона вале қаҳрамононаи «се миллион зинда ва мурдаи Ленинград, ки дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ гушнагӣ ва муҳосираи нӯҳсадрӯзаро аз сар гузаронидаанд», ҳикоят мекунад. Худи муаллиф дар саҳифаҳои дoston сарчашмаҳои онро ҳамеша таъкид менамояд. Аммо аснод ба сари худ мурғи беболу пар аст. Тахайюлотҳои рангин, андешаҳои фалсафӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва ахлоқии шоир ба хуччатҳо чон бахшидаанд.

Аз «Достони Нону Имон» пайдост, ки фикру андешаҳои Аскар Ҳаким дар бораи олам ва ҳастии одам пухтаю чиддӣ ва амиқ гардида, каломӣ ӯ қувваю қудрат вазну эътибор ва рангу бӯи тоза касб кардааст. Санъатҳои бадеии асари ӯ низ хубу марғубанд. Дар сатрҳои зерин хаамири расидаро ба замини расида монанд кардан, ташбеҳи зебою дилкашест:

*Мерасад дар қорсонӣ ӯ ҳамир,
Чун замини кишт айёми баҳор.*

Рӯи нонро ба сурхии офтоби ғғурубкунанда мушобех овардан низ қолиби тавачҷуҳ аст:

*Сурх гардад рӯи нонаш дар танӯр,
Чун рухи хуршед ҳангоми гуруб.*

Дар байти зерин қомати раъно ва чеҳраи зебои ҳамсари Талбак Лолаев санъаткорона тасвир шудааст:

*Завҷаи уммедворат чун ниҳоли себ буд,
Шохи сабзи қоматаш навбору беосеб буд.*

Дар дoston баъзе калимаю ибораҳои сохта ба назар мерасанд. Масалан, **чангисавор** («Барзгар будам, шудам чангисавор») ба маънои чанговари савора; **чуфти оҳан** («Чуфти оҳан монд дар майдони кишт») ба маънои трактор ва ғайра.

Баъзан шоир дар ашъори худ бо тақозои вазн калимаҳоро ихтисор кардааст, ки на ҳамеша маънои матлубро ифода менамоянд. Чунончи, ба ҷои замонасоз калимаи **замонсозро** овардааст:

*Бо замонсозӣ насозӣ олами ҷовиди хеш,
Ҳар замонсозе шавад охир фаромӯши замон.*

Шоир гоҳо ҳақиқати равшанро чун ҳикмат ба риштаи назм мекашад («... озодаи зи мазлуми муқаддамтар бувад»), ки пояи мантиқро андаке метавонад суст бикунад.

Умедворем, ки Аскар Ҳақим дар болои сухан ва калом бадеъ минбаъд ҳам пайваста заҳмат кашада, асарҳои хоҳад офарид, ки дар ҳаёти адабии мо, дар оянда низ воқеаи муҳим хоҳанд буд.

А. Гордон,
кандидат филологических наук

ПОЧВА НОВАТОРСТВА, ИЛИ КНИГА О ТВОРЦАХ, СОЗДАЮЩИХ КРАСОТУ

На прилавках книжных магазинов появились «Творцы созвучий» Аскара Хакимова. Однозначно определить жанр этой книги невозможно. В ней собраны литературоведческие статьи, эссе, литературные портреты, критические обзоры. Название точно выражает ее содержание: это книга о творцах, создающих созвучия, о поэтах и поэзии.

Несмотря на небольшой объем, она очень емкая: вобрала в себя много имен, поэтических судеб, различных аспектов творчества. Даже простое перечисление названий некоторых глав («Личность и мир», «Слово и образ», «Поэтика и эпоха») дает представление о многомерности исследования.

«Почва новаторства» – название первой главы книги. Именно эти аспекты более всего интересуют исследователя. Ему важно определить, кто были великие учителя поэта, выявить глубинные корни его творчества. Внимание автора, а за ним и читателя, обращено и к кроне, листве того поэтического древа, которое произросло из этих корней, — к тому, о чем и как пишут сегодняшние «творцы созвучий». Отсюда и обостренный интерес к поэтике, инструментовке стиха.

Иначе говоря, суть книги – это исследование традиций и новаторства в таджикском стихе, осмысление его «вчера» и «сегодня», кровной, нерасторжимой связи между ними.

Таджикские литературоведы не раз писали о пробле-

мах исторической преемственности и поэтического новаторства. Аскар Хакимов отнюдь не первооткрыватель этой темы, но он не только литературовед и критик, но и поэт, а посему появилась иная «точка обзора»: рассматриваются вопросы поэтики, языка и стиля как бы «изнутри» стиха.

«Живя среди своих героев» — так озаглавил автор предисловие к своей книге, темой которой, по его мысли, как современники, так и их великие предшественники — Хайям, Саади, Рудаки, Хафиз.

«Читая стихи наших гениев, обживая их вселенные, порою ловлю себя на мысли, что для меня они — живые люди», — говорит Аскар Хакимов. И пишет он о них удивительно живо, не хрестоматийно.

Он действительно как бы живет среди героев своей книги, дышит одним с ними поэтическим воздухом.

Такая авторская позиция придает «Творцам созвучий» особое, искреннее звучание. Горячая заинтересованность автора рождает и читательскую заинтересованность: Видимо, именно этим можно объяснить то, что книга воспринимается не только как научное исследование, но и как рассказ о людях, ее населяющих. Читать ее — это значит погружаться в прекрасный мир восточной поэзии, соприкасаться с ее красотой.

Через всю книгу Аскара Хакимова проходит мысль о том, что «сегодняшний таджикский поэт не может не опираться на великое наследие звезд нашего стиха». Этим определена и структура книги, разделенной на две части. В первой большее внимание уделено вопросам формы, использования творческого наследия восточной поэзии, во второй конкретно анализируются особенности художественной манеры современных таджикских поэтов (Мумина Каноата, Аминджона Шукухи, Лоика Шерали, Бозора Собира).

Разграничение здесь не только тематическое, но как бы и жанровое: в первую часть вошли литературоведческие, теоретические статьи, вторую составили творческие портреты современников, среди которых новизной оценки, глубиной анализа выделяются разделы о поэзии А. Шукухи и Лоика Шерали.

Наиболее оригинальными, на мой взгляд, являются страницы, посвященные вопросам художественной формы, образности, особенностям стихосложения, принципам обновления и преобразования системы поэтической изобразительности.

Убедительно, с привлечением большого стихотворного материала (А. Шукухи, Г. Мирзо, Лоик Шерали) автор показывает, как происходит изменение традиционных образов, исчезает привычная связь предмета с образом, возникает поэтическое соответствие, отражающее сегодняшнее мироощущение поэтов.

Метафоры, аллегории, символы, вся образная система великих поэтов прошлого и их трансформация в поэтике наших современников органически сливаются в исследовании Аскара Хакимова с поэтическим мышлением «творцов созвучий», философским осмыслением ими действительности.

«Новаторство в таджикском стихе наших дней есть прежде всего, как и в поэзии любого народа; поиск новых путей к правдивому изображению героя, пути к человеку», — утверждает Аскар Хакимов. В главе «Личность и мир» — о новаторском подходе к изображению человека в современной таджикской поэзии — автор основное внимание уделяет новым чертам лирического героя в творчестве М. Турсун-заде, Мирсаида Миршакара и других поэтов.

Очень самобытно рассматривается новаторство формы в главе «Поэтика и эпоха», наиболее, пожалуй, сложной, в которой автор (опять-таки на широком фоне

современной поэзии) анализирует особенности «свободного аруза». Кроме метрики, Аскар Ҳакимов исследует рифмы, строфику, жанры сегодняшней поэзии, снова и снова подчеркивая неразрывность традиционных особенностей восточной классики и ее современных модификаций.

Весьма интересны рассуждения о поэтике аруза, в которой прослеживается роль классической его формы как почвы для дальнейшего его развития в новой, революционной поэзии (А. Лахути, П. Сулеймани, С. Айни, А. Дехоти), его переход в «современный и свободный аруз». Вводя в обращение этот термин, Аскар Ҳакимов доказывает, что «свободный аруз» создает новые возможности стиха: варьирование количества стоп, совмещение разных размеров в одном произведении и даже в одной стопе, слияние силлабики и аруза в едином, ритмически целостном стихе.

В предисловии к своей книге Аскар Ҳакимов пишет: «Достоинства всегда заметней рядом с недостатками, потому нельзя, говоря о первых, не замечать последних». Ну что ж, не будем спорить с автором и применим этот постулат к книжке самого Ҳакимова. Разумеется, она, как всякая значительная работа, не лишена недочетов. О некоторых из них нельзя не сказать именно потому, что книга «Творцы созвучий» заслуживает самого уважительного к себе отношения.

Так, например, удивляет последняя глава, построенная по принципу «всем сестрам — по серьгам». Хотя автор предупреждает, что не хочет «вдаваться в «списочный обзор», но как раз это он и делает. В небольшой главке упомянуты почти все, работающие ныне в поэтическом цехе республики.

Именно упомянуты — в разных аспектах, но везде мимоходом: «Ярко и плодотворно работали поэтессы» (перечень имен), «достигали точного и вдохновенного отображения сложных и неоднозначных метаморфоз в

жизни современников-земляков поэты» (перечень имен). Также походя говорится о том, что «поэзией республики по существу не создан еще объемный реалистический портрет таджикского рабочего». И так — чисто декларативно! — речь идет и о тематике (ее недостаточной, по мнению автора, гражданственности), и еще о многих, многих иных вопросах. Создается впечатление, что Аскар Хакимов поставил перед собой цель на шестнадцати страничках охватить все сложные проблемы развития современной таджикской поэзии.

«Творцы созвучий» вызовут, надо полагать, немалый интерес широкого читателя. Этому будет способствовать добротный перевод Станислава Золотцева, хотя иногда какие-то слова и «выпадают» из очень современного в целом языка перевода. Так, вдруг появляется «узость поэтического окоема». Красивее, чем привычное «горизонт»? Может быть. Но очень сомнительно, чтобы читателю было понятнее (даже в словарях это слово снабжено пометкой — «устаревшее»), не говоря уже о том, что применение древнерусского слова в контексте разговора о таджикской поэзии не является стилистически точным.

Нет сомнений. «Творцы созвучий» Аскара Хакимова займут достойное место на книжной полке любителей восточного стиха, привлекут их столь нечастым сочетанием острого анализа и эмоционального, личностного подхода к поэтическому творчеству.

Книжка изящно и выразительно оформлена (художник В. Локшин): на черном щите две белые розы, обрамленные переплетением тонких листиков — на обложке как бы слились традиционные символы древней восточной и поэмы сегодняшней новой поэзии — ее почва и новаторство.

Бахтиёр Муртазов,
мутарчим

МЕВАЕ АЗ ШОҲАИ ШЕЪРИ БАЛАНД
Данте Алигери, «Мазҳакаи илоҳӣ», «Дӯзах»,
тарҷумаи Аскар Ҳаким

*Бишнав, эй Илҳом, ин ҳарфу суҳан!
Ҳам зи ту меҳоҳам, эй ақли наҷиб,
З-он чӣ дидам, кун музайян шеъри ман, –*

чунин мегӯяд суҳансарои бузурги қарни чаҳордаҳи Флуронси Итолиё – Данте Алигери дар шоҳасари худ «Мазҳакаи илоҳӣ». Алҳақ, олиҳаи Илҳом ба имдоди шоири нобиға расида, куллияи он чиро ки ӯ ба шарофати ақли наҷиби хеш мушоҳида кардаву дида, ба пирохани шеъри гаронмоя ва баландпояш тарҳҳои ҷовидонӣ ва зебо кашидааст. Бузургони олами шеъру фарҳанг Дантеро дар силки номҳои мардони бонубуғат – Ҳомер, Фирдавсӣ, Шекспир ва Рафаэл мансуб донистанд. Аз ин силсила сарнавишти Данте ва суҳангустари Тӯсӣ то дараҷае ба якдигар монандӣ дорад. Ҳар дуи ин шоирони волоғуҳар дар зиндагӣ таҳти таъқиб қарор доштаанд ва аҷибаш он ки ҳар ду ҳам бо як асари худашон – шоири итолиёвӣ бо «Мазҳакаи илоҳӣ» ва ҳаким Фирдавсӣ бо «Шоҳнома» дар сафҳаи офоқ умри безаволӣ ёфтаанд...

Воқеаи масарратбахши фарҳангии республикаи мост, ки чанде қабл қисми аввали «Мазҳакаи илоҳӣ» - «Дӯзах» ба қалами Аскар Ҳаким тарҷума гашта, аз тарафи нашриёти «Адиб» дар шакли китоби алоҳида ба таъб расид. Чӣ тавре Аскар Ҳаким доир ба интишороти маъруфияти «Мазҳакаи илоҳӣ» дар охирсуҳани китоб қайд менамояд (зимнан, тавзеҳоти китобро низ мутарчим ба килки таҳқиқ кашидааст),

дар бораи як худи қисмати «Дӯзах»-и ин асар, ки аз 4720 мисраъ иборат аст, ба забонҳои гуногуни дунё наздики сад ҳазор шарҳу тафсир, китобу рисола, мақолаву таҳқиқот ба қалам омадааст. Оиди худи «Мазҳакаи илоҳӣ» бошад, қариб 10 ҳазор чилд китоб таълиф ва он қариб ҳаштсад маротиба ба забонҳои мухталиф баргардонда шудааст.

Қаблан бояд гуфт, ки мутарчим ба чунин кори пурзаҳмат, гарон ва бомасъулият камар баста, як силсила тадқиқоти дантешиносони рус ва советиро муфассал омӯхтааст. Тавре ки пеши аҳли адаб аён аст, бидуни ин амали муҳаққиқӣ ба кори тарҷума даст задан маҳол аст, зеро тарҷумонӣ худ пеш аз ҳама, кори тадқиқотист. Таърихи дантешиносии рус ва советӣ басо ғанист. Дар он ба тӯли тақрибан дусад соли охир ду ҳазор тадқиқоти хурду калон навишта шудааст, ки зиёда аз ҳаштсад номгӯи он ба давраи советӣ тааллуқ дорад. Бештар аз ҳафтад шоиру тарҷумон ба тарҷумаи пурра ва нопурраи асарҳои Данте ва асосан «Мазҳакаи илоҳӣ» машул шудааст. Мутарчим Аскар Ҳаким ба арзи солиёни дароз бештари ин асарҳои муҳаққиқин ва тарҷумаҳои мухталифи мутарчимини даври солҳои гуногунро бо ҳавсалаи том омӯхта, муқобалаю муқоиса намудааст. Илми дантешиносӣ хоса дар даврони мо рушди зиёда кардааст. Чӣ тавре ки маълум аст, аз соли 1966 дар Шӯрои илмии таъриху фарҳанги ҷаҳонии Академияи илмҳои СССР комиссияи доимии дантешиносӣ амал мекунад. Ин комиссия аллақай шаш чилд асарҳои муҳаққиқии силсилаи «Дантешиносӣ»-ро интишор додааст. Дар ҳамин чилдҳо тарҷумаи тозаи «Мазҳакаи илоҳӣ», ки ба қалами олим ва мутарчим А.Илюшин мансуб аст, пай дар ҳам чоп шудан дорад. Ин дар қатори тарҷумаи машхуру маъруфи М. Лозинский кӯшиши бори дигар ба ин асари безавол амиқан сарфурӯ бурдан аст.

Сухансарои бузурги итолиёвӣ дар «Мазҳакаи илоҳӣ» сафари ҳаёлии худро ба он дунё менигорад. Сафари ҳаёлии

Данте ба Дӯзахи нӯхтабақа аз роҳгум шуданаш дар бешазори торе оғоз гашта, бо роҳнамои хирадмандаш – шоири бузурги Рум – Верчил сураат мегирад:

*«Верчил астӣ, чашмаи беинтиҳо,
Он ки шеъраи рафт ақсои ҷаҳон?
Гуфтам, ӯро сархам аз шарму ҳаё, –*

*Будиям устод назди хосу ом,
Аз ту меросам расидаст ин ҳунар,
Ин ҳиҷои олию сеҳри калом.*

*Танг карда ҳолам ин ҳайвон, нигар!
Эй ту пайгамбар, маро имдод кун,
Мӯ ба мӯ ларзам ман аз хавфу хатар!»*

Килки тасвири Данте чунон ҳам мӯшикоф ва мучазбаён аст, ки хонанда дарҳол сафари ҳаёли будани онро фаромӯш мекунад ва ба ӯ комилан эътимод баста, чунин мепиндорад, ки он табақаҳои дӯзах ва марҳилаҳои он дунёро ҳамроҳи Данте ва Верчил мепаймуда бошад, тамоми ҷузъиёти роҳ, тайирёбии ранги хок, нишебию фарозиҳо, нардбону харсангҳо, пайроҳаю гузаргоҳҳо ва ҷумлаи он гунаҳгорону азобу аноҳоро ба чашми худ мебинад. Дӯзахи Данте мисоли кифе мебошад, ки табақа то табақа тангтар мешавад ва табақаи нӯхуми он поинтарин буда, ба маркази замин мерасад. Ҳар табақа поинтар аст, гуноҳ бузург ва азоб ҳамон қадар ҷонгудозтар мешавад.

Азбаски Данте дар асари «Мазҳакаи илоҳӣ» сафари ҳаёлии худро ба он дунё тасвир намуда, зимни ин сафар ҳадафашро бар лавҳи баён кашидааст ва дар адабиёти ба шарӣ ин усули адабӣ собиқаи зиёде дошт, бинобар ин, мутарҷим чунин асарҳои муаллифони Фарбу Шарқро амиқан гавр ва мутолиа кардааст. Маъруфтариини ин қабил асарҳо

дар ғарб – «Одиссея»-и Ҳомер, «Энейнома»-и Верчил (зимнан Данте ба он дунё ҳамроҳи ҳамин адиби бузурги пешинзамон сафари ҳаёلى мекунад) ва дар Шарк «Сайр-улибод-ал-маод»-и Саноии Ғазнавӣ, «Рисолат-ул-уфрон»-и Абул Ало-ал-Мааррӣ будаанд, ки аз назари мутарчим дур намондаанд. Ҳамчунин китоби мазҳабии зардуштӣ – «Ардовирофнома»-и паҳлавӣ, ки ҳазор сол пеш аз Данте эҷод гардидааст, эҳтимол нисбат ба ҳамаи асарҳои дигар ба «Мазҳакаи илоҳӣ» ва қисми «Дӯзах»-и он шабоҳати наздиктаре дошта бошад. Чӣ хеле ки Аскар Ҳаким дар охирсухан хотирнишон месозад, «Мазҳакаи илоҳӣ» аз рӯи моҳият, мазмунҳои пандомӯз, фаро гирифтани соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва маънавии замонаш, ҳикояту ривоят ва асотирҳо дар адабиёти классикии мо ба «Маснавии маънавий»-и Ҷалолиддини Балхӣ бештар қаробат дорад». Бинобар он тарҷумон роҳи дуруст интихоб намуда, зимни қор ҳамеша «Маснавий»-ро зерин назар доштааст. Агарчи дар тарҷума шакли шеърӣ «Мазҳакаи илоҳӣ»- бандҳои мусалласро қомилан риоя намуда бошад вазну оҳанги «Маснавий» ба ӯ басо илҳом бахшидааст.

Гуфтаанд, ки Данте «Мазҳакаи илоҳӣ»-ро дар бадали ҷаҳордаҳ сол эҷод кардааст. Мутарчим дар баргардондани танҳо қисмати «Дӯзах»-и он тақрибан ҳамин қадар вақт сарф намуда, ин шохқори адабиёти оламро ба таври шоиста бо лафзи тоҷикӣ ороставу перостааст. Барои исботи ин далел ба мисраҳҳои зерин тавачҷуҳ фармоед.

*Лочарам гуфт ӯ: «Агар з-ин шоҳаҳо
Бишкани ту шоҳаи кӯҷактаре,
Аз гумон озод гардӣ ҷо ба ҷо».*

*Даст бурдам, шоҳаи хурди таре
Аз дарахте чун шикастам, дод зад.
«Ноқисам, аз чӣ кунӣ шоху баре?»*

Ин порчаи шеърро, ҳамчун шеъри аслии тоҷикӣ хондан мумкин аст. Мисраи «Даст бардор аз чафо, инсоф кун» то имрӯз дар ягон даври замон қадру қимати худро гум нақардааст ва ҳаргиз гум нахоҳад кард. Чунин суҳано-ни ибратбахш дар достон фаровонанд.

Бузургию шаҳомати Данте дар он низ ифода меёбад, ки вай ваҳдати таркибии куллии ҷаҳону ҷаҳониёнро таври эҷодӣ дарк карда тавонистааст. Шоири равшанзамир ба маҳзи таҷрибаи рӯзгор ҳолати пурқароҳати ифроту таназзули одамизодро мушоҳида намуда, барояш бобақоию ҳаробии олам яқин мегардад. Бинобар ин оламро бояд аз ҳаробӣ ва фатарот начот дод. Хонандаи дақиқназари тоҷик қисмати «Дӯзах»-и достони «Мазҳакаи илоҳӣ»-ро мутолиа намуда, аз ин ҳадафи суҳансарои қабир пай мебарад. Ин ба шарофати заҳмати пуртоқату гарони тарҷумон аст. Дӯстдорони шеърӯ адаб маътали онанд, ки қисматҳои «Аъроф» ва «Биҳишт»-и «Мазҳакаи илоҳӣ»-ро низ дар тарҷумаи Аскар Ҳаким мутолиа намуда, аз мазмуни рангини он бархурдор шаванд.

чо: сах.382) мебошанд, дар сарғаҳи тамаддуни бошукӯҳи Эҳё истодаанд. Итолиёвиҳои бузург – шоирон Петрарка, Ариосто, Тассо; меъморон Алберти, Палладио, Брунеллески, Барманте; рассомон Микеланчело, Тинторетто, Мазаччо, Донателло, Леонардо да Винчи, Пьеро, Мантения, Рафаэл; файласуфон Фачини, Бруно, Патрици ва бисёр дигарон дар равнаку такомули тамаддуни давраи Эҳё сахми беандоза доранд ва ба тараққиёти минбаъдаи миллати итолиёвӣ, мамолики Аврупо ва кулли олам таъсири муайяне расонидаанд.

Вале шоири кабир Данте Алигери дар миёни ситоратони тобони ин давраи шӯҳратманд офтоби пурдурахше буд. Данте дар синни 35-солагӣ ба таълифи шоҳасари безаволаш «Мазҳакаи илоҳӣ» шурӯъ намуд, ки дар ин бора мисраи якуми суруди аввали «Дӯзах» шаҳодат медиҳад:

*Нимароҳи зиндагӣ аз сар гузаист,
Хешро дидам ба чангалзори тор,
Баски роҳи рости ман гум бигаист.*

Данте пеш аз он ки ба навиштани ин дoston шурӯъ намояд, аллакай чун шоир ном бароварда буд. Ӯ шеърҳои зиёде менавишт ва ҳамаи онҳо ба забони халқии итолиёвӣ буданд. То он дам шоирон ба латинӣ, шеваҳои итолиёвӣ ва провансалӣ шеър мегуфтанд. Данте, чун шоири соф халқӣ ва миллатдӯст, мехост Итолиёи азизи худро аз чангалзори пуранбӯҳу торики лаҳчаҳо вораҳонад ва дар асоси шеваҳои гуногуни кишвараш забони адабии оммафаҳми умумитолиёвиро ба вучуд оварад. Аз ин ҷиҳат Дантеро барҳақ асосгузори забони адабии итолиёвӣ мешуморанд. Данте адабиёти латинизабонро ба таври амиқ омӯхта буд. Хусусан ба эҷодиёти ӯ шоири кабир Вергилий (Верчил) таъсири муайяне расонидааст ва ӯро устои хеш эълom доштааст, ки дар ин бора худаш ишорae дорад:

*Будиям устод назди хосу ом,
Аз ту меросам расидаст ин ҳунар,
Ин ҳичои олию сеҳри калом.*

Достони «Мазҳакаи илоҳӣ» аз се бахш «Дӯзах», «Аъроф» ва «Биҳишт» иборат аст. Қаҳрамони асосии асар худи шоир аст, ки ӯ сафари худро ба дӯзах тасвир кардааст. Дар ин сафар се кас ӯро ҳамроҳӣ мекунанд. Инҳо шоир Верчил, ки Данте ӯро устод хондааст, Беатриче (Биатрис), ки ба ӯ Данте дил бохтаасту ишки онҳо ба нокомӣ анҷом пазируфтааст, Бернари Клервой, ки фақеҳу файласуфи озодаманиши асри XIII ба шумор мерафт. Асар рамзист ва Данте меҳоҳад ба воситаи рамзҳои афкори олам – Верчил, хиради илоҳӣ – Биатрис ва инсоният, ки ҳудаш аст, ба мардум роҳи рости ҳақро нишон бидиҳад.

Мазмуни асари Данте агар он вақт, яъне асри XIII нав бошад, аммо дар адабиёти то асри XIII-и форсу – тоҷик ва инчунин дар адабиёти қадимии мардумони эронинаҷод маълум буд. Мазмуни «Ардовирофнома»-и паҳлавӣ, «Ҳайибни Яқзон»-и Ибни Сино, «Сайр-ул-ибод ва-л-маод»-и Санои Ғазнавӣ, «Маснавии Маънавӣ»-и Ҷалолиддини Балхӣ ба мазмуни «Мазҳакаи илоҳӣ» шабоҳате доранд ва ин асарҳо аз он пештар таълиф ёфтаанд. Масалан, ёдгории адабиву динии адабиёти қадими форсу тоҷик «Ардовирофнома», ки дар асри IV-и мелодӣ таълиф ёфтааст, аз «Мазҳакаи илоҳӣ» ҳазор сол пеш ва муқаддам аст. Аммо, доир ба Данте ва эҷодиёти ӯ садҳо асар таълиф ёфта бошанд ҳам, дар адабиётшиносии тоҷик танҳо як китоб – асари М. Шаҳидӣ «Ибни Сино ва Данте» маълум асту ҳалос. Мутаассифона, ин асар ҳам ба забони русӣ буда ва ба оммаи васеи хонандагони тоҷик дастрас нест.

Хушбахтона, соли 1987 нашриёти «Адиб» бахши «Дӯзах»-и «Мазҳакаи илоҳӣ»-ро дар тарҷумаи шоири шинохтаи тоҷик, адабиётшинос Аскар Ҳаким пешкаши хонанда-

гони тоҷик гардонд. Тарҷумаи асари безаволи адабиёти ҷаҳониро хонандагони тоҷик кайҳо боз мунтазир буданд. Ва тарҷумасе, ки Аскар Ҳаким анҷом додааст, ин халоро то андозае пур намуд. Пӯшида нест, ки мо дар тарҷумаву нашри осори беҳтарини адабиёти ҷаҳонӣ (ва ҳатто нашру тарғиби мероси ниёғони хеш) нисбати дигар халқҳои шӯравӣ ақиб мондаем. Масалан, «Мазҳакаи илоҳӣ», чунонки ишора рафт, қариб ба тамоми забонҳои ҷаҳон тарҷума ва нашр гардидааст. Дар Иттифоқи Советӣ дар тарҷумаю нашр ва тадқиқи осори Данте бародарони рус, украин, молдаван, гурҷӣ, латиш ва арман ба комёбиҳои беназир ноил гардидаанд. Тарҷумаи гурҷии асари мазкур ханӯз соли 1933, қариб шаш сол пеш аз тарҷумаи русиаш ба таъб расидааст. Тарҷумаи онро шоирони номии гурҷӣ Константин Гамсахурдия ва Константин Чичинадзе анҷом дода, дар сарсухани худ эҷодиёти Шота Руставели ва Дантеро муқоиса намуданд. Пас аз он соли 1939 тарҷумаи русии «Мазҳакаи илоҳӣ» нашр гардид, ки онро Лозинский ба сомон расонид. Тарҷумаи армани асари мазкурро шоир Арбун Таян дар муддати 15 сол анҷом додааст ва он пурра соли 1969 нашр гардидааст. Ҳамин тарик, солҳои гуногун тарҷумаҳои украинӣ, литвонӣ, латишӣ, эстонӣ, молдованӣ ва ғайраи «Мазҳакаи илоҳӣ» ба миён омадаанд ва ҳар яке аз он тарҷумонҳо дар пешгуфторҳои муфассали хеш эҷодиёти Дантеро бо эҷодиёти ин ё он шоири номии миллати худ муқоиса кардаанд (Дар ин бора ниг.: И.Н. Голнишев-Кутузов «Эҷодиёти Данте ва маданияти ҷаҳонӣ», М.Наука. 1971).

Кунун тарҷумаи тоҷикии ин асари безавол, бахусус тарҷумаи қисмати аввали он «Дӯзах», ки дар дасти мост, ин теъдодро дар саҳнаи адабиёти умумиттифоқӣ пурра ва комил гардонд. Аскар Ҳаким тарҷумаи хешро бо охирсухан ва тавзеҳоти муфассал оро додааст, ки калидест барои хонанда дар фаҳмиши сатрҳои пурмазмуни «Мазҳакаи

илоҳӣ». Муқоисаи ҳаёту эҷодиёт ва мақоми Фирдавсии бузург дар адабиёти ҷаҳонӣ бо Данте, ки тарҷумон дар охирсухан баён кардааст, қобили тавачҷуҳ аст.

Чунонки худи Аскар Ҳаким қайд кардааст, «тарҷумон хангоми ба тоҷикӣ гардонидани ин асар тарҷумаҳои тахтуллафзии форсӣ ва русии шоиронаро ба ҳамдигар дар муқоиса истифода карда, то ҳадди имкон кӯшидааст, ки ба олами шеърӣ Данте наздик шавад». Дар сари ин суҳанони Аскар Ҳаким бибояд андеша кунем. Ҳоло даъватҳои бепоян ба он, ки «бояд асарҳоро аз аслашон тарҷума кунем», хеле зиёд шудаанд ва ба мӯди ҳосае табдил ёфтаанд. Чунин даъватгарон баъзе вақт ба тарҷумонҳо эрод гирифта, даъво мекунанд, ки «ин тарҷумаро ту чаро аз асл накардӣ, ҳол он ки аз асли асар қардан лозим буд». Бешубҳа, аз асл тарҷума қардани ин ё он асар назар ба тарҷума аз забони дуҷум афзалият дорад. Вале, дар сурате ки ба ин қор ҳоло иқтидор надорем, тарҷума аз забони русӣ низ бароямон бисёр муҳим ва олист. Бояд тазаққур дод, ки ҳоли ҳозир мо бисёр шоҳасарҳо ва бестселлерҳои адабиёти ҷаҳонӣ ва советиро аз забони русӣ ҳам сари вақт тарҷума карда наметавонем. Бояд реалист буд ва имкониятҳои бударо истифода қард!

Аз ин ҷиҳат тарҷумаи баҳши «Дӯзах»-и «Мазҳакаи илоҳӣ» аз тарафи Аскар Ҳаким дар ҳаёти адабиву маданияти республикаамон воқеаи муҳим ва ғавқуллодда ба шумор меравад. Муқоиса дар ин хусус далели раднопазир аст. Ҳарчанд, дар қори тарҷумонӣ талафоти мазмуну маънии нусхаи асл ногузир аст ва ин дар илми «Назария ва амалияи қори тарҷумонӣ» собит гардидааст вале мо дар тарҷумаи Аскар Ҳаким чунин талафотро қариб намебинем ва тарҷумон кӯшидааст, ки асар аз рӯи мазмуну маъниқ, сохти бадеӣ, услуби ниғориш ва таркиби лафзӣю маъноӣ пурра ба асл наздик шавад. Ба ин, махсусан илҳами шоирӣ ва умқи баланди адабиётшиносии Аскар Ҳаким ёро

гардидаанд.

Ба суоле, ки дар ин бора боз назди худ гузоштем, дар гуфтаҳои Аскар Ҳаким дар охирсухани тарчумааш ҷавоб ёфтем ва барои равшантар шудани масъала лозим дониستم суханони ӯро аз дидгоҳи худ ҷамъбаст намоем. Пеш аз он ки вай ба ин қор шурӯъ намояд, китобҳои зиёдеро, ки ба забони русӣ доир ба ҳаёту эҷодиёти Данте эҷод шудаанд, мутолиа кардааст, зеро аён аст, ки мазмуну мундариҷаи «Мазҳакаи илоҳӣ» бо ҳаёти Данте иртиботи ногусастаи дорад. Дуюм ин ки дар вақти тарҷумаи достон асари беэволи Ҷалололдини Балхӣ «Маснавии маънавӣ – ин Қуръони форсӣ ҳамеша дар мадди назари тарҷумон будааст ва аз «тарзи ифодаву услуби»-и устои сухани форсӣ, истифода кардааст. Сеюм ин ки ӯ тарҷумаҳои таҳтуллафзии форсию русиро ба ҳам муқоиса намуда, нусхаи беҳтарину муносибтарини онро интихоб карда ва онҳоро аз назари шоиронаи худ, ба таъбире, қор карда баромадааст. Аз ҳама муҳимаш боз он аст, ки тарҷумон муҳолиаи худро ба чунин қори заҳматталаб омода сохта ва онро бошуурона дар идроки хеш пазонда ва ҳал намудааст. Ин омодагиву тайёрии махсуси дохилӣ ба ӯ имкон додаанд, ки мушкилиҳоро паси сар намуда, чунин тарҷумаи босифату арзандаеро барои мо тақдим бидорад.

Дар ин тақриз мо имкони ҳамаҷониба баррасӣ кардани сифату хусусиятҳои барҷастаи тарҷумаи мазкурро надорем ва ба қадри имкон баъзе фикру мулоҳизаҳои хешро иброз доштем. Тарҷумаи чунин як достони олий бо тадқиқоташ меҳнати пурмашаққат ва аз ҳама асосиаш бовару ҷуръати хосро тақозо мекунад. Аз ин ҷиҳат, мо пешниҳоди Шӯрои назм ва Шӯрои тарҷумаи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистонро, ки тарҷумонро барои чунин қори заҳматталаб ба ҷои ба номи Мирзо Турсунзода пешниҳод кардааст, ҳамаҷониба дастгирӣ менамоем ва чунин мешуморем, ки қори мазкур сазовору лоиқи чу-

нин ҷоизаи муътабар аст. Бо чунин ҷоиза қадр намудани Аскар Ҳақим ба ӯ барои тарҷумаи бахшҳои боқимондаи «Мазҳакаи илоҳӣ», «Аъроф» ва «Биҳишт» қувваю нерӯи нав мебахшад. Умед дорем, ки қисматҳои дуюму сеюми асари ҷовидонаи адиби бузургро ба забони модариамон дар тарҷумаи Аскар Ҳақим мутолиа бикунем.

Неъматӣ Оташ, **шоир**

СОҲИБСУХАНИ НЕКӢҲИСОЛ

Банда бисёр хушбахт ҳастам, ки ду даҳсола ин тараф бо шахсияту осори устои гиромикадр шоир ва мунаққиди тавоно, инсони покдилу покҷавҳар Аскар Ҳақим ошно ҳастам. На танҳо ҳамчун шогирд ба хизматашон расидаам, балки бо амри тақдир солҳои зиёд бо ишон ҳамкору ҳамнафас будаам. Ҳаргиз дар пеши худ мақсад нагузоштаам, ки осору эҷоди гаронмоёро баррасӣ кунам, танҳо чуръат дорам, баъзе лаҳзаҳои зиндагии марбут ба ишонро рӯи қоғаз оварам.

Таълифоти устод, ки аз шеърӯи дostonҳои дилангез, мақолаҳои илмӣи ҷолибу пурмухтаво ва тарҷумаву тасҳеҳ иборатанд, интизори омӯзиши амиқ ҳастанд ва ман аминам, ки таҳқиқи пурарзиши онҳо дар оянда боиси ба миён омадани чандин рисолаву китоб хоҳад шуд. Зеро беш аз сӣ сол аст, ки фарҳангу адабиёти мо аз ҷайзи вучуди устод баҳра мебарад ва боз ҳам рангину пуртароват мегардад.

Муаллимон ва шогирдони мактаби миёнаи рақами 12-и идораи маорифи ноҳияи Хучанд дар Рӯмон бо он ифтихор доштанд, ки дабиристонашон ба олами пурнафосати адабиёт ду шоири соҳибистеъдод – Аскар Ҳақим ва

Нурмуҳаммад Ниёзиро раҳнамун сохтааст. Ҳар як муаллиме, ки ворида синфхона мешуд, дар бораи ин ду нафар бо муҳаббату самимият суҳан меронд. Махсусан, устоди адабиётмон Абдусамад Файзиев меболиданд, ки дар дили ин ду нафар меҳри шеърӯ шоириро бедор кардаанд. Аскар Ҳақимро водор намуданд, ки шеърӯ дostonҳои «Қиссаи Ҳиндустон» -и Мирзо Турсунзодаро пурра аз бар кунанд. Ман он вақт ҳаминро медонистам, ки Аскар Ҳақим ба мактаби мо баъди хатми мактаби ибтидоии рақами 25-и деҳа омадаанд ва алҳол дар факултаи таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон таҳсил доранд. Вақте ки дар матбуоти даврӣ шеърҳои Аскар Ҳақим чоп мешуданд, барои мо – шефтагони шеърӯ адаб ид буд. Онҳоро бо шавқ мехондем ва азбар мекардем.

Нахустин ошноии ман бо Аскар Ҳақим соли 1976 рух дод. Як рӯз раиси маҳфили адибони ҷавони Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон Санавбар Соҳибова хабар доданд, ки имрӯз бо Аскар Ҳақим мулоқот мешавад. Ростӣ, дилу ҷонам аз изтиробу ҳаяҷон ба ларза омад. Зеро медонистем, ки Аскар Аскар Ҳақим чун мунаққид ва муҳаққиқи шеър бо нигоҳи тоза ба майдон омадаанд ва ҳамагон мақолаҳои ҷиддиашонро оиди шеъри муосир хонда будем ва суҳбаташонро ба шоири маҳбуби ҷавонон Лоиқ Шералӣ, ки дар саҳифаи рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» чоп шуда буд, дар ёд доштем ва ба Аскар Ҳақим ниҳонӣ меҳр меварзидем. Инро ҳам медонистем, ки Аскар Ҳақим муовини сармуҳаррири маҷаллаи адабии «Садои Шарқ» ҳастанд. Бегоҳ дар хобгоҳ бо ишон мулоқоти самимона баргузор шуд ва Аскар Ҳақим бо муҳаббату самимият, ғамхориву дилсӯзӣ ба навиштаҳои мо баҳо доданд.

Бале, Аскар Ҳақим вақте ба арсаи адабиёт по ниҳонданд, ки шеъри тоҷик таҳаввулоти азимеро аз сар мегуззаронд. Вучуди Мӯъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ, Мастон Шералӣ, Бозор Собир, Қутбӣ Киром, Ғоиб Сафарзода,

Гулназар ва чанде дигарон шеъри тоҷикро рӯҳи тоза мебахшид. Адабиёти мо ба мунаққиде ниёз дошт, ки ҳама навиҳоро нишон диҳад, шеъри асилро аз шеърҳои тавсифии бибунёд ҷудо кунад ва шоиронро ба роҳи дуруст ҳидоят намояд. Хушбахтона, устод Аскар Ҳақим ин вазифаи пурмашаққат ва пурмасъулиятро ба дӯши худ гирифтанд ва раҳоварди сафарашон аз ин ҷодаи пурзаҳмат китобҳои «Шеър ва замон» ва «Дар қаламрави сухан» ҳастанд, ки дар таҳқиқи марҳилаҳои гуногуни рушду такомули шеъри тоҷик ва дар офариниши чехраи фардии адибони маъруф нақши бағоят муҳим доранд. Қасе, ки очеркҳои ишон «Обшори шеър» (чехраи шоирии Мӯъмин Қаноат), «Шоҳаи райҳон ва себҳои шукуфта» (Аминҷон Шукуҳӣ), «Даҳ сол ва чаҳор нигоҳ» (Лоик) ва «Бӯи гулхор» (Бозор Собир)-ро хонда бошад, ҳатман аз нубӯғи Аскар Ҳақим, ҳамчун мунаққид ва олими мӯшикоф, пай бурдааст.

Ҳамагон огоҳ ҳастанд, ки то солҳои 80-ум адибони тоҷик рӯзномаи худро надоштанд ва шеърро хикояхоро асосан дар матбуоти даврӣ чоп мекарданд. Кӯшишу талоши устодон Мирзо Турсунзода ва Бокӣ Раҳимзода баробас мерафт. Ниҳоят соли 1980 орзуи дерин ҷомаи амал пӯшид ва рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон» таъсис ёфт. Аскар Ҳақим сардабири ҳамин рӯзнома таъин гаштанд. Ин рӯзнома дар муддати кӯтоҳ таҳти сарпарастии ишон ба нашрияи дӯстдоштаи мардум табдил ёфт. Вале Аскар Ҳақим аз дастовардҳои қаноатманд набуданд. Ният доштанд, ки онро ба ҳафтавор мубаддал кунанд. Аммо дар Кумитаи Марказӣ баҳона пеш меоварданд, ки имконияти полиграфӣ маҳдуд аст ва барои ҷопи рӯзномаи бисёрсаҳифа имконият нест. Аскар Ҳақим аз онҳо набуданд, ки ором нишинанд. Ба матбаа рафтанд, 16 саҳифа рӯзномаро дар ҳаҷми нашрияи «Тирози чаҳон» омодаи ҷоп карданд ва ҳамроҳи худ ба Кумитаи Марказӣ бурданд ва ба исбот расониданд, ки ҷопи ҷунин рӯзнома имкон дорад.

Ҳамин тавр, соли 1983 бо заҳмат ва талоши пайгиروнаи ишон нашрияи «Маданияти Тоҷикистон» ба ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» табдил ёфт. Дар байни хонандагон маҳбубият пайдо кардани ин рӯзномаро бо ҳамин рақам метавон қиёс кард. Он агар соли аввал 7-ҳазор хонанда дошта бошад, солҳои дигар адади наشري он ба 100 ҳазор нусха расид. Дар идораи рӯзнома беҳтарин рӯзноманигорону адибон ба кори офаринишу таҳлил машғул буданд ва мекӯшиданд, ки беҳтарин дастовардҳои адабиёти тоҷикро сари вақт дастраси хонандагон гардонанд. Бо ташаббуси Аскар Ҳақим баъдтар замимаи он «Пайванд» бо хуруфи форсӣ рӯи чодро дид.

Соли 1984 устод Аскар Ҳақим маро ба кори рӯзнома чалб намуданд. Хушҳолам, ки таҳти раёсати ишон ҳафт сол муҳбири махсуси ин ҳафтанома дар вилояти Ленинобод будам ва ин солҳо, бешубҳа, аз беҳтарин ва хубтарин солҳои ҳаётам ҳастанд.

Имрӯз устод Аскар Ҳақим ба синни мубораки 50-солагӣ расиданд. Фаро расидани чашни камолотро барояшон шодбош мегӯям ва бахту саодат ва комёбиҳои эҷодӣ таманно мекунам.

Соли 1996

Фарзона,
шоир

НОМА БА УСТОД АСКАР ҲАКИМ

Салом устод Аскар! Узр ниҳед, ки ба дуруди Шумо баъди танаффуси ҳаштсола ҷавоб меғӯям. Ин ҳашт солеро, ки ҷисми ман паймуд, ба ин ҳазор соли, ки рӯҳи ман сипард, ҷамъ бандам, як савол ё як ҷавоб хоҳад шуд. Кистам? – Ҳеч... Садои хотиф меояд:

*Ҷон ҳечу ҷаҳон ҳечу бақо ҳечу фано ҳеч,
Эй ҳастии ту нанги адам, то ба кучо ҳеч.*

Ва аммо ҳеч ҳам чизест. Чун биёбоне, ки Мачнуне дорад. Кас яке нигоҳ мекунад ба вусъати биёбон, ки чизе нест. Аммо на, дар дурдасте Мачнун нишастааст ва ишкро дар дурчи дилаш ҳифз мекунад. Аҷиб аст вақте ки биёбон Ишкро паноҳ диҳад.

Устод, дар шеъри пурдарде, ки ба номи ман навиштед, муҳотаб манам, аммо ҳадаф Хучанд буд. Он вақт Хучанд худро ба ношунавоӣ заду гуфт:

*Тире, ки задӣ бар дилам ин бор, хато рафт,
То боз чӣ андеша кунад ройи савобат.*

Аммо оқибат садойи Шуморо Хучанд шунид. Вақте ки Шумо ва дигар рӯшанфикрони маҳмилкаш аз гӯши ӯ ба нӯки қалам пунбаҳоро гирифтед. Рӯзи ҷашни Шайх Камол ман барҳақ бо Хучанд ифтихор кардам.

Вақте ки мардум дар хона нагунҷиданд ва муҳаббати худро ба кӯчаву биёбон бурданд.

Вақте ки мардум ҷашни Камолро ҷашни дили худ до-

нистанд.

Вақте ки шаршараҳои хомӯш ба забон омаданд ва шашмақом хонданд.

Вақте ки пайкараи Шайх Камол ё пайкараи орзуи мо рӯйид.

Вақте ки Сайхуни шомхӯрда дар пирохани пирӯзарангаш ҳазор гули ситора рехт ва чашми мармузаш паёме аз абадият гуфт.

Вақте ки саҳнае миёни дарё ларзон буд ва нозанинон чун паримоҳӣ мераксиданд ва он дам чашми беҳиси моҳиён низ барқ мезад.

Вақте ки меҳмонон Ҳучандро мӯъчиза диданд.

Устод, чаро умри мӯъчиза як лаҳза аст? Намедонам, барои он шеър чӣ гуна ҳарфи сипос гӯям. Шумо маро, ки ханӯз рӯнамо нашуда будам, чи зуд шинохтед ва дар тарозуи офтоб ниҳодед дар рӯзгоре, ки тамоми арзишҳо дар тарозуи шубҳаанд. Мо медонем, ба эҳтироми он азизоне, ки бар асолати мо имон овардаанд, бояд ба ҳақорату сандозии ношиносон (ки ҳазор сол паҳлуи моянду намеҳоянд, шиносанд) наяндешид, бояд бар идомаи роҳ рафт, бояд худро дуртар бурд. Ба чое, ки чашм натавонад дигар нигоҳи сарди танаффури резад, дил натавонад бори кина кашад, лаб натавонад ба ҳарфи талхи ҳосиде талхтар ҷавоб диҳад ва қалам натавонад сухани паст нависад. Ман медонам, ки ба он қулла намерасам, аммо нерӯе ҳаст, ки маро он ҷо меҳаҳад, нуре ҳаст, дар ман талолу мекунад ва меҳаҳад маро аз сиёҳии ман начот диҳад. Боз садои хотиф меояд:

*Дар тахти Чам, ки тоҷаш меъроҷи офтоб аст,
Ҳиммат нигар, ки мӯре бо ин ҳақорат омад.*

Устод вақте ки ман нахустин бор дар бинои Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон пайдо шудам, нигоҳам

ба рӯйи ҳама кас ихлос мерехт. Ду-се шеърӣам бо сарсухани устод Лоиқ дар «Садои Шарқ» ва чанд чароиди дигар чоп шуда буд. Шармсор будам, ки бо тӯшаи ҳақир шакли муддаиеро дорам, ки дар остона истодааст ва меҳоҳад густохона ба кохи шеър дарояд. Он гоҳ Шумо омадед ва гуфтед: – Хоҳари ширин, ту Фарзонаӣ? – Хуш омадӣ!

Ман меҳоҳам монанди Шумо чунин самимонаю бефанд ҳар ояндаи тозаоғозеро «Хуш омадӣ» гӯям. Ва меҳоҳам дар мавриди шеър чун Шумо ба ҳеҷ кас наяндемашам ва ба худ андемашам. Вақте ки Шумо дар қиёми маҳшару ғавго (дар гирдиҳамоии порсолаи Хучанд) шеър мехондед ё дар ҳалқаи тоҷирон, ё дар «гап»-хуриҳои мардони рӯмонӣ, ё дар толори «Ваҳдат»-и Техрон, ё дар Ландан, дар манзили Иброҳими Гулистон, ё раҳравон дар рӯйи пули Сайхунруд мустамеони худро фаромӯш мекунед ва дар оғӯши шеърӣ худ гум мешавад. Вақте ки Шумо ҳарфи аҳсант ё тамасхуру истехзоро намешунавед ва дари бекаронаро ба рӯйи худ боз мекунед, Шумо бо Шеър ишқ меварзад ва мегӯед:

*Биё, барги руҳи худро ба шоҳи ҷони ман пайванд,
Ки шояд шоҳаву барге бигирад андар ин озор
Ва сабзад аз тани ман шоҳаҳои ту
Ва рӯяд шохсори тозаи ишқ аз тани хунишор.*

Ва Шеър низ посух медиҳад:

*Ба зери осмон як осмони дигаре дигаре хоҳам,
Фазои синаҳоро Қаҳқашони дигаре хоҳам.*

Устод Аскар! Шумо худро ҳамеша ба боғҳои таҷриба мекашед ва хушо, ки решапайванду баргпайванду муғчапайванди Шумо бо Шеър бегазанд аст. Кош Шумо умри абад бинед ва ҳар лаҳзаатон аз шодӣ борвар бошад ва рӯҳатон ҳамеша дар таҷаллизори зебӣ ва бекаронаи ишқ

пар-пар зананд. Кош, зудтар рӯзе фаро расад, ки ҳамаи ади-
бон ва рӯшанфикрон худро иморат кунанд ва ба гӯши ҳам
салои ошноӣ зананд. Ва ман боз садойи Шуморо мешуна-
вам:

*То ба ҳар байте ба мазмуне ишорат кардаам,
Ман ба шугли шеър ҷонамро иморат кардаам.*

Орзуманди шодрӯзи Шумо – Фарзона,

Соли 1997

Гулназар,
Шоири халқии Тоҷикистон

«...ИШҚИ ТУРО ҒАЗАЛ КУНАМ»

Дар ибтидои солҳои 70-ум моҳномаи «Садои Шарк» перомуни равандҳои шеъри тоҷик гуфтугӯе созмон дод. Он замон ман дар Афғонистон маъмурият доштам ва мақолае ба идораи моҳнома фиристодам. Ҷое зикр карда будам, ки дар бораи шеър навиштан осонтар аст, то офаридани шеър. Чун мақола чоп шуд аксари мунаққидон ба ҳамин ишораи ман дарафтоданд ва ҳатто Абдунабӣ Сатторзода, ки созмондеҳи ин гуфтугӯзор буд, дар мақолааш зикр кард, ки дар бораи шеър навиштан аз эҷоди ҳуди шеър сахттар аст. Ҳоло ки ман қалам ба даст гирифтаам ва мехоҳам дар бораи эҷодӣ Аскар Ҳаким чанд сухан рӯи дафтар оварам, боз ҳамин андеша ба сарам меояд.

Албатта, ҳар гуна эҷод, агар воқеӣ бошад, на кори осон аст. Мақолаи хуби дар бораи шеър навишташуда, бешубҳа, аз шеър кам нест. Аммо вазъи қаҳрамони имрӯзи ман мураккабтар аст. Вай ҳам мунаққид аст ва ҳам шоир. Вақте ки кас ҳусну қубҳи шеъри дигаронро нишон меदिҳад, чигунагии шеъри хотирписандро талқин мекунад, оё худаш ҳақ дорад, шеъри носара эҷод кунад? Оё шеъри ҳуди ӯ аз норасоӣҳои дар шеъри дигарон дарёфтааш эмин аст? Ё ҳамчунонки халқ мегӯяд: «Гуфти муллоро куну корашро не?!»

Хонандагон Аскар Ҳакимро даставвал ҳамчун мунаққиди шеър шинохтанд. Баъди хатми Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба Маскав рафт, аспиранти Дорулфунуни ба номи Ломоносов шуд ва тахти роҳбарии донишмандони барӯманди шеър ба омӯзиши забонҳои каломӣ бадеъ пардохт. Аз ҳамон вақт дар рӯзномаву моҳномаҳои

чумхурӣ мақолаҳояш пайваста чоп мешуданд ва ӯ яке аз аввалинҳо буд, ки ба хунари шоирӣ тавачҷух зоҳир кард. Яъне чӣ гуфтан ҳанӯз ҳалли масъала нест, чӣ тавр гуфтан аз он муҳимтар аст.

Дар ёд дорам, дар моҳномаи «Садои Шарқ» мақолаи Аскар дар бораи достони Қутбӣ Киром «Ҷарфи аввал» (баъдтар бо номи «Қуллаҳои ноаён») чоп шуд. Муаллиф дар навиштааш нирӯи хунарии шоирро кушода талқин мекунад, ки андешаи зебо танҳо дар пирохани зебо умри дароз дида метавонад. Дар ҳамин мақола бори аввал дар адабиётшиносии мо ҳамоҳангии садонокҳову ҳамсадоҳо дар шевоии мисраъҳо таҳқиқ шуда буд.

Устод Қутбӣ Киром маро дар кӯча диду пурсид:

– Аскар Ҳаким кист?

– Гуфтам:

– Яке аз шарикдарсони ман аст, ки ҳоло дар Маскав мехонад.

Вай бо шӯру қиёми зотиаш афзуд:

– Валлоҳ, мақолааш аз достони ман хубтар аст!

Ҳамчунонки зикр кардам, Аскар Ҳаким худро бо мақолаҳои бисёр зебояш ба хонандагон муаррифӣ кард. Аммо ҳамеша шеър мегуфт. Вай ва Нурмуҳаммад Ниёзӣ аз шогирдони бовафои Аминҷон Шукӯҳӣ буданд. Нурмуҳаммад то имрӯз дар эҷодиёти худ сабку услуби сароиши Шукӯҳиро маҳфуз доштааст. Аскар аз ибтидои кор дарёфт, ки аз паси касе рафтан касро аз кушодани роҳи худӣ махрум мегардонад. Худро ба олами таҳқиқ – омӯзиш андохт, навоҳои тоза-тозаро дарк кард, аз хишти сухан сохтани биноҳои нав ба навро ёд гирифт. Оҳиста-оҳиста ба чапу рост назар андохта, ба садоҳои атроф гӯш дода, худро якбора ба оғӯши шеър зад. Ва садои хосаи шеъри ӯ аз миёни ҳазорон садои мухталиф ба самъи дӯстдорони сухан расид.

Ҷар кӣ аз шеъре ва ё аз китобе барои худ чизе пайдо

кардани мешавад, онҳое ки маънипараст ҳастанд, маънии, ба қавли Соиб, бегона меҷӯянд. Онҳое, ки тасвиrho дӯст медоранд, меҳоҳанд аз шеъри шоир тоблӯи зебoе дарёбанд. Онҳое ки ошиқи ташбеҳу истиораҳои тоза ҳастанд, аз паи тозакориҳои эҷодкор мешаванд. Шояд аз ҳамин рӯ таърифи шеър ҳархела аст ва, воқеан ҳам, барои шеър ҷустани меъёри ягона корест носавоб.

Ман низ ба чамани шеъри Аскар Ҳаким аз равзанаи худ нигоҳ мекунам. Ба ҳар ҳол фармудаи Бедил раҳнамои ман аст:

*Сухан хуш аст ба кайфияте адо қардан,
Ки маънӣ об нагардад зи нанги урёнӣ.*

Агар эҷодкорӣ ҳунар ва ҳунар эҷодкорӣ бошад, бояд сухан нанги урёнӣ накашад. Ва ба сухан ба ҳар тариқ чома метавон пӯшонд. Аммо ҳунарманд он аст, ки чомааш рангу бори орияти нагирад ва дастикам ба қомати сухан ши нам афтад.

Китоби шеъри шоирро варақ мезанам...

Шеъри қуҳани мо зулфу гесӯи ёrho асrho шона задааст. Аммо бозёфти Аскар бисёр тоза ва фавқулода аст:

Доимо пар мезанад дар гирди зулфат сӯзанакҳо.

Занону духтарони мо ба мӯи худ гулимӯ ва ё сӯзанак мезананд ва шоири мушоҳидакор ба устокорӣ чунин мисраи зебо сохтааст. Ман дар ҷое бозёфти ба ин монандро надидаам.

Ва ба мисраи зер таваҷҷуҳ фармоед:

Ба рӯи шоҳаҳоят мургакон зангӯлаи субҳанд.

Аз ин мисраъ насими атрафшони субҳгоҳонӣ мева-

зад, моро ба ёди бомдодони беғубори пур аз навои мурғакон мебарад. Ибораи «мурғакон зангӯлаи субҳанд», ки аз бозёфти тозаи шоир аст, хонандаро ба ҷаҳони молмоли рангу бӯ ва созу наво ва нуру равшанӣ рахнамунӣ мекунад.

Дар рубоие омада:

*Бо ёди ту беёд, ки меистодам,
Печида ба ман ошиқи печон гул кард.*

Бар замми он ки «бо ёди ту беёд истодан», «печида-ни ошиқи печон» худ дар сари худ ибораҳои зебои шоиронаанд, ҳолати мавриди тасвир низ бисёр хотирнишин ва тару тоза аст. Ин ҳамон ҳолат аст, ки гузаштагонамон шеъри дурӯгинро пурфурӯғгарини он номидаанд. Вагарна ба бару дӯши ошиқи интизоре то ҳанӯз гули ошиқи печон напечидааст. Ва аммо бубинед, ки сурудаи Аскар Ҳақим ба кадом андоза зебост!

Мо ҳама ҷузъи табиати бузург ва намиранда ҳастем. Дар шеъри «Ман баҳори ишқ, ту ишқи баҳор» ин нукта равшантар ифода ёфтааст:

*Бо баҳорон менависам шеъри худро,
Ў ба талҳо менависад, ман ба дафтар.*

Дар шеъри «Оҳанги шаб»-и Аскар омадааст:

*Мургони шаб ба шоҳаи бедор хуфтаанд,
Ҳамчун наво ба мисраи ашъор хуфтаанд.*

Дар ин порча шоҳаи бедорро ба мисраъ ва хуфтани мурғаконро ба навои нуҳуфтаи шеър монанд кардан ҷолиб аст.

Алиасғари Шеърдӯст – муҳаққиқ ва тарғибгари баи-срори назми тоҷик – дар пешгуфтори «Баргузидаи ашъори

Аскар Ҳаким», ки онро соли 1373 интишороти «Алхудо» (Техрон) чоп кардааст, навиштааст, ки баъзе пораҳо ва шеърҳои шоири тоҷик панду ҳикмати Саъдиро ба ёд меоранд. Шеърдӯст ҳамчун намунаи барҷастаи ин ҳамоҳангӣ шеъри «Имони саг»-и Аскар Ҳакимро ба мисол мекашад. Воқеан, майлу иштиёқи шоири тоҷик ба шеърҳои сужетдор, ки бори муфиди панду ҳикматро ба дӯш доранд, зиёд аст. Ин равандро дар «Достони Нону Имон» метавон ба мушоҳида гирифт. Ба ман аз ин дoston боби «Талбаки талбидаам» хушоянд аст. Зеро ин ҷо ҳолати фоҷиабори мавриди тасвир бо камоли суҳанварӣ ба қалам омадааст. Ҳамин ки иборай «Талбаки талбидаам» ба гӯш мерасад, мусиқии пуршукӯҳи ҳузнангезе аз миёни мисраъҳо боло мешавад ва тамоми ҳастии маро фаро мегирад.

Як ҳосияти шеъри Аскарро наметавон зикр накард. Шоир ҳамеша меқӯшад ба воситаи шеъраш ба хонанда паёме аз бозёфтҳои илмӣ бирасонад. Ин вижагӣ дар ашъори дигар шоирони мо назаррас нест.

*Донӣ, ки ҳар он ҷой бувад модаи шеър,
Наршери тавоно накунад ҳеҷ шиқор.*

Ё:

*Оташ набувад ҷу дар дили миқнотис,
Он пораи оҳан набарояд ҳаргиз.*

Ҳамчунин дар чанд шеър нуктаи илмӣ аз таҳшини зери укёнус пайдо шудани одамизод таъкид гардидааст. Мутаассифона, дар бештари чунин ҳолатҳо шоир комёб нест. Зеро тавачҷуҳи ӯ зиёда ба баёни ахбор сарф мешавад ва равониву зебоии шеър ба мадди дуввум мегузарад. Аскар аксаран ҳосили таҷрибаҳои илмиро барои тақвияти ин ё он андеша дар ҷаҳорбайтӣ ва рубоихояш истифода кардааст.

Дар омади гап бояд гуфт, ки дар силсилаи рубоихои ӯ

намунаҳои хубу зебо кам нестанд. Якero мисол меорам, ки он дар пояи беҳтарин рӯбоиҳои адабиётмон суруда шу-дааст:

*Айёми ҷавонӣ ҳавасе доштаме,
Садҳо ҳавасе дар нафасе доштаме,
Дар дастраси хоҳиши дил гӯям ҳол,
Кош он ҳаваси барабасе доштаме!*

Бо ибрази маъзарат бояд гӯям, ки бо чанд ишора на-метавон эҷодиёти гуногунпаҳлӯи Аскар Ҳакимро баррасӣ кард. Ва албатта, манзури ман низ ин кор нест. Фақат ме-хохам зикр кунам, ки дар паҳлӯи мо инсоне ҳаст, ки зебои-ро дарк мекунад, дӯст медорад ва дигаронро ҳам ба шино-хтани он ҳидоят мекунад. Ин ҳамон зебоиест, ки, ба қавли Достоевский, оламро наҷот медиҳад. Вақте ки шоир «хо-наи ман хонаи дунёст» мегӯяд, бовар кунед, ки ӯ бо ғаму шодии мо зинда аст, шеъраш ҳам бо ғаму шодии шумо на-фас мекашад.

Дар суҳбате Аскар гуфта буд:

– Ман дар миёни мунаққидон беҳтарин шоир ва дар ҳалқаи шоирон беҳтарин мунаққидам.

Албатта, ин сухан бо шӯҳӣ гуфта шудааст. Ҷиддияти сухан дар он аст, ки Аскар Ҳаким дар маҳфили шоирон ҳам на танҳо беҳтарин мунаққид аст.

Ба ин шеъраш гувоҳӣ медиҳад.

Соли 1997

**Неъматҷон Файзуллоев,
Носир Салимов,
устодони Донишгоҳи давлатии Хучанд**

Рӯ БА ҶОВИДОН

Аскар Ҳаким ба адабиёти мо бо асарҳои тадқиқотӣ ва мақолаҳои танқидии худ ворид шуд ва аз ҷониби аҳли адабу хонандагон хеле гарм истикбол гардид. Дар ёдхост, ки китоби аввалини ӯ «Шеър ва замон» (1978) мавриди гуфтугӯву мувоҳиҷаҳои бардавом гардида, дар миёни муштоқони каломи мавзун маҳбубиҳои хосае пайдо намуд. Диди амиқу пурвусъат, тафаккури варзидаи илмӣ ва аз ҳама муҳимаш сабку усули тозаи таҳлилу баёни мунаққид дар нақди адабии тоҷик як самти ҷадидро густариш дод. Ғараз аз ин гуфтаҳо ин аст, ки Аскар Ҳаким дар қаламрави илму адаб аз нахустин қадамхояш роҳи худ ва сухани худро мечусту меёфт. Ва ин сифат, ки хоси эҷодкори асил аст, баъдтар вақте ки ӯ мустақиман ба таълифи шеърӯ достонҳо шурӯъ намуд, низ ба сароҳат ва зухур омад. Суханваре, ки ба шеър ва рисолати шоир назари тоза дошт, дар ҷодаи офариниш низ ба ҳамин дастур роҳ мепаймуд. Ин аст, ки ҷеҳра ва сабки шоирӣ ӯ ҳоло хеле мушаххас аст.

Аскар Ҳаким дар тавсияи бунёди ақлӣ (интеллектуалӣ) ва ҷанбаи андешапарварии назми муосири тоҷик саҳми муҳим гирифт. Ӯ бо иқтисоӣ муҳит ва фитрати ҳеш аз дардҳои инсонӣ замон сухан мегӯяд вале шеърӣ ӯ аслан парвардаи андешаҳои амиқу доманадор, маҳсули муҳокимаҳои серпахлӯву ҷиддист дар сари муаммоҳои ҳастии инсон. Вай худрову дигаронро на фақат дар масири таърих, балки дар масири сарнавишти азалии инсон ҷустану дарёфтани меҳодад ва ниёзмандиҳои замону ҷомеаро ба инсонҳои озодманишу созанда, инсонҳои волоназару олиҳиммат

хеле тунд эҳсос мекунад ва ин эҳсосро дар зеҳни хонанда ҳам ангезиш медиҳад. Ва он ҳарорату ҳиссиёти пуршӯр, ки фишурдаи тааммуқи пурвусъати шоиранд ба шеърҳои бисёр маҳрамонаву лирикии Аскар Ҳақим бардошту салосати фалсафӣ бахшидаанд. Аз ин нигоҳ хоса маҷмӯаи ашъори ӯ «Тарозуи офтоб» ва «Рӯзи умед» имтиёзи бештаре дорад. Тасодуф нест, ки дар шеърҳои достонҳои шоир, манзараҳо ва таровишҳои қалбии инсонро чомеаи имрӯза, бо муқаддасоти милливу башарӣ, паҳлӯи ҳам омадаанд ва ҷунонки худӣ Аскар Ҳақим дар шеърҳои пайваста гӯшзад мекунад, қаҳрамони идеалии ӯ инсонест, ки рӯ ба ҷовидон дорад ва маҳз аз ҳамин қиёс моҳияти ҳастии худро шинохтан меҷӯяд. Ин маънӣ дар шеърҳои «Заминро деҳқон танҳо барои худ намеқорад», «Ҳар сахар хуршеди дунёи даи деринаумр», «Тутзори Азим», «Санои деҳқон», «Одами кайҳонкушоро дар масири асри бист», «Ҳар лаҳза ҷовидон шавад» ва ғайра ба таври бориз ифода ёфтааст. Ҷояи асосии ин шеърҳо таъкиди пайванди наслҳову асрҳост. Қаҳрамони лирикӣ имрӯзи худро бе дирӯз тасаввур карда наметавонад ва маънии ҳастии ҳешро дар он мебинад, ки бо гуфтору рафтор ва пиндори нек ҷовид бимонад:

*Дар ин дунё, ки бо ҳам ҳалқапайванд аст ҳар рӯзаи,
Чу фарде бо башар пайваस्ताам то Ҳазрати Одам.
Агар бо амри яздонӣ зи ҷаннат ронда гаштам ман,
Бихишти хеш месозам ба рағми ӯ дар ин олам.*

*Чу бо оби ҷабини хеш меқорам замини хеш,
Ба дунё ҳар чӣ дорам, ман аз ин оби ҷабин дорам.
Агар аз киштаҳои худ ба кас ноне тавонам дод,
Бақои ҷовидона дар замону дар Замин дорам.*

Аз мутолиаи қулли ашъори шоир метавон хулоса бардошт, ки Аскар Ҳақим шоири андешапарвар ва там-

муқписандест. Ў дар ҳар мавзӯе шеър гӯяд, ба тасвири ҳар кадом ашӯе бипардозад, кӯшише ба кор мебарад, ки дар ҳар падидаи зиндагӣ осори абадиятро дарк намояд, гузаштaro бо имрӯз ва имрӯзро бо фардои ҳаёт бипайвандад. Табиист, ки ин навъ сурат гирифтани тасвири бадеӣ чанбаи фалсафии ашъори шоирро тақвият бахшида, муаллифро дар назари хонанда чун суханвари мутафаккир чилвагар месозад:

*Ҳар гаҳе гирам миёни дӯстон ҷоми мае,
Гӯиё ҳамрози Ҷамшедам ба дастам Ҷоми Ҷам.
Дар нигоҳам мерасад пурнуртар фардои ман,
Мерасам бар он агар бар аҳди Сомон мерасам.*

*Риштаи дирӯзаю фардо ба ҳам пайваस्ताаст,
Ҳикмату андарзи сад дунёст дар дунёи ман.
Беасар бошад агар сӯзи ман аз дирӯзи ман,
Беасар аз ман равад имрӯзи ман, фардои ман!*

Дар ашъори солҳои охири Аскар Ҳаким, махсусан, ғояи ватанхоҳиву ватанпарварӣ, ифтихор аз гузаштаи таърихии халқу миллати хеш пайваста қувват гирифта, сифатҳои тоза касб карда истодааст. Шоир дар ин қабил шеърҳояш бештар ба худшиносӣ ва худифшоӣ кӯшида, ба ин васила хонандаро низ водор намудааст, ки дар сари муқаддасоти зиндагӣ: хоки ватан, забони модарӣ, гурури миллӣ ва ғайра биандешад. Дар ин навъ чакидаҳои қалами шоир назари фарох ва афкори лангардори ӯ амиқ эҳсос мешавад. Гоҳо шоир ба сифати хирадманди ҳикमतпарваре аз воқеияти зиндагӣ пандҳои судманде берун меорад ва бо шевае оливу хотирнишин онро ироа медорад.

*Аз миллату аз забони худ ёд кунед,
Арвоҳи гузаштагони худ шод кунед,*

*То ҳарф занад ба тоҷикӣ тифли шумо,
Дунёи варо тоҷикӣ обод кунед.*

Аскар Ҳақим шоирест хушзавқ, тавоно. Далели рӯшани ин матлаб ҳунари мумтози ўст, ки дар бисёр жанрҳои манзум, хоса дар жанри ғазал бо сароҳат инъикос ёфтааст. Пайдост, ки ғазалгӯи кори саҳл набуда, қобилият ва истеъдоди фитриро тақозо мекунад. Ғазал аз лиҳози табиати бадеӣ ва услубӣ бештар ба ифодаи эҳсосоти ишқӣ, ҳаяҷону изтиробӣ ботинии инсон мувофиқ аст. Дар ишқияҳои Аскар Ҳақим, ки ғолибан аз ғазал таркиб ёфтаанд, ин ҳиссиёти начибу поки инсонӣ дар либоси ҳарир бадеӣ нигориш ёфтааст. Дар нигоришоти ӯ таровишҳои қалби нозуку пурорзӯ ва тугёни ошиқи ҳассос басо табиӣ ва рехта ба тасвир омадааст, ки фикри зер намунаест аз он:

*Нақши ишқат менишинад дар дилу авзои ман,
Бӯи ту меояд аз ҳар зарраву аъзои ман.
То шабе аз хештан лабреси ишқам мекунӣ,
Мерасад савдои ишқи ту ба ду дунёи ман.
Ҳамчу дарё мекушоӣ ту маро тангии дил,
Метапад дар тангно бе ту дили дарёи ман.
Бе ту шомам кӯрмаҳтобу шабам беахтар аст,
Хӯшаи парвинию маҳтоб дар шабҳои ман.
Ёди лабҳоят зи ёдам мебарад ёди сухан,
Бо лабони худ сухан омӯз бар лабҳои ман.
Дар миёни ошиқонат гар якам аз садҳазор,
Дар миёни сад ҳазорӣ гавҳари яктои ман.
Ман ба дунё ҳамқаринам, гар қарини ман тӯӣ,
Беҳтарин пайдои ман яктои ман, зебои ман...*

Дар фаъолияти бисёрҷабҳаи адабии Аскар Ҳақим тарҷумаи бадеӣ низ ҷои муҳимро ишғол мекунад. Муҳимтарин ва барҷастатарин дастовардҳои адабии ӯ дар

ин чода тарҷумаи ёдгории таърихии асри XIV – «Мазҳакаи илоҳӣ»-и шоири бузурги итолиёвӣ Данте Алигерӣ ба шумор меояд. Ин асари ҷаҳонӣ, ки дар зарфи бештар аз 600 сол ба бисёр забонҳои дунё тарҷума шуда, дили оламиёнро басо тасхир кардааст, ба туфайли ҷасорати эҷодӣ ва заҳмати бурдборонаи Аскар Ҳаким ба хонадони тоҷикон низ ворид гардид.

Чунонки дар ифтихои мақола иброз доштем, Аскар Ҳаким ба майдони адабиёт чун мунаққид ворид шуд ва ҳанӯз низ дар ин чода пайваста заҳмат мекашад. Кулли таълифоти илмии шоир дар китобҳои «Шеър ва замон» ва «Дар қаламрави сухан» гирд омадааст. Аксари ин таълифот ба забони русӣ низ тарҷума шуда, дар Москва бо номи «Тварци созвучий» (1988) ва дар Душанбе тахти унвони «Испитание поэзией» (1992) интишор ёфтаанд.

Бо мақолаву китобҳои Аскар Ҳаким дар илми нақду адабиётшиносии тоҷик тамоюли наве падида омад, ки ҷавҳари он шинохти шеър аз назари арзишҳои ҳунари маҳсуб мешавад.

Шоири донишманду тавоно, мунаққиди хушзабву нозуксанҷ, мутарҷими мумтозу забардаст Аскар Ҳаким аз ҷумлаи беҳтарин суханварони муосири тоҷик ба шумор меравад ва тасодуф нест, ки ӯ бо раъйи адибони тоҷик чандин сол ин ҷониб Иттиҳодияи нависандагонро сарварӣ мекунад ва дар ин чода низ бо ҳамон хушзабқиву кордонӣ амалҳои шоистаро ба сомон мерасонад. Мо дар мақоми ифтихор аз шахсиятҳои маънавӣ ва фарзонае чун Аскар Ҳаким, ки воқеан номбардори миллати мутамаддини мо ҳастанд, эшонро бо камолоти умрашон сидқан муборакбод мегӯем ва орзу мекунем, ки дарёи табъи олиашон ҳамеша хурӯшон бошад.

**Меҳмон Бахтӣ,
Нависандаи халқии Тоҷикистон**

ДОИР БА МАНЗУМАИ «САНГИ МАН – АЛМОС»

Аз оғоз ба шеър ва сухан пайвастану даромехтани Аскар Ҳақимро ёдовар шавем, \bar{u} шеър кам менавишт ва ба касе нишон намеод. Бештар бо олами омӯзиши шеъри пешин ва навин саҳт гирифторм буд. Доир ба санъати шеър ва ҳунари ин ё он шоир дар маҷалла ва рӯзномаҳо мақолаҳои пурарзиш менавишт. Ёро чун мунаққиди тозабаёну ҳақиқатнигор эҳтиром мекарданд.

Дар ибтидои солҳои 80-ум бо эҳтиёт ва як навъ санҷиши далел гоҳ-гоҳ шеър чоп мекардагӣ шуд. Аҳли сухан ва умуман танқиди адабӣ ба ин зухурот бепарвоёна ва назарногириона муносибат мекарданд. Як зумра « \bar{u} мунаққиди бештарин аст, на шоир» мегуфтанд.

Аммо Аскар Ҳақим ба ин гуфтаҳо чандон аҳмият намедод, гӯё намешунид. Хаёлам, ба ин пешакӣ омода шуда буд, ки ба майдони шеърӯ шоирӣ ҷиддӣ ва довталабона ворид гашт. Агар ба шеърҳои пешини шоир назари мушоҳидагарона андозем, мебинем, ки \bar{u} аз лиҳози мавзӯз ва андеша шеърҳои хонданӣ дорад. Яъне ҷанбаи иҷтимоӣ ва фалсафӣ дар шеърҳои \bar{u} барҷо, назар ба зарбу тароват ва ҳушоҳангии шеър. Дар гумони ман, дар ибтидо шояд ин ҳама ба он хотир бошад, ки Аскар Ҳақим чун мунаққид чанде аз шоирони умумигӯӣ ва косибро саҳт зери тозиёнаи танқид мегирифт. Яъне шеър урён, танҳо аз суханбофӣ ва ҳушоҳангӣ иборат набошад. Бештар ба мазмунҳои алоқӣ, иҷтимоӣ ва фалсафӣ рӯй оварданро талқин мекард.

Чунин серталабиро на танҳо нисбати дигарон, балки дар нисбати хеш низ саҳт риоя дошт ва, бешубҳа, ана

хамин масъулиятшиносӣ буд, ки ӯ аз шеър ба шеър, аз китоб ба китоб маҳорати худро ҳам дар мазмунҳои баланд ва ҳам дар оҳанг ва зебо нигоштани сухан сайқал дод...

Ба ин фикр ва мулоҳизаи ман ҳаққо манзумаи нави шоир «Санги ман - алмос» ҷавобгӯ омадааст. Аскар Ҳақим бо заҳмати зиёд кӯшидааст, ки дар ин достон аз қолабҳои маъмулии шеър худро берун андозад, дар шакл ва мазмунҳои нав саманди фикр ва андешаҳои хешро ба ҷавлон биеварад. Ба андешаи банда ин ҷустуҷӯи шаклӣ ва ҳам тозабаёнӣ ба шоир муяссар шудааст.

Шоир дар манзума нахуст ёди деҳ ва овони бачагии хеш мекунад. Ҳар чиро аз нигоҳи тозаю беаши бачагӣ пеш меоварад ва пасон санги фасли умрашро алмос мехонад, ки аз андешаҳои тозаю соддаи бачагӣ низ то алмос як қадам роҳ аст... Дар ин манзума ҳар сатр ва ҳар байт ба тозагӣ рӯи қоғаз омадааст ва он мисли санги алмос шаффоф ва ҷилодор аст...

Аскар Ҳақим мазмунҳои баланди ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва фалсафиро ба хонанда пешниҳод кардааст...

Ба маврид медонам изҳор кунам, ки манзумаи «Санги ман - алмос» дар назми муосири тоҷик чун бозёфти арзанда ва шоистаи адабӣ хоҳад монд.

Ин аст чанд андешаи норасидаи ман дар боби ин манзумаи тозаҷод.

Дуктур Алиризои Қазва,
шоир, Эрон

АСКАР ҲАҚИМ – ҒАЗАЛСАРОИ МУТАФОВИТ

Дурахшиши Аскар Ҳақим дар ғазалҳои ӯст. Агарчи шояд аз ӯ дар бештар қолабҳо шеър хонда ва шунида бошем, аммо ғазалҳои солҳои охири ӯ, баҳусус, ғазалҳое, ки дар китоби охираш (... Боз мерасад хуршед) ба чоп расидааст, ғазалҳои комилан мутафовит ва таҷрибаҳои тоза дар зиндагии шоирии ӯ ба ҳисоб меояд. Ҳатто хондани баъзе аз ин ғазалҳои комилан офилгиркунанда аст. Он ҳам дар вазъияте, ки ба назар мерасад, қорҳои сангин ва вазифаи сиёсӣ иҷтимоӣ фурсати хилватҳои аз ин дастро аз ӯ салб (чудо) кунад, аммо ӯ дуруст, дар ин рӯзҳои пурмашала нишон додааст, ки бо шеър бархурде чиддӣ доштааст. Қазовати мо маҳсули хондани ғазалҳоест аз ин даст:

*Чӣ кунам ба номи ҷовид, ки зи худ нишон гузорам,
Ки ман аз ҷаҳони ҷовид, гами ҷовидона дорам.
Чӣ ҷаҳон, ки ормонаш сари дор дидани мост
Ва хуш аст, агар чу Ҳаллоҷ бикашад ба ҳалқа қорам.
На табиби ҳушёр, на ҳабиби гамгусоре,
На давои ҷисми бемор, на илоҷи ҷони зорам.
На маҷоли зуд рафтан, на тавони дер мондан,
Ба кӣ бори тан гузорам, ба кӣ нақди ҷон супорам?*

Баҳусус, дар байти ҷаҳорум бо истехкоми лафзӣ маъноии хубе бархурдорем ва байтҳое аз ин даст метавонанд барои ғазали имрӯзи Тоҷикистон обрӯ ва эътибор шаванд. Байте, ки аз як шоҳбайт ҳеч кам надорад ва шоире, ки битавонад чунин байте халқ кунад, бегумон тавони тақро-

ри онро низ дорад.

Ҳазои маънавии ин ғазал ҳикоят аз зулолӣ ва хилвате ноб дорад, ки дар лаҳазоте бо шоир ҳамроҳ будааст. Ва ин навиди лаҳазоти дурахшонеро дар ғазали фардои Тоҷикистон мидиҳад. Бештар ва пештар гумони мо бар ин буд, ки агар ҳодисае ва иттифоқе дар ғазали Тоҷикистон рӯй диҳад, маҳсули зеҳн ва забони шоироне ҷавонтар чун Аҷамӣ ва Рустами Ваҳҳобниё ва Фарзона ва Сиёвуш ва ... аст. Гарчи ин ҷамоат ғазал ва шеъри Тоҷикистонро обрӯ ва эътиборе музоаф (дучандон) бахшидаанд, аммо ғазалҳое аз ин даст, ки дар ин китоб ҳам кам нестанд, ҳикоят аз он дорад, ки насли ботаҷриба ва пухтаи шеъри Тоҷикистон ҳанӯз ҳам метавонад холиқи шигифтиев шаванд.

Ба эътиқоди ман ғазалҳои солҳои охири ин шоир ва низ шоироне чун Гулруҳсор ва Раҳмат Назрӣ ва ҳатто Гулназар Келдӣ аз рушде ҷашмигир бархурдор будааст. Чаро ки ин рушд маҳсули хилватҳои ноб ва лаҳазоти беҳешии онҳост. Ба дигар забон, азали Тоҷикистон тоза дорад худро ва ҳувияти гумшудаашро пайдо мекунад ва ин ҷонҳое ҳашевор ва ошиқ дарёфтаанд, ки метавон пилла- пилла ба мулоқоти нур рафт.

Бар хилофи назари шоир ва мунтақиди арҷманди тоҷик Гулназар Келдӣ (ниг. «Равандҳои тоза дар шеъри муосири тоҷик» - Мусоҳиба бо Гулназар- Адабиёт ва санъат-№10, декабри соли 2002), ки муътақид аст шеъри муосири тоҷик нисбат ба рӯзгори шоироне чун Ғаффор Мирзо ва Қутбӣ Киром ва Мӯъмин Қаноат ва аз рушде бархурдор набуда ва бо ҳамаи эҳтироме, ки ба ҳамаи ин шоирон ва баҳусус, барои устод Мӯъмин Қаноат қоидам, метавон гуфт, ки шеъри имрӯзи Тоҷикистон дар ҳоли як дигардиси (дигаргуншавии) муҳим ва халқи як шигифтӣ аст. Лоақал дар ҳавзаи ғазал чунин ба назар мерасад.

Идомаи ғазали болоро бо ду байти поёнии он пай мегирем. Байти аввал ҳикоят аз ҳавзаи таъсирпазирии шоир

дорад.

Ғазале аз Фаҳриддини Ироқӣ:

*Ба тавофи Каъба рафта, ба ҳарам раҳам надоданд,
Ки буруни дар чӣ кардӣ, ки даруни хона оӣ.*

Ду байти Аскар Ҳаким чунин аст:

*«Ба тавофи Каъба рафта», ки Худо ба хона ёбам,
Чу Худо зи хона рафта, манат аз чӣ хонадорам?
Чу Худоям офарида ба замин вакили мутлақ,
Зи Худо ба ин ваколат бахудо, ки шармсорам. –*

Ки байти поёнӣ бо истинод бо оёти Қуръонӣ, ки инсонро халифаллоҳ медонад, шакл гирифтааст ва ин байт замоне зеботар ҷилва мекунад, ки тавачҷуҳ ба шули ваколат ва муовини Раиси Маҷлис будани шоир ба ихоме зебо мерасад ва ин мақомҳои дунявиро шоир дар муқобили халифаллоҳӣ дар як тарозу намегузорад ва ин ҳамон гом ниҳодан дар ҷодаи зулолӣ ва расидан ба ҳол ва мақоми ирфонист, ки метавонад дар замири офтобӣ ва ҷони нуронии шоир иттифоқ биҷафтад ва афтадааст.

Ва боз бар хилофи назари Гулназар, ки фазои ғазали имрӯзи Тоҷикистонро ғамгин дидааст, ба назар мерасад, ки радиҷҳои лафзии гиря ва лабханд наметавонад ба тамоми далели шодмонӣ ва ғаме бошад ва гоҳ ғамҳои ширин ҳам ҳаст, ки лаззаташ ба ҳазор шодии пуч меарзад. Дуруст мисли абре, ки бо борише ба офтоб салом мекунад. Ва чӣ зебо ин фазоро Аскар Ҳаким бо ин байти зебоияш тарсим (нақшин) мекунад, ки:

*Баъд аз ин лаб фурӯ бандам, к-ин чунин гиря то чандам,
Лек ҳар гаҳ, ки ман хандам, шеъри хундори ман гиряд.*

Шояд рӯи сухани Гулназар бо чунин шоироне набудааст. Ӯ шоиронеро мухотаб қарор додааст, ки бо ғамҳои кӯчак ва ҳарфҳои кӯчақтар ҳамудағӣ (сукут) ва яъсро дар ҷомеа доман мезананд. Ва изофа мекунем, ки унсури отифа дар шеър ва дар ғазал танҳо ба шакл ва ҳайот ғами худро наменамоёнад, ки гоҳ отифа дақиқан айни шодӣ ва шодмонист ва гумони мо ҳама он аст, ки Гулназар хостааст, то бар ин нуктаи зариф низ ангушт бигзорад.

Аз ин ҷо ки байти оғозини ғазали боло низ аз зарофате чанд бархудор аст, бад нест, то ба он низ ишорае дошта бошем:

*Абр хушиқид аз гиря, то чӣ бар тори ман гиряд,
Боми афлок нам гирад, абри озори ман гиряд.*

Вазни тоза ва нав (фоилотун мафоилун, фоилотун мафоилун) ё (фоилан фоилан фаълан, фоилан фоилан фаълан) вазни зебӯе ва мутафовитест, ки шояд барои аввалин бор аст, ки онро дар ғазали муосири тоҷик мешунавем ва агар ҳам аввалин набошад, аз ҷумлаи аввалинҳост ва чӣ ҳуб шоир вазро чун мум дар дасти худ нарм кардааст ва бо мусиқии болоие онро арза кардааст. Аз ин манзур зехни арӯзии шоир қобили ситоиш аст. Ҳамчунин калимаи озор ба озор номи яке аз моҳҳои суриёни ё румӣ баробари моҳи саввум ва муодили моҳи морс (март) ҳам назар дорад, чаро ки борони баҳориро ба ёд меоварад.

Дар ин вазнҳои давриву баланд – беш аз ҳама таҷрибиёти шоир дар қолаби ҷаҳорпора ба ӯ кӯмак кардааст. Шояд дар мавриди шоире ҷаҳорпорасаро чун Раҳмат Назарӣ низ ин ҳарф дуруст бо-шад ва ӯ низ дар халқи бархе аз ғазалҳои муваффақи ахираш аз таҷрибиёти ҷаҳорпорасароӣ низ суд ҷустааст.

Нуктае дигар дар ғазали тоҷик истифодаи фаровон аз санъати тибоку тазод аст, ки ин албатта дар ғазалҳои

сабки хиндӣ ва бахусус дар ғазалҳои сабки Мирзо Бедил ба фаровонӣ иттифоқ афтадааст. Истифода аз ин шигарди (равиши) забонӣ ва баёниро дар чанд ғазал аз Муҳаммад ойиб низ дидаем. Ғазали «Дар пойи озодӣ» яке аз ғазалҳои хуби Аскар Ҳақим аст, ки дар ин фазо шакл гирифтааст:

*Дар пойи озодӣ аз пой уфтодем,
Озоди побандем, побанди озодем.
Мо куштаи зинда, мо зиндаи кушта,
Мо доди бедодем, бедодэҷодем.
Манзил намонд обод, як дил намонд обод,
Ободи вайронем вайрони ободем...*

Гоҳе мусиқии каломии шоир авҷ мегирад, масалан бо истифода аз санъати ҳамхуруфӣ ё вожаорой шоир байте чунин зебо халқ мекунад:

*Эй уқоби гардунсайр, аз чӣ чони ту хаста-ст,
Ё ки осмон наст аст, ё ки боли ту баста-ст.*

Овардани панҷ бор - т ва панҷ бор – с дар мисраи дуввум, мусиқии байтро бисёр боло бурдааст.

Яке дигар аз ғазалҳои зебо ва ба ёд мондани шоир, ки иттифоқо он ҳам дар вазни баланд ва даврӣ шакл гирифтааст, ғазали «Ба камон чӣ гуна хӯ гирам...» аст:

*Зи рафоқати камондорон ба дили рамида гамгинам,
Ба камон чӣ гуна хӯ гирам, ба камин чӣ гуна бинишнам?
Ба камаршикастагон ҳаргиз набувад маро забардастӣ,
Ки адолат аст талқинам, ки муҳаббат аст ойинам.
Худ агарчи гушина мемирад тағи осмони безинҳор,
Зи кабӯтарону гунҷишкон накунад шиқор шоҳинам.*

Ғазали камондорон дар фазои ривояти ҳол ва басал-

шиқвӣ (шиқваи шадид) чон мегирад ва шоир мардум ва халқи хешро ба ҳеҷ баҳое намефурӯшад ва одоби ҷавонмардӣ ва футувватро фаро ёд меоварад ва аз ин раҳгузар низ ғазои ин ғазал реша дар маънавият ва ҳол дорад.

Ғазалҳое бо ин ҳолу ҳаво дар парвандаи шоирии Аскар Ҳақим як нуқтаи авҷ ба ҳисоб меояд. Бахусус ин ки халқи ин ғазоҳо дар қолаби ғазал, он ҳам бо чунин авзони баланде, аз шоироне ботаҷриба чун Аскар Ҳақим бармеояд.

БАРРАСИИ ДОСТОНИ «САНГИ МАН – АЛМОС» ДАР ШҶҶРОИ СБИИ

6 апрели соли 2000 дар Маскав, дар ШҶҶрои Созмони байналмилалии Иттифоқҳои нависандагон (СБИИ) мулоқоте барпо шуд, ки он бо сухани табрикии раиси шҶҶрои адабиёти тоҷик дар СБИИ, шоиру тарҷумони машҳур Яков Козловский оғоз ёфт. Сипас навбати сухангӯӣ ба Раиси кумитаи иҷроияи шҶҶрои СБИИ Нависандаи халқии Тоҷикистон ва Ёзбекистон, Академики Академияи суханшиносии Русия Темур Пӯлодов дода шуд.

Темур Пӯлодов:

– Имрӯз, ки мо ба мулоқоти эҷодии анъанавии худ чамъ омадаем, аҳамияти ҳосае дорад. Имсол муҳокимаҳои ҷолиб гузаронида шуданд, бо ходимони шинохтаи адабиёти мамлакатҳои муштарақ-ул-манофеъ мулоқотҳои эҷодӣ барпо гардиданд. Дар шумори ин гуна мулоқотҳо имрӯз навбати мулоқот бо Шоири халқии Тоҷикистон Аскар Ҳаким аст, мо ёро аз самими дил табрик мекунем.

Аскар Ҳаким дӯсти дерин ва вафодори мост. Вай яке аз он касонест, ки мо ҳамроҳи онҳо созмони худро таъсис додаем. Ё шахсест устувор ва собитқадам дар роҳи иҷроии орзуи ормонҳои наҷиб.

Ба наздикӣ мо ҳамроҳ ба Чин сафар карда будем, он ҷо бо аҳли адаби ин кишвари бузург робитаҳои хуб барқарор намудем. Гумон мекунам, рафту омади нависандагони Тоҷикистон ва нависандагони Чин ба кишварҳои ҳамдигар минбаъд бештару бе ягон маҳдудият хоҳад шуд. Вай дар он ҷо адабиёти тоҷикро сазоворона намояндагӣ кард.

Достони нави ё, ки мо имрӯз онро муҳокима хоҳем кард, асари хеле ҷолиб ва ба худ хосест ва ба асарҳои пештарааш монанд нест. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки Аскар

Ҳақим марди сохибистеъдод аст ва дар роҳи шеърӯ шоирӣ хамеша дар ҷустуҷӯ мебошад. Ҷунин аст дебочаи мухтасари мулоқоти имрӯзаи мо.

Станислав Золотсев, шоир ва мунаққиди рус:

- Дӯстони азиз, Аскар Олимовичи азиз, - дӯсти дерин ва меҳрубони ман, барои ҷамъомади имрӯза мо аз Шумо миннатдорем. Барои ман ҳамкорӣ бо адабиёти тоҷик на танҳо як қисмати фаъолияти адабиям, балки як қисмати ҳаётам мебошад.

Аз нимаҳои солҳои ҳафтодум сар карда, ман қариб ҳар сол ба Тоҷикистон сафар мекардам, баъзе солҳо чандин маротиба. Ҳангоми ҳамин сафарҳоям ба ман муяссар шуд, ки бо бисёр шоирони тоҷик ва асарҳои онҳо шинос шавам. Инчунин имконият даст дод, ки асарҳои М. Қаноат, Бозор, Лоик, Гулназар ва дӯсти меҳрубонам Саидалӣ Маъмурро тарҷума бикунам. Тарҷумаи асарҳои ин адибон барои мани филологи ихтисосманди забон ва адабиёти ғарб танҳо тарҷума набуда, балки як навъ омӯзиш ва тадқиқи назми форсизабонони маскунӣ Тоҷикистон низ ҳисоб меёбад.

Бояд гуфт, ки ҳамкорӣ бо Аскар Ҳақим дар роҳи ин гуна омӯзиш ва тадқиқ барои ман гардиши муҳиме шуд.

Гап дар сари он аст, ки 15 сол қабл ҳамроҳи Аскар дар Душанбе, дар хонаи ӯ нишаста, қариб ду моҳ ба таҳияи асари оид ба адабиётшиносии ӯ, китоби мақолаҳо ва очеркҳои роҷеъ ба гузаштаи имрӯзаи назми форсизабонон – аз Рӯдакию Хайём то он замон, яъне то солҳои ҳаштодум машғул шудем. Аз миёни мақолаҳои сершумораш, рисолаҳои маводи ҷолиберо ҷудо кардем, ки онҳо барои хонандагон, махсусан, хонандагони русизабон хеле шавқангез ва хотирмон мебошанд. Натиҷаи кори якҷояи мо китоби таълимие шуд, ки он аз таърихи шеъри форсизабонон, шеъре, ки на танҳо дар Тоҷикистон, балки берун аз он — дар Эрон ва Афғонистон ҳам эҷод шудааст, маъ-

лумот медиҳад. Ин китоб аввал дар Маскав, дар нашриёти «Советский писател», сипас дар Душанбе ба таъб расидааст.

Ба ҳамин тариқ, метавонам бигӯям, ки ман дар бораи назми тоҷик, назми форсиабонҳои машриқзамин тасаввурӣ муайяне дорам.

Ман дарк кардаам, ки дар тӯли қарни 20- ум, махсусан панҷоҳ соли баъди ҷанги дуввуми ҷаҳон, назми Тоҷикистон, шоирони Тоҷикистон пайваста ҷустуҷӯ менамуданд, дар ин роҳ ҳатто дар солҳои осоишта ҳам душвориҳои бисёреро паси сар карда, гоҳо бо нокомиҳо рӯ ба рӯ меомаданд. Фирдавсӣ, Ҷомӣ ва дигар ситораҳои назми Машриқзаминро низ аз ҳамин мавқеъ омӯхтаанд. Ин кор зарур будааст, зеро ба қавли Ғынянов ақоиди нав, забони нав зарур будааст, ҳарчанд ки омӯзиши ҳазинае чун ҳазинаи тиллоии назми форсиабонҳо кори ҷандон осон набуд.

Ҷунонки маълум аст, дар солҳои 30-ум баъзе шоирони тоҷик кӯшиш кардаанд, ки аз арӯз даст бикашанд вале ин кӯшиши онҳо барор нагирифтааст, зеро арӯз на танҳо фарзу суннати эҷоди шеър, балки фарзу суннати баёни эҳсос низ мебошад. Аз ин рӯ, ман ҳис мекунам, ки бехтарин шоирони тоҷик, аз ҷумла Мӯъмин Қаноат, Лоиқ, Гулназар имрӯз ҳам бехтарин ашъори худро бо истифода аз арӯз эҷод кардаанд, ҳарчанд ки онҳо низ пайваста дар ҷустуҷӯи роҳҳои нави баёни эҳсос, роҳҳои нави ифодаи мақсад мебошанд. Ва ман, ҷунонки мегӯям, бо тамоми дилу ҷонам, бо тамоми ҳастии шоири руси дӯстдори назми Тоҷикистон ҳис мекардам, ки ин гуна ҷустуҷӯҳо дер ё зуд бояд ягон натиҷае бидиҳанд, дар шеърӯ шоирӣ дар шакли падидаи навестухур намоянд. Ё худ агар ба забони файласуфҳо бигӯем, тайироти микдорӣ бояд ба тайироти сифатӣ гузарад. Албатта, дар ин роҳ нокомиҳои мудҳиш ҳам пеш меомаданд, ки дар шароити солҳои 80-ум ман ҳамаи онҳоро пешбинӣ

карда наметавонистам. Вале, метавон гуфт, ки воқеаю ҳодисаҳое, ки пушти сар шудаанд, боиси ба зинаи нав баромадани афқору ақидаҳо, шеърӣ шоирони тоҷик гардиданд. Достони нави Аскар, ки ман соли гузашта ҳам матни тоҷикӣ ва ҳам матни тарҷумаи таҳтуллафзи онро хондам, далели ин гуфтаҳо, натиҷаи ҷустуҷӯҳо, зуҳури падидаи нав мебошад. Дар ҳар ҳол, ман гуфта метавонам, ки амсоли ин дostonро то кунун ба забони тоҷикӣ нахондам. Ман ин асарро ҳамчун як падидаи мутлақо нава пазируфтам. Барои ҳамин ҳам ман фикри бисёре накарда, ҳуди ҳамон замон ба Аскар Олимович гуфта будам: Аскарҷон, ту худат меҳоҳӣ, намехоҳӣ, ман ин дostonро тарҷума мекунам.

Ва инак ман як соли дарозамро сарфи ин кор – тарҷумаи ин дoston кардам. Варианти аввалаш тайёр шуд. Сипас муддате бо Аскар нишастем, баъди ин ман тарҷумаамро такмил додам. Иқро мекунам, барои мани шоири тарҷумони рус ин кор кори басо душворе буд. То ба ин дам асареро бо чунин мураккабӣ во нахӯрда будам. Бо вучуди ин иҷрои чунин корро зарур донистам. Баъзе монандихоро дар шеърӣ нави Эрон, дар назми нави Афғонистону Ҳиндустон дучор омадам. Вале ба забони русӣ гардонидани ин гуна шеър падидаи нав буда, ҳеҷ гуна собиқае надорад. Акнун ман гумон мекунам, ки фарзу суннати тарҷумаи чунин шеърро бояд ба вучуд овард. Ин кори ман ба қадом андоза барор гирифтааст, бароям равшан нест, баҳои инро бояд дигарон бидиҳанд. Иқро мекунам, ки кори тарҷумаи ин асарро ман хеле дур аз Тоҷикистон, ҳатто аз Маскав ҳам дур, дар зодгоҳи худ Пскови бostonӣ ба ҷо оварда, бо он, пеш аз ҳама, адибони ҳамдиёри худро ошно карда, баҳои онхоро гирифтаам, онҳо изҳор карданд, ки дар назми машриқзамин ба ин монанд шеъреро мушоҳида накардаанд. Барои ман ҳиссиёти шашум, ки асосан хоси одамони шӯравӣ буд, яъне ҳиссиёти қаноатмандӣ аз худ, бегонааст. Ман эҳсос менамоем, ки ин корро ҳоло боя-

ду шояд ичро накардаам ва дар бобати тарҷумаи ин асар маро кори бисёре дар пеш аст. Аз ин рӯ банда барои фикру мулоҳиза, изҳори андеша ва зикри ҳар як норасоие, ки ба тарҷума ва умуман ба кори ичрошуда оид аст, изҳори сипос менамоям.

Шавкат Ниёзӣ, мушовири СБИН оид ба адабиёти тоҷик:

– Шояд дар хотир дошта бошед, ки баъди пош хӯрдани ИҚШС аввалин рӯзҳои адабиёти Русия дар Тоҷикистон маҳз бо ташаббус ва салоҳиди Президент Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов гузаронида шуда буданд. Ман бо ӯ чандин маротиба ҳамсуҳбат шуда, боварӣ ҳосил кардаам, ки ҷаҳду талоши вай на танҳо барои пешрафти иқтисодиёт, барои ваҳдати миллӣ мебошад, балки ӯ барои ҳар як инсони алоҳида, махсусан барои ходимони адабиёт, фарҳанг ва санъат ҳам талош мекунад. Вай барои ҳар як шаҳрванди мамлакат мубориза бурдааст, то ки ӯ дар ин замони душвор аз роҳи дуруст набарояд. Муттаҳидии нависандагони Тоҷикистон, ки имрӯз дар Иттифоқашон сурат гирифтааст, маҳз бо шарофати ғамхории Президенти мамлакат мебошад.

Самараи ин ҷаҳду талош, ин ғамхорию мо имрӯз мебинем. Имрӯз мо барои муҳокимаи достони нави Аскар Ҳақим чамъ омадаем. Ин аввалин муҳокима баъди пош хӯрдани ИҚШС мебошад, ман боварӣ дорам, ки охири нахоҳад шуд. Ҳамкорию шоирони тоҷику рус бояд идома биебад.

Раҳим Муқимов, мушовири СБИН оид ба адабиёти ўзбек:

– Ман Аскар Ҳақимро ҳамчун шоир кайҳо боз медонам, ӯ дӯсти наздики ман аст. Понздаҳ сол қабл ман ба китоби ашъори ӯ тақризе навишта, дар нашри «Адабиёт ва санъат» ба таъъ расонида, сухан аз асолат, хусну зебоии ашъори ӯ гуфта будам.

Охири солҳои 60-ум буд. Дар Душанбе симпозиуме барпо гашт, ки дар он суҳан аз шеъри нав мерафт. Дар он машварат аз Эрон шоир Нодири Нодирпур иштирок дошт. Дар бораи шеъри нав Нодирпур ва бисёр шоирони дигар суҳан гуфтанд. Ман ҳам суҳан гуфтам. Дар бораи назм Мирзо Турсунзода низ изҳори ақида кард. Ҳамон вақт ман эҳсос карда будам, ки дар фазои назми тоҷик насими навесте мевазад, ки он шеъри тоҷикро тариву тозагӣ мебахшад, ба он тобиши нав, савту садои комилан навесте ворид хоҳад кард. Шеъри нав, ки дар Эрон, дар эҷодиёти шоирони на-впардоз, аз ҷумла Нодирпур оғоз ёфта буд, дар Тоҷикистон дар эҷодиёти Мӯъмин Қаноат, Бозор Собир, Аскар Ҳаким такмил ва инкишоф ёфт. Ногуфта намонад, шоирони тоҷик тақлид накардаанд, балки дар эҷоди шеъри нав мазмун ва роҳу воситаҳои худро ба вучуд овардаанд.

Достони нави Аскарро ман ҳам ба забони тоҷикӣ хондааму ҳам ба забони русӣ. Лозим аст, ки дар бораи тарҷумон аз рӯи инсоф суҳан бигӯем: ин гуна достонро бо чунин ҳубӣ тарҷума кардан ба ҳар кас муяссар намешавад.

Ман мехоҳам дар бораи шеърҳои Аскар Ҳаким, дар бораи маҷмӯаи ашъори ӯ «Илтиҷо аз уқоб», ки дар Душанбе ҳам бо алифбои арабию ҳам бо алифбои кириллӣ ҷоп шудааст, чанд суҳан бигӯям. Ба назари ман чунин менамояд, ки шеъри Аскар Ҳаким аз шеъри бисёре аз шоирони дигар комилан фарқ мекунад. Қудрати назми ӯ дар он аст, ки он ба назми дигар шоирон монанд нест, ҳарчанд бисёре аз онҳо намояндагони як насланд. Дар рубоӣёт, ғазалҳо ва шеърҳои алоҳидаи лирикии ӯ унсурҳои ҳамосӣ ҷой доранд ва чунин унсурҳо ҳамеша дар ҷо ва мавриди худ омадаанду фаҳмову дилрасанд ва дар худ ҳусну зебоии забони тоҷикиро таҷассум кунонидаанд.

Онҳое, ки дар ин ҷо хоҳиши суҳан гуфтан доранд, бисёранд, аз ин рӯ, ман зиёда аз ин ҳарф задан намехоҳам, танҳо мегӯям: Дӯсти азиз, Аскар Ҳаким, Шуморо бо до-

стони бисёр хубатон табрик мекунам.

Расул Ҳамзатов, Раиси Иттифоқи нависандагони Доғистон:

– Дӯстони азиз, ман имрӯз аз Махач- Қалъа парвоз карда омадам ва дафъатан ба Иттифоқи нависандагон, ба Шӯрои Созмони байналмилалии Иттифоқҳои нависандагон занг задам, зеро ман дар ин ҷо дӯстони бисёре дорам. Кореро, ки онҳо дар ин ҷо иҷро мекунам, ман бисёр эҳтиром мегузорам ва дӯст медорам. Худи ман ҳам аз ҷумлаи онҳо ҳастам.

Пурсидам: «Чӣ навигарӣ ҳаст?»

Ҷавобам додам...

Аммо сабаби омадани ман дигар аст. Дар пеш иде ҳаст. 1400-солагии пайдоиши ислом чашн гирифта хоҳад шуд. Кумитаи тадорукоти олимақоме созмон дода шудааст. Маро, ҳамчун мусулмон, ба ҳайати ин кумита дохил кардаанд. Машварати кумита ҳамин бегоҳ оғоз меёбад. Вале Шавкат ба ман гуфт, ки имрӯз китоби нави Аскар Ҳаким муҳокима карда мешавад. Ман ба ин ҷо омадам ва Аскар маро бо достони наваш хурсанд кард. Дар муҳокимаи дoston иштирок карда наметавонам, зеро онро нахондам. Аммо бо назардошти он чӣ, ки дар ин ҷо гуфта шуд ва пораҳое, ки тарҷумон кироат кард, метавон гуфт, ки дoston асари арзандааст. Ман Аскарро ба сифати як нафар ходими давлатӣ ва шоири бисёр хубе кайҳо боз эҳтиром мекунам. Ман дар бораи навигариҳои Тоҷикистон аз Шавкат ҳамеша пурсида меистам. Вақте ки Тоҷикистонро бо телевизор нишон медиҳанд, ман ҳисобамро гум мекунам, фарқ карда наметавонам, ки Тоҷикистон бошад ё Доғистон. Гоҳо, ҳангоме ки дар бораи Доғистон гуфтугӯ мекунам, ман хаёл мекунам, ки дар бораи Тоҷикистон гуфта истода бошанд...

Вақте ки ман аз Доғистон ба сафар баромадам, он ҷо ҳаво офтобӣ буд, оби ҷӯйҳо сурудхонон ҷорӣ мешуданд,

мурғони ҳаво тарона мехонданд, ба ифодаи шоира Мария Петровна Хоссе, агар чанг намебуд, ба он чо кайхо баҳор меомад. Аммо боиси таассуф аст, ки дар Қафқоз чанг идома дорад. Вале ман аз сулҳу ошғӣ, ки ба Тоҷикистон омадааст, хурсандам. Ин барои ман фараҳбахштарин навиғарӣ мебошад...

Пештар мо медонистем, ки гурчиҳо чӣ менависанд, ба назди дӯстонамон мерафтем... Пештар мавридҳое мешуданд, ки мо рӯзи чумъа аз Махач-Қалъа ба сафари Грозний мебаромадем, дар он чо сайру гашт мекардем, сипас ба Осетия гузашта, аз дӯстонамон хабар мегирифтем, баъд ба роҳи ҳарбии гурҷӣ даромада, ба Гурҷистон мерафтем, баъд ба Арманистон, баъд ба Озарбойҷон ва баъд ба хонаҳои худ бармегаштем. Дар ҳама чо одамони худӣ будем. Дар ҳама чо бои дилҳоямон аз хурсандӣ шукуфон буд, дар ҳама чо ид доштем. Баъди ин ҳама кадом вақте ки мехостӣ, ба Тоҷикистон ҳам парвоз кардан мумкин буд. Ҳоло чӣ? Ҳоло бошад, девори Берлин нест, онро бардоштанд, аммо чунин деворро дар миёни халқҳои Қафқоз гузоштанд. Мо ҳам мехӯрдем, ки Кипро тақсим кардаанд вале худамон халқҳоро аз ҳам ҷудо кардаему парвое надорем. Нависандаҳоро низ аз ҳамдигар ҷудо кардем... Ин ҳама хеле дарднок ва таассуфангез аст. Мо ҳатто наметавонем, ки аз аҳволи саломатии ҳамқаламони худ, нависандагонии дигар бохабар бишавем. Мо аз марғи ин ё он нависанда баъди гузаштани вақти бисёре аз ягон рӯзномае хабардор мешавем...

Бо вучуди ин ман хурсандам, ки нависандаҳо менависанд, кор мекунанд. Далели ин достони Шумост, Аскарӣ азиз! Ин хуб аст. Туро аз самими дил табрик мекунам. Саломии маро ба ҳамаи дӯстони тоҷикии ман бирасон. Темур Пӯлодворро бо унвони баланди Нависандаи халқии Тоҷикистон табрик меғӯям. Аммо, агар росташро гӯям, ман ба ин гуна унвонҳо муқобилам. Онҳо чунон бисёранд... Охир,

нависандагони зидди халқ набудагистанд. Дар Итолиёву Фаронса чунин унвонҳо нестанд. Вақте ки маро «шоири халқӣ» ном мегиранд, хушам намеояд. Охир, ин чӣ маънӣ дорад? Магар шоири ғайрихалқӣ ҳам мешавад? Умуман чунин унвонҳову мукофотҳо бисёранд. Аммо хубиаш дар он аст, ки аз ин гуна унвонҳову мукофотҳо мо аз худ нарафтаем, онҳо пеши чашмҳои моро гирифта наметавонанд, мо эҳсоси муқаддаси ноқаноатмандӣ аз худро аз даст надодаем.

Виктор Потиевский, раиси Иттифоқи нависандагони Карелия:

– Дӯстони азиз, Аскар Ҳақим достонашро дирӯз ба ман дод. Ман онро бо диққату алоқамандии зиёде мутолиа намудам. Таассуротамро ба осонӣ гуфта наметавонам. Достон асари оддӣ нест. Асарест, ки дар он тобишҳои сучетдору бесучет пайванди ногустанӣ доранд ва касро водор менамояд, ки дар сари ҳар як мисраъ, байт амиқ фикр бикунад. Шоир аз ҳаёт ходисаву воқеаҳои назаррасро гирифта, фишурда, ҳамаҷониба таҳлил карда, аз онҳо маънӣ берун меоварад.

Хулосаҳо, маъниҳои ӯ, ки ҳама фалсафианд, бо назорату ҳикматписандие, ки доранд, дили хонандаро ба вачд меоранд... Чунин аст таассуроти ман аз ин достон.

Аскарӣ азиз, ман туро бо ин кори бобарорат, бо достони бисёр хубу дилчаспи фалсафиат табрик мекунам. Ин достони ту асарест дорои мазмуни амиқи ба худ хос, рӯху равони одамро, ба вижа одами машриқзамин, одами мутафаккиро бо як чиддияти маҳсусе инъикос намудааст. Туро ман бори дигар табрик мекунам. Ин комёбии бузург аст.

Искра Денисова, мунаққиди рус:

– Ин ҷо дар бораи асари оддӣ набудан ва ҷиҳатҳои ба худ хоси достони Аскар сухани бисёре гуфта шуд... Ман ӯро солҳои зиёдест, ки медонам ва ҳамчун адабиётшинос,

мунаққид ва файласуфи бисёр аҷоиб бештар мешиносам. Метарсам аз он, ки андешаҳои ман субъективӣ мебароянд. Бинобар ин, дар бораи дoston сухани бисёр гуфтани нестам. Фақат чанд сухан аз таассуроти умумии худ мегӯям...

Шояд махсусияте, ки дар ин дoston ба мушоҳида мерасад, аз он иборат аст, ки ҳар як сатри он саршори ақоиди пантеистик ва чунин маънӣ аз ақидаҳои зардуштӣ, аз Судии бostonӣ ибтидо мегирад. Пантеизм заминаи асосӣ, пойдеворест, ки бинои ҷустуҷӯҳои маънавии шоир дар болои он бунёд карда шудааст. Доираи ҷустуҷӯҳои маънавии шоир бисёр фарох аст ва он ҳамаи динҳоро мазҳабҳоро фаро мегирад. Фаҳму фаросати шоир аз ҳамаи динҳоро мазҳабҳо чизи асосии онҳо – инсофу адолат, порсоиву парҳезгорӣ, андешаҳои пок ва албатта, ишқу муҳаббат ба тамоми мавҷудот ва пеш аз ҳама, ишқу муҳаббат ба инсонро интиҳоб менамояд, ки бори ҷаҳон бар дӯши ӯст. Ба назари ман чунин менамояд, ки зебӣ, тавонӣ ва қудрати маънавии ин дoston натиҷаи ба ҳам омадани фаросати баланд, фарҳанги воло ва решаҳои қадимаи бутпарастӣ, зардуштӣ, пайвастигии ҷавҳари табиӣ ва модарзодӣ мебошад...

В.Орлов, адиби рус:

– Аҷнабае, ки дар доираи СБИН кайҳо боз мавқеъ пайдо кардааст, яъне он аҷнабаи волое, ки беҳтарин ашхос, метавон гуфт, асилзодагон аз кишварҳои дуру наздик, ҳамҷавор ба ин ҷо меоянду беҳтарин офаридаҳои худ, беҳтарин дастовардҳои солҳои охири халқи худро ба мо нишон медиҳанд, суннатест ҳақиқатан ҳам воло.

Радио, телевизион, рӯзномаҳо ҳар чӣ, ки гуянд талқин кунанд, ин кори онҳост вале мо мебинем, ки ҳаёти маънавии ин кишварҳо бисёр ҷолибу дилрабоист. Дар ин кишварҳо ба сӯи одамон на танҳо тир меандозанд, балки одамон фикр ҳам мекунанд, эҳсос ҳам доранд, ишқ ҳам мебаранд ва монанди «Санги ман – алмос» шеърҳои дostonҳои олиҷаноб ҳам менависанд.

Ман итминон дорам, ки он нафосату зебоие, ки аз наъми Аскар Ҳаким эҳсос мешавад, нафосату зебоии нодирест, ки аз саҳифаҳои безаволи Куръон ибтидо мегирад...

Темур Зулфиқоров, шоир ва нависандаи русзабони тоҷик:

– Пеш аз ҳама гуфган меҳоҳам, ки ман аз дидори яке аз хирадмандтарин шахсиятҳои Машриқзамин, муаллими бузурги Шарқ Расул Ҳамзатов шодмонам ва худро хушбахт мешуморам, ки мо чунин устои бузург дорем. Ман ин лаҳза хеле хушбахтам. Суханҳои ӯро шунида, пас кас худро дар биебоне тасаввур мекунад, ки ҳама мавҷудоти он аз одди ҳам оддитар аст. Ман аз мавзӯи гуфтугӯямон андаке дуртар меравам, зеро вақте ки суханҳои ин пири хирадмандро гӯш мекардам, ба хотирам чизи дигаре омад... Чанде пеш ман дар Марокаш будам ва дидани шабонгоҳи Кособланка муяссарам гардид. Тамошои манзараҳои ин шаҳри бузурги соҳили уқёнус маро ба вачд овард. Мири шаҳр ҳам ҳамроҳи мо буд. «Шомгоҳи Кособланка маъқул шуд?» - пурсид ӯ аз ман. Ман ба ӯ ҷавоб додам, ки шабчароғҳои ҳамаи шаҳрҳо хубанд вале онҳо ба гулханҳои хурдакаки ҷӯпоние, ки дар он пайғамбар дастҳои сармозадашро гарм мекард, баробар шуда наметавонанд.

Тамоми намуи чароғҳое, ки фурузонанд, аз ҷумла чароғҳои электрони имрӯза ҳам, аз ҳамон гулханҳое ибтидо гирифтаанд, ки назди онҳо пайғамбарон менишастанд. Гумон мекунам, ки телевизион ҳам аз ҳамин гулханҳо баромадааст, ки шоҳиди сухбатҳои қудсии пайғамбарону на танҳо наздикони онҳо, аз ҷумла наздикони Исои Масех, балки тамоми инсонҳо бигардад.

Ман гуфтаҳои Расул-муаллимиро шунида, ба андешае рафтам, ки имрӯз роҳи телевизиони мо, ки онро «бути шайтон» мегуфтагӣ шудаанд, барои чунин пирони хирад бастааст. Ба гумони ман, танҳо як маротиба дар оинаи нилгун пайдо шудани Расул Ҳамзатов нисбат ба садҳо ба-

ромади сиёсатмадорони дурӯғини дасисаангез, ки имрӯз атрофи телевизионро печонида гирифтаанд, манфиатноктар аст. Бисёр хуб аст, ки ба шарофати шоир Аскар Ҳаким барои мо муяссар гардид, ки имрӯз ин пири хирадро бори дигар бубинему ба суханхояш гӯш бидихем. Мутаассифона, суханронни ӯ хеле кӯтоҳ шуд, бо вучуди ин гуфтан мумкин, ки мо дар пайроҳаи барфпӯше накши пой палангро дидем...

Дар хусуси чамъомадамон бошад, фикри ман ҳамин ки он ба завраке монандӣ дорад, ки аз киштии «Титаник»-и арқшаванда чудо карда шудааст. Мамлакатро бераҳмона кӯфтанд... Дурӯғ аст, ки мамлакат худ аз худ футур рафт мегӯянд. Дурӯғ аст, дурӯғ. Барои он ки ин киштӣ гарқ карда шавад, чӣ қуввахое рӯи кор омадаанду кор кардаанд. Мо бошем, бо заврақҳои фарсудаи худ аз он чудо шудему ба чунин рӯзҳои саҳт гирифтор гардидем, бенаво шудем. (Аммо мегӯянд, ки Худо бенавоёнро дӯст медорад).

Аскар Ҳаким достони тару тоза, зебову пурнафосате эҷод кардааст, ки он офаридаҳои Уолт Уитменро ба ёд меоварад. Ман аз дил гузаронидам, ки ӯ чӣ гуна тавонистааст, ки рози дили худ, матои басо нозуки муҳаббат ба инсон, ба табиатро ба муддати дарозе дар дил ниҳон дорад. Бешубҳа, достони нави Аскар Ҳаким на танҳо сухани тару тозае дар шеъри тоҷик, балки умуман дар шеър мебошад. Дар он биниш ва дарёфти бихишт аст — дар охир дар тасвири ҳамон рӯдҳои булурун...

Ман мехоҳам, ки Стасик (мурочиат ба тарҷумони дoston) дар баъзе ҷойҳои дoston унсурҳои бузургманишӣ камтар карда шаванд.

Қариб ҳама маҳз ҳамин гуна ҷойҳо, гӯё ҷойҳои зебову пурназоқаттарини дostonро иқтибос овардаанд, ки ин беҳуда нест. Чунончи, тоқиро ба ҳаво партофтани бачаҳо, то ба он хаффош дарояд, ё худ ба ёди бихӣ, ки рамзи ҳосили фаровон ва зебоист, гаштани зан аз қабили ҳамин

гуна ҷойҳои дoston мебошад. Дар он ҷое, ки ҷузъиётро хусусияти мушаххасӣ ва махсусӣ фаро гирифтааст, ҳарчанд мегӯянд, ки шайтон дар ҷузъиёт шайтониашро мекунад, хуб аст. Шеърӣ бузург дар ҷузъиёт аст. Мехостам дар он ҷое, ки дар дусолагиат аз модари меҳрубон, аз падар, ки аз ҷанги бузург баргаштааст, суҳан мегӯӣ, пафосро, табу тобро як каме поинтар фурурӣ. Ва дар он ҳолат мувозинати оламшумули табу тоб ба даст меояд. Аммо он асолате, ки саросари дostonро фаро гирифтааст, олиҷаноб аст. Ман туро, Аскарҷон, ҳамчун шахси окилу хирадманд, кайҳо боз эътироф намудаам вале дар дostonат ҷо-ҷо фикрҳои мавҳуму мучаррад ҳам роҳ ёфтаанд, ки ба фикри ман, лозим меояд, ки онҳо таҷдиди назар ва андак ҳам бошад, таҳрир карда шаванд...

Вале он тасвирҳое, ки ҳамчун гунбази булурун ба назар мерасанд, нафосату зебоии он, муҳаббати нозуке, ки нисбат ба тамоми мавҷудоти зинда дар дoston эҳсос мешавад, хеле олиҷаноб мебошад.

Ғулум Саҳии Ғайрат, муовини Сафири Ғавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Афғонистон дар Федератсияи Русия, адиб:

– Дӯстони бисёр азиз ва мӯҳтарам, бародари бисёр гиромӣ Аскар Ҳақим, устод Расул Ҳамзатов, устод Ниёзӣ ва дигар меҳмонони гиромӣ! Ҳарф задан ба забони русӣ барои ман душвор аст. Вале вақте ки гӯш ба шеърӣ хуб, ба суҳанони кудсӣ медиҳӣ, боварӣ ҳосил менамоям, ки Худо ҳаст. Итминони мо, афғонҳо, низ ба ягон вақте анҷом ёфтани ҷанге, ки даҳсолаҳо боз идома дорад, бешак, аз ҳамин ҷо ибтидо мегирад. Ҳақиқат ин аст, ки дар ҳамин ҷанд лаҳзае, ки ин шеърро шунидем ва суҳбатҳое, ки дар перомуни ин шеърӣ дароз шуд, моро шод сохт ва шояд ин ба хоҳири он буд, ки ҳамаи ин шеър, дар ҳақиқат, тафсири, баёне буд аз имрӯз, аз як байти як ғазали ҳазрати Мавлоно, ки гуфта шуда:

*Чу обат дар ҷигар бошад, дарахти сабзро монӣ,
Ки мева медиҳад ҳар дам, даруни дил сафар дорад.*

Дар нисбати достони Аскар Ҳаким, бояд иқрор кард, ки бо он танҳо ҳамин рӯз ошно шудам. Ман аҳсан мегӯям ба он шоире, ки суннати бузурги шеърӣ форсиро, ки дар он ҳар як сухан аз муқаддасоти яздонист ва ҳар як сухан аз дили инсон ва барои дили инсон гуфта мешавад, идома додааст. Аз ин нуқтаи назар достони Аскар Ҳаким достони хеле олист ва суханони он қудсӣ ва дар айни замон сурурбахшанд. Дар он ба чашмони бинанда тамоми паҳлӯҳои зиндагӣ аён мегардад.

Меҳоҳам роҷеъ ба тарҷумаи хеле хуби он низ чанд сухан бигӯям. Ин кор дар сатҳи хеле баланд иҷро карда шудааст. Ҳатто ман ҳам, ки ҳамаи нозуқиҳову вижагиҳои забони русиро хуб намедонам, аз хондани тарҷумаи русии ин дoston ба ваҷд омадам. Вақте тарҷумон аз ин дoston пораҳоеро қироат мекард, дили ман боз ҳам ба шӯр меомад.

Он чӣ ки Аскар Ҳаким навиштааст, роҳи инкишоф ва камолоти назми шодравон Нодири Нодирпур ва шоири дигареро, ки низ аз нобигағони назми муосири форсизабонон ҳисоб меёбад, яъне Сӯҳробӣ Сипехиро, ба хотир меоварад. Достони Аскар Ҳаким бо достони ин шоир «Садои пой об» як навъ умумияте дорад. Дар ин дoston ҳам шоир ҳикоят аз ҳаёти худ мекунад, оғози ин дoston ҳам ба оғози достони Аскар Ҳаким шабоҳате дорад. Ман ҳардуи ин дostonҳоро шоҳкории адабиёти муосири форсизабонон мешуморам. Ман аз зуҳури ин дostonҳо шодмонӣ мекунам ва Аскар Ҳакимро бо ин қуллаи камолоти шоириаш самимона тибрик менамоям, орзуманди комғориҳои минбаъдаи эҷодии ӯ ҳастам. Ташаккур.

Людмила Шипахина, шоираи рус:

– Нисбати Аскар метавон гуфт, ки ӯ барои мо тӯҳ-

фа, балки аз ин ҳам зиёдтар, мукофоти гаронбаҳост, зеро Аскари азиз, ман чунии мешуморам, ки Шумо ҳатто Оскари зиндаи тоҷик ҳастед, ки имрӯз барои он ки мо якҷояем, барои он ки мо ягонагиамонро нигоҳ доштаем ва барои он ки мо муттаҳиду муттафиқ ҳастему якҷоя нашъунамо дорем, ба ҳар кадоме аз мо эҳдо карда шудааст.

*Ба олам Иттиҳоди мост ҷовид,
Зи нав раҳҳо ба ҳам оранд моро.
Ба ҳам биниашта Пӯлодову Аскар
Ва Козловский бо Шавкат Ниёзӣ
Шуд Антошкин дар ин ҷо маҷлисоро.
Аҷаб не, ин мулоқоте, ки морост,
Бувад фармудаи Оллоҳ - таоло.
Ва ё Исо васият карда бошад,
Ки дидори хирадманде чу Аскар
Чу Наврӯзи аҷам ид аст моро.
Ва шояд бошад ин кори нақӯе
Зи некӯкорҳои садри даврон:
Зи роҳи мо гирифта садду сангар,
Ба ҳам овард моро аз сари нав
Президент Эмомалии Раҳмон.*

Ашот Сагратян, файласуф, шоир ва тарҷумони арман:

– Дӯстони азиз, Аскари азиз, чанде пештар аз вафоташ модари ман хангоми яке аз гуфтугӯҳои телефониаш пурсида буд:

«Аҳволи ҳамон ҷавонмарди зебо чӣ тавр аст? Дар хотир дорӣ, ӯ ба Ереван, ба хонаи мо омада буд?»

Ман ҷавоб дода будам:

«Дар хотир дорам. Ӯро Аскар ном аст. Агар ба гуфтаи Шавкат Ниёзӣ бовар бикунем, ӯ нашъунамо дорад».

Модарам боз гуфта буд:

«Саломи маро ба ӯ бирасон».

Ҳоло модарам нест, саломи ўро, ман акнун ба ту мерасонам. Ман ба назди ту, ба иди имрӯзаи ту бо дуои модар омадаам.

Хонишҳои пӯлодовиро давом дода, ман гуфтаниям, ки кудрати шифобахши назмро, ки мо имрӯз дар бораи он ин ҷо муттафиқона сухан мегӯем, ман ҳам мепарастам. Тарҷумаи дostonро ман ҳам бодикқат хондам. Худи ман тарҷумони касбӣ ҳастам ва дар ин лаҳза мехоҳам ба шумо бигӯям: рафту дар оянда дар мактабҳо фанне бо номи «экологияи рӯх» ё худ «экологияи сиришт» chorī намоянд, шубҳае нест, ки дар мактабҳои Тоҷикистон ҳангоми таълими ин фан аз китобҳои Аскар Ҳаким истифода менамоянд. Пантеизми ҷаҳонбинии ӯ барҷаставу хунармандона ва аниқу равшан ифода ёфтааст. Мо инро дар шеъри ӯ аз тасвири шабнами барги гул сар карда, то тасвири барфкӯҳҳои бузургу мӯхташам, ки ҳифозатгари оби ҳаёт буда, оби чашми ошиқон ҳам аз онҳо ибтидо мегирад, равшан дида метавонем.

На ҳар кас метавонад иқрор кунад, ки ӯ аз замин, аз деҳаи зодашудааш канда шуда, ба шаҳр рӯ овардаасту ҳеҷ наметавонад, ки шаҳрии дуруст шавад, дар аъроф мондааст, зеро вай наметавонад, ки расму русуми ниёгону замонро пеши по занад; ӯ санъаткорест, ки бо матои сухан сари қор дорад ва намехоҳад он торҳое, ки робитаи миёни заминро осмонро барқарор менамоянд, канда шаванд. Фароҳии доираи ҷустуҷӯҳои рӯҳонӣ дар асарҳои нависандагони машҳури ҷаҳон бисёр ба мушоҳида мерасад, аммо истеъдоди гирду ғун қардани натиҷаи ҷустуҷӯҳо қамтар дида мешавад. Чунин ҳолат хоҳ дар тасвири симои модар, ки ибтидою интиҳои ҳамагуна ҷустуҷӯҳост ва хоҳ дар ифодаи хоҳишҳои инсон, ки дили ӯ лабрези орзую умед аст, пеши назар меояд. Натиҷаи ҷустуҷӯҳои Аскар Ҳаким, чизи дигарест ва имрӯз шоир аз ҳамқаламони худ маҳз бо ҳамин ҷиҳати эҷодиёташ, яъне гирду ғун қарда тавонистани на-

тичай чувстучӯҳояш фарқ мекунад.

Газодҳои ботинӣ ва ҷунбишҳои сеҳрангези эҳсоси рӯҳонӣ, ки Станислав Золотсев онҳоро зиракона дарк карда аст, достони «Санги ман - алмос»-ро ба сахнае табдил додаанд, ки ҳар як лаҳзааш бо нури ҳаракати рӯҳонии зудгузар суфта ва мучалло гардонида шудааст.

Агар тасаввуроти мо дар бораи боғҳои муаллақи Семирамида аз рӯи шунид, ривоятӣ бошад, пас дар достони Аскар Ҳаким олами зебоӣ дар шакли зинабоғ пешни назар меояд ва эҳсосе, ки аз дидани он бедор мешавад, эҳсоси мусалсал буда, бедории як ҳиссиёт боиси ба вучуд омадани ҳиссиёти дигаре мегардад ва ҷунин алоқамандии рӯҳонӣ саросари дostonро фаро гирифта, ба инсон эҳсоси масъулият барои покиро талқин менамояд, ки бедор кардани ҷунин ҳиссиёт на ба ҳар кас муяссар мегардад. Ҷунин менамояд, ки шоир бо эҷоди ин дoston қуллай наверо фатҳ кардааст. Шоири тарҷумон Золотсев ҳам бо тарҷумаи худ дар роҳи фатҳи ин қулла, ки аз бозёфтҳои охири аср мебошад, гом мебардорад ва барои хонанда имконият фароҳам меоварад, ки ӯ низ муҳити орий аз маънавиёти рӯҳонӣ ва ҳавояш ализу нафасгиркунандаро паси сар карда, ин қулларо фатҳ намояду худро шиносад. Дар миёни тарҷума ва матни асл ҳамоҳангӣ ба мушоҳида мерасад, ки онро одами аз маърифати рӯҳонӣ бенасиб пай бурда наметавонад. Ин ҳамоҳангӣ, пеш аз ҳама, аз оҳанг, зарби сухани шоир маншаъ мегирад, яъне он ба кардиограммаи бо назардошти тамаддуни дар асоси рӯҳу имони халқ ба вучуд омада, ки муаллифи дoston низ зодаи он аст, шабоҳате дорад. Шоир Аскар Ҳаким дар роҳи фатҳи ин қулла танҳо аз он ҳарос дорад, ки он олами зебоие, ки дар ин роҳ пеш меояд, ҳалалдор нагардад, бешак, маншаи ҷунин биму ҳарос дар таъсири тарбияи оила, дар таъсири муҳит мебошад.

Владимир Гусев, раиси Иттифоқи нависандагони Маскав:

Ман хеле хурсандам, ки мавзӯи гуфтугӯи имрӯзаи мо Аскар Ҳаким ва достони ӯ мебошад. Ман бо ӯ ҳамеша бо хусни тавачҷух муносибат кардаам, балки қариб ҳамаи ҳамқаламони Маскавиаш ҳам ӯро нағз медонанд ва бо ӯ муносибати хуб доранд. Достони ӯ низ, ки онро Золотсев наз тарҷума кардааст, гувоҳи равшани ин суҳанхоест, ки мо дар бораи Аскар борҳо, ҳам дар Тоҷикистону ҳам дар Покистон ва кишварҳои дигар суҳан гуфтаем. Дар дoston зарурати эҳтиром ва эҳтиёт қардани табиат бори дигар таъкид карда шудааст. Мо, аҳли Евразия, одамони Машриқзамин ҳастем. Сарфи назар аз гуногунӣ ва ихтилофи динҳу мазҳабҳоямон эҳсоси эҳтироми табиат дар хуни мо, рагу пайванди мо ҷойгир аст. Чунин ҳолат ҳам дар тарҷума ва ҳам дар асли дoston, ки он бо яке аз забонҳои қадимаи ҳинду-аврупоӣ навишта шудааст, ба мушоҳида мерасад...

Павел Уляшов, мунаққиди рус:

—Ба назарам чунин менамояд, ки ман имрӯз дар Тоҷикистон, дар дараи зебоманзараи Варзоб, дар фароғатгоҳи Иттифоқи нависандагон бошам. Моро кӯҳҳои баланд ихота кардаанд, дарёчае, ки дар он қариб ғарқ мешудем, равон аст. Умуман, ин дарё чандон чуқур нест, аммо бисёр тезоб аст. Мо аз об базур берун шудем, дӯстони тоҷикамон ба ҳоли мо, ки дар ҳақиқат ҳам, тарсида будем, хандида буданд...

Назми русро бе Шарқ тасаввур қардан душвор аст вай бидуни ҳамбастагӣ бо Машриқзамин дилгир менамояд. Ман табиатан мунаққиди саҳтгир ҳастам ва ин ҷо хушомадгӯӣ қардан ҳам намехоҳам ва ин на барои он аст, ки муҳокимаи мо дар як доираи васеи мегузарад, балки пеш аз ҳама барои он аст, ки имрӯз он муҳити хайрхоҳонае ба хотирам мерасад, ки моро дар Тоҷикистон фаро гирифта буд ва аз он 10 сол аст, ки маҳрум шудаем. Медонед, мо ин ҷо гоҳ аз ҳамдигар меранҷему саҳту дурушт мегӯем, асабӣ мешавем вале бо вучуди ин аз муваффақияти ҳамдигар хурсанд

мешавем, дар чунин мавридҳо дил мецоҳад, ки ҳамдигарро ситоиш бикунем, бо ҳамдигар суханони эҳтиромангезе би-гӯем, ки бештар аз ҳама дар назми Шарқ мавқеъ доранд. Умуман ҳоло дар мо ана ҳамин чиз намерасад... Бигузур он касе, ки ИҶШС-ро пароканда кард, дар ду дунё — ҳам дар ин дунёву ҳам дар он дунё рӯзи некро набинад, осоиш на-ёбад. Шаке нест, ИҶШС аз нав эҳё хоҳад шуд. Ман барои тарҷумаи ин дoston ба С.Золотсев арзи сипос менамоям. Ба Аскар бошад, сатрҳои зайлро мебахшам, ки ҳамин ҳоло, дар худи ҳамин ҷо навишта шуданд:

*Зи Помири баланд омад ба Маскав,
Ҳама ӯро ҳаводоранду хонанд.
Садояш шуд танинандоз дар Чин,
Ба Пекин ҳам варо акнун бидонанд.*

А. Кожедуб, нависандаи рус:

– Ман шоир не, насрнависам, бо вучуди ин барои ҳа-ловате, ки аз хондани ин дoston бардоштам, ҳам аз муал-лифи дoston ва ҳам аз тарҷумони он сипосгузор ҳастам. Албатта, мо, нависандагони русзабон, пеш аз ҳама, ба хиз-мати тарҷумон баҳо медиҳем. Аз ин дoston пеш аз ҳама, бӯи Машриқзамин, бӯи он Шарқе ба машом мерасад, ки мо онро дар адабиёти шӯравии худамон шамида ва ба он дил баставу баҳо дода будем.

Адабиёти шӯравӣ барои мо адабиётест, ки дорои суннатҳои бениҳоят бузургу пурғановат мебошад. Дар ин бобат адабиёти форсизабонон мақоми боз ҳам бузургтар дорад, зеро умри суннатҳои таърихии он ба ҳазорсолаҳо мерасад ва бешубҳа, арзиши бештар дорад. Ҳангоми баҳо додан ба тарҷумаи асаре, ки ба ин забон эҷод шудааст, ин ҳамаро дар назар бояд дошт. Ташаккур ба Золотсев, ки чу-нин кори бузургро анҷом додааст.

Тарҷумаи Ҳикмат Раҳмат

Сергей Сухоян,
шоири рус

«НУРИ СУЛҲ АСТ БА ҲАР ҲАРФИ САЛОМ...»

(Андешаҳо дар бораи достони Аскар Ҳаким «Санги ман – алмос»)

Бо ҳар чӣ ки зодаи илҳоми саршор аст, муносибати муқаррарӣ нашояд, зеро он ғайриоддист ва дар қолабҳои муқаррарӣ намеунчад. Ин ҷо ман достони нави Шоири халқии Тоҷикистон Аскар Ҳаким «Санги ман- алмос»- ро дар назар дорам. Ба мазмуни дoston на обу ранги идеявӣ дода мешаваду на онро ба наср гардонида накл кардан имкон дорад, он серпахлӯ, гуногуннаво ва рангоранг мебошад.

Шеъри асил ба тавзеҳу ташреҳ эҳтиёҷ надорад, чунонки ташреҳи гули зебо – ба қисмҳои таркибӣ, яъне баргҳо, поя ва айра ҷудо кардани он на танҳо ҳусни гулро, балки ҳуди гулро ҳам аз байн мебарад, аз тавзеҳу ташреҳ ҳусни шеъри асил ҳам мекоҳад. Достони «Санги ман- алмос» маҳз ҳамин гуна асар аст, ки ҳусну зебоӣ ва арзишмандии онро танҳо дарк бояд кард. Рӯҳан, моҳиятан ва аз нигоҳи маънавӣ он як навъ ибодат аст, ки бо ҳиссиёти хеле баланд, ҳатто метавон гуфт, муаллиф ба вачд омада изҳор кардааст, ибодатест дар ишқ, ибодатест дар таҳозури ҳақиқат, нурест барои равшанӣ андохтан ба ҳақиқатҳои норавшан.

Дoston масъалаҳои нави бисёреро ба миён мегузорад, ки барои ҳалли онҳо бояд тамоми ҳастии инсон амал бикунад. Аз нигоҳи мундариҷа ва сохт дoston монологи иной ва ҳамосиест, ки он бо манзараҳои басо зебо ва лаҳзаҳои драмавӣ, ки маҳсули ҳаёлотӣ рангин ва мушоҳидаҳои ҳаётии шоир мебошанд, нигориш ёфтааст. Аз ни-

гоҳи пахнову фарогирии воқеият ва дарки фалсафии ҳаёт, достони «Санги ман- алмос» тазоҳури парвози беинтиҳои фикр дар фазо ва замон аст. Достон моро водор менамояд, ки эҳсосоти шоир, аму шодии ўро, ки аз ягон чихат эҳсосоти мо, ғаму шодии мо низ мебошад, дарк намоем ва сари андешаҳои шоир амиқу равшан фикр бикунем.

Аввалин маъние, ки хонандаро ба андеша водор менамояд, изтиробии шоир дар хусуси он аст, ки ў чун дарахт болои решаҳои азалии худ устувор истода метавониста бошад ва ё пайванди генетикии эҷоддиаш канда мешаваду боди замони дигаргунисозихо ўро меафканаду бо худ мепарад... Шоир худро дарахте тасаввур мекунад, ки «решааш рафта дар оби дили деҳ...» ва аз он ам хўрад, ки «шохааш сабз шуда дар тани шаҳр» ва бо ҳамин андешаҳои дарднокеро ифода менамояд, ки онҳо на танҳо баёнгари ҳаёти ўянд, балки ба ҳаёти бисёре аз одамони замонаш мутааллиқ мебошанд. Ў мегўяд :

*Ки бад- ин ҳол на шаҳрӣ, на деҳотӣ бошам,
Кандам аз хеш, чӣ сон бо дигаре пайвандам?!*

Албатта, чунин ҳолат на барои ҳама дарднок аст, маҳсусан, барои онҳое, ки аз решаҳои таърихии худ канда шудаанд, наҷод, аслу насаби худро намедонанд, гирифторӣ ба чунин ҳолат чандон дарднок нест. Аммо, бо вучуди ин, достон зарурати мустаҳкам ва бегазанд нигоҳ доштани решаҳои аҷдодӣ, пайванди наслҳоро таъкид мекунад ва дар ниҳоди хонанда эҳсоси садоқат ба арзишҳои гаронқадру муқаддаси гузаштаро қавитар мегардонад. Дар ин бобат ҳаёти муаллифи достон, ки дар ҳаққи худ «маданӣ гаштам, яъне ки шудам шаҳрзада» мегўяд, қобили таваччуҳ аст. Хонанда ба хубӣ дарк менамояд, ки торҳои муҳаббати зодгоҳ, диёри маҳбуб ногустастаниянд – хоҳ аз он дур бошию хоҳ наздик, пайваста ба худ мекашанд. Зеро меҳри

Ватан на бо масофа, балки бо чӣ андоза дар дил буданаш меъёр карда мешавад. Ба ин маънӣ, касе ки меҳри Ватанро дар дил дошта бошад, чунин сатрҳои достони шоирро берарвоёна нахоҳад хонд :

*Дӯстони бачагиям ҳама дар деҳ монданд.
Ман ба деҳ меоям,
Лек ҳамроҳи парастуҳо соли як бор,
То дароям ба канори токистонҳояш
Ташинаи меҳри канори модар,
Ҳамчу бо хоҳаракам ҳарф занам бо чашма,
Ба сафедори сарафрохта гӯям, ки :
Салом, эй додар !*

Он чиро, ки дӯст медоранд, азизаш мешуморанд, эҳтиёташ мекунанд. Тасвири ишқу муҳаббат хеле зебо, дилрабо ва фараҳбахш буда, ҳамчун алмоспораҳои тобон дар саросари достон ба назар мерасад. Доираи ин тасвир хеле васеъ буда, муҳаббати падару писар, марду зан, муҳаббат ба халқи худ ва умуман, ба одамон, муҳаббат ба Парвардигор ва ҳамаи мавҷудоти оламро дар бар мегирад.

*Чун бубинам, шаби маҳтоб, ки як ҷуфти ҷавон
Чун ду саршоҳаи нур аст ба ҳам печида,
Бикушояд зи фараҳ баҳри дилам
Аз замин то маҳтоб,
Ё фарохотар аз уқёнус.*

Тамоми пайраҳаҳое, ки ишқу муҳаббати шоир бо онҳо роҳ мепаймояд, ба қуллаи эътиқод мерасонад. Таъкиди зарурати эътиқод ва дарки он, ки ҷавҳари асосии ҳамаи динҳо мебошад, махсусан дар шароити боло гирифтани мавҷи низоъҳои динӣ, маҳдудиятҳои мазҳабӣ ва ҷудоиандозиҳо арзиши бештару бехтар пайдо мекунад :

*Ки на девор бимонад ба Ватан з-ӯ бар ҷо,
На дару дарвоза...*

Шоир хирад ва рӯҳи хешро бо оятҳои Қуръон ва Инҷил равшан карда, ҳикматҳои оид ба шинохти олами «Авасто», рисолаҳои бостони тоҷику хиндро мавриди истифода қарор дода, аз тасвирҳои дostonҳои мардумӣ илҳом гирифта ва таъя ба далелҳои таърихӣ намуда, доираи ҳодисаву воқеаҳои дostonи худро ба андозае вусъат бахшидааст, ки дар он ҷанбаҳои миллӣ бо ҷиҳатҳои умумибашарӣ пайванди ногуастани пайдо кардаанд. Шоир ва донишманди афон ғулом Саҳии айрат дар маҳокимаи ин дoston, ки дар шаҳри Маскав - дар Созмони Байналмилалии Иттифокҳои нависандагон 6- апрели соли 2000 баргузор шуда буд, чунин гуфтааст:

«Ман аҳсан мегӯям ба шоире, ки суннати бузурги шеърӣ форсиро, ки дар он ҳар як сухан аз дили инсон ва барои дили инсон гуфта мешавад, идома додааст. Аз ин нуқтаи назар дostonи Аскар Ҳаким дostonи хеле олист ва суханони он қудсӣ ва дар айни замон сурурбахшанд. Дар он ба ҷашмони бинанда тамоми паҳлӯҳои зиндагӣ аён мегардад».

Дар дoston воситаҳои тасвир ва дигар санъатҳои бадеӣ, ки ба таври фаровон истифода шудаанд, барои ифодаи барҷастаи андешаҳои эҷодии шоир хеле созгор омадаанд, тавсифҳо, ташбеҳо, рамзу кинояҳо, муболиҳо, талмехҳо, маҷозу истиораҳо ва дигар воситаҳои тасвир ва санъатҳои бадеӣ, ки дар дoston ба назар мерасад, ҳама дар мақому мавриди хеш оварда шудаанд ва бори маънӣ мекашанд. Тасвири барҷаста ва забони пурановати образнок яке аз афзалиятҳои ин дoston мебошад, асолати сухан ва тасвирҳои барҷастаи шоир хонандаро мафтун менамояд. Инак, мисоле:

*Дӯстдори суханам,
Лона дорад ба кафам парри қалам.*

Муаллифи дoston хонандаро ба ниҳонхонаи асрори табиати фусункор ворид сохта, дар ниҳоди ӯ хиссиёти хайрхоҳӣ ва нисбат ба тамоми мавҷудоти атроф, махсусан, нисбат ба одамон хайрхоҳ буданро бедор менамояд, зеро ҳам табиат ва ҳам одамон эҳтиёҷ ба як чиз – ба хайрхоҳӣ доранд. Ба ин маънӣ, метавон гуфт, ки дoston ояи бузурги инсондӯстиро тарибу ташвиқ менамояд:

*Осмон дорад агар панҷаи оби раҳмат,
На фақат бар сари сарву гулу райҳону тамшик,
Ба сари газна, шутурхору гумой,
Ба сари хори хасак ҳам борад.
Хор худро ба чаман хор кунад,
То гуле ханда ба гулзор кунад.*

Чунин тарзи баён дар назм, метавон гуфт, ки комилан нав аст. Шоир ашӯро ба ҳам мепайвандад, ки пайванд нашуданиянд. Чунончи, гулро бо шутурхор, сарвро бо газна...

Аслан дар як саф, паҳлӯи ҳамдигар гузошта шудани ин гиёҳҳо ҳусн не, балки кубҳ аст вале агар чунин коре раво доништа шавад, маҳз барои ифодаи тазоди маъниҳо хоҳад буд. Аммо дар достони «Санги мман –алмос» ин маъниҳои баҳамзид якҷоя оварда шуда, маҳз ба туфайли муносибати эҳтиромона ва меҳрубонаи муаллиф, онҳо ҳусн гирифтаанд, арзишашон дар пеши назари хонанда баланд шудааст.

Оё сазовор нест, ки чунин муносибат ба ҳар як узви чамъияти инсонӣ ҳам раво доништа шавад?! Дар бораи он ки ин дoston экологияи рӯҳ ё сириштро хуб ба тасвир гирифтааст, дар муҳокимаи мазкури дар Маскав барпошуда, шоир ва тарҷумони машҳури арман Ашот Сагратян чунин ихзор доштааст, ки комилан дуруст аст:

«Агар дар оянда дар мактабҳо фанне бо номи «эколо-

гияи рӯҳ» ё худ «экологияи сиришт» chorī намоянд, шубҳае нест, ки дар мактабҳои Тоҷикистон ҳангоми таълимоти инфан аз китобҳои Аскар Ҳаким истифода менамоянд. Пантеизми ҷаҳонбинии ӯ барҷаставу хунармандона ва аниқу равшан ифода ёфтааст. Мо инро дар шеърӣ ӯ аз тасвири шабнами барги гул сар карда, то тасвири барфкӯҳҳои бузургу мӯхташам, ки хифозатгари оби ҳаёт буда, оби чашми ошиқон ҳам аз онҳо ибтидо мегирад, равшан дида метавонем».

Мегӯянд ҳамаи онҳое, ки дар бурҷи тарозу ба дунё омадаанд, ба баробарӣ ва инсофу адолат майли зиёд доранд, ки ин дар дунёи пур аз шӯру шарр тамоюли басо нодир мебошад. Аз майли шоир ба баробарӣ ва инсофу адолатписандӣ чунин сатрҳои ҳикматангези ӯ ба ҳубӣ гувоҳӣ медиҳанд:

*Шӯри ҷанг аст ба ҳар бонги ситез,
Нури сулҳ аст ба ҳар ҳарфи салом.*

Бешак, ин сатрҳо баёнгари мақсади асосии муаллиф, ҳадафи хиради шаҳрвандии шоири инсондӯст мебошанд. Гумон мекунам, сазовор аст, ки дар маркази пойтахти ҷумҳурӣ ёдгории махсусе бо номи «Мучассамаи оштӣ» бунёд гардаду дар он ин гуна мисраъҳои шоир ҳаққокӣ карда шаванд, зеро ин ифодаи он ҳақиқати талхест, ки миллати тоҷик паси сар карда, дар роҳи расидан ба сулҳу оштӣ матонат мардонагӣ нишон дода, умеди душманони хоричиву дохилии худро, ки мехостанд, ин миллатро ба ҳалокат бирасонанд, барбод додааст.

Ба вучуд омадани достони «Санги ман – алмос» воқеаи муҳими ҳаёти адабӣ, савияи сифатан навест, ки назми тоҷик ба он боло шудаасту маншаи асосии он талаботи воқеан классикӣ бар хилофи назми сустбунёди дурӯғин, каммазмуну берӯҳ ва сифатан паст мебошад.

Дар хусуси тарҷумаи дoston ба забони русӣ, ки аз ҷониби устои сухан Станислав Золотсев ба ҷо оварда шу-дааст, метавон гуфт, ки шоири тарҷумон дар иҷрои ҷунин кори воқеан мушкилу мураккаб масъулияти бузургеро дарк намуда, кори ӯ ҷавобгӯи он талаботест, ки замон дар назди ҳар як суханвар гузошта аст. Кори якҷояи муаллиф ва мутарҷими дoston намунаи шоистаи ҳамкории эҷодкорон дар роҳи такмили ҷараёни ҳаёти адабӣ мебошад.

Станислав Золотсев, ки солҳо боз ба тарҷумаи шеърӣ тоҷик машул аст ва вазъи онро хеле хуб медонад, дар бораи ин дoston ҷунин гуфтааст:

«Ман дарк мекардам, ки дар тӯли қарни 20- ум, махсусан дар панҷоҳ соли баъди ҷанги дувуми ҷаҳон, назми Тоҷикистон, шоирони Тоҷикистон пайваста ҷустуҷӯ менамудаанд, дар ин роҳ ҳатто дар солҳои осоишта ҳам душвориҳои бисёреро паси сар карда, гоҳо бо ноқомииҳо рӯ ба рӯ меомадаанд.

Достони нави Аскар Ҳаким, ки ман соли гузашта ҳам матни тоҷикӣ ва ҳам матни тарҷумаи таҳуллафзи онро хондам, далели ин гуфтаҳо, натиҷаи ҷустуҷӯҳо, зуҳури падидаи нав мебошад. Дар ҳар ҳол, ман гуфта метавонам, ки амсоли ин дostonро то кунун бо забони тоҷикӣ нахондам. Ман ин асарро ҳамчун як падидаи мутлақо нава пазируфтам».

Ба дилҳои хонандагон роҳи сафед бозат бод, достони нав! Санге, ки дар тоҷи ту, унвони ту тобон аст, сеҳрангез мебошад. Он, воқеан алмос аст, рамузи истеъдоди нотақрори муаллифи туст. Аз ин рӯ, ҳақ бар ҷониби офаридагори туст, ки гуфтааст:

Шӯълаи тегаи алмоси ман аз нури дил аст.

Салимшо Ҳалимшо,
шоир

ДАФТАРИ ДОНИШИ АНДҶҲТА ШҶЯМ ДАР ОБ

Шоир Аскар Ҳақим дониши андҷҲтаи худро дар об шустан меҲоҲад. Об, ё худ дарё, нахустан хона ва нахустин ватани инсон аст. Ва инсон бар об аз Моҳпоя омада. Дар забони санскритӣ Моҳпояро модархудои Сома низ гӯянд, ки тухмаи инсонро ва нӯшдоруи ҷовидониро ниғаҳбон аст. Дар ВедоҲо омадааст, ки эзидон дергоҲе дар замин ико-мат доштанд, нерӯи кайҲонии худро аз даст доданд. Барои боз нерӯи яздонӣ пайдо кардан онҲо ба роҲи ҷағдегкашӣ аз оби Сагара (Яшикул) нӯшдоруи Амритаро ба даст оварданд. Аз ин ҷост, ки Аскар Ҳақим нигоштааст:

*Як замон хаймаи маҳ буд нахустин ватанам,
Ва ба он пайраҳаи нур,
ки дар байни маҳу дарёҲост,
Як шаб аз зодгаҲи маҳтобам
Омадам бар ватани дарёям.*

Ба мо аз «Матса Пуран» ва «Нараяна» маълум аст, ки обҲои муқаддас нишемангоҲи Вишну Нараян мебошанд. Офаридгор ва ниғаҳдори олам Вишну бар рӯи оби муқаддас хоб аст. Аз ӯ нури ҷовидонӣ бар рӯи Марканде меборад. Ва ин манзара ва мазмуни достони ҷовидонӣ дар рӯи девори Панҷакенти қадим тасвир ёфтааст. Нахустинпайгамбари башар Зардушт аз соҳили Яшаи ВанкӯҲи Доитиё = (Яшикул = оби СитоишгоҲ, оби ниёшгоҲ ва оби парастиишгоҲ) бо зуҳури худ хитоб кард: «Дурӯд ба мардони покдини Саразм». Саразм шаҳри панҷҲазорсолаест, дар

шафати Панҷакенти қадима.

Дар «Авесто» омадааст, ки ҷаҳонро аз дурӯғ, аз хашм, аз ноҳақӣ зодагони обҳои муқаддас, Ушидар, Ушидармоҳ ва Сушёнас наҷот медиҳанд. Бар соҳили оби Кансав ё Парздон духтаре фурӯд ояд ва тани худ шӯяд ва обистан шавад ва ӯ Ушидар, ки ба мардум бедардӣ ва бемаргӣ мебахшад ва Сушёнас, ки ду абзори мусиқӣ: рубоб ва говдум ба даст дорад, барои эҳёи олами яздонӣ бармехезад. Акси Сушёнас бо ду асбоби мусиқии эҳёкунанда дар кӯҳи Рубабони Лангари Ишкошими Бадахшон канда шудааст. Нақшаҳои рӯи сангӣ ё худ китобҳои сангӣ ба мо достонҳои зодагони обҳои муқаддасро ҳикоят мекунанд.

Зодагони обҳои муқаддас суханони муқаддасро бо асбоби мусиқии муқаддас месуруданд. Ҷамаи халқҳои Шарқ, хоҳ ҳиндӣ ва хоҳ эронӣ, хоҳ чинӣ ва хоҳ муғулӣ ва туркӣ, худро зодагони обҳои муқаддас медонанд. Шоирро дар забони ведой риши гӯянд, ки бехтарин сароянда ва навозанда ҳам аст. Вожаи пир барои тоҷикон муқаддас аст. Пир ва ё Паирӣ нахустшоири кишвари обҳои муқаддас аст, ки бо мадади фариштаи обҳо Аноҳито нахусткайҳонаварди Ҷафт кишвар мешавад. Ва бо бахшоиши ӯ ба соҳили оби Рангаҳ (Рангкӯл) фуруд омадааст.

Аскар Ҷақим хонандаро бар аввалин хонаи башариҷат, бар соҳили обҳои эҳёкунанда мебарад. Бояд гӯям, ки достонҳо ва сурудҳои зодагони обҳои муқаддасро кӯҳҳо, деворҳо, обҳо ва асбоби мусиқии халқҳои Шарқ ҳаргиз фаромӯш накардаанд. Мо суруди ӯро бар даргоҳи падарбурзургони ӯ, ба даргоҳи ӯшинасҳо, Сушёнасҳо ва Зардуштҳо ва Ришҳо ва Пирҳо мебарем, то онҳо ба дуруди набераи худ гӯш диҳанд. Ӯ худаи дафтари дониши худро дар ин оби муқаддас шустан меҷӯяд.

Ва Аскар Ҷақим зодаи шаҳри бостонии мо, Хучанд аст. Вожаи Хучанд решаи худро аз вожаи санскритии аҷна мегирад ва маънои санскритии он парастиишгоҳ ва ситоиш-

гоҳ мебошад. Ва вожаи Аскар (яъне Аскара) асли худро аз номи қадими оби Сагара мегирад, ки зодаи оби муқаддасро маъно мебахад. Мо дар шаҳри Қўлоб оби муқаддасе дорем, ки Имом Аскара ном дорад. Ду маънои Аскараро, ки яке эҳқунанда ва дигаре наврӯзро дорад, хотирнишон мекунем. Дар «Осор-ул-боқия»-и Абӯрайҳони Берунӣ омадааст, ки аз пайгамбари Ислому Муҳаммад (с) пурсиданд: Аскара чист? Фармуд: «Аскара ҳазорон ҳастанд, ки бо борони лутф зинда шуданд ва аз ин рӯ аст, ки пошидани он аз он рӯз расм шуда».

Яъне Аскар маънои Наврӯзро ҳам дорад, ки пайгамбар гуфт: «Кош, ҳар рӯзи мо Наврӯз бошад». Аз ҳамин ҷост, ки таърихнависони Юнони қадим зодагони кишвари моро Сақоӣ, яъне зодагони обҳои муқаддас гуфтаанд.

Шоир Аскар Ҳаким достони худ «Санги ман – алмос»-ро бо ситоиши бародари худ, яъне дарахти сарбанде, ки решааш аз оби муқаддас сабз аст, оғоз мекунад. Шоир мегӯяд:

*Ҳамчу бо хоҳаракам ҳарф занам бо чашма,
Ба сафедори сарафрохта гӯям, ки:*

Салом, эй додар!

*Гарм оғӯи кашам момаи тири тутам,
Сар ба санги сари сахти бачагиям ниҳаму
хоб равам,*

Хезам,

*атроф маро фарши гули зардолуст
Ва парасту созад лона ба шифти хона.*

Як замон бому дари хонаи мо

Боми кафтарҳо буд.

Бом пар мезаду кур-кур мекард.

Бом мехонд

ва бом

Боми оҳангу наво буд ба қонуни саҳар...

Ҳамин тавр, шоир агар дар банди аввал бо чашма, ҳамчун бо хоҳараки худ, бо фаришта ва модархудои об дар гуфтугӯ меояд ва дар мисраи оянда дарахти тутро ҳамчун модарбузурги худ мепазирад ва дар сояи меҳру шафқаташ ба хоби ширини тифлона меравад, ки кӯдакии сангинашро рӯ ба рӯ меояд. Ва чун сар аз санги сахти кӯдакӣ бармедорад, ҷаҳонро ғарки гули зардолу ва бому дари хонахоро бо лонаи парастуҳо дармеёбад.

Ва ин манзара, яъне бому дари хонаи шоир замоне боми кафтарҳо буд, ин манзараи зебо ва эҳсосоти шоирона, бо тасвирҳои содда вале фалсафавӣ дар пеши назарамон кишвари ҷовидонӣ, Гирутумони паҳлавӣ ва Гирудемони (Авестоӣ), яъне хонаи рақсу суруд ё худ бихишти забаринро чилвагар месозад. Кафтарҳо, дақиқтараш кабутарони сафед, ки бар боми хонаи давраи бачагиаш ошёна доранд, ҳамон кабутаронро, ки роҳнамои равонҳои пок ва нақӯкорон ба сӯи олами кабир ҳастанд, ба хотир меоваранд. Кафтарҳои рӯи бом моро ба бихишти аҷдодиямон мебаранд. Рӯи нахустачдодонамонро кабутарҳо дар боли худ ба хонаи рақсу суруд мерасониданд. Аз «Авесто» ва адабиёти паҳлавӣ воқиф ҳастем, ки касе навозанда, созанда ва гӯянда, яъне сухансаро бошад, кубутарҳо равонашро бар боли худ рост ба боғи ҷовидона мерасонанд. Ва шоир Аскар Ҳаким дар рӯ ба рӯ бо олами аҷдоди худ ва ҷаҳоншиносӣ ва худшиносии онҳо вазифаи инсонии худ ва худи худро чунин дармеёбад ва мебинаду менигорад:

*Дӯстдори суханам,
Лона дорад ба кафам парри қалам.
Баски ҳам шиқ ба шудгори хазонӣ дорам
Ва дар ин дам, ки маро нест замину испор,
Рӯи марзи варақи тоза қалам меронам,
Ки баногаҳ гияҳе сабз шавад,
гандум ё чав рӯяд*

*Ва аз он қитъаи шудгори қалам
ҳадди ақал
Мӯр бар хонаи худ дона кашад...*

*Лек, афсӯс, маро дар дафтар
Гоҳ-гоҳе на асал ҳасту на занбӯру на себ,
Фақат авроқи гули пажмурда-ст.*

*Хушам ояд,
Гар зулоли шабнам –
Ташнаи чашмаи нӯши хуршед –
Миннати барги гулро накашад.*

*Хушам ояд,
Қатра донад, ки ба он ҳар дарёе дарёст,
Низ дарё, ки вай аз қатра бувад дарёе.*

*Чун шудам зода ба соли сагу бурчи мизон,
Аз сагам меҳру вафо мерос аст
В-аз тарозуям дод асту адолатмандӣ.*

Санги ман – алмос аст.

Оре, дарё аз қатра дарёст. Асрори дарёро қатра ме-донад ва он ҳеч завол напазирад. Аскар Ҳаким нигошта, ки дар соли саг ва дар бурчи мизон ба дунё омада, ки аз саг меҳру вафо ва аз бурчи тарозуяш адолат ва дод мерос гирифтааст. Соли саг рамзи фариштаи Сарам аст. Сарам фариштаи сол аст ва ниғаҳдории кишвари ҷовидонӣ дар назди офаридгор вазифаи ӯст. Фариштаи сол дар ҷаҳони гетуён дар сурати **саг**зоҳир мешавад. Ва боз Сарам исми авестоии писари Фаридун, ки дар забони форсӣ дар шакли Салм маъруф аст. Фаридун ду кишварро: Ворубараштӣ (Панҷакат) ва Воручараштӣ (Воруху Рӯмони Фарғонаро)

ба писараш Сарам бахшид ва номи ин ду кишвар дар таърих ба номи Саразм шӯҳрат ёфт. Бостоншиносон таърихи Саразмро панҷазорсола донистаанд. Аз ҳамин ҷиҳат, соли мавлуди шоир ба ибтидо ё худ ба зодрӯзи миллат ва давлати бостони ӯ реша дорад. Ва бурчашро шоир мизон мегӯяд. Ва маънии мизон фақат тарозуро надорад. Маънии дигари он санҷанда ва тақдиркунанда аст ва он бурчи ҳафтум аз дувоздаҳ бурчи фалак аст. Бурчи Мизон ва Чавзо ва Давл ба бурчи бодӣ тааллуқ доранд. Ва бодро дар забони авестой Ром гӯянд. Фариштаи Ром, ки бахшандаи ҳаёт аст, бо номи шаҳри бостонии мо Ҳарумон (Рӯмон) иртибот дорад. Ва шоир зодаи шаҳри фариштаи бодҳои ҳаётбахшанда, Ром аст, ки дар забони мо вожаи Ромон имрӯз Рӯмон шудааст. Дар лаҳҷаи мардуми Хучанд ва дар забони мардуми Шугнон ҳарфи садоноки О-ро пеш аз ҳамсадои М ва Н ӯ талаффуз кардан одати маъмулист. Масалан, шугнониён бомро бӯм, нонро нӯн, хомро хӯм гӯянд.

Санги ман – алмос, чунин ном ниҳодааст шоир дostonашро. Алмос, аввалан, санги қимматбахост. Баъдан, алмос маъниҳои шамшер, раъду барқ, оби дидаро низ дорад. Ва алмоси фикрат маънии тезии фикр, бурроии чавҳари ақдро соҳиб аст. Ва санги фикрати шоир, истеъдоди шоир ва андешаи ӯ эҳсоси худшиносӣ ва ҷаҳоншиносии фарзанди кӯчакашро ба назарамон чунин чилвагар сохтааст:

Ман набудам агар аз аҳли башар,

Бегумон

моҳии дарё будам.

Моҳӣ,

оё хабарат ҳаст, ки ояд аз моҳ.

Моҳӣ – аз Маҳ, яъне.

Духтарам, к-аввали бурчи моҳӣ

ба ҷаҳон омадааст,

*Рӯзе омад тозон,
 (Он замон кӯдак буд)
 Гуфт: «Додо, амакero дидам дар кӯча,
 Ба сараи лонаи кафтар мерафт
 Ва ба оҳубара мегуфт сухан чун ба мо,
 Моҳӣ аз рӯд ба ҳар як суханаи пар мезад».*

Манзара ва тасвири ниҳоят зебои шоирона, сатрҳои дар болооварда аз эҳсоси решаи худшиносӣ ва ҷаҳоншиносии шоир шаҳодат медиҳад. Дар забони ведоӣ фариштаи Мохро Сом гӯянд. Гуфтем, ки дар соҳили Яшиқул кӯҳи ҳафтранги Сом ва Упайрӣ воқеъ аст, ки шабона мисли Ҳафтранг ё худ камони Рустам ва ё камони Сом дурахшандагӣ дорад. Дар соҳили ғарбии оби Яшиқул ду кӯҳе дорем бо номи Маҷ ва Шалмаҷ. Дар забонҳои авестойӣ ва ведӣ ҳарфи ц вҷуд надорад. Ва Махро дар забони санскритӣ Маҷ ва дар забони шугнӣ Мест ва дар забони русӣ месяц гӯянд. Дар забони авестойӣ ва хусусан дар забони Готҳо Мас маънои бузургро дорад. Дар «Авесто» Мас ё худ Маҳ ва кӯҳи Мас ниғаҳбони дудаи инсон ва ҷавҳари инсон мебошад. Моҳии муқаддаси Кара ниғаҳбони обҳои муқаддас аст. Ва оби Каракул, кӯҳҳои Каракир, Карадир, Карокум, Қаротегин, Қаратоғ, Карадурум, ки гирдогирди Боми ҷаҳонро печонидаанд, аз нахустин зодгоҳи Сомониён, аз кӯҳи Сом ва фариштаи Сом шоҳиданд ва биниши духтарак аз дидани моҳӣ дар об аз эҳсоси решаи аҷдодӣ моро воқиф мегардонад.

Дар достони «Санги ман – алмос» лаҳзаи фоҷиаангези асри мо бо биниш ва дониши тоза ба қалам омадааст:

*Падарам зинда зи ҷанги ватанӣ бозомад,
 Модарам шуд вале аз айби қаровул шабе
 ин ҷой шаҳид,
 Ки ба сар дошт хумори бода
 Ва ба каф дасти туфанг.*

Баъд

дар маҳкама

меғуфт ҳамон:

Чӣ кунам - айби арақ,

Чӣ кунам - чурми туфанг.

Ва шоир заволи адолат ва ахлоқи рӯзҳои моро ба саб-ки саҳли мумтанеъ чунин ба тасвир оварда:

Лек гоҳе аҷаб аст,

Яҳ кунад дил ба дами тафсонаш,

Ё зи бедодии сардаш сӯзад,

То яке зумраи ноқора саворанд ба дӯши

инсоф,

Ҳамчу бар пушти харе.

Харсаворон ҳама якбора шуда «Ҷип»-савор.

Пои инсоф, ки ланг аст имрӯз,

Ланги инсоф нишинад бар «Ҷип».

Модар сарчашмаи ҳаёти музаффар аст. Марги фоҷиавии модарро шоир бо рӯҳи эҳёкунанда, бо рамзи боридани барфи аз бомҳо баландтар ба риштаи тасвир кашидааст. Боридани борон ва барфҳо бар гӯри мурдагон рамзи эҳёшавии рӯҳи поки онҳо дар назди офаридгор аст. Манзараи эҳёшавии рӯҳи модар дар замин ва дар само бо андешаи аҷодӣ чунин ба қалам омадааст:

Модарамро, ки ба гӯристон

бурданд чу бод,

Барфи гам меборид,

Ончунон авҷунон, печанон меборид,

Ки дарахтону хиёбонҳоро

сару бар мепечид.

*Оламеро Ҳама бо печиши худ мепечонд
 Ва таҳи бистари худ мепӯшид.
 Барфи поиндарӣ аз бом баландӣ мекард,
 Барфи бом аз гардун.
 В-аз замин то ба само буд кафанпӯш ҷаҳон...*

*Баъд аз он аст, ки мепиндорам,
 Марғро роҳи сафеде ба ҷаҳони барфӣ.*

Табиат эҳёгар аст. Ин рӯҳи эҳёии онро мо дар маҳорати шоир эҳсос мекунем. Гуфтем, ки дар тахтасанги Лангари Бадахшон нақши эҳёкунандаи ҷаҳон Сушиёнас рӯ ба рӯи тулӯи офтоб бо ду абзоли мусиқӣ: карнай ё сурнай ва рубоб чило медиҳад. Ва ин нақш фақат ёдгори санги кӯҳ нест.

Дар Хучанди мо ҳанӯз ҳар чашнро бо абзори эҳёкунандаи сурнай ва карнай истикбол мегиранд. Ман дар навои сурнай ва карнай шеърӣ рӯҳбахшанда ва эҳёшавандаи шоирони тоҷикро мебинам. Аскар Ҳаким яке аз навозандагони ин суруди безавол гардидааст. Санги ӯ алмос аст, шамшер аст вале чилобахшанда, раъду барқ аст вале эҳёкунанда.

Шаҳрияи Адҳамзод,
шоир

ДАР ШАҲРИ МУҲАББАТ АБАДӢ ЗИНДА ШАВЕМ!

(Сухане чанд ҳошияи достони тозаи Аскар Ҳаким)

Чун достони устод Аскар Ҳаким «Санги ман – алмос»-ро мутолиа намудам, эҳсоси хушҳолӣ доштам, ки садои нағмарези шеър гӯшҳоямро навозиш меод ва рӯҳи шеърпарастамро қувату илҳом. Бе муҳобот ба гӯшам садои мусикии дилрабои ишқофаринро меовард ва ман ба асолати шеър ва муъҷизаи ӯ бештар бовар мекардам:

*Ман киям? Одаме ангори дарахт,
Решаам рафта дар оби дили деҳ.
Шохаам сабз шуда дар тани шаҳр,
Ки бад ин ҳол на шаҳрӣ, на деҳотӣ бошам,
Кандам аз хеш, чӣ сон бо дигаре пайвандам?*

Ин ҷо шоир худро ба дарахте мушобеҳ мекунад, ки решааш дар деҳа дар хоки бобой мондаву шоҳаҳояш дар шаҳр сабз шуда ва ҳамзамон эҳсоси нигаронӣ дорад, ки миёни обу оташ монда ва имрӯз на ба шаҳрӣ буданаш бовар дораду на ба рустой. Вале ҳар бор бо парастуе ки пайғоми баҳор меорад, шоир боз ба рустои кӯдакияш бармегардад:

*Ташинаи меҳри канори модар
Ҳамчу бо хоҳаракам ҳарф занам бо чашма,
Ба сафедори сарафрохта гӯям, ки: Салом, эй додар!
Гарм оғӯи кашам момаи пири тутам,
Сар ба санги сари саҳти бачагиям ниҳаму хоб равам.*

Хонанда аз ин пораи шеър дармеёбад, ки шоир дар айёми хучастаи кӯдакӣ ба ғуссаву ғамхо бархӯрд карда, ки то ҳол аз ёдҳо нарафта вагарна намегуфт: «Сар ба санги сари саҳти бачағиям ниҳаму хоб равам...» Вале сарфи назар аз кулли ин дардҳои кӯдаки ӯ боз дилбаставу лабрези даврони зебои бачағист, дунболи шабпарае медавад, кулоҳашро дар хӯшаи парвин меовезад:

*Ман, ки андохтам аз шавқ кулоҳам шоме,
Рафту дар хӯшаи парвин овехт!*

Устод Аскар Ҳақим хонандаро лаҳзае ба қаламраве, ки «Осмонаш пури шабпар мешуд» ва тифлакони тоқии худро ба само ҳаво медоданд, мебарад ва аз он даврони бибозгашт дар зеҳнҳо «Мани дусола паси панчара ҳайрон будам, // Модарамро, ки сари дӯш сабук мебурданд» мемонад.

Чун айёми кӯдакӣ ба ҳамешагӣ меравад, зиндагии пур аз шӯру шар, дарду ҳасрат, комёбиву нокомӣ, барору нобарорӣ оғоз мегардад. Ва боз чун мутаваҷҷеҳи достон шудам, бештар эҳсоси зебопарастӣ маро шодоб кард ва мутмаин шудам, ки Сӯҳробӣ Сипеҳрӣ беҳуда нагуфта: «Шоирон вориси обу хиради рӯшаниянд!»

Аскар Ҳақим низ дар мадори шеър ошиқона ба сар мебарад, дунёро бо чашми дигар ва дарку маъноӣ васеътар эҳсос карда, ба умқи фурӯтар меравад, ба гулу занбӯри асал ишқу муҳаббат ва шахсияти инсонӣ мебахшад:

*Дӯст дорам фаварони гули шафтолуру,
Ишқи занбӯри асалро ба арӯси гули себ.
Ки ба як бӯсаи ширин қунадаш обистан,
Ва ман обистани гулро ба қалам об диҳам.
То ки дар дафтари ман шоҳаи себ орад бор!*

Гуфтаанд: Шоир анҷоми корҳои бузург ва кӯчакро

дар олам боис шуда, зеро рисолаташ барангехтани тахайюл аст, то бад-ин гуна чизҳои бузургро кӯчак ва кӯчакро бузург чилва диҳад. Ва воқеан дар ҳама давру замонҳо ашъори шоирон ба масоили иҷтимоӣ бархӯрд мекард ва шоирон ҳамеша мекӯшиданд, ки чонҳоро ба нури маърифат рӯшанӣ бубахшанд, зеро шеър василаест барои сохтани инсони комил ва барои он ки инсонҳо фикр карданро ёд бигиранд.

Дар ин қитъааш шоир эҳсоси нигаронӣ мекунад:

*Чаши бад дур,
Агар арбоби сиёсат як субҳ
Дар паи рафъи хумори абабӣ лаб на ба ҷом,
Лаб ба сарчаишман дониш ниҳаду ҳушёрӣ...*

Чои дигар мегӯяд:

*Дили ман мехоҳад,
Бонги мургони чаман шӯъла кашад дар гулшан,
Сахт ношодам агар шоҳи гул
Хушк аз гунҷаи овоз шавад.*

Маъноӣ бадеес, ки дар пораи зайл омада, аз андешаву эҳсоси дақику хонданӣ фароҳам шуда ва шоир дар ҳамин арса хунари шоирӣ ва ҳаёлпардозии худро хело зебо қаламдод мекунад. Ӯ дар ин қитъа тавонистааст ба шоҳи гулу гунҷа забони гӯё эҳдо кунад.

Аслан достони «Санги ман – алмос» лабреси таманниёту ниёшҳои ширину шевои башарист. Ва манзури шоир танҳо ба мақсади нек расидан ва зиндагии осудаҳолонаи мардумист. Ӯ орзу дорад ба ҷое биравад, ки эҳтироми ҳамдигар бошад, инсонҳо ҳамдигарро дӯстдоранд, шаҳре бошад, ки пур аз меҳрубониву вафодорӣ...

*Хоса, шаҳре ки ба вақти дидор,
Рӯи ду дасти дароз*

*Гул қунад шоҳаи гулҳои гулобии «Салом»,
Ва касеро набувад санг дар зер багал.*

Воқеан, устод Аскар Ҳаким дар достонаш, ба пиндо-ри ман, ончунон бо шеър омехта шуда, ки кулли уқдаҳои дарунияшро берун кашида, эҳсоси рӯҳпайвандӣ ва зебопа-растиро дар дили хонанда бедор намуда ва муҳити зинда-гонии имрӯзаашро бо дарду шодихоҷаш бо масоили иҷти-моӣ пайванд зада:

*Лек гоҳе аҷаб аст,
Як қунад дил ба дами тафсонаш
Ё зи бедодии дардаш сӯзад,
То яке зумраи бекора саворанд дӯши инсоф
Ҳамчу бар пушти харе,
Харсаворон ҳама якбора шуда «Ҷип» савор.
Пои инсоф, ки ланг аст имрӯз,
Ланги инсоф нишинад бар «Ҷип»...*

Билохира, шоир хуб дарёфта, ки гавҳари аслии шеър ишқ аст, ишқе ки инсонро то ҳаққонияти зиндагӣ мебарад, ишқе ки инсонро комил карда, ўро то ба осмонҳо мерасо-над ва ба фариштагон наздик мекунад. Ба ин пораи шеър муттаваҷҷ мешавам:

*Дили ман мехоҳад,
Чор ҳангоми табиат, ки замони ишқ аст,
Ҳама ошиқ бошем,
Ҳама дар қӯи муҳаббат мирем.
Ҳама дар шахри муҳаббат абадан зинда шавем!*

Чӣ таманнои хучистае!

Соли 2001

Дуктур Сайд Алии Мӯсавии Гарморӯдӣ,
шоир, Эрон

«ХЕЗАД АЗ ҲАНҶАРАИ ФОҲТА ОҲАНГИ БУЛҶРИНИ САҲАР...»

Дӯсти шоирам чаноби оқои Аскар Ҳақими азиз!

Манзумаи «Санги ман – алмос»- и Шуморо ба диққат хондам ва лаззат бурдам. Ҳам забони Шумо дар ин манзума фаҳимтар аз шеърҳои пешини шумост ва ҳам таҳайюл, ки аз аносири аслии шоирӣ аст, дар он бориқтар ва нозуқонатар аст. Дар Эрон ҳам ин навъ манзумасароӣ ва дар ҳамин ҳаҷм ва бо аҳдофе мушобех ба он чӣ Шумо дар ин манзумаи зебои худ гуфтаед, дар муосирон собиқа дорад. Нимо «Афсона»-и худро ба ҳамин сабк гуфтааст, аммо албатта, «Афсона» комилан мавзун аст.

Баъд, Аҳавон, Шомлу, Меҳрдоди Авасто, Сиёвуши Касроӣ ва Ҳамид Мусаддиқ ва бисёр касони дигар, манзумаҳои баланд дар авзони нимоӣ (монанди манзумаи Шумо) ва ё дар авзони классик ва ё ҳатто дар шеъри бевазн ва озодадоранд.

Ман гумон мекунам, агар сари он доред, ки онро ба чоп бисупоред ва махсусан, агар меҳоҳед, дар Эрон нашр ёбад, беҳтар аст бархе луғоти маҳаллии он, мисли патакреша, шудгор ва испор ва амсоли онҳоро дар зернавис маъно кунед. Ман сайъ кардам, миқдоре аз онҳоро барои Шумо дар нусхае, ки ба ман дода будед, анҷом диҳам. Даст марезод. Иншоаллоҳ муваффақ бошад.

89/13/16

Сайидалии Сайид,
адиб

ШЕЪРЕ, БАЛАНДТАР АЗ КАҲКАШОН

Устои мо Аскар Ҳақим шеъре бисёр баландпоя гуфтаанд бо унвони «Замини сабзи боварҳо», ки эҷод шудааст ба марде ҳам бисёр дар пояи баланди маънавӣ Абдурахмони Абдуманнон. Мутолиаи ин шеъри эҷозманд чашмаи ифтихори дилхоро ба хурӯш меорад, хосса он дилро, ки агар вучуди он дар фарҳанги ориёӣ ва хуршеди гарми зардуштӣ аҷодан иртиботе дошта бошад. Исботи ин ҳарфҳо шарҳе азим меҳаҳад. Чунки шеъри муаззамро исботи азим ва исботи азимро майдоне боазаммат бояд. Ҳоло ки мо дар чаҳорҷӯбаи чаҳор варақ танг омадем, тафсири мухтасаре бар ин шеър медиҳем, ки умед аст хонандаҳо бо мо ҳамовозӣ пайдо намоянд. Дуруст аст, ки тафсири ин шеър аз Каҳқашонҳо баландтар аст вале маъзарати мо бар ин мемонад, ки ин шеърро тикка-тикка дар пешорӯйи хонандаҳо қарор бидиҳем ва мухтасаран бигӯем, ҳар чӣ мегӯем. Инак он шеър.

Замини сабзи боварҳо.

Унвони ин шеър дарак аз он медиҳад, ки шоир ва ниёкони қадимии ӯ дар сарзамине будаанд ва ҳастанд, ки он сарзамин сарсабзи ҳамеша аз боварҳо будааст. Аммо он боварҳо кадом боварҳост? Чӣ гуна боварҳост, ки сарзамини шоирро дар сарсабзии ҷовидонӣ қарор додаст ва аслан ҳамон сарсабзӣ худ чӣ сарсабзист? Ин ҷо ғараз аз «боварҳо» гуфтани шоир пеш аз ҳама ифодаи мафҳуми Имон аст. Вале имон ба чӣ? Имон ба зоте, ки ягона аст, холиқи ҳамаи чизҳост ва сухани ӯ мабдаи тамоми ақлҳо, фарҳангҳо ва забонҳост. Агар бар мардуме ҳамчунин имкон набошад, мақом ва маконе, ки онон зиндагӣ мекунанд, обод

нест ва сарзамине, ки дар он сукунат меварзанд, сарсабз нахоҳад буд. Ин ҷо шоир сарсабзии фарҳангиро дар назар дорад варна замин бе мо ҳам сабз аст... Аммо «боварҳо»-и шоири мо Имони мукамалест ба Худои ягона, он Худое, ки бо забони қадимии ниёкони шоир китобе фиристодааст бо номи Авасто, бар ҷаҳониён пайғамбаре додааст бо номи Зардушт. Ин аст, ки шоири бузургвори мо Аскар Ҳаким дар тиккаи аввали ин шеър мегӯяд:

*Ҳарф меҳоҳам занам аз сарзамини хеш,
Ҳар ҷӣ мегӯям вале з-ин хок ҳарфи осмон ояд.
Баски ин марзи гиронмоя, ки мояш пой мемонем,
Дигаронро Қаҳқашон ояд.*

Оре, ҳар гоҳ, ки шоир хоҳад аз сарзамини хеш суҳан гӯяд, аз он сарзамине, ки Имони Илоҳӣ дар он сабз шудааст, ба дурустӣ ҳарфи осмон ояд. Чаро ки дар ин сарзамин аввалин бор фарзандони Одам дар сурати қавме мукаммалу мутамаддин ва дар сурати муштарақ Худойро бо ягонагӣ шинохтанд ва онҳо ориёӣ буданд ва онҳо буданд, ки «Худойномак» навиштанд ва аз Худой ҳарф мезаданд, аз Худое, ки дар дилҳои эшон буд ва баландтар аз ҳафт осмон қарор дошт. Ин аст, ки дар сарзамини шоир ҳар кӣ суҳан гӯяд, аз ҳар мушти хоки он ҳарфи осмон ояд, осмоне бисёр баланд, осмоне Худойӣ! Ҳақ аст, ин замин, ки шоир по мегузорад, бисёр гиронмоя аст ва бар фарзандони дигар ин замин он қадар тобандагӣҳои баланд дорад, ки Қаҳқашонро монад. Ин аст, ки шоир дар тиккаи дигари шеър мегӯяд:

*Чаши мо дар ҳар нигоҳе мехурад бар кӯҳ,
Чун ҷаҳони мо уфуқхат нест, шоқулист.
Сарҳади марзаи на дар дарёву на дар рубъи маскунест,
на дар дашту на кӯлест,*

*Дар савоӣи ҳафт гардунест.
Шоиронаш ҳам бад-ин вачҳ осмониянд,
Гарчи рӯӣи ин ҷаҳон худрӯӣ месабзанд,
Онҷаҳониянд.*

Табиист вақте шоир мегӯяд, ки ҳар нигоҳи мо бар кӯҳ меҳурад, чаро ки ин сарзамин мақоми пастиҳо нест, балки сарзамини кӯҳҳои сар ба фалак кашида ва сарзамини баландихост, мисли боқии ҷаҳон уфукхат набуда, балки шоқулист, рост аст, баланд аст, дуруст аст мисли хате, ки болобаланд аст... Дар ин сарзамин ҳар ҷо, ки нигоҳ афканӣ кӯҳҳои рости сар ба осмон - ба ҷойгоҳи Парвардигор саркашидаро мебинӣ, ки дар он ҷойгоҳ Арш аст, Курсӣ аст, Худоест яккаву Парвардигорест ягона. Дар ин сарзамин ҳамагӣ ба ростӣ офарида шудааст, ҳама чизи он росту дуруст аст, рост мисли ҳарфи Алиф. Ин ҷо, ки сухан аз Алиф омад, бояд чун муфассири тафсири «Зарнигори Валӣ» би-гӯям, ки аз ҳамаи ҳарфҳо Парвардигор Алифро дӯст доштааст, чароки Алиф росту баланд ва ифодаи иқомат ба зоти поки вай ва дуруст дар муҳаббати бепоёни ўст, чалла чалолаҳу! Ин аст, ки зоти Илоҳӣ Куръони каримро бо Алиф оғоз карда ва бо Алиф анҷом додааст. Ҳамон Алиф, ки мисли кӯҳҳои сарзамини ориёии шоир росту дурустанд. Дуруст аст, ки ҳарфи Дол ҳарфи рукӯъ ва ҳарфи Нун ҳарфи сачда аст. Ин ҳарфҳо низ мақома доранд. Аммо дар шакли Дол ва рукӯъ ҳамидагӣ ҳаст ва дар Нуну Сачда педидагӣ. Ин Алиф аст, рукӯъ мисли қомат баланду рост ва хусни дилпазире дорад, Худо ҳам инчунин шакл ва қарорро чи дар намоз ва чи дар офаридаҳояш саҳт дӯст медорад. Сарзамини шоир пур аз чунин кӯҳҳои рост мисли Алифанд ва ҳадди анҷоми онҳо дар мақоми осмонҳо, дар мақоми Парвардигор аст на дар дашту кӯлу дарёҳо ва на дар қадом рубӣи масқуни дигар. Аз ин хотир аст, ки шоирони ин сарзамин гарчи рӯӣи ин ҷаҳон худрӯӣ месабзанд шоирони

осмонианд, балки аз ҷаҳоне дигаранд, онҷаҳонианд!

Шоир давом медиҳад:

*Хоки моро аз азал андозаи тангу фарохӣ нест,
Хоки моро то абад тафсиру андоза баландоист.
Дар чунин хоке, ки дар ҳар зарраи хеш осмон дорад,
Метавон оё ба ҳадди хоку меъёри заминӣ зист?
Ман намедонам вале медонам ин ҷо хокпош ар ҳаст,
Дил саройи ишқи гардунаш набошад, нест.*

Ин ҷо шоир муътақид аст, ки хоки ниёкони ўро ба тангӣ ё ба фарохӣ андозагирӣ намекунанд. Чароки андозаи ин хок баландихост ва ҳар зарраи он осмонест бопахнову беохир, балки осмоне дорад бо авҷову рангхovu исторахову Қаҳқашонҳои худ. Пас, киёнанд он авҷҳо? – Авҷҳои тафаккури ориёӣ! Киёнанд он рангҳо? – Рангҳои чашмнавози Монӣ! Киёнанд он ситораҳо?...—Магар мардони ориёии ин сарзамин дар осмони тамаддуни инсонӣ ситораҳои ҷовидонӣ нестанд, ки то ба имрӯз медурахшанд ва худ навиштани танҳо номҳои муаззами онҳо фарогирӣ садҳо китоб аст?! Оре, ин родмардони мисли осмонҳо баландмартабаи сарзамини шоир ҳар яке Қаҳқашонест, ки дар вусъат ва мақомҳои хеш ҳамеша қоиманд! Ҳамин андешахост, ки устоди мо Аскар Ҳаким аз худ мепурсад: – Метавон оё ба ҳадди хоку меъёри заминӣ зист? Ва худ ҷавоб медиҳад, ки: «Оре, дар сурате, ки ин ҷо марде бошад хокпош, рӯёнанда, ҳаётбахш ва парваришдиҳанда, он ҳам агар дар дили он мард «ишқи гардунӣ», ишқи осмоние бошад. В-арна мумкин нест! Ва ин ҷӣ ҳарфи зебоест, ки шоир гуфтааст!!!

Дар идомаи шеър мо мебинем, ки шоир гарчи сайр дар осмонҳо дорад, аммо пойи худро аз ин сарзамини аҷдодии худ нақандааст. Ва ин маъниро чунин тасвир медиҳад:

Аз пайи хеш ӯ барад бар авчи гардунҳои гардонам,
 К-аи наёрам бар замин дигар фуруд оям.
 Шоирон ҳарфи баланд аз моварои осмон ҷӯянд,
 Ман вале бар хоки ин манзар фуруд оям.
 То ба ҳарфи хомуши води-и гӯшамро фаро орам,
 Вожаҳои рӯдҳоро бишнавам дар вежапардозӣ,
 Гӯш бар хоки таҳаммулбор бигзорам,
 Оядам аз Зардуҳишту Маздаку Мони-и овозе,
 Баски хоки покашон ин ҷост,
 Сачдагоҳу зинаи афлокашон ин ҷост.

То ҷаҳон боқист, фармудаи он неқфар боқист,
 Дар се дастураи: нақўтиндору гуфтору нақўкирдори зардуштӣ.
 Дар ду олам ҳам нахоҳӣ ёфт ҳамсонаи,
 Бигзарад сад пушт агар ҳам баъди сад пуште.

Дигар он, к-ӯ

ҳар киро бо ӯ баробар буд,

бародар хонд,

То сухан аз маздакият ронд.

В-он дигар з-инсониву фарҳанг

Тоza нақши монавӣ овард дар Аржанг.

З-ин ҳама фарҳанги тоҷик ориёнфар монд.

Ин ҷо ба устоди мо, Аскар Ҳаким, аҳсант мегӯем!
 Чароки хоки аҷдодии худро вақте ба тасвир мекашад, аз
 «ҳанҷараи ҳар ҳарфи он» санои он сарзамин меояд, ки пай-
 ваства ба осмонҳост. Ҳоло барои шоир фарқе надорад, чи
 аз осмон бигӯяд, чи аз хоки аҷдодии хеш. Чунки:

Шоирон ҳарфи баланд аз моварои осмон ҷӯянд,
 Ман вале бар хоки ин манзар фуруд оям.

Ва шоир ин баландиҳои осмонии хоки ватанаширо чунин шоирона ба ҳамагон ошкор месозад, ки чун ба ин хок гӯш андозам, аз ҳар зарраи он вожаҳои рӯдҳо дар вежапардозианд (тасвире бисёр шоирона) ва овози Зардушту Маздаку Мониро мешунавам, чунки турбати пок ва сачдагоҳи ба сӯйи Парвардигори ягонаи онҳо, ки ба сӯйи афлок хати тиллоӣ дорад, дар ҳамин ҷост. Гузашта аз ин, хоки аҷдодии шоир он саҳифаи ҷовидонии таърихи башар аст, ки беҳтарин таълимоти зардуштӣ «пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек»-и он дар рӯйи он сабт шудааст ва дар ин хок ба ҷуз мардони нек аз он пайғамбар ҳампуште, фарзанде, пайраве нест ва нахоҳад буд ва ҳар касе ҳам баръакси ин аст, нохалаф аст, аз он пушт нест! Чунки таълимоти зардуштӣ мақоми бародарӣ ва баробарист, мақоми баланди инсонияро фарҳангист, мақоми нақшҳои зебои Монӣ-Арисот аст, мақоми фархундаи тоҷики бонанг аст!!! Ҳоло ба ҳарфҳои устои бузургвори мо гӯш андозед, ки аз сайри таърихии динии сарзамини муқаддаси хеш ба чӣ хулосаҳои зебое меояд:

*Эй замини сабзи боварҳо,
Решаҳоят сабз бас дар оби имон асту кавсарҳо,
Чун ту ислом оваридӣ, дидам ислом инчунин бояд,
К-аз мусалмонию ту имрӯз худ Оли Муҳаммад(с)
ҳам ба ваҷд ояд.*

*Ҳамди исломат, ки ҷуз исломи некӣ нест,
Рӯдакию Мавлавиятро назари одамият кист?!
То расад насли башар бар ҳадди инсонӣ,
Боядаш омӯхт аз ин ҳар ду мусалмонӣ.
Чун тавон гуфтан варо наъту сано дигар,
Он, ки ўро нек нек асту бадаш аз нек некӯтар.*

Шоир дар ин тикка низ боз ба сарзамини ориёии хеш, ки сарсабз аз боварҳо ва Имон ба Худои яккаву ягона

аст, бармегардад. Аммо ин бозгашт вусъати дигар дорад. Ў мегӯяд ва таъкид месозад, ки решаи ин «сабз буданҳо» ба ғайр аз Имони комил боз рафтаву таршуда дар Кавсар аст. Ин сухан маънои онро дорад, ки то омадани Ислом ба сарзамини шоир мардуми ориёии он аз таълимоти Зардушт барвақттар аз арабҳо хуб медонистанд, ки Имон ба Худои ягона ва Ҳавзи Кавсар чист. Ин мафҳумҳои исломӣ мафҳумҳое буданд, ки мардумони сарзамини тоҷикон ҳазорҳо сол қабл аз арабҳо фарогирифтаи онҳо буданд. Қисса ва ривоятҳои таърихӣ гувоҳи онанд, ки аз наздикони Расули Акрам(с), ки оли ӯву хешовандонаш буданд, чун ба сарзамини форсҳо омаданд ва хоستانд онҳоро ба ислом даъват намоянд, ба шигифтҳои азиме дучор шуданд.

Вақте мегуфтанд «Ислом биоваред!» аз онҳо мепурсиданд:

– Ислом чист?

Мегуфтанд:

– Ислом имон овардан аст ба Худои ягонаву беҳамто.

Тоҷикҳои ориёӣ посух медоданд:

– Мо ҳам Худоеро мепарастем, ки яккаву ягона аст, холиқи беҳамтоест, фариштаҳо дорад, биҳишт дорад, Кавсар дорад...

Дини мо ҳамон дин аст, ки шумо мегӯед.

Мубаллиғони Ислом, ки аз Оли Расули Акрам буданд, дар шигифт мемонданд ва ҳамон замонҳо аз пайгамбари Ислом пурсида буданд:

– Ё Расули Акрам(с) Маҷусиҳо киёнанд?

Расули Худо гуфта буд:

– Маҷусиҳо парастандаи Худои ягонаанд, онҳо бародарони моанд, онҳо мусалмонанд. (Иқтибос аз «Саҳеҳи Бухорӣ» - С.С.) Ин буд, ки Расули Акрам(с) ба ҳазрати Имом Ҳусайн иҷозат дода буд, ба Шаҳрбонуи духтари шоҳи Форс Яздигурди 111 издивоҷ намояд, ин аст, ки на-берағони пайгамбари ислом ба форсӣ ҳарф мезаданд, чун-

ки забони модариашон буд, ин аст, ки ҳадиси саҳеҳи Расули Акрам (с) аст, ки: «–Забони аҳли биҳишт арабист ва форсии дарист.»...Оре, ин аст, ки вақте Рӯдакиву Мавлавӣ ба ҳамди Худо ва наъти Расул(с) пардохтанд, ҷаҳониёро ба ҳайрат оварданд, бисёр мардумоне дар ҷаҳон ва боз худи арабҳо низ аз ҳамчунин мардони ориёӣ мусалмони ҳақиқиро фаро гирифтанд. Чаро ки аҷдоди ин мардони пок ҳазорҳо сол қабл аз арабҳо бо Парвардигори бешарику беҳамто ошноӣ доштанд, тариқи гуфтани ҳамду санои холиқи якторо омӯхта ва омӯзонида буданд. Гоҳе дар таърих барғалат гуфтаанд, ки арабҳо сарзамини форсиёро забт карданд ва дар ҳар хонаи тоҷик араби аскареро зӯран гузоштанд, ки бар онҳо ислом омӯзанд. Ин ҳарф тӯҳмате беш нест! Балки тоҷикҳо бар ҳар хона араберо зархарид оварданд ва аз онҳо забони арабӣ омӯхтанд, то Қуръонро фаро бигиранд. Варна он араби аскари зархарид ғайр аз забони арабӣ чизеро аз Қуръон фаро гирифта набуд ва то ин ки ба замини ориёӣҳо омада буданд, Қуръонро бо он ҳама азамат фаро гирифта наметавонистанд. Барои ин ба он мардум вақт лозим буд ва он вақт бояд зиёда аз ҳазор сол мебуд. Ин гуна вақтро ва ин гуна таҷрибаи осмониро аҷдоди шоири халқи мо Аскар Ҳаким дошт ва ин буд, ки онҳо дар як муддати кӯтоҳ Қуръонро ва забони онро фаро гирифтанд ва ҳақиқати онро пештар ва бештар бар ҷаҳониён муаррифӣ намуданд ва табиист, ки дар ҷараёни ин гуна ҳаракат Оли Расули Акрам(с) дар шигифт мемонданд. Мақсади шоир низ ифодаи ҳамин маъноист, ки моро ба сӯи ифтихороти миллӣ ва аҷдодӣ мекашад.

Аҳсант ба вай!

Тиккаи охирини шеърро устои мо чунин ҳусни анҷом мебахшад:

*Эй диёри кӯчаки аз чор дарё ҳам фарохотар,
Ҳар ваҷаб хоки азизатро баландиҳои ин мардон*

*Кард гардуни баландахтар,
К-ин мани сарводагӯ дар ҷустуҷӯи ҳарфи шоёнат
Мезанам акнун ба авчи ҳафт гардун сар.*

Оре, сарзамии ориёии тоҷикӣ имрӯз кӯчак аст. Аммо ҳар чӣ кӯчак аст, азизу ноёб аст! Шоир онро аз вусъати чаҳор укёнус васеътар медонад ва дуруст ҳам мекунад. Чаро ки ҳамчунин мардони таърихӣ, ки дар боло гуфтем, ҳар ваҷаб хоки ин сарзаминро болотар аз ахтарҳои гардунҳо бурдаанд ва имрӯз шоирони он дар ҷустуҷӯи ҳарфи шоёне дар боби ин хоки муқаддас ва ин гуна родмардони баландмартаба ба авчи ҳафт гардун сар мезананд... Шоир устоди мо низ ба чунин гардунҳо сар задааст ва чунин шеър бо номи «Замини сабзи боварҳо» ба бор овардааст... Мо аминем, ки ин шеър шоёни ин сарзамин аст! Шумо чӣ?

Мардон Неъматзода,
адабиётшинос

СЕҶРИ СУХАН

(Мақоми байт, рубой ва дубайтӣ дар назми шоир)

Намудҳои минҷури назм – байт, рубой, дубайтӣ чун падидаи деринаи назм дар эҷодиёти як зумра шоирони баркамолӣ мо, баҳусус Лоиқ, Қутбӣ, Гулназар, Аскар Ҳақим ҳамчун рукни муҳими назм ва ҷинси лирикии он шинохта гардидааст. Аз ин лиҳоз эҷодиёти Аскар Ҳақим ҷолиби диққат ва сазовор ба таҳқиқ аст.

Аскар Ҳақим шоири тавоноӣ рубоисарост. Рубой, ки аслан жанри эҷодиёти лафзии халқ аст, ҳиссу тафаккури гуянда ва шоирро дар шароитҳои гуногуни таърихӣ ва ҳаёти воқеӣ инъикос намуда, ҳамчун воситаи баёни афкор дар шакли бадеӣ мақоми хоса дорад.

Аскар Ҳақим ҳамчун шоири ҳассосу мутафаккир имкониятҳои хуби ин жанрро ба назар гирифта, бемайлон ба он муроҷиат кардааст ва, хушбахтона, тавфиқ ёфтааст.

Рубоӣҳои А. Ҳақим аз ҷиҳати мавзӯӣ доманфарох буда, бештар фалсафамаънианд. Аз байни онҳо рубоӣҳоро дучор меоем, ки дар сабку услуб дар пояи шеъри классикӣ эҷод гардидаанд:

*Инсон, ки нару боли худ аз хок гирифт,
Гардид бузургу хеш бебок гирифт.
Чун дар дили ӯ меҳри Замин танг омад,
Паҳной бичусту роҳи афлок гирифт.*

Қиссаи аз хок офарида шудани инсон, ки санъати талмеҳ буда, аз санъатҳои волои назми классикӣ, маъноро хеле барҷаста ва хотирнишин гардондааст. Дар ру-

боии фавқ мазмунан комёбиҳои илму техникаи имрӯза ба назар аст ва ба қадамҳои аввалини фатҳи коинот ишора карда мешавад. Ҳамчунин ин рубоӣ ишорагари масъалаи ваҳдати вучуд низ мебошад, ки файласуфони бузурги шарқ ба он талош доштанд.

*3-асрори вучуди одамӣ ҳайронам,
Донам дили худро, дили мардум донам.
Хуриед ситода дар мақомаи ба фалак,
Ман мисли Замин гирди худ гардонам.*

Дар оҳанг ва мухтаво, ин рубоӣ, ҳамрадифи рубоии машхури «Асрори азалро на ту дониву на ман» -и Ҳақим Хайёми Нишопурист. Ҳамоно ягонагии мазмуну оҳанг дар рубоӣҳои Аскар Ҳақим ва классикон далелест раднашаванда. Масалан рубоии А. Ҳақим:

*Меқӯш ба зиндагӣ, ки обод шавӣ,
Аз банди тасарруф ҳама озод шавӣ.
Инсонӣ агар ҳеҷ нашояд, ки ба умр,
Монанди саге ба устухон шод шавӣ. –*

ба байти зерини Соибӣ Табрзӣ пайванди монандӣ пайдо намудааст.

*Ин нокасон, ки фахр ба аҷдод мекунад,
Чун саг ба устухон дили хеш шод мекунад.*

Аскар Ҳақим дар назми хеш на танҳо аз шакли рубоӣ, балки аз оҳангҳои халқии рубоисароии фолклорӣ ба таври кофӣ истифода кардааст. Дар ин қабил рубоӣҳояш А.Ҳақим аз таъбирот, ибораҳои рехта, зарбулмасал ва мақолҳои халқӣ истифода намуда, бо ин майдони халқияти асарҳои хешро фарох кунонидааст.

*Аз роҳи ҷаҳон роҳи туро пай гирам,
Аз ном ба ҷуз номи туро кай гирам?
Аз умр кучо фурсати дигар талабам?
Фурсат хоҳам, ки пеши поят мирам.*

Ё:

*Бе тири нишонгир чӣ оӣ ба шикор?
Бе азми ҷаҳонгир чӣ оӣ сари кор?
Бо мардии худ агар ҳамият дорӣ,
Ё дар таги ор мир, ё дар сари дор!*

Рубоӣҳое вомехӯранд, ки саропо аз зарбулмасалу мақолҳо фароҳам омадаанд:

*Мушикил набувад, ки ҳеч осон нашавад,
Дарде набувад, ки ҳеч дармон нашавад.
Гар баҳр нашӯрад, бишавад мурдобе,
Инсон набувад, агар баисён нашавад.*

Қобили қайд аст, ки тамоми зарбулмасалу мақолҳои истифодакардаи шоир дар ду услуб: айнан ва мазмунан вомехӯранд ва санъати ирсоли масал дар ашъори А. Ҳаким ҳамон вазифаеро адо кардааст, ки он дар сухан дорад.

*Парварда шудем дар дили уқёнус,
Аз об баромадему дар хок шудем.*

(Мисраи дуҷум бо назардошти рубоии Хайём санъати ирсоли масал аст).

Машхуртарин санъат дар рубоӣҳои халқӣ рамз аст. Мақоми ин санъат дар рубоӣ, байт ва дубайтиҳои шоир низ коста нагардидааст.

*Навмед шавам, туй умеди дили ман,
 Аз рӯзи хуше туй умеди дили ман.
 Зогони сияҳ гирди сарам чарх зананд,
 Зуд ой, кабутари сафеди дили ман!*

Хушбахтона, байт ҳамчун шакли шеърӣ ва яке аз машхуртарин намуди лирикаӣ халқӣ дар эҷодиёти шоир А.Ҳаким низ мақом пайдо кардааст. Аз нахустин мачмӯҳояш («Раҳнавард») шоир ба ин рукни назм, яъне байт мурочиат намудааст...

*Гар шавад ҳар рӯз ҷоғардон дарахти борвар,
 Ё зи реша хушк гардад ё ки монад аз самар.*

...Мақоми дубайтӣ, ки ин намуди шеърӣ низ баромади фолклорӣ дорад, дар назми шоир А.Ҳаким на камтар аз рубоист.

Дубайтиҳои шоир аз рӯи миқдор ва чандомади худ дар эҷодиёти ӯ баъд аз рубоӣ меистанд. Аз рӯи он ки бисёр шеърӯ қитъаҳои ӯ дар вазни дубайтӣ гуфта шудаанд, ин шакли шеърӣ минҷурӣ дар назми шоир, бешак, ояндадор ба назар мерасад...

*Туро дидам, заифу хастаҳолӣ,
 Ки дунёят шуда чун саҳна холӣ.
 Замон худ коргардони ҳаёт аст,
 Бигардонад туро нолӣ, нанолӣ.*

* * *

*Маро аз баҳси мардум дил гирифта,
 Ки чамъе хеширо оқил гирифта.
 Така дӯшидаву беде шинонда,
 Аҷаб дорам, ки ҳам ҳосил гирифта.*

Хулоса, байту рубоӣ ва дубайтӣ, чун шаклҳои маъмули назми лирикии халқӣ ва китобӣ, дар эҷодиёти як зумра шоирони адабиёти шӯравии тоҷик, дар марҳилаҳои гуногуни таърихии он, ҳамчун намудҳои мувофиқи жанри адабӣ қорбаст гардидаанд. Ин намудҳои минъатурии назм, қатъи назар аз ғунҷоиш ва имкониятҳои жанриашон, тавонистаанд воқеияти ҳаётро ба тасвир гиранд.

Аскар Ҳақим ба ин пайроҳаи эҷодиёташ қадам ба қадам пеш рафтааст. Маҷмӯаи «Рӯзи умед» (1990) барои шоир қуллаи баланди нумӯ ва инкишофи ин жанрҳост. А.Ҳақим аз ибтидои мурочиат ба ин намудҳои хурди назм дарёфтааст, ки рубоӣ, дубайтӣ ва ниҳоят байт шаклҳои хеле мувофиқи баёни ҳиссу ҳаяҷони одамӣ ва ифодагари мазмунҳои баланди лирикию фалсафиианд. Бахусус, рубоӣ ва дубайтӣ бо табиати жанриашон, пеш аз ҳама, ифодагарӣ эҳсосоти қалбию рӯҳонии инсон мутафаккир аст...

Санъату воситаҳои тасвири бадеии рубоию дубайтиҳои А.Ҳақим фаҳмрас ва маънипардоз буда, моро ба олами нафосату зебоии сухан ва калом бадеъ ошно ва дилбаста месозанд.

Тоҷибой Келдиёров,
номзади илмҳои филологӣ

ШЕЪР – ЧУН МАҲСУСИЯТ

Устод Аскар Ҳаким яке аз рӯшантарин чехраҳои адабиёти муосир ба ҳисоб меравад. Ӯ шоирест, ки фалсафаи зиндагиро дар рамзҳои шигарфу зебо, ҳарфҳои воло хидмати шеър овардааст. Дарди меҳану миллат, ишқу ормон ва ирфон дар андешаи ӯ зиндагии шоирона дорад. Шоирест, ки манаш бо шеъраш пайванди ногустани дорад. Аскар Ҳаким ҳамонест, ки дар оинаи шеър дилашро чун офтоб овардааст. Ва ин оина абадӣ дили офтобияшро бо чило ва нур ба хидмати халқ равон хоҳад кард. Ҷои тардид нест, ки Аскар Ҳаким дар адабиёти муқаддаси мо мақоми мучаллои хешро дарёфт кардааст. Аскар Ҳаким чун шеър гуфтан, мунаққиди тавоноӣ варзида аст. Аз ин рӯ шеъри санҷида ва мондагор дар абадияти адабиёт мегуяд. Ӯ суҳангӯест, ки офтобу гулу гиёҳро, баҳори рӯҳро рӯи дафтари хеш овард ва онро ба хидмати замони воғузошт. Шинехти ин офтобу гулу гиёҳ нигоҳу завқи солим мебоҳад.

Дӯст доштани ӯ хоки диёр, эҳтирому азиз ҳисобидаани ҳар гулу хори кишвар ва шукргузори ба Ватани маҳбуб аз муҳимтарин ҷанбаҳои шеъри устод Аскар Ҳаким мебошад. Шоир дар шеърҳои ба Ватан ва муқаддасоти он бахшидаи худ вучуди худро узви Ватан ҳисоб мекунад;

*Тоҷикистон, ӯ хокам ӯ хоки поки туст,
Ту маро ҳам ҷои ҷон, ҳам ҷои дил, ҳам ҷои ҷашм.
Ман қадам чун мениҳам, дар зери поям хоки туст,
Гарди хокатро табаррук мениҳам болои ҷашм.
Гар касе як гарди ту дар баҳру бар гум мекунад,
Ӯ на танҳо гарди хокат, балки сар гум мекунад.*

Қаҳрамони лирикии шеърҳои ватандӯстонаи устод Аскар инсонест, ки гилашро аз обу хоки Ватан сириштаанд:

*Хоки одамро, ки шӯриданд бо хоки Ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо хоки Ватан.
Пур шавад рӯзаи, кашад сӯяи варо хоки Ватан,
Баски ҳаст ӯ з - обу хоку оташу боди Ватан.*

Аз ин рӯ, ғаму шодии Ватан ғаму шодии шоир буда, дар ободии дунё саодати худро дармеёбад ва хидмати Ватанро қарзи фарзандии хеш медонад.

Қироати чунин шеърҳо барои бедор намудани хисси ифтихору садоқати ҳар фард ба кишвар ҷои тардид надорад, зеро шоир бо қалами равон ва нерӯи сухани сеҳрофарини хеш қалби моро ба шӯр меоварад, вучудамонро саршор аз муҳаббати Ватан мегардонад. Дар шеърҳои устод Аскар тасвири ватандӯстӣ бисёрпахлӯ буда, шоир гоҳо барои ифодаи мафҳуми «Ватан» мафҳуми дигарро низ ба таври маҷоз ба кор даровардааст. Чунончи, дар шеъри «Дарё, маро бигир...» вожаи зебои «дарё» барои ифодаи мафҳуми «Ватан» омадааст:

*Дарё шитоб дораду амвоҷ дар бараиш
Ҳамрозу ҳамдам аст.
3-ин умри даргузар ба ман оне, ки мерасад,
Танҳо ғаму ғам аст.*

*Дарёи дардам аз бори сарчӯи осмон.
Оғоз мешавад.
Чун мерасам ба сарғаҳи ғамҳои худ, маро
Дамсоз мешавад.*

Ҳоло агарчи хониш дарё зи мо ҷудост,

*Дарёям ибтидоист,
Дарёям интиҳост.*

Дар ин маврид мардум ба манзалаи «амвоч» тасвир ёфта, ки аз табори дарёст. Таносуби маонии ин мафохимро шоир бар он поя устувор кардааст, ки «дарё» дар гӯиши адаби форсӣ тимсоли покиву софӣ будааст ва он аз нигоҳи ниёғони мо муқаддас ҳисобида мешавад.

*Дарё моро бубахш,
Дарё моро бубахш, агар модарам тӯй,
В-арна, бигӯй, модари ман аз табори кист?
Ман мавҷи рондаам, ки зи ту дур мондаам,
Дарё, маро бигир,
Дарё, маро бибар,
Ин шоири гариб писарандари ту нест.*

Масоили ваҳдату худшиносӣ низ чабҳаи ашъори ватандӯстонаи устод Аскар Ҳақимро ташкил медиҳад. Чунончи, дар шеъри «Чӣ кунам?!» шоир таърихи пурфочиаи халқи тоҷикро дардолудона ёдоварӣ намуда мегӯяд:

*Мекашиданд якеро чу ба дор,
Дигаре чӯбу расан овардем.
Амр шуд: Гӯр канед
Ва дар он гӯр бимиред ҳама!
Гӯр кандему ҳамоно мурдем.*

*Ба сари мурдаи мо ҳеҷ касе гиря накард,
Баски ҳар кас ба сари мурдаи худ мегиряд...*

Дар ин як пора шеъри кӯчак сузу сози гарони шоиронае нуҳуфтааст, ки ношӣ аз таҳаммули бори ғами миллат аст, гуфтори андакест, ки бори гарони маонӣ мекашад. Эҳ-

сосоти хонандаро ба таҳрик меоварад, мунтаҳо хонандаро сари дуруҳаи андешаҳо қарор медиҳад:

*Чӣ кунам?
Боз ба домони сиришк овезам,
Ё дигар наъразанон бархезам?!*

Ва мисраи сонӣ, ки роҳи интихобнамудаи хонанда ҳам ҳафт, мақсади шоирро низ ифода намудааст. Он хонандаро на ба таҳрибкориву чудоандозӣ, балки ба ягонагиву хештаншиносӣ, ҳамияту ҷавонмардӣ ва ифтихору дигар хисолати писандидаи инсонӣ даъват менамояд. Ин мароми шоир ва қаҳрамони лирикӣ аз «наъразанон бархестан» дар рубоии зер равшан ифода ёфтааст.

*Хуш ҳоли диле, ки сӯи дил дар сафар аст,
Дил ҷуставу дар мулки Худо дар ба дар аст.
Девор задан миёни дилҳо чӣ ҳунар,
Девор шикаста, дар кушодан ҳунар аст.*

Шеърӣ Аскар Ҳаким бо тасвири малеху зебо ва дилнишини худ махсусиятеро касб кардааст. Нигоҳи шоир ба ашёву ҳодисоти олам некбинона аст. Дар ашъори ошиқонаи шоир самимияти саршори шоирона ва тасвирҳои шигарф, ки танҳо махсуси эҷодиёти устод Аскар Ҳаким мебошад, ба назар мерасанд. Дар чунин шеърҳо дар баробари фаро гирифтани мазомини нозуки шоирона самимият мақоми аввалро ишғол намудааст. Чунончи, дар шеърӣ «Шаҳри меҳолуд» меҳонем.

*Ба шаҳрак мефарояд меҳ...
Ту гӯӣ бар сари бому дару кӯча
Дар ин дам садҳазорон даст дӯшад гови гардунро,
Ки дар як он*

*Шавад шаҳрак ба сони хурмаи шире,
Ки нашносӣ дигар аз ҳам ту дашту кӯҳу ҳомунро.*

Дар баробари ташбеҳоти дилангез ва таносуби қавии калом дар шеъри мазкур фикраи ба такрор омада, ифодагари самимияти шеър ва ҳусни баёни равон шудааст. Мукаррар омадани таркиби мазкур дар ҳар банди шеър ҳомили маънии навест; дар як маврид ҳамчун хабар, дар мавриди дигар чун таъкид омада, ба ҳукми силсилаест, ки аҷзoi шеърро ба ҳам мепайвандад.

Бояд гуфт, ки ин чанбаи ашъори устод А.Ҳақим ва баҳусус, тасвирсозиву маъниофариниҳои ӯ дар ашъори ошиқона хостори баррасиҳои муфассал аст.

Устод Аскар шоирест, ки ба замон ва офаридаҳои табиат нигоҳи некбиниона дорад. Қаҳрамони лирикии ашъори ошиқонаи шоир инсонии ошиқест, аз қисмат ризо, ки дар осмони гулобиранг ва даштҳои сабзи маҳмалпӯши орзуҳои шукргузори ғами ширини ишқ аст. Шоир мегӯяд:

*Онҷунонам бисирит Эзиди ин ҷону ҷаҳон,
Ки ба ҳар зарраи ман оламе аз ишқи ту аст,
Ғайри ширинии дарди ту чӣ орам ба забон,
Ки шаби бозпасин
Ман ба шукри ғами ишқи ту забон хоҳам баст.*

Фалсафаи зиндагӣ, минҷумла, ҳаёту мамот дар ашъори устод Аскар чилваи дигаре дорад. Шоир ба ҳар офаридаи зебо бо диди шоирона ва ба ҳар зухуроти номатлуби ҷомеа бо чашми таассуф менигарад, зеро дардҳои ҷомеа нахуст аз дили шоир мегузаранд. Чунончи, дар шеъри «Чӣ эҳсон», ки ба масъалаи фалсафаи ҳастии инсон бахшида шудааст, шоир ба «чашми кӯдакони гушна» ва «ҷисми ларзони кӯдакони лухт дар таги борон» нигариста, ба фарёд меояд, эҳсонии табиат дар сурати барфи сафед, ки тамоми

роҳу пайраҳаҳо ва бому кулбаҳои кӯхистонро сафедпӯш менамояд, аз нигоҳи шоир сиёҳист, ки оламо ба торикӣ мекашад. Шоир рисолати хешро дар сабук намудани бори дилҳо, заҳмати боғбони пир, умеду ормони пирони навмеде, ки аз ёди фарзандони нохалаф рафтаанду чуз умеди мурдани осон чизе надоранд, мебинаду ба тасвир мекашад, зеро ин заҳмату машаққатҳои башарӣ дар оинаи дили шоир рӯнамо гаштаанд. Шоир дар таҳайюр аст ва дард мекашад, аз сарнавишти инсон:

*Ки дар подоши он ранҷу машаққатҳо,
ки аз дунё кашад инсон
Нахоҳад ҳеч чизе аз ҷаҳон чуз марги осоне.*

Биноан, мисраҳои охири шеъри мазкур, ки ба тариқи суолу хитоб омадааст, ҳайрати инсонро дар баробари дунёи пурасрор ифода намудааст:

*Чӣ инсоне?!
Чӣ эҳсоне?!*

Ва ин калимот маъони зиёдеро дар худ фаро гирифта; ҳам нидои таҳайюр аст дар баробари сабру таҳаммули инсон, ҳам ифтихор аст, дар баробари рисолати ӯ ва билохира заҳрхандест ба сифлатабъиву дунии чархи гардун, ки дар баробари ранҷу машаққати инсон ба ӯ ақаллан марги осоне эҳсон намекунад. Зимни мафҳуми инсон дунёи пурасрори башар дар назар аст, ки «олами сағир»-аш хондаанд ва аз мафҳуми «эҳсон» ин ҷо мурод олами кабир аст, ки «ҳарфи муаммоест».

Бояд афзуд, ки дар шеъри мазкур мавзӯи ишқу муҳаббат бо фалсафаи зиндагӣ ва ҷавҳари одамият омезиш ёфта, ки он ифодагари тазодҳои ҳаёт мебошад. Дар ибтидо шоир мехоҳад сухан аз зебоӣ, парниёну дуру марҷон гӯяд

ва фасонаи ширини ишқ хонад вале қисмати инсон – олами сағир ӯро таи таъсири хеш қарор медиҳад ва ба табиини матолиби ормонӣ раҳнамун месозад. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки устод Аскар дар шеъри «Чӣ эҳсон?!» фалсафаи ишқро бо фалсафаи ҳастӣ ба канори ҳам овардааст ва дар ин ҷода куллан муваффақ шудааст.

Баррасии ҳамаи суvari хаёл дар шеъри устод Аскар Ҳаким дар ҳавсалаи як мақолаи кӯчак имкон надорад, ба-вижа, корбурди саноеи бадеӣ ва тасвирсозиҳои ӯ дар қолабҳои шеъри нимоӣ таҳқиқоти муфассалеро ниёзманд аст валлоҳу аълам биссаваб.

Парда Ҳабиб,
шоир

ШЕЪРЕ, КИ ҲАМЗАМОНИ МОСТ

Андешаҳо баъди базми шеърӣ устод Аскар Ҳаким

Алоқамандони сухан медонанд, ки чӣ тавр бо гузашти замон заминаи шеърӣ тоҷик нав гардид ва аз лиҳози услуби ниғориш шоирони тоҷик тозақориҳо карданд. Баъди Инқилоби соли 1917 устодони давр дар истифодаи шаклҳои шеърӣ ва мавзӯҳои иқдоми муҳим пеш гузоштанд. Мавзӯҳои анъанавӣ бештар ба мавзӯҳои мушаххаси замон, аз қабилӣ инқилоб ва бедорӣ синфӣ, навсозиҳои ҳаёти иҷтимоӣ иваз шуданд.

Пас аз ин ғазалу рубоӣ, қасидаю қитъа ва дoston рисолати нав касб карданд. Шакли навтариини ин давра ҷаҳорпора буд, ки гоҳ дар намуди маснавӣ ва гоҳ қитъа қофияпардозиаҷ мекарданд ва он дар адабиёти рус собиқаи дерина дошт. Ҷаҳорпораҳои навини адабиёти тоҷик дар назми классикӣ дар шакли қасидаҳои тавсифию манзаравие, ки шуароӣ қадим дар сифати ин ё он мавзӯ ё шахру вилоятҳо меғуфтанд, низ пешгузаштаи худро доштанд вале дар намуди пораҳои чормисраъ ҳоси замони нав маҳсуб мешаванд. Навсозиҳои шаклии Пайрав аз Маяковский маншаъ мегирифт ва пурра ҷанбаи иҷтимоӣ сиёсӣ дошт. Сатрҳои зинадори Ҳабиб Юсуфӣ аз ҷустуҷӯҳои эҷодиаҷ дарак меоданд. Бояд таъкид намуд, ки на ҳама аз пайи ҷунин ҷустуҷӯҳо навоарӣ буданд. Иддаи зиёде аз суханварон ба шеърӣ суннатӣ садоқат нишон меоданд.

Аммо ҷиҳати фарқкунандаи ҳамаашон он буд, ки саводи баланди касбӣ доштанд, забони адабиёро басо хуб омӯхта, дар истифодаи луғати забон маҳорати комил нишон меоданд. То солҳои 60-ум, ки ғасли нави шеърӣ

точик аз он оғоз меёбад, ин устодони пешин хунару санъати суханварӣ, маҳорати эҷодӣ ва анъанаҳои шеърро пас доштанд ва дар ҳамин замина ҷустуҷӯҳо ва навоварихои шоғирдони эшон шурӯъ гардид. Аз ҷумла Аминҷон Шукӯҳӣ дар лирика роҳи хоси худро пайдо кард ва андешаҳои нозуки қаҳрамони лирикиаш аз ҳадди маъмул берунтар по ниҳод ва қолабҳои маъмули адабро пас дошту дар баробари ин қолабҳои рӯҳию тасаввурро шикаст. Ошиқ дар шеъри Шукӯҳӣ озод аст, ишқи ӯ сунъӣ ва сохтаю бофта набуда, ба таври бесобиқа табиист.

Шукӯҳиро барои дӯстдорони сухан шоир ва мунаққиди тоҷик Аскар Ҳаким дигарбора кашф кард ва дар мақолаҳои хеш хусусиятҳои қалами ин адибро нишон дод. Ҳамзамон шеъри нави тоҷикро, дар баробари донишмандони дигар, Аскар Ҳаким дар сатҳи хеле баланд ва борикбинона нақд кард. Ва имрӯз чун давраи нави шеъри тоҷикро бо ҳама он тозагию тароват пеши назар меоварем, дар баробари мунаққидони дигар аз устод Аскар Ҳаким миннатдор мешавем, ки дар баррасии масъалаҳои маҳорати адабӣ эҷодӣ ва навпардозӣҳои шоирон зиёда заҳмат кашидааст. Зеро ӯ зимни таҳқиқ, моварои қаламрави имрӯзаро низ дар мадди назар дошта, пояи шеъри тоҷикро дар қиёси шеъри ҳамзабононамон муайян карда, ҳамзамон дар давоми марҳилаи тозаии адабиёт, тайи солҳои зиёд, Аскар Ҳаким ашъори наву рангини хешро эҷод намудаву дар рушди шеъри муосир хидмат мекунад. Барои аҳли касб шеъри шоир ҳанӯз аз овони донишҷӯиаш ошно буда, минбаъд эҷоди сухани мавзун барояш рисолати асосию аслии ҳаёт гардида. Ва дар ин чода то ба дарёфти унвони Шоири халқии Тоҷикистон, Ҷоизаи давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ сазовор шудааст. Чанд даҳсола аст, ки номаш дар баробари суханварони пешбар ва варзидаи тоҷик мақом дораду китобхояшро дар Эрону Афғонистон ва доираҳои гуногуни форсизабонони олам мутолиа мена-

моянд.

Муқаддимаи ин навишта ба он хотир аст, ки иртиботи шеъри устод Аскар Ҳаким бо решаҳои амики адабиёти миллӣ пеши назар ояд.

Ба андешаи мо, яке аз ҷиҳатҳои муҳими шеъри Аскар Ҳаким, яъне дар баробари шинохти суҳан мавзӯӣ ва истифодаи санъатҳо, ин рӯҳияи инсонпарварона ва ҳақиқатхоҳии он аст: қаҳрамони лирикиаш барои ҳақиқате, ки худ бар он комилан бовар дорад, талошҳо меварзад, бо ҷуръати том барои эҳёи асолати миллат, фарҳанг ва забону анъанаҳои, барои ишқ ва меҳри бекаронаи одамай кӯшидааст ва ба икдоми ҳеш бо неруи тоза идома медиҳад. Ашъори ба мавзӯи забони тоҷикӣ бахшидаи Аскар Ҳаким дар миёни суҳаншиносон баҳои сазовор гирифтааст.

Шоир аз нахустин қадамҳои чанбаҳои дигаргунаи фалсафаи зиндагӣ ва инсон, ишқу одамият ва пайванди замонҳоро ба шеър оварда ва дostonҳои, хоса «Санги ман - алмос», ки тафаккури инсонии созанда ва ҷӯяндаро дар рангубори бадеӣ ифода менамояд, пора-пора рӯзгор ва қисмати инсонро халқро таҷассум менамоянд.

Ҳини базми шеъри Аскар Ҳаким, ки дар толори Хонаи адабии ба номи устод Мирзо Турсунзода 8 октябри соли равон баргузор шуд ва он ҳамқаламону ихлосмандони каломии ин шоири машҳурро бори дигар гирд овард, парвозҳои баланди эҷодияш боиси фараҳмандии ҳозирин гардид.

Соате ҳаёлҳо дар фазои шеъри вусъатнок ва фарогирӣ вақту замонҳо бол бикшоданд, дигарбора эҳсос намудем, ки суҳан идома дорад, идомае рӯшан ва сахех...

Дуктур Шамсулҳақи Ориёнфар,
Афғонистон

САРОИШГАРЕ БО ЗАБОНИ ФОХИР ВА БАЁНИ МЕЪЁР

(Ин нуқот ба таърихи 16 саври 1390 дар толори до-нишгоҳи адабиёти Донишгоҳи миллии давлатии Тоҷики-стон хитоб ба устодон, донишҷӯён ва шахси Аскар Ҳаким, ки меҳмони барномаи хирадмандони донишгоҳ буд, ироа гардид.)

Аскар Ҳаким сароишгарест, ки дар шеър ба забони фохир ва меъёру баёни расо даст ёфтааст. Шеъри Аскар Ҳаким аз авомзадагӣ мубаррост. ӯ эҳсос ва ёфтаҳояшро бо забони меъёрӣ ва барин рақам мезанад. Ба гунаи ниёкон ва бар хилофи расми маъмули даврони шӯравӣ, дар вожагузинӣ васвос дорад ва дар қаламрави адаб вожаҳои кӯчаро, ки вежаи гуфту шунуди омиёна аст, роҳ намедихад. Аскар Ҳаким адиб аст, шоир аст ва дар сурудаҳояш намодгароӣ, мазмунёбӣ, масоили иҷтимоӣ ва фалсафию интиқодӣ ва андешаву тафаккур мавҷ мезанад.

Забони фохир ва меъёрӣ: Забони баёни Аскар Ҳаким, забони пироставу шуставу рӯфта аст. На танҳо аз ҳашву завоид мубаррост, ки аз инсичом ва таркибу сохтори устуворе бархурдор аст. Аз ин нигоҳ офаридаҳои Аскар Ҳаким метавонад, китоби омӯзиши хубе барои шогирдони мактабҳои Тоҷикистон, дар омӯзиши шеър забон бошад:

*Ту будиву ману ин обишорон,
Суруди навбаҳору резаборон,
Насими раҳгузар шӯху парешон,
Парафшон мегузашт аз шохсорон.*

Аскар Ҳаким дар офаридаҳои нимоӣ низ ин тавоноиро бурӯз додааст:

*Хаёлам бол афшонад,
Ки аз дунёи пурташвиши бесомон фаро оям,
Дарунӣ сӯзаму берун кунам равшан,
Ба зарфи худ нагунҷам ман, ки бар сӯи само оям.*

Ва ё дар шеъри «Дури дилхоҳ»:

*Раҳнаварде роҳ меӯяд тани танҳо,
То расад як рӯз ё як шаб ба он манзил,
Ки сӯяш гом мебардорад ӯ беист.*

Ёфтҳои нав: Аскар Ҳаким дар талоши он нест, ки мафоҳими такрориро, ба гунаи дигарон баён намояд. Ӯ ҷустуҷӯ дорад дар миёни аносир ва ашӯ иртиботҳои навестарӣ ба дарёбад ва мафоҳим ва ёфтҳои навестарӣ ироа диҳад. Навгароӣ ва нуктаёбӣ ва мазмунофаринӣ аз пешинаҳои дур дар шумори вазоиф ва рисолати шоирон унвон гардидааст. Ҳаким дар ин замина яди тавоно дорад. Ба чанд намуна тавачҷуҳ намоед:

*Бегаҳ.
Шукуфта сад чамани лола дар уфуқ,
Хуришедро ба дил набувад хоҳиши сафар.
Шоҳи сипеҳр гар наравад дар канори шом,
Оё шавад арӯси шаб обистани саҳар.*

Ҳар кас дар заминаи масҳарабоз шояд сухане дошта бошад, сухани Аскар Ҳаким дар шеъри «Масҳарабоз» аз нигоҳи дигар ва ёфти дигар аст...

Замоне ки мардонагӣ ва иззати нафсро баён меорад, нигоҳи навестарӣ ба шамъ дорад. Шамъи ӯ гирён нест, дар анҷуман хандон аст..., «ба рӯи марги худ хандида мирад».

Баёни нав: Аскар Ҳаким, хамчунонки дар мазмунёбӣ ва мафҳумофаринӣ, навгарой дорад, дар баёни нав ва навгарой дар сохтор ва фурми шеър низ дақиқ аст. Ӯ дар шеърӣ нимой ва хурӯҷ аз доираи баёни классик, тавонмандона табъозмой мекунад. Офаридаҳое, ки мавзун аст, аммо тасовии тӯлии мисраъҳо, дигар яксон нест. Аскар Ҳаким дар ин гунаи баён воқеан тавоност ва баёнаш метавонад намунаи олии сароиши нимой дар Тоҷикистон бошад:

*Чӣ сон хонам туро бар осмони орзуҳои гулобиранг,
Ки он ҷо кам нагардад партави уммеду армон
дар дили инсон,*

*Вале дар Хонаи пирони зори
рафта аз ёди писархошон
умеде нест,*

*Ба ҷуз уммеди осон гаштани мушкӣ –
Умеди мурдани осон.*

«Чӣ эҳсоне?!»

*Ману ин осмони тозарӯ ҳамрангу ҳамсонем,
Гаҳе абриву гаҳ беабру нилivu дурахшонем,
Ки аз меҳри ту хандонем,
Ки аз ҳаҷри ту гирёнем.*

«Ману ин осмони тозарӯ...»

*Дарё, маро бибахш,
Дарё, маро бибахш, агар модарам туйӣ,
В-ар на бигӯӣ, модари ман аз табори кист?
Ман мавҷи рондаам, ки зи ту дур мондаам,
Дарё, маро бигир,
Дарё, маро бибар,
Ин шоири ариб писар-андари ту нест.*

«Дарё, маро бигир...»

гоҳ шояд истисноӣ бошад. Дар низоми шӯравӣ ҷое барои интиқод вучуд надоштааст, бахусус низоми иҷтимоӣ ва мувовадоти иҷтимоӣ, ки ҳама бояд зебову хубу нек таборуз дода мешуд. Шоир ва нависанда ва инсони шӯравӣ бояд комилан розӣ мебуд ва ҳама чизро мутобиқи дилхоҳ тамсил мекард. Аммо Аскар Ҳаким гап дорад. Нишоне аз эътироз ва исён дар суҳанонаш, масалан, дар шеърҳои «Шоҳоб», «Масҳарабоз», равшан дида мешавад:

*Ту ба соле ду қарат мешудӣ аз хеш бадар,
Шуста дар соҳили худ боғу чаманзорон беш.
Гарчи будам ҳама дам собиту соқит ба назар,
Беитар аз ту бадар рафтаам аз соҳили хеш.*

«Шоҳоб»

*«– Аҷабо, давраи қач дору марез,
Ин ҳама ростталаб қачнигаҳанд.
Қачдилу қачраву қачшин, қачҳез
Ҳар қучо бинӣ агар, қачқулаҳанд».*

«Масҳарабоз»

Аскар Ҳаким бар занон ва озодии зан дар ҷомеаи шӯравӣ низ нигоҳи мутафовит дорад. Ӯ ҷомеаи он рӯзро биҳишти занон намедонад ва ба гунаи дигаре ба он назар дорад. Нигоҳе, ки дигар шоир ва андешаманд аз он дариҷа, ҳаргиз ба зан, дар он ҷомеа нигоҳ накардааст. Шеъри «Ҳазони умр» мисоли ин аст.

*Пирзан бо қомати хамгашта мерӯбад ҳазон
Аз азоне то азон.
Кӯчаҳоро мекунад аммо пур аз барги ҳазон
Боз ҳам боди вазон...*

Аскар Ҳаким дарди худро аз масоили иҷтимоӣ, пайваста баён медорад (шеъри «Чӣ кунам?!»).

Андешаҳои фалсафӣ: Аскар Ҳаким дар сурудаҳои ӯ, дидгоҳҳо ва андешаҳои фалсафиву жарфро низ унвон намудааст. Намуде аз онро ба гунаи намуна, ки шеъри «Тифлаке афтону хезон мегузорад по» ном дорад, зикр мекунам ва хонандагонро ирҷоъ медиҳам ба матни сурудаҳои Аскар Ҳаким дар маҷмӯаҳои шоир ба хатти сирилик ва форсии дарӣ.

Муҳаммадали Ачамӣ,
шоир, пажӯҳишгар

НИГОҶЕ КЎТОҶ БАР ҚОМАТИ БАЛАНДИ ШЕЪР

Ҳамин чанд рӯз қабл тӯри боронҳо шаҳрро дар худ пӯшида буд ва баҳори юсуф кӯча дар кӯча самоӣ сабз ме- рафт... Дар ҳолате чунин нишаста будам бо танҳои худ ва ин байтро барои худ мехондам:

*Боз ҳам боз чатри танҳои,
Боз ҳам кӯча - кӯча борон аст...*

Дар чунин рӯзе ки ҳарчи буд, борон буд, устод Аскар Ҳаким ворида коргоҳи банда шуд, бо табассумҳои зебо ва бози худ. Омад даст бар дасти боронҳо ва борони ҳилму муҳаббат ва ошноиро дар ман борид ва ду китоби шеъри худро бо номи «Санги ман – алмос» ва «Замини сабзи бо- варҳо» бар ман тақдим дошт. Баъд аз он ки устод Аскар Ҳа- ким бо ман худо ҳофиз гуфт ва баргашт, китобҳои ӯро боз кардам. Дарёфтам, ки Аскар Ҳаким шоире ҳаст, ки ҳанӯз он гуна ки мебояд, кашф нашудааст. Мутолиаи шеърҳои ӯ маро ба ёди солҳои ҷавонӣ бурд, он солҳо устод Аскар Ҳаким дар баҳши нақд бисёр овозадор буданд. Бахусус, китоби нақди ӯ бо номи «Шеър ва замон» даст бар даст ме- гашт, ки ҳанӯз ҳам он китоб вижагиҳои худро гум накар- дааст. Китоби «Шеър ва замон»-и устод Аскар Ҳаким дар радифи қорҳои таҳқиқоти мунтақидони барҷастае чун Абдунабӣ Сатторзода ва Абдурахмони Абдуманнон аз беҳтарин пажӯҳишҳо башумор меояд... Ва китоби «Шеър ва замон» маро саҳт ба худ маҷзуб соҳт ва орзу мекардам, ки бошад, рӯзеву рӯзгоре ман низ дар мавриди шеър чизе

бинависам. Аз он орзу солҳо сипарӣ шуд, то андак-андак дар худ тачруба андӯхтам ва рӯй овардам ба нақд. Нақд, пажӯхиш фанни ачиб аст, розҳои печида ва шигарфе дар худ дорад, чаракаи аввалини онро дар вучуди ман устод Аскар Ҳақим равшан сохта буд. Агарчи ин чарақа солҳо дар ман рушд кард, тарбият ёфт, шакл гирифт ва худро дар ниҳоят зоҳир сохт. Ҳоло ки ин сатрҳоро менависам ба устод Аскар Ҳақим самимона ташаккур мегӯям ва дар кори нақду пажӯхиш ӯро устои нахустини худ медонам... Ва ҳоло суҳбати мо аз шеъри ӯст, аз шоир Аскар Ҳақим, шоире, ки дар шеъри худ нафас мекашад, зиндагӣ мекунад ва бо шеъри худ бегона нест. Ҳар шоир ба навъе, ба гунае ворид ба шеър мешавад, ки мутобиқ аст ба сирати ӯ.

Устод Аскар Ҳақим шоире аст, ки аз тариқи тачруба ба шеър ворид шуда ва даст ба дасти шеър додааст. Тачрубаи ӯ дар шеър таҳқиқ, пажӯхиш ва ошноӣ ба шеъри шоирон буда, ки дар ин мактаб ба шеър хубтару беҳтар канор омадааст. Бархе ханӯз ҳам бар он ҳастанд, ки беҳтар буд Аскар Ҳақим даст бар шеър намезад, кофӣ буд, ки дар бахши нақд фаъолият медошт. Ва онон надонанд, ки барнома дар ихтиёри Аскар Ҳақим нест, балки он аз ҷойи дигар танзим ё рехта мешавад. Ба қавли Ҳоча Ҳофиз:

*Дар андаруни мани хастадил надонам, кист,
Ки ман хамӯшаму ӯ дар фиғону дар гавгост.*

Мавлавӣ гӯяд:

*Эй он миёни ҷони ман, талқини шеър ам мекунӣ,
Гар тан занам, хомуш қунам, тарсам, ки фармон бишканам.*

Дар байти Мавлоно таркиби «гар тан занам» бар маънии агар сар бибозам, сар бипечам аст аз фармон. Маъно ин аст, ки фармони шеър ба Мавлоно аз ҷои дигар талқин

мешавад. Ва агар онро дар ҷони худ хомуш кунад, фармонро бишкатааст. Дар чой дигар Мавлоно ошкоргар мегӯяд, «Хун ки мечӯшад, манам аз шеър ранге медиҳам». Яъне ҳамин омил буда, ки устод Аскар Ҳаким ба ночор гӯш ба садои дарун доданд ва сар ба фармони шеър доданд ва ҷӯши ботинро дар шеър ранг бастанд. Дар ҳамин хат як шеъри зебои устод Аскар Ҳакимро бо ҳам мехонем:

*Ин кадомин бо меояд,
Ин кадомин бог атри хеширо дар чанбари гесӯ-и меорад,
Ин кадомин бог бишқуфта ба парпарҳои домонаш
Чун ту меоӣ чамида, раҳ ба раҳ гулбарг меборад.
Ин кадомин бог меояд?*

*Ин кадомин бог меояд,
К-ин ҳама овойи гардунсайри мургони биҳиштиро
Медиҳад аз аргунуни шохсори сабзи худ парвоз,
То замини осмон пур мешавад аз нагмаву овоз.
Ин кадомин бог меояд?*

*Ин кадомин бог меояд,
К-аз зулоли чашмаҳояи ҳар қадам ойнабандон аст,
Сабза дар оғӯши обу обҳо бо сабза дар оғӯш
Ҳамдигарро қиссаҳои шиқ мехонанд зери гӯш.
Ин кадомин бог меояд?*

*Ин кадомин бог меояд,
К-аз кадомин сӯяи ойӣ, сӯйи гул ойӣ
В-аз кадомаш ҳам равӣ, бо бӯйи гул ойӣ,
Ё магар ҳар чор сӯяиро ҳисоре бастанд аз гул?
Ин кадомин бог меояд?*

Дар бувад ин боғро шояд?!

(Замини сабзи боварҳо, сах. 53).

Ин шеър дар ҳолу ҳаво ва фазои нимоӣ эҷод шуда ва он як шеъри муваффақ аст, дар кори устод Аскар Ҳаким. Шоир дар шеър калимотро барои ранггузорӣ ва нишон задани ҳисси ботини табиат ва инсон ба кор гирифтааст. Калимотро тавре дар мисроъ оварда, ки ҳар калима ҳокӣ аз ранг, аз ҳолати дарун ва ҳисомезӣ мебошад. Андеша дар шеъри фавқ урён нест, чудоӣ ва дурангӣ миёни аносири шеър вучуд надорад. Бархӯрди шоир бо андеша отифӣ аст ва тавониста шеърро дар калимот, таркиб ва рангҳо зуб кунад ва бар шеър ҳаёти абадӣ бидиҳад. Тамомии вожа, андеша, тасвир, маъно дар шеъри ҳозир мадҷони мисраи аввал «ин кадомин бо меояд» аст. Фаразан агар шоир ме-гӯфт «аз кадомин боғ меойӣ» ҷозибият ва шеърият дар шеър мешикаст. Ва бурди устод Аскар Ҳаким дар шеър он ҷост, ки ӯ бо истифодаи як мисраи рехта, мунсаҷим ва зебо шеърро ба хонанда пешниҳод мекунад, шеърро пеши рӯи хонанда қарор медиҳад. Хонанда аз мисраи аввал бо шеър рӯ ба рӯ мешавад ва даст бар дасти шеър мегузорад. Бо он ки шоир аз вожаи ҳайрат кор нагирифта, аммо ин ҳис дар зехни хонанда бурӯз мекунад. Дар баёни мисраи «ин кадомин боғ меояд» ҳам суол ва ҳам шигифту ҳайрат зехнро ба худ машғул медорад... Ҳайрат ва таҳайюр дар шеъри ниёгон аз истилоҳоти ирфонӣ аст ва он бар маънии саргардонӣ дар баҳри тавҳид ва дар водии ишқ аст. Самараи тафаккур ҳайрат ва таҳайюр аст, ки банда дар дарёи бекарони аҳадият саргардон шавад ва маҳви ҷамолу ҷалоли ҷабарути илоҳӣ шавад.

Ҳофиз гӯяд:

*Ишқи ту ниҳоли ҳайрат омад,
Васли ту камоли ҳайрат омад.*

Низомӣ гуфтааст:

*Дар ин манзил касе к-ӯ нештар рафт,
Ба ҳар гомаш таҳайюр бештар шуд.*

Ва Аскар Ҳаким бо ҳайрат ва шигифт мегӯяд: «Ин кадомин боғ меояд» ва боғ магар ҳамон ниҳоли ишқ нест, ки Хоҷаи бузургро ба ҳайрат гирифта. Боғ дар шеъри устод Аскар Ҳаким ҳамон ниҳоли ишқ аст, ки шоирро дар эҷозии ҳайрат ва шигифт қарор додаст. Навиштаҳои фаровон ба чашм меҳурад, ки андеша дар як ҳолат ба шеър гирех меҳурад ва мегӯянд ин хулоса шеър аст. Дар шеъри ҳозир ин тавр нест, зеро он аз ҳамон оғоз аз шеър шурӯъ мешавад ва дар шеър поён меёбад. Ҳар он шеър, ки аз бадеият шурӯъ мешавад ва дар бадеият поён меёбад, аз беҳтарин шеър аст ва ин таъриф ба шеъри «Ин кадомин боғ меояд» бисёр мувофиқ аст. Боғ дар шеъри фавқ аввал як инсон аст баъд аз он маъшук, инсоне, ки гарқ аст дар маърифат ва маъшуқа, ки саршор аз эҷозии зебоӣ аст. Ва ин бо қадам мезанад ва атру зебоиро дар чанбаре гулҳо пароканда месозад. Бо қадам мезанад ва мушқу анбар, зебоӣ, ранг, атр дар ҳама вақт қорӣ мешавад. Агар як наққош бо чирадастӣ ин ҳама тасвирро дар табул ранг бирезад, боз ҳам зебоии шеър ба тамоми ошкор нашоавад. Танҳо худ шеър аст, ки ҳолати қадам задани боғ, ранг ва шукуфоии онро дар баёни зебо пешии чашм ба тамошо мегузорад. Ҳар инсон боғбони худ аст, ӯ зебоиро дар худ ё тарбият медиҳад, ё онро маҳв месозад. Ва манзур аз тарбияти зебоӣ маърифат, озодагӣ, ворастигӣ, эътимод, бовари инсон будан аст дар маъноии асл. Инсонии имрӯз барои он ки ба хушбахтӣ бирасад, чинс иваз мекунад, чехра тайир медиҳад, ҷароҳии маснӯъӣ мекунад, аммо боз ҳам хушбахт нест. Зеро зебоии маърифат, забони эътиқоду бовар, зебоии ботинро фаромӯш кардааст ва ин аст, ки ҳамеша саргашта ва парешон аст. Аскар Ҳаким дар шеъри «Ин кадомин боғ меояд» ба инсон зебоии маърифат ва озодагиро нишон медиҳад.

Инсонро ба сӯи ҳамин зебой, зебоии ботин даъват мекунад ва дари хушбахтиро ба инсонҳо нишон медиҳад. Яъне инсонии шукуфта аз ботин, инсонии шукуфта дар маърифат ва ишқ ба як боғи зебо шабоҳат дорад. Ва ҳар чой ки қадам бизанад, бо худ ойини шукуфтанро мебарад, ойини муҳаббатро ва ойини садоқатро. Ва ҳар инсон як дарахте аст дар боғи маърифат ва ишқ, шукуфтан дар ин боғи рӯки муҳим аст дар зиндагии ҳар инсон. Аммо афсӯс, инсонҳо ғафлат меварзанд, аз шукуфтан фаромӯш мекунанд ва дар ботин хушк мегарданд. Хушк зиндагӣ кардан чӣ фоҷиаи талх аст, аммо, мутаассифона, на ҳама онро бидонад. Ҳарф инчост, ки инсонии муосир худро дар зиндагии маснӯӣ асир кардааст ва дигар дари боғи зебоиро гум бинмудааст. Инсонии муосир як мошини мудели охириро бо шавқу завқ тамошо мекунад вале ба табассум ва шукуфтани гул дар боғи бетаваҷҷуҳ аст ва онро як ҳолати маъмулӣ медонад. Дар чое ҳолатеро мушоҳида кардам ва бештар бовар кардам, ки инсон аз зебой дар фосила қарор дорад. Ҳолат ин гуна буд: шаш-ҳафт нафар бо ҳам як мошинро бисёр бо завқу шавқ тамошо менамуданд ва аз он баҳс мекарданд. Дар канори онон, як қадам он тарафтар, чамани гул, боғи гули садбарг зебо шукуфта буд вале аз он чамъ касе бар боғи гул тавачҷуҳ надошт. Ин ҳама далолат бар он мекунад, ки зебой дар инсонҳо андак-андак маҳв мешавад ва дидори боғи чунин зебо барои Аскар Ҳаким боиси ҳайрат аст. Яъне дар ин замин, ки инсонҳо дур аз зебой мешаванд, ин боғ аз кучост, ки чунин гулбор меояд.

*Ин кадомин боғ меояд,
К-ин ҳама овойи гардунсайри мургони бихиштиро
Медиҳад аз аргунуни шохсори сабзи худ парвоз,
То заминро осмон нур мешавад аз нағмаву овоз.
Ин кадомин боғ меояд?*

Зебой аз нигоҳи шоир талаби камол аст, аз нигоҳи тасаввуф рӯхи одамӣ, барои талаби камол ба олами сифлӣ меояд ва баъд аз касби он ба олами улвӣ боз мегардад. Манзур аз боғ дар шеъри фавқ гулистон аст ва гулистон дар ирфон мақоми кушодани дили солиқ аст, дар маориф. Аскар Ҳаким дар шеъри «Ин кадомин боғ меояд» мақоми кушода шудани дили ошиқро дар зебой ба мушоҳида нишаста аст. Дар ғазали суннатӣ устод Аскар Ҳаким ҳамин маърифат ва зебоии ботинро дар намоди як чароғ дармеебад:

*Чароғ хоҳаму як рӯзи рушноӣ ҳам,
Миёни ин ҳама бегона ошное ҳам.
Аз ин шабонгаҳи зулмат магар равон раҳ бурд,
Ки нест чаши чарогею раҳнамое ҳам.
Чароғ дар сари роҳам зи даст бирбуданд,
Ки ҳеҷ қач нашиносам зи ростое ҳам.
Навои булбули ошиқ зи хок мехезад,
К-аз осмон нарасад бар замин садое ҳам.
Ба ҷон ҳидояти ўро, ки нашнаві аз ғайб,
Ба гӯши ў расад оё зи ту нидое ҳам.
Ту ро, ки ҳар даме аз худ ҳазор ранҷе ҳаст,
Чӣ ҷойи шиква аз бандаву Худое ҳам.
Нафас ба оинаи субҳи мунҷамид ях баст,
К-широтест ба боми сапедазое ҳам.*

(Санги ман - алмос, сах 56)

Дар истилоҳи орифон манзур аз чароғ дили равшан ва огоҳ бошад ва дил равшан ба нури маърифат аст. Ва мурод аз чароғи мурда дилҳои мурда аст, ки нури маърифат дар онҳо натобида бошад. Ҳофиз гӯяд:

*Зи рӯи дӯст дили душманон чӣ дарёбад,
Чароғи мурда кучо, шамъи офтоб кучо?!*

Дар ин байт:

*Дарунҳо тира шуд, бошад, ки аз гайб
Чароге баркунад хилватнишине.*

Мавлавӣ гӯяд:

*Дӣ шайх бо чарог ҳамегашт гирди шахр,
К-аз деу дад малуламу инсонам орзуст.*

Аскар Ҳаким дар орзуи дили равшан ва огоҳ аз маърифат аст, диле, ки зинда ва равшан бошад аз нури маърифат.

*Чарог ҳоҳаму як рӯзи рӯшноӣ ҳам,
Миёни ин ҳама бегона ошное ҳам.*

Ин байт аз ғазал чӣ қадар аз нигоҳи маъно ва отифа посухгӯ аст ба он байти Хоҷа Ҳофиз ва Мавлоно. Ба монанди Мавлоно Аскар Ҳаким низ муштоқи як инсонӣ огоҳ ва бедордил аст ва ўро дар миёни мардум чувстучӯ мекунад. Чароғ дар ғазали устод Аскар Ҳаким намоди озодӣ, озодагӣ ва таърих, фарҳанг ва худогоҳӣ низ мебошад. Бар ин маъно мегӯяд:

*Чарог дар сари роҳам зи даст бирбуданд,
Ки ҳеҷ қач нашиносам зи ростое ҳам.*

Аз як шоири эронӣ бар ин маънӣ хонда будам: писар аз падар, ки барои дифоъ ба ҷанг мерафт, мепурсад:

*Падар кучо меравӣ?
Меравам,
То чароғро дастӣ душман
Аз ту нарабояд.*

Чӣ дастҳое ниҳону ошкор қасд кардаанд то ин чароғро аз миллати тоҷик бирабоянд ва чӣ чонҳое дар ҳифозати ин чароғ қурбон гардидааст. Устод Аскар Ҳаким бо нигариши зебо сифати чароғи маърифатро дар ин ғазал ба тасвир кашаидааст. Мақтаи ғазал бисёр зебо ва шево аст, ки хонандаро ба сӯи равшанӣ ҳидоят мекунад. Субҳи баста ва гирифтагаро ки дар худ ях бастааст, иморати сапед, яъне башорати офтоб гарм мекунад. Дар мақтаъ чароғи орзуи шоир табдил ба хуршеди паём мешавад, ки дари яхбастаи субҳро об месозад.

Бояд тазаккур дод, ки муносибати Аскар Ҳаким дар ҳалқи шеър бо забон, калима мутаносиб аст бо ниёзҳову дадаҳои инсонии асри ҳозир. Ба ин шеъри «Ду шодӣ» аз шоир таваҷҷуҳ шавад:

Ду нафар

Раҳ ба як чашмаи равшан овард,

Як нафар

Акси худ дид дар он,

бол заду шодӣ кард,

В-он дигар

Туф бар он чашмони равшан андохт,

Низ болидаву шод,

Ки туфаи,

рост

ба ойинаи он чашма фитод.

(«Замини сабзи боварҳо», сах. 57)

Агарчи ин шеър бисёр фишурдааст вале муҳтаво дар он умқ ва вусъат дорад. Аз шеър ду ҳолат, ду фитрат, ду сиришт, ду нигоҳ, ду ботин, ду зиндагӣ пеши чашм пайдо мешавад. Чашма намоди покӣ, ростӣ, равшанӣ, бахт, шодобӣ, накӯкорӣ ва худшиносӣ аст.

Ду нафарро тақдир бар сари ин чашмаи ҳастӣ овард, як нафар худро дар он кашф кард, шинохт, озодаву шодоб

аз ин ҳадяи тақдир меболад. Маънои нухуфта ин аст, ки инсон барои шинохтани худ омадааст, омадааст, то худро, ҳастиро зиндагиро бишносад. Аммо нафари баъд:

*Туф бар он чашмаи равшан андохт,
Низ болидаву шод,
Ки туфаиш*

рост

ба ойинаи он чашма фитод...

Тафовутро бингаред, нафари аввал дар чашмаи маърифат худро кашф кард, худро шинохт ва аз он эҳсоси шодобӣ мекунад. Нафари баъд бар чашмаи равшан туф андохт ва аз ин амалаш хушҳол аст. Нафари дуввум касе аст, ки ҳақиқати зиндагӣ, маънии зистан ва ҳастиро кафш накардааст. Ӯ одам ҳаст вале ҳанӯз ба мақоми инсон будан нарасидааст. Дар ҷаҳли мураккаб қарор дорад ва дар ҷаҳли хеш ғӯтидааст. Кайфият ва лаззати шинохтанро дарк ва ҳис намекунад, фитрати ӯ аз ин ангезаи начиб дур аст. Бар маънии дигар, чашмаи равшан худ инсон аст ва он ҷоҳил туф бар худ мекунад.

Дигар аз чилваҳои андеша дар шеърҳои устод Аскар Ҳаким таърихи миллат аст дар фарозу фуруди замонҳо. Бихонем:

Мо гириستم,

вале бар ғами мо хандиданд,

Уфтодем,

вале бар сари мо монданд.

Мо ба онон ҷама аз хонаи худ ҷо додем,

Мардуми хонагадо, хонахудоро ронданд.

Лек моро ба дари хонаи худ,

Ҳеч кас роҳ надод.

Мекашиданд якеро ҷу ба дор

Дигаре ҷӯбу расан овардем.

*Амр шуд:
 Гӯр канед
 Ва дар он гӯр бимиред Ҳама.
 Гӯр кандему Ҳамоно мурдем.
 Ба сари мурдаи мо ҳеч касе гирия накард,
 Баски ҳар кас ба сари мурдаи худ мегиряд.*

*Чӣ кунам,
 Боз ба домони сиришк овезам
 Ё дигар наъразанон барҳезам?!*

(«Санги ман – алмос», сах. 86)

Ин шеър аз сарнавишти миллат, аз таърихи миллат, ранҷҳои миллат бар мо мегӯяд. Чӣ дардовар ва ҳузновар аст вақте фарде аз фочиа бигиряд вале бар ӯ биханданд. Аммо ҳақиқати талх он аст, ки мо борҳо гиристам вале бар мо хандидаанд. Ашки миллати тоҷик ба дарозии таърих аст, ба дарозии замон аст ва мо дар ин дарозии борҳо афтадем. Дар ин афтадан бар сари мо по ниҳодаанд, то қомати худро баланд насозем, аммо бо ин Ҳама хандиданҳо, бо ин Ҳама позаданҳо миллати тоҷик боз қад баланд кард. Агарчи дар ҷое ин миллат барои худ ашк рехтааст ва бар ӯ хандидаанд, тоҷик боз ба шуқуфтаи худро расонидааст. Шеър аз аввал то охир як ҳуччат аст, ки тоҷик дар масири таърих чӣ гуна зистааст, чӣ гуна аз нобудӣ худро чун қалқун боз эҳё кардааст, худро чӣ гуна кашф кардааст. Ва шоир мегӯяд дар қарни ҷадид, ки ба истиқлол расидаем, оё шоистааст, боз худро дар сиришки аҷз бишӯем... Посух ин аст, на, дигар вақти сиришк ва гирия нест, балки замони худро сохтан аст. Дигар вақти наъраи бедорӣ задан аст, замоне аст, ки миллат бояд худро ҳам ҳифз кунад ва ҳам бисозад. Фарҳанги худро, дини худро, оӣини худро, забони худро, ҳулоса, ҳастии худро аз ҳар касу нокас ҳифз бикунанд.

Шоҳзамон Раҳмонов,
доктори илмҳои филологӣ

«ШЕЪРИ МАН ЗИҶДАГОНИИ МАН БУД»

Мулоҳиза дар атрофи китоби нави шеърҳои Аскар Ҳаким «**Бо** саломии шукуфаҳо». Душанбе: Адиб, 2012. - 440 с.

«Накҳати ашъори Турсунзода дорад шеъри мо»

1.

Аскар Ҳаким аз шоирони мумтози адабиёти тоҷик аст, ки дар тӯли фаъолияти шоирии худ то имрӯз 14 маҷмӯаи ашъор ба таъби расондааст, ки як қисм ба хати форсӣ дар Эрон ва Амрико ва дар Москва ба забони русӣ нашр гардидаанд. Ӯ яке аз беҳтарин шоирони тоҷик шинохта шуда, шуҳраташ ба ғайр аз тоҷикон дар байни форсизабонҳо ва дигар халқу миллатҳои ҷаҳон, хусусан мардумони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ доман паҳн кардааст. Хонандагон ӯро дубаҳра мешиносанд: аввал дар нақду адабиётшиносӣ ва баъд дар шеър, дар ҳар ду бахши адабиёт баробар фаъолият намуда, асарҳои ҷолиб эҷод менамояд. Вай нотики мумтоз низ мебошад, ки дар сухан гуфтани маънӣ додан камёб аст. Ӯ ҳар гоҳ дар чашну ёдбуд, анҷуман ва маҷлисҳои адабӣ аз масъалаҳои гуногуни адабиёти дирӯзу имрӯз, аз фаъолияти эҷодии классикони адабиёти форсии тоҷикӣ ё адибони тоҷику форсизабони асри бистум сухан гӯяд, шунавандагон бо муҳаббату таваҷҷуҳ хушпазиروي менамоянд. Аскар Ҳаким зинаҳои баланди корию раҳбариро гузашта, ҳеҷ гоҳ аз доираи ахлоқи ҳамидаи одамият берун нарафта, ин суханонаш айна ҳақиқатанд:

*Гарчи нар зад мурғи шеърм зери гардун чун Ҳумо,
Аз Ироқу Ҳинду Чин то Олмону Амрико.*

Лекин ҳар ду ҳам барвақт аз олам гузашта, орзухоро бо худ бурданду ўро дар домони зиндагӣ танҳо гузоштанд. Аскар чун қобилияти нағзи шеърнависӣ дошт, орзуҳои падарро амалӣ кард ва аз шоирони намоёни мардуми форситабор шуд. Дар яке аз шеърҳои нимоияш баъзе сифатҳои шахсии худро чунин эълон доштааст:

*Шахси ман ҳеч надонам, чӣ касест,
Нек донам, ки наларзад таҳи дор.
Лек бинад, ки зану тифле рӯи зону
Дар зимистон шафати раҳрави шахр
Зор биниаста гадоӣ дорад,
Мешавад дидаи ӯ шолитор (с.161).*

Аскар Ҳаким аз анвои гуногуни шеъри классикӣ – ғазал, қитъа, навъҳои муссаммат, тарҷеъбанду таркиббанд, маснавӣ ва анвои замони муосир, шеъри озод ва дигар навъи он истифода намуда, барои гуногунрангию гуногунлаҳнии эҷодиёташ мекӯшад. Дар шеърҳои анъанавӣ ҳам аз падидаву хосиятҳои шеъри наву озод истифода менамояд, ки ба онҳо тозагӣ бахшад. Ин қазия дар ашъори «Оҳ, як шаб», «Камарбанди кӯхистон», «Сарви сабзу тути хушк», «Чӣ эҳсонест?!», «Баргпайванд», «Шаҳри меҳолуд», «Муаммои ворастан», «Имон» ва айра, ки фикру андешаҳои шоирро озоду зебо ифода менамоянд, тасдиқи худро меёбад.

Аскар Ҳаким дар баёни масъалаҳои мавқеу мақоми шеършуоир дар ҷомеа шеърҳои бисёре гуфта, фикрҳои ҷолиб баён менамояд. Дар шеъри «Шоиру шеър чист?» худифрӯзӣ, нотарсию далерӣ, покию тозагии суханро аз хидматҳои шоистаи шоир ба қалам медиҳад. Дар замони ҷанги шаҳрвандӣ ҷамагон, хусусан адибон ба фикри чӣ навъ ба нафъи сулҳу осудагӣ кор фармудани сухан, пеши тиру туфанги ҷангро гирифтани афтоданд. Зеро мардуми бегуноҳ, аз ҷумла як қисм адибон, ходимони шеършуоир адабиёт

ҳам дар ин чанги шаҳрвандӣ нобуд шуда буданд. Ин шоир ҳам дар ин мавзӯъ шеърҳои зиёд навишта, андешаҳои дар бораи фаъолияти шоир ҳамчун соҳибсухан, ки аз қарзи инсоният шоирӣ ва ватандорӣ онҳо бармеомад, баён намудааст:

*Набувад пок дар заминӣ замон
Исмате ҳамчун исмати шоир,
Бод лаънат бар он замон, ки дар он
Хавф бошад ба қисмати шоир (с.222).*

Шеър ҳамеша дар ҳамаи даври замон қувваи ифодакунандаи марому мақсадҳои олиии инсоният буд. Онро ошиқон дармони дарди ҳичрон, ғамгусору ёри вафодори нозанин, сарчашмаи ҳикмат медонистанд. Шеърро дар айни замон зуҳури нашъати зиндагӣ, зубдаи олами зебо-иҳо ба шумор мегирифтанд.

Шеъри Аскар Ҳақим ҳам ҳамин гуна сифатҳо дорад, ки имрӯз мухлисон ба он дил бастаанд. Аз шеъри «Кишти тақдир» чунин маънӣ гирифта мешавад, ки бузургтарин шоирон ҳам маҳз бо меҳнати ҳалолу покизаашон ҳазорҳо сол ин ҷониб зиндаву ҷовид мондаанд. Дар ин қатор нон ёфта хӯрдани худро бо меҳнати ҳалол аз чунин зарурат медонанд. Шоир кори ҳалолӣ деҳқону шоирро, ки ҳар ду ҳам нон–яке нони маънавию дигарӣ нони моддӣ меофаранд, бунёди бақои онҳоро нишон медиҳад.

*Чу бо оби ҷабини хеш меқорам замини хеш,
Ба дунё ҳар чӣ дорам ман, аз ин оби ҷабин дорам.
Агар аз киштаҳои худ ба кас нон метавонам дод,
Бақои ҷовидоне дар замону дар замин дорам (с.17).*

2.

Аскар Ҳақим дар баробари шоири мазмунҳои фал-

сафӣ, ҳикматомез, ахлокиву ошиқона буданаш шоири шеърҳои сиёсию иҷтимоӣ ҳам ҳаст. Ӯ дар бораи Ватан, забон, фарзандони содиқи миллат шеърҳои зиёд навиштааст. Вай донандаи хуби илму фарҳанги миллӣ буда, дар ашъораш мавзӯи фарҳанг аз оғози он бозтоб дорад. Аз ин рӯ, ӯ ба тимсолҳои фарҳангиву шахсии бузурги тамаддуни бостонии миллиамон зуд-зуд мурочиат карда, онҳоро ба доираи шеъри худ мекашад, ки «Авесто», «Шохнома», шахсиятҳои барҷастаи мисли Зардушт, Хумер, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ аз қабиле онҳо мебошанд. Дар баробари ин ӯ шоири замони мебошад, бинобар чехраҳои дурахшони ҳамзамонон низ дар ашъори ӯ бо сифатҳои шоиставу мондагори худ хувайдо ҳастанд, ки Турсунзода, Айнӣ, Такур, Ҳамзатов, Қаноат, Лоик, Жола, Фарзона, Ҳақназар Ғойиб, Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Ба зами ин, дар ашъори ӯ аз образҳои асотирии форситабор Яздон, Аҳриман, Одаму Ҳавво, Рустам, Ҷамшед, Фаридун, Хусрав, Анӯшервон, Кубод, Маздак, Фарҳод талмехҳои шудаанд, ки далели вусъати дониши шоир ба мавзӯи эҷодиёташ мебошад. Аз ҷашну ойинҳои мисли «Наврӯз» гаштаю баргашта ба сухан омада, онҳоро намунаи ибрат барои зиндагии имрӯзиёну фардоиён медонад. «Пойбасти хонаи ман дар «Авесто» маҳкам аст, Дар миёни асри бист онҷоиям, инҷоиям»–мегӯяд Аскар Ҳақим дар яке аз шеърҳо (с.19). Дар шеъри «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар» ӯ аз қисмати як қатор адибону донишмандони бузурги гузашта ёд оварда, махсус таъкид мекунад, ки бо вучуди хидматҳои бузургу арзанда анҷом доданишон онҳоро на фақат дар замонашон кадр накарданд, баки ба шиканҷаҳои мудҳиш гирифтор менамуданд.

*Ё намедонам, ки Носир ҳақталаб дар гӯр рафт,
Пахтакиш* дар ҳақталошӣ сар ба тори дор рафт.
Кӣ кишид он шоири фарзоноро бар чаши мил?*

*Хост Фирдавсии Тӯсиरो кунад помоли фил.
Он кӣ буд, хуни Ҳилолиро ба рух фаввора кард?
Пушти Айниро ба зарби дурра лахту пора кард.
Он ки мегуфт: ин манам барҳақ кафили адлу дод,
Лек акнун мекунад бо лаънаташ таърих ёд! (с.106)*

Ҳамчунонки мебинем, дар байти охири ин пора шоир ҳушдор медиҳад, ки аз таърих сабақ бояд бардошт вагарна ба лаънати ӯ гирифта омадан мумкин аст. Дар «Шеъри Ватан» Аскар Ҳақим М. Турсунзодаро беҳтарин шоири шеъри Ватан шинохтааст. Дар миёни ашъори ба шахсиятҳои фарҳангӣ бахшидашуда ин шеър шевоу шоиста баромада, симои устод М.Турсунзодаро ҷолиб нишон медиҳад.

*Донае ҳар сол рӯяд дар талу дар ёлаҳо,
Шоире аммо нарӯяд тӯли чандинсолаҳо.*

Баъд дар бораи шоир, ки дилаш зи меҳру муҳаббат хона дошт ва ӯ бо вучуди душвориҳо ба ҳама дасти мадад дароз менамуд ва хайрҳои ҳамаи адибону шоирон буд, чунин мисраъҳоро мегӯяд:

*Шод бодо рӯҳи ту, эй шоири шеъри замон,
Гарчи н-ояд доимо бе сакта шеъри шоирон.
Сактаҳои ту вале на дар сухан, дар дил буданд,
Эй басо ҳам сактаҳои беамон, қотил буданд.
Мекашид андӯҳу дарде он дили бечораат,
Ту фақат бо он дили гамхораат, садпораат
Дил тавонистӣ диҳӣ бар дигарон
Бо ҳама дарди гарон (с.13-14).*

Дар як қисм шеърҳои Аскар Ҳақим баъзе санадҳои тарҷумаиҳолӣ ҳамчун мавзӯё қарор гирифтаанд, аммо

онҳо дар доираи зиндагии шахсии шоир маҳдуд намонда, ҳамчунонки, масалан, дар шеъри «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар» ҳаст, хусусияти таъмимӣ касб кардаанд. Масъалаи таърих на фақат ба шеърҳое, ки ба имрӯз баҳшида шудаанд, тааллуқ мегирад, балки иҷтимоӣ замон ҳамеша дар мадди назари ин шоир аст. Он ашъор, ки аз рӯзгори гузаштаи халқ мебошанд, низ ҳамеша дорои мавқеи муҳимтаринанд. Ӯ ифтихор аз он дорад, ки ҳарчанд дар гузашта таърих дар ҳақи халқи ӯ беадолатиҳои бисёр карда, ӯро аз ҳамвориҳо ба оӯши кӯҳистонҳо танг карда ҷо намуд, аммо ин халқ дар ин тангноҳо аз чихати ҷавонмардию саховатмандӣ ба баландиҳои осмонбӯс расид. Бинобар ин дар шеъри «Тоҷикистон» бо ифтихор мегӯяд:

*Аз азал ин кӯҳсорон ҳамчу боми тоҷик аст,
Боми ҳар як тоҷике бошад ба гардун ҳамҷавор.
Аз ниёгон ёдгори мо чу номи тоҷик аст,
Тоҷикистони ҷавонбахт аст аз мо ёдгор (с. 11).*

Солҳои ҷанги шаҳрвандӣ, азобу уқубатҳои он мухтавои бисёр шеърҳои ӯро ташкил додаанд, ки хеле муассиру дарднок суруда шудаанд. Авзои иҷтимоии замон ҳамеша дар мадди назари ин шоир буда, ӯ барои ифодаи он аз гуногунтарин василаҳои бадеӣ истифода мекунад. Ин яке аз мавзӯҳои асосии эҷодиёти ӯст. Шоир ҳамеша аз тақдири ин Ватан ба андеша медарояд. Забонро рукни асосӣ, ҳомиву хидоятгари ин миллат ба шумор мегирад. Забон набошад, миллат низ барқарор нест:

*Ман зи таърихи башар дарёфтам ин нуктаро:
Гар забони халқ мирад, зинда мирад хосу ом.
Бо забонаш сар шавад таърихи авлоди башар,
Бо заволи вожааш таърихи ӯ гардад тамом (с. 15).*

Шоири номдори тоҷик аз аввал аз шеърӯ аз шоир талаб менамуд, ки бори заминӯ захмати замон бар дӯш гирифта тавонад. Шеърӯ шоир қувваи фаъол, аз замони Сомониён сар карда, то асри бист ҳамеша пешгоми ҳайати сиёсию иҷтимоии давр буданд. Дар замони муосир ин масъулият як бар чанд меафзояд, зеро интишори шеърӯ сухан садҳо маротиба бештар шуда, як ҳарфе, ки дар як гӯшаи ҷаҳон гуфта мешавад, имкон дорад, ки дар гӯшаи дигари дунё акси садо пайдо намояд. Бинобар дар ҷаҳони имрӯз шоир, ки дар асл бояд мубаллиғ ва муборизи адолати иҷтимоӣ бошад вазифаи сангине дар дӯш дорад, ки иҷрои он кори сахлу осоне нест. Ҳар касе, ки бар умқи фаҳмиши ин масъулият мерасад, кори шоириро аз сангинтарин корҳо медонад, ки ҳамеша ба саҳттарин мушкилоту хатарҳо ҳамроҳ ҳаст. Аз ин рӯ, Аскар Ҳаким дар шеъри «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар» аз рӯҳи падар пурсон мешавад, истеъдоди шоирӣ, ки аз ӯ бар авлодаш мерос расидааст, чӣ хосияте дорад ва бо чӣ амре ба ӯ насиб шу-дааст:

Кист донад

хилқати шоир, ки дар зоти ту ҷост,

Ин мукофот аст ё шояд

муҷозоти Худост?! (с.106)

3.

Дар назми тоҷик як намунаи шеъре ҳаст, ки аслан ғазалу ғазалгуна буда, мисли тарона навиштаю суруда мешавад. Дар ғазал агар мазмунҳои таҳтонӣ ва ҳар байт мазмунҳои алоҳида гирад, тарона ё ғазалгуна, баръакс, оммавию халқӣ, дар шаклҳои мураббау намунаҳои мусаммаат навишта шуда, мазмунҳои ишқию ахлоқӣ ва иҷти-моию сиёсиро фаро мегирад. Нахустин намунаи чунин таронаву ғазалгунаҳоро дар оғози асри 20 С. Айниву А. Лоҳутӣ, Пайрав ва дигар шоирон навиштаанд, ки он анъана то

имрӯз дар эҷодиёти аксари шоирон давом меёбад. Таронаву ғазалгунаҳои халқиву китобӣ, ки бо мазмунҳои тару тоза ва дилнишин гуфта шудаанд, ҳамеша дар забони мардуманд. Аскар Ҳаким ҳам аз ин намунаи шеър, махсусан, дар ашъори ишқӣ фаровон истифода карда, намунаҳои хуб офаридааст. Воқеан, Аскар Ҳаким назариётдон, шоирест, ки ба ҳар чизи буда қонеъ нашуда, боз мӯшиқофӣ қардан ва барои ба шеър чилою чилваҳои тоза додан зиёд кӯшиш менамояд. Вай шоири олим, донандаи масъалаҳои назарӣ, арзиш ва хусусиятҳои асарҳои адабию бадеӣ буда, шеърҳои ишқию зеҳнӣ, пурмаънӣ ва ҳар қадом бо навию тозагии худ дар хотир мемонанд. Хонанда дар шеъру ғазалҳои тароватбор лаззат аз ишқу муҳаббат гирифта, ҳумор мешиканад. Шоир ашъори ошиқонаро тавҷам бо манзараҳои зебо офарида, ишора ба он дорад, ки зебоии табиату инсон боиси дар дил ҷӯш задани эҳсоси ошиқона гашта, барои ба камол расидани ҳамдигар мадад менамояд. Шоир гоҳ-гоҳ ҳангоми тасвири ҳусну ҷамоли маҳбуба таъбирҳои месозад, ки ҳам ба шеър ва ҳам маҳбуба тааллуқ дошта, тобиши ин ҳар ду ро ба ҳам таъкид сохта, дилбарро дар назари мо чун шеър ва шеърро чун дилбар зебо ба чилва меорад. Лутфу меҳрубонӣ, хандаю навозишҳои ошиқона на фақат боиси илҳом, балки барои дар шеър пайдо кардани лутфу назокатҳои тоза сабаб мешавад. Ҳамчунонки шоир дар яке аз шеърҳои мегӯяд: «Шеър ам аз лабҳои ширини ту ширин шуд ҳама» (с.144).

*Байтам чӣ байт бошад бе байти абрувонат,
Бенақҳат аст шеър ам бе атри гесувонат.
Бо сад фиолу ҷоду шеър у сухан бигӯям,
Ҷодуияи набошад бе ҷаими ҷодувонат (с.33).*

Қаду қомат, ҳусну малоҳати маҳбуба, зебоиҳои шабҳои маҳтобӣ, лаби дарё, ситораҳои чашмақзан, ҳама, за-

минаи воқеӣ ва ашӯвии шеърро ба вучуд оварда, барои равшан тасаввур намудани манзара ва ҳолати рӯҳӣ, ки боиси дар дил ҷӯш задани ҳиссиёти ошиқона гаштааст, мадад менамоянд.

*Эй саропо дафтари шеъри худоёна,
Бо мани муштоқи шеър аз байти абрӯят худодӣ кун,
Таширо аз чаимаи нӯши лабонат оби ҳайвон деҳ
В-ин хаёли бепарамро болу пар деҳ, шавқи ҷавлон деҳ.
Сатрҳоямро ба мавҷи обшори мӯйи афшонат
Аз ҳама қайди тааллуқ яксара озод кун.
То абад банди ту бошад,
Бахтпайванди ту бошад.*

Дар шеърҳои Аскар Ҳаким боғу бӯстону марғзорон, лаби дарёву бари кӯҳ, паран-дагону чарандагон, хулоса, ҳамаи аносири олами ҳастӣ, ки ворид мешаванд, моҳияти зебошинохтӣ пайдо карда, маводи шеър мешаванд. Ин гуна истифода шудани аносири олами ҳастиро мо дар шеъри «Дарё, маро бигир» ба хубӣ мушоҳида менамоем. Дар он унсури олами ҳастӣ–дарё на танҳо мушоҳидаву тасвир мешавад, балки ба шахсияти шоир дармеомезад, ки хеле зебо ва нодир ба қалам дода шудааст. «Дарё, маро бигир, // Дарё, маро бибар, // Ин шоири ғариб писар-андари ту нест» (с.71). Лирикаи ишқии ӯ, ҳамин хел, ҳосиятҳои тоза дошта, дар дилу шуури хонандагон нағз ҷой мегиранд.

*Ханда мекардӣ ту дар оғӯши ман,
Бо ҳавасҳову ҷавониҳои хеш.
Мӯйҳоят дар бару бар дӯши ман,
Мавҷ мезад чун хаёли ман пареш (с.28).*

Хонандагон чунин шеърҳоро нағз қабул менамоянд, азбаски дар зиндагӣ зуд-зуд даркор мешаванд, онҳоро азёд

карда хонда мегарданд. «Рахораҳ аз сари мӯйи ту мерехт, // Гулу борон чу аз боғи баҳорон» (с.30). Ё худ:

*Аз ту агар дил кандаам, дилро ман аз худ кандаам,
Ман аз замин ҳам кандаам в-аз осмон афгандаам,
Пайванди чонам бо замин, бо осмони ман биё! (с.36)*

Шоир дар домани орзу, ишқу умед парварида, дар домани дилдодагон сар андохта, гоҳ болу пар кушояд, дар дигар маврид ғаму дарди ҷудой аз волидайн дар синну соли навҷавонӣ боиси навишта шудани як идда шеърҳои дардолуд низ шудааст.

Домани мавзӯву муҳтавои ашъори Аскар Ҳаким хеле фароҳ аст, он аз ишқу умед, орзуву армони фардӣ то бузургтарин масъалаҳои иҷтимоиву ахлоқию маънавиро фаро мегирад. Ин мавзӯву муҳтавои гуногун дар анвои мухталифи шеър аз ғазалу рубоии суннатӣ сар карда, то навтарин шаклҳои бадеӣ суруда шудаанд, ки аз истеъдоди ҳамачонибаи шоир гувоҳӣ медиҳанд.

Аммо Аскар Ҳаким дар шеърҳои ғазалҳои хамеша таъкид бар он дорад, ки аз навиштаҳои қаноатманд нест ва то метавонад мекушад, ки маъниҳоро бештару беҳтар ва зебову ширадор ифода кунад. Аммо ҳеч не, ки кӯзаи маънӣ қаноат ҳосил намояд. Шоирон ва умуман эҷодкорони асил ҳар қадар ба муваффақият расанд, боз қуллаҳои навро тасхир кардан, ба муроду мақсадҳои боз ҳам олитар расидан мехоҳанд. Хушбахтона, Аскар Ҳаким аз тоифаи чунин шоиронест, ки ҳанӯз то қуллаи мурод расидан боз қорҳои зиёд ва арзанда иҷро кардан мехоҳад.

Ҷумъакул Ҳамроев,
доктори илмҳои филологӣ

МУНАҚҚИД ВА ШОИР

Аскар Ҳаким **охири** солҳои ҳафтодум ба арсаи адабиёт омад. Вай дар боби нақди шеър як силсила тақризу мақолаҳо чоп кард, ки таваҷҷуҳи алоқамандони адабиётро ба худ ҷалб намуд. Назари тозаву амиқ ба воқеияти ҳаёти адабӣ, таҳлили дақиқ ва фарогир аз умдатарин фазилати нақди ӯ буданд. Ӯ дар тадқиқоташ, махсусан дар мақолаҳои танқидиаш, масъалаҳои илмию назариро пайваста ба таҳқиқ мегирифт, ки ҳам арзиши адабиётшиносӣ дошту ҳам танқидӣ.

Баъдтар китоби ӯ «Шеър ва замон» (1978) нашр гардид, ки моҳиятан аз бисёр асару мақолаҳои то кунун дар нақди шеър чопшуда фарқ дошт. Вай дар ин асар масъалаҳои инкишофи назми муосири тоҷикро таҳқиқ намуд, ки танқиди танқид онро «ҳодисаи муҳим» (А. Набиев) ҳисобида буд.

Воқеан ҳам А. Ҳаким дар ин рисола ба таҳқиқ ва нақди он равишҳои шеъри муосири тоҷик пардохт, ки аз назари аҳли таҳқиқ дур монда буданд. Муҳим он буд, ки мунаққид дар баробари баррасии дигар масъалаҳо масъалаи инкишофи назро аз назари ирсияти таърихӣ ва анъанаву навоарӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, бурду бохти эҷодиёти шоиронро низ дар ин замина нишон дод. Ин масъаларо ӯ дар заминаи қонуни инкишофи ғоявию бадеии адабиёт муайян намуда, ба ин васила самти асосии ҳаракати адабиёт, аз ҷумла шеърро дуруст муайян намуд. Ин асари ӯ, ки дар он баъзе аз масъалаҳои назария ва амалияи шеъри муосири тоҷик матраҳ ва арзёбӣ шудааст, тадқиқоти мукамал ва ҷолибу боҳадаф аст.

Аскар Ҳаким дар боби навоарии назми имрӯза су-

хан ронда, ин ҳодисаро танҳо вобастаи шикастани қолабҳои анъанавии жанру қофия ва вазн намедонад. Ин ҳолатро ӯ ба баланд шудани савияи мундариҷа ва шакли шеъри солҳои шастуму ҳафтодум алоқаманд дониста, аз ҷумла менависад: «Дар ин ҳангом шеъри тоҷик аз лиҳози мундариҷа ба тасвири амиқ ва доманадори воқеият, пурқувват ва фарогиранда шудани эҳтироси граждони, омӯзиши гуманизми нав ноил шуда бошад, дар соҳаи шакли бадеӣ дар он муносибати тоза ба сухану сурат, ба шаклҳои анъанавӣ ва ба унсурҳои услуб, авзону анвои шеър ва аз ҷумла инҳо, ба мавқеи муҳим соҳиб мешавад». Ин мулоҳиза асоси меҳнад мо меғӯем, ки заминаи усули андешаҳои А. Ҳаким хеле ҷиддиву асоснок ва назари ӯ вусъатнок буда, мундариҷаи ғоявӣ, тасвири инсон ва бадеияти шеъри имрӯзро фаро мегирад. Аскар Ҳаким дар мақолаи «Шеъри инсон», ки бахши дигари ин китоб аст, дар хусуси ин масъалаҳо андеша меронад. Таъкиди муҳаққиқ бар он аст, ки образи лирикӣ, инсон дар лирика, қаҳрамони лирикӣ ва тарзу усули тасвири он асоси мундариҷа ва навҷӯйҳои шакли шеъри муосирро муайян менамояд. Дар ин замина вай бо мақсади равшан кардани симои умумии қаҳрамони лирикӣ мафҳуми субъекти лирикӣ - идеали эстетикаи инсонии муосирро истифода мекунад ва чеҳраи воқеии ин гуна инсонро дар мисоли эҷодиёти шоирони саршиноси тоҷик нишон меҳнад. Муҳаққиқ дар таҷрибаи ҷустуҷӯҳои назарии нақди тоҷик нахустин бор шаклҳои фардию услубҳои зоҳир шудани ҳислатҳои субъекти лирикиро дақиқ муайян мекунад. Мушоҳидаҳои ӯ дар боби қаробати инсон ва қаҳрамони лирикӣ дар шеъри тоҷикӣ ҷолиб аст. Вай дар ин замина мутафовит будани тасвири инсонии лирикиро дар эҷодиёти шоирони гуногун таъйид менамояд. Ин мушоҳидаи ӯ мушаххасоти сабки шоирии бисёр шоиронро низ муайян менамояд. Аз мушоҳидаҳои назарии ӯ дармеёбем, ки сифатҳои инсонии лирикӣ дар эҷодиёти М. Турсун-

зода ба воситаи ифодаи қаҳрамони лирикӣ воқеъ мешавад. Шоири дигар Ғаффор Мирзо ин гуна инсонро дар зиндагии муқаррарӣ ва қору бори ҳаррӯза ба тасвир мегирад, М. Қаноат, Лоик, Қутбӣ Киром ва Бозор Собир ғанои субъекти лирикиро дар пайванди Инсону Оламу Замин дида, сифатҳои фитрӣ, рӯҳия ва масъулиятшиносии вайро бо ҳамин роҳ, таъйин кардаанд. А. Ҳақим аз аввалин мунаққидонест, ки навҷӯйҳои шоиронро дар шеъри муосир хеле дақиқ, муайян намуд ва дар ҳамин замина бори нахуст аз дидгоҳи поэтика дар бораи сухани шоирона, анъанаву навоарӣ дар анвоу авзону шеър ва вижагиҳои жанри он сухани ба вазн мегӯяд. Мақолаи ӯ «Сухан ва образ» аввалин тадқиқи ҷиддӣ нисбат ба ин масъала мебошад. Вай таъкид мекунад, ки «дар байни ашъи тасвир ва лексика муносибати функционалӣ ва мантиқӣ вучуд дорад. Ин яке аз муҳимтарин хусусияти услубии назми муосир аст, ки дар натиҷаи муносибати реалистона ба мафҳуми лексикӣ калима ва образ шакл гирифта истодааст». Дар асоси ин ду гурӯҳи образҳо вай образҳоро муайян намудааст, ки дарки таърихӣ воқеиятро дар худ ғунҷоиш додаанд (масалан «Ҷоми Ҷам») ва низ объектро аз ягон ҷиҳат шарҳ медиҳанд ё тавсиф мекунад (ҳамчун «зулфи мушқин»). Зинаҳои таҳаввули ин гуна образҳоро дар мисоли эҷодиёти шоирони муосир шарҳ, медиҳад. Ба андешаи ӯ ин навҷӯйӣ ҳаминро ифода менамояд, ки бар хилофи образи рамзҳои қолабрез образҳои тозае, ки ҳам ба воқеияти имрӯза наздиканд ва ҳам қувваи таъсирашон зиёд бошад, дар шеъри муосир, махсусан дар эҷодиёти М. Турсунзода, А. Шукӯҳӣ, М. Қаноат, Лоик, Ғ. Мирзо нуфуз доранд. Мунаққиди ифодаи ҳиссиёти пурзӯрро тасвири мушаххас ва муқаррарии шеъри А. Шукӯҳӣ шинохта, имконоти чунин усули тасвирро дар афзудани ифодаи ҳиссиёт дар шеъри Лоик ҳодисаи муҳим медонад.

Аскар Ҳақим аз ибтидои фаъолияти мунаққидаш ба

масъалаҳои мураккаб ва баҳсталаб тавачҷуҳи беш дошт, ки мақолаи «Тахввули арӯз» дар ин замина аз бехтарин офаридаҳои ӯст. Ҳарчанд ҷанбаи адабиётшиносии ин мақола пурқувват аст вале дар он андешаҳои интиқодии мунаққид роҷеъ ба арӯз ва усули истифодаи шоирон аз он ифода шудааст. Мулоҳизаҳои мунаққид дар бораи заминаҳои халқии пайдоиши арӯз ҷолиб аст. Вай вазни рубоиро таҳлил карда, махсусияти он, таносуби комили онро бо забони тоҷикӣ ва халқияти онро исбот мекунад. Сабаби қавӣ будани мақоми арӯзро дар шеъри мо дар халқияти он доништа, таъкид мекунад, ки ба ин сабаб «он дар назми мо чуқур реша меронд ва ҳамлаю муборизаи онҳое, ки бар зидди он буданд, ба ноқомӣ анҷом» меёфт. Баъд муҳаққиқ заминаҳои навпардозиро дар шеъри тоҷикӣ муайян сохта, «Марши ҳуррият»-и Айниро дар сарғаҳи ин навҷӯйӣ қарор медиҳад.

Масъалаи навҷӯӣ дар шеъри имрӯз дар мақолаи дигари ӯ «Аз ғазал то шеъри озод» мушаххас ба миён гузошта шудааст. Вай дар ин мақола ба хусусиятҳои жанрӣ ва шаклии шеър диққат дода, дар ин замина нишонаҳои аввалин ва асосии жанри шеърро муайян менамояд. Ба назари ӯ, дар шеъри имрӯза дар ду маврид шоирон муваффақ шудаанд. Дар мавриди аввал, хангоми бомуваффақият истифода бурдан аз шаклҳои жанрии анъанавӣ ва сонӣ хангоми даст кашидан аз унсурҳои шаклӣ, монанди вазну қофияи маълум, мустақилияти байт ва монанди ин. Махсусан, андешаҳои ӯ дар бораи жанри ғазал ҷолиби диққат аст. ӯ шадидан онҳоеро интиқод мекунад, ки умумигӯӣ дар шеърро ба ғазалгӯӣ марбут доништа, ғазалро монעי навҷӯӣ доништаанд. Мунаққид дар бораи хусусиятҳои хосси жанрҳои рубоӣ, дубайтӣ сухан карда, ба шакли нави шеърӣ номи чаҳорпора мегузорад. Мулоҳизаҳои ӯ дар бораи дигаргуниҳое, ки дар жанрҳои суннатӣ ба миён омадаанд, ҷолиби диққат аст. Ҳамчунин ӯ бо таъсири тарҷума

дар шеъри тоҷик ба вучуд омадани жанрҳои нав, аз қабилӣ сонет ва катибаро хабар медиҳад, ки андешаи ӯро дар бораи нав будани жанри катиба наметавон қабул кард. Зеро бо ин жанр ва номи он мо аз таърихи адабиёт шинос ҳастем.

Андешаҳои ӯ дар бораи «шеъри озод» низ муҳим мебошанд. Чунин фикри ӯ, ки «ифодаи пурра ва барҷастаи маъно»-ро қонунияти асосии шаклдиҳандаи шеъри озод медонад, ниҳоят муҳим аст. Аз мулоҳизаҳои ӯ дар мавриди шеъри нав чунин натиҷа гирифтани мумкин аст, ки наваҷодҳои шоирони тоҷик заминаи таърихи дошта, маҳсули замон ва шароити иҷтимоист ва имкони ифодаи симои маънавии инсонро комилан дорад.

Танқиди танқид китоби аввали Аскар Ҳаким «Шеър ва замон»-ро «дар таҳқиқи назария ва амалияи шеъри муосир саҳифаи тозае» хонда буд. Вале китоби дуҷумла ӯ, ки соли 1982 бо номи «Дар қаламрави суҳан» чоп шуда буд, симои ӯро ҳамчун мунаққиди тозаназар ва навҷӯ муайян намуд.

Дар мақолаи аввал, ки «Шеъри замонӣ ва ҷустуҷӯҳои маънавию ахлоқӣ» унвон дорад, мунаққид ҳолати шеъри тоҷикиро дар ибтидои солҳои ҳаштодум арзёбӣ мекунад. Мақола дар асоси матни маърузаи муаллиф дар пленуми XII Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон мураттаб шуда аст. Аскар Ҳаким дар ин мақола ба масъалаи ҷустуҷӯҳои маънавию ахлоқӣ дар шеъри имрӯз дахл карда, ин майлро на фақат ба асарҳои замонӣ нисбат медиҳад, балки асарҳои таърихӣ ва таърихию инқилобиро фаро гирифтани онро низ таъйид менамояд. Мунаққид тамоюли муҳими ҷустуҷӯҳои маънавию ахлоқиро ба мавзӯҳои таърих ва таърихию инқилобӣ майл кардани адибон медонад. Вай «пуркуватии эҳсосоти гражданин»-ро «аломати камолоти шеър доништа, муҳимтарин хусусиятҳои ҷустуҷӯҳои шоирони тоҷикро дар ин самт муайян менамояд. Дар ин зами-

на камбудии шоиронро низ нишон дода, камбудии шеърхоро дар паст будани бадеияти онҳо мебинад. Андешаҳои чамъбасти мунаққид дар ин замина боаҳамият ва бериёст: «Ҳар асари бадеӣ танҳо моли адабиёт буда, ба халқ ва чамъият хизмат карданад мумкин аст. Дар ин чабҳа роҳи дигаре нест». Ин мақолаи Аскар Ҳаким дар шинохти моҳияти чустучӯҳои маънавию ахлоқӣ дар шеъри тоҷик дар нақди солҳои ҳаштод қадами ҷиддӣ буд. Ин мақола ва бисёр навиштаҳои дигари Аскар Ҳаким бо масъалагузорӣ ва таҳлилу тадқиқи таркибии ғоявию бадеӣ, иҷтимоию эстетикӣ тафовут доранд. Аз ҷумла, мақолаи «Тазодҳои фаровонии шеър» ифодагари консепсиябандии мунаққид дар тадқиқи вазъи шеъри тоҷик дар солҳои ҳаштодум аст.

Аскар Ҳаким, бешак, баъди Раҳим Ҳошим муаллифи беҳтарин портретҳои адабист. Вай аз ҳаёт ва эҷодиёти адибоне монанди Раҳим Ҷалил портретҳои «Умри пурмаъно», Муъмин Қаноат «Обшори шеър», Аминҷон Шукӯҳӣ «Шоҳаи райҳон ва себҳои шукуфта», Лоик «Даҳ сол ва чаҳор нигоҳ» ва Бозор Собир «Бӯи гулҳор»-ро навишт, ки бо хусусияти таҳқиқиву тасвириашон фарқ мекунад. Беш аз ин дар портретҳои Аскар Ҳаким таҳлили танқидӣ бо таҳлили ҳиссиётангез ба ҳам омадааст, ки дар навиштаҳои дигар аз ҳамқаламонаш мушоҳида намешавад. Мунаққид шахсияти инсонӣ ва эҷодии адибро аз ҳам чудо тасаввур намекунад ва сабаби комёбии ӯ маҳз дар интиҳоби роҳи дуруст ва санҷидаи илмист. Дар ин хусус ӯ менависад: «Ман дар байни онҳое, ки дар бораашон навиштаам, қор мекунам, онҳоро алоқадри ҳол чун инсон ҳам мешиносам ва ин хушбахтии ман аст. Зеро ман қомилан зидди ақидае ҳастам, ки гӯё адибонро нашинохта асарашонро хондан беҳтар аст. Қудрат ва заифии асар дар шахсияти муаллифаш ҳам пайдост. Онҳо барои беҳтар фаҳмидани якдигар бисёр мадад мекунад». Сабаби дигари комёбии Аскар Ҳаким дар эҷоди портретҳои адабӣ шинохти дурусти воқеияти зиндаги-

номаи адиб аст, ки аз ӯ иқтибос кардем. Ба ҳамин далел хонанда портретҳои Аскар Ҳақимро бо шавқи тамои меҳонад. Ин портретҳо саршор аз ҳисси шинохти ҳақиқати зиндагӣ ва ҳунарист. Аксари ин портретҳо бо забони фаҳсеҳ ва тасвирҳои шоирона навишта шудаанд.

То ибтидои солҳои ҳаштодум алоқамандони адабиёт Аскар Ҳақимро асосан чун мунаққиди равшанбин ва дақиқназар мешинохтанд.

Аз ин давра ба баъд ӯ бештар шеър нашр мекард ва нахустин маҷмӯаи ашъораш низ бо номи «Раҳнавард» (1984) ба чоп расид. Ин китоби шеърҳои ӯ имконро барои хонанда ба вучуд овард, ки дар бораи ҳунари шоирӣ ӯ биандешад, роҷеъ ба сабки нигориш, мазмуну мундариҷаи осори манзуми ӯ тасаввурот пайдо кунад.

Шеърҳои Аскар Ҳақим дар жанри навҳои муҳталифи адаби гуфта, аз моҳияти муҳимтарин рӯйдодҳои замон бо хонанда суҳбат мекунад. Дар ин шеърҳо шоир бо тамоми ҳаёти пойбанди сиёсати ҳоким аст.

Ҷаҳонбинии коммунистӣ, садоқат ба принсипи идеалҳои олии ҷамъияти сотсиалистӣ асоси ғоявии шеъри ӯст, ки таҳдоби ин бинои тасаввурот бо фурӯ рехтани давлати Шӯравӣ аз пой даромад. Бо вучуди ин пойбандиҳои мафкуравӣ шоир роҳи мустақимашро дар олами шеър ташхис медиҳад:

То ба ҳар байте ба мазмуне шиорот кардаам.

Ман ба шугли шеър ҷонамро иморат кардаам.

Ӯ ҳамчун шоир ба одаму олам назари хос дорад. Дар тасаввури шоирӣ ҳодисаҳои хурду бузурги иҷтимоӣ сиёсии замон «ба ҳам ҳалқапайванд» («Заминро деҳқон танҳо барои худ намеқорад») буда, яке ҳосили дигарест ва «ҳатто санг ҳам ором нест» («Дунё даме якранг нест»).

Воқеияти тасвир аз умдатарин хусусияти ҳунари

шоирии Аскар Ҳақим аст. Аз ин чихат шеъри ӯ аз шеъри ҳамқаламонаш комилан мутафовит аст. Ба ин сатрҳо таваҷҷуҳ кунед:

*Паи ҳам бигзаранд ин модарон **њам**,
Кунун бо дод аз бедоди дунё.
Ба болошон кашӣ гар хоки олам,
Бимонад дасташон аз хок боло.*

*Шаҳидони ҷавони бистсола,
Ки модарҳоятон акнун бимиранд.
Вале уммеди баргашти шуморо,
Ба дунё монда, бо худ барнагиранд.*

Дар ин ва бисёр шеърҳои дигари Аскар Ҳақим тасвир аёнӣ ва мутасаввир аст. Ҳолати рӯҳии шоир, қаҳрамони лирикӣ ва зани солхӯрдае, ки дар «роҳи чигарбандаш» ба санги гирён табдил ёфтаи меҳоҳад, ба хонанда низ таъсири амиқ мегузорад. Дар шеъри «Номбардори Ватан» чунин фикр ифода шудааст, ки фарзандони шаҳид, ки модарон ба маргашон бовар надоранд ва интизори баргаштани онҳоянд, барои Ватани муқаддас, пирӯзии он қурбон шудаанд ва меҳри онҳо дар дили мардум ҷовидонист:

*Агарчи дур аз ин мулку макон рехт,
Ба хоки кӯҳсорон хуни нофаиш.
Дар ин ҷо аз сари мардонагӣ рехт,
Ба пой як санаббар хуни софаиш.*

*Бидидам дар сари он пуштаи сабз,
Ватанро, номбардори Ватанро.
Ба зери он мазори хоксоре,
Баландиҳои **кӯҳ**сори Ватанро.*

Ин қабил шеърҳои шоир нафрати хонандаро ба ҷанг бедор карда, дар ӯ ҳисси олии ватанхоҳӣ, муқаддас доштани хоку оби Ватанро, ки дар он хуни падарон рехтааст, тарбият менамояд. Ғояи ватандӯстӣ дар шеърҳои «Ватан», «Мурғакони сафарӣ» ва ғайра хеле барҷаста ифода шудааст:

*Одамӣ баҳри Ватан гар аз дилу ҷон ҷон диҳад,
Пас Ватан ӯро чу модар умри ҷовидон диҳад.*

Ё:

*Хоки одамро, ки шӯриданд бо хоки Ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо хоки Ватан.*

Дуктур Алиасғари Шеърдӯст,
мудири омили интишороти
«Алҳудо», Эрон

МУҚАДДИМАИ НОШИР

*Ман зи таърихи башар дарёфтам ин нуктаро:
Гар забони халқ мирад, зинда мирад хосу ом.
Бо забонаш сар шавад таърихи авлоди башар,
Бо заволи вожааш таърихи ӯ гардад тамом.*

*3-ин сабаб гар душманеро мақсади мардумкушист,
Мекушад ӯ чумла фарзанди забондони варо.
Халқ бе фарзанди гӯё тӯдаи гунгу кар аст,
Медиҳад фарди забондонаш забон ҷони варо.*

Он чӣ дар огози озинбахши ин ёддошт дарҷ гардид, сухани шоири ин мачмӯа аст, ки дар ҷустуҷӯи «будан»-и хеш ба забону фарҳанги хеш ручъат мекунад, бар пешонии гушодаи таърихи инсонии он ҷо хешро боз меёбад, ки забону фарҳангу маданияти хешро боз меёбад. Зеру бами ҳаёти хешро дар фарозу фуруди ҳаракатҳои фарҳангие медонад, ки таърихро рақам мезанад.

Он чо ки фарҳанги ӯ ҳузур надорад, садои вай фарёдест, ки дар қаъре беинтиҳо сар медиҳад ва регҳо, сахро фарёди ӯро мебалъад, гӯё ӯ вучуд надорад ва ҳар он кучо ки фарҳанги вай арзи вучуд менамояд, ӯ шиносномаи «ҳастӣ» ва «будан» мегирад. Гусастагӣ ва тафриқае, ки пас аз ҷангҳои Эрон ва Рус дар даврони Қочор байни фарзандони забони порсӣ эҷод шуд ва баъдан тасаллути ҳафтодсолаи илҳодии шӯравӣ деворе аз оҳан байни ду бародари хешованд кашид ва дарди фурқатро дучандон кард, таҳмили фарҳанги бегона бар миллате, ки бо дастурамали фарҳан-

гии чадид санхияте надошт, натоиҷи дардолуде дар пай дошт, ки ранчи нолаҳои шоирони тоҷик намудгоре бахше аз он аст ва аъмоли ин дастурамал осоре дахшатнок бар фарҳанги ин ақвом ба ҷой ниҳод.

Аскар Ҳаким низ фарзанди чунин шароити иҷтимоии бухронии таърихӣ аст, ки имрӯз дар каламоту ҷумалот бо тамоми фарҳанги порсӣ ҳамсадо мешавад ва суруди ҳаёти худ ва қавми худро иншод мекунад. Вай хотироти таърихӣ бисёр аз сар гузаронидааст, юриши муғулро шоҳид буда, кушторҳои дахшатноки манғиту наводағони ӯро назорагар буда:

*Канда ҳар як зарбааш як лаҳти гӯшт,
Кӯфт дарҳам пораҳои сахти гӯшт.
Ҷӯб шуд аз хун ҷу шоҳи арғувон,
Аз лаби Айни наомад як ғиғон.
Баски дар пушташ намонд аз гӯшт ҳеч,
Устухон аз зарбаҳо мехӯрд печ...*

Барои вай ситамҳое, ки дар тайи солиёни дароз бар вай ва падарони вай ворид шуда, на озоре ҷисмӣ, ки дасисае барои маҳви ҳуввияти таърихӣ ӯст. Онон сари ин доранд, ки «мавҷро аз хонаи дарё ҷудо созанд.» Аммо ӯ азми дигар дорад:

*То шавам як мулк, як миллат,
Кӯҳҳоро аз камар бо тасмаи водӣ ба ҳам бастам,
То миёни кӯҳу кӯҳистон мабодо бишканад,
То мабодо қорвони кӯҳсорон барканад,
То ки чаши чашимаҳояш соф бошад,
Соф чун инсоф бошад.*

Бар хилофи баъзе аз шоирон ва ҳунармандони тоҷик, ки бозгашт ба гузашта дар назди онон гоҳ ранги наҷодпа-

растӣ мегирад, дар шеъри Аскар Ҳаким – агар ин гулчин намунаи кулли шеъри ӯ бошад – ин наҷодпарстӣ, ки маҳсули солҳои пур аз илтиҳоби пас аз бухронҳо ва инқилоб аст, чой надорад.

Ҷаҳони ормонӣ дар назди Аскар Ҳаким ҷаҳоне поку муназзаҳу равшан аст. Ӯ аз уқоби шеъри хеш илтиҷо мекунад, то ӯро бад-ин диёр парвоз диҳад:

*Маро бибар ба ҷаҳони муназзаҳу равшан,
Ки покро сари парвоз ҷониби покист.
Зи ариши нур бигирад фурӯз синаи ман,
Агарчи покдилеро замин ҳам афлокест.*

*Маро бибар ба сипеҳри баланду нурунур,
Ки рафтаним ба ту бо худ расидан аст имрӯз.
Аз ин насибаи мушкил намешавам маъзур,
Ки меқунӣ ту маро бар муҳоли ман пирӯз.*

Маркази сикли шеъри Аскар Ҳаким инсон аст, ба ҳамаи ҷавонибу вежагиҳояш. Аз ҳамин рӯ дар шеъри ӯ ашъори ошиқонаву сиёсиву милливу меҳаниву иҷтимоӣ ва васфу мадҳу... даромехтаанд ва занҷираи иртиботи ин ҳама инсон аст. Инсоне, ки ҷавҳараи инсонии хешро дар кори халлоқият ва ишқ ба зиндагӣ боз мечӯяд.

*Рости қомати деворҳо
Рост дорад қомати меъморро.
Зиндагии тоза мебахшад шабе
Мисраи тар шоири бедорро.*

*То шавад ҳар одамизод одаме,
Бояд аз худ сохт одам ҳар даме.
Хешро аз нав бубояд офарид
Ё зи шодӣ, ё ки аз дарду ғаме!*

Ва гоҳ саъдивор каломи хешро дар хидмати танбеҳу огоҳи инсон мегирад ва вайро аз лағзишхову бемеҳрихову номардихову номуродиҳо огоҳӣ медиҳад ва ҳақ ин аст, ки ин бахш аз ашъори Аскар Ҳаким дар зумраи беҳтарин сурудаҳои вай ба шумор мераванд. Намунаи ин гуна ашъор манзумаи «Имони сағ» аст, ки бо ниҳояти зебоӣ ва устодӣ суруда шуда, агар хунари шоирро ба эътибори нақдуш-шеърӣ қадим мизон таъсири муҳотаб аз идроки манзумаи вай бидонем, ба ҳақ ин манзума яке аз беҳтарин ашъори ин дафтар ба шумор меравад. Гоҳ хешро бо аносиру ашёву падидаҳои табиӣ ҳамзабон мешавад ва бо онҳо дармеомезад ва ин гиреҳхӯрдагӣ чунон бо устодӣ ва маҳорат сурат мегирад, ки хонанда амиқан аз он мутаассир мешавад. Шеъри «Дарё, маро бигир» дар зумраи ин гуна офаринишҳои шоир ба шумор меравад...

Соли 1373 / 1994

Дуктур Алиасғари Шеърдӯст,
Сафири кабири Ҷумҳурии Ислонии Эрон
дар Тоҷикистон

НАЗАРЕЮ ГУЗАРЕ БАР «ЗАМИНИ САБЗИ БОВАРҶО»

Ҳудуди чаҳордах-понздаҳ сол пеш «Баргузидаи ашъори Аскар Ҳаким» – шоири номдори тоҷикро дар силсилаи Интишороти байналмилалии «Алҳудо» (соли 1373 ҳ.ш.) ба хатти ниёгон мунташир намудам ва муқаддимае, ҳарчанд кӯтоҳ ва дарҳури маҷол, бар он нигоштам. Акнун ҷои хушвақтии дубора аст, ки пас аз гузашти ин солиёни сол дафтари дигаре аз ашъори навин ва рӯи ҷопнадидаи ин шоири дилбарбоддодаро бо унвони «Замини сабзи боварҷо» ва ба хатти тоҷикӣ ҷиҳати баҳрабардории умум тақдими ҳузури мардуми аҳли завқу дил ва ҳунаршиносу ишқпарвари Тоҷикистон менамоям.

Маҷмӯаи ҳозир ба ҷуз ашъори «Имони сағ» ва «Камарбанди кӯҳистон» ва «Баргпайванд» фарогирандаи сурудаҳои тозаест аз ӯ дар қолаби ғазалиёт, маснавиёт, китот, чаҳорпораҳо, дубайтиҳо ва бештар рубоиёт, ки гоҳ бо авзони арӯзи суннативу боқофия ва гоҳ дар вазни шеърӣ нимоию озод ва бо ҷобачоии қофияҳо ва қофияҳои мутобиқи мазмун. Нигоранда дар ин гуфтор ба бархе аз вежаҳои ашъори ин маҷмӯа мепардозад.

Мазмуну муҳтаво. Мазмуну мавзӯоти ашъори шоир умдатан иҷтимоиву ошиқона аст ва дар канори онҳо низ ашъоре дар мавриди ситоишу ҳурмат ва бузургии ватану миллат ва шукӯҳи мардуми тоҷику Тоҷикистон, ситоишу аҳамияти Наврӯз ва васфи баҳор, арчи русуму ойинҳои бостонӣ, рисолати шоир дар ҷомеа, озодагӣ ва ворастигӣ, хушбахтӣ ва сарфарозӣ, масун будани инсон ва ҳатто

хайвон аз газанди ҳаводис, безорию нафрат аз ҷанг, душманӣ, хашму кин, дурӯғу дурангӣ, масоили инсондӯстӣ ва даст дар домони дилу ишқ задан, дардҳову ранҷҳои иҷтимоию башарӣ ва ситоиши зан ва ғайра. Ҳамчунин дар ин маҷмӯаи ашъор масъалаи носталжӣ, ки дар шеърӣ аксари шоирони муосир дида мешавад, ҷойгоҳе надорад.

Шоир дар баъзе аз ин сурудаҳо бо ироаи тасвирҳои табиӣ аз аносири табиат ба таъбирҳову тафсирҳо ва натиҷагирҳои иҷтимоӣ, ишқӣ, ахлоқӣ ва бардоштҳои зеҳнии вежаи худ мепардозад.

Маҷмӯаи ҳозир бо ин дубайтӣ (дар баҳри хафиф) оғоз мегардад:

*Эй башар, ман раҳини фардоят,
К-ин ҷӣ бахтеву ин ҷӣ иқболест,
Гарчи хокӣ туй вале ҷоят
Дар миёни ситорагон холист.*

Нигоҳи шоир дар ин шеър ҳокӣ аз волоӣ ва маънавиятест, ки дар зоту хамираи башар сиришта шуда. Маънавияте, ки ба суварӣ гуногун дар аксари ашъори шоир ҷилва менамояд. Самбулу авҷи камоли ҳар амреву чизеву касе, ситораву Қаҳқашону осмон ва аршу фалак ва самову ҷарх аст:

*Равон гардад чу реғи реғи соҳил,
Канори ҳамдигар лағжем пойин,
Ки то дар Қаҳқашон гирем манзил,
Ки шомӣ ишқро ин аст ойин.*

(«Ойини ишқ»)

*Манам, шояд, бароят дастхӯрда,
Туй лек осмони дастнорас.*

(«Ман аз дидор бо ту меҳаросам»)

*Ман баландат зи ари бинионам,
Каҳкашонро ба пойи ту резам...
Бишнавӣ, набзи дашту ҳомунро,
Ки фалаксайру ишқоҳанг аст.*

(«Авчи ишқ»)

*Мавҷ мерафт чаҳон то камари чархи кабуд,
Ҳар чӣ буд рӯйи замин, ҳар чӣ савори дарё.*

(«Хотире, хотирае...»)

*Дар само бо ту одами хокӣ
Мешавад чун фаришта ҳампарвоз.*

(«Омадӣ...»)

Шеърӣ «Замини сабзи боварҳо», ки унвони китоб аз он гирифта шуда ва дувумин шеърӣ маҷмӯа аст, дар ситоиши сарзамини шоир – Тоҷикистон аст, ки на танҳо шоирону бузургони он, балки худи ин сарзамин низ ба воситаи вучуди уламову удабо ва бузургони гузаштаву муосир осмонист ва ин диёри кӯчак бо маънавияте, ки дорад, аз чаҳор дарё ҳам фарохотар аст:

*Ҳарф меҳоҳам занам аз сарзамини хеш,
Ҳар чӣ мегӯям вале з-ин хок ҳарфи осмон ояд.
Баски ин марзи гиронмоя, ки мояш пой мемонем,
Дигаронро Каҳкашон ояд...
Шоиронаш ҳам бад-ин вачҳ осмониянд,
Гарчи рӯйи ин чаҳон худрӯй месабзанд,
Ончаҳониянд.*

Дар нимаҳои шеър зовияи ривояти шоир бо тавачҷуҳ ба санъати маънавии илтифот аз мутакаллим ба мухотаб тағйир мекунад ва сарзамини шоир шахсиятбахшӣ мешавад ва ба унвони мавҷуде зинда мухотаб қарор мегирад:

*Эй замини сабзи боварҳо,
Решаҳоят сабз бас дар оби имон асту кавсарҳо...
Ҳамди исломи ту ҷуз исломи некӣ нест,
Рӯдакию Мавлавиятро назирӣ одамият кист...
Эй диёри кӯчаки аз чор дарё ҳам фарохотар,
Ҳар ваҷаб хоки азизатро баландиҳои ин мардон
Кард гардуни баландахтар.*

«Ин кадомин боғ меояд» шеърест самимӣ ва ошиқона, ки маҳбуби шоир аз нигоҳи зебӣ ба боғи пургулу атре ташбеҳ шуда, ки шоир орзуи висолу вурӯд ба ин боғро дорад:

*Ин кадомин боғ меояд,
Ин кадомин боғ атри хешро дар чанбари гесӯ-и меорад,
Ин кадомин боғ бишқуфта ба пар-парҳои домонаш...
Ин кадомин боғ меояд?
К-аз зулоли чазмаҳояш ҳар қадам ойинабандон аст,
Сабза дар оғӯши обу обҳо бо сабза дар оғӯш
Ҳамдигарро қиссаҳои шиқ мехонанд зери гӯш...
Ин кадомин боғ меояд?
Дар бувад ин боғро шояд?!*

Шеъри «Ниёиш бар сари турбати Лоиқ» ёдмонест аз шоири фақид Лоиқ Шералӣ бо ин шурӯб:

*... Ассалом, устод Лоиқ,
шоири шиқу маю ном,
Ассалом!
Ҷовидон рафтӣ чу рӯҳе дар калом.*

Шоир дар ин шеър мубтакирона шахсиятҳо ва истилоҳоту унвонҳоеро, ки Лоиқ дар ашъори худ оварда, ба кор бурда ва бо шеъри худ пайванд задааст.

Шоир дар шеъри «Ниёиш» бо оғозе ҳунармандона дуо мекунад ва орзу дорад, ки Худованди ҳайвонҳо, гулҳо, парандаҳо ёрашро ва тоҷикеро, ки чихати ризку рӯзӣ ба Русия меравад, дар паноҳи худ маҳфуз ва масун бидорад:

*Саҳар пушти дарам бодом гул кард,
Ки булбулро кунад аз хоб бедор.
Ҳамин як шоҳи гулро аз дами сард,
Худоё, дар паноҳи худ ниғаҳ дор!*

*...Намонад, то зану фарзанд беқут,
Кирокоре равад Русия ночор.
Аз он, то барнаёрандаш ба тобут,
Худоё, дар паноҳи худ ниғаҳ дор!*

*...На ҳаргиз хешро якто шуморам,
Маро аммо яку яктост он ёр.
Варо, то чон ба дастӣ ӯ супорам,
Худоё, дар паноҳи худ ниғаҳ дор!*

Шеъри «Эй, ки гул-гул мешукуфӣ...» аз ҷумлаи ашъори иҷтимоӣ ва шоиронаест, ки шоир хотираи талхи наbardҳои бародаркушӣ дар Тоҷикистонро ба ёд меоварад ва бо сипарӣ шудани он даврони ваҳшатзо ташнаи фаро расидани гулхандаҳои инсону табиат аст, ташнаи он ки дубора даст дар домани ишқу дил зананд:

*Эй, ки гул-гул мешукуфӣ чун дарахти себ,
Хандаҳоятро мабод осеб!
Баски дар он рӯзҳои сард,
Сӯхтан аз сардию аз дард,
Ташнаи гулхандаҳои гарми инсону дарахтам кард...
Қарни нав аз роҳ меояд,
ба уммеди навои тозаву оҳанг...*

«Ҳадяи Наврӯз» чаҳорпораест ошиқона, бо тафаккуре хайёмона дар бархе абёт ва бо баъзе аз мисраъҳои зебо:

*Биё, то мугчаҳо бо ту сухан гӯянд бикишоянд,
Бигирад шох домонат ба сабзу сурх ангушташ
Ва бар чашми гулаш молидаву бӯсад ҳазорон бор...
Ва ё шояд, на шояд, бал яқин сад пушт қабл аз ин
Ба ҳам омехт хоки мо вале ҳар сӯй бурдаш бод...*

«Маро бар ишқ бовар деҳ» ошиқонаест дар баҳри хазаҷ вале озод аз аркон ва қавофии суннатӣ ва бо шурӯе муваффақ ва табиатгароёна:

*Ба ман деҳ гӯш, як дам гӯш, эй зеботарин зебо,
Ки оҳанги ба ҳам печидани гулҳои печакро,
Суруди шоҳаҳоро бо насими шӯҳи саҳрогард,
Навои нохуни себаргаҳоро дар ҳарири пардаҳои ҷӯй
Ба нимовоз дар гӯшат зи нав такрор хоҳам кард.*

«Интизор»-и шоир интизорест абас аз бозгашти ёру чононаш. Поёни он бо тасвирҳои ташбеҳӣ ва истиориву табиӣ ҳунармандона нақш бастааст:

*... Дар сари сабзи алафзорон намелағзид дасти бод,
Абрҳо аз гӯшаҳои осмон буданд овезон.
Мурги танҳое ба рӯи шоҳае якноя меистод...*

Шеъри «Аввалу охири дунё – Наврӯз» дар қолиби шеъри нав ва бо вазни рамал дар васфи Наврӯзу баҳор ва аҳамияти Наврӯзи бостонӣ суруда шуда. Шеъре самимӣ ва ҷо-ҷо бо тасвирҳои дилнишин:

*Дар дилам шоҳаи Наврӯз шукуфт...
Рафтаи аз хона бадар*

*Чун насиме, ки равад аз бари дарё берун,
То кунад ҷумла ҷаҳонро як субҳ
Аз гулу сабза хабар.*

Шеърҳои нимоии «Чӣ эҳсонест?!» дар вазни ҳазаҷ ривояти дарди гуруснагиву бараҳнагӣ ва талошу танҳоии инсонест, ки аз ҷаҳон чизе ҷуз марге осон намехоҳад. Ва шоир низ ин дардҳоро дар тақобул бо зиндагӣ ва шеърҳои хеш пайванди шоирона додааст:

*Чӣ сон печонамат дар парниён имрӯз,
Чӣ сон гӯям сухан аз гардани очу дуру марҷон,
Ки чашми кӯдакони гушина сӯйи нон занад су-су,
Ки ҷисми кӯдакони лухт ларзад дар таҳи борон...*

*...Ва оташдони сармоҳез,
Ки кайҳо нест аз ангиштсангаи ёд,
Маро месӯзад аз бунёд.*

«Бомдоди нур» ояндае равшану «бомдоде тоза» ва «субҳи ҳумоюнфар»-ест, ки шоир навиди фаро расидан ва асароту натоиҷи онро дар оғоз ва бо умеде фаровон, дар чашмандозе аз бедориву нишоти баҳори табиат бо ташхису ташбеҳ мужда медиҳад ва чилвагар месозад:

*Бомдоди тоза меояд,
Мурғакон дар пардаҳои шоҳсорон мезананд оҳанг,
Барғҳо яқрез мерақсанд.*

Дар чанд байти шоиронаи зер тасвири рӯзи ҳам боронӣ ва ҳам офтобиро бо суvari ҳаёли мутааддид ва муассир, ки дар ҷояш тавзеҳ хоҳам дод, мушоҳида мекунем:

*Рӯзҳо нурбор
 Чун сипехри навбаҳор обистани борон,
 Як тараф бар қомати гардун қабои нур,
 Як тараф пирохани борон.
 Абрҳо ҳамчун сарандози арӯсӣ рахт нашкаста,
 Осмон чун шаҳ камар бо фӯтаи рангинкамон баста,
 Рӯз рӯзи васлу дидор аст,
 То замину осмон ёр аст.*

Шоир дар чаҳорпораи тамсилии «Дарахти арчаи кӯҳам...» инсони ормониро ба дарахти беҳовар ва побарҷои коче ташбеҳ карда, ки ҷои рӯиши ӯ на дар саҳни дарбор, балки баландии кӯҳ аст ва аз ҳаводиси табиии муҳлик намеҳаросад ва шоҳаҳояш дар баробари ҳар насиме сар ҳам намекунад ва такаюғоҳу дастгири касонест, ки роҳ ба қуллаҳои рафеъ (намоди ифтихору сарафрозӣ) мечӯянд ва решаҳои ин дарахти намодин барои устувории замини сабзи диёраш бо жарфию саҳтӣ ба хок панҷа афкандааст:

*Дарахти арчаи кӯҳам, на сарв дар лаби ҷӯй,
 Маро ба қомати маъшуқагон шабоҳат нест...*

*Маҳалли рӯйиши ман нест саҳни дарборе,
 Ки оварам ба насиме ба сӯйи он таъзим...*

*Ба решаҳои амиқам ба хок панҷа занам,
 Ки устувор бидорам замини сабзи диёр.*

«Ойинаву қайроқу шона» манзумаест тамсилӣ ва намодин аз мардуме, ки дар «даҳри кажойинон» расму ойини чавонмардиву родиро фаромӯш кардаву дар хоби ғафлату нодонӣ фуру рафтаанд ва мебояд онҳоро аз ин хоби беҳабарӣ бедор кард, то битавонанд фарзандонашонро чихати ояндае рӯшан роҳнамо ва роҳкушо бошанд.

Тарху фазои кулли ин достони тамсилгуна чунин аст, ки чобуксавори чавону диловар (зоҳиран инсони ормонӣ) тухми дарахти нуру биной (намоди басират ва бедорӣ)-ро аз зери болини деви хоб (намоди беҳабарӣ ва ғафлат) барои дармони чашмони нобинои падараш (хушёр, бузурги хонавода) мерабояд. Деви хоб чихати асир кардани ӯ се бор каманд меафканад ва шаҳсавор дар ҳар мартаба ойинаву қайроқу шонае ба тарафи дев партоб мекунад, то ойна дарёи пуртӯфон ва қайроқ кӯҳи сарбафалаккашида ва шона чангали махуф гардад ва садди роҳи дев. Вале дев ҳар бор фотехона аз дарёву кӯҳу чангал мегузарад:

*Меравад чобуксаворе тундтар аз бод,
Мепарад мавҷи шарор аз наъли сумҳои саманди ӯ...
Мебарад дар чайби худ тухми дарахти нуру бинойӣ,
К-аз таҳи болини деви хоби бадҳайбат рабудаст он,
То падарро чашми нобино кунад дармон.*

Ривояти охири манзума нишон медиҳад, ки умеди шоир дар бедории мардум, ки деви зиштию хоб тухми дарахти нуру биноиро аз онон дуздидааст, куллан бар бод нарафтааст:

*Худ вале он дев
деви чангали анбӯҳи зулмонист,
Ки тавонад з-он биёяд дарзамон берун.
Лек ҳайфо, з-ин агар чобуксавори род огаҳ нест...*

Дар мавриди нуқоти қувват ва заъфи ин манзума бояд гуфт, ки агар баъзе такрорҳо ва тавзеҳоти ҳашвгуна ва рамзкушоӣҳои ғайрилозим вучуд надошт, манзума аз инсичом ва истехкоми бештаре бархурдор буд, мавориде монанди:

*К-эй чавони род, дар даҳри кажойинон
Нест, к-асло арсаи шаъну чавонмардӣ,
Арса танҳо арсаи номардию фанд аст,
Мисли ту озодагонро пой дар банд аст.*

Ҳамчунин дар яке аз камандандозихои дев кулоҳ аз сари шаҳсавор рабуда ва зулфи сияҳи шаҳсавор хувайдо ва ошуфта мегардад ва маълум мешавад, ки шаҳсавор духтар аст. Ба назари ман, ин саҳна, ки нигоҳе ба разми Гурдофарид бо Сӯҳроб дорад, мантики дostonро камранг сохта ва ҳамчунин ин абёт, ки баъд аз он зойд менамояд:

*Эй Худойи пок,
дар рӯйи раҳи фардо суботам деҳ,
Духтари покам,
зи дасти деви нопокат
начотам деҳ!*

Теъдоди мутанобеҳе аз ашъори Аскар Ҳаким пайванди саҳте бо табиати зинда дорад ва шоир розу рамзҳо, дарду шодиҳо, тафаккуру бардоштҳо, масоили ишқию иҷтимоӣ ва ғайраро дар чашмандозҳо ва манозири табиӣ менамоёнад ва меҳвари аслии ин умур бар табиат ва аносири он мегардад.

Мазмуни теъдоде аз ашъор ва китаоти ин маҷмӯа тарҳи нуктаҳо ва зарофатҳои шоирона ва пурсишҳои ҳакимона ва мавзӯоти танзолуду ҳаҷвomez ва панду андарзгуна ва баъзан таҷоҳуллорифҳо ва ҳуснитаълилҳои шоир аст:

*Ҳаргиз оё шундаӣ, фарёд
Назди хомӯшии биёяд наст.
Гаҳ хамӯшии шоир аз фарёд
Гӯш деҳ, сад карат баландтар аст.
(«Фарёду хомӯшӣ»)*

* * *

*Аҷабам ояд беш,
3-он кӣ аз ҳар ду ҷаҳон норозист,
Лек розист зи хеш.*

* * *

*Ҳеч бинӣ,
Офтоби ту агар пушти сар аст,
Доимо соя зи ту пешистар аст.
Соят то ки нагирад ба гарав,
Рӯ ба хуришед бирав!
(«Рӯ ба хуришед бирав!»)*

* * *

*Бошадам чун Архимеде азму рой,
К-ин Заминро якка бардорам зи ҷой.
Лек холияш кунед аввал каме
Аз гуноҳи одамӣ.
(«Азми архимедӣ»)*

* * *

*Маъни сатди Чин –
Яке аз муъҷизаҳои аҷаби олам чист?
Адами ҳусни тафоҳум
Байни мардум.*

Таъсир ва илҳом аз шуарои гузашта ва муосир.

Камтар шеърӯ шоиреро метавон ёфт, ки аз назму насри пешиниён ва ҳозирони замони худ ҷиҳати эътило таъсир напазируфта ва илҳом нагирифта бошад, зеро ҳар офариниш ва ҳаллоқияте бояд бар пояи суннате арза гардад. Ва намунаи боризи ин гуна офаринишҳо ашъори Ҳофиз аст. Вай бисёре аз мазомин ва қолабҳои шуарои пеш аз худ ва муосири худро аҳз намуда ва бо дахлу тасарруф дар онҳо ва ҳофизона карданашон дар ғазалҳояш ба кор бурдааст.

Сарфи назар аз теъдод таркиботу қолабҳо ва мазо-

мини илҳомӣ аз шеъри гузашта ва муосир дар шеъри Аскар Ҳаким ба чанд намуна аз таъсирпазириҳои мушаххастар ишора мекунам.

Дар шеъри «Наврӯзи фарвардин» ба ин чанд байт меҳӯрем:

*Ҳазорон машъала аз сандалу аз лолаҳои аҳмар афрӯзем
Ва ҷоми бодаро бо соғари хуршеди тобон ҷанг андозем
Ва бо сад дил ба меҳройин ниёи хештан нозем...*

ки ёдовари ғазали маъруфи Ҳофиз бо матлаи зер аст:

*Биё, то гул барафшонему май дар соғар андозем,
Фалакро сақф бишкофему тарҳи нав дарандозем.*

Шеъри самимона ва зебои «Достак», ки чунин шурӯъ мешавад:

*Достак, омадӣ ин субҳ, биё,
Хуш биё, пайки баҳор овардӣ.
Ман, ки пазмони баҳорон будам, ин ҳама дай,
Бе туям гарм намешуд маҳфил,
Чаим гашта ба роҳат, чаиму чароғам,
Ҳама дону ҳама дил...*

Куллан аз назари фазосозӣ ва сохту пардохт мутаасир аз шеъри «Қосидак» (қоқу)-и Аҳавони Солис аст:

*Қосидак! Ҳон, чӣ хабар овардӣ?
Аз қучо в-аз кӣ хабар овардӣ?
Хушхабар бошӣ, аммо, аммо
Гирди бому дари ман
Бесамар мегардӣ...*

Ғазали «Шабӣ ғусса» (дар баҳри рамал) ба иқтифои ғазали маъруфи Фаҳриддини Ироқӣ бо матлаи зер аст:

*Зи ду дида хун фишонам зи ғамат шабӣ ҷудой,
Чӣ кунам, ки ҳаст инҳо гули боги ошноӣ.*

Худи шоир низ чихати огоҳии хонанда ҷумлаи «Ба тавофи Каъба рафтам»-ро, ки аз мисраи аввали байти Ироқӣ, яъне:

*Ба тавофи Каъба рафтам, ба ҳарам раҳам надоданд,
Ки буруни дар чӣ кардӣ, ки даруни хона оӣ.*

иқтибос карда, дар дохили ноҳунак овардааст:

*«Ба тавофи Каъба рафтам», ки Худо ба хона ёбам,
Чу Худо зи хона рафта, манат аз чӣ хонадорам?*

«Чакомаи ризои модар» манзумаест, ки дар қолаби ҷаҳорпораи 19-бандӣ ва дар вазни ҳафиф суруда шудааст. Достони ин манзума ба таври мухтасар чунин аст, ки модари пиру нотавон, ки фарзандаш дар зиндон ба сар мебарад, ҳоб мебинад, ки ба зудӣ мемирад. Ба ҳамин сабаб барои васият гуфтан ба писараш ба зиндон меравад вале наметавонад фарзандашро бубинад ва ҳамон шаб мемирад. Вале ба муъҷизаи Худованд зинда мешавад ва ба зиндон меравад ва бо ишқи модаронае, ки дорад, ба писараш васият мекунад, ки бачаи дилбандам, барои он ки бидонам зиндаву солим ҳастӣ, шабҳои ҷумъа Куръон бихон ва ояе нисори руҳам кун. Модари пир пас аз ин васият дубора мемирад.

Ин манзума бо тавачҷӯх ба тарҳи кулӣ ва нуқоти муштарак бо манзумаи «Модарнома»-и Эраҷ Мирзо бо байти оғозини:

*Дод маъшуқа ба ошиқ пайгом,
Ки кунад модари ту бо ман чанг –*

зохиран илҳомест аз ин модарона. Дар манзумаи Эрач Мирзо писаре, ки синаи модарашро шикофта ва қалби ӯро дар даст дорад, ба замин меуфтад ва дасташ андаке мачрӯх мешавад. Дар ин ҳангом ин оҳанг аз қалби модар шунида мешавад, ки:

*Оҳ, дасти писарам ёфт харош,
Вой, пои писарам хӯрд ба санг!*

ва дар манзумаи Аскар Ҳаким худи модар аст, ки дубора зинда мешавад ва аз сари дилсӯзӣ ба фарзандаш мегӯяд:

*Ҷон бачам, шоми ҷумъа Куръон хон,
Бифирист ояе ба раҳмати ман,
То бидонам, ки зиндаӣ ба ҷаҳон,
Охирин мояи саодати ман.
Гуфту ҷон дод аз нав ӯ ором,
Ҷун набудаи ба дил ризои дигар...*

Ғазали ошиқонаи:

*Эй сабзтар ба қомат аз шоҳаи баҳорон,
Аз сурхии лабонат гул бурдаанд анорон. –*

ки дар баҳри музореъ суруда шуда, ёдовари ғазалест аз Саъдӣ бо ин матлаъ:

*Бигзор, то бигирям чун абр дар баҳорон,
К-з санг нола хезад рӯзи видои ёрон.*

Сувари хаёл. Аз миёни тасвирҳои хаёл, саноеи бадеъ

ва мабоҳиси фанни баён дар ин маҷмӯа таваҷҷуҳи шоир бештар ба ташбеҳ, ташхис ва истиора ва нудратан саноее монанди тазод ва таҷнис аст. Аксари тасовири ташбеҳӣ тасвирҳои фишурдаест, ки ду тарафи ташбеҳ, яъне мушаббаҳунбих ва мушаббаҳ оварда шуда ва аз мақулаи изофаи ташбеҳианд ва аз нигоҳи дастурӣ нақши музоф ва музофунилайҳ доранд.

Дар ин навъ ташбеҳ як тараф ва ё як рӯкни ташбеҳ, яъне мушаббаҳунбих аз умур ва аносири ҳиссӣ ва рӯкни дигар, яъне мушаббаҳ, ё амре ақлӣ ва номаҳсус ва ё ҳиссист, чунонки дар ташбеҳоти зер дар шеърҳои Аскар Ҳақим мекунем: *осмони сина, ҳавои хотир, кабутарҳои чаши, шохи умр, тухми кин, сипеҳри армон, шоҳаи муҳаббат, фӯтаи рангинкамон, қабои нур, марғзори нур, гиёҳи меҳр, таҳхонаи ҳастӣ, дашти рӯзгорон, лабҳои лола, боғи ахтар, шоҳаи наврӯз, чароғи лолаҳо, гулҳои дил, гаҳвораи таърих, мурғи шеър, микроби нару бол, гунҷаи лабҳо, дашти сина, гунҷаи ҳарфи салом ва ғайра.*

Иддаи дигар аз ташбеҳот тасвирҳои густарда ё боз мебошанд, ки ба шакли таркиби изофии мушаббаҳунбих ба мушаббаҳ нест, балки бо адоти ташбеҳ ё сифат ё ба сурати ҷумла ва ҷумлагуна баён шудааст:

бабри ваҳиши хаши, абрҳо ҳамчун сарандози арӯсӣ рахтнашкаста, осмон чун шаҳ камар бо фӯтаи рангинкамон баста, эй канорат бихишти нақди висол, чист хушрӯтар зи мӯи майдабофи духтари тоҷик, к-аз бару дӯшаш чу зулфи сабзи маҷнунбед мерезад, мешавад диданӣ ӯ шолитор (ташбеҳи чаши пурашк ба шолитор), гиряи боронӣ ва ғайра.

Дастаи дигар аз ташбеҳоти фишурда истиора аст. Дар ин навъ изофаи истиорӣ мушаббаҳунбих (муस्ताъорунминх) яке аз аъзо ва аҷзoi инсон ва ё ҳайвон ва ё усулан яке аз лавозим ва муносиботи мавҷуди ҷондор аст. Ва мушаббаҳ (муस्ताъорунлаҳ) ё амри номаҳсус ва маъқул ва ё ҳиссӣ ва малмус аст. Ин навъ истиора дар илми баён исти-

ораи макния ё истиораи билкиноя ном дорад, ки дарвокеъ навъе ташхис аст:

дасти саҳо, суруди шохаҳо, зулфи сабзи маҷнунбед, дасти бод, қомати гардун, гӯши ахтарҳо ва ғайра.

Иддае дигар аз ташбеҳоти фишурдаи истиорӣ истиораҳои муфраданд, яъне калимот ё таркиботе, ки дар маънии маҷозӣ ба қор рафтаанд: *боғ* (дар шеърӣ «Ин кадомин боғ меояд» вожаи «боғ» истиора аз мамдӯҳ ва маҳбуби саропо зебоист); *арӯси шоҳаи себ* (истиора аз шукуфаи дарахти себ); *ангури шаҳло* (истиора аз чашми маст); *шоҳи чаманоро* (истиора аз ёри зебо); *чинси латиф* (истиора аз зан), *лоларух* (истиора аз зеборӯй); *оҳуи мушкин* (истиора аз дилбар); *дарё* (истиора аз ошиқ); *ҷазира* (истиора аз маъшук).

Ташхис ё шахсиятбахшӣ аз мабоҳиси фанни баён ва яке аз суратҳои хаёл аст, ки феълӣ амалу хусусияти инсон ва ё мавҷуди зинда ба мафохим ва умури ақлонӣ ва ғайримаҳсус ва ё ашӯву аносири бечони табиат нисбат дода мешавад. Дар шеърӣ Аскар Ҳаким ба ин навъ сурати хаёл, бо дар назар гирифтани табиатгаро будани шоир, тавачҷуҳи зиёде шудааст. Ва усулан дар аксари ашӯри тасвирии шоирони муосири тоҷик ташхис дар фазои табиати Тоҷикистон ривочи зиёде дорад.

Дар шеърӣ ин шоир низ аксари аносири табиӣ дар тӯли як мисраъ ва ё як байт шахсиятбахшӣ шудаанд ва дар мавориде ҳам мафохими ғайримаҳсус:

*Сабза дар оғӯши обу обҳо бо сабза дар оғӯш
Ҳамдигарро қиссаҳои шиқ мехонанд зери гӯш.*

* * *

*Саҳар нушти дарам бодом гул қард,
Ки булбулро қунад аз хоб бедор.*

* * *

*Биё, то мугчаҳо бо ту суҳан гӯянд бикшоянд,
Бигирад шох домонат ба сабзу сурх ангушташ.*

* * *

*Ва ё шаб рози мо дар гӯши ахтарҳо кӣ хоҳад гуфт,
Кӣ эшонро ба мо мачзуб хоҳад кард?!*

* * *

*Саҳар хандад ба мо хуршеди ховар,
Шукуфад дар само шаб боги ахтар.*

* * *

*Абр мегиряду механдад гул,
Месарояд газали худ булбул.*

* * *

*Даҳани шиша, ки май мерезад,
Мекунад васфи лабонаш қул- қул.*

* * *

Бод мехонад ба гӯшаи қисса бо фарёд...

* * *

Набуда заррае озарм чархи гардунро...

* * *

Ба ҳар чаши орзу пар мезанад як осмон аз шавқ...

Навъи дигар аз шахсиятбахшиҳои шоирона ва муасир дар шеър мухотаб қарор додани умури маҳсус ва маъқул аст, ки дар шеъри Аскар Ҳақим ин мухотаб аксар умури ҳиссӣ ва баъзан умури зеҳнӣ ва ақлист: «эй замини сабзи боварҳо!», «достак, омадӣ ин субҳ, биё!», «эй кучоӣ, чавониҳои бебок?», «сухан инак зи ту, эй рӯди шӯхи кӯҳсор ин ҷост», «бо ту, эй субҳи ҳумоюнфар!», «зиндагӣ зебост бо ту, эй баҳори сабзи рӯшиҳо!», «дили ман, эй дили ман, хонахудоят кӣ бувад?».

Яке дигар аз саноеи маънавии бадеъ дар шеъри Аскар Ҳақим санъати мутобиқа ё тазод аст, ки дар баъзе аз шеърҳои ӯ дида мешавад. Аз ҷумла калимоти *шаб ва субҳ, ифритон ва ҳурон, дӯст ва душман, баландӣ ва пастӣ, неш ва нӯш* дар ин шеър:

*Шаби ялдо бичӯйӣ субҳи макнун,
Зи сардиҳои дай урдибиҳиште.
Зи наҳси даҳри ифритони малъун
Бичӯйӣ шаҳри ҳурони биҳишти.*

*Зи хайли душманон ту дӯст ҷӯйӣ,
Баландиҳо бубахшойӣ ба ҳар наст.
Хурӣ неш аз ҳаёту нӯш гӯйӣ,
Чӣ чора, қисмати шоир ҳамин аст.*

(«Қисмати шоир»)

Ва «шабу рӯз» ва «сафеду сиёҳ» дар шеъри зайл:

*Ки шабам бо ту сафед,
Рӯзи ман бе ту сиёҳ!*

Шоир ба саноеи лафзии бадеъ дар ин маҷмӯа таваҷҷуҳи чандоне надорад ва баъзан саноее чун санъати тачнис дар шеъри ӯ мушоҳида мешавад, монанди тачниси том дар калимоти «савдо» ва «савдо»:

*Як гӯша маро бас, чӣ кунам дунёро,
Савдои сарам бас, чӣ кунам савдору?*

Таркиботи тоза. Аскар Ҳаким таркиботи тозаеро бо таваҷҷуҳ, ба ҳолу ҳавои шеъраш ба кор бурдааст, аз ҷумла: *осмонхез, беҳинойин, настоб, таҳаммулноқ, ҷуфтофариди, ҳарфофарин, хандаомӯз, ҳуриёна, ҳайвонхӯ, равшанёр, сармохез, сарводагӯ, судандӯзкешон, шикористон, шерсо, шиқоҳанг, шиқангез, инонтоз, газалдеворн, гуломасл, гамфарсуд, фасли фиреб, фалаксайр, кажойинон, касалдеворнҳо, кинманд, гаронхез, гурдаҷдод, гардунсайр, гиряи боронӣ, гулбод, гулханда, гулгунча, лолаворон, мавҷхез, ноогаҳдил, нутфабандӣ, низористон, накӯдин, навосор, навсӯз, некфар*

ва ғайра.

Дар чои худ аз овардани калимоти омиёна низ парҳез накардааст, калимоту иборот ва таркиботе монанди: *афту дарафт, дастхӯрда, даҳанвоз, качу качал, гардад ош, гӯр сӯзаду дег чӯшад, ношуд, оҳанги [касе] кардан, ҳеҷ маҳал* ва ғайра.

Рубоиёти шоир, ки бахши зиёде аз китоби «Замини сабзи боварҳо»-ро фаро мегирад, дар қолаб ва вазни суннатии худ (мафъулу мафоъйлу мафоъйлун фаъ) суруда шуда. Нигоҳи шоир дар бархе аз ин рубоиёт дар айни хайёмона будан вежагӣ ва истиклоли худро дорад. Бо вучуде ки муҳтавои куллии рубоиёт тарҳ ва тамчиди сифоти олии инсонӣ ва маърифату озодагист, аз ҳуснитаълилҳо, танзпардозихо, масоили иҷтимоӣ ва ишқӣ ва дидгоҳҳои ҳақимонаву олимона холӣ нест.

Дар поёни ин мақола тавфиқи родмарди шеърӯ адаби тоҷик Аскар Ҳақимро дар сароиши ашъори тозаи дигар орзу дорам.

Усмон Назир,
шоир, номзади илмҳои филологӣ

ҶОНАМ ҲУЗУР КАРД

Файласуфи асри XIX, шоир ва публицист Соловев В. С. дар асараш «Муҳаммад» (Санкт-Петербург, 1902) сухани зебое дорад: «шири рӯҳ, ҳоло барои башарият зарур аст». Оре, дар асри XIX, асри бисёр мураккабу фалокатбор шири рӯҳ ҳамчун иксири давобахш барои аҳли башар хеле ва хеле зарур буд. Ба андешаи камина, сухани воло бояд яке аз унсурҳои «шири рӯҳбахш»-и башарият гардад. Ба назарам, омиле барои камолоти оӣ, ки инсоният ба он бояд тақия бикунанду ниятхояшро амалӣ гардонад, то кунун нест. 3-ин рӯ, инсонро боястӣ, ки ҳарчи бештар биомӯзад, бихонаду бидонад, то аз асрори азалу он ҷӣ дар рӯи замин воқеъ мешавад, огоҳ бигардад. Яке аз омилҳои камолёбии инсон хондану омӯхтан аст. Аз чанд китобе, ки дар вақтҳои охир мутолиа кардам, боварам бар он қавитар гашт, воқеан, яке аз омилҳои асосии камолоти инсон хондан ва андешидан дар сари китобе мебошад, ки хонданисту хонданӣ. Китобҳои мутолиа кардаам инҳо буданд: «Замини сабзи боварҳо», «Санги ман – алмос», «Мунтахаби ашъор»-и Аскар Ҳаким. Андеша оромам нагузошт. Қалбам беқарорӣ кард. Ба андеша рафтам. Афзалиддини Кошонӣ ёдам омад, ки гуфта:

*Гар дар талаби гавҳари конӣ, конӣ,
В-ар зинда ба бӯи васли чонӣ, чонӣ.
Филҷумла ҳадиси мутлақ аз ман бишунав,
Ҳар чиз, ки дар ҷустани онӣ, онӣ.*

Чун ашъори Аскар Ҳакимро хондам, ниёзу баён кар-

дани чанд сухан ба миён омад. Асосан мавриди баҳси ман китоби «Замини сабзи боварҳо» (дар алоқамандӣ бо ашъори дигари шоир аст). Ба хони густурдаи неъматҳои маънавии шоир нигаристам: Маҷмӯаҳои «Раҳнавард», «Тарозуи офтоб», «Рӯзи умед», «Шаҳри меҳолуд», «Баргпайванд», «Илтиҷо аз уқоб», «...Боз мерасад хуршед», «Санги ман – алмос», «Мунтахаби ашъор», «Замини сабзи боварҳо», рисолаҳои илмӣ: «Шеър ва замон», «Дар қаламрави сухан», «Творцы созвучий», «Испытание поэзией», тарҷумаҳо: «Сотников»-и В.Быков, «Аср. Замин. Ишқ»-и Геворг Эмин, «Ҳазинадорзани тамбовӣ»-и М.Лермонтов, «Мазҳакаи илоҳӣ»-и Данте ва ғайра. Бемуболиға хони зари шоир тақозо дорад ба хондан, омӯзишу таҳқиқу тадқиқи жарфи меҳнатталаб.

Ғӯтавар бояд шуд ба баҳри андеша, то дурри мақсуд ба даст оварӣ. Ғӯши суханшунав низ зарур аст. Сӯзи дили шоири навоар комиландеша, хирадгустар, каломаш пурсӯзу зинда бо ғаму шодии олам вассофи диёру ёр, забонаш шакаррез, суханшинос, мунаққид, сарояндаи «Ашъори ҳамсони ниёиш» (Расул Ҳамзатов) Аскар Ҳаким заминро осмонпаймост. Сухан аз ҷон ба забон меорад ва бо сиришкӣ абри найсонро шабнамаи меҳр онро мешӯяд ва пасон бисёр зебову ҷоннавоз пешкаши хонанда мегардонад. Шоир баҳри эҷоди шеъри олӣ аз хуни хеш шеърро рангин менамояд. Пойи хомааш зарранг аст. Ҳақнавис аст.

Ба китоби шоири дар миёни ситораҳо - Аскар Ҳаким, «Замини сабзи боварҳо», донишманди мӯшикоф, доктор Алиасғари Шеърдӯст пешгуфтори олимона, кашшофона, арзишманд ва мувофиқу муносиб навишта, онро «Назарею гузаре бар «Замини сабзи боварҳо» номгузорӣ кардааст, ки шаҳодати амиқандешии ӯст. Пешгуфторро метавон пажӯҳиши мучази серпахлӯи илмӣ номид.

Метавон ҳадс зад, ки «Замини сабзи боварҳо» андешаҳои сабзи шоирро фарогир аст. Суханвар мавзӯҳои

зиёдро мавриди тасвир қарор дода. Дар шеърӣ шоир зиндагӣ, фалсафаи зиндагӣ, муносибати инсон ба зиндагӣ, нигоҳи инсон ба зиндагӣ васфи ишқ, ситоиши Ватан, муносибатҳои тарафайн (шоиру фардҳои чудогона), роз бо табиату Наврӯз, суҳбат бо паррандагон, ниёишҳо, нигоҳ ба зан, зориҳо ба зан, фалсафаи камолот, кашфи ҳаводиси олам, шеър аз нигоҳи шоир, шукр аз зиндагӣ ва ғайра хеле самимӣ, заминиву чаззоб баён гаштаанд. Ҳар шеъре, ки ном дорад, тасвири як мавзӯи ҷолиб аст. Чун домани андешаи шоир фарох аст, наметавон дар мақолае ҳамаи бардоштаҳои худро баён кард. Жанру вазни ашъори суҳанвар низ гуногун аст. Дарк мекунам, ки ин гуна шоирон... азми парвоз доранд ба сӯи сайёраҳои дуродур ва ҷое ки пои инсон ва ҳеч ҷуку ҷондор нарасида. Шоир олим аст, заррабин аст, ҳамадон аст. Шоир андешамандест, ки аз ҳамаи илмҳо андак огаҳӣ дорад. 3-ин рӯ ғозаи ҳусни суҳанаш бояд ҷаҳон рангин бикунад. Он чиро ки баён кардам, дар бисёр шеърҳои Аскар Ҳаким ба ҷашму дилу сар дидам.

Китобе, ки мавриди баҳсу андеша қарор додем, бо як пора шеърӣ бисёр зебо, ки мурочиат ба башар аст, оғоз меёбад. Эҷодгар инсони хокиро аз он хушиқбол меҳисобад, ки ҷояш дар пасти не, балки дар баландиҳо буда, ҷояш «Дар миёни ситорагон холист».

Дар шеърӣ «Замини сабзи боварҳо» (Эҳдо ба Абдурахмони Абдуманнон, марди ҷонфидо) шоир муносибати инсон бо инсон, ба ин васила муносибати худ ба «сарзамини хеш»-ро хуб ба қалам дода. Аз нигоҳаш «марзи гиронмоя» марзи Ватан аст, зеро аз азал ин хокро «андозаи тангу фароҳӣ» нест. Андешаи шоир оид ба хоки Ватан волост: «Хоки моро то абад тафсиру андоза баландоист». Чаро? Зеро шоир вожаҳои рӯдҳоро мешунавад, «гӯш ба хоки таҳаммулноқ» мегузорад, аз гузаштагони некноми худ Зардушту Маздаку Монӣ суҳан мешунавад. Ва дуруст менигорад ки «хоки покашон ин ҷост». Бузургии фар-

зонагонро дар он мебинад, ки «Дар ду олам ҳам нахоҳӣ ёфт ҳамсоншон». Хуб таъкид шуда, ки аз онҳо «...ин ҳама фарҳанги тоҷик ориёнфар монд», ҳар вачаб хоки азизи моро баландии ин мардон «Кард гардуни баландахтар».

Дар «Шеърӣ ман» амиқ иброз дошта, ки «Шеърӣ ман зиндагонии ман **аст**». Оре, шеър зиндагии пурорзу, пурмуаммоӣ шоир аст. Агар шеър зиндагӣ набошад, зарур ба эҷод нест. Шеърҳои «Наврӯзи фарвардин» (Эҳдо ба Сайидали Сайид), «Шоҳроҳи нанг ё девори санг» (Эҳдо ба устод Мӯъмин Қаноат), «Ниёиш бар сари турбати Лоик», «Бубахшо, эй Ватан!» (Эҳдо ба Ҳасанбой Шарифов), «Тоқии Мирзову попохи Расул», «Ту худро кам мабин» (Ба духтари тоҷик), «Ручӯи марди донишвар» (Эҳдо ба Муҳаммадҷон Шакурӣ), «Нози Лайло» (Ба Ҳакназар Ғойиб), «Худ чароғи хеш бош» (Нигоҳе ба ҳайкали 14-метраи Будо...) ва чанде дигарро метавон рисолаҳои хурд-хурди илмию адабӣ, баёнгари бадеии ҳақиқат номид. Зеро бо эҷоди шеърҳои зикршуда шоир ҳам андешаҳои илмиву бадеиашро изҳор медорад, ҳам ба қадршиносии шахсиятҳои наҷиб ҳидоят мекунад. Ў бо чунин шеърҳояш мавҷуд будани анъанави сипосгузорию ашхоси фарзонаро бори дигар таъкид мекунад. Дунё бо бузургонаш зебост, мегӯяд, ў, ки ҳақ аст. Барои рози дилашро кушодан ва ба ҳар шахс баҳои сазовор додан, шоир гавҳари суҳанро шаддабандӣ мекунад. Дар шеърӣ «Наврӯзи фарвардин» бузургии **Наврӯзро** таъкид карда, ба ҳар лаб ғунҷаи ҳарфи салом кушудани субҳро чилванамо мегардонад, «рӯдҳои ояи ишқи биҳиштиро» «ба дашти синаҳои ташна» меронад, ёди рафтагонии зиндаёӣ дили мову дили таърих мекунад, ки аз «чанги муғулу тозиён» бо Наврӯз озод гаштаанд. Суҳанро хеле хотирмон оинабандӣ менамояд. Бо ин тарз меҳодад мо «савоби ҳастии меҳрофарини хешро» имрӯз «чу абри навбахорон бар саропои замин борем». Чаро? Зеро:

*Ки мо аз тухмаи пиндору гуфтори нақӯкирдори Зардуштем,
Накӯдину беҳиноин ба сад ҷадду ба сад пуштем,
Агарчи дар дами теги аҷониб мо ба хуни хеи огуштем,
Валекин хеиштан ҳаргиз на мӯреро биошурдем, на куштем.*

Ин шеърро метавон пандномаи ҳифзи нангу номус, эҳдо ба миллати таърихофарин номид.

Мепиндорам, ки шеър бояд ифодагари шахсият, гармдори анҷумани роз бошад. Аскар Ҳаким дар шеъри «Шоҳроҳи нанг ё девори санг» устод Мӯъмин Қаноатро пешбар ва суръатафзой хонда, ҳамчун бозкушои «шеърҳои нанг» кашф карда, ки андешаи бориқбиниона аст. Чун олими тавоност, дидашро нисбат ба устод Лоиқ ҳам хеле санчида, олимона ва шоирона гуфта. Он шеър вазни чанд китобу рисолаи илмиро дорост. Аввал, дар шеъри «Ниёиш дар сари турбати Лоиқ» самимияту дӯстдорӣ ва арҷгузори қаламкаш ба қаламкашро мебинам. Дуввум, Лоиқ аз нигоҳи шоир «чашмаи илҳом», «огози беанҷом», «чилчароғи субҳу шом» аст. Сухантироз хеле бо назокату самимӣ мақоми шоирро аз нигоҳи худ муайян намуда:

*Ассалом, огози беанҷом,
Ассалом!
Ассалом, эй нек, эй Зардушт, эй Будову Исо,
Эй Муҳаммад, эй расули охири, ...
Ассалом, эй лавҳи таърих, ...
Ассалом, эй бодапаймо, ҷодапаймо...*

Шеър як ҷаҳон маънии андешабарангез дорад. Арҷгузори гузаштагону имрӯзиёну фардоиён аст. Ҳалқаи пайванд аст, ёдномаи таърих аст. Ҳаққо, ки ниёиш аст. Зеро, агар дар зиндагӣ бо шоир суҳбати гарм дошта бошад, пас аз маргаш ўро ба курсии арш мегузорад. Ин аст ҳиммату бузургӣ ва қадршиносии инсону суҳан. Шеъри

«Бубахшо, эй Ватан!» як таърихча ва ёдест аз барафрозандагони парчами шарафи тоҷик. Шеърӣ «Ту худро кам мабин» мурочиатест ба духтари тоҷик, ки худро аз дигарон кам мабинад ва гули мурод бичинад. Ҳамоҳангие бо шеърӣ «Тара Чандри»-и устод Турсунзода дорад:

*Агар як доман афшонӣ, зи ҳар як чини домонат
Бубинӣ, рехта чун гарди хоке чони сад мардест.*

Барои духтари тоҷик, ки гурдзода аст, сарпастиро раво намебинад. Мегӯяд:

*Сарат бардор, мо, к-аз сарбадоронем, як ҳарфат
Аз ин ҳафт осмон моро фаротар барфарозад чон...
Ту шере бош то чуфти ту бошад шеру наслат шер...
Ки фардо ин Ватан нозад ба мардони барозанда...*

Аз мутолиаи шеърӣ Аскар Ҳаким дарёфтам, ки таърихро хуб медонад, ҳам шоирона, ҳам олимона васфу тасвир мекунад. Ӯ ба шеърӣ гузашта арҷгузор аст. Шеъраш ба ашъори бузургтарин устоди каломи бадеъ Рӯдакӣ, Ҳофиз, Мавлоно, Турсунзода, Иқбол, Нимо Юшич, Лоик, Бозор Собир ва дигарон ҳамсадоӣ дорад. Чи тавре ки мегӯянд, аз шеърӣ худ шеърӣ беҳе бинад, ҳасад намебарад, балки ҳавас мекунад. Меъморона биноӣ шеър месозад, «чоми бодаро бо соғари хуршеди тобон ҷанг» меандозад. (Аз шеърӣ «Наврӯзи фарвардин»). Дар шеърӣ дигаре меафзояд:

*Достак, боз ба микрози нару боли баланд...
Ва бибур риштаи ҳар фанду фиреб...*

(Аз шеърӣ «Достак»)

«Ёри яккаҳо - Худо» ҳамоҳангӣ ба ашъори Иқбол дорад. Шоири эҷодгарро метавон таъйингари мақоми фард

НОМИД:

*Ки як тан мерасад бар кӯйи мақсуд,
Ки як тан мезанад парчам сари кӯҳ.*

Шеъри «Гуфтугӯ бо рӯҳи падар» меҳрнома, ифтихорнома, саёҳатномаест, ки дар он дарду фиғони шоир нухуфта. Адиб дар саропардаи ишқ дар афту дарафт аст. Дар чодаи ишқ чуз зи чон дӯст доштан, дигар ҳунаре надорад. Ҳунари воло. Тасвиру суханаш лангардор аст. Санохони ишқ аст:

*Ало оне, ки рӯёнӣ ҳазорон дона аз як дон,
Ва аз як хӯша сад хирман,
Ҳамин як дона ишқамро ба эҳсон хирмане гардон,
Ки бо сад шукр резам, ман ба пойи зан.*
(«Аз ту раҳмат, з-ӯ муҳаббат»)

Зебову ҳимматбаландона гуфта:

*Ман баландат зи ариш бинишонам,
Каҳқаширо ба пойи ту резам...
Медиҳем авчи ишқ гардунро,
Ки замин баҳри ишқи мо танг аст.*
(«Мавчи ишқ»)

Ғазалҳояш «Биё, ки биё!», «Эй сабзтар ба қомат», «Эй баҳори боронҳо...», «Шеъри хундори ман гиряд», «Тоати ишқ», «Ҳавсалаи бекорӣ» ва ғайра пурлатофатанд.

«Замини сабзи боварҳо»-ро сафҳа-сафҳа гардонидам, сабадгули зебое аз вожаву ибораву сатру байту пораҳои шеърӣ оростам, ки басо чашмрабостанду дилбар. Ва дарёфтам, ки шоир дар сухансозӣ эҷодгари навоар аст. Далелҳои зер исботи даъвистанд. Иборасозӣ: афло-

ки ноҳамёр, риши даҳр, боғи хирад, шаҳпари хеш, гунҷаи маъно, гул қард варақ, хомаи ғамнишон...

Шоир хоҳони дилест, ки қимати дард донад. Шеъраш пур аз рамз аст. Пораҳои зер исботи даъвист:

*Ман чӣ гардунам,
Бар сарам гар ҳафт гардуни дигар набвад
Ҳамчунин боло,
Ҳамчунин воло...*

Ва:

*Абрӯҳо ҳамчун сарандози арӯсӣ рахт нашкаста,
Осмон чун шаҳ камар бо фӯтаи рангинкамон баста,
Рӯз рӯзи васлу дидор аст, то замину осмон ё аст.*

Сатрҳои фавқ аз парвозгари сухани воло будани шоир гувоҳӣ медиҳанд.

Таъкид қардем, ки шоир бо рамз сухан мегӯяд. Чаро? Андеша дорам, ки замон шахсони пурдилро водор мекунад, ки бо рамз (бо рамзҳои муаммо ва орзуҳои дар дил ғӯрамарг) сухан гӯянд. Сатрҳои зер аз «Шеъри хундори ман гирияд» ҷаззобанд дар пирӯхани зебои рамз.

Лутфи сухан дар ашъори шоир бисёр ҳаловатбахш аст. Дар хоб дидани маҳбубе, ки решаи дину ойин месӯзад, чун мебахшад, дар дафтари зиндагӣ мондагор аст.

*Гар бихиштаи бихиштам, ӯям дод
Як бихишти дигар дар оғӯшам.
Лаби нӯшаи чу бар лабам бинҳод,
Чашмаи Ҳизр шуд фаромӯшам...*

Аскар Ҳақим бо шеъри худ дили хонандаро ба зиндагӣ гарм мекунад, ба ӯ умед мебахшад, ки зиндагиро дӯст

дорад. Шоир аз касе, ки «навову нағмаи шодист», хоҳиш дорад, ки умедхояшро барбод надихад. Бо орзуи «як сабад дидор аз ҳар субҳ», бо орзуи «сафойи савсани рӯ», «як ҳарам оғӯш аз ҳар шом» ва «абирафшонии гесӯ» илтиҷо мекунад:

*Эй, ки дар номат навову нағмаи шодист,
Ҳамчу номат сабзу шодам соз...*

Сухани шоир ҳам об мекунад ҳар дилро ва ҳам менавозад дилҳоро. Шеъри шоир таъкидҳои омӯзанда дорад. Дар шеъри ба назари мо рамзӣ- «Ҳавсалаи бекорӣ» гӯяд:

*Ман дигар ҳавсалаи кор надорам, оре,
Ки маро кори бузургест кунун бекорӣ.
Кор, коридани чизест агар дар марзе,
Марзи ман ҳеч намондаст, ки чизе корӣ.
Ҳар чӣ дар марзи дилам ҳаст, бурун андозам,
То ки боре ба дили худ бикунам дилдорӣ...
Даъват мекунад ба ҳушёрӣ:
Чун тавон гуфт вале фош аз он роз, ки ҳаст,
Он ки ҳарфе зад аз ин, рафт сараш бар доре...*

Ҷоми баргҳои сабз дар даст рафтам ба бӯстони рубоиёти Аскар Ҳаким. Бояд бигӯям, ки ҳама анвойи шеър хубанд вале писандидатару арчмандтарин жанри бадеӣ барои камина ғазалу рубоист. Навиштани рубоӣ кори осон нест. Укёнусро, дунёро, кайҳонро, зиндагиро боястӣ, ки дар пиёла, ё киштӣ, ё хумдон, ё сандуқчаи зулбиёи даркушо ҷой кард. Иксиру давост ин рубоӣ:

*Дил ҷӯй, ки мардум диҳадат дар дил ҷо,
Дарди дили ту кунанд бо меҳр даво.
Дар даҳри муомилат на ин аст равиш,
К-аз дасти ту гиранд, ту гири аз но.*

Рубоӣ оҳанги халқӣ дорад. Зебову чун оби зулол нӯшиданист.

Аҷоиб муҳокимарониҳои пурроз дорад шоир. Дуруст меғӯяд: Дар хоки тар решаи мо сабз аст, «Бар решаи мо занад фақат тешаи мо». Ин фикр водор мекунад, ки сар ба дунёи андеша фуру барем ва ҷавоб бичӯем. Шоир дар як рубоӣ ишора мекунад, ки мо зери бағал девонҳо дидем, ғазалдеворон хондем. Вале аз ақл мепурсад: Чаро? Ва худ ҷавоби амиқ медиҳад: «Девона шудем аз ин касалдеворонҳо». Калимаи «касалдеворонҳо» кашфи шоир аст. Шоир башарро бемор мепиндорад ва баҳри табобати он даво меҷӯяд. Ғаму шодӣ тавбааманд. Хизрро даъват мекунад ба тамошои инсонии даст бар гардани ёр. Шоир рамзкушост. Ба рақибони ночавонмарду пуштисаргӯй худро чунин мешиносонад:

*Шамъам, ки зи шамси ту пуранвортар аст,
Як лаҳзаам аз асри ту нурбортар аст.
Ҳақ ҷуставу ҳақ гуфта, ки месозам шеър,
Як байти ман аз қасри ту подортар аст.*

Шеър бо чунин салобату нишонрасӣ метавонад вази-фаи шермардӣ ва сиёсатмадориро иҷро кунад.

Намебитвонам сатр ба сатр андешаи худро оид ба рубоӣҳои Аскар Ҳаким иброз дорам. Вале дарк кардам, ки ҳаққо навиштаҳояш шоиставу сазовори омӯзишу тадқиқ ва навиштани рисолаҳои номзадиву докторист. Ба гуфтаи барҳақи утоди бузурги каломи бадеъ Расул Ҳамзатов Аскар Ҳаким «яке аз шоирони пешбар ва давомдиҳандаи чараёни тоза дар шеъри муосири форсӣ аст».

Дар рубоӣҳои шоир нафрин ба «даврони камону зех» кавист. Сӯзиши дил аз «оҳи шикаста дар гулӯ», «дар хуни худ ғарқ будани гулу булбул», «аз хулқи қачи башар» ба сари қач «деги қач сохтан»-и гардун ва масъалаҳои дигари рубоӣташ рикқатоваранд. Шоир ҷаҳор сатри рубоӣи

худро «чаҳор сӯи дунё», «гуфтугӯи дунё» эълон дошта, билкул дуруст менигорад, ки «Ду байти рубоиям ду рӯи дунёст». Ҳамин аст хунари баҳрро дар пиёла чой додан. Доносухани тозагӯй ва навчӯй Аскар Ҳаким дар эҷод на танҳо худро, балки ҳамагонро низ дар назар дорад. Қаламкаш ҳақи сухани паст гуфтан надорад. Ў бо сеҳри андеша аз сухан бояд беҳин ва навтарин тайёраҳо ба сӯи сайёраҳо эҷод бикунад. Бинобар он гуфтахоёш дар хусуси он ки дар ҳар рагаш «ҳазорҳо овоз», дар ҳар нафасаш «ҳазорҳо оғоз», «Дар ҳар шиканаш ҳазорҳо парвоз аст», айни муддаост. Аз нигоҳи нигоранда ин даҳр «ҳама тақсир», «ҷойест, ки муши мурда беш аз шер», хокистари афсурда рӯю «оташ андар зер», «айёми фарохдастӣ беимкон», «умр пурозор» аст. Чунин нигориш ҳақ аст! Аскар Ҳаким, ки аз мактаби эҷодии бузургон тавонмандона гузаштааст, ҳақиқатона сухан мегӯяд:

Роҳе, ки ба мақсад бибарад, тадбир аст...

* * *

Тарс аз сағи хомӯш, ки гофилгир аст.

* * *

Аз шеваи осмон биёяд аҷабам,

Ҳар ҷо сари нӯк аст, таҳи боли ҳумост.

* * *

Азбас сухани ҳақ аст бурранда чу тег,

Лаб бандӣ агар, лабат бурад в-арна сарат.

* * *

Нурат нарасад зи маҳфили тирадилон

Хуришед зи файзи ахтарон равшанрӯст.

Шоир суҳбатдорост бо мардум. Мардумона сухан мегӯяд: «Дил бошаду азми мард, майдон ҳама ҷост», «Ҳар бол задан ба арш парвозе нест», «Мурғони чаман низ ҳама булбул нест». Табъи сухансозаш бо хуни абёташ рангин

гашта. Аз рубоиёт дарёфтам, ки соҳиби сухан аз замон, макри он, аргуштакҳои бачову бечояш, аз домгузориҳо-яш, захру шакарomezиҳош хуб огаҳӣ дорад. Ҳайратгузор навишта:

*Эй сағ, ту ҳам аз макри замон огаҳ бош,
Ноне агарат дод, дар он сӯзан ҳаст.*

* * *

*Дӣ бар сари мо, ки мекашидӣ тегат,
Имрӯз ҳамон тег туро хоҳад кушт.*

Гиребонгириҳо баҳри курсӣ ва дигар воқеот боиси ба забон омадани ин рубоии баланд шуда:

*Ҳоло на фақат, ки гуфта хунолуд аст,
Ҳам рози ба дил нуҳуфта хунолуд аст.
Дирӯз, ки дар баҳори гул хунҳо рехт,
Ҳоло гули ношукуфта хунолуд аст.*

Вазифаи ҳамагон аст ғубор аз рӯи гули хунолуд ба меҳр бардоштан ва нагзоштан, ки дигар гулҳои зиндагӣ хунолуд гарданд. Шеърӣ шоир баёни ҳакимона дорад. Соҳибсухан соҳибистеъдод аст, ҳарзагӯю пургӯй нест, санчидагӯй аст. Ба хонанда ҳақро мегӯяд: «Ҳар мушаки мурда муддаии шер аст», «Ишқ аст, ки булбул ҳама шавк асту навест». Одами бадро, ки ҳур дар дидааш мӯр, дебои бихишт дар дидааш бурё метобаду сарднафас аст, чунин мешиносонад: «Бар дӯзах агар равад, кунад дӯзах ях». Ҳаққо, ки рост аст. Шоирро метавон муаллими дабистон номид. Ӯ ба дабистониён чунин рози дил арза медорад:

*Ҳар кас ба фанои самараш мегиряд,
Дил об шавад, чашми сараш мегиряд.*

* * *

*Ҳар кас, ки сухан сохт ватан иншо кард,
Ҳуббулватане ба ҷону тан иншо кард...*

* * *

*Бо боли замингир ба гардун нарасӣ,
Парвози баланд хоҳад огози баланд.*

Ашъори Аскар Ҳакимро хонда, ба чунин андеша омадам: Оне мегӯяд, ки мо шеър надорем, шеър такрор аст, ҳарфаш ҳаргиз мақбул нест!

Дар шеъри шоири мумтоз андешаҳои ирфонӣ низ ба чашм мерасад:

Ман мурги ҳумоям осмонҳо бар дӯш.

* * *

*Шабнам накунад пиёлае ҳаргиз пур,
Баҳре ба пиёла низ натвонӣ бурд.*

* * *

*Хуршед, ки бедор кунад оламро,
Як шабпараро ҳеч, ки бедор кунад.*

Аскар Ҳаким эҷодкори кашшоф аст. Оварда, ки лоли безабон метавонад бо ҳарифаш бо забони чашму рӯ роз гӯяд, бо чаҳд гурба паланг нагардад, мусича уқоби тезчанге, моҳичаи рӯд наҳанге нашавад. Хушбахтиро дар он мекӯянд, ки «агар касе ниёзат дорад». Дуруст андеша меронад, ки сабаби ҳамаи чангҳо даъвии «ман хубу ту бад аст». Хушаш меояд, ки «Оқил зи нишони доғ маҳ меҷӯяд», на баракс аз чехраи моҳ доғ. Таъкид дорад ба халқ: То ин ки якдигарро нахӯред, ба худ нигаред, на сӯи дигар. «Онон»-ро (ба сад ҳизбу ҳукумат гаравидагонро) мардона даъват мекунад, ки «мардум бишаванд». Бозӣ дорондани сухан ва санъати сухан дар рубоиёти Аскар Ҳаким моҳирона аст. Инсонро ба суҳбат мекашаду бишнавад мегӯяд:

*Бо хор ҳам, эй ёр, биё, бинишем,
Як бор бубинем, чӣ мегӯяд хор.*

* * *

*Ин даҳр магар нест, ки як хуршедаш
Равшан бишавад, кушта ҳазорон ахтар.*

* * *

*Бо ман бувад ин даҳр нуру бе ман лек,
Яксар ҳама холист чу Саҳрои Кабир.*

* * *

*Аз хуни башар гаит ду олам рангин,
Ин олами ранг аст ва ё олами нанг?!*

Шеъри Аскар Ҳаким шеъри андеша ва шеъри андешабарангезу гулрезу гулбез аст, зеро «Аз хок уручи осмон оварда». Соҳибқалам «шогирду дабири мактаби худ» аст ва ҳамагонро даъват бар он дорад, ки «завлона зи фикри худ канем». Оре, бе ин амал озод нестем. 3-ин рӯ даъват ба «бедористон» мекунад ва мегӯяд. Эй чӯҷаи навбол, кош замона нашканад боли туро, агар майли шиштан дорӣ, «ба шохи Парвин биншин», маҳ дар фалак аст, дар чаҳаш маҷӯед! Таъкидаш бомавқест. Хулосаи пиндораши оид ба одам ин пурсиш аст:

*Донӣ, ки чаро ба оламати меоранд,
К-одам шудан омӯзиву олам гардӣ.*

Бесабаб нест, ки доктор Алиасфари Шеърдӯст ҷаззобияти шеъри Аскар Ҳакимро баёнғари хариду маънӣ ва халлоқияту ишқ ба зиндагӣ, Гулназари санҷидагӯй шоирро «бо ғаму шодии мардум ҳамнафас», адиби рус В. Орлов лиризмӣ шеърашро «комилан нодир» номидааст.

Шеъри шоир маро чун оҳанрабо ба худ кашид, диламро ба эҷоди шеър гармтар кард. Хуллас, аз ашъори шоир заҳматҳо, такопӯҳо, андешаҳои пурдард, фарёдҳо,

чаҳони андешаи ба силки назм кашидааш: тавсифи ишқи чоннавози чонона, меҳри кавию гарм ба Халку Ватан, хохишу ниёишҳо баҳри гамхории мардум, ободии диёр, гирев баҳри Ваҳдату Сулҳ, оромии чаҳон, ғанимат дони-стани умр, арҷгузории инсон ва меҳнати он, мисро аз зар фарқ кардан, бо пари анқо орзуи парвоз ба он сӯи фалак на-кардан, ҳар лаҳза аз одамӣ ба маймун табдил нашудан, аз роҳи ҳаво ба Каъба рафтани «ҳочии ҳавоӣ барнагаштан», бо асл дидаи дил равшан кардан, шасти худ ба дарёи само наандохтани ва аз мавҷи сароби дашт орзуи моҳигирӣ на-кардан ва ғайра, як чаҳон маънӣ дарёфтам. Дарёфтам, ки шоири навҷӯ сабки худ, мавзӯёҳои худ, парвози худ, лато-фату балоғати сухани худро дорост. Аз каломаш айб начу-стам. Айби чашмрасе ҳам ба чашм нахӯрд. Орзу мекунам, ки шоири ба мавҷи худ печида бо паҳно, дар користони дилаш ҳамеша размандаи фотеҳ бошад. Шоири маҳбуб, суханаш пуртаровату дар дилу дидаҳо мондагор Аскар Ҳаким нисбат ба худ ҳақ гуфта:

*Ман нақши замири матлаби худ ҳастам,
Шогирду дабири мактаби худ ҳастам.*

Як нуктаи дигарро бояд таъкид намоям, ки шоири бо-рикбину навгӯву навҷӯӣ дар истифодаи санъатҳои бадеӣ, лафзӣю маънавӣ, истифодаи забони халқ ба пояи устодӣ расидааст. Далели даъвии мо зебой, чаззобӣ, рӯҳафзоӣ, бонамакӣ, равонӣ, меҳрсирӣшӣ, хусусиятҳои хос ва рӯҳи башардӯстона доштани шеърӣ ӯст. Бе муболиға «Замини сабзи боварҳо» даъвии моро тасдиқ мекунад. Аз хондани ин китоб ва навиштаҳои дигари шоир чонам ҳузур кард. Бузургии сухан ҳам бояд дар ҳамин бошад, ки ба инсон рӯҳ бахшад, ба қаҳрамониву бешикастӣ барад. Бо мутолиаи ашъори пурмағзу сара ва латифи Аскар Ҳаким ба хулосае омадам, ки ӯ дар кӯраи эҷоди шеър обутоб ёфтааст.

Иззатбек Идизод,
шоир

ОЙИНАИ НУР

**Андешаи чанд перомуни китоби нави адиби маъруф
Аскар Ҳаким, «Замини сабзи боварҳо», Нашриёти «Адиб»,
соли 2008**

Аскар Ҳаким яке аз чеҳраҳои дурахшони фарҳанги Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Эҷодиёташ ба забонҳои гуногун баргардон шудаву берун аз ҳудуди Тоҷикистон ҳаводорони худро дорад. Аз тариқи радиою телевизион пайваста суханронӣ карда, бо ашъори тоза ва андешаҳои рангин ба барномаҳои адабӣ таровати нав мебахшад.

– Аскар Ҳаким шеърро ҳамсони ниёиш меофарад... худи ӯ ҳам ба шеър бо изтиробии ибодату ниёиш ва эҳтиромии комил муносибат дорад, навишта буд шоири маъруфи Доғистон Расул Ҳамзатов.

Аз ҷониби устодони сухан Владимир Солоухин, Яков Козловский, Станислав Золотсев ба забони русӣ баргардон шудани ашъори шоир аз маҳбубияти ӯ дар байни ҳаводорони каломии бадеи кишварҳои дигар гувоҳӣ медиҳад.

Бо вучуди шӯҳрати баланд доштани инсонии ҳалим ва хоксору заминист. Ба гумонам, ӯ дар зиндагӣ ҳасеро ё касеро озор наодоаст. Дар баҳсҳояш ҳамеша одоби ҳамидаи инсониро риоя мекунад. Ба ҳарифонаш аз ҷиҳати илмӣ далелҳои қотеъ меорад. Сипас, ӯ онҳоро ба лутфи малех ба оштии даъват мекунад. Дар ин гуфтаҳо манзури мо баҳсҳои дар ҳафтавори «Адабиёт ва санъат» ба миён омадаи шоир бо адибони шинохта Мӯъмин Қаноат, Алӣ Бобочон, Ато Мирхоҷа ва чанде дигарон аст.

Адиби хушзавқ дар майдони адабиёт солҳои аввал

хамчун мунаққид чехранамоӣ кард. Беҳтарин мақолаҳо-яшро оид ба эҷодиёти устодони назм Мирзо Турсунзода, Мӯъмин Қаноат, Лоику Бозор навишта, комёбиҳои адибони номбурдаро дар адабиёт муаррифӣ мекард. Вақте ки адиб ба навиштани шеърӯ дostonҳо оғоз кард, бархе аз дӯстдорони адабиёт бар ин ақида буданд, ки мақолаҳои Аскар аз шеъраш бартарӣ дорад. Ба андешаи мо тайи як даҳсолаи охир шоир собит намуд, ки дар гуфтани шеър низ ҳамто надорад. Имрӯз ҳам оид ба шеъри нимой, дostonҳо, ғазалиёт ва чорпораҳои Аскар Ҳаким муҳаққикони соҳа андешаҳои гуногун доранд.

– Дурахшии Аскар Ҳаким дар ғазалҳои ўст... ғазалҳои солҳои охири ў баҳусус ғазалҳое, ки дар китоби охираш ба чоп расидааст (манзур китоби «...Боз мерасад хуршед») ғазалҳои комилан мутафовит ва таҷрибаҳои тоза дар зиндагии шоирии ў ба ҳисоб меравад, – навиштааст Алиризо Қазва шоир ва муҳаққики эронӣ.

Ба ин гуфтаҳо мақолаи таҳлилии ва пурмуҳтавои доктор Алиасғари Шейрдӯст бо номи «Назарею гузаре бар замини сабзи боварҳо», ки дар китоби нави Аскар Ҳаким бо номи «Замини сабзи боварҳо» ҳамчун пешгуфтор ҷой дода шудааст, гӯё нуқта мегузорад. Дар ин мақола муҳаққик ба шеърӯ ғазал, маснавию чорпораҳои шоир ҳамчун як гавҳаршинос одилона ва бориқбинона баҳо додааст.

Муҳаққик андешаҳои худро ба фаслҳои мазмуну муҳтаво, таъсир ва илҳом аз шуарои гузашта ва муосир, суварӣ ҳаёл, таркиботи тоза тақсимбандӣ карда, паҳлӯҳои гуногуни эҷодиёти шоирро таҳлил намуда, ҳунари шоирӣ, истифодаи мазмуну вожаҳои навро дар таркиби шеъри ў бозгӯ кардааст.

«Мазомину мавзӯёти ашъори шоир умдатан иҷтимоиву ошиқона аст ва дар канори онҳо низ ашъоре дар мавриди ситоишу ҳурмат ва бузургии ватану миллат.. дардҳову ранҷҳои иҷтимоию башарӣ ва ситоиши зан ва

гайра чой дорад», – овардааст муҳаққик...

Солҳои охир ҳангоми баҳо додан ба шеър адибону муҳаққикон бештар таъбирҳои шеъри «кӯшишу чӯшиш», «шеъри китобӣ»-ро истифода бурда, ба обу ранг ва тасвирҳои бадеӣ тавачҷуҳ зоҳир намуда, боре ҳам ёдовар намешаванд, ки асар ё шеър ифодагари рӯҳияи ҳамзамонон, дарди мардум ҳаст ё не ва он аз чихати фарогирии маънӣ дар кадом сатҳ меистад? Ба андешаи мо рисолати асосии адибу адабиёт васфи ғаму шодии мардум буда, он бояд чо-меаро ба олами нур, яъне ростию росткорӣ хидоят намояд.

Хушбахтона эҷоди Аскар Ҳаким ин равишро дорост. Шеъри адиб ҳамнафаси мардум аст.

Дар шеъри «Ниёиш» шоир ҳунармандона дуо мекунад тоҷикеро, ки чихати пайдо кардани рӯзӣ ба Федератсияи Россия меравад дар паноҳи худ маҳфуз бидорад:

*... Намонад то зану фарзанд беқут,
Кирокоре равад Русия ночор.
Аз он, то барнаёрандаи ба тобут,
Худоё, дар паноҳи худ ниғаҳ дор!*

Дар чойи дигар шоир мегӯяд:

*Боист шинохт оламу одамро,
Садрангии ҷовидонӣ бешу камро.*

Маҳз тозаҷӯӣ васфи дарду ишқу умедҳои ҳамзамонон шеъри шоири тавоноӣ тоҷик Аскар Ҳакимро болу пар додаву маҳбубият бахшида, ба сӯи дилхо раҳнамун сохтааст.

Боиси ифтихор аст, ки муҳаққикону адибон ба шеъри ноби шоир берун аз марзи Тоҷикистон низ баҳогузорӣ мекунанд.

Бешубҳа «Замини сабзи боварҳо» писанди дӯстдорони каломи бадеъ хоҳад гашт.

Рачабалии Худоёр,
номзади илмҳои филологӣ

ДАРӢИ МУСАФФОИ ШЕЪР

Соли гузашта Нашриёти «Адиб» китоби нави Шоири халқии Тоҷикистон - Аскар Ҳакимро бо номи «Замини сабзи боварҳо» бо теъдоди 750 нусха пешкаши хонандагон гардонид. Бояд қайд кард, ки хонандаи тоҷик ба маҳсули эҷоди ин шоири тавоно ва мунаққиди борикназар ханӯз аз охириҳои солҳои 70-уми асри гузашта ошноӣ дорад. Осори илмиву бадеии Аскар Ҳаким бо номҳои «Шеър ва замон» (1978), «Дар қаламрави сухан» (1982), «Раҳнавард», «Тарозуи офтоб» (1987), «Баргузидаи ашъори Аскар Ҳаким» (1995), «...Боз мерасад хуршед» (2002), «Санги ман-алмос» (2006) ба нашр расидаанд, ки дар ғанӣ гардонидани маънавиёти хонанда нақши воло доранд. Доир ба осори мунташиршудаи ӯ муҳаққиқони дохилу хориҷӣ баҳои сазовор додаанд.

Китоби «Замини сабзи боварҳо» бо сифати баланди полиграфӣ ва офсетӣ ба нашр расида, шеърҳои дар солҳои охир эҷодкардаи шоирро дар бар гирифтааст, ки дар баланд бардоштани маънавиёт ва ҳисси зебописандии хонанда нақши муҳим мебозад. Бояд қайд кард, ки мавзӯи аксари шеърҳои шоир замонавӣ буда, хонанда пас аз мутолиаи онҳо дармеёбад, ки муаллиф дар ҳақиқат ба ҳаёт бо дидаи ибрат нигариста, мушоҳидаву хулосаҳои худро дар шакли бадеӣ ба чашми хонанда ҷилва додааст.

Шоир пеш аз он ки шеъре офарад, аввал мавзӯро дар қорхонаи эҷодӣ мавриди таҳлил қарор дода, онро борҳо дар тарозуи ақл баркашида, ниҳоят хулосаи мантиқии худро дар шакли бадеӣ таҷассум менамояд. Хонанда низ хангоми мутолиаи шеър ба шакли суфташуда муҷазбаё-

ни он рӯ ба рӯ мешавад, ки ана дар ҳамин аст ҳунару маҳорати шоир.

Ба китоби мазкур Мубашшири Акбарзод муҳаррир буда, Сафири кабири Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Тоҷикистон, доктор Алиасғари Шеърдӯст бо унвони «Назарею гузаре бар «Замини сабзи боварҳо» дар ҳаҷми 27 саҳифа сарсухани муфассале навишта, ба он то андозае баҳои сазовор додааст. Ӯ аз ҷумла қайд мекунад, ки «камтар шеърро шоиреро метавон ёфт, ки аз назму насри пешиниён ва ҳозирони замони худ чиҳати эътило таъсир пазируфта ва илҳом нагирифта бошад, зеро ҳар офариниш ва ҳаллоқият бояд бар пояи суннате арза гардад».

Аз навиштаи Алиасғари Шеърдӯст маълум мегардад, ки Аскар Ҳаким дар баробари ибтикорот, инчунин аз ашъори шоироне чун Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Фаҳридини Ироқӣ, Маҳдӣ Аҳавони Солис (Умед), Эраҷ Мирзо ва ғайраҳо шаклан ва мазмунан баҳраҳо бардоштааст.

Сарсухани доктор Алиасғари Шеърдӯст аз қисматҳои муқаддима, мазмуну муҳтаво, таъсир ва илҳом аз шуарои гузашта ва муосир, суварӣ ҳаёл, таркиботи тоза иборатанд, ки муҳаққиқ ба ашъори шоир ҳамчун адабиётшиносӣ варзида мунсифона арзи доварӣ намудааст.

Маҷмӯаи «Замини сабзи боварҳо» дар баробари ашъори нав, инчунин беҳтарин шеърҳои пештараи шоирро низ дар бар гирифтааст. Аскар Ҳаким ҳамчун шоири тасвиргар аз калимаву вожаҳо манзарае меофарад, ки ҳонанда ҳаёлан аз тамошои он завқи бадеӣ мебардорад. Барои исботи ин гуфтаҳо мисраъҳои аввали шеъри «Наврӯзи фарвардин»-ро меҳонем:

*Ба ҳар лаб мекушояд гунҷаи ҳарфи салом ин субҳ,
Лаболаб мешавад ҳар гӯш аз як обшор оҳанг.
Ба ҳар чашим орзу нар мезанад як осмон аз шавқ,
Ба ҳар дил мешукуфад як баҳор аз шиқ бо сад ранг.*

*Ки Наврӯзи ҷаҳонафрӯз меояд,
Ки он ишқ асту онро ишқ мебояд.*

Мисраъҳои боло ҳама шоирона буда, таркибҳои зебод чун «ғунҷаи ҳарфи салом», «як обшор оҳанг», «як осмон аз шавқ», «як баҳор аз ишқ» ва ғайра шеърро таровати дигаре бахшидааст.

Ҳар як шеъри ин маҷмӯа моро ба сӯи матлабе хидоят месозад. Хонанда тавассути нигоҳи ибратомӯзу мушоҳидаҳои мантикии шоир аз асрори ҳаёт, зебоиҳои табиат, хулқу атвори ҷомеа, ночӯриҳои зиндагӣ ва дигар падидаҳои муҳити атроф нек воқиф мегардад. Ҳар як шеъри хуб як асари мустақили адабӣ ба шумор рафта, барои дарки хубтари ҳаёт ба хонанда хидмат хоҳад кард.

Фалсафаи шоир хеле аҷибу рангоранг аст. Ў баъзан бар рами бархе мақолу суҳанҳои маъмулии халқӣ мазмуну мантиқи наvero пеш чашми хонанда чилва медиҳад. Чунончи, дар шеъри «Ёри якҷаҳо-Худо» чунин овардааст:

*Бигӯяндам, ки ҷуфти анҷуман бош,
Ки танҳоро гурези мову ман нест.
Макун беҳуда бо ин ҳарф пархош,
Ки як гул як баҳору як чаман нест.*

*Бигӯям, гар тӯй бо хеш масъуд,
Ҷудо аз тӯдаҳо мебошу анбӯх,
Ки як тан мерасад бар кӯйи мақсуд,
Ки як тан мезанад парчам сари кӯх.*

Дар шеъри боло шоир бар рағми ақидаи маъмулии «бо як гул баҳор намешавад», ақидаи дигареро пеш гузоштааст ва тибқи он шахс то танҳой начӯяд, эҷодкор буданаш ба гумон аст. Тамоми кашфиёти инсоният маҳсули фикрронии шахсони воҳиданд, ки дар танҳой ба миён ома-

даанд. Беҳуда нагуфтаанд, ки то шахс мучаррад нашавад, доно нашавад.

Чунин тағзодофариро мо дар шеърӣ «Дарозу кӯтоҳ»-и шоир низ пайҳас мекунем, ки овардааст:

*Пири фартут, ки шояд будаиш
Ҳам зи умри наваду сад судаиш,
Менишаст охири роҳ,
Гӯиё дар сари роҳ.
Мекашид аз дили дилсӯхта оҳ:
Чӣ дароз аст, Худоё, раҳи умри кӯтоҳ!*

Шоир дар баъзе ҳолатҳо забони хомаро аз пургӯӣ боздошта, ба мухтасаргӯиву муҷазбаёнӣ мегузарад ва мавзӯро дар се мисраъ низ ҳал менамояд, чунончи:

*Аҷабам ояд беш,
3-он кӣ аз ҳар ду ҷаҳон норозист,
Лек розист зи хеш.*

Дар ҳақиқат мо бо чунин афрод дар ҳаёт бисёр дучор меоем, ки ба тамоми мавҷудоти олам назари интиқодӣ до-ранд вале ба худ бо чашми хирад назар намеандозанд ва аз худ намепурсанд, ки ба чомеа чӣ додаанд?

*Чӣ қадар ҳарду ба ҳам монанд аст,
Гарчи матлуб шуморост ва ё номатлуб,
Шафақи субҳдаму ранги гуруб.*

Барои дарки пурраи ашъор диққати махсус лозим аст ва бо боварӣ метавон гуфт, ки чунин шеърҳои хос барои хосон гуфта мешаванд ва на ҳар кас қудрати фаҳму дарки онҳоро дорад. Барои дарку фаҳмидани асрори ин қабил шеърҳо хонандаро лозим аст, ки соҳиби маърифати

хуби адабӣ бошад. Бе маърифати зарурии адабӣ шахс ба суханҳои мармузи шоирон хуб сарфаҳм намеравад.

Шоир дар шеъри дигари кӯтоҳи худ ба пурсиши «бульаҷабу хом»-е чунин ҷавоби мантиқӣ додааст:

- Чист сарчаишмаи илҳоми Шумо?

- Гар наранҷед, ҳамегӯям рост:

Пурсиши бульаҷабу хоми Шумо.

Дар сарсухани китоб омадааст, ки «Мачмӯаи ҳозир ба чуз ашъори «Имони сағ» ва «Камарбанди кӯҳистон» ва «Баргпайванд» фарогирандаи сурудаҳои тозаест аз ӯ дар қолаби азалиёт, маснавиёт, қитъаот, чаҳорпораҳо, дубайтиҳо ва бештар рубоиёт, ки гоҳ бо авзони арӯзи суннативу боқофия ва гоҳ дар вазни шеъри нимоию озод ва бо ҷобачоии қофияҳои мутобиқи мазмун».

Аскар Ҳаким дар баробари дар шаклҳои нав шеър гуфтан ба шаклҳои суннатӣ низ таваҷҷуҳи хоса дорад. Тавре ки маълум гардид, дар мачмӯа бештари шеърҳо дар шакли қитъа, рубой ва шеърҳои нимоию озод иншо гардидаанд. Дар қатори дигар шаклҳои шеърӣ мо ба ғазалҳои шоир низ рӯ ба рӯ мешавем, ки шумораашон дар китоб даҳто мебошанд.

Чӣ тавре ки зикр намудем, китоб шеърҳои дар мачмӯаҳои собиқ нашршудаи муаллифро низ дар бар гирифтааст, ки онҳо чоряк ҳиссаи онро ташкил медиҳанд.

Мо хуб медонем, ки эҷодиёти шоир хеле фароҳу до-манадор аст ва дар як мақола инъикос намудани тамоми паҳлӯҳои он имкон надорад, бинобар, дар хотимаи мақолаи худ гуфтаниам, ки ашъори Аскар Ҳаким ҳамчун дарёи пуртуёнест, ки аз чашмасорони ҳаёту замон маншаъ гирифта, бо оби мусаффоӣ худ коми ташнағони каломи мавзунро шодоб мегардонад.

**Мучиби Меҳрдод,
шоир, муҳаққиқ, Афғонистон**

АСКАР ҲАКИМ – ШОИРИ СОҲТОРГАРО

Шеъри Аскар Ҳаким, бидуни шак, аз шеърҳои қобили таваҷҷуҳ дар шеъри муосири Тоҷикистон аст. Дар миёни шоирони муосири тоҷик шеъри ӯ ба лиҳози забони ва қорбурди вазну қавофӣ солимтарин шеър аст; забони ҳамвор ва наздик ба забони меъёр ва ори аз калимоти сангину сақил ба лиҳози овой, истифодаи хуб аз вазн бидуни ҳаргуна удул ё сустӣ, ки дар қори соири шоирон ба далели наздикии шеършон ба лаҳҷаи бумӣ дида мешавад, ҳама ва ҳама имтиёзоти шеъри Аскар Ҳакиманд.

Бо нигоҳ ба шеърҳои ӯ метавон дарёфт, ки беш аз ҳар шоири дигари тоҷик ӯ бо шеъри муосири форсӣ-дарӣ дар соири хавзаҳои форсизабонун унс ва ошноии бештар доштааст. Ин масъаларо метавон аз рӯи қорбурди забони меъёре, ки дар шеъри Тоҷикистон як истисноат, донист ва ҳам аз рӯи техникҳои, ки дар шеърҳоиаш ба қор мебарад. Дар шеърҳои нимоии ӯ таъсири Нимо, Аҳавон, Шомлу, Оташӣ ва Восифи Бохтариро метавон дид. Ба ҳамин гуна дар ҷаҳорпораҳоиаш асароти Симини Беҳбаҳонӣ, Нодирпур ва Фурӯғи Фаррухзодро метавон ёфт. Аз сӯи дигар, эҳтимоми ӯ ба рӯйқарди самбулик, қурм ва соҳтор ба маънои мутаорифи қалима, нуктаи тамоюзи дигарест миёни шеъри ӯ ва соири шоирони Тоҷикистон.

Нуктаи дигаре, ки дар шеъри Аскар Ҳаким қобили ёдқард аст, қамбуди шеърҳои меҳанӣ ё пардохтан ба масоили милли-таърихии Тоҷикистон аст, ки дар насли пештар аз ӯ муҳтавои баҳши аъзами шеърҳои шоирони тоҷикро месохт ва дар басо маворид шеъри шоирони пешинро дучори шиорзадагии музмин қарда буд, ҳарчанд ки шеъри

ӯ аз ин масоил ба куллӣ ҳолӣ нест вале ҳузури ин аносир бо кори шоирони пеш аз ӯ қобили муқоиса нестанд. Аскар Ҳаким агар аз сиёсат ҳам ба шеваи шеъри сиёсӣ-иҷтимоии Эрону Афғонистон ба масоиле чун фаромӯшии устураи рисолату таахҳуд он ҳам ба сурати намодин мепардозад; мисли шеърҳои «Дури дилҳоҳ», «Аспи кишанбанд», ки шеъри «Ханҷарҳо, бӯсаҳову паймонҳо»-и Манучеҳри Оташиро ба ёд меоварад, «Баргпайванд» ва ...ки ин рӯҳия ҳатто дар чаҳорпораҳои ӯ низ тадовум ёфтааст. Ҷилваи дигари шеъри Аскар Ҳаким ҷилваи табиӣи шеъри ӯ аст, ки шеърашро бо шеъри пеш аз худаш ягона месозад. Хулоса, ӯ аз тамоми фанҳои мумкин барои расидан ба сохтор дар шеърҳояш истифода мекунад, ки ҳамаи инҳо даст ба дасти ҳам дода, сурати шеъри комил ва мунсаҷими ӯро месозанд. Иттифоқан беҳтарин шеърҳои Аскар Ҳаким шеърҳои нимоӣ ва чорпораҳои ӯянд.

Шоири тоҷик наметавонад аз табиати зебои ватанаш ба осонӣ бигзарад. Шеъри Аскар Ҳаким низ машҳун аз кӯҳу дарё ва дарахту паранда аст ва ҳатто дарунмояшро низ аносири табиат ба пеш мебаранд:

*Ғубори нилии шабҳо бипечонад маро дар хеш,
Қабои сабзи баргамро бисӯзад тафти тобистон
Ва дар реги равон ҷуз рези кӯҷоқӯчи гардон нест.
Дар ин дӯзах, ки по дар хок сӯзад, бол дар афлок.
Тавонад гар ба ёдат сабз монад, кист ё худ чист?*

*Кунун ман решаҳоямро ба дасти худ канам аз қаър
Ва бо он хоки худ дар ормони хоки пайвандӣ
Кашонам хешро аз баҳру бар сӯи замини ту.*

Ё ин тиккаи зебои шеъри «Чӣ эҳсонест?!», ки аз шеърҳои ҳуби ӯст:

*Чу шабҳо барф меборад, паёнай барф меборад,
Ки меӯшад раҳу пайроҳаи танги куҳистонро,
Ва боми кулбаҳоро, то пагоҳӣ мекунад он гӯр,
Маро на дар сапедӣ,
Дар сиёҳӣ мекунад он гӯр!*

Аскар Ҳаким дар тамоми қолабҳо ва баҳусус нимо-хояш ҳамон гуна, ки ёд кардам, шоирест самбулист ва сохторгаро; ӯ усули ниморо хуб донистааст ва онро ба тамоми ба кор бастааст. Шоирони пеш аз ӯ бештар ба ҳам задани тасовии тӯли мисроёро дар назар доштанд ва агар сохторе ҳам дар шеършон буд, бештар ба сабаби хусусияти ривой ва достонии шеърҳо буд вале сохтори шеъри Аскар Ҳаким санчидашуда ва бархоста аз зеҳне тарбиятёфта ва огоҳии амиқи ӯ аз моҳияти ҳаракати Нимост. Сохтор дар шеъри ӯ ба чандин гуна лиҳоз шудааст. Аввал ба тариқи қиссапардозӣ, ки дар шеъри нимоӣ бисёр маъмул аст; дар ин шева шоир қиссае мепардозад ё тамсилеро сомон медиҳад; чи аз тариқи барангехтани отифаи мухотаб бо пардозиишҳои достонӣ – отифӣ ва чи аз тариқи баёни самбулик, ки шефтагии мухотабони чиддии шеърро бармеангезад. Қисса дар шеъри Аскар Ҳаким аз навъи дуввум аст. Ҳамчунон Аскар Ҳаким ба сохтори дарунӣ, ки иборат аз ҳормунии дарунии тасовир дар тӯли як шеър аст, хуб вукуф дорад: масалан, шеъри кӯтоҳи «Арӯсии хуршед» - ӯ, ки ба гунаи тарҳи Шомлу аст.

*Бегах,
Шукуфта сад чамани лола дар уфуқ,
Хуршедро ба дил набувад хоҳиши сафар.
Шоҳи сипеҳр гар наравад дар канори шом,
Оё шавад арӯсии шаб обистани саҳар?*

Ё шеъри «Аспи кишанбанд»-ӯ, ки қиссаи аспест, ки

дар банд монда аст, барои ин ки саворе нест, ки ўро ба тохт дароварад.

*Аспе дар марғзори хурраму сарсабз
Чун ҳайкал истодаву хомӯш аст.
Ў ба алафҳо наmezанад даҳане ҳеч,
Сар боло кардаву саропо гӯш аст.*

*Гарчи ҳавои чаҳорхезаи бошад,
Лек кучо чорае, ду пояш банд аст
Ёбад рӯзе агар зи банд раҳойӣ,
Сунби ваю дашти осмон баланд аст.*

Ў бештар ба тавсифи авзои ин асп мепардозад:

*Ёли шафақранги ў ба зер авезон,
Пур шуда чаишаи зи оби ҳасрату андӯҳ,
Гаиша чу сандуқи гусса синаи паҳнаи,
Мезанад аз по варо гарониш сад кӯҳ.*

Ва дар охири ин чорпора қисса ба сурати ғамангезе поён меёбад:

*Гуссаи дилро физояд аспи кишанбанд,
К-асп натозад, шавад хари бекоре.
Домани ин дашт пойгоҳи умед аст,
Банд аст аспу кучост шоҳсаворе?!*

Ё шеъри «Дарё, маро бигир...»-и ў, ки яке аз корҳои мондагори ўст. Дар ин шеър дарё ҳам модар аст ва ҳам гӯр ва шоир аз фарти ғамҳои бепоени зиндагӣ мевоҳад дарё ўро чун модар пазиро шавад, ки метавонад талвехан тавҷеҳи марғ бошад, ба вижа он гоҳе, ки ин марғ дар ҳаёти дарёӣ шоирро дар комаш фуру кашад. Ин шеъри ў, ки до-

рои сохторе муҳкам ва устувор аст, тиккаҳои дурахшони фаровоне дорад. Ин шеър ин гуна оғоз мешавад:

*Ман меравам зи соҳили дарёи мавҷхез,
Дар сангбанди соҳили худ лолу бесадо.
Дарё пур аз сухан,
Дарё пур аз наво.*

*Мавҷе баногаҳ аз бари дарё гурехта
Бо часту хез пой маро беҳабар кашад.
Дарё вале чу модари гамхору меҳрубон,
Бозаш ба бар кашад.*

*Гар зиндагист модари гамхору мушфиқам,
Охир, чаро зи хеш маро тард мекунад.
Чонам ба сад азоб гирифта мекунад,
Ҳам лоф мезанад, ки маро мард мекунад.*

Тиккаи дигаре, ки \bar{u} ба кор мебарад, расидан ба меҳвари амудии шеър аз тариқи такрори як сатр дар тӯли шеър аст.

Роҳсатри «Тифлаке афтону хезон мегузорад по...» баёнгари танҳои инсон дар роҳи такомули \bar{u} аст. Такрори ин сатр дар оғози ҳар банд шеърро ба лиҳози мавзӯӣ ваҳдату якпорчагӣ бахшидааст.

*Тифлаке афтону хезон мегузорад по,
Лек шоҳин меравад озод дар гардун,
Лек моҳӣ меравад чолок дар дарё,
Лек ҳатто мор печон меравад дар рег.*

Дар шеърҳои Аскар Ҳаким ба изофаи нимоиҳои зебояш, ки саршор аз тасовири бикранд, метавон аз чорпораҳояш низ ном бурд, ки аксаран аз аввал то охир қисса

ё мавзӯи мушаххасеро бо забоне намодин баён мекунанд. Мисли чорпораи «Мурғакони сафарӣ». Ӯ, ки мафҳуми ишки Ватанро ба сурати бисёр зебову ҳунарӣ ва ғайриму-стақим баён кардааст, пас аз ин ки мурғакони ватанашро ба асоси тағйири иқлим дар кӯч мебинад, ҳифзи пайванди ин мурғакон ва иштиёқашро ба бозгашт ин гуна нишон медиҳад:

*Шомгаҳ ё саҳаре чун бирасанд
Ба диёри дигари тозабаҳор.
Бирасад бӯи биҳишт аз ҳама ҷо,
Булбулон масти наво дар гулзор.*

*Мурғакони Ватанам дар он ҷо
Хонишу чаҳчаҳу ово накунанд.
Дар диёри дигарон ҳеч гаҳе
Ҷӯчаву лонаву маъво накунанд.*

Ҳарчанд шумори зиёде ғазалу дубайтӣ ва рубоӣ дар гузидаи ашъори Аскар Ҳаким омадааст вале дар куллият рӯйкарди ӯ дар ин қолабҳо бо вучуди салосати забон ё нав нест, ё ҳам кори чашмгире дар ин қолабҳо дида намешавад, ба истиснои тақу тук байтҳои хуб ва нав дар ғазалҳо ва ҳамчунон бархе аз рубоӣҳо ва дубайтиҳои ӯ вале дар кулл ғазалҳои ӯ ва дубайтиҳову рубоӣҳояш бо нимоӣҳо ва чорпораҳояш қобили муқоиса нестанд.

Абдусалом Самадов,
доктори фанҳои филологӣ, Самарқанд

АСКАР ҲАКИМ: «ШОИР ЗИ АЗАЛ ЗОДАИ ДАРД АСТ...»

Асари асили санъат ба ивази машаққати зиёди эҷодӣ ба дунё меояд. Дар ин бора фикри Соиби Табрезӣ ҷолиби диққат аст, ки ба осонӣ муяссар нашудани тасвири баландро ин тавр маънидод кардааст:

*Домани фикри баланд осон намеояд ба даст,
Сарв мепечад ба худ то мисрае мавзун кунад.*

Ҳақ асту рост. Сохтани бинои шеър, ки ба дилҳо бармехӯраду месӯзонаду месозонад низ аз ин машаққатҳо ҳолӣ намебошад. Барои офаридани ин гуна ашъор як истеъдоди фитрӣ кам аст. Боз завқи баланд, меҳнати бардавом лозим аст. Ашъори шоири хушбин Аскар Ҳақим дар ҳамин поя офарида мешаванду дар назми муосири тоҷик кадру манзалати ба худ хосеро соҳиб мешаванд.

Одатан хусни сухани эҷодкорро аз розу ниёз ва асрори дилу ботини ӯ медонанд. Зеро шахсияти шоир, маҳорати эҷодии ӯ, ки бо ҷаҳонбинияш вобастагии ногусастанӣ дорад, дар кайфияти эҷодкорӣ ва хусусиятҳои бадеии осораш нақши худро мегузорад. Ин аст, ки шеъри Аскар Ҳақимро батақдор мутолиа менамоему ба сухангустарӣ, умқи маънию мазмуни ҳаётӣ, сеҳри бадеияти вай мафтун мегардам. Аз завқи заковати ӯ дар идроки шоиронаи ҳаёти мардум ба ҳайрат меоям, дарк мекунам, ки шоир дар тасвири набзу нафаси ҳаёт ва ҳақиқати зиндагӣ заҳмати беандоза мекашад. Бори дигар ба ҳаққонияти суханҳои Ҷомӣ «шеър обест зи сарчашмаи дил» бовар мекунам.

Аскар Ҳаким дар шеъри худ аз бесарусомониҳои одамони қадрношинос ва амали номуносиби онҳо сухани дардомез мегӯяд. Тариқи ин гуна шеърҳо кӯшиш мекунад, ки дар инсон бо тамоми нерӯ ҳиссиёти одамиро бедор намояд, дар пайи худшиносӣ ва худтарбиякунӣ буданро талқин кунад. Ба ақидаи шоир суханвар бо ин роҳ ба ташаккули рӯҳи чони хонанда ҳисса мегузорад. Дар ин бора ӯ хуб мегӯяд:

*...Нест одамзода ҳоло одаме,
Одаме месоз аз худ ҳар даме.
Хешро аз нав бубояд офарид
Ё зи шодӣ, ё ки аз дарду гаме!*

Аскар Ҳаким вазифаи муқаддаси эҷодкорро дар эҳсоси хайру шарр мебинад. Шоир дар эҷодаш на фақат ба муборизаи яке аз онҳо бар алайҳи дигаре эътибор медиҳад, балки боз бисёр масъалаҳои азалию абадии ҳаётро ба доираи муҳокимаи фалсафӣ андохта, роҷеъ ба аслу моҳияти рӯзгор, сарватҳои маънавӣ ва муаммоҳои инсонро чамбӯӣ андеша меронад. Аз ин рӯ шеъри шоир ба дилҳо бармеҳӯраду қудрати офаридгорӣ касб мекунад.

Шоир дар шеъри «Дуруд ба Фарзона» чунин андеша меронад:

*Кай зодаи кӯҳсор ҳама кӯҳнавард аст?
Кай чашимаи хуришед ба ҳар синаи сард аст?
Гар навъи башар зодаи шиқ аст, гуноҳ аст,
Шоир зи азал зодаи дард аст, ки дард аст...*

*Аз банди дили ман аламу дард бихезад,
Кай бе гами фардои ватан фард бихезад.
3-ин хок, ки бархост чунин духтари бебок,
Бошад, ки пағаҳ боз яке мард бихезад.*

Имрӯзҳо мо дар замони мушкилу пурфочиа умр ба сар мебарем. Ин айём аз эҷодкор беш аз пеш талаб мекунад, ки ба зиндагӣ назари тозаю амиқ дошта, ба муаммоҳои имрӯзу фардои мардум ҳозирчавоб бошад, аз рӯйи ошкоргӯӣ, адолатхоҳӣ ва тафаккури нав асар офарад. Зеро пӯшида нест, ки хонандаи имрӯза дигар тоқати дурӯғҳои ҳақиқатнамо, ҳақиқатҳои дурӯғинро надорад. Вай аз эҷодкор офаридаҳои бо қору бор, эҳсосу андешаи худ ҳампайвандро умедвор аст. Хушбахтона, аз ин тақозои даври замон Аскар Ҳаким низ ҳамчун шоири эҳсоси иҷтимоиаш фаъол дар қанор намебошад. Китобҳои шеърӣ ӯ низ дар ҳамин поя ва рӯҳия эҷод шудааст. Ин аст, ки қаҳрамони лирикии яке аз шеърҳои шоир чунин андеша дорад:

*Одаму олам кунун ҳамқисматанд,
Хар қасе имрӯз соҳиболам аст.
Соҳиби олам агар одам бувад,
Бошадаш гар дарди олам, одам аст.*

Китоби «Рӯзи умед» (Душанбе: Адиб, 1990) аз чандин баҳши ашъор ва «Достони нону имон» мураттаб гаштааст. Дар баҳши «Шоҳоб» шеърҳои «Суруди фардо», «Таънаи фаришта», «Армон», «Решаи табархӯрда», «Асри бист», «Бонги газаб» ва дигарҳо гирд омадаанд, ки рӯҳу оҳанги тозаи граҷданию публицистӣ доранд. Аз онҳо бӯйи замони нав, дигаргуниҳои тозаи иҷтимоӣ ба машом мерасад. Шоир дар саросари ин силсила мақсад кардааст, ки аз навоғниҳои рӯзгор, аз тафаккури маънавиёти нави мардум сухан кунад. Ин аст, ки шеъри аввали китоб «Суруди фардо» бо ҳамин ният оғоз ёфта, бо ҳамин ният анҷом меёбад:

*Ту, рӯҳи модари бебаҳти ман, бибош ором,
Ки аз баҳори наве ман ба мардуми айём
Дуруд хоҳам гуфт,
Суруд хоҳам гуфт.*

Оре, шеър нухаи дилу нияти эҷодкори он аст. Агар чихати воқеии он пурқувват бошад, он болу пар мекушояд. Бахши ашъори «Шохоб» маҳз бо ҳамин хусусияти худ писанди хонанда мегардад. Қаҳрамони лирикии шеъри «Таънаи фаришта» аз таънаву маломати фариштаи осмонӣ оид ба одамони безътиқоду бепарво, худнамову ғафлатгаро, ришвахору шиорбоз, мансабпарасту мунофиқ ба андеша меафтад, аз таънаҳои талх гузашт кардани фариштаро мепурсад. Вайро ба замин даъват сохта, ҳамчун одам дар байни одамон зиндагӣ карданаширо хоҳон мешавад. Касодии маънавӣ, паст гардидани қадру кимати инсон дар шеъри «Армон» низ басо мутаассиркунанда ба қалам омадааст. Қаҳрамони лирикии шеър бисёр меҳоҳад шоири базму дуруд бошад, аммо дарду муаммоҳои замон ӯро ба фикру андеша водор месозанд. Оид ба деҳқони меҳнаткаше, ки аз сахар то нимашаб пахташиро мепарвараду худ пасоби захрии майдони дорудодаширо менӯшад ва занаш аз захри доруи майдонҳои пахта фарзанди ба дунё наомадаширо мепартояд, таассуф меӯрад. Аз ГЭС-и Норақ фаҳр мекунад, аммо рӯзгори тоҷик, ки «шоми худро мекунад бо дуд рӯз», ё дигар рӯйдодҳои пуртазоди замони мо дарду аламаширо дучанд мекунад.

Аскар Ҳаким ба муаммоҳои иҷтимоӣ, алалхусус муаммоҳои муҳими рӯз тавачҷуҳи зиёд дорад. Шеърҳои, ки ӯ дар ин мавзӯ офаридааст, ҳикматомезанд. Ба ин маънӣ, бисёре аз ашъори шоир ба монанди «Шеъри воло», «Чанги охирин», «Гарди имон», «Тутзори Азим», «Рӯҷӯи Севак» ва ғайра аз мушоҳидаҳои рӯзгор ва рӯйдодҳои зиндагӣ ба майдон омадаанд. Дар онҳо паҳлӯҳои гуногуни зиндагии инсон ва маънавиёти он ба қалам гирифта шудааст. Рӯҳи граҷданӣ, самимияти баён ин қабил ашъори шоирро хотирнишину хушоҳанг кардаанд. Чунончи, дар «Тутзори Азим» аз тутзори калони Сорбоғи Фарм сухан меравад, ки онро замоне Азим-девона ном касе бунёд кардасту ҳоло ҳам сабз мебошад. Муаллиф бо ин тасвири шоирона ода-

монро ба некӣ, табиатдӯстӣ даъват мекунаду аз химмати
Азим-демона меболад:

*Дили шӯридаро обу адо кард,
Ки охир Сорбогаширо кунад бог.
Вай инро чун дуо такрор мекард:
Зи неке бог монад, аз баде дог!*

*Ба он бегона ҳасрат мебарам ман,
Зиҳӣ ин сон гарибӣ, эй ватандор!
«Вафо аз одами девона хезад»,
Зиҳӣ девонагӣ, эй марди ҳушёр!*

Ватан мафҳуми хеле васеъ ва доманадорест. Он аз
остонаи хона оғоз ёфта, тамоми зодгоҳу кишварро дар бар
мегирад. Ин аст, ки он ба маънои кулл ва чузъ дар ашъо-
ри шоир рангу бӯи тозае гирифтааст. Дар китоб шеърҳои
ҳастанд, ки аз ғояҳои ватандӯстӣ саршоранд: «Тоҷики-
стон», «Ватан», «Шеъри Ватан», «Забони тоҷикӣ», «Ном-
бардори Ватан», «Падруди Варзоб» ва амсоли инҳо. Дар
онҳо шоир аз обу хоки зодгоҳи худ, одамони сарбаланду
меҳнатқаринаш меболад:

*Хоки одамро, ки шӯриданд бо хоки Ватан,
То абад аз ӯ намегардад ҷудо хоки Ватан,
Пур шавад рӯзаиш, кашад сӯяи вара хоки Ватан,
Баски ҳаст ӯ з-обу хоку оташу боди Ватан.*

Пӯшида нест, ки таърих барои шоир минбар аст. Ӯ аз
баландии он ба дарду муаммои замон менигарад, ҳақиқату
дурӯғро, адолату зулмо, неку бадро аз ҳам ҷудо месозад.
Аз ин лиҳоз шеърҳои «Офтоби хуншор», «Ғуссаи Хучанд»,
«Дуруд ба Фарзона» махсусан ҷолиби диққатанд. Ин аст,
ки дар шеъри «Офтоби хуншор» шоир аз факти таърихӣ -

75 чӯб кӯфта шудани устод Айнӣ сухани шоирона карда, ин воқеаро бо рӯзгори имрӯза пайваст менамояд, бар зидди торикию зулмот меҳезад, аз нерӯи инсон сухан мекунад. Ин гуна шеърҳои баландмазмун хонандаро ба фикр кардан, андеша рондан водор месозанд, меҳру муҳаббати ӯро нисбати халқу Ватан зиёд мекунанд.

Чунонки дар тамоми назми Аскар Ҳаким дида мешавад, дар ин маҷмӯа низ ишқияҳо мақоми ҳосе доранд. Ин шеърҳо дар баҳши маҳсули «Ту маро мешунавӣ?» гирд омадаанд. Ашъори ин баҳш гуворою дилангез буда, аз тахайюлотӣ бою рангини шоир дарак медиҳанд. Қаҳрамони лирикии он чун шахси ҳалиму меҳрубон ҳассосу рангинҳаёл пеши назар ҷилвагар мегардад. Вай ошиқест, ки муҳаббати софи инсониро асоси ҳастӣ мешуморад:

*Ту маро мешунавӣ?
Саҳар ой сари сарчаиша ба об,
Нигарӣ ҳалқарави мавҷи маҳин,
Шунавӣ гӯшакии обу алаф,
Даме эҳсос кунӣ набзи замин,
Дар миёни ҳама ин мӯъҷизаи арзу само
Ту маро мешунавӣ?*

Дар ишқияҳои шоир ишқ басо рангину мӯъҷизаосост. Ишқ чароғест, ки роҳи одамиро пурнур месозад, олами ӯро мусаффою мунаққаш мегардонад. Қувваест, ки ӯро аз роҳи хатоӣ носазо берун месозад. Ишқ болест, ки парвоз мебахшад. Ишқ дардест, ки гирифтораширо одамшиносӣ меомӯзад. Ин маънӣ дар ишқияҳои Аскар Ҳаким пуртаъсир ифода ёфтаанд. Чунончи, дар шеъри «Дилам гум мезанад» файзу назокати ишқ ин тавр баён шудааст:

*Мерасӣ бар ёди ман ҳар гаҳ, дилам гум мезанад,
В-ар зи ёдам меравӣ ногаҳ, дилам гум мезанад.*

*Ман ба ҷойи ҷони худ ҷони туро мепарварам,
Чун зи ҷонам мешавам огаҳ, дилам гум мезанад.*

Ин сатрҳо ҳастӣ ва дили пурармони қаҳрамони **и** лири-
қиро пеши назар меоварад, ки дар ниҳодаш ишқ офтобе-
сту ба вай ҷон ато мекунад. Ҳамин аст, ки шодию фараҳ,
ғаму андӯхи қаҳрамони лирикӣ аз ишқ аст. Ишқе, ки шоир
тараннум месозад, заминию самимист ва гарму нарм аст.
Аз ин ҷост, ки ин гуна ашъор хонандаро ба поку беолоиш
нигаҳ доштани он даъват месозад.

Дигар аз хусусиятҳои назарраси ашъори Аскар Ҳа-
ким манзаранигорӣ аст. Аз мутолиаи ашъори ӯ манза-
раҳои рангину мушаххас пеши назар чилвагар мегарданд,
ки дар айни замон бо ҳиссиёту руҳияи қаҳрамони лирикӣ
саҳт марбутанд. Масалан, шеъри «Афсонаи шаб», ки асо-
си онро ҳиссиёти баланди шоир аз дидани ҷамоли духтари
нозанине дар нимашаб ташкил кардааст, бо чунин банд
оғоз меёбад:

*Духтар аз пайроҳа бар соҳил фуромад,
Гӯиё маҳтоб дар дарё даромад.
Мӯйҳояиро ба рӯйи мавҷҳо партофт,
Мавҷро бо мӯйҳояш тофт.*

«Достони нону имон» аз бобҳои гуногун фароҳам
омадааст. Мавзӯи асосии он аз неъматҳои муқаддас буда-
ни нону имон аст. Ин аст, ки шоир дар қисматҳои ба ҳам
аз ҷиҳати мантиқӣ мустаҳкам алоқаманд нону имонро тав-
сиф мекунад, ба ҳам саҳт марбут будани онҳоро таъкид ме-
созад:

*Дони гандумро кунад гар зери нобуд кас,
Мекунад худро яқин аз ин ҷаҳон мардуд кас.*

Бобҳои «Ҷоннисор», «Дар музеи гандум», «Талбаки талбидаам», «Тахтасанги гушнагӣ», «Дар хисори гушнагӣ» ва дигарҳо низ асоси воқеӣ дошта, аз фикру андешаҳои бикр бой ҳастанд. Дар онҳо дар асоси воқеаҳои ҳаёти қадру қимати нон басо назаррас ва таъсирбахш ба қалам гирифта шудааст. Тасвиру тавсифи қаҳрамоннависари тоҷик Фатҳулло Аҳмадов дар майдони ҷанг, фикру андешаҳои қаҳрамони лирикӣ дар музеи гандуми шаҳри Улми Германия, ғаму андӯҳи модари Талбак ном ҷавони данғарагие, ки ҳангоми аз сӯхтор наҷот додани гандумзори колхоз қаҳрамонона ҳалок шудааст, ғаму андӯҳи Таня ном духтараки ленинградие, ки дар солҳои ҷанг аз гуруснагӣ беҳолу бемадор ба падари сарбозаш мактуб навиштааст ва дигарҳо аз лаҳзаҳои фаромӯшнашавандаи дoston мебошанд. Аз мутолиаи дoston бармеояд, ки шоир ба таҳлилу ҳулосаҳои ҳаёти бештар майл пайдо карда, фикру андешаҳои шоиронаи худро бо рӯҳи гуманистию некбинона ифода намуда тавонистааст.

Масъалаи шаклҳои шеърӣ ва бадеияти мачмӯаи ашъори «Рӯзи умед» низ диққатҷалбкунанда аст. Шеърҳои мачмӯа дар шаклҳои мураббаъ, мухаммас, мусаддас, маснавӣ, ғазал, рубоӣ таълиф шуда, баъзеашон ба шаклҳои анъанавӣ мутобиқ нестанд. Дар байни ин шаклҳо мураббаъ, рубоӣ ҷойи асосиро ишғол кардааст. Ҷамҷунин қор фармудани шаклҳои омехта, дарозу кӯтаҳ сохтани мисраъҳо, наовардани қофия ва монанди ин таҷрибаҳо натиҷаҳои хуб додааст. Забони соддаю раво ва аз бадеият бой ба ҳусни шеъри шоир ҳусни тозае зам кардаанд. Инҷунин аз бисёр ҷиҳат фазилати шеъри шоирро ибораорони ӯ муайян кардааст. Дар мачмӯа ибораҳои ҷолиби диққат бисёранд, ки ҷандтои онро чун намуна зикр менамоем: «қосаи ҷашмони лабресз», «модархудо», «санги кин», «шамси тозарӯ», «мири ғзаб», «ҳалқарави мавҷи маҳин», «решаи табархӯрда», «мисраи тар», «зиндагии садрӯя», «абри ма-

тир», «гули тармарг» ва ғайра.

Хулоса, мавзӯ ва муҳтавои китоби шеърӣ «Рӯзи умед» васеъ ва гуногун аст. Ашъори он дар мавзӯҳои роҷтарини адабиёти муосир офарида шудаанд. Эҷодкораш дастагуле барои хонанда омода сохтааст, ки нақши хоса ва биниши тозае дорад. Бахшҳои «Хӯшаи сабз», «Резавор», «Ишқу армон» низ далели ҳамин фикранд. Онҳо низ хонданианд ва аз сабки хосу чустучӯҳои навини шеър-гӯӣ Аскар Ҳақим башорат медиҳанд. Ҳамаи ин бори дигар гувоҳи онанд, ки Аскар Ҳақим шоири баркамол асту ӯ қудрат дорад, ки адабиёти имрӯзаи тоҷикро бо асарҳои барҷаста бой гардонад.

Чумъакул Ҳамроев,
доктори илмҳои
филологӣ, Самарқанд

АСКАР ҲАКИМ

Аскар Ҳаким шоир ва мунаққиди шинохтаи тоҷик аст, ки охири солҳои шастуми асри гузашта ба арсаи адабиёт қадам ниҳод ва дар муддати кӯтоҳе миёни хонандагон шӯҳрат пайдо кард... То нашри нахустин маҷмӯааш «Раҳнавард» (1984) хонандагон ӯро «чун яке аз беҳтарин мунаққидони адабиёти муосир мешинохтанд, ки на фақат ҳусну кубҳи шеърро нозук дарк мекард ва сари вақт дилсӯзона вале берӯю риё нишон медод, балки оид ба роли шеър, умуман адабиёт, мавқеи иҷтимоии шоир, санъаткор дар ҷамъият, дар ҳаёти маънавии инсон изҳори ақида менамуд» (Д. Бақозода. Нависанда ва идеали замон.-Душанбе: «Адиб», 1987, с. 123-124).

Фаъолияти адабиётшиносӣ ва мунаққидии Аскар Ҳаким ба тадқиқи масъалаҳои назми муосири тоҷик, анъана ва навоарӣ ва таҳқиқи ҳунари шоирии шоирони ҷудогона рабт мегирад. Дар ин замина ӯ соли 1978 рисолаи «Шеър ва замон»-ро нашр кард ва дар он масъалаи ворисияти таърихию дар партави мушкilotи хусусиятҳои замон ва тарзу усулҳои тасвири инсон ва эҳсосоти вай ба андеша гирифта, навоари таркиби суҳан ва образ, услубу жанрҳо ва поэтикаи шеъри муосирро дар мисоли эҷодиёти М. Турсунзода, М. Миршакар, Бокӣ Раҳимзода, А. Шукӯҳӣ, М. Қаноат, Кутбӣ Киром, Лоик ва дигарон нишон медиҳад. Ин рисолаи ӯ дар боби вазъи шеъри муосири тоҷик суҳани тоза ва пурарзиш буд. Баъдтар маҷмӯаи дуҷуми мақолаҳои ӯ бо номи «Дар қаламрави суҳан» (1982) ба ҷоп расид, ки як силсила мақолаҳои муаллифро доир ба вазъи адабиёти

муосири тоҷик, аз ҷумла равандҳои инкишофи шеър, нақди адабӣ ва эҷодиёти шоиру нависандагони ҷудогона, аз ҷумла Раҳим Ҷалил, Аминҷон Шукӯҳӣ, Мӯъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ ва Бозор Собир дар бар мегирифт.

Мақолаҳои танқидӣ ва чехраҳои адабӣ, ки Аскар Ҳаким ҷоп кардааст, бо вусъати ҷашмандоз ва амиқтар шудани назари танқидӣ фарқ доранд. Мақолаҳои, ки ин мунаққид дар бораи шеъри муосир навиштааст, танҳо бо баёни мазмун ва ғояи ин осор маҳдуд намешаванд. Вай кӯшидааст, ки ба олами ботинии асари шеърӣ, ба олами фикру ҳиссиёти шоир, ба масъалаи хусусиятҳои ҳоси зоҳиршавии шахсияти шоир сар фуру барад. Дар ин замина мақолаҳои ӯ «Обшори шеър» - доир ба эҷодиёти Мӯъмин Қаноат, «Даҳ сол ва ҷаҳор нигоҳ» - дар атрофи маҷмӯаҳои Лоиқ «Нӯшбод», «Ҳоки Ватан», «Марди роҳ» ва «Бӯи гули хор», ки шеъри Бозор Собирро арзёбӣ кардаанд, дар нақди адабӣ ва адабиётшиносии тоҷик ҳарфи бавазн ва арзишманд ҳастанд.

Аскар Ҳаким ҳарчанд то имрӯз аз навиштани мақолаҳои илмӣ адабиётшиносӣ ва танқидӣ даст накашида бошад ҳам, шеър ҷузъи аслии фаъолияти адабии ӯ қарор гирифтааст. Маҷмуаи нахустини шеърҳои ӯ ва истиқболи гарми нақди адабӣ аз он далолат мекард, ки Аскар Ҳаким аз рӯи ҳавас ба шеърӣ оғоз накардааст. Назари воқеъбин ва шоирона ба зиндагӣ ӯро ба гуфтани шеър водоштааст. Аз ин ҷиҳат тасодуф ҳам набуд, ки шеърҳои маҷмӯаи аввалинаш дар матни воқеияти даври муаллиф гуфта шуда, бештар моҳияти иҷтимоӣ доштанд. Ба ифодаи дигар, шеърҳои дар ин давра гуфтаи Аскар дар васфи инсон ва сифатҳои неку ҳамидаи он буд. Муаллиф бештар ба моҳияти зиндагии инсон таваҷҷуҳ кардааст.

Ба ифодаи Ҷ. Бақозода, «Аскар Ҳаким бо мавзӯ ва сабки ҳоси хеш ба адабиёт дохил шуд» (Ҷ. Бақозода. Нависанда ва идеали замон, с. 129) ва дар ин роҳ ҷиддан меҳнат

карда, имрӯз ҷойгоҳашро ҳамчун шоир низ муайян намуд. Маҷмӯаҳои минбаъд нашр кардаи ӯ, аз ҷумла «Тарозуи офтоб», «Рӯзи умед», «Шаҳри меҳолуд», «Баргпайванд», «Илтиҷо аз уқоб», «...Боз мерасад хуршед», «Санги ман – алмос», «Мунтахаби ашъор», «Замини сабзи боварҳо», «Ба саломии шукуфаҳо» баёнгари заҳмати бардавом ва босамари ӯ дар ҷодаи шеърӣ шоирӣ мебошанд.

Садоқати ӯ ба суннатҳои неки адабиёти форсии тоҷикӣ ва шучоати навпардозихояш хатти сабзест дар лавҳаи навбаҳорони шеъри тоҷик. Ин хусусияти ҳунари шоирӣ ӯро мушоҳида карда, донишманди афғонистонӣ Ғулом Саҳии айрат навиштааст: «Ман меҳохам аҳсант гӯям ба шоире, ки суннати шеъри бузурги форсиро, ки дар он сухан на танҳо сухани олист, балки гӯё сухани илоҳист ва хидмат ба руҳу равони одамӣ мекунад, идома медиҳад. Аз ин нуқтаи назар достони Аскар Ҳаким (манзур «Санги ман-алмос») достони хеле олист ва суханони он қудсӣ ва дар айни замон сурурбахшанд. Дар он ҳаёт бо тамоми пуррагию пахновариаш ҷӯш мезанад» (Маҷаллаи «Помир», №1-6, 2000, с. 129).

Аскар Ҳаким шеърашро дар қолаби ғазал, маснавӣ, китъа, ҷаҳорпора, дубайтӣ ва рубоӣ мегӯяд. Дар ин миён бо шеърҳои вомехӯрем, ки ба тарзи нимой ё худ «шеъри озод» низ сурудааст. Шеъри ӯ аз ҷиҳати мундариҷа ва шакл хусусиятҳои хоҳе дошта, ҷеҳраи шоирӣашро муайян мекунад.

Дар фароғирӣ ва баёни мазмуну муҳтаво Аскар Ҳаким равиши хоси эҷодӣ дорад. Ин равишро тамоюл ва пойбандии ӯ ба мавзӯҳои иҷтимоӣ мушаххас месозад. Аз ин ҷиҳат агар ба шеъри шоир назар андозем, мебинем, ки вай дар баробари мазмунҳои иҷтимоиву ошиқона ашъоре дар ситоишу ҳурмат ва бузургдошти ватану миллат ва шукӯҳу шарофати мардуми тоҷикӣ Тоҷикистон низ сурудааст. Вай дар ситоишу аҳамияти Наврӯз васфи баҳор, ру-

суму оинҳои бостонӣ, рисолати шоир дар ҷомеаи инсонӣ, озодагӣ ва вораствагӣ, хушбахтӣ ва сарафрозӣ, нафрат аз ҷанг, душманӣ, хашму кин, дурӯғу дурӯягӣ, масоили инсондӯстӣ, ситоиши зан ва ғайра низ шеърҳои зиёде эҷод кардааст.

Дар ин гуна шеърҳо бо ироаи тасвирҳои табиӣ аз унсурҳои табиат, ба таъбирҳои тафсирҳо ва натиҷагириҳои иҷтимоӣ, ишқӣ, ахлоқӣ ва хулосаҳои ҳосилзедии худ мебардозад.

*Эй башар, ман раҳини фардоят,
К-ин ҷӣ бахтеву ин ҷӣ иқболест.
Гарчи ҳокӣ туй вале ҷоят
Дар миёни ситорагон холист.*

Андешаҳои шоир дар ин шеър пойбанди маънавияти умумибашарӣ ва инсон аст. Маънавиятест, ки бо тарзҳои гуногун дар дигар шеърҳои шоир низ ба назар мерасад. Рамзи авҷу камоли ҳар амреву ҳар чизеву ҳар касе, ситораву Қаҳқашону осмон, аршу фалак ва самову ҷарх аст. Ин маъниҳоро дар пораи зерини шеъри «Авҷи ишқ» хунармандона хулоса кардааст.

*Ман баландат зи ариш бинишонам
Қаҳқашонро ба пойи ту резам...
Бишнави набзи дашти ҳомунро,
Ки фалаксайру ишқоҳанг аст.*

Аскар Ҳаким шеъре дорад бо номи «Замини сабзи боварҳо» ва унвони яке аз маҷмӯаҳои ӯ низ бо ин шеър ҳамном аст. Ин шеърро шоир дар ситоиши ватанаш гуфтааст. Дар нигоҳи шоир на фақат шоирону бузургони ин сарзамин, балки худи ин диёр низ ба воситаи вучуди уламову удабо, бузургони гузаштаву муосир осмонест ва ин

ватани кӯчак бо маънавияте, ки дорад, фарохиҳои бузурги маънавӣ ва қудсиро ба вучуд овардааст.

Вай дар бораи сарзамини модариаш бо муҳаббат ва самимият менависад:

*Ҳарф мехоҳам занам аз сарзамини хеш,
Ҳар чӣ мегӯям вале з-ин хок ҳарфи осмон ояд.
Баски ин марзи гаронмоя, ки мояш пой мемонем,
Дигаронро Каҳкашон ояд.
Шоиронаш ҳам бад-ин вачҳ осмониянд,
Гарчи рӯи ин ҷаҳон худруй месабзанд,
Онҷаҳониянд.*

Дар гуфтани ин шеър шоир ҳунар менамояд ва кишварро мухотаб қарор дода, ормони дили пурмуҳаббаташро бо Ватан ҳамроҳ мебинад.

Шоир дар баъзе шеърҳои фочеаро ба тасвир мекашад, назар ва хулосаашро наменависад. Баҳо дар ҳуди воқеа нухуфтааст ва хонанда аз он натиҷа мегирад. Дар манзумаи «Имони саг»:

*Хунчакон омад ба пеши пойи ӯ,
То ба пойи ӯ бимолад чашму рӯ,
Дар ҳамин имони худ ҷон дод саг,
Соҳибаш бар марги ӯ овард шак.
Бори дигар тир зад бар синааш,
Тир зад бар дӯсти деринааш.
Монд дашту монд имону шаке,
Монд тиру монд инсону саге.*

Тасвири ин фочеа ҳикмати дерумри «ҷавоби некӣ бадист»-ро ба ранги дигар зинда мекунад. Донишманди эронӣ Алиасғари Шеърдӯст ин шеърро аз ҷумлаи бехтарин шеърҳои муосир медонад ва таъкид мекунад, ки шоир бо

хунари офаридани ҳолати фочеавӣ, нишон додани хулку хӯ ва бе ҳеч сухане маҳкум кардани ахлоқи ношоиста, ки хосили манфиатҷӯист, шеърӣ худро дар радифи ашъори мондагори классикӣ қарор медиҳад. Алиасғари Шеърдӯст меафзояд: «Ва гоҳо саъдивор каломи хешро дар хидмати танбеҳу огоҳии инсон мегирад ва вайро аз лағзишҳову бемеҳриҳову номардиҳову номуродиҳо огоҳӣ медиҳад ва ҳақ ин аст, ки ин бахш аз ашъори Аскар Ҳақим дар зумраи беҳтарин сурудаҳои вай ба шумор мераванд. Намунаи ин гуна ашъор манзумаи «Имони сағ» аст, ки бо ниҳояти зебоӣ ва устодӣ суруда шуда...» (Баргузидаи ашъори Аскар Ҳақим. Интишороти байналмиллалии «Алҳудо», 1373 (1994). Алиасғари Шеърдӯст. Муқаддимаи ношир, с. «дол»).

Назари ҳикматшиносии Аскар Ҳақим дар «Достони Нону Имон» низ равшан зоҳир шуда буд. Ин дoston аз ёздаҳ боб иборат буда, бар воқеияти ахлоқие асос ёфтааст, ки поядори зиндагӣ ва ҳастии ҷисмонӣ ва маънавии инсон аст. Чанд байти даромади дostonро ба сарнавишти наслҳое талмеҳ мезанад, ки «суфраи модар»-ро надидаанд, бе модар дар канори дигарон парвариш ёфтаанд. Шоир бо ҳасрат менависад:

*Суфраи момо маро чун кард бе модар калон,
Доштам чун суфраи модар гиромияш ба ҷон.
Лек мехоҳам ба ҷону дил, ки ҳар тифли ҳабиб
Ҳеч гаҳ аз суфраи модар намонад бенасиб.*

Дoston қиссаи манзуми пурдардест дар боби қадри нон, фочиаҳое, ки аз дасти балои гушнагӣ ба сари инсоният омадааст. Хулосаи дoston дар ин байт ба сароҳат баён шудааст:

*Нон набудааст аз азал ҳамчун гизои одамӣ,
Нон чу имон будаасту ҷонфизои одамӣ...*

Ба қавле «саросари осори Аскар Ҳақимро мисраъҳои фодогаари муҳаббати муқаддас ва олии фаро гирифтаанд, ки он муҳаббати фарзандию падарӣ, зану мард, муҳаббат ба халқ хеш ва ба инсоният, ба тамоми ҳастӣ ва ба Офаридгори оламҳо мебошад».

Рисолати шоирро Аскар Ҳақим дар он дидааст, ки вай ба василаи шеър барои сафо ва улвияти рӯҳи инсон мадад кунад. Ҳамин ҳадаф чанбаи башардӯстии ашъори ӯро тақвият бахшида, диққати ӯро бештар ба ҳастии таъриҳӣ ва фарҳангии тоҷикон ҷалб кардааст.

Мавзӯи Ватан, ҳувияти миллӣ ва аносири муҳими фарҳанги миллат ҷавҳари андешаи шоиронаи ӯро ташкил медиҳад. Дар ин замина шоир шеърҳои зиёде гуфтааст. А. Ҳақим Ватанашро поядори ҳастии миллат медонад ва забони тоҷикиро ҳамчун намоди ҳувияти миллӣ тавсиф мекунад. Дар шеъри «Тоҷикистон» мо чунин сатрҳоро меҳонем:

*Тоҷикистон, обу хокам обу хоки поки туст,
Ту маро ҳам ҷои ҷон, ҳам ҷои дил, ҳам ҷои чаши.
Ман қадам чун мениҳам, дар зерӣ поям хоки туст,
Гарди хокатро табаррук мениҳам болои чаши.
Гар касе як гарди ту дар баҳру бар гум мекунад,
Ӯ на гарди хоки поят, балки сар гум мекунад.*

Дар шеъри «Забони тоҷикӣ» сарнавишти забонро ба ҳастии таъриҳӣ ва фарҳангии халқ пайваста, ба чунин ҳулосаи муҳим меояд:

*Ман зи таърихи башар дарёфтам ин нуктаро,
Гар забони халқ мирад, зинда мирад хосу ом.
Бо забонаш сар шавад таърихи авлоди башар,
Бо заволи вожааш таърихи ӯ гардад тамом.*

Вале вақту замон ходисаҳоеро ба роҳ мемонад, ки боз ҳам тарҳи тозаи шеърӣ Ватанро дар тасавури ӯ меандозад ва рӯйи қоғаз меояд. Ба ифодаи дигар, «ёд кардан аз фочеаҳо, ки ба сари кишвари ӯ овардаанд, ҳар қадар дарднок, оид ба шароити носозгори вазъи имрӯзаи иҷтимоӣ андешидан ҳар қадар душвор бошад ҳам, ӯ тавони-стааст аз манфиатҳои маҳдуди сиёсӣ ва даъвоҳои шахсӣ фаротар равад». Дар ин матн ӯ дар бораи манфиати инсон ва башарият меандешад. Дарди ӯ шахсӣ нест, ғамаш ғами инсон аст. Дар ин замина метавон шеърҳои «Чӣ эҳсон?!», «Шаҳри меҳолуд», «Имон», «Мерос», «Ҳазони умр», «Чароғи дур», «Аспи кишанбанд», «Камарбанди куҳистон», «Шеърӣ хундори ман гирияд», «Сарви сабзу тути хушк», «Чӣ кунам?!»-ро ном бурд, ки шоир дар онҳо аз дард сухбат мекунад.

Муҳаммадалии Аҷамӣ дар бораи яке аз ин шеърҳо – «Чӣ кунам?!» навишта буд, ки «ин шеър аз сарнавишти миллат, аз таърихи миллат, ранҷҳои миллат бар мо меғӯяд... Шеър аз аввал то охир як ҳуччат аст, ки тоҷик дар масири таърих чӣ гуна зистааст, чӣ гуна аз нобудӣ худро ҳам ҳифз кунад ва ҳам бисозад» (М. Аҷамӣ. Нигоҳе кӯтоҳ ба қомати баланди шеър // «Адабиёт ва санъат», 16-уми июли соли 2009, с. 14). Дарди дигаронро дарди худ шинохтан аз афзалияти дигари маънавии ин шеър аст. Ин шеърро дар маҷмӯъ метавон марсияе дар сари турбати орзуҳои мурдаи башарият донист, ки хеле пуртаъсир ифшо шудааст:

*Мо гиристам,
Вале бар ами мо хандиданд,
Уфтодем,
Вале бар сари мо по монданд.
Мо ба онон ҳама аз хонаи худ ҷо додем,
Мардуми хонагадо хонахудоро ронданд.*

*Лек моро ба дари хонаи худ
Ҳеҷ кас роҳ надод....*

Мавзӯи дарди миллат дар шеъри Аскар Ҳаким маҳдуд намешавад. Назари ӯ дар ин равиш амиқ ва пурвусъат аст. Масалан, дар шеъри «Мерос» шоир ба он дардҳо ва захмҳои миллат таваччуҳ кардааст, ки дар даҳсолаи аввали асри гузашта миллатгудоз будаанд. Шоир фочеаи ҷисмонӣ ва маънавии ба сари миллат омадаро ба таври воқеӣ ва мушаххас дар мисраъҳои зер таҷассум кардааст, ки таъсиргузоранд:

*Деҳаи мо сабз буд дар пойи кӯҳ,
То варо созанд дигар,
Авалаш карданд хокистар.
Боз он тире, ки бояд бар тани бобом мерафт,
Аз хато бархӯрд бар кӯҳ,
Пай бишуд дар санг пайдо.*

Дар ин шеър ва бисёр шеърҳои дигари Аскар Ҳаким масъалаи марғу зиндагӣ пайванд бо сарнавишти миллат ва фарзандони он арзёбӣ шудааст. Дар ин замина аз шеъри «Ниёиш бар сари турбати Лоиқ» метавон ёд кард, ки дар фаҳмиши шоир марғи хунарманд ҳамчун идомаи ҳаёти ӯ ва меросбарии маънавии наслҳои баъд маънидод шудааст. Дар ин шеър номҳову истилоҳоту унвонҳо фақат номбардори Лоиқ нестанд, балки ба ин маънӣ таъкид доранд, ки Лоиқ дар замини холие наруст ва дигарон низ аз ӯ баҳра бурдаву хоҳанд бурд. Шоир тавонистааст, ки зиндагии маънавии Лоиқро хунармандона тасвир кунад.

Масъалаи марғу зиндагӣ дар бисёре аз шеърҳои шоир, аз ҷумла «Зиндагӣ бозтоби тақдир аст», «Чӣ эҳсонест?!», «Дарё, маро бигир!», «Интиҳоб», «Умеди паси девор» як силсила рӯбоиву дубайтиҳо, дostonҳои «Достони

Нону Имон» ва «Санги ман- алмос» бо дидгоҳҳои гуногун арзёбӣ шудааст. Шоир бо он эҳсоси тунду тез ва хунгармие, ки дар сиришташ аст, мушоҳиди бетарафи воқеияти зиндагӣ нест, балки майдони зиндагӣ барои ӯ ҷойи санҷидани қудрат, ғайолият ва мубориза барои пирӯзии инсон бар ҳама мушқилот ба хотири пирӯзии некӣ бар бадист, нур бар зулмат ва адолат бар разолат аст. Рубоии зерин ифодагари андешаи ҷомеаи ӯ дар ин замина мебошад:

*Умрат ба масал агар чу дастовез аст,
Некаш нигарӣ, ба роҳи Ҳақ маҳмез аст.
Ҳоло накунӣ ба роҳи Ҳақ растохез,
Ҳар рӯзи пас аз марги ту растохез аст.*

Зиндагӣ барои қаҳрамони лирикии шоир ба ҳадафҳои волеяш арзиши ҷовидона дорад. Дар ин равиш шоир чигунагии маргро бо мақсуди зиндагӣ вобаста медонад. Агар муборизаи инсон барои адолат нест, пас худфидоӣ арзише надорад. Аз ин назар дар шеърҳои «Интиҳоб», ки оғозаш ба афсона шабоҳат дорад, ровӣ ними умри сипардашро ёд карда, дар дуруҳае қарор мегирад ва зехнияташ пойбанди андешаҳои зер аст:

*«Равию боз гардӣ, лек бемақсуд»,
«Равию барнагардӣ, нек бомақсуд».
Ду хат сӯйи ду роҳи саъб ишорат дошт бепарво.*

Ин гуна шеърҳо арзиши ахлоқӣ дошта, хонандаро барои сазовор зистан хушдор медиҳанд. Шоир дар тулӯъ ва ғуруби зиндагии инсон маъно ва моҳият меҷӯяд. Аз ин назар шеърҳои «Зиндагӣ бозтоби тақдир аст» ҷолиб мебошад. Дар ин шеър ҳарчанд шоир нақши тақдир, яъне қазову қадарро дар зиндагии инсон инкор намекунад, аммо дар ӯ на итоату коҳилӣ, баръакс иродаи талошу мубориза

ва фаъолиятро бедор ва қавӣ месозад, то ҷое, ки ҳарфҳояш қатъият касб мекунад: туро агар зиндагӣ бо ҳазор макру фиребаш асир карданӣ бошад, ту бояд аз он раҳой ёбӣ ва роҳеро, ки барои номҷӯӣ, яъне осори нек аз худ гузоштан интиҳоб кардаӣ, бояд идома диҳӣ, зеро:

*Пой дар банд, роҳ беохир,
Тӯли раҳро нигоҳ медонад.
Раҳраверо зи роҳ бардоранд,
Ғам маҳӯр, тарҳи роҳ мемонад.*

«Тарҳи роҳ» дар тафаккури бадеии Аскар Ҳаким идомаи бонатиҷаи зиндагист. Нақше, ки инсон аз худ боқӣ мегузорад. Ба ифодаи дигар, шоир зиндагиро майдони фаъолияти огоҳона ва мондагор медонад.

Аскар Ҳаким ба зиндагӣ ва ҳаводиси он назари шоирона дорад. Барои ӯ дар зиндагӣ чизе нест, ки ангезаи шеърӣ надошта бошад. Ба ифодаи дигар, ҳатто касифтарин зухуроти ҳастӣ метавонад ба тақозои мазмуну мухтаво ба шеър кашида шавад ва ҳатто мутавои шеър бошад. Ӯ дар шеър ба зоҳири зебоиҳо таваҷҷуҳ надорад. Зебоиро аз воқеият, ашё ва ҳодисаҳо мечӯяд. Шоир дар ҷаҳорпораи тамсилии «Дарахти арҷаи кӯҳам...» инсони ормониро ба дарахти побарҷои қоче ташбеҳ мекунад, ки ҷои рӯиши ӯ на дар саҳни дарбор, балки баландии кӯҳ аст. Ин дарахт аз ҳаводиси ба сараш меомада наметарсад ва шоҳаҳояш дар баробари ҳар насиме сар ҳам намекунад, балки тақягоҳу дастгири касонест, ки роҳ ба қуллаҳои баланд мечӯянд ва решаҳои ин дарахти рамзӣ барои устувории замини сабзи диёраш бо саҳтӣ ба хок панҷа задааст. Чунончи:

*Дарахти арҷаи кӯҳам, на сарв дар лаби ҷӯй,
Маро ба қомати маъшуқагон шабоҳат нест...
Маҳалли рӯиши ман нест саҳни дарборе,*

*Ки оварам ба насиме ба сӯйи он таъзим...
Ба решаҳои амиқам ба хок панҷа занам,
Ки устувор бидорам замини сабзи диёр.*

Дар тавзеҳи фалсафаи ин шеър файласуф Мӯсо Диноршоев навиштааст: «шеърест, ки масъалаи мақоми инсонро дар ҷома бо отифатарин шакл ва сурату забони муносиб ба маърази андеша мегузорад, ки дар назари аввал гӯё ба фалсафа ҳеч иртиботе надорад, аммо дар он ба ғайр аз масъалае, ки қайд кардам, боз масъалаи пайванди инсону табиат бисёр моҳирона ба воситаи ташхисонидани арча, ё дақиқтараш, ба арча табдил ёфта, аз номи он сухан гуфтани шоир таҷассуми бадеии худро ёфтааст» (М. Диноршоев. Бозтоби фалсафа дар шеъри Аскар Ҳақим.-Душанбе: «Дониш», 2012, с. 3).

Тавсифи робитаҳои инсону табиат ва ашё дар бисёр шеърҳои Аскар Ҳақим ҷойгоҳи хос дорад. Ин хусусияти шеъри ӯро Алиасғари Шеърдӯст чунин тавзеҳ додааст: «Гоҳ хешро бо аносир ва ашёву падидаҳои табиӣ ҳамзабон месозад ва бо онҳо дармеомезад ва ин гиреххурдагӣ чунон бо устодӣ ва маҳорат сурат мегирад, ки хонанда амиқан аз он мутаассир мешавад. Шеъри «Дарё, маро бигир...» дар зумраи ин гуна офаринишҳои шоир ба шумор меравад» (Баргузидаи ашъори Аскар Ҳақим. Интишороти байналмилалӣ «Алҳудо», 1373, с. «дол»).

Мо дар боло аз «Достони Нону Имон» мухтасаран сухан кардем. Аскар Ҳақим бо номи «Ойнаву қайроку шона» низ манзумае дорад. Шоир дар ин асари рамзӣ аз мардуме ёддошт медихад, ки дар «дахри кажоинон» расму оини ҷавонмардиву родиро фаромӯш кардаву дар ҳоби ғафлату нодонӣ фуру рафтаанд ва мебоянд онҳоро аз ин ҳоби беҳабарӣ бедор кард, то битавонанд фарзандонашонро ҷиҳати ояндае рушан раҳнамо ва раҳкушо бошанд.

Тарху фазойи ин манзумаи тамсилӣ чунин аст, ки

чобуксавори чавону диловар (зохиран инсони ормонӣ) тухми дарахти нуру биной (рамзи басират ва бедорӣ)-ро аз зери болини деви хоб (намоди беҳабарӣ ва гафлат) барои дармони чашмони нобинои падараш (сарвари хонавода) мерабояд. Деви хоб чихати асир кардани ӯ се бор каманд меафканад ва шаҳсавор дар ҳар мартаба ойинаву қайроку шонае ба тарафи дев партоб мекунад, то ойна дарёи пуртуфон ва қайроқ кӯҳи сарбафалаккашида ва шона чангали махуф гардида, садди роҳи дев шаванд. Вале дев ҳар бор фотеҳона аз дарёву кӯҳу чангал мегузарад:

*Меравад чобуксаворе тундтар аз бод,
Мепарад мавҷи шарор аз наъли сумҳои саманди ӯ...
Мебарад дар ҷайби худ тухми дарахту нуру бинойӣ,
К-аз таҳи болини деви хоби бадҳайбат рабудаст он,
То падарро чашии нобино кунад дармон.*

Ривояти охирини манзума нишон медиҳад, ки деви зиштию хоб тухми дарахти нуру биноиро аз онон дуздидааст, куллан барбод рафтааст:

*Худ вале он дев
деви чангали анбӯҳи зулмонист,
Ки тавонад з-он биёяд дарзамон берун.
Лек ҳайфо,
З-ин агар чобуксавори род огаҳ нест...*

Дигар аз дostonҳои Аскар Ҳаким «Санги ман – алмос» мебошад, ки аз ҷониби муҳаққиқон ва алоқамандони адабиёт баҳои баланд гирифтааст. Мӯсо Диноршоев ин дostonро дар боби дарки фалсафии зиндагӣ намунаи болотарини шеърӣ муосир донистааст. (М. Диноршоев. Ҳамон асар, с. 8). Темур Зулфигоров онро «достоне шаффофу

булӯрин, тозаву тар» тавсиф карда, меафзояд: «Бешубҳа, достони нави Аскар Ҳаким на танҳо сухани тару тозае дар шеърӣ тоҷик, балки умуман дар шеър мебошад». Шоира ва мунаққиди рус Искра Денисова менависад, ки «шояд, хусусияти ба худ ҳоси достон аз он иборат бошад, ки ҳар мисраи он аз ақоиди пантеистӣ-ягонагии Ҳудованду табиат саршор аст, ки эҳтимол аз таълимоти Зардушт, аз Суғди бостон сарчашма мегирад. Ин пантеизм заминаи асосӣ, пойдеворест, ки дар болои он бинои ҷустуҷӯҳои маънавии шоир бунёд мешавад. Доираи ҷустуҷӯҳои маънавии шоир хеле фарох аст ва он ҳамаи дину мазҳабҳоро фаро мегирад. Ва дар айни ҳол тафаккури ӯ аз ҳамаи ин дину мазҳабҳо мағзи онҳо - адолат, инсоф, пиндори нек ва албатта, муҳаббат ба ҳамаи мавҷудият ва пеш аз ҳама муҳаббат ба инсонро ба оне, ки ба китфони то хуншоршавӣ хурдашудаи хеш осӣсанги зиндагиашро мекашад, интиҳоб карда мегирад. Ба назари ман, чунин менамояд, ки ин гуна ифодаи фавқулоддаи зебоӣ, тавоноӣ, қудрати маънавии олий, фарҳанги олий аз решаҳои асили бостонӣ, бутпарастӣ, зардуштӣ, чавҳари табиӣ ва модарзодӣ ба вучуд омадааст» (Маҷаллаи «Помир», 2000, № 1-6 с. 126).

Арзёбие, ки аз ин достон шудааст, ҳам ба муҳтавои он дахл дорад, ҳам ба ҳунари шоирии соҳибаш, яъне ин асар дар муҳити адабӣ «ҳамчун як падидаи мутлақо нав» (Станислав Золотсев) пазируфта шудааст.

Аскар Ҳаким дар ин асар масъалаҳои робитаи фарду ҷомеа, марғу зиндагӣ, имрӯзу фардо ва ғайраро ба муҳокима кашидааст. Воқеияти достон бо ёрии тахайюл ва рамзу маҷоз ба таври дилҷасп баён гардидааст.

Дар оғози достон шоир ба моҳияти ҳастии инсон диққат ҷалб мекунад, вучуди ӯро бо табиат тавҳам ва ҷудонопазир таъбир мекунад. «Санги ман – алмос» бо фаро гирифтани масъалаҳои, аз қабилӣ инсонӣ табиат, инсонӣ инсоният, адолату разолат, ишқу муҳаббат ва нафр-

ту адоват, озодию асорат дostonест, ки барои ҳамеша бо афкор ва андешаи тоза диққатангез хоҳад монд, зеро бо гузашти замон масъалаҳои зикршуда кӯҳна намешаванд ва хонанда барои эҳтиёҷи маънавии худ аз он раҳнамоиҳо хоҳад дид.

Ин дostonро воқеан ҳам метавон ба унвони симфонияи зебои зиндагӣ пазируфт, зеро дар он зухуроти гуногуни ҳаёт бо суханони самимӣ ва ҳаёлангез тасвир шудааст. Тасвир шоирона, тоза ва пурмаънист. Байтҳои зер намунаи волои тарзи нигориши Аскар Ҳаким мебошад:

*Дӯст дорам фаварони гули шафтолуру,
Ишқи занбӯри асалро ба арӯси гули себ,
Ки ба як бӯсаи ширин кунандаш обистан
Ва ман обистани гулро
Ба қалам об диҳам,
То ки дар дафтари ман шоҳаи себ орад бор.*

Ин тасвири шоиронаи зухуроти ҳаёт аст, ки сарчашмаи ҳамаи зебоиҳо будани онро таъкид мекунад. Ишқ низ дар андешаи шоир зухуроти бемонанди зиндагист. Шоир дар дoston ишқро ҳамчун навъи эҳсоси поки инсонӣ тафсиру таъбир мекунад, ки тарзи бархурди ӯ тоза ва бесобиқа аст.

Масъалаи дигаре, ки шоир дар дoston баён кардааст, тарзу тариқи дарки озодӣ мебошад. Дар ин замина шоир тамсили се мурғро меоварад, ки яке дар қафас асту обу донаш таъмин аст, дигаре озод асту барои дарёфтани обу дона чонаш ҳар лаҳза дар хатар аст, ниҳоят саввумӣ чунон аз талошҳо хаставу дилзада шудааст, ки ҳатто дигар озодиву парвозро аз ёд бурдааст. Шоир ба суоли «Чист дар ҳасрати он мурғи қафас?» посух намедихад ва андар ин боб андешиданро ба ихтиёри хонанда вомегузорад. Вале як талмеҳе ба беболии шутурмурғ маъниро ошкор меку-

над, ки талмеҳ ба озодӣ аст.

Аскар Ҳаким дар шеъри муосири тоҷик симои хоси худро дорад. Вай дар шаклҳои дигари шеърӣ, аз ҷумла ғазал, рубоӣ ва дубайтӣ низ мавзӯю масъалаҳои муҳими зиндагиро бо камоли ҳунармандӣ тасвир ва баён кардааст, ки арзиши бузурги маънавӣ ва зебошинохтӣ дошта, саҳифаҳои рангини таърихи адабиёти навини тоҷикиро зеб ме-диҳанд.

Субҳони Аъзамзод,
номзади илмҳои филологӣ

ҒАРИЗАИ ТАҲҚИҚ ВА ДИДИ МОҲИЯТҶУИ ДАР НАҚД

Солҳои 60-80-уми садаи бист давраи нисбатан пурҷӯшу хурӯш ва расову пурбори камолоти фикрии нақди адабии тоҷик маҳсуб ёфта, осори наққодии ин давра ба тақомули сифатии афкори сухансанҷӣ ва ормонҳои адабӣ мусоидат кардааст. Осори асили мунаққидони ин давра дар шинохти бештари аслу моҳияти кори душворписанди наққодӣ, дарки чигунагии тафаккури пуршӯру шарари ноқидӣ, ошноӣ бо ҷараёнҳои мухталифи пурошӯби нақд-нависӣ, роҳҳои пурсамари бозгӯи хунарии шеъру наср ва анвои дигари хунари арзишу аҳамияти ҷашмгире доранд.

Болиш ва шукӯҳи нақди адабӣ ва вусъати таърихиву назарии он дар ин давра бо ному пайкори теъдоди нерӯманди ноқидону суханшиносони заррабин, заррасанҷ ва заршиносе иртибот дорад, ки ба ҷону мадори ин соҳаи пурнабард рӯҳу нерӯи тавоно бахшидаанд. Дар ин марҳалаи бесобиқа ва нотакрор аз рӯйдодҳои таъсиргузор, аз ормонҳои воқеии адабӣ, аз асари волои хунармандона, аз шахсиятҳои арзанда ва шоистаи адабӣ, аз номусу вичдо-ни адибон ва ғайра ҷиддан пуштибонӣ шудааст. Теъдоди бештари мунаққидон кӯшидаанд, ки дилсӯзона ва ҷонфи-доёна барои ба маҷрои матлуб ва дуруст равона кардани диди аҳли замон ва бозгӯи роҳи рости ҷараёни адабӣ саҳм бигиранд. Ин ҷанбаи нақди тоҷик, равиши бесобиқа ва ве-жагии нотакрор, дар маҷмӯъ моҳияти тозақорӣ марҳалаи мавриди назари мо аз охири солҳои 80-уми садаи бист ба ин ҷониб дар ҷусторҳои илмии аҳли таҳқиқ таъкид меша-вад.

Аз оғози даҳаи 60-ум бо ҳузури насли нави ноқидон – Аълоҳон Афсаҳзод, Худой Шарифов, Раҳим Муслмонқулов, Абдунабӣ Сатторов, Юсуф Акбаров, Ҷӯраҳон Бақозода валӣ Самад ва даҳҳо дигар дар баробари насли қорвар Абдулғанӣ Мирзоев, Шарифҷон Ҳусейнзода, Холиқ Мирзозода, Носирҷон Маъсумӣ, Соҳиб Табаров, Муҳаммадҷон Шуқуров, Атахон Сайфуллоев, Лариса Демидчик, Хуршеда Отахонова, Юрий Бобоев, Абдуқодир Маниёзов, Масъуд Муллоҷонов ва дигарон ин пеша дороии афзун ба даст овард ва дар баррасии осори адабӣ қадами устувор гузошта шуд.

Оғози ба майдони адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ ворид шудани Аскар Ҳаким низ ба ин марҳалаи муҳими суҳансанҷӣ – охири солҳои 60-уми асри садаи бист рост омада, ҷусторҳои пажӯҳандагиаш дар солҳои 70-80-ум ба нуктаи баланд расидааст. Аввалин намунаҳои маҳсули қалами ноқидии ӯ ҳанӯз замони таҳсили олӣ дар риштаи суҳаншиносии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба матбуоти тоҷик роҳ ёфтанд, ки аз истеъдоди хуби мунаққидӣ ва таъбу салиқаи хуши суҳансанҷиаш дарак меоданд: Зимни нашри тақризе бо номи «Муаллифи ҳикояҳои таърихӣ» («Комсомоли Тоҷикистон», 8-уми декабри соли 1963) ҳанӯз 17 сол дошт!

Чамъ ва ҳосили қалами мунаққид дар ин чода китобҳои «Шеър ва замон» (1978), «Дар қаламрави суҳан» (1982), «Творцы созвучий» (1988), «Испитание поэзией» (1992) ва теъдоди зиёди мақола, тақриз, гузориш ва суҳанрониҳое аст, ки зинаҳои санҷидашудаи ташаққул ва таҳаввули афкори адабиётшиносӣ танқидии муаллифро бозменамоянд. Ҷойгоҳи китоби «Шеър ва замон»-ро метавон ба сифати дарбаргирандаи масоили меҳварӣ ва қонуниятҳои зотии рушди шеъри муосири тоҷик арзёбӣ кард, ки бунёди он бар рисолаи номзадӣ «Ворисияти таърихӣ ва навоарии шоирона» (Москва, 1974) ниҳода шуда, ма-

толиби он ба масъалаҳои умдаи ҷусторҳои адабӣ дар адабиёти сермиллати шӯравӣ гирех мехӯранд (*бардоштиҳои мо ҳам дар заминаи ҷусторҳои 20-соли аввали таҳқиқ ва татқиқи* **б**ӯи Аскар Ҳаким *сурат гирифтааст. Фурсате фаро расидааст, ки таҳқиқ дар ин замина дар асоси мероси комили мунаққиди шинохтаи тоҷик анҷом ёбад*).

Дар гузориши бомуваффақияти заминаҳои назарӣ ва ҳаллу фасли огоҳонаи масъалаҳои умдаи шеърӣ муосири тоҷик таъсири омилҳои муҳим, аз ҷумла таҳсил ва фарогирӣ таҳассусӣ дар аспирантураи Донишгоҳи давлатии Маскав ба номи М. Ломоносов, ширкати ҳамешагӣ дар ҷараёни пурҷӯши адабии кишвар ва умумииттифоқ, ошноӣ ва баҳрамандӣ аз дастовардҳои ҷадиди нақди усулии русӣ, гузашта аз ин, истеъдод ва завқу қарехи фитрии ҷӯяндагӣ дар таҳқиқ ва шеърнависӣ таҷассум ёфтаанд. Ин омилҳои таъсиргузор имкон фароҳам овардаанд, ки пажӯҳиши илмӣ дар сатҳи назаррасу матлуби замон, бо фарорафти ёфтаҳои бунёдии назарии адабиётшиносии он давра анҷом ёбад. Ба ин маънӣ, дар роҳи сайқал ёфтани салиқаи малагаи наққодии муҳаққиқи ҷавон нақши таъбу имконияти фикрии мактаби камназири сухансанҷии рус, дар баробари ин, нақди суннатии адабӣ таъсири босамару пурфайздоранд. Нахустин «Шеър ва замон» аз мақолаҳои ҷиддиву пурмуаммои «Баҳси бардавом», «Шеърӣ инсон», «Сухан ва образ», «Таҳаввули арӯз», «Аз ғазал то шеърӣ озод», «Ба ҷойи анҷом», «Достони қалъачанг» фароҳам омадааст, ки бештари инҳо қаблан дар матбуоти адабии бонуфузи умумииттифоқ ва кишвари Тоҷикистон, аз ҷумла маҷаллаи маъруфи «Садои Шарқ» ба таъб расида, аз ҳузури як тан аз андешаманди густурданазар дарак додаанд. Дар китоби дувум – «Дар қаламрави сухан» симои барҷастаи теъдод аз адибони номӣ Раҳим Ҷалил («Умри пурмаъно»), Мӯмин Қаноат («Обшори шеър»), Аминҷон Шукӯҳӣ («Шоҳаи райҳон ва себҳои шукуфта»), Лоиқ Шералӣ («Даҳ сол ва

чаҳор нигоҳ»), Бозор Собир («Бӯйи гулхор») офарида шудааст. Дар мақолаҳои дигар «Шеърӣ замони ва ҷустуҷӯҳои маънавию ахлоқӣ», «Тазодҳои фаровонии шеър», «Масъалаҳои адабиёт – масъалаҳои танқиданд» силсилаи масъалаҳои муҳими назарӣ, омилҳо ва заминаҳои муҳимтарини вусъат ёфтани адабиёт ва арзишҳои адабӣ дар қиёми ҳаводиси замон, дар баробари ин, нукоти заъфу нуқсон ва хоҳиши завқи адабӣ мавриди гуфтугӯ қарор гирифтаанд.

Муаммои мубрами таҳқиқ дар ин ҷусторҳо ворисияти таърихӣ дар ҷаҳони ормонҳои шоирӣ аст. Дар ҳаллу фасли ин муаммои умда шеваву равишҳои судманд ва корвари адабиётшиносии русу тоҷик ба кор рафта, кӯшиш шудааст, ки воқеияти умдаи замон, фарорафти амику ҳамаҷониба ба олами фитрӣ ва маънавияти инсон аз ҷониби адибон, ҷустуҷӯи шаклҳои бадеии наву тоза асосу моеи ҷусторҳои адабӣ арзёбӣ гардад. Муҳаққиқ бо «ҷустуҷӯҳои далерона» ба унвони ҳадафи аввалиндараҷа ба коркарди илмӣ қазияи ворисияти таърихӣ тамаддун ва рушди он, робита ва таъсири байниҳамдигарии онҳо пардохтааст. То ин вақт истилоҳи «ворисияти таърихӣ» дар асарҳои таҳқиқӣ асосан бо мафҳуми анъана ва навоарӣ ифода ва омешиш ёфта, аз ин рӯ, ноқид дар наздаш вазифа гузоштааст, ки ин қазияро аз ҷашмандози фароҳи таҳаввулотӣ замон ҳал намояд. Чунин бармеояд, ки равиши мазкур барои таъйини роҳи баъдии рушд, фаҳмиши ҷигунагии таъсири писандидаву бахушона ба равандҳои адабӣ, «барои бо назари тоза нигаристан ба масъалаҳои муҳими адабиёти муосир, аз ҷумла анъанаю навоарӣ» имкон ва шароити мусоид фароҳам овардааст. Ба ин маънӣ, – ба андешаи мо, – диди нав ва назари тоза афқандан ба масоили меҳварӣ, зотӣ ва мабоҳиси назарии адабиёт ҳамеша аз ниёзҳои аслии рӯҳиву ақлӣ маҳсуб шуда, он на танҳо дар даврони пурҷӯши гардишҳои сиёсиву иҷтимоӣ ва гузариш аз як сохтор ба сохтори дигар, балки дар марҳалаҳои хосаи томравои як со-

хтори ҳокими иҷтимоӣ низ ба миён омадааст. Чашмандози тоза ва густурдаи муҳаққиқони аслбини русиву тоҷикии солҳои 60-70-уми садаи бист аз бисёр ҷиҳат ба дигар шудану вусъати назарӣ дарёфтани меъёри қазоват дар илми адабиётшиносӣ ва тағйири муносиби фикри адабии аҳли замон мусоидат кардааст, ки ин қазия нигоҳи чудоғонаеро тақозо дорад.

Чунин ҷустор ва гузориши амиқи илмӣ дар адабиётшиносии тоҷик боиси таваҷҷӯҳи ҷиддӣ ва доманадор ба масъалаи фардияти вежаи инсон бо назардошти паҳлуҳои мухталиф ва тазодҳои ахлоқи маънавии шахс дар шеърӣ муосир гардид. Аз ин ҷиҳат, мақолаи «Шеърӣ инсон» ба нуктаҳои мубрами алоқаи диалектикии байни Инсон, Замин ва Олам дар шеърӣ шоирони маъруф Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Ғаффор Мирзо, Мӯъмин Қанотат, Лоик Шералӣ, Қутбӣ Киром ва дигарон дар робита бо эҷоди адабии шоирони умумииттифоқ Александр Твардовский, Эдуардас Межелайтис, Расул Ҳамзатов ва ғайра бахшида шудааст.

Бунёди меҳварии ин таҳқиқот асосан бар пояи равишшиносиву афкори назарии пажӯҳандагони бонуфузе қарор дорад. Аз ҷумла, дар тақвияти андешаи адабиётшиносии маъруфи рус З. Османова ин нукта таъкид шуда, ки «масъалаҳои чудоғона ва умумии методологӣ аз доираи вазифаҳои сирф филологӣ текстологӣ берунанд» ва аз ин дидгоҳ кӯшиш ба харҷ рафта, то «фарқияти тасвири психологӣ дар микёси адабиётҳои миллӣ ва регионҳо» муайян гардад («Шеър ва замон», с. 28). Ба ин маънӣ, қабл аз ҳама ба муҳаққиқони таърихи адабиёт хушдор дода шуда, ки осори лирикии пурбори адабиёти классикии форсии тоҷикӣ барои тадқиқи психологизм ва ҷанбаҳои психологӣ маводи фаровон медиҳад.

Нуктаи меҳварии ҷусторҳои муҳаққиқ ба ҷойгоҳи пешбари лирика ва қаҳрамони лирикӣ дар фарозу нишеби

шеъри муосири тоҷик гирех хӯрда, аз он ки ба лирика бештар роҳу равиши воқеиятгаро ва пуррамзу мачозии инсон, амикрафти хулосаи фалсафӣ-ҳикамӣ, тасвири фарорафти инсон дар вусъати олам ҳос аст, масъалаи қаҳрамони лирикӣ, яъне, дар маркази шеър қарор гирифтани образи ҳуди шоир, «ман»-и шоир низ ба унвони баҳси муҳими адабиётшиносии тоҷик дар робита бо имконият ва таъсирпазирӣ аз нақду суҳансанҷии рус қарор ёфт. Дар таҳқиқоти Аскар Ҳаким моҳияти мунозираҳо ва натиҷаҳои он дар ин замина хеле равшан таҷассум ёфтаанд.

Суҳан аз баҳси ибтидоии солҳои 60-уми садаи бист оид ба ҷойгоҳи қаҳрамони лирикӣ дар назм меравад. Муҳаққиқ решаи ин мунозираро аз мубоҳисаи машҳури «назарияи худифшой» ҷустуҷӯ карда, ифода ва таҷассуми равшани эҳсоси тафаккури фардӣ қаҳрамони лирикиро то ҷое ба он назария марбут донистааст. Ба ин маънӣ, барои падидаи омадани қаҳрамони лирикӣ талаботи «худифшой» ба сифати василаи тасвири амиқи хулқу афкори фардӣ ва шинохти мутафаккирони инсон мусоидат кард, баҳси «худифшой» боиси ба вучуд омадани истилоҳи машҳури «қаҳрамони лирикӣ» гардидааст. Ин мунозирот аз бисёр ҷиҳат ба сатҳи ҷорӣ тафаккури наққодӣ таъсир доштанд: дар фаҳмиши шеършинос Ал. Михайлов қаҳрамони лирикӣ «назарияи худифшой»-ро қомилан рад мекард, шоири номвар К. Симонов ин мубоҳисаро «баҳси истилоҳӣ» меҳонд.

Сипас баҳс аз таъйини заминаҳои пайдоиш ба кашфи қонуниятҳои дохилии мафҳумҳо кашаида шуд: Оё шахсияти шоир ва қаҳрамони лирикӣ тавъаманд ё байни инҳо тафовут ҳаст!? Сохторшиносии шеър аз лиҳози ҷойгоҳи қаҳрамони лирикӣ дар ҷӣ ҳақиқат қарор дорад!? Дар ин замина ба ҷойгоҳи назарияҳои муҳаққиқони маъруфи шеъри муосири рус О. Берголтс, Ал. Михайлов, Б. Рунин, Б. Томашевский, В. Назаренко, Л. Тимофеев, З. Панерный, И. Грин-

берг, В. Сквозников, Г. Гачев, В. Гусев, И. И. Грибушин ва дигарон дар мавриди мухтаво ва бардошту натиҷаҳо аз боби мавзӯ – мавҷудияти умуман «қаҳрамон» дар лирика, хузури қаҳрамонҳои субъективӣ ва объективӣ дар лирика, субъект ва объекти лирикӣ ва ғайра баҳои арзишманди ноқидона дода шудааст. Аз байни ин истилоҳот муҳаққиқи тоҷик асосан «субъекти лирика»-ро пазируфта, онро чун як навъи шуур аз дарки фардии шоир боло мегузорад. Дар ин росто аслу маншаи эҷоди истилоҳи мазкур аз ҷаҳоншиносӣ ва замонфаҳмии ягонаи шоирон ҷустуҷӯ шуда, он дар радифи истилоҳоте аз қабилӣ «ман»-и лирикӣ, қаҳрамони лирикӣ, персонажи лирикӣ мақом ёфтааст.

Ин гузориши масъала дар тақвияти пурсишҳои Гегел ва Белинский аҳамият пайдо кардааст, ки «...агар фикру андеша таассуроту ҳиссиёти қаҳрамони лирикӣ ниҳоят фардӣ ягона ва нотакрор бошад, пас чӣ тавр метавонад, ки дар он моҳияти инсон ва характери замони ӯ инъикос шуда бошад!» Аз ин ҷиҳат, ҳулосаи зерин бо қамоли дарки масъулият ва фарорафти ҷанбаи истидлолӣ арз шудааст: «Инкишофи тафаккури мураккаби як давраи адабиро аз рӯи таҳлили эҷодӣ ягонӣ як шоир, бигзор, ҳатто шоири бузург, агарчи дар диди бадеии ӯ ҷаҳоншиносии замон ба қадри зарурӣ пурра инъикос шуда бошад ҳам, муайян кардан мумкин нест». Аз ин нуқтаи назар «таҳлилу тадқиқи инъикоси бадеии воқеият дар эҷодӣ гурӯҳи калони шоирон ба он мерасонад, ки дар он давраи алоҳида умумияти типологӣ, фардияти бадеӣ, ҷараёнҳои услубӣ, ки ҳама дар ягонагӣ симои бадеии замонро инъикос мекунанд, муайян карда шаванд.»

Муқаррар шудани се субъекти лирикӣ дар шеърӣ муносири тоҷик – субъекти аввал дар эҷоди шоирони насли се (ба қавли муҳаққиқ инро агар аз рӯи тафриқаи солҳои 60-ум гирем, инҳо насли аввал ҳастанд) – М. Турсунзода, М. Миршакар, Б. Раҳимзода, субъекти дувумро дар маҳсули

табъи шоирони насли чор (насли дувум) – А. Шукӯҳӣ, М. Қаноат, Ғ. Мирзо, Ғ. Сулаймонӣ, А. Қаҳҳорӣ ва субекти севумро дар офариниши шоирони насли панҷ (насли севум) Қ. Киrom, Л. Шералӣ, М. Шералӣ барои хеле амиқ ва бо чузъиёти том равшан кардани моҳияти чусторҳои зебоишиносии шоирони муосири тоҷик замина фароҳам меоварад.

Ворисияти таърихӣ дар ин чашмандози таҳқиқ асосан ба шинохти маънавии падидаҳои эҷодӣ таъя дошта, дар ҷавҳари он ҳамбастагӣ ва диалектикаи маънавият, зуҳуроти амикрафти падидаҳои маънавий дар арсаи олам қарор дорад. Аз ин ҷиҳат фаҳмиши навини Инсон, Замин ва Олам аз дарки хоси имконот ва иқтидори бузурги ҳастии маънавий дар он марҳалаи тафаккури илмӣ дарак медиҳад. Дар иқтибоси зер моҳияти дигаргуниҳои замон бо назардошти «ягонагии маънавии Инсон, Замин ва Олам» ба унвони ғаномандӣ ёфтани он хеле равшан ва, дар айни ҳол, амиқ ба мушоҳида омадааст: «Замин барои Инсон нафақат боиси ҳастӣ, мавзеест барои зиндагии ӯ, балки Замин акнун ҷоест, ки дар рӯи он таърихи Инсон эҷод шудааст. Ҳоло қариб дар ҳар муносибати инсон бо Замин дарки таърихи ӯ дида мешавад ва ин дарки ягонагии Замин бо Инсон ва таърихи ӯ ба назми муосир оҳанги зӯри граждандӣ медиҳад».

Пажӯҳандаи инсоншинос ва набздон фарохназарона муносибати ин се гурӯҳи образро дар саҳифаҳои назми муосир мушоҳида кардааст. Ӯ дар заминаи дарки алоқаҳои мураккаб ва сершумори Инсон бо воқеияти муосир дар шеъри имрӯз, хоса шеъри сарайи устод Лоиқ боз ҳам фаротар рафта навиштааст: «Дар тасвири Замин раҳ ёфтани ҳисси таърих ва воқеияти муосир барои нигоҳи пурвусъате андохтан ба Инсон сабаб шуд. Дар натиҷа Инсон ба қувваи бештар соҳиб шуда, ин қудрат ба ӯ имкон медиҳад, ки худро дар бисёр масъалаҳои воқеияти муосир фармонраво

бинад ва дар тақдирӣ Замин ва Олам ҳисси ҷавобгарӣ дошта бошад» (с. 62).

Дар мақолаҳои пурмухтавои «Сухан ва образ», «Таҳаввули арӯз» ва «Аз ғазал то шеърӣ озод» дидгоҳҳои назарӣ роҷеъ ба омилҳои ҷустуҷӯ ва бозёфтҳои шоирони муосирӣ тоҷик аз лиҳози шакли бадеӣ, образ ва забон фароҳам омадаанд. Ин ҷо ба ҷойгоҳи дигаргунӣ дар заминаи шакл ба сифати муайянкунандаи роҳи ояндаи инкишофи назми муосир ва «манбаи ғизобаҳши навоварихои имрӯза» тавачҷуҳ шудааст. Ин тарзи муайян кардани моҳияти ҷустуҷӯ ва бозёфтҳои шоирони муосир зарурати «таҳлили системаи образҳои забон, услубу банду басти осори манзум»-ро ба миён овардааст. Аз ҷумла, асоси мақолаи аввалро синтези равишҳои забонӣ, ба вучуд омадани услубҳои ифодаи нақлию афсонавӣ дар забони назм, хусусиятҳои тозаи истифодаи унсурҳои забони зиндаи халқ, ҳадафҳо ва василаҳои баҳрамандӣ аз калимаву ибораҳои халқӣ, ба талаботи забони забони адабӣ мувофиқ кардани унсурҳои забони халқӣ, демократӣ шудани забони назм, истифода аз рамзу мафҳумҳои асотирӣю афсонавӣ, таърихӣ, динӣю ахлоқӣ ва ғайра дар бар мегиранд.

Дар ин гузориш бештар ба ду хусусияти вуруди забони зиндаи халқ ба забони назм – *аввалан*, вуруди калимоти серистифода ба забони зинда ва дар забони назм *номаъмул*, *сониян*, таъсири синтаксисии забони халқ ва демократӣ гардидани забони назм аз ҷиҳати услуб, рӯҳ ва тарзи ифода таъкид шудааст. Ин назарияи хеле ҷолиб аст, ки «истифодаи калимаҳои халқии гуфтугӯӣ аллакай то андозае ба услуби шоир таъсир мекунад вале на ҳама вақт ба он ғолиб омада метавонад. Аз ҳамин сабаб дар эҷодиёти шоирони муосирӣ тоҷик дар ин давра истифодаи ин калимот ба услуби баъзеи онҳо бисёртар таъсир карда бошад, ба услуби қисми дигар таъсири казоӣ накардааст» (с. 68).

Нуктаи дигар таъкиди таъсири хоси забони зиндаи

халқ ва адабиёти он ба услуб ва равияи эҷодии шоирон аст, ки дар шеъри муосир ба се хусусияти он таъкид шудааст: истифода ва таъсири фаровони унсурҳои зиндаи халқ (М. Миршакар, Ғ. Мирзо, Қ. Киrom); истифодаи кам, аммо таъсири зӯри услуби назми халқ (М. Турсунзода, А. Шукӯҳӣ); таъсири норасо ва ноказои истифодаи таъбиrotи халқӣ (М. Қаноат, Л. Шералӣ).

Чунин ҷустор симои муҳаққикро ба унвони раванд-шиноси хуб ва огоҳи чараёни илмӣ ва адабии шӯравӣ намоен кардааст. Ӯ аз зухурот, аслу бунмояву дарунмоя ва моҳияти кулли рӯйдодҳои умумииттифоқӣ ва кишвар огоҳ аст ва аз дастовардҳои умдаву назарраси замон, паҳлӯҳои мубрам, мушаххас ва, дар айни замон, ниҳоят нозуки маъсалаи анъанаву навоарӣ андеша рондааст.

Дар таълифоти Аскар Ҳаким бештар ба мутолиаи ҷаҳони зеҳнии шоир тавачҷӯҳӣ хос шудааст, ки василаи муҳими мукошифаи шеър дар нақди адабии тоҷик мебошад. Дар меҳвари ин таълифот қазияи тасвир ва тасвирпардозии шеъри муосир бо бехтарин шева ва завқи хос бозгӯ шудааст. Кашфи падидаи шеър ва шинохти асли оини шеърнависӣ бо вусъати дид ва умқи нигоҳи шоирона ба ашё, замон ва иҷтимоъ муносибати шоир ва муҳаққикро ба нақд ба сифати шеър-офариниш муқаррар мекунад, ки коргоҳи ҳаёлоту ҳиссомезии шоиронаро бо меъёри мухталифи таҳқиқ ба ҳам овардааст.

Нақдномаҳои Аскар Ҳаким дар заминаи шеъри муосир сирфан «нақди олимона» ва «нақди шоирона»-анд. Вежагии умдаи наққодии ӯ «тафаккур ва тааммул дар зоти адабиёт ва назарияҳои адабӣ ва илал ва асбоби масоили адабӣ» (Сирусӣ Шамисо) аст. Ин маҳсул дар баробари намунаи хуби «нақди олимона» буданаш ҷавобгӯи қонунияти дохилии «нақди шоирона» ҳам ҳаст, ки дар перомонаш ҷанбаи устувори таҳқиқӣ, истидлолӣ ва қонунгаро дорад. Фазилати ин навиштаҳо дар он зоҳир мешавад, ки

нуктаҳои амиқу борики шеър усулан ба мулоҳиза омада, ба ин васила, намунаи арзишманди нақд ба алоқамандон пешкаш шудааст.

Он чӣ бар маҳосини ин пажӯҳиш меафзояд, назару андешаҳои матин ва устувори интиқодӣ, ба таъбири дигар, нерӯмандии ҷанбаи мудаллалӣ танқидӣ мебошад. Ин аст, ки зимни бознамоии тарҳи таъриҳӣ ва назарии мавзӯ маънидодӣ гуногуни қазия аз ҷониби аҳли таҳқиқ мӯшикофӣ ва, дар натиҷа, нақду сара шудааст. Масалан, ҷое ба нуктае таъкид варзида, ки «анъана қариб ҳама вақт ҳамчун чизе ки танҳо ҳоси шеъри классик бошад, дар доираи он маҳдуд доништа мешавад». Сониян, сатҳи ночиз ва норасои фаҳмиши қазия аз ҷониби муҳаққикон муқаррар гардидааст. Ҷ мегӯяд, ки «дар замони мо анъанаҳои адабиёти классик бе таҳияи эҷодӣ ба кор баста намешавад» ё «маҳсусияти эстетикӣ он аз назари эътибор соқит доништа мешавад». Танҳо аз ин нуктаи назар аҳли таҳқиқ «аксаран ба тадқиқи таърих ва анвоъ, жанрҳои ҳозираи шеър иктифо мекунанд. Масъалаҳои ҳалталаби нахустиндараҷа бошанд, аз ҷумла роҳҳои тасвири қаҳрамони мусбат, сурат ва суратнокӣ, забон ва услуб, поэтикаи авзон ва анвои шеър аз назаи тадқиқ дур мемонад. Ба ҳақ бояд инсоф дод, ки дар асарҳои ба таҳлили шеъри классик баҳшида баъзан кӯшиши тадқиқи масъалаи анъана ва навоарӣ аз ҷиҳати такомул ва ташаккули услуб ва бадеият ба назар меҳӯрад вале он ҷо ҳам таҳлил рӯякӣ ва қолабакӣ буда, бо ёфтани ва нишон додани ин ё он тарзи истифодаи ташбеҳу истиора, ифроқу муболиға ва монанди инҳо қаноат мекунанд. Ва ин норасоии тадқиқотчиёни алоҳида набуда, балки як камбудии маъмули илми адабиамон аст...» (с. 7).

Назари дигари интиқодӣ ба бардошти аҳли таҳқиқ марбут аст, ки мафҳуми анъанаро дар ҷаҳорҷӯби назми классикӣ танҳо аз анъанави навҳои шеърӣ вазн, қиссасозӣ, қиссапардозӣ ва бадеият иборат доништаанд; «тозаҷӯии

шаклпарастонаи назарфиребро навоварии асил пиндошта, тасвири қолабрез ва беҳиссу ҳаёҷонро ҳамчун натиҷаи таъсири анъанаҳои адабиёти классик ба қалам медиҳанд ё бо мақсади сифат кардани асаре онро аз ҳама гуна анъанаҳои адабиёти классик дур гӯён кадр карданӣ мешаванд»; анъанаро танҳо падидаи мусбат ба шумор оварда, норасоӣ ва маҳдудияти таърихӣ онро дар марҳалаҳои тозаии адабӣ дидан намехоҳанд.

Ба устувор будани ҷанбаи интиқодии ин таҳқиқот боз ҳам метавон ишора кард. Масалан, ин нуктаро метавон бамаврид таъкид кард, ки ба суратҳои анъанавӣ табдил ёфтани корбурди зиёду беҳади санъатҳои бадеӣ барои дар паси пардаи бадеият мондани қимати ғоявӣ бадеии назми мо дар чашмандози муҳаққиқони русиву урупой замина шудааст. Ба ин маънӣ, детерминизми ҷусторҳои муҳаққиқ хонандаро барои огоҳӣ аз аслу решаю моҳияти қазия омода мекунад. Аз ҷумла, ӯ вақте ки сабабҳои рӯйкарди манфиро ба анъанаҳои адабиёти классикӣ ҷустуҷӯ мекунад, гӯшзад менамояд, ки ба усули дар он замон ҳокими реализми сотсиалистӣ «рамзҳои шарқӣена» монеъ мешуд ва ин амр ба инқори анъанаҳои барозандаи адабиёти классикӣ форсӣ-тоҷикӣ, радди куллии мероси классикӣ сабаб мегардид.

Яке аз нуктаҳои меҳварии масъалаи анъанаю навогарӣ баҳси «нав»-у «кӯҳна» аст, ки дар тамоми марҳалаҳои таҳаввули фикрии адабӣ, ҷӣ дар гузашта ва ҷӣ имрӯз, мавзӯи таъсиргузор ва таъсирпазир шинохта шудааст. Аз паҳлуҳои мухталифи ин баҳсу баррасӣ ва бардору бизани навгароён ва суннатпарастони замон ҷунин хулоса мешавад, ки «ҳар як адабиёти миллӣ дар ин ва ё он марҳалаи инқишоф ба анъанаҳои зиндаи худ рӯй меоварад, ки ин натиҷаи талаботи иҷтимоии замон аст. Бинобар ҳамин, фақат як сабаби «кӯҳна» будан ҳаргиз ба истифодаи онҳо монеъ шуда наметавонад». Дар ин замина онҳое ҳадафи

интиқоду маломати илмӣ қарор гирифтаанд, ки арзишу аҳамияти мероси классикиро зери шубҳа қарор додаанд. Мусалламан, мероси классикӣ дар солҳои 20-30-юми садаи бист низ куллан инкор мешуд, зеро давраи асосии инкори мероси классикӣ ба шумор мерафт, бо вучуди ин, дар давраи нави ручӯъ ба эҳёи арзишҳои миллӣ, марҳалаи боло рафтани муносибат ба асли муқаддасоти адабии гузашта дар солҳои 60-70-уми садаи бист низ бо майлонҳои хичолатовари ангезабарангез ва нишонаҳои пурихтилофи инкори мероси классикӣ рӯбарӯ мешавем. Аз ҷумлаи ин гуна мункирон шоир Ғаффор Мирзо буд, ки ба ҳавои сарди садгузорӣ дар роҳи омӯзиши мероси классикӣ нафас мекашид. Аҷобати қор дар он аст, ки минбаъд низ дар паи инкори мероси сухан аз «гуноҳи жанр»-и ғазал ба миён омадааст.

Бо баррасии мундариҷа ва шакл дар контексти анъанаю навоарӣ моҳияти навоарии асил, чигунагии хунарнамоӣ ва ё худсарии фарди эҷодкор, сар фуру бурдан ба умқи инсон бо дарки чиддии диалектикаи замони муосирро бозкушоӣ қардан имкон дорад. Мусалламан, яке аз нуқоти баҳси пурпечутоби илмии адабиётшиносии шӯравӣ бознамоии таъсири яктарафа ва яқсӯнигаронаи адабиёти як халқ ба адабиёти халқи дигар аст, ки аз нигоҳи наққодии иҷтимоии то миёнаҳои солҳои 50-уми садаи бист мавқеи ғоявии алоқамандонро собит мекард. Аз ин ҷиҳат, барҳақ ноқидони адабӣ ва эҷодкороне танқид шудаанд, ки дар назм дар зерии таъсири Маяковский шикастанҳои азими қолабҳо, шакли бадеӣ, авзону анвои шеър, яклухт кӯчонидани Маяковскийро ба адабиёти миллӣ муқарраран исрор мекарданд. Дар ин самт дуруст исбот шудааст: «Моҳияти аслии назми Маяковский барои халқҳои дигар дар он аст, ки маҳз таҷрибаи эҷодии вай ёрии беназире қард, ки дар таҷрибаи миллии адабиётҳо имкониятҳои азиме кашф қарда шавад».

Дар замоне, ки шаклпарастон моҳияти анъана ва на-

воварио танҳо дар амри «арӯзшиканӣ» ва ё тозаҷӯӣ дар вазн ба шумор оварданд, ин натиҷа арзиш пайдо кард, ки мӯхтавои бузургу пураҳамият ба ҷустуҷӯи шаклу воситаҳои тоза ва падида омадани навоари асил сабаб мегардад. Аз ин ҷиҳат, солҳои 60-70-уми садаи бист марҳалаи муҳими ҷустуҷӯи фаъолона ва бозёфтҳои писандида мебошад.

Тангбиниву маҳдудандешии аҳли таҳқиқи он замон муҳаққиқро ба муайян кардани аслу асосҳои моҳияти навоарӣ дар мӯхтаво, мундариҷа ва шакли шеъри муосири тоҷик дар ҷунин заминаҳо водор кардааст:

1. Тасвири амиқ ва доманадори воқеият;
2. Пурқувват ва фарогиранда шудани эҳтиросоти граждани;
3. Омӯзиши гуманизми нав;
4. Муносибати наву тоза ба сухану сурат, шаклҳои анъанавӣ, унсурҳои услуб, авзону анвои шеър.

Ба назари мо, ҷунбиш ва таҳаввули шеъри тоҷикӣ дар солҳои 60-70-уми садаи бист ҳар нокиди хушмандро ба борикбинӣ ва завқу саликаи мумтози шинохт водор мекунад. Яке аз ҷунбишҳои асаргузор пайдоиши «шеъри нав» буд, ки дар ин замина сухани зиёде метавон ироа кард. Дар бораи пайдоиши «шеъри нав» ва заминаҳои таҳаввули он изҳори назари зиёд сурат ёфтааст. Дар таҳқиқи мавриди назари мо низ ин муаммо бо фарорафти чиддӣ ба дарунмояи ин ҷунбиш, бо таъя ба фарозу нишеби мулоҳизоти бештари донишмандон дар заминаи «шеъри нав» гуфтугӯшудааст. Ҷустори мазкур ба ин маънӣ доманаи густурда дорад, ки дар он овон алҳол «шеъри нав» ба дараҷаи зарурӣ омӯхта нашуда, сарчашмаҳо ва моҳияти ғоявию зебоишиносии он пурра дақиқ арзёбӣ нагардида буд. Дар ҳоле ки бархе аз андешаварони «шеъри нав» (аз ҷумла, Жола Бадеъ) бештар ба ҷанбаи шаклии он рӯ ба рӯ шудаанд, муҳаққиқони аслбин ва моҳиятҷӯ талқин кардаанд, ки он

чунбишу тозаҷӯиҳо дар шеъри муосири тоҷик «бешак аз доираи мафҳуми шеъри нав ва ё шеъри озод, ки бештар ба махсусияти шакли шеър ишорат мекунад, вусъатноктар аст» (с. 19).

Аз чашмандози мазкур, ин чунбишро на ба сифати «навоарӣ дар шеър», балки «чун майлони тозаи адабиёт», ки ба ниёзи давраи тоза ва дархостҳои дигари замон аз эҷоди бадеӣ ва ҳамчунин шеър посухгӯ аст, дарк ва маънидод бояд кард». Бояд ба шеваи маҳсус ва маҳсус ба аслу табиату моҳияти «шеъри нав» наздикӣ ҳуст, табиист ва дурӯст ҳам ҳаст, ки чунин исрор шудааст: «Танҳо дар ҳамин ҳолат метавон сурати ҳақиқии ин тозаҷӯиҳоро аён намуд, ба моҳияти аслии онҳо расид ва онҳоро ҳамчун як шоҳи чараёни адабӣ шинохта, барои муайян кардани замина ва решаҳои ин майлон имконият пайдо кард» (с. 20).

Аз мутолиаи ин нигоштаҳо пайдост, ки оғози гузориши масъала аз боби поэтикапажӯҳии шеър дар адабиётшиносӣ низ ба давраи падид омадани ин таҳқиқот алоқаманд аст. Моҳияти асосии таҳқиқи поэтиқии шеъри муосири тоҷик дар ифодаи муҳимтарин зиддияти замон дар шеър, тасвири фароҳу пурдоманаи воқеияти зиндагӣ ва инъикоси «ҳазороҳанги андешаю эҳсосот», ифодаи нутқи саршори ҳиссиёту ҳаяҷони одамӣ, истифодаи тамоми ғановат ва қудрати сухани шоирона бо махсусияти таркиб, темп, ритм, интонатсияи шеър, ба таъбири дигар, аз «бойшавии мазмуни мундариҷаи шеър ба афзудани имконияти услубии шеър, интонатсия ва ритми он» зоҳир мешавад. Ба дарёфти муҳаққиқ «аз ин дидгоҳ ба поэтикаи шеъри муосир нигаристан яке аз роҳҳои маҳсулноки ҳалли ин масъала аст».

Ин бардошти мушоҳидакорона аз дарки хосаи имтизочи воқеии шеър ва замон дарак медиҳад, ки ритми шеър аз «пурраю барҷаста акс қунонидани гуногунӣ ва боигарии ритмҳои зиндагии мо ба даст омадааст». Ба ин маънӣ,

чустани ритми шеър аз ритми зиндагӣ, дарёфти таносуби расои шеър аз таносуби зиндагии расо ғаризаи аслии таҳқиқии теъдоди каме аз ноқидони сарабин, аз ҷумла Аскар Ҳаким аст.

Ба назари мо, аз арзишҳои хуб ва вежагиҳои умдаи ин таълифоти илмӣ-интиқодӣ фаро гирифтани матолиби фаровони таърихиву назарӣ, оғаҳии бештар аз осори адабиёти пурбору пурпахнои ҷаҳонӣ, ошноии усулӣ бо шеърӣ гузашта ва муосири форсӣ-тоҷикӣ, дар маҷмӯъ, кӯшиши ғаврҷӯӣ дар нақди адабӣ ва даст ёфтани ба таҳлиле умқиву жарфӣ аст. Хушбахтона, ин гуна нақди равишманду усулӣ ва диди ноқидонаи мутамоизу мутафовит нақши шинами хуро дар оинаи ҳастинамои адабиёт гузоштааст.

Аз эҷоди ноқиди бориқбини суҳан Аскар Ҳаким ва насли корозмуда ва барозандаи мунаққидони солҳои 70-80-уми садаи бисти тоҷик барои имрӯз ва имрӯзиён чӣ сабақро метавон ба кор бурд? Аввалан, ин осор, ин шеваи таҳқиқ, ин наҳваи ҷустуҷӯ, ин тарзи гузориши қазия ва ин сабки матини ниғориш барои ба таври хос ва равишманд сайқал ёфтани тафаккури насли нави ноқиду адабиётшинос мусоидат мекунад, ки бо вучуди пурбориаш, мутаассифона, насли нави адабпажӯҳ камтар ба ғавру кунхи он мерасад.

Аз мутолиаи пайваста ва усулии осори ин ноқидони хирфай ва аслҷӯю сарабин чигунагии асолат ва воқеияти нақд ва пуштибонӣ аз рисолати ин хирфа равшан мешавад, ки дарку пайгирии он дар тарбияву парвариши завқи ҳосаи ноқидӣ хеле муҳим хоҳад буд.

Ба василаи ин таълифоти пураҳамият раванди таҳаввули нақд дар як давраи фарорафти фикрӣ ва махсусияти фитрии ин ҷодаи душворгузару пурхатар муқаррар хоҳад гашт.

Ҷамолиддин Саидзода,
номзади илмҳои филологӣ

АСКАР ҲАКИМ – ШОИР ВА МУНАҚҚИДИ МАЪРУФ

*Марди доно ба ҳунар зубдаи ақрон гардад,
Мева рангин чу шуд, аз барг намоен гардад.*

Дониши Машҳадӣ

Аз устод Аскар Ҳақим – шоир ва мунаққиди тоҷик осори зиёд ба ҷоп расидааст. Асарҳои ҷамъбастии ӯ дар заминаи нақду адабиётшиносӣ – «Шеър ва замон» (1978), «Дар қаламрави сухан» (1982) ва шеър – «Санги ман – алмос» (2006), «Замини сабзи боварҳо» (2008), «Ба салони шукуфаҳо» (2012), ки дар солҳои охир нашр шудаанд, дар дастраси хонандагон қарор доранд. Аммо мо ба мақолаву шеърҳои зиёди ӯ, ки дар матбуоти даврии ҷоп мешаванд, аз дер боз ошноем. Ба ҳарфи дигар, устод Аскар Ҳақим (ҳам дар қаламрави нақд ва ҳам шеър) бароямон чеҳраи ошноост. Лиҳозо, дар бораи ӯ дар байни донишмандон нуқтаи назарҳои гуногун, парадоксӣ (зидди якдигар, мутаноқизнамо) вучуд доранд. Гурӯҳе дар ин ақидаанд, ки устод Аскар Ҳақим дар нақду адабиётшиносӣ, яъне ҳамчун олим чеҳрае муваффақ аст ва бояд ба нақду адабиётшиносӣ машғул мешуд, аммо гурӯҳи дигар ӯро ҳам дар нақд ва ҳам дар шеър симое комёб медонанд. Албатта, назари гурӯҳи аввал як назари тақлидӣ, беасос ва расмию ноогоҳона аст ва аз тарафи касоне гуфта мешавад, ки осори шоирро хуб нахондаанд ва ё хеле каму сатҳӣ хондаанд ва ба шеъри ӯ аз нуқтаи назари дигарон, ба таври умумӣ баҳо медиҳанд, аммо гурӯҳи дигар, ки ҳам ба нақду ҳам ба шеъри ӯ ошноии хуб доранд ва бевосита осори шоирро

хондаанд, ўро дар ҳар ду майдон чеҳраи шоиставу маъруф мехонанд. Мо тарафдори афкори дувумем ва мегўем, ки устод Аскар Ҳақим дар ҳар ду майдон ҳам соҳиби дастовардҳои муҳим мебошад. Пажӯҳиш ва нақдҳое, ки ӯ доир ба адабиёт, ба вижа, осори адибони асри гузаштаву имрӯз, аз ҷумла, устод Айнию Лоҳутӣ, Турсунзодаву Қаноату Бозору Лоиқ, Гулрухсору Гулназар, Низом Қосиму Раҳмат Назрӣ ва Фарзона ва дигарон навиштааст, дар адабиётшиносии мо баҳои баланд гирифтаанд ва аз мақоми волои ӯ дар ин қаламрав дарак медиҳанд.

Зимнан бояд гуфт, ки устод Аскар Ҳақим дар осори адабиётшиносиаш роҷеъ ба чараёни умумии шеър, хусну кубҳи он изҳори назар намуда, роҳро барои рушуду нумӯви нақду адабиётшиносии солим ҳамвор месозад. Аммо ӯ дар гуфтани шеър низ маҳорати хуб дорад. Инчониб гумон мекунам, ки устод Аскар дар адабиёти мо шабеҳи Шафеии Кадканӣ дар адабиёти муосири Эрон аст, ки ҳам дар нақд ва ҳам дар шеър номовар аст ва нақдаш аз шеъраш ва шеъраш аз нақдаш хуб аст ва яке дигареро такмил мекунанд. Масалан, ӯ вақте ки дар бораи сабку услуб, ҳадафи адибон, дар қадом жанру намуд ва шаклҳои шеърӣ муваффақ будани онон ва ғайра, сухан мегӯяд, мекӯшад, ки муваффақият ва ноқомии ҳар шоирро дар алоҳидагӣ ва мунсифона нишон бидиҳад ва ҷойгоҳи хосси ҳар якеро дар адабиёт муқаррар созад. Чунончи, ӯ устод Муъмин Қаноатро дар эҷоди асарҳои мухташам ё дostonҳои баланд мумтоз ва чеҳрае комёб медонад, зеро ӯ ашъори лирикӣ, шеърҳои хурд кам мегӯяд, аммо устод Лоиқ, баръакс, бештар ба шаклҳои анъанавӣ, аз ҷумла, ғазалу рубоӣ, тавачҷух дорад ва таъбан шоири лирик, яъне ғазалгӯву рубоисарост, аммо Бозор Собир бештар шеъри нав ва ҷаҳорпораду тасвири мегӯяд, на достону ғазалу рубоӣ ва ғайра. Аз ин хотир, ин адибон ҳар қадом дар шеваи худ, дар шаклҳои шеърие, ки қаламфарсой мекунанд, чеҳрае мумтозанд. Лиҳозо, баҳое,

ки устод Аскар ба эҷодиёти ин ё он шоир медиҳад, аз воқеият ва эҷодиёти худи он шоир сарчшма мегирад ва бозгӯи ҳақиқати шеъри эшон аст.

Мо инро дар баҳое, ки ӯ ба шеъри устодон Қаноату Лоику Гулрухсору Бозору Ҳабибулло ва дигарон дар мақолаи «Газодҳои фаровонии шеър» (дар китоби «Дар қаламрави сухан») додааст, равшан боздид менамоем. Мо ҳамин гуна фардияти шоир ва биниши вижа ва чойгоҳу сабку услуби хосро дар фаъолияти шоирии устод Аскар низ дида метавонем. Бад-ин маънӣ, ӯ шоири хуби ҳирфавӣ аст. Ҳар чӣ ки мегӯяд, ба мақсад мегӯяд, яъне ӯ моҳияти шеър ва мурод аз шеър гуфтан ва талаботи онро нақӯ медонад. Аз ин хотир, пайваста мекӯшад, ки талаботи ин касби пуршараф, яъне шеърро шоириро ба чо биёрад, риоя наояд ва суханаширо равону равшану фасеҳ бигӯяд. Ҳароина, аз мушқилгӯӣ, мураккабнависӣ, ибҳому ихом, орошоти зиёдатӣ, санъатгарию лафғозӣ, ҳаёлбандиҳои мавҳум ва ифротии сабки ҳиндӣ ва шеъри наву сапед, ки имрӯз мӯд шудааст, дурӣ гузинад. Ба сухани возеҳтар, ӯ саъй менамояд, ки таносуби лафзу маънӣ дар ашъораш риоя шавад, шеъраш ҳамагир бошад, яъне ҳам хоссу ҳам ом онро бихонад, бифаҳмад, бипазирад ва аз ҳама муҳим сарриштаи хирадгароиро, ки имрӯз бархе аз ҳаёлгароёни ифротӣ аз даст медиҳанд, аз даст надихад. Ҳамин суннати муътадилгӯиро, ки аз устодон Айнию Ҳамдию Лоҳутию Юсуфию Дехотию Турсунзода ва дигарон дар адабиёти асри гузаштаи мо шурӯъ шудааст (баъд аз тарки сабки печида ва гунги ҳиндӣ, ба вижа осори Бедил, ки адабиёти моро дусад сол қафо бурда буд), ба тарзи дигар идомаву густариш медиҳад. Ба ҳарфи дигар, устод Аскар бо шеваҳои тозаи шеър, ки имрӯз дар адабиёти мо, шеъри ҳамзамонону ҳамзабонон ва олам роиҷ аст, сухан мегӯяд, аммо, ба қавли устод Лоиқ, «ҳам ба азму ҳам ба разму ҳам ба назм» пайраву такмилдиҳандаи роҳу равиш ва шеъри поқу софу зу-

лоли устод Турсунзода мебошад. Ба ин маънӣ, ӯ дар шеъри «Ватан» ном сарводааш, ки ба ёди устод Турсунзода гуфтааст, босароҳат хабар медиҳад ва мегӯяд:

*Рӯзи ман сар мешавад ҳар рӯз бо шеъри Ватан,
Шод бодо рӯҳи ту, то нек бошад рӯзи ман.
Мекунад шеъри дилошӯбат маро аз худ бадар,
То ба даҳрам мекунад сад решапайванди дигар...*

Лозим ба ёдоварист, ки инчониб на танҳо ба навиштаҳои устод Аскар арҷ мениҳам, балки бо шеърдонию шеърхонии ӯ низ қоилам. Воқеан, боре бо аҳли оила намоишero, ки дар он устод Аскар шеърхонӣ мекард ва ҳамаро аз ҳифз мегуфт, тамошо мекардем. Пас аз тамошои ин намоиш аҳли оила ба ман, ки гоҳе даъвии шеърдонӣ мекардам ва ҳанӯз ҳам мекунам, гуфтанд: «Дидӣ, ки ту танҳо нестӣ, дигарон ҳам шеъри зиёд аз ёд медонанд...». Ростӣ, аз ҳамон ҳангом эътиқодам ба устод Аскар, ки қавӣ буд, боз ҳам қавитар гардид. Ба сухани равшантар, баъд аз ин намоиш, ки ҳаёл мекунам, ки дар Донишгоҳи омӯзгории шаҳри Душанбе сурат гирифта, ба воситаи телевизион намоиш дода шуда буд, ман саҳт андешаманд шудам ва бисёр ба фикр фуру рафтам, ки, дар ҳақиқат, ӯ дар ин боб, алалхусус ашъори худро аз ёд доништан ва аз ёд хондан яди байзо дорад ва беназир аст. Лиҳозо, ӯ воқеан ҳам шоир аст, зеро яке аз талаботи шоирӣ (чи дар гузашта ва чи имрӯз) шеъри зиёд аз ёд доништан аст. Дар бораи ногузир будани ин талабот ба шеър ва шоир метавон даҳҳо мисол аз гуфтори донишмандон ва аҳли назарро овард, аммо мо ба нақле мисоле аз «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ иктифо менамоем, ки дар фасли «Дар чигунагии шеър ва шоир» гуфта:

«Аммо шоир бад-ин дараҷа нарасад, илло ки дар унфавони шабоб ва дар рӯзгори ҷавонӣ бист ҳазор байт аз

ашъори мутақаддимон ёд гирад ва даҳ ҳазор калима аз осори мутааххирон пеши чашм кунад... ».

Дигар, боре дар вохӯрие (дар Китобхонаи миллии Тоҷикистон) устод Аскарро ҳамроҳӣ мекардам. Вақте ки устод суҳанронию шеърхонӣ намуданд, ҳамаро ҳайратзада ва мафтун намуданд. Чун суолу ҷавоб сар шуд, нафаре аз аҳли толор аз устод хоҳиш карданд, ки фалон шеърро қироат намояд. Мо мутааҷҷиб шудем, ки устод аз байни анбӯҳи шеъри худ чӣ гуна онро аз ҳофизааш аз ёд меҳонад, зеро қариб ҳеҷ адибе тамоми осори худро аз ёд намедонад ва ҳам наметавонад дошта бошад (хусусан, имрӯз), аммо хушбахтона, устод он шеъре, ки шунаванда хондани онро хоҳиш намуда буд, аз ёд хонд. Боз чанд каси дигар бад-ин минвол аз ӯ дархости хондани шеърро карданд. Ӯ бе ҳеҷ даккаҳӯрӣ, ба қавли устод Айнӣ, ки дар бораи шеърдонӣ аз ҳофизаи худ шеър хондани Ҳайрат дар «Ёддоштҳо», ки «қасидаҳои чилбайтии устодони гузаштаре бе ҳеҷ даккаҳӯрӣ ва мулоҳиза аз ёд меод»б, -мегӯяд, ашъорашро аз ёд хонд. Ростӣ, маро ҳаяҷон фаро гирифт. Ба худам гуфтам, ки ин як ҳодисаи фавқулода аст, хусусан дар замони мо. Чаро мо ин падидаро нодида мегирем ва онро тарғиб наменамоем, ки имрӯз дар адабиётмон шоир ва олиме дорем, ки қариб тамоми осораҳро аз ёд меоданд ва бемалол дар маҳофил ва мачолис меҳонад. Воқеан, устод Аскар дар ин қаламрав, ба гумони ман, нобиға аст, бояд ин ҳақиқатро пазируфт ва эътироф кард. Агар ҳамаи шоирони мо мисли устод Аскар аз масъулият ва маъмурияти касби худ - талаботи шоирӣ, хусусан, як талаботи он, ки ҳифзи ашъори зиёд ва донишони шеъри худ аст, хабар меоданд ва ба ҷо меоваранд, мо ба ин интиқод ва эътирози шадиди хонандаи яке аз рӯзномаҳои кишвар рӯ ба рӯ намешудем ва дар ҳичолат наменондем: «Классикони мо агар то 30.000 байт намедонистанд, дар роҳи шеър қадам намезаданд. Ҳоло аз шоирони мо пурсед, ки чанд байт

медонанд? Аксари онҳо ҳатто шеърӣ худро дар минбар аз рӯи коғаз мехонанд».

Албатта, шеърэҷдкунӣ устод Аскар танҳо ба забони тоҷикӣ маҳдуд намешавад, балки ӯ ба забонҳои дигар, аз ҷумла русӣ, низ шеър аз ёд медонад. Ман инро ба газоф намегӯям, зеро боре дар Институти забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хаттӣ ба номи Рӯдакӣ, ки устод дар як мавзӯи муҳими шеър маъруза мекард, дар суҳанронияш (вобаста ба мавзӯ, ки ба шеърӣ шоирони рус ихтисос мегирифт) шеърҳои зиёдеро ба забони русӣ аз ёд хонданд ва бад-ин тартиб аҳли толорро дар ҳайрат гузоштанд. Дар воқеъ, устод забони русро хеле хуб медонад ва ба андешаи банди имрӯз агар касе аз адибони мо, ки тавонад ба воситаи телевизиони Русия (Москва) суҳанронӣ кунад, шеър бихонад (мисли адибони қазоқ – Олҷас Сулаймонов, Анвар Олимҷонов...), пеш аз ҳама, устод Аскар хоҳад буд. Мо кам қасонеро суроғ дорем, ки дар ин майдон бо ӯ баробарӣ намоянд. Дигар, касе, ки «Мазҳакаи иллоҳӣ»-и Дантеро дар тарҷумаи ӯ хондааст, медонад, ки ӯ дар доништани забони русӣ чӣ поя дорад. Худи ҷуръат қарда, ин шоҳқори адабиёти ҷаҳониरो аз русӣ ба тоҷикӣ тарҷума қардан аз ҷасорати адиб хабар медиҳад. Бад-ин маънӣ, устод Аскар на танҳо наққоди хуб, шоири хуб, балки тарҷумон ва муаррифгари хуби адабиётмон ҳам ҳаст ва метавонад буда бошад.

Дар бораи фаъолияти мунаққидӣ ва шоирии устод Аскар, чи дар дохили кишвар ва хориҷ, ба вижа Русия ва Эрон, мақолаҳои зиёд иншо шудаанд, аммо, мутаассифона, дар бораи ӯ ва осораш ҳанӯз китоб ва ё рисолаи алоҳида ба майдон наёмадааст (ба ҷуз китоби Мӯсо Диноршоев, ки ба ҷанбаҳои фалсафии эҷодиёти ӯ ихтисос мегирад), ки тамоми осори адабӣ ва адабиётшиносии ӯ мавриди пажӯҳиш қарор гирифта бошад. Умед аст, ки ин кор рӯзе анҷом хоҳад шуд. Аммо дар силсилаи мақолаҳои, ки доир

ба ашъори ӯ навиштаанд, пажӯҳишгарон беш аз ҳама, дар бораи достони машҳури ӯ – «Санги ман – алмос» изхори назар кардаанд. Дар ин дoston, ки воқеан ҳам дар силсилаи дostonсарoии адабиёти муосири тоҷик як асари тоза аст, арзишҳои миллӣ, инсонӣ ва мазҳабии динӣ ба ҳам гирих мегӯранд ва як навъ ваҳдати қулли инсонҳоро ба намоиш мегузоранд. Бад-ин тартиб, адиб муборизаи мудаввоми хайру шарро, ки дар олам чараён дорад ва дар осори аксари адибони бузурги олам нишон дода шудааст, ба тарзи худ, бо сабку баёни вижа ба қалам медиҳад ва ба ҷамъбастиҳои хунарию ғоявӣю фалсафӣю ахлоқӣ ва иҷтимоӣю сиёсӣю эътиқодӣю инсонӣ даст меёбад. Гузашта аз ин, ӯ иртиботи инсонро бо табиат, фалсафаи хайрхоҳӣ ба ҳамнавьон, ба ҳамагон ба як ҷашм нигаристан, шоҳу гадо, мӯру филро яксон дидан, арҷ гузоштан ба бани одамро на танҳо дар миён мегузорад, балки нишон медиҳад. Бад-ин маънӣ, ӯ маънию мафҳум ва ашъҳои мутазадро паҳлуи якдигар мегузорад, онҳоро оштии медиҳад, то фосилаеро, ки байни инсонҳо, тамаддунҳо, фарҳангҳо, арзишҳо, эътиқодҳо, динҳо, мазҳабҳо, миллатҳо аз ҷаҳлу нодонӣ, таассубу хурофот ва ғаразҳои мухталиф эҷод шудааст, барҳам занад ва ё ақаллан коҳиш бидиҳад. Хусусан, таассуби мазҳабиро, ки имрӯз аҳли ҷаҳонро нигарон сохтааст, маҳкум менамояд ва ба сӯи одамият, имон, вичдон, боварӣ, меҳр, шафқат, муҳаббат, ҳамгароӣ, ҳамнавоӣ, ҳамзистӣ, ҳамдигарфаҳмӣ даъват менамояд. Ин беҳтарин роҳ ва тадбир аст, ки имрӯз инсонро аз муқовимати бадфарҷом ва маҳшавӣ начот медиҳад ва ба қӯи саодат мебарад. Ӯ гӯё бо ин гуфтори роҳтани адиб ҳамовозӣ менамояд, ки мегӯяд:

*В-ар бипурсӣ, ки дар ин кор чӣ тадбир бувад?
Дину дунё ба ҳам оmez, ки иксир бувад.*

Ҳамин гуна вусъати андеша, бозтоби тафаккури мил-

лӣ, инсонӣ, эътиқодӣ, пайванди рӯҳ ва ақл, андешаву эҳсос, тозагии забону баён сабаби баҳои баланд гирифтани ин асар аз ҷониби донишмандон ва хонандагон гардидааст. Чунончи, нависандаи маъруф Темур Зулфикоров гуфтааст: «Шоири тавоно Аскар Ҳаким достони тару тоза, зебову пурнафосати «Санги ман – алмос»-ро эҷод кардааст, ки он офаридаҳои Уолт Уитменро ба ёд меоварад».

Дар ҳақиқат, устод Аскар шоири пурмутолиа буда, на танҳо аз рамзу рози шеъри гузашта ва имрӯзи тоҷику ҳамзабонон, балки шеъри русу ҷаҳон низ огоҳ аст. Тарҷумаҳои ӯ дар ин замина, аз ҷумла «Сотников» -и В. Быков, «Ҳазинадорзани тамбовӣ»-и М. Ю. Лермонтов, «Аср. **З**амин, **И**шқ»-и Г. Эмин, «Мазҳакаи илоҳӣ»-и Данте ва ғайра далели гуфтаҳои мо метавонанд буда бошанд. Ба ҳарфи дигар, устод Аскар шоир ва олими огоҳу хушманд аст ва пайваста меомӯзад, то биёмӯзонад. Аз ин рӯ, ҷилваҳои шеъри ҷаҳон, аз ҷумла Уолт Уитменро, ки Темур Зулфикоров дар шеъри ӯ ба мушоҳида гирифтааст, андешаи бечонаст, балки бачост, зеро Уолт Уитмен аз адибони маъруфи ҷаҳонӣ аст, ки дар кишвари мо ҳаводорони зиёд дорад ва осораш аз ҷониби адибон мавриди тарҷума қарор гирифтааст. Аммо устод Аскар гӯяндае физоянда аст, дар гуфтани шеър ба як сарчашма таъя намекунад, иктифо наменомаяд, балки аз тамоми сарчашмаҳои дастрас ва имконоте, ки дар даст дорад ва дар олами шеъру шоирӣ мавҷуд аст, ба қадри маҳорату иқтидору ҳавалаи худ суд меҷуяд, аммо ҳамеша симои худ, нигоҳи хосси хешро ниғаҳ медорад. Масалан, мафҳуми фалсафаи дил, мақому ҷойгоҳи он дар таълимоти мухталиф, хусусан ирфону тасаввуф ҳамеша ҷой дорад ва дил ҳамчун мазҳари таҷалии ҳама чизи пок аст ва он дар осори эшон то ҳадди хонаи Худо уруҷ мекунад. Албатта, ҳар кас онро аз зовияи нигоҳи худ, аз раваннаи биниши хеш тавзеҳу ташреҳ намемаяд. Бинобар ин, муҷибӣ пайдо шудани даҳҳо осори манзуму мансур ва

дилномаҳои бешумор дар адабиёти мо ва ҷаҳон шудааст, аммо дар достони «Санги ман – алмос» -и шоир ин мавзӯ ба ранги дигар худро ба намоиш мегузорад ва густардагии бештар пайдо менамояд. Ба ин маънӣ он аз дашту сахрову дарёву аршу афлок фаротар меравад, зеро ба заъми шоир, он бори амонати дилро тавҷам бо ишқ мекашад:

*Чаши дил боз шуду дидам ман,
Ки ҳамин мушти муҳаббат, ки варо Дил ном аст,
Дар қафасбанди ниҳони сина
По фаро мениҳад аз сахроҳо,
Жарфтар аз дарё
Ва фаротар аз ариш
Ва ҳамон бори амонат, ки на дарёву на кӯҳ
Ва на афлок тавонист кашид,
Мекашад ин дили ошиқ бар дӯш.*

Зимнан бояд гуфт, ки мо дастоварди устод Аскар дар ин достон, ки фарогири мавзӯҳои ҷузъ ва кул низ мебошад, дар ҳалли муваффақонаи мавзӯ ва маводи он мебинем. Дигар, ин асар аз ҳар лихоз асари пургунҷоиш, серпахлу, серрамзу роз аст ва тору пуди он аз фалсафаву ҳикмати ҳаёт танида шудааст ва ба ташбеҳу истиораву кинояву мачозу тамсилу талмеху аносири мухталифи шеър-фарин, устураву сураву ояхову боварҳо ва панду ҳикмату суханони омӯзандаву дастурбахш тазйин ёфтааст. Шоир бад-ин тартиб воқеиятро бо устураву боварҳову андешаву орои миллию инсония диниву мазҳабӣ пайванд зада, байни онҳо пул барқарор кардааст, пули зиндагӣ ваҳдат, ормон, одамият, ки меъмораи инсон аст, инсоне, ки масъулияти ҷонишини ҳастии мутлақро бар дӯш дорад ва дилаш анбошта аз меҳру муҳаббату бахту ишқу имон аст, лаҳзае наметавонад бидуни меҳру муҳаббату ишқ бизияд:

*Ҳамчу моҳӣ, ки варо ҳастии бедарё нест,
 Ҷумла занбури асалро, ки ҳаёти бегул,
 Шохи гулро, ки набошад нафасе бе гулбод,
 Пас чӣ инсон битвонад, ки бувад дар дунё
 Бе муҳаббат ба Худо?!*

Албатта, дар бораи ин дoston, тавре ки гуфтем (ҳам дар дохили кишвар ва ҳам хориҷ аз он), суханони зиёд гуфта шудаанд ва боз ҳам хоҳанд гуфт, зеро он аз ҳар лиҳоз тозагӣ дорад ва ё ҳадди ақал ба тарзи тоза гуфта шудааст. Лиҳозо, ба андешаи мо, таҳлили ҳамаҷонибаи он кори ояндаи мунаққидону адабиётшиносон мебошад. Бехуда ба ин асар дар Созмони байналмилалии Иттифокҳои нависандагон, ки дар соли 2000 дар Москва баргузор шуд, баҳои баланд надодаанд.

Лиҳозо, на танҳо ин достони нави ӯ, балки тамоми осори шоир як пажӯҳиши ҳамагирро (аз лиҳози мавзӯ, муҳтаво, ғоя, суvari ҳаёл, ҳузури мусиқӣ, вожагузинӣ, калимасозӣ, таркибофаринӣ, суннатгарой, навандешӣ, қолабҳои шеърӣ, аз ҷумла ғазалу рубоиву дубайтӣ, ҷаҳорпорау шеъри нави нимоию шомлуӣ, таъсирпазирию таъсиргузорӣ ва ғайра) талаб менамояд, то ҷойгоҳи ӯ дар шеъри асри гузашта ва имрӯз мушаххас ва муайян гардад. Албатта, ин кор, тавре ки гуфтем, дар оянда сурат мегирад.

Тавре ки гуфтем, устод Аскар шоир ва наққоде пурмутолиа аст. Лиҳозо, дар шеъраш ҳароина таъсири осори пешиниён ва шоирони ҳамзамону ҳамзабон эҳсос мешавад. Албатта, ин як ҳақиқати мусаллам аст, ки ҳеч чиз дар ҷои ҳолӣ зухур намекунад, ба вижа шеър, ки аз сарчашмаҳои гуногун об меҳӯрад. Аз ин рӯ, пайравӣ, илҳом, тазмин, назира амсоли ин ҳамеша дар шеъри шоирон ҳузур дорад ва амре ногузир аст, зеро касе ки намеомӯзад, наметавонад биёмузонад. Дигар, касе ки таъсир намегирад,

наметавонад таъсиргузор бошад. Албатта, таъсирпазирӣ рангу ҳоли мухталиф дорад. Дар яке ошкор аст, дар дигаре ниҳон. Хушбахтона, устод Аскар дар ҳар ду маврид ҳам муҳаққиқи комёб аст, на муқаллиди ноком.

Устод Аскар дар қаламрави нақду адабиётшиносӣ, ба вижа шеърӯ шоирӣ, соҳиби дастовардҳои зиёд мебошад, аммо дар як навиштаи иҷмолӣ наметавон аз ҳамаи онҳо сухан дар миён овард. Бинобар ин, мо бо нишон додани бархе аз кӯтоҳҳо дар осори ӯ ба сухани хеш хотима мебахшем. Нахустин эроди мо ба такрор дар шеъри шоир иртибот мегирад, зеро такрор дар осори адибон ҳамеша вохӯрад. Бузургтарин адибон низ наметавонанд аз такрор эмин бимонанд. Такрори мавзӯ, такрори мазмун, мухтаво, суvari ҳаёл, таркибот, вожагон ва ғайра як амри ногузир аст. Албатта, ҳар гӯянда мекӯшад, ки аз такрор худдорӣ намояд, як мавзӯ, як мазмун, як сурати ҳаёл, як таркиби тоза ё як вожаи навро борҳо такрор накунад, зеро такрорро нукс гуфтаанд, аммо такрорҳое, ки ба хотири ҳадафҳои бузург ва муҳим дар осори гӯяндагон буруз менамоянд, ҷои доништа мешавад. Ба қавли

Носири Хусрав:

*Дар шеър зи такрори сухан бок набошад,
Зеро ки хуш ояд сухани нағз ба такрор.*

Албатта, мурод аз «сухани нағз» -и Носири Хусрав, ки ба шеъри сабки хуросонӣ иртибот мегирад, орову афкори миллӣ ва мазҳабӣ буда, ки шоир ҳамвора таъкид ва тарғиб мекард. Ба ҳар ҳол, дар адвори пасин такрорро дар сухан нукс доништаанд, аммо, тавре ки гуфтем, ҳеҷ суханваре наметавонад аз доираи такрор берун бимонад. Такрор ба вижа такрори худ чи дар осори адибони пурқору пурсор ва чи камгӯю камосор ба чашм мерасад. Лихозо, дар осори устод Аскар низ мо ба такрор рӯ ба рӯ мешавем.

Дигар, ба нудрат ҳам бошад, афкори ғалат ва хилофи мантиқ низ дар осори шоир мушоҳида мешавад. Мисли ин байт:

*Аз ростравон қачравӣ асло н-ояд,
Дар ҷӯйи қаче оби равон рост равад.*

Ҳол он ки, ба фикри мо, дар ҷӯйи қач ҳеч гоҳ об рост намеравад. Соиброост:

*Шиква бо норостӣ аз чархи қачрав мекунем,
Ростӣ дар ҷӯйи қач аз об мечӯем мо.*

Мисоли дигар, ки ба қорбасти ноҳамгуни вожаго-ни инкорӣ (ҳаргиз) ва саволӣ (оё) ва ҳамнишини нашудани онҳо дар мисраи нахусти шеъри «Фарёди хомӯшӣ» ихтисос мегирад:

*Ҳаргиз оё шундаӣ, фарёд
Назди хомӯшии биёяд наст,
Гаҳ хамӯшии шоир аз фарёд
Гӯш деҳ, сад қарат баландтар аст.*

Мо гоҳ-гоҳ зиёдаравиро дар қорбурди боварҳои динӣ, талмеҳоти арабӣ, сураву оягароӣ низ дар шеъри шоир боздид менамоем, ки ҳаргиз ба ғоидаи ӯ ва адабиёт нест. Албатта, шоир меҳоҳад, ки осораш аз ҳолу ҳавои мазҳабӣ низ бархурдор бошад. Аз ин рӯ, оягароӣ мекунад, аз асотиру боварҳои мазҳабӣ суд мечӯяд, ба ишораву талмеҳот рӯ меорад. Шояд ин ба хотири интиқоди Қазва аз шеъри мо, ки он аз мазомини динӣ оро аст, қарда буд, дар шеъри шоир руҳ дода бошад. Ҳар чӣ ҳам бошад, овардани ҳадису сураву ояву талмеҳу боварҳои динӣ, ки саросари адабиёти гузаштаи моро фаро мегирад, имрӯз дар асри мо

дигар чандон зебӣ надорад, зеро шоирро аз мақсаду ма-роми аслӣ, аз зиндагӣ, аз воқеият дур медорад ва бори ди-гар ба мавҳумгарой, мазҳабисозии адабиёт роҳ мекушояд. Албатта, устод ин ҳамаро хуб медонад, аммо аз осораш чу-нин истинбот мешавад, ки ӯ ба масобаи шоири инсондӯсту ваҳдатсаро дину дунёро канори ҳам, паҳлуи ҳам, мегузо-рад, меомезад, онҳоро оштӣ медиҳад, то ваҳдати арзишҳо, неруҳо, боварҳо, назарҳо, идеяҳо, ҳадафҳо, динҳо, таъли-мотҳо, ҷаҳонбиниҳоро ба ҳам оврад ва бад-ин тартиб ба муҳаббату ваҳдати бани одам даст ёбад. Аммо, ба ҳар ҳол, устод Аскар шоири воқеъгаро ва худшиносу масъул аст. Лиҳозо, дунболи афқору андешаи асримиёнагӣ ва кор-бурдҳои ғасурда гом намениҳад, балки ҳамеша мекӯшад, ки пайи афқори тоза, корбурдҳои тоза, тарзҳои тоза бо-шад, суннати шеърӣ устодон Айнию Лоҳутию Турсунзо-даву дигар гӯяндагони шеърӣ ҳаётиро бо тарзу равиши хос идомаву густариш бахшад, ҳароина ба мазҳабишавии ка-ломи хеш, ки имрӯзҳо дар адабиёти мо (бо сабабҳои айнию зехнӣ) шоеъ шудан дорад, худдорӣ намояд, зеро ӯ шоиру мунтақиде донишманду миллӣ аст ва аз масъулияти худ ва шеър дар назди иҷтимоъ боҳабар мебошад. Бинобар ин, аз паси оху воҳу фолу абдол намеравад. Тавре ки худ дар ҷое ба ин нукта босароҳат ишора менамояд:

*Ҳайф аст, агар ба ҷустани фол афтам,
Аз хеш бимонам, пайи абдол афтам.
Гар даври фалак хирмани худ бардорад,
На донаи хурдам, ки зи гирбол афтам.*

ШЕЪРҲО БАҲШИДА БА АСКАР ҲАКИМ

Шаҳноз

ПАЁМИ ШОИР

Эҳдо ба устод Аскар Ҳаким

Ай шаҳбози субҳи сухан, рӯй ба мо кун,
 Моро зи тилисми шабаҳи шом раҳо кун.
 Дил гашт асири сухани ойинаи ноз,
 Бе ҳеч сухан қалби маро боз садо кун.
 Ҳар субҳ намоям ба раҳаш панчараҳо боз,
 Ай бод, гар ин чо бизанад гом, сало кун!
 Хуршед ба домони уфук хаста фурӯ шуд,
 Пайдо-ш ба чашмони ману чашми Худо кун.
 Ай омаданат нам-нами борони баҳорон,
 Бар бодияҳо замзамаи ишқ ато кун.
 Роҳест миёни ману ту, роҳи ду олам,
 Барҳез, давои чараси қофилаҳо кун.
 Бигзор ки дар ҳачри ту як бор бигирям,
 З-он пас ҳама зарроти маро сели фано кун.
 Дар гӯш насими сахарӣ гуфту чӣ хуш гуфт:
 К-эй дӯст, дуо ба Малик-уш-шуаро кун!

Кароматулло Олимов

БА ШОИРИ МУМТОЗИ ТОЧИК АСКАР ҲАКИМ (Ба ифтихори 60-солагии зодрузи муборак)

Зистан ошиқона дар дунё
 На муяссар шавад ба ҳар фарде.
 Бояд эҳсосу шӯру валвалае,
 Ҳиммати олию чавонмардӣ.

Шеър ҳам ҳосил аз гудози дил аст,
Ҳар қадар ишқ пухта, он улвист.
Шоир ар ошиқ аст, шеър расост,
Ошиқ ар шоир аст, ишқ қавист.

Ман туро шоире шинохтаам,
Ошиқи зиндагию ҳусни Ватан.
Ошике, ки зи ишқ молломол,
Шеър бар ишқи туст пирохан.

Аз «Тарозуи офтоб» диҳад
Тӯшаи нур «Раҳнавард»-онро.
«Рӯзи уммед»-и сабз мебахшад,
«Баргпайванд»-и некмардонро.

«Санги алмос»-и туст пурҳикмат,
Рӯй овардай ба сӯи Худо.
Розиям. Тоату ибодат кун,
Гесуи ёрро накарда раҳо.

Табъи болидаи ту ҳамчу чаман
Рангу бӯи муааттаре дорад.
Дар гулистони шеъри сабзи Ватан,
Тухми гулҳои меҳр мекорад.

Тарк кардӣ маликии шуаро,
Лоиқи тахти Бахт шуд Меҳмон.
Сӯи ту «...Боз мерасад хуршед»,
Мекашӣ боз бори «Шеъру замон».

Аскаре буда дар набарди адаб,
Гашта фармондеҳе ба истеъдод,
Ту ба шаст омадӣ ба шӯҳихо,
Шӯҳихои хушат муборак бод!

Ҳакназар Ғойиб

БА ДҮСТИ АЗИЗ, АСКАР ҲАКИМ

Ҳар чой, ки Аскар аст, Афсар ҳам ўст,
 Бо Аскару Афсараш сафдар ҳам ўст.
 Дар бешаи сабзи шеърӣ зебои Ачам
 Бабр асту паланг асту ғазанфар ҳам ўст.

Нукраи Суннатниё

ШОҲИ ИШҚ

Ба устод Аскар Ҳаким

Ту аскари роҳи ишқ ҳастӣ, бошӣ!
 Сарбози сипоҳи ишқ ҳастӣ, бошӣ!
 Дар рӯи замин намонад ар холи гуноҳ,
 Ғарке ба гуноҳи ишқ ҳастӣ, бошӣ!
 Чашме набарад қарору ороми туро,
 Мафтун ба нигоҳи ишқ ҳастӣ, бошӣ!
 Аз ишқ ҳама ҷоҳу ҷалолат бошад,
 Хуррам ба паноҳи ишқ ҳастӣ, бошӣ!
 Даргоҳи қарам зи ишқ обод турост,
 Билло, ки ту шоҳи ишқ ҳастӣ, бошӣ!
 Мебош, ки лоиқи номат бошӣ,
 Сад сол зий, соқу саломат бошӣ!

Ашот Сагратян

БАРОИ АСКАР ҲАКИМ

Замоне ки замин буд беҳабар аз коғазу аз хат,
Замоне ки халоиқ беҳабар з-имлову иншо буд,
Ба худ маъво дар оташхонаҳо бигрифта рӯзу шаб,
Ниғаҳдорандаи мероси мардум муғ ба дунё буд.

Миёни чону тан тавфиқ дидан орзушон буд,
Ва инро то кунун хоҳанд дар ин олами фонӣ.
Қарореро намедонанду дар часпу талошастанд
Барои иттифоқу иттиҳоди ҳар тану ҷоне.

Ва мебинанд инро дар рағу пай, печу тоби хун,
Ба ҳар як зодаи муғ рози ин гардиш бувад равшан.
Ибодатхонаро муғ карда маъво, бесабаб набвад,
К-ибодат медиҳад осудагӣ муғро ба чону тан.

Ибодат баҳри ҳар як муғ бувад мероси аҷдодӣ,
Ибодат баҳри ҳар як муғ бувад шуғли басо дилбанд.
Ибодат ҳар касеро мебарад то осмон боло,
Ибодат медиҳад ҳар обидеро бо Худо пайванд.

Вале ҳар он чӣ медонистӣ з-асрори азал Зардушт,
Муяссар гашта буд ўро фақат бо ақлу идрокаш.
Бувад ў аввалин пайғамбар аз пайғамбарон моро,
Зиҳӣ бар гуфтаву кораш, равонии кудсии покаш.

Ту гӯӣ чашми Яздон буд худ ў, нури имон буд,
Мақом ин сон муяссар кай шавад бар зодаи одам.
Суханҳояш пур аз ҳикмат, «Авасто» – рӯди илҳомаш,
Зи нури ҳикматаш равшан бувад ҳар гӯшаи олам.

Тарҷумаи Ҳикмат Раҳмат

Озарахш

Номаат аз ҳар ду сӯ номи худатро дошт:
 Гуфтугӯи як мунаққид буд бо шоир,
 Сухбати Аскар Ҳакиме бо Ҳаким Аскар,
 Дар ҷавоби мочарое бесару охир.

Қиссат аз қиссаи соҳибкаломе буд,
 Дар ҷаҳони ғайбату ҳангомаҳои пуч
 Дошти исён вале бо эҳтироме хос
 Пираҳан медӯхти бар ҳарфҳои луч...

Мекашиди бо тарозуофтоби хеш,
 Аз дили баҳри дамонат ганҷҳоеро
 Мениҳодӣ санги худро ҳамчунон алмос,
 Менамудӣ кори гавҳарсанҷҳоеро:

Эй азизон, мо агар аҳли адаб бошем,
 Байнамон ин кинаву рашку танаффур чист?
 Он, ки ин ҷо жожҳо по дар ҳаво хояд,
 Мешиносад, аз қалам фарқи қаламфур чист?

Эй азизон! Мактаби Айнист ин мактаб!
 Дарси Турсунзодаро боре ба ёд орем,
 Дур не, аз сарнавишти Лоики ошиқ,
 Чашмаи сарводаро боре ба ёд орем...

Эй азизон! Ман шуморо дӯст медорам,
 Ончуноне, ки қаламрову қаламкашро
 Мешиносам! Мешиносам ҷумла бар ҷумла,
 Ончуноне, ки аламрову аламкашро...

Номаат аз ҳар ду сӯ номи худатро дошт:
 Гуфтугӯи як мунаққид буд бо шоир,
 Сухбати Аскар Ҳакиме бо Ҳаким Аскар,
 Дар ҷавоби мочарое бесару охир...

Ғ. Ғиёсванд

«ЧӢ КУНАД БЕНАВО ҲАМИН ДОРАД?»

Охирин навиштаамро ба муносибати мусофирати до-
нишманди арҷманд **ҷаноби дуктур Аскар Ҳаким** ба Пурт-
ланди Амрико барои ёдбуд ба хузурашон тақдим медорам

АСИРИ ДИЛ

Дило, як дам ту бар ман гӯш медор,
Ба умрам ҳар чӣ гуфтӣ, гӯш кардам.
Биё аз хоби ғафлат шав ту бедор,
Бубин, заҳре, ки додӣ нӯш кардам.
Ҳама дар зиндагӣ чун марди диндор
Итоат гурбаро чун муш кардам.
Шабонгоҳон асири фикру пиндор
Зи беҳобӣ тәне мадхуш кардам.
Ба дасти худ дар ин дунёи табдор
Чароғи умри худ хомӯш кардам.
Агар сӯзам чу испанду сапедор,
Сазои ман, ки бар ту гӯш кардам.
Раҳо гаштам кунун з-ин зулми хунбор,
Ки тарки дину ақлу хуш кардам.

Ванкувер – Вошингтон
17 оврели 1993

Усмон Олим

БАРОИ УСТОД АСКАР ҲАКИМ

Роздонаш, ки ниёи ховар аст,
 Хизрдонӣ пешаи Искандар аст.
 Солҳо дилдодаи шеъри Ачам
 Мулки маъниро ҳақиму аскар аст.

**Мирзо Файзалӣ,
 Шоири халқии Тоҷикистон**

**БА АСКАР ҲАКИМ,
 ШОИРИ ХАЛҚИИ ТОҶИКИСТОН**

Ҷ на танҳо шоир асту олим аст,
 Дилқавӣ, инсони зӯру солим аст.
 Шеър оӣ, лаҳн ширин, хулқ хуш,
 Қитъае аз шеъриятро ҳоқим аст.

Навқаламхоро ҳамеша дастгир,
 Маслиҳатгар, устои беназир.
 Аскари назм аст, бо сеҳри сухан
 Қалбхоро мекунад бар худ асир.

Пеши рӯ орам замони шӯру шанг,
 Буд аҳли завқро аҳвол танг.
 То ки монад Иттифоқи мо ба ҷо,
 Ҷаҳдҳо бинмуд ин марди бананг.

Дар фани шеър устои барҳақ аст,
 Ҳарфи бечо дар ҳақи ӯ лақ-лақ аст.
 Саҳми ӯро дар нумӯи шеъри мо
 Ҳар касе инкор созад, аҳмақ аст.

**Нурмуҳаммад Ниёзӣ,
Шоири халқии Тоҷикистон**

Аскаре дар қаламрави шеър аст,
Бо қалам мекунад силаҳдорӣ.
Бо равонсӯзию суҳансозӣ
Ӯ Ватан мекунад ниғаҳдорӣ.

Гарчи бигзашт солҳои дароз,
Рутбаи ӯ намешавад дигар.
Рафт ӯ то ба Маҷлиси Олӣ,
Бозгашту дигар нашуд Аскар.

Хидмати аскарӣ-ш беохир,
То ба сад солу то ба садҳо сол.
Низ ҳар шеъри ӯст як аскар,
Доимо банди касбу кори ҳалол.

Шоири Аскар, Аскарӣ шоир
Аскар аст, аскарӣ суҳандон аст.
Суҳанаш қору қори ӯст суҳан,
Аскар аст, аскарӣ ватанбон аст.

* * *

Аскаре, ки то ба ҳафтад аст аскар, Аскар аст.
Аскаре, ки то ба ҳаштод аст аскар, Аскар аст.
Аскаре, ки то навад, то сад намегардад дигар,
Чун қалам афтада, н-афтадаст аскар, Аскар аст.
Ӯ чӣ дарёе, ки бо якчанд маҷро меравад,
То ба нақду шеър устод аст аскар, Аскар аст.
Баҳри тоҷик кӯчак аст, ӯро ҳазаҷ ҳасту рамал...
По ба укёнус бинҳодаст аскар, Аскар аст.

Ў дуои дигарон гӯяд, Расулашро дуост,
Некрою некбунёд аст аскар, Аскар аст.
Партизанвор аст рафтораш ба майдони сухан,
Қуфли сад махзан, ки бикшодаст аскар, Аскар аст.
Баргпайвандаш асоси боғҳои беназир,
Доди маъниро чунин додаст аскар, Аскар аст.
Гусса мехоҳад миёнгираш кунад аз чор сӯ,
Мӯҳри ханда бар лаб озод аст аскар, Аскар аст.
Чашмаи Дарвозро бо рӯди Сир кардам қиёс,
Фарқи он нодида ҳам шод аст аскар, Аскар аст.
Мустаҷоб афтад дуои Нур дар рӯзи нишот,
Сангаш алмос аст, Фарҳод аст аскар, Аскар аст.

МУНДАРИҶА

Аскар Ҳақим. Гуфтор дар бораи худ 5

Дар бораи эҷодиёти Аскар Ҳақим

Мӯсо Диноршоев. Бозтоби фалсафа дар шеъри	
Аскар Ҳақим	108
Абдуҳолиқ Набиев (Набавӣ). Уфукҳои шеъри инсон . .	177
Воҳид Асрорӣ. Нақши шеър	191
Шоҳзамон Раҳмонов. Раҳнаварди ишқу орзу	196
Ҷӯра Бақозода. «Одаме месоз аз худ ҳар даме»	199
Юрий Бобоев. «Одаме месоз аз худ ҳар даме»	206
Саидумрон Саидов. Шеър дар пояи хирад ва маънӣ . .	213
Атахон Сайфуллоев. Ҷои ҷону ҷои дил	222
А. Гордон. Почва новаторства или книга о творцах создающих красоту	229
Бахтиёр Муртазоев. Мевае аз шоҳаи шеъри баланд . .	234
Аҳмад Абдуллоев. Ҷӯяндаи роҳу тариқай навин	239
Неъматӣ Оташ. Соҳибсӯхани некӯхисол	
Фарзона. Нома ба устод Аскар Ҳақим	249
Гулназар. «... Ишқи туро ғазал кунам»	253
Неъматҷон Файзуллоев, Носир Салимов. Рӯба ҷовидон .	259
Меҳмон Бахтӣ. Доир ба манзумаи «Санги ман – алмос» .	264
Дуктур Алиризо Қазва. Аскар Ҳақим – ғазалсарои мутафовит	266
Баррасии достони «Санги ман – алмос» дар Шӯрои СБИН	272
Сергей Сухоян. «Нури сулҳ аст ба ҳар ҳарфи салом... «(Андешаҳо дар бораи достони Аскар Ҳақим «Санги ман – алмос»)	291
Салимшо Ҳалимшо. Дафтари дониши андӯхта шӯям дар об	300

Шаҳрияи Адҳамзод. Дар шаҳри муҳаббат абадӣ зинда шавем!	309
Дуктур Сайид Алӣ Мӯсавии Гарморӯдӣ. «Ҳезад аз ханчараи фохта оҳанги булӯрини саҳар»	313
Сайидалии Сайид. Шеър ба баландтар аз Қаҳқашон . . .	314
Мардон Неъматзода. Сеҳри суҳан	323
Тоҷибой Келдиёров. Шеър – чун маҳсусият	328
Парда Ҳабиб. Шеър, ки ҳамзамони мост	335
Дуктур Шамсулҳақи Ориёнфар. Сароишгаре бо забони фохир ва баёни меъёр	338
Муҳаммадалии Аҷамӣ. Нигоҳе кӯтоҳ бар комати баланди шеър	344
Шоҳзамон Раҳмон. «Шеъри ман зиндагонии ман буд» .	355
Ҷумъакул Ҳамроев. Мунаққид ва шоир	366
Дуктур Алиасғари Шеърдӯст. Назарею гузаре бар «Замини сабзи боварҳо»	379
Усмон Назир. Ҷонам ҳузур кард	399
Иззатбек Идизод. Ойнаи нур	414
Раҷабалии Худоёр. Дарёи мусаффоӣ шеър	417
Мучиби Меҳрдод. Аскар Ҳақим – шоири сохторгаро .	422
Абдусалом Самадов. Аскар Ҳақим: «Шоир зи азал зодаи дард аст...»	428
Ҷумъакул Ҳамроев. Аскар Ҳақим	437
Субҳони Аъзамзод. Ғаризаи таҳқиқ ва диди моҳиятҷӯӣ дар нақд	453
Ҷамолӣдин Саидзода. Аскар Ҳақим – шоир ва мунаққиди маъруф	469

Шеърҳо бахшида ба Аскар Ҳақим

Шаҳноз. Паёми шоир	482
Кароматулло Олимов. Ба шоири мумтози тоҷик Аскар Ҳақим	483
Ҳақназар Ғойиб. Ба дӯсти азиз Аскар Ҳақим	484
Нуқраи Суннатниё. Шоҳи ишқ	484

Ашот Сагратян. Барои Аскар Ҳаким	485
Озарахш. Номаат аз ҳар ду сӯ номи худатро дошт	486
Ғ. Ғиёсванд. Асири дил	
Усмон Олим. Барои устод Аскар Ҳаким	
Мирзо Файзалӣ. Ба Аскар Ҳаким, Шоири халкии Тоҷикистон	488
Нурмуҳаммад Ниёзӣ. Аскаре дар қаламрави шеър аст .	489
Аскаре, ки то ба ҳафтад аст аскар, Аскар аст	489

